

92 (A-98)
M 30

94(498)
1130

Biblioteca Centrala

L185471160

Biblioteca Centrala a ULB Sibiu

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE

94R/1930 U

MANUAL UNIC DE
ISTORIA ROMÂNILOR

PENTRU
CLASA VIII-a A ȘCOALELOR SECUNDARE

Donația profesorilor
Anda și Cornel
LUNGU

1 9 4 5

EDITURA COOPERATIVEI DE CONSUM **VICTORIA** BUCUREȘTI

SIDIU
BIBLIOTECA CENTRALĂ
Nr. inv. L 847 20 03

Editura

"Victoria"
COOPERATIVA DE CONSUM

București Bd. Carol, 38

Introducere

1. **Obiectul istoriei Românilor.** Istoria Românilor are drept scop înfățișarea fazelor de dezvoltare ale neamului românesc și ale civilizației lui, punerea în lumină a factorilor săi alcătuitoari, expunerea și explicarea faptelor însemnate săvârșite, a procesului de formare și de evoluție prin care a trecut până să ajungă să constituie un stat durabil, precum și cercetarea și deslușirea influențelor pe care le-a suferit sau pe care le-a exercitat. În adevăr, istoria Românilor începe de când avem cele dintâi știri scrise despre populațiunile care au locuit în vechime pe pământul românesc, adică despre Geto-Daci, arată influențele pe care ei le-au suferit mai întâi din partea Romanilor și mai apoi din aceea a Slevilor, influențe care au avut drept rezultat transformarea lor în Români, descrie primele forme de viață ale acestui popor neolatin până la înjgheburile lui în forme de stat și urmărește apoi soarta acestor state până la contopirea lor în România de astăzi. Dar pentru că istoria neamului românesc nu s'a desfășurat în mod izolat, ci adesea s'a împletit cu aceea a popoarelor dimprejur, ea arată influențele culturale pe care el le-a suferit de la aceste popoare: Bulgari, Sârbi, Turci, Unguri, Poloni, etc., precum și pe acelea pe care le-a exercitat asupra acestor neamuri. Tot ea mai arată că uneori faptele săvârșite de Români, au avut urmări și pentru alte neamuri, după cum întâmplări istorice petrecute nu numai în vecinătatea noastră, dar chiar în regiuni mai depărtate, s'au repercutat și asupra poporului nostru. Iar pentru că unele epoci ale istoriei noastre, ca aceea a lui Ștefan cel Mare, a lui Mihai Viteazul sau a lui Ferdinand I-iu se întrepes cu acelea ale istoriei universale, atât din pricina însemnătății isprăvilor săvârșite, cât mai ales din aceea a foloaselor pe care toate popoarele le-au tras de pe urma lor, urmează că expunându-le, expunem o întreagă epocă a istoriei universale. Dar dacă, după cum am spus, istoria noastră urmărește cercetarea și

cunoașterea soartei neamului geto-dac și a urmașilor lui, urmează că astfel înțeleasă, istoria Românilor nu este altceva decât istoria poporului Gelo-Dac și a transformărilor lui succesive în decursul veacurilor, transformări datorite creștinismului și deosebitelor popoare care au trecut pe pământul Daciei, influențând sau modificând în mai mare ori mai mică măsură structura populației băștinașe geto-dace.

2. **Factorii constitutivi ai istoriei Românilor.** Spuneam că istoria Românilor povestește viața și isprăvile poporului care s'a dezvoltat în regiunea carpațo-danubiană. Vedem deci că avem de a face cu trei elemente deosebite: Poporul, a cărui viață este expusă, țara în care a trăit și trăiește acest popor și isprăvile pe care le-a săvârșit sub conducerea șefilor săi. Aceste elemente din a căror colaborare a rezultat istoria neamului românesc poartă numele de *factori constitutivi* și sunt în număr de trei: a) *factorul fizic*, adică înfățișarea pământului pe care s'a desfășurat viața poporului, cu toate urmările pe care le-a avut pentru această desfășurare; b) *factorul biologic-colectiv*, adică poporul considerat în totalitatea lui, care prin muncă și jertfa lui a creat civilizația și istoria românească, și c) *factorul individual* sau personalitățile reprezentative, „oamenii mari”, fie politici, fie militari, fie de cultură, care prin calitățile lor superioare, prin îndemnul sau prin fapta lor, au pus în mișcare masa poporului, determinând-o să făptuiască lucruri mari. Să urmărim pe rând acești factori.

a) *Factorul fizic.* Pământul românesc a atras încă din vechime atenția prin simetria părților sale alcătuitoare, prin varietatea formelor sale de relief și de vegetație și prin bogăția solului și subsolului său. Așezat în partea Sud-Estică a Europei, el se găsește la punctul de întâlnire între formele geografice ale Europei apusene și ale stepii Eur-Asice, constituind o adevărată zonă de tranziție, fapt care se poate constata nu numai din aceea că are atât forme frământate de relief (Carpații, dealurile), cât și șesuri alcătuite din straturi paralele (Bărăganul), cât mai ales din climatul intermediar între aspectul continental excesiv și cel moderat. Această așezare a avut urmări foarte importante pentru soarta poporului românesc. În adevăr, așezarea în zona temperată, în care clima nu este nici excesiv de călduroasă ca să moleșască, nici atât de aspră încât să înțepenească orice activitate,

ci stăpânită de anotimpuri care se succed în mod regulat, a făcut din locuitorii regiunii carpato-danubiene, din cele mai vechi timpuri, un neam de oameni răbdători și muncitori, legați de pământul care-i hrănește și atenți la caracteristicile anotimpurilor pentru a le putea folosi într'o cât mai mare măsură în munca lor de plugari sau de păstori. Tot din pricina așezării ei, țara noastră constituie un loc de întâlnire a unor neamuri cu civilizații deosebite: de o parte popoare de civilizație apuseană și de religie catolică (Unguri, Poloni), de alta popoare de civilizație slavo-byzantină și de religie ortodoxă (Bulgari, Sârbi, Greci). De aceea în dezvoltarea poporului român s'au exercitat influențe din ambele părți, care, aci pe pământul românesc, s'au contopit într'o formă nouă, dând o civilizație specific românească. Caracteristic din acest punct de vedere este faptul că Domnii români dela Argeș care se îmbrăcau în costume apusene, venite aci prin mijlocirea Ungurilor, întrebuințau în cancelaria lor și în biserică limba slavă. Totuși, s'ar putea spune că mai puternic s'a exercitat curentul de civilizație apuseană în podișul Carpaților, pe când la Sud s'a simțit mai mult cel slavo-byzantin. Dar dacă din punct de vedere economic așezarea pământului românesc este dintre cele mai bune, în ce privește latura politică ea este mult mai puțin fericită. În adevăr, așezată la punctul de întâlnire al Orientului cu Occidentul, țara noastră a fost locul de trecere al tuturor năvălitorilor. „Câmpia dintre colul Carpaților și delta Dunării poate fi numită *poarta năvălitorilor*: începând cu Sciții și terminând cu Tătarii. Pe aici lumea săracă și lacomă din țările reci căuta să se apropie de lumea bogată dimprejurul Mediteranei. Iar pământul și poporul românesc au fost așezate, cum bine a zis cronicarul Grigore Ureche, *în calea răutăților*”. În același timp, așezată între popoare cu tendințe de expansiune, cum au fost în Evul Mediu Turcii și Ungurii — unii reprezentând tradiția imperialistă byzantină, ceilalți pe cea apostolică-romană — poporul român a fost nevoit să stea veșnic de veghe pentru apărarea independenței lui; în felul acesta prin luptele de apărare pe care au fost nevoiți să le poarte, Românii, deveniți o populație de țărani-ostași, au întreținut un nivel de disciplină și de vitejie care le-a asigurat adesea nu numai liniștea, dar și un nume temut. În fine, așezarea pământului românesc pe cursul inferior al Dunării, a impus poporului

nostru sarcina de apărători ai creștinătății în fața înaintării turcești, sarcină onorabilă de sigur, dar care în același timp a întârziat dezvoltarea civilizației și culturii românești. În ce privește structura, pământul care se întinde între Dunăre și Carpați formează o perfectă unitate geografică, pe care mulți geografi au comparat-o cu o fortăreață medievală.

Străjuit de culmile Carpaților, se ridică podișul Transilvaniei ca o cetate înconjurată cu ziduri. Dealurile, care se prelungesc din culmile muntoase, se termină într'o câmpie mărginită de lunca Dunării, a Nistrului și a Tisei, „șanțurile cetății”. Ca un contrafort, se înalță podișul dobrogean, apărător natural al câmpiei muntene.

În mod obișnuit munții despart popoarele. Carpații noștri au fost dimpotrivă elementul natural care a ținut neamul încheșat laolaltă. Prin felul cum au fost plăsmuiți, cu văile și trecătorile lor, ei au înlesnit comunicația între Românii de dincoace și cei de dincolo și au îngăduit desfășurarea unei vieți comune.

O dovadă că la noi munții n'au fost o piedică geografică este faptul că voevozii din Sudul Carpaților, stăpâni pe văile inferioare ale râurilor care își aveau obârșia în părțile de dincolo de munți, au stăpânit și la Nord, tinzând să aibă sub conducerea lor și ținuturile din spre izvoarele acestor râuri.

Înlăuntrul acestei mari unități geografice, văile râurilor au făcut să se deosebească ținuturi, care s'au dezvoltat cu o caracteristică proprie (Țara Oltului, Țara Bârsei, Țara Maramureșului), fără ca să se ajungă totuși până la acele deosebiri adânci în graiu și în obiceiuri, pe care le întâlnim la alte neamuri (Germani, Francezi, Italiani, Iugoslavi). Evident, atunci când au intervenit colonizări străine, schimbările au fost mai profunde, fiind înlesnite tocmai de aceste particularități geografice.

Podișul dinlăuntrul arcului carpatic a fost numit în Evul Mediu Transylvania, ținutul de dincolo de păduri, pentru că cei ce veneau din Apus se izbeau de coamele păduroase ale munților Apuseni. Ungurii i-au dat numele de Ardeal, adică țara cu păduri.

Dimpotrivă, ținutul din Sudul Carpaților, forma pentru acești Unguri, care veneau din Ardeal, o Transalpina, țara de dincolo de munți. Locuitori ai munților și ai colinelor, Românii de aci erau pen-

tru frații lor din Moldova (nume împrumutat dela râul Moldova), Muntenii, iar țara o Muntenie, ținut acoperit cu munți. Aci, în văile dimprejurul acestui arc carpatic, s'au înfiripat primele înjghebări politice românești, menite să pună bazele statului român de mai târziu. Așezarea geografică n'a împiedecat unificarea lor și numai cauzele politice au îngreuiat și au întârziat o dezvoltare firească și unitară.

Și structura pământului a avut urmări pentru viața poporului român. Din pricina unității lui, granițele Țărilor românești nu au variat în decursul timpurilor (așa cum s'a întâmplat de pildă cu Polonia, care într'o vreme se întindea dela Marea Baltică până la Marea Neagră) neingăduind astfel neamului să se risipească și nici să-și cheltuiască puterile în lupte de cucerire sau de stăpânire a unor pământuri străine: prin aceasta s'a întărit, însă, poziția lui pe pământul de care era legat. Tot structurii unitare a pământului i se datorește și excepționala unitate a limbii românești: spre deosebire de celelalte limbi neolatine, în interiorul cărora dialectele formează adevărate limbi aparte, limba română nu cunoaște decât mici deosebiri dialectale regionale. Așa de pildă, un bucovinean se înțelege fără greutate cu un bănățean și tot astfel un maramureșean cu un dobrogean. Explicația acestui fapt trebuie căutată mai cu deosebire în viața păstorească a poporului român: mișcarea păstorilor dela munte spre câmpie și înapoi, după anotimpuri (așa numita *transhumanță*), face să circule formele de limbă dela un loc la altul, contribuind astfel la păstrarea unității ei. Dar structura simetrică, armonioasă a pământului românesc a avut o puternică influență și asupra sufletului poporului care s'a dezvoltat pe el, insuflându-i anumite calități și simțăminte. Mai întâi *simțământul artistic* care se vedește în toate manifestările de viață ale poporului: îmbrăcăminte, meșteșug, muzică, basm, poezie, etc., lăsând o puternică impresie de forță creatoare. Apoi *sentimentul de omenie și de înțelegere*, izvorit tocmai din convingerea că pe pământul românesc este loc și pentru oameni de alt neam, pe care împrejurările vitrege i-au silit să-și părăsească țara, cu condiția ca și ei să răspundă acestei primiri binevoitoare cu o atitudine corectă: stă mărturie despre aceasta, marele număr de străini cari, gonii pentru diferite pricini din țara lor, s'au aciuat în țările noastre, refăcându-și viața și foarte adesea, topindu-se în masa băștinașilor.

În fine iubirea de moșie. În adevăr, un pământ atât de binecuvântat de Dumnezeu, care dădea locuitorilor lui o hrană îmbelșugată, chiar fără multă trudă, care le încânta privirea cu frumusețile lui și care le oferea atâta adăpost în vremuri de restriște, nu putea să nu deștepte în sufletul lor o dragoste nețărmurită pentru el. Așa se explică sacrificiile pe care toate generațiile, începând cu Geto-Dacii și până astăzi, le-au făcut pentru păstrarea moșiei lor, sacrificii pe care atât de frumos le amintește cronicarul Miron Costin când zice: „Să nu dăm locul, că pământul acesta este frământat cu sângele moșilor și strămoșilor noștri.”

Cât despre bogăția pământului românesc, ea este rezultată din însăși așezarea și structura lui. Felul variat al solului, cu munți acoperiți cu pășuni, cu dealuri și câmpii întinse, într'o climă prielnică, a determinat ocupațiile de căpetenie ale locuitorilor. De aceea, din timpuri foarte vechi și până la începutul epocii contemporane, Românii au fost aproape exclusiv agricultori și păstori. La rândul lui subsolul oferea locuitorilor bogății însemnate nu numai în ele înșile, dar și pentru că nu se găseau decât rar în Sud-Estul european, ca: sarea, aurul și argintul, fără a mai vorbi de cărbune și petrol. În fine, apele și lacurile ofereau pește din belșug, contribuind prin aceasta nu numai la ușurarea vieții locuitorilor, ci și la dezvoltarea unui comerț, practicat adesea chiar de Domnii țării. Dar această bogăție a pământului românesc mai are și o altă însemnătate: un astfel de pământ, care oferă din belșug toate cele necesare traiului, nu este părăsit cu ușurință de cei care-l locuiesc; acesta este unul din cele mai bune răspunsuri ce se pot da celor care susțin că locuitorii „Daciei fericite” și-au părăsit țara lor îndestulată, pentru a merge să se așeze în locurile stâncoase și sărace din Sudul Dunării.

b) *Factorul biologic-colectiv.* Cu toată marea lui însemnătate, factorul fizic este numai o condiție, nu o cauză a dezvoltării neamului Românesc; fără firea muncitoare și răbdătoare a *poporului*, oricât de prielnice ar fi fost împrejurările naturale, el nu ar fi ajuns să însemne mare lucru între celelalte neamuri. Așa încât cel mai însemnat factor rămâne tot: *poporul*. Este drept că mai întotdeauna cronicarii și istoricii s'au interesat mai cu deosebire de evenimentele care se petrec pe planul vieții publice: acțiuni politice, fapte de arme, isprăvile

marilor personalități, și, din când în când, fapte culturale și economice, trecând cu vederea viața economică și socială a mulțimei „pe temelia căreia se sprijină întreaga viață a națiunii și a statului, cu personalitățile mari și elitele conducătoare, dar formează și izvorul necesar al elementelor noi ce se ridică uneori din straturile de jos și al legiunilor de ostași prin jertfele și capacitatea cărora se asigură însăși dăinuirea statului ducându-l la mărire prin izbânzile lor sau la cădere prin înfrângeri”. Dar mulțimile nu au numai rolul de a forma fundamentul economic și militar al unei națiuni: ele pot fi — și în viața poporului românesc au fost adesea — creatoare de situații politice noi, fie prin revoluții care silesc păturile conducătoare să-și schimbe atitudinile politice și sociale, fie prin mișcări pline de avânt generos care duc la salvarea unor situații grele care păruseră claselor conducătoare fără de ieșire. Dată fiind, prin urmare, însemnătatea hotăritoare a acestui factor, să vedem care sunt caracterele deosebitoare ale poporului românesc față de celelalte neamuri neolatine. Ca popor romanic neamul nostru prezintă aproape aceeași caracteristică în alcătuirea lui ca toate celelalte popoare născute în cuprinsul imperiului roman. Trei elemente au contribuit la formarea acestora: 1. o veche populație băștinașe; 2. coloniștii aduși de cucerirea romană, coloniști care au romanizat vechea populație, dându-i limba și caracterul roman; 3. unul sau mai multe popoare năvălitoare, care, la începutul Evului Mediu, au supus populația romană și amestecându-se cu ea, au dat naștere noilor popoare romanice.

Astfel în Italia, vechile populații umbro-sabelice, veneto-illyre, etrusce și celtice au fost supuse și romanizate de Latini. În Evul Mediu, vin și se amestecă cu ele Ostrogoții și Longobarzii, dând naștere poporului italian. În Spania, vechile populații iberice, romanizate de cuceritorii romani se amestecă apoi cu năvălitorii Vandali, Vizigoți și Suevi pentru a forma poporul spaniol. În fine, în Franța, Galii, supuși de Caesar, sunt romanizați în scurt timp. La venirea lor, Francii se amestecă cu Gallii romanizați, dând în același timp numele lor noului popor născut pe teritoriul vechei Gallii, poporul francez.

Acest al treilea element, popoarele năvălitoare, care în partea de Apus a imperiului roman au fost neamurile germanice, a intrat în procesul de formațiune al popoarelor romanice într-o perioadă mai

târzie, când limba începuse să se alcătuiască. Cum, pe de altă parte, proporțiile sale au fost destul de reduse, ei n'a avut decât o însemnătate de al doilea ordin.

La poporul românesc elementul autohton îl formează vechea populație tracică, din care făcea parte și ramura daco-getică. Ea începe să fie influențată de Romani încă din sec. al II-lea în. de Chr. și, prin cucerirea Daciei de către Traian, aproape toți Tracii ajung sub stăpânire romană. Această populație este atunci romanizată, conștient și metodic, de numeroșii coloniști aduși aci formându-se astfel în partea răsăriteană a imperiului, în basinul Dunării de jos, o masă romană unitară. *În cadrul acestei romanități orientale s'au dezvoltat începuturile poporului românesc.*

Pe când însă, în această parte de Răsărit a imperiului roman barbarii germanici și asiatici trec fără a lăsa urme mai adânci acei ce se așează temeinic, infiltrându-se în masa romanică răsăriteană, sunt Slavii. Ei și-au exercitat influența atât în limbă, cât și în alcătuirea etnică și sufletească a neamului nostru, fără ca să altereze totuși fondul traco-roman. În felul acesta spre deosebire de popoarele neolatine din Apus, unde elementul „barbar” care le-a dat coloratura deosebitoare este cel germanic, poporul român este un popor neolatîn de coloratură slavă. Și în această deosebire stă nu numai individualitatea, dar, poate, chiar originalitatea lui.

Dar nu numai prin coloratură se deosebește poporul român de celelalte neamuri neolatine, ci și prin numele său. În adevăr, numele de *Români* îl avem dela Romani. Pe când toate celelalte popoare neolatine și-au luat numele fie după acela al ținutului geografic în care s'au format (Spanioli, Italiieni), fie după acela al cuceritorilor cu care s'au amestecat (Francezii), noi singuri am păstrat vechiul nume de Roman.

Explicația stă în aceea că părăsirea Daciei făcându-se într'un moment în care imperiul roman nu era o simplă amintire, ci o realitate, Daco-Romanii găsimu-se în fața unor neamuri străine, pentru a se deosebi de ele, și-au dat numele *Romanus*, care de altfel era singurul pe care ei și-l cunoșteau. Cum stăpânirile streine s'au continuat în Dacia aproape o mie de ani, nevoia acestei deosebiri față de

vremelnicii stăpânitori a dăinuit în tot acest răstimp; iar când ele s'au terminat și neamul românesc s'a organizat în state, el și-a păstrat acest nume nu numai pentru a se deosebi de celelalte neamuri vecine, dar și dintr'un nelămurit sentiment de superioritate sufletească ce se reflecta în această denumire. De altfel conștiința aceasta a romanității noastre nu am avut-o numai noi, ci și popoarele „barbare” cu care am venit în contact, dovadă numele de Vlachi pe care ni l-au dat. În adevăr, numele de *Vlah* derivă din denumirea de *Welsch* pe care năvălitorii germani o dădeau popoarelor latine supuse; dela Germani l-au luat și celelalte neamuri năvălitoare, adaptându-l bineînțeles felului lor de pronunțare. Astfel popoarele slave ne-au zis *Vlahi* sau *Volohi*, Ungurii: *Olahi*, iar neamurile mongolice *Ulaghi*, denumiri care, toate, reflectă originea noastră latină.

c) *Factorul individual*. Dar masa cea mare a poporului, absorbită de munca ei zilnică, cu greu poate să se conducă singură și cu atât mai puțin să deslege în chip fericit și la timpul potrivit, situațiile grele de care se lovește la mai tot pasul. De aceea ea încredințează celor mai înzestrați dintre membrii ei rezolvarea problemelor grele. De sigur, nu se poate spune că tot ce s'a îndeplinit până acum ca înfăptuire trainică în viața popoarelor se datorește acestor „oameni mari”, dar trebuie să recunoaștem că rolul lor a fost foarte însemnat în progresul societăților omenești. În adevăr, în toate timpurile și în toate locurile ei au jucat rolul de stimulatori de energii și de acceleratori de evoluție. De câte ori în viața popoarelor se ivesc împrejurări grele, acești oameni înlătură prin acțiunea lor starea de nesiguranță a colectivității, rezolvind sau dând îndrumări pentru rezolvirea problemelor grele puse de nevoile timpului societății din care fac parte sau pe care o conduc. De asemenea când, din scurgerea vremii, anumite instituții încep să nu mai corespundă împrejurărilor, rolul lor este a-și da seama care din vechile gânduri și deprinderi nu mai au viață și trebuesc înlocuite, de a sdruncina aceste gânduri și deprinderi, înlocuindu-le cu altele noi, potrivite rosturilor timpului și care vor constitui temelii pe care urmează să se desfășoare în mod firesc viața viitoare a neamului lor. De aceea însemnătatea lor stă mai ales în puterea de exemplu a faptelor lor. În fine, tot ei sunt aceia care, dăruiți cu o mare siguranță în descifrarea viitorului, devin prin

faptele lor cu urmări trainice, îndrumătorii neamului lor chiar și de dincolo de mormânt. Faptul acesta apare mai cu deosebire în chip lămurit în istoria Țărilor noastre: toate sfârșiturile de veac au fost dominate de către o puternică personalitate care nu numai că reprezenta năzuințele generale ale neamului nostru, dar îi și îndruma pașii în veacul pe care ea îl deschidea, până când o alta lua făclia ce era pe cale a se stinge și o ducea mai departe. Astfel la sfârșitul sec. XIV îl avem pe Mircea cel Bătrân, la sfârșitul celui de al XV-lea pe Ștefan cel Mare, apoi pe Mihai Viteazul în sec. XVI și în fine pe Constantin Brâncoveanu pentru secolul XVII. Singur veacul al XVIII-lea a fost lipsit de un astfel de îndrumător și știm ce a rezultat din această lipsă.

Din toate cele până aci spuse reiese, credem, destul de limpede, că istoria neamului nostru s'a Țesut din fapta și lupta masei poporului, sprijinită pe pământul pe care a trăit și îndrumată de oamenii mari care s'au ridicat din mijlocul ei.

3. Perioadele istoriei Românilor. Istoria unui popor începe din momentul în care avem știri scrise despre el. Tot ceea ce aflăm în legătură cu viața lui înainte de această dată face parte din preistorie.

Istoria universală se împarte, după cum știm, în patru mari epoci, fiecare având o caracteristică deosebită:

1. Epoca antică începe din mileniul al IV-lea înainte de Christos și se termină la anul 476 după Christos, odată cu căderea imperiului roman din Apus.

În acest timp s'au format marile imperii din jurul Mării Mediterane și s'a dezvoltat civilizația greco-romană care alcătuiește baza civilizației actuale.

2. Evul Mediu se împarte în două perioade:

a) În cea dintâi, care Ține dela anul 476 până la 1250, Europa creștină este sdruncinată de năvălirile barbare. Amestecându-se cu vechea populație a imperiului roman, barbarii dau naștere la noi popoare;

b) Cea de a doua perioadă durează dela 1250 până la 1453 (căderea Constantinopolului sub Turci) și corespunde alcătuirii statelor moderne.

3. Epoca modernă, care ține dela căderea Constantinopolului (1453) și până la marea revoluție franceză (1789), se caracterizează prin întronarea monarhiei absolute și formarea statelor unițare naționale în Apus (Franța, Anglia și Spania). În ce privește cultura, în această vreme are loc înflorirea Renașterii, iar limbile naționale iau locul celor de caracter universal (latina, greaca, slavona). Descoperirile geografice, care au dus la răspândirea civilizației europene în afara granițelor continentului nostru și au lărgit orizontul vieții economice, aparțin de asemenea acestei epoci.

4. Epoca contemporană începe la 1789 și ține până în vremea noastră. Ea se caracterizează prin transformarea monarhiilor absolutiste în state democratice, formarea conștiinței naționale și ridicarea burgheziei capitaliste.

Istoria noastră nu s'a dezvoltat la fel cu istoria popoarelor apusene, care a fixat epocile istoriei universale. Deși este alcătuită din aceleași elemente caracteristice celor patru epoce ale Apusului, desfășurarea evenimentelor istorice în ținutul ocupat de neamul nostru s'a petrecut într'un ritm cu totul deosebit.

Dar deoarece istoria Românilor nu este un fapt izolat, ci ea face parte din istoria generală a omenirii, urmează că pentru ca subdiviziunile ei să aibă aceeași valoare ca ale istoriei universale, trebuie să folosim aceleași criterii care au stat la baza împărțirii în evuri a acesteia. În felul acesta după cum istoria antică generală începe odată cu apariția primelor știri scrise și se sfârșește odată cu „năvălirile barbare”, când imperiul roman de Apus intră în stăpânirea neamurilor germanice, tot astfel la noi, după o lungă perioadă preistorică, epoca antică începe dela anul 513 în. de Chr. când, odată cu expediția regelui Darius împotriva Scyților avem cea dintâi știre scrisă despre populațiunile care locuiau în regiunile noastre, și se termină la anul 275 d. Chr., odată cu părăsirea Daciei de Romani și ocuparea ei de către barbari. În schimb, Evul Mediu durează până la 1600, când domnia lui Mihai Viteazul, prin realizarea, fie și numai pentru scurt timp, a unității neamului românesc, anunță epoca modernă. Trebuie să observăm că și la noi Evul Mediu are cele două perioade: prima, epoca năvălirilor, ia sfârșit odată cu întemeierea Țărilor românești, iar a doua corespunde cu timpul când aceste Țări se încheagă

în state cu organizare temeinică. Epoca modernă, care începe la 1600 merge până la 1821, adică până când întâlnim în istoria noastră o sguđuire asemănătoare celeia provocate de Revoluția franceză, adică revoluția lui Tudor Vladimirescu, care, între anumite limite, reprezintă chiar reflexul revoluției franceze în Țările noastre. Cu această revoluție, care corespunde și cu începutul redeșteptării noastre naționale, începe epoca contemporană, căreia-i aparține și vremea noastră.

4. **Izvoarele istoriei Românilor.** Faptele care alcătuiesc istoria Românilor fiind petrecute cu mult înaintea noastră nu pot fi cunoscute *direct*, ci indirect adică prin mijlocirea urmelor rămase din acele vremuri sau a mărturiilor lăsate de contemporani ori de oameni mai apropiați de aceste evenimente. Aceste mărturii cu ajutorul cărora putem reconstitui trecutul neamului nostru poartă numele de *izvoare istorice*. Ele sunt de două feluri: a) *urme ale trecutului* ca: monumente civile și religioase, piese diplomatice, legislații, tratate politice, opere de artă sau literare, corespondență, etc., a căror caracteristică este constituită de faptul că *nu au fost alcătuite cu scopul de a veșnici amintirea* unui sau unor evenimente istorice; b) *mărturii alcătuite cu intenția bine stabilită de a informa posteritatea* asupra unor evenimente, ca: inscripții comemorative, anale, cronici, memorii, scrieri istorice, etc. Cele mai vechi mărturii despre evenimente petrecute în Țările noastre s'au păstrat în *analele* sau *Letopiseșele* moldovenești scrise în limba slavă. Acestea, numite fie după mănăstirea în care s'a crezut că au fost scrise: *Letopiseșul dela Bistrița* și *Letopiseșul dela Putna*, fie după numele călugărului care le-a alcătuit: *Letopiseșul lui Macarie*, al lui *Eftimie* sau al lui *Azarie*, povesteau, din îndemnul Domnilor, *an cu an*, întâmplările mai de seamă din Țară. Mai târziu, când influența culturii apusene a pătruns la noi prin mijlocirea Poloniei, la ale cărei școli se duceau să învețe fiii boierilor moldoveni, a început scrierea de *Cronici*, adică de povestiri ale evenimentelor în înlănțuirea lor cronologică. Astfel avem în Țara Moldovei pe cei trei mari cronicari ale căror opere, continuându-se una pe alta, alcătuiesc o istorie a Moldovei dela „Descălecat” (1359) până la jumătatea sec. XVIII-lea: *Grigore Ureche*, *Letopiseșul Țării Moldovei dela 1359—1595*; *Miron Costin*, *Letopiseșul Țării Moldovei dela 1595—*

1661; și *Ion Neculce*, *Letopisețul Țării Moldovei* dela 1662—1743. În Țara Românească cronicile apar tot în sec. XVII-lea, dar sunt cronici de partid care, în loc să se continue, povestesc aceleași evenimente din punctul de vedere al partidei în folosul căreia sunt scrise. Cele mai de seamă sunt *Letopisețul lui Stoica Ludescu* (1290—1688), scris în favoarea Cantacuzenilor și *Cronica lui Radu Popescu* (1290—1729), scrisă în favoarea Bălenilor. Afară de aceste izvoare narrative; mai dispunem pentru reconstituirea trecutului românesc de un mare număr de documente de tot felul: chisoave domnești, acte de vânzare sau de danie, acte de proprietate, tratate de comerț, etc. Aceste documente au fost adunate și publicate în diferite colecțiuni, dintre care cele mai de seamă sunt: 1. *Colecția Hurmuzachi*: Documente privitoare la istoria Românilor; 2. *M. Costăchescu*: Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare; 3. *Ion Bogdan*: Documentele lui Ștefan cel Mare; 4. *P. P. Panaitescu*: Documentele Țării Românești; 5. *N. Iorga*: Studii și Documente referitoare la istoria Românilor.

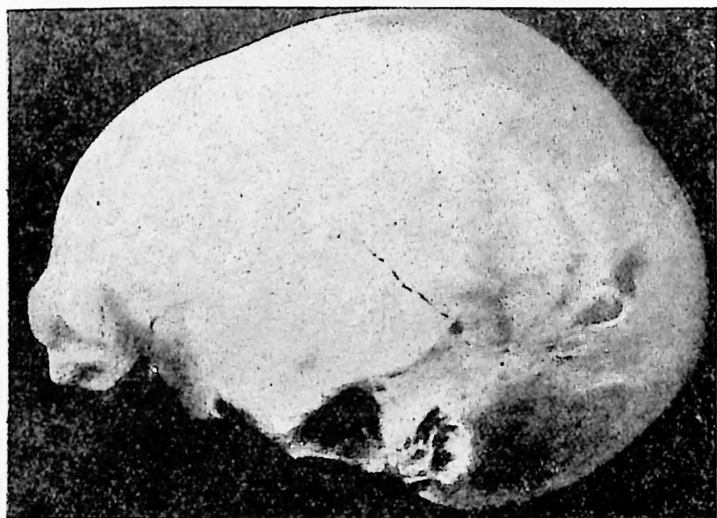
Pe temeiul acestor izvoare au încercat istoricii noștri să reconstituie viața poporului românesc din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre. Cel dintâi care a întreprins acest lucru a fost *Alexandru D. Xenopol*, fost profesor la Universitatea din Iași, care, între 1888 și 1893, a publicat o *Istorie a Românilor din Dacia-Traiană*, în 6 volume. O altă istorie generală a Românilor, de încă mai mari proporții, a dat *Nicolae Iorga*, cu puțin înainte de moarte: *Istoria Românilor*, în 11 volume, între 1936 și 1939. De întindere mai restrânsă este lucrarea în curs de apariție a profesorului *Constantin C. Giurescu*, *Istoria Românilor*, în 4 volume, 1935—1942.

LECȚIA I

Dacia înainte de Romani

1. **Epoca preistorică.** Din pricina posibilităților de viață pe care le oferea, regiunea carpato-danubiană a fost locuită din cele mai vechi timpuri, fapt dovedit de descoperirile arheologice făcute pe mai întreg întinsul țării noastre. Despre epoca *paleolitică*, adică a pietrei cioplite, știrile sunt puține: locuitorii de atunci ai Daciei, probabil mediteraneeni dolichocefali din rassa Cro-Magnon veniți aici din spre Sud, duceau o viață nomadă, necunoscând agricultura, ocupându-se cu vânatoarea și pescuitul, și întrebuițând în acest scop unelte de piatră neșlefuită.

În schimb din epoca *neolitică*, adică a pietrii lustruite avem o mulțime de resturi arheologice care arată că actualul ținut românesc era foarte bine populat și poseda o civilizație pe cât de înaintată și de unitară în întregul ei, pe atât de variată în forme. Din pricina îndulcirii climatului, având drept rezultat topirea ghețurilor, populația se înmulțește considerabil, dovadă marele număr de așezări omenești descoperite până acum, așa încât în această vreme, care durează aproximativ de pe la 3500—1600 î. de Chr., Dacia apare ca una din regiunile cele mai populate. Locuitorii, deveniți sedentari, se ocupă cu agricultura și cu creșterea animalelor, iar uneltele de care se folosesc, lucrate din piatră șlefuită, dovedesc o tehnică din ce în ce mai perfecționată apropiindu-se în mod vădit de cele din timpurile istorice. Așezările omenești situate pe înălțimi sau pe terase, în locuri ușor de apărat și foarte adesea întărite cu metereze și înconjurate cu șanțuri, sunt alcătuite din locuințe asemănătoare bordeelor, de formă circulară sau dreptunghiulară. Ceramica prezintă forme foarte variate și se caracterizează nu numai printr'o tehnică superioară dar și printr'o mare bogăție de motive ornamentale: *inci-zioni*, fie în formă lineară, fie în formă de benzi, în formă de spirale

Craniul descoperit în peștera dela Cioclovina, jud. Hunedoara, aparținând celui mai vechiu strămoș al nostru, care a trăit acum 30.000 ani!

(Din manualul Berciu-Negreanu)

Vas de lut pictat, descoperit la Cucuteni, jud. Iași. Epoca neolitică
(pe la 2000 în. de Hr.).

Vase de lut din epoca bronzului (pe la 1100 în. de Hr.) din cimitirul dela Ostrovul-Mare, jud. Mehedintți. E vremea de prosperitate a Tracilor.

sau de meandre; *picturi*, mono- sau polichrome, etc. În fine o plastică tot așa de variată, reprezentând fie chipuri omenești, mai ales feminine (*antropomorfă*), fie animale (*zooformă*) lucrate din piatră, din lut ars sau din os.

Cercetările arheologice din ultimii ani au arătat în același timp, că în epoca neolitică Dacia era împărțită între două culturi, care aparțineau probabil la două neamuri deosebite. În adevăr, în timp ce în partea de Apus a Daciei (Vestul Ardealului, Muntenia, Oltenia, Banatul, și, dincolo de hotarele ei, până spre Alpi, iar în Sud până la Marea Egee) întâlnim o ceramică cu *inciziuni geometrice*, în partea de Răsărit (Estul Ardealului, Bucovina de Sud, Moldova, și, dincolo de hotare, până la Nipru) ne întâmpină o ceramică *pictată*.

Deși asupra neamurilor care au produs aceste două civilizațiuni nu se poate spune ceva precis, învățații cred că ele se datoresc la două neamuri deosebite și că una, cea reprezentată prin ceramica incizată, ar fi mai veche. Deoarece inciziunile iau deosebite forme de spirale și de meandre, i s'a mai zis *civilizația spiralo-meandrică*. Creatorii acestei civilizații, dolichocefali de rasă mediteraneană, veniți probabil pe la 3500 în. de Chr. din spre Sud, au adus cu ei ornamentația incizată *sub formă de linii drepte*, dar, amestecându-se cu populația paleolitică, sub influența tradițiunilor locale paleolitice, liniile s'au curbat, transformându-se în spirale și meandre. Vasele sunt fine, cenușii, lucrate de mână, dar bine netezite. Ritul de înmormântare era *inhumația* și anume în poziție chircită. Una din cele mai reprezentative stațiuni cu ceramică spiralo-meandrică este *Turdaș*, pe malul Mureșului (jud. Hunedoara).

Civilizația *ceramice pictate* — a cărei origine trebuie căutată în Asia de unde a pătruns în Europa pe la 3000 în. de Chr. a fost studiată mai ales la *Cucuteni*, lângă Iași, și la *Ariușd*, în județul Trei Scaune. La Cucuteni — care este un „Burg”, adică o stațiune întărită cu un meterez de piatră și înconjurată cu un șanț adânc — s'au distins două perioade succesive: una anterioară anului 2500 în. de Chr., caracterizată printr'o ceramică polichromă și anume pictată cu roșu închis pe fond alb și având marginile tivite cu negru, și alta mai recentă, posteroară anului 2500 d. Chr. cu pictură în negru pe fondul colorat, separate printr'un strat de cenuse și urme de incen-

diu. Motivul ornamental cel mai răspândit este o dublă spirală, fapt care pare să arate o influență din partea ceramicei spiralo-meandrice. Și la Ariușd — care este de asemenea un burg — s'au găsit tot două straturi separate prin urme de incendiu; aci s'au mai găsit însă și resturi de locuințe și anume: casele de formă dreptunghiulară, puțin săpate în pământ, au pereți de nuele și chirpici și sunt întărite cu vâlătuci. Unele au și o tindă. În fine, în camere se găsesc vetre făcute din piatră. Autorii acestei civilizații par a fi brachicefali, amestecați cu dolichocefalii mediteraneeni găsiți aici la venire. Ceea ce este foarte important, este faptul că *civilizația neolitică este o continuare a celei paleolitice, ale cărei tradiții și le-a însușit și că se continuă cu oarecari modificări, până în plină epocă a bronzului, ai cărei autori sunt Thracii.*

În adevăr, civilizația din epoca bronzului, care în Dacia durează de pe la 1600—700 îh. de Chr., se datorește fără îndoială Thracilor, adică, aici în Nordul Dunării, Geto-Dacilor. Aceștia făceau parte din marea familie a neamurilor indo-europene și, după cum arată știrile scriitorilor antici, erau un popor numeros, care ocupa ținuturi întinse. Istoricul grec Herodot spune că, după Indieni, Thracii erau neamul cel mai numeros, dar că nu erau uniți, ci trăiau în triburi deosebite care de multe ori se dușmăneau între ele. Locuiau pe un teritoriu foarte întins, pe ambele țărmuri ale Dunării: în Nordul fluviului hălăduiau puternicele triburi daco-getice, care se răspândiseră spre Nord până prin Cehoslovacia de azi și până la Vistula și spre Răsărit până către Bug, iar în Sudul lui, în Peninsula Balcanică, cele mai însemnate triburi erau acelea ale *Moesilor, Odrisilor și Bessilor*. În fine, alte triburi thrace, *Frigienii și Mysii*, trecuseră și în Asia Mică. Partea de Apus a Peninsulei Balcanice, de-a-lungul Adriaticei, era locuită de *Illyri*, neam înrudit cu Thracii. Pe când însă aceștia erau mai ales agricultori și păstori, *Illyrii* se ocupau și cu navigația, îndeletnicindu-se bucurosi cu pirateria.

Cercetările arheologice au dovedit că în Dacia civilizația bronzului datorită Geto-Dacilor, a fost foarte înfloritoare, și că minele de aur din Ardeal au jucat în dezvoltarea ei un mare rol. În același timp s'a constatat că civilizația bronzului din Dacia are strânse legături cu două civilizații din Nordul Italiei, cunoscute sub numele de

Casca de aur descoperită la Poiana, jud. Prahova. A aparținut unui șef al Sciților sau unui nobil localnic câștigat de civilizația scitică.

civilizația villanoviană și civilizația veneto-illyră, ale căror produse erau larg întrebuințate de carpato-danubieni. Locuitorii Daciei se împărțeau în două categorii sociale: de o parte nobilii, care locuiau (ca și neoliticii) în „burguri” așezate pe înălțimi și întărite cu valuri de pământ, și reprezintă o clasă de războinici înarmați „cu spade, pumnale și lănci, apărați cu platoșe și cu scuturi, având coifuri și cnemide și luptând pe care de războiu cu două roate”; de alta, poporul de jos, locuind în sate așezate pe platourile roditoare sau în câmpie și ocupându-se mai ales cu agricultura — dovadă marele număr de seceri de bronz descoperite — și cu creșterea animalelor. În felul acesta, între 1400 și 700 în. de Chr., viața Daciei s'a desfășurat fără nicio turburare, dezvoltându-se „în sensul unei prosperități generale și a unei mari creșteri de populație”, până la năvălirea Scythilor.

2. Influențele exercitate asupra Geto-Dacilor. Începând cu anul 700 în. de Chr., civilizația Daciei suferă o serie de influențe datorită unor neamuri care, fie în calitate de cuceritori, fie în mod pașnic, vin în contact cu populația geto-dacă. Dintre acestea trei sunt mai importante: Scythii, Grecii și Celții.

a) *Influența scythică.* Scythii erau un popor indo-european din rama iraniană, foarte amestecați cu elemente turanice. Ei pătrund în Dacia pe la 600 în. de Chr. aducând cu ei prima civilizație a fierului (numită *Hallstattiană*). Întrebuințând armele de fier și calul ca element de luptă, ei au izbutit să înfrângă rezistența clasei militare a Geto-Dacilor din epoca bronzului. Ei erau nomazi și își pășteau turmele de boi și cai prin stepele Rusiei de azi; familiile și le purtau în care. Șefii lor purtau podoabe scumpe de aur, pe care meșteri pricepuți le înfrumusețau cu figuri sculptate de animale. Mormintele lor, în formă de movile, se găsesc și astăzi prin stepele Rusiei, ca și în câmpiile României. Scythii știau să prelucreze fierul, meșteșug pe care l-au împrumutat și Geților cu care s'au amestecat. Ei au ocupat mai mult părțile de stepă ale teritoriului getic: Dobrogea a stat multă vreme sub stăpânirea regilor scythi, încât Romanii i-au și dat mai târziu numele de *Scythia Mică*, socotind-o drept o prelungire a Scythiei celei mari, care era la Răsărit de Nistru. Nefiind prea numeroși, ei au locuit în Dacia destul de risipiți constituind insule în mijlocul populației băștinașe. Unul singur din triburile lor, *Agathyrșii*,

s'a stabilit în munții Apuseni, unde se îndeletniceau cu scoaterea aurului și cu prelucrarea lui în podoabe. Cu timpul ei s'au topit în masa Daco-Geților, așa că la sfârșitul sec. IV-lea și în sec. al III-lea în. de Chr. ei pot fi considerați asimilați; stă mărturie despre aceasta faptul că deși veniți cu ritul înhumației, ei adoptă ritul getic al incinerăției. A fost puternică influența scythică asupra Geto-Dacilor? Răspunsul este: nu, și aceasta din mai multe pricini. Mai întâi deosebirea de fel de viață: Geto-Dacii erau agricultori sedentari, în timp ce Scythii erau nomazi; apoi din pricina numărului lor mic care i-a împiedecat să împânzească toată regiunea; în fine din pricină că influența lor s'a exercitat în același timp cu cea grecească. Totuși Geto-Dacii au împrumutat mai multe elemente dela Scythi. Dându-și seama de ceea ce constituia superioritatea noilor veniți, carpato-danubienii au adoptat *armele de fier, ordinea de luptă în unghiu precum și întrebuințarea calului ca element de luptă*. Tot dela Scythi au împrumutat *arta animalieră și oarecari credințe religioase*. În fine, influența scythică s'a manifestat și în toponimia Daciei: astfel ei au dat numele Olțului, Aluta, al Siretului, Thiarantos, și al Prutului, Porata. Cam la atâta se reduce influența scythică;

b) *Influența grecească*, s'a produs cam în același timp cu cea scythică, adică pe la jumătatea secolului al VII-lea înainte de Christos.

Încă de prin secolul al VIII-lea în. de Chr., Grecii, porniți în căutare de noi ținuturi, au pătruns în Marea Neagră, unde au întemeiat o serie întreagă de colonii de-a-lungul coastelor. Una dintre cele mai vechi colonii grecești dela Marea Neagră este *Hístria*, întemeiată pe la 656 în. de Chr. și așezată la Sud de gurile Dunării (pe malul lacului Sinoe). Mai târziu fură întemeiate *Tomi* (Constanța), *Callatis* (Mangalia), *Dionysopolis* (Balcic), iar la gura Nistrului *Tyras* (Cetatea Albă).

Aceste cetăți se dezvoltară în curând, prin negoțul întins ce-l făceau cu Geții, dela care luau grâne, vite, lemne, sclavi, miere, ceară, dând în schimb vase frumoase pe care le aduceau din Grecia cu untdelemn și mai ales cu vinuri dulci din insulele Mării Egee. Corăbiile grecești cu mărfuri urcau pe Dunăre în sus și pe afluenții săi până în munți. Drumurile de comerț urmau văile râurilor și ajungeau până în inima Daciei. Cel mai vechiu drum cunoscut este acela care

pornea dela gurile Siretului, urca pe Trotuș și trecea prin pasul Oituz în Transilvania.

Legăturile băștinașilor cu Grecii se întăriră și mai mult, de îndată cu regii macedonieni începură să se intereseze de ținuturile dela Nord de Balcani.

De teama lor, cetățile grecești luară obiceiul a se pune sub protecția regilor geți pentru a fi apărate de primejdii. Nici influența grecească nu a fost prea puternică și aceasta nu numai din pricina așezării excentrice a coloniilor grecești față de Dacia, cât mai ales din pricina deosebirii fundamentale a felului de viață: în timp ce Daco-Geții aveau o civilizație de tip rural, Grecii erau reprezentanții unei civilizații de tip urban. Trăind în orașele lor de pe țărmul stâng al Pontului Euxin, fără gând a se amesteca cu indigenii, Grecii au avut legături comerciale cu aceștia, dar din aceste legături nu a rezultat o civilizație daco-hellenică, așa cum nu rezultase una daco-scythică;

c) *Influența celtică.* Pe la sfârșitul sec. al IV-lea în. de Chr. influența apuseană, care fusese în bună măsură întreruptă de venirea Scythilor, se reinnoește prin venirea Celților. În adevăr răspândindu-se în Centrul Europei, Celții ajunseseră pe cursul mijlociu al Dravei și Moravei. De aici au năvălit în Peninsula Balcanică pe la 280 în. de Chr., distrugând și prădând totul până în Grecia și în Asia Mică. Ei s'au așezat temeinic în părțile noastre, dar nu atât în Dacia, cât împrejurul ei strângând-o ca într'un cerc celtic și întemeind cetăți ca: *Singidnum* (Belgrad), *Arrubium* (Măcin), *Noviodunum* (Isaccea), care au dăinuit până în vremea imperiului roman. Celți însă nu erau numai războinici năvălitori, ci și buni meșteri în lucrarea fierului, așa încât ei sunt purtătorii unei noi civilizații a fierului, numită civilizația *La Tène*. Influența lor asupra Daco-Geților a fost foarte puternică, — dat fiind că și ei aveau o civilizație de tip rural și se ocupau cu agricultura — dând naștere unei civilizații daco-celtice. Dela ei au împrumutat Geto-Dacii *plugul de fier* în locul celui de lemn de care se serveau până atunci, *roata olarului*, deoarece până atunci carpațo-danubienii își lucraseră ceramica numai cu mâna, precum și *săbiile lungi de fier*. Tot sub influența Celților Geto-Dacii încep să bată monedă, iar presiunea exercitată de cercul celtic ce se

strângea în jurul lor, i-a silit să strângă rândurile și să se organizeze temeinic sub conducerea unor regi. În fine este probabil că neobișnuita autoritate de care se bucura la Geto-Daci marele preot, impunându-se chiar regelui, este tot o influență celtică după modelul Druizilor. În chipul acesta, sub influența Celților, civilizația geto-dacă este din nou și foarte puternic înrăuită de civilizația apuseană a Europei; și, ținând seamă de faptul că civilizația celtică a fost totdeauna strâns legată de cea italiană urmează că influența ei a reprezentat pentru Dacia prefața romanizării ei.

Din toate cele de până aci se vede lămurit că legați din cele mai vechi timpuri de podișul ardelean și de câmpiile dimprejur Geto-Dacii, datorită spiritului lor receptiv, deschis tuturor formelor superioare de civilizație de care au fost întâmpinați, s'au găsit în toată această vreme într-o continuă evoluție creatoare: înțelegând folosul pe care l-ar putea trage din imitarea unora din formele superioare de viață ale neamurilor cu care au venit în atingere, ei și le-au însușit punându-le însă de acord cu tradițiunile lor și creind astfel o civilizație omogenă, bine individualizată și foarte deosebită de aceea a vecinilor lor. Să o vedem mai de aproape.

3. Civilizația Geto-Dacilor. Semnățiile trace care ocupau ținutul dela Nordul Dunării, corespunzător României de azi, sunt cunoscute în istorie sub numele de Geți, cum le numeau Grecii, sau de Daci, după cum le spuneau Romanii.¹ Una dintre cele mai de seamă semnății getice era aceea a Carpilelor, care a dat numele munților Carpați. Geții formau, prin secolul al VI-lea în. de Chr., o masă compactă la Nordul Balcanilor, întinzându-se pe ambele maluri ale Dunărei până în Transilvania și Maramureș;

a) *Infățișarea.* Geții erau blonzi. Fără a fi înalți, erau totuși bine legați și voinici. Bărbații purtau barbă, iar părul tăiat în chică; femeile îl aveau pieptănat cu cărare la mijloc și legat la spate. Portul bărbaților era ca și al multora din țărani noștri: cămașă lungă peste pantaloni, încinsă cu o curea. Uneori purtau o manta, pe care o

¹ După felul așezării, se poate preciza că Dacii erau locuitorii din platoul Transilvaniei, iar Geții cei din câmpia dunăreană și Moldova, între ei fiind aceeași deosebire ca azi între Ardeleni și Munteni sau Moldoveni.

prindeau pe umeri cu o fibulă;¹ de regulă purtau însă un fel de joc, întru câțva deosebit de al mocanilor noștri, deoarece era mai strâmt și nu prea lung. În picioare aveau opinci. Nobilii purtau pe cap o căciulă de lână, care îi deosebea de poporul de rând. Portul femeilor se compunea dintr'o cămașă cu mâneci scurte și o fustă lungă. Uneori mai aveau și un fel de mantie, iar pe cap un testemel;

b) *Indeletnicirile*. Ocupațiile de căpetenie ale Geților erau agricultura și creșterea vitelor.

Despre bogăția lanurilor din câmpia Dunării ne pomenește Ptolemeu, generalul lui Alexandru cel Mare, care vorbind despre expediția făcută de regele macedonean împotriva Geților, în anul 335 î. de Chr., spune că oastea macedoneană, după ce a trecut fluviul Istru (Dunărea), a dat de câmpii pe care grâul crescuse atât de înalt, încât soldații trebuiau să-l culce la pământ cu sulitele, spre a putea merge mai departe.

Geții cultivau și vița de vie, căci vinul era băutura la care țineau în chip deosebit. Se îndeletniceau de asemenea și cu creșterea albinelor. Aveau de asemenea o industrie casnică foarte dezvoltată. Femeile măcinau grâul cu râșnițe de piatră, țesau pânze de cânepă pentru veșmintele bărbaților; aceștia împloteau coșuri, făceau uneltele de muncă, lucrau pieile și știau să construiască bărci cu care mergeau la pescuit. Casele și le ridicau din lemn și piatră la munte, din lut și vălătuci la câmpie.

Din timpuri foarte vechi ei știau să lucreze metalele în deosebi aurul, pe care îl scoteau din munții Apuseni. S'a găsit o sumă de obiecte (brățări, fibule), pe care ei le vindeau și altor popoare. Unele din acestea au ajuns până în Scandinavia. Nu se lucra numai aurul, ci, în timpurile mai noi, după năvălirea Sciților, și fierul. S'au găsit urme de ateliere în cetățile dacice din munți, desgropate în zilele noastre.

Geții făceau și comerț mai ales cu Grecii stabiliți pe țărmul Mării Negre. Mai târziu, când stăpânirea romană se va întinde până la Dunăre și se vor deschide drumuri comerciale către Apus, iar negustorii romani vor veni până în Dacia, produsele acestui ținut se vor îndrepta și spre Orient.

¹ Agrafă sau ac de siguranță.

c) *Viața socială și politică.* Geții erau monogami, trăind în familii. Casele lor aveau forma pătrată, fiind compuse în mod obișnuit din două încăperi. Trăiau organizați în sate și în triburi, ai căror șefi erau de rang nobil. Triburile aveau o capitală întărită ca o cetate și purtând numele dava (de exemplu: Buri-dava, Saci-dava, adică cetatea Burilor, Sacilor, triburi getice). Cetățile triburilor din câmpie erau întărite cu bărne de lemn și valuri de pământ (ca la Zimnicea), pe când în munți aveau ziduri din blocuri de piatră fixate cu bărne (ca la Costești, în munții Hunedoarei). Șeful tribului locuia în cetate, într'un palat zidit din piatră și cărămidă nearsă. La intrare se ajungea suind o scară monumentală de piatră (la Costești). Lângă ziduri se îngropau vasele de pământ cu cenușa morților (urnele funerare), deoarece Geții își ardeau morții. Astfel de cetăți de piatră s'au găsit în munții Hunedoarei. Una din ele trebuie să fi fost Sarmizegethusa: lui Decebal.

La Geți se deosebeau două clase sociale: nobilii (*tarabostes*) și oamenii de rând. Cei dintâi purtau ca semn distinctiv un fel de căcuță de lână. Tot dintre ei se alegea regele, a cărui autoritate se arăta mai cu seamă în timp de războiu;

d) *Sistemul militar.* Spre deosebire de popoarele înconjurătoare, care plecau la războiu cu familiile și cu tot avutul, Geții trimiteau la luptă numai oastea lor. Pe când Geții din câmpie luptau mai mult călări, Dacii din platoul transilvănean erau pedestri. Pe lângă sulită, arc și secure, aveau ca armă națională o sabie încovoiată. Se apărau cu scuturi ovale. Drapelul avea înfățișarea unui balaur cu gura deschisă, înfipt într'o sulită. La atac, întrebunțau ordinea de luptă în formă de unghiu și intrau în frântul dușman ca un cuiu spre a-l rupe în două;

e) *Religia.* Geții erau foarte religioși. Zeul lor era cerul senin și purta numele de *Zalmoxis* sau *Gebeleizis*. Când cerul se întuneca din cauza norilor, Geții credeau că dușmani răi vin și turbură firea; de aceea ei trăgeau cu arcurile, socotind că astfel îi vor îndepărta. Zeul era adorat pe munți, unde stătea și marele preot. Acesta se cobora foarte rar în rândul oamenilor spre a da vreo poruncă sau a face prevestiri. Regele însuși asculta de sfatul marelui preot. Inafară

de el, mai existau și alți preoți, care mai degrabă erau un fel de călugări. Vieața acestora era foarte austeră; trăiau neînșurați și renunțau la orice bun pământesc pentru dobândirea nemuririi sufletului.

Intradevăr, Geții credeau în nemurirea sufletului. Credița aceasta ne explică disprețul lor de moarte. Iubeau foarte mult libertatea și atunci când erau răzbiți de dușman și nu mai puteau să reziste, regele și căpeteniile lor se sinucideau, convinși că sufletele se vor duce la zeu. De asemenea femeile se sinucideau la moartea sotilor lor.

Poporul getic avea și înclinări artistice, iubind mai ales muzica și poezia. Nu ar fi exclus ca lirismul sufletului românesc de azi să-și aibă originea în aceste înclinări artistice ale Geților. Despre limba, pe care zeu pierdut-o în urma desnaționalizării lor de către Romani, avem foarte puține știri. Au rămas câteva cuvinte, indicând nume proprii sau cu sens adjectiv;

f) *Caracterul civilizației getice.* În rezumat, putem spune că, deși erau socotiți de Greci și Romani drept „barbari”, Geții se ridicaseră la o civilizație destul de însemnată. Spre deosebire însă de Greci și Romani, a căror civilizație era de caracter orășenesc, civilizația Geților era de caracter rural. Geții erau un popor de țărani și ca popor de țărani au trăit până la cucerirea romană.

4. Istoria politică a Geto-Dacilor până la Burebista. Deoarece Geto-Dacii nu întrebuițau scrierea, ei nu au lăsat nicio amintire despre isprăvile lor așa încât nu le cunoaștem istoria decât din ceea ce spun despre ei cele două mari popoare civilizate cu care au venit în contact: Grecii și Romanii. Dar cum legăturile Geților cu aceste popoare nu au fost continue, înseamnă că și știrile pe care istoriografia lor ni le dă, nu sunt nici ele continue, ci intermitente. De aceea istoria politică a Geto-dacilor este cunoscută foarte fragmentar: sunt secole întregi, cum este de pildă al V-lea în. de Chr., despre care nu avem nicio știre, așa încât trebuie să ne mulțumim a cunoaște mai ales perioadele în care câte o mare personalitate, prin calitățile și isprăvile ei excepționale, a atras atenția istoricilor greci și romani. Și astfel de personalități ne sunt cunoscute trei: *Dromichaetes, Burebista și Decebal.*

Cea mai veche mențiune despre Geto-Daci ne-o dă istoricul grec Herodot care scrie la sfârșitul sec. al V-lea în. de Chr. și se referă la expediția făcută de regele persan Darius I în regiunile noastre. Acesta a făcut în anul 513 în. de Chr. o expediție de pedepsire împotriva Scythilor din stepa rusească de azi, deoarece aceștia îi atacau mereu imperiul prin părțile Mării Caspice. El a ajuns până în Dobrogea după ce până să ajungă la Istru (Dunărea) trebuise să înfrunte pe „Geții cei ce se cred a fi nemuritori” pe care i-a învins, „măcar că erau cei mai băbrați și mai drepți dintre toți Thracii”, fapt ce se dovedea și prin aceea că spre deosebire de toate celelalte popoare întâlnite în cale, ei îndrăsniseră să se împotrivescă marelui rege. După ce a făcut un pod peste Dunăre, cam pe la Isaccea, a trecut în câmpia scythică. Scythii însă temându-se de armata regelui persan se retrăgeau mereu până când acesta intrând la grije să nu-și piardă armata în stepele sălbatice și nelocuite, se hotărî să se întorcă.

O altă știre despre Geți o avem dela istoricul grec Arrianos, care povestește că în anul 335 în. de Chr. *Alexandru cel Mare* — fiul regelui macedonean Filip II care cu ocazia unei expedițiuni făcute împotriva unui rege scyth din Dobrogea fusese bătut la înapoiere de Geți — a pornit împotriva lor. După ce i-a alungat dela Sudul Dunării, trecând fluviul, probabil prin părțile Silistrei a pătruns până la un oraș al lor de lemn pe care l-a ars.

Dar cea dintâi mare personalitate a Geților este fără îndoială regele *Dromichaetes*. Pe la 292 în. de Chr., un general al lui Alexandru, anume *Lisimah*, ajungând rege al Thraciei, începu un șir de lupte pentru a-și întinde stăpânirea spre Nord. Pentru această vreme scrierile istorice ne vorbesc de un rege get foarte puternic, *Dromichaetes*, care stăpânea în câmpia Munteniei. El bătu pe *Lisimah* în două rânduri, luându-l chiar prizonier. Dar, în loc să-l ucidă, așa după cum cereau Geții, *Dromichaetes*, dându-și seama că prin aceasta nu ar face altceva decât să-și atragă mânia urmașilor generalului macedonean, a preferat să-l trateze cu omenie, să-l elibereze după ce acesta i-a înapoiat orașele pe care le cucerise și să încheie cu el o alianță care-l punea la adăpost de alte atacuri. În felul acesta, Dro-

Michaelis apare ca un stăpânitor clar văzător și dotat cu un viguros simț politic. Din nefericire puțin timp în urmă începe pentru Dacia o perioadă de lupte cu neamurile nou venite Celții și Bastarnii, lupte care duc la slăbirea statutului get. Și această slăbiciune durează până la jumătatea sec. I-ii în. de Chr. când apare cea de a doua mare personalitate, *Burebista*.

LECȚIA II

Cucerirea romană până la Dunăre

Burebista. Luptele Dacilor cu Romanii. Traian și Decebal

1. **Romanii în Peninsula Balcanică.** Popor de agricultori, Romanii s'au ridicat în scurt timp prin virtutea și vitejia lor deasupra tuturor celorlalte neamuri din Italia, pe care le-au stăpânit mai ales prin coloniile militare, întemeiate în mijlocul lor. După primul războiu cu Cartagina (264—241 a. Chr.), Romanii începură primele lupte cu Illyrii, popor ale cărui obiceiuri prădănice amenințau coloniile romane dela țărmul Adriaticei. Pe la 219 în. de Chr., ei distrug un stat illyric și se stabilesc pentru prima dată în Peninsula Balcanică. După al doilea războiu punic (218—201 a. Chr.), în urma cuceririi Macedoniei și Greciei și transformării acestora în provincii romane (146 în. de Chr.); dominația romană se fixă definitiv în Sudul Balcanilor. Dar cucerirea Macedoniei aduse pentru Romani un șir nesfârșit de lupte cu popoarele vecine, Illyrii, Celții și Thracii, care o prădau neconținut. În luptele cu Romanii aceste popoare slăbiră și decăzură mult în timp ce influența romană se întări din ce în ce mai mult în Peninsula Balcanică. Folosindu-se de acest fapt, Geții își măriră atât de mult puterea, încât pe la începutul sec. I-ii în. de Chr. ei erau temuți chiar de Romani, care nu îndrăzneau să-i atace.

2. **Burebista.** Cam între anii 60 și 48 în. de Chr., se ridică la Geți puternicul rege Burebista.

O inscripție greacă găsită la Balcic (Dionysopolis) ne spune despre el că era „cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia, stăpânitor al tuturor ținuturilor de dincoace și de dincolo de Dunăre”.

Cu ajutorul marelui preot Deceneu, care, după tradiție a sfătuit pe Geți să stârpească viile și să se lase de beție, Burebista a izbutit să

unească toate semințiile dacice și apoi, bătând pe vecini (Celfii din Vest, Tracii din Sud, Bastarnii din Est), să-și facă un imperiu, care, din Boemia de azi, se întindea spre Răsărit până la râul Bug, iar către Sud până la Varna și munții Balcani, fiind în același timp și protectorul orașelor grecești de pe coasta dobrogeană a Mării Negre.

Cu toată înfățișarea lui de confederație de popoare, regatul lui Burebista era totuși un organism politic bine încheșat dotat cu o capitală fixă — Argedavon, pe undeva prin Banat — și cu o puternică organizație militară. De aici și primejdia pe care o reprezenta pentru Romani. În adevăr, spre deosebire de neamurile thrace din Sudul Dunării, Geto-Dacii alcătuiau o națiune unitară, pe care energia lui Burebista, o transformase într-o mare putere politică și militară, și care, strâns legată de pământul Daciei, constituia singurul element stabil în jurul căruia gravitau toate celelalte seminții „barbare” din aceste regiuni. În felul acesta regatul lui Burebista apare ca reprezentantul „barbariei” în fața puternicului imperiu roman a cărui liniște și siguranță o pune în primejdie prin expedițiunile de pradă pe care le făcea până în Macedonia.

Dar Burebista nu a fost numai un general destoinic, ci și un mare cap politic. Când începu războiul civil între Caesar și Pompejus, cu o intuiție politică foarte ascuțită și-a dat seama că dintre cei doi rivali cel mai primejdios era Caesar, al cărui spirit imperialist reprezenta o primejdie pentru toate neamurile înșă libere. De aceea s'a hotărât să intre în legături cu Pompejus, folosindu-se în acest scop de serviciile unui grec, *Akornion din Dionysopolis*, pe care l-a trimis ca sol la generalul roman cu care a încheiat o alianță. Nu știm dacă în războiul civil ce a urmat, regele get a dat ajutor efectiv lui Pompejus, care de altfel a fost învins. Sigur este că Iulius Caesar, conștient de pericolul pe care acest regat „barbar” care voise să se amestece ca arbitru în certurile lăuntrice ale statului roman, îl constituia pentru stăpânirea romană, a plănuit o expediție militară împotriva lui. Dar uciderea lui la 15 Martie 44 în. Chr., a împiedecat îndeplinirea acestui proiect. Scurt timp în urmă, însă, și Burebista a fost răsturnat și ucis de o conjurație.

3. Cuceririle romane la Dunăre. După moartea lui Burebista regatul lui s'a împărțit în patru și apoi, pe vremea lui Augustus, în

cinci regate mai mici, care se dușmăneau între ele. Cu toate acestea, ele prezentau un mare pericol pentru stăpânirea romană din Peninsula Balcanică.

În adevăr, întreprinderile războinice ale lui Burebista, dată fiind așezarea și întinderea regatului său, amenințaseră în același timp Italia și provinciile balcanice. De aceea pentru a îndepărta primejdia și a asigura liniștea provinciilor nou cucerite, s'a simțit nevoia de a împinge frontiera imperiului până la Dunăre, care, în calitatea ei de obstacol natural, oferea mai multe garanții în vederea unei apărări temeinice.

De aceea Augustus și urmașii lui au întreprins un șir de cuceriri nu numai la Dunărea de jos, dar și la Dunărea de mijloc, spre a întări situația provinciilor mai vechi.

Încă dela anul 71 î. de Chr. guvernatorul Macedoniei, Lucullus, cucerește ținutul dintre Balcani și Dunăre, legând alianță cu orașele grecești din Dobrogea. Dar zece ani după aceea populația se răscoală și înlătură stăpânirea romană. Mai târziu, la anul 29 î. de Chr., generalul roman Marcus Licinius Crassus cucerește definitiv ținutul dintre munții Haemus (Balcani) și Dunăre, iar împăratul Augustus îl transformă în provincia Moesia.

Legiunile își fixează taberile de-a-lungul Dunării, la *Singidunum* (Belgrad), *Viminacium* (Kostolač), *Ratiaria* (Arcer), *Novae* (Sistov), *Durostorum* (Silistra), *Troesmis* (Iglița), iar pe fluviu o flotă romană asigură apărarea. Cu toate acestea, Dacii făceau dese incursiuni în Moesia, așa că guvernatorii acestei provincii au avut de purtat numeroase lupte cu dâșșii și nu odată armatele romane au trecut Dunărea în expediții de pedepsire. Folosindu-se de acest prilej Romanii și-au întins stăpânirea și în Sudul Basarabiei de astăzi, până pe la orașul *Tyras* (Cetatea Albă).

Acest teritoriu a fost chiar alipit la provincia Moesia. Ținutul tracic dela Sudul munților Haemus, care fusese numai supus Romanilor, fu transformat la anul 46 după Chr. tot în provincie romană. Dela această dată înainte întreaga Peninsula Balcanică, dela Dunăre și până la Marea Egee, va fi în acest chip în stăpânirea efectivă a Romanilor care vor introduce aci sistemul roman de administrație și organizare.

Pe măsură ce își desăvârșeau stăpânirea la Sudul Dunării, Romanii urmăreau însă și cucerirea ținuturilor dintre Alpi și Dunărea de mijloc. Sub urmași lui Augustus, aceste ținuturi sunt cucerite și transformate în provincii romane. Dunărea devenea acum hotarul de despărțire între lumea romană și populațiile barbare din aceste ținuturi.

4. Romanizarea provinciilor dunărene. Illyricum. Noul teritoriu, cucerit de Romani în luptele cu neamurile barbare dela Dunăre, a fost transformat în mai multe provincii.

Astfel, în părțile Dunării de mijloc a fost creată provincia *Pannonia* (părțile apusene ale Ungariei de astăzi și cele nordice ale Iugoslaviei); mai la Sud, spre coasta Mării Adriatice, era provincia *Dalmatia* (o parte din Iugoslavia și Albania), iar de-a-lungul Dunării, la Nordul munților Haemus (Balcani) se întindea provincia *Moesia* (Serbia veche și Bulgaria nordică). De aceasta țineau și Sudul *Basarabecum* și Dobrogea, numită de Romani *Scythia minor*.

Aceste provincii fuseseră reunite, din punct de vedere administrativ, într'o circumscripție numită *Illyricum*. La Sudul munților Haemus se aflau provinciile *Tracia*, *Macedonia* și *Grecia*.

Fiind alcătuită din țărani agricultori și păstori, populația iliro-tracă de *Illyricum* ducea o viață mai înapoiată decât a Romanilor, de aceea a și fost romanizată foarte curând de cuceritori.

Atrași de bogățiile naturale ale noilor provincii și ocrotiți de administrația și de armata romană, o sumă de negustori romani s'a stabilit în aceste ținuturi nou cucerite.

De asemenea țărani romani, în căutare de pământ bun pentru plugarie, veneau și se așezau în regiunile acestea atât de fertile. La rândul lor soldații care își terminaseră stagiul în armată se așezau în jurul taberelor, înmulțind astfel populația romană. Prin căsătoria cu femeile localnicilor, ei grăbeau romanizarea acestora. Sate și orașe, organizate după modelul Romei, cu edili și consilii comunale, luară ființă în noile provincii.

Se poate spune că pe la sfârșitul sec. I-ii după Chr. romanizarea provinciilor din *Illyricum* era aproape încheiată.

Nu tot așa s'au petrecut lucrurile în partea de Sud a Peninsulei Balcanice, acolo unde Tracii și Ilirii trăiseră de multă vreme sub influența strălucitei civilizații grecești. Aceste ținuturi ale Peninsulei

Balcanice, ca de altfel toate provinciile din Răsăritul imperiului roman, n'au putut fi romanizate, fiindcă din timpuri vechi elenismul prinsese rădăcini adânci, iar limba greacă era graiul comun al tuturor popoarelor de aci. De aceea Tracii dela Sud de Haemus vorbeau și scriau grecește, pe când cei dela Nord de Haemus și din Nord-Vestul peninsulei vorbeau și scriau latinește.

5. Originile romanizării Daciei. Cu toate că în Sciția Mică (Dobrogea), la țarmul Mării Negre, existau un șir întreg de cetăți grecești, ele n'au exercitat însă vreă influență mai adâncă asupra populației traco-getice din interior, care a fost în curând romanizată. Inscricțiunile antice ne arată cât de repede a mers romanizarea în aceste părți. Mulți din Geții romanizați treceau și peste Dunăre, stabilindu-se în câmpiile mănoase dela Nordul fluviului și răspândind limba și obiceiurile romane în Dacia, chiar înainte de cucerirea lui Traian.

Dar în același timp procesul de romanizare al Daciei înainte de cucerirea ei s'a mai desfășurat și pe alte căi. Inconjurată din spre Vest, Sud și Sud-Est de provincii romanizate, Dacia a suferit o puternică influență romană datorită pe de o parte negustorilor romani, iar pe de alta legăturilor pe care neamurile getice le-au avut cu aceste provincii. În adevăr așa precum arată marele număr de monete romane din ultimul secol al republicii, negustorii romani au pătruns foarte de vreme în Dacia, aducând cu ei mărfuri a căror folosință obișnuia pe băștinași cu felul roman de vieață. Mai târziu, de pe la jumătatea sec. I-ii d. Chr. când atât Pannonia cât și Illyricul și Moesia erau pe cale de romanizare, negustorii de aici, care cunoșteau bogățiile miniere ale Daciei, mai ales aurul și sarea, au străbătut fără încetare regiunea. În chipul acesta ei apar ca fiind cei dinții pioneri ai romanizării Daciei. Dar în același timp, treceau Dunărea și plugarii, fie Romani, fie, mai ales, Thraci romanizați și deci frați buni cu Geto-Dacii, așezându-se în câmpia munteană unde pământ roditor era din belșug și brațe de muncă mai puține. Trăind alături de băștinași, aceștia deprindeau obiceiurile romane și mai ales limba: o dovadă despre pătrunderea limbii romane în Nordul Dunării o avem din faptul că, pe vremea războiului cu Romanii conduși de Traian, un trib dac i-a trimis împăratului o scrisoare, scrisă pe o

ciupercă uriașe, în limba latină. În același timp, prin năvălirile de pradă pe care le făceau în Sudul Dunării în provinciile romane, Dacii luau contact direct cu civilizația romană, fără să mai vorbim de faptul că din folosirea obiectelor jefuite, adoptau, fără a-și da seama, formele romane de viață.

Numai că guvernatorii romani ai provinciilor dunărene nu lăsau nepedepsite astfel de isprăvi, ci, trecând Dunărea, îi pedepseau pe vinovați foarte aspru. Astfel pe la anul 5 d. Chr. *Sextus Aelius Catus*, după ce a bătut pe Geto-Daci, a strămutat vreo 50.000 în Sudul Dunării, iar vreo cincizeci de ani mai târziu, guvernatorul Moesiei *Tiberius Plautius Silvanus Aelianus* a mai strămutat vreo sută de mii de „Transdanubieni”, iar pe cei din câmpia munteană i-a transformat în clienți ai statului roman: în felul acesta pe lângă calea economică și influența politică tindea la romanizarea Daco-Geților, așa încât se poate spune că procesul de desnaționalizare al Dacilor de către Romani începuse cu mult înainte de cucerirea Daciei.

6. Decebal. Luptele cu Domițian. Precum am văzut, puterea romană încercuia pe Daci din spre Vest și din spre Sud. În fața pericolului care se arăta tot mai amenințător, aceștia dăduse dovadă de multă hotărâre și de mare patriotism. Regele Duras renunță de bunăvoie la domnie, iar Dacii aleseră ca rege pe Decebal (80 d. Chr.).

În felul acesta, după cum primejdia celtică adusese strângerea Dacilor într'un stat sub conducerea lui Burebista, tot astfel încercuirea, încă mai primejdioasă deoarece era făcută după un plan cugetat și urmărit cu mare stăruință, a Romanilor, i-a făcut pe Daci să se unească din nou, de data aceasta pentru ultima oară, în jurul marelui rege Decebal.

După cum spune istoricul Cassius Dio, acest rege „era ager în planurile de războiu, ca și în împlinirea lor, știa să-și aleagă timpul când să năvălească asupra dușmanului, tot așa de potrivit ca și momentul când să bată în retragere, era dibaciu în a întinde curse, viteaz la luptă, știind pe deasupra să se folosească înțelept de biruință și să iasă cu bine dintr'o înfrângere”.

După ce uni pe Daci, Decebal întreprinse o serie de năvăliri în Moesia, prădând-o dela un capăt la altul. În același timp regele dac îndemnă și pe alte popoare vecine la luptă împotriva Romanilor.

Momentul era foarte prielnic deoarece Romanii erau încurcați în luptele cu Germanii și Sarmajii. Împărat al Romanilor era Domițian, om lipsit de energie și calități războinice. El trimise împotriva regelui dac pe generalii săi, dar doi dintre aceștia, *Oppius Sabinus* și *Cornelius Fuscus*, fură înfrânți și uciși de Decebal. Alt general, *Tettius Iulianus*, fu mai norocos, deoarece izbuti să înfrângă pe Daci la *Tapae* (Tăpia, în Banat). Cu toate acestea, fiind amenințat de neamurile germanice ale Quazilor și Marcomanilor din părțile Cehoslovaciei de azi, Domițian se grăbi să încheie pace cu Decebal (89 d. Chr.).

Condițiile păcii au fost: 1. Decebal devenea „client” al statului roman, adică accepta protectoratul roman; 2. restituia prizonierii și materialul capturat în decursul campaniei, dar păstra prada făcută în imperiu; 3. regele dac primea anual un „*stipendium*”, adică o sumă de bani drept plată pentru angajamentul ce-și lua nu numai să nu atace el frontiera dunăreană a imperiului, dar a păzi această frontieră împotriva altor năvălitori; 4. Romanii aveau să împrumute Dacilor ingineri și arhitecți care să le construiască și să le întărească cetățile precum și instructori care să deprindă pe Daci cu tehnica superioară romană de luptă.

Se spune adesea că pacea aceasta a fost o pace „rușinoasă” pentru Roma deoarece prin ea ar fi fost obligată să plătească tribut Dacilor. În realitate nu este așa, iar dacă stăm să cugetăm ea era o pace favorabilă Romanilor. În adevăr, ținta războiului fusese gonirea Dacilor ce năvăliseră în Moesia, obiectiv care fusese atins în întregime; apoi, prin angajamentul ce-și luau de a apăra frontiera romană, stipendiul ca și împrumutul de tehnicieni era îndeajuns de justificat; în fine — și acesta este lucrul cel mai important — prin acceptarea protectoratului și adoptarea sistemului militar roman, Decebal contribuia, poate fără să-și dea seama, la romanizarea popoului său.

Totuși, din pricina situației militare a Romei, care, în urma înfrângerii suferite din partea Quazilor, era departe de a fi dominantă, așa încât pacea încheiată cu Dacii nu era decât un compromis se punea întrebarea ce se va întâmpla în ziua în care aceștia nu o vor mai respecta. Fiindcă dacă altădată se arătaseră adversari așa de primejdioși ai imperiului, ce avea să se întâmple acum când, în urma tra-

tatului încheiat, Roma însăși contribuia la întărirea atât a teritoriului dac prin fortificațiile construite de inginerii romani, cât și a armatei dace prin instruirea ei de instructori romani. Din pricina echivocului însuși pe care-l încheia în ea, pacea se arăta a nu avea sorți de durată.

7. Traian. Cucerirea Daciei. După uciderea lui Domițian (96 d. Chr.), ajunge împărat bătrânul senator Nerva, care adoptă ca moștenitor pe cel mai bun general roman din acea vreme, Marcus Ulpius Traianus. În anul 98 d. Chr. murind Nerva, Traian se urcă pe tron.

El se născuse în anul 53 d. Chr. în orașul Italica din Spania și era de familie aleasă; tatăl său fusese consul. Iată cum caracterizează istoricul Cassius Dio pe Traian: „Traian se distingea prin dreptatea, bărbăția și simplitatea moravurilor lui. El era viguros la corp, încât putea suporta osteneala ca oricare altul, și înalt la suflet; nu avea nici îndrăzneala tinereții, nici lăncezeala bătrâneții. Nu invidia, nici nu micșora pe nimeni, ci dimpotrivă cinstea pe toți cei buni și îi înălța în rang. Nu da niciun crezământ calomniilor și nu se lăsa în voia mâniei. Nu râvnea la avuțiile altora și nu săvârșea omoruri nedrepte. Se purta cu blândețe față de popor și cu demnitate în relațiunile sale cu Senatul; era iubit de toți și nu era temut decât de dușmani.”

Senatul, recunoscându-i calitățile, i-a dat titlul de „cel mai bun principe” (*optimus princeps*).

a) *Primul războiu dacic (101—102)*. Cum se urcă pe tron, Traian începu pregătirile de războiu împotriva Dacilor și în primăvara anului 101 porni cu armată la Dunăre. Punând să se taie un drum în malul drept și stâncos din dreptul Cazanelor de azi, el trecu pe un pod de vase în fața orașului dac Lederata și pătrunse în Banat. În fața Dacilor care se retrăgeau, Traian înainta cu multă prevedere.

Se spune că un trib dacic anume *Burii* a trimis lui Traian o solie cu un fel de ciupercă, pe care era scrisă în latinește rugămintea ca împăratul să facă pace și să se retragă. Acest fapt ne arată că limba romană era cunoscută de unii dintre Daci, chiar înainte de cucerirea acestei provincii.

În primul războiu, Traian nu voia să cucerească Dacia, deoarece adăugarea acestei provincii la imperiul roman crea multe greutăți.

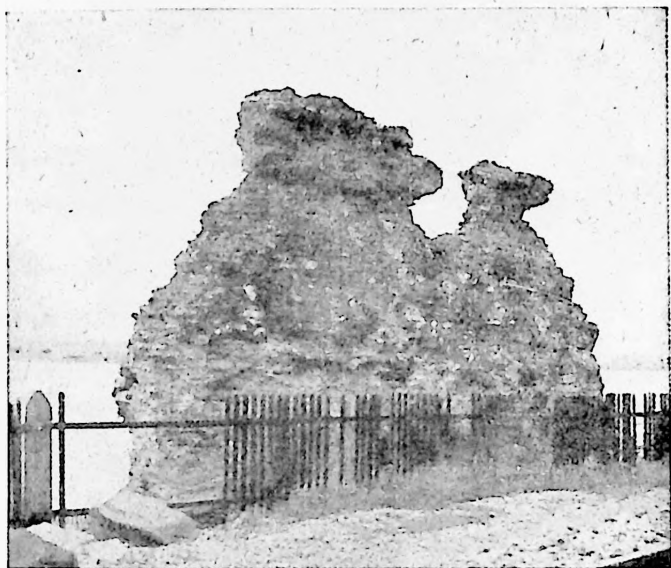
Armata romană se lovi cu cea dacă la *Tapae*, acolo unde se luptase Tettius Iulianus. După o rezistență îndârjită, Dacii se retraseră. Înaintarea Romanilor spre Sarmizegethusa, capitala Daciei, se făcea atât de greu, încât iarna sosi înainte ca Traian să-și fi putut ajunge ținta. Abia în anul următor Traian reluă operațiunile. Inspăimântat, Decebal ceru pace în două rânduri, dar condițiile puse de Traian fură atât de grele, încât el le refuză. Când însă o soră a lui fu prinsă de Romani și când armata romană ajunsese sub zidurile capitalei, înconjurând-o, regele însuși se aruncă la picioarele învingătorului cerând îndurare. Potrivit condițiilor păcii, care se încheie acum, el restituie Romanilor meșterii și instructorii, dărâmă cetățile, primi garnizoane romane și se îndatoră să nu încheie alianță cu vreun popor fără știrea împăratului. Decebal intra astfel cu totul în clienta romană.

Dar cea mai grea condiție pe care a trebuit să o primească a fost aceea de a ceda Romanilor o parte a Banatului și a Olteniei. În adevăr, ceea ce îi interesa pe Romani era îndepărtarea Dacilor de la Dunăre și prin această luare în stăpânire a regiunilor oltene și bărăne scopul era atins, deoarece, așa cum am văzut, triburile getice din câmpia munteană se găseau de mai multă vreme sub protectorat roman.

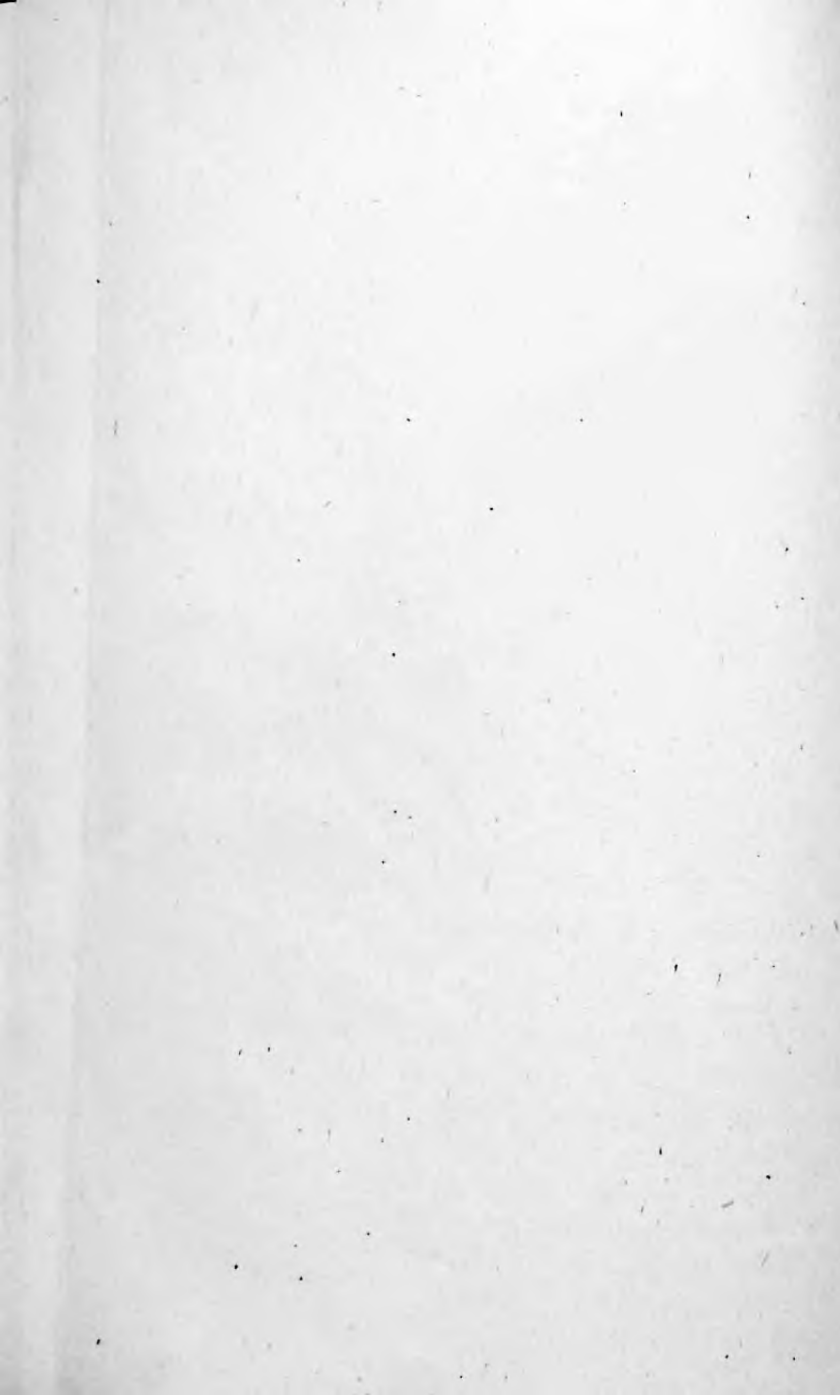
Lăsând garnizoană în Dacia, Traian se întoarce la Roma, unde serbă un triumf. Senatul îi dădu titlul de *Dacicus*;

b) Al doilea războiu dacic (105—106). Decebal nu putea suferi pacea grea impusă de Traian. Abia ajuns la Roma, împăratul află că regele dac se pregătește în ascuns de războiu. Acesta își reîntocmise oastea, lua în soldă meșteri și instructori romani, zidea cetăți, strângea provizii; ba încă el trimise soli la popoarele vecine, îndemnându-le la războiu împotriva imperiului roman.

Hotărât de astă dată să transforme Dacia în provincie romană, Traian voi să o lege temeinic de restul imperiului și de aceea porunci celui mai vestit arhitect de atunci *Apollodoros din Damasc* să facă un pod de piatră peste Dunăre. Rămășițele lui se văd și astăzi la Turnu Severin, vechiul oraș *Drobeta*. Care au fost cauzele care l-au îndemnat la aceasta? Ele par a fi fost mai multe și destul de serioase. În adevăr Dacia ieșea înafara hotarului firesc al imperiului, care era Dunărea. Stăpânirea podișului transilvan și întinderea fruntariilor până la Carpați

Ruinele podului lui Traian dela Turnu-Severin (Drobeta).

nu puteau fi temeinice fără posesiunea podișului boem și fără împingerea limitei imperiului în Germania până la Elba. Un astfel de hotăr, mai scurt și mai drept, era ușor de apărât. Caesar și Augustus se gândiseră să înfăptuiască aceste cuceriri. Urmașii lor renunțară însă la acest gând, deoarece realizarea lui cerea eforturi uriașe. De aceea nici Traian, în primul războiu dacic, nu s'a gândit la cucerirea regiunilor nord-dunărene, ci numai a voit să impună în mod efectiv în Dacia autoritatea imperiului, care suferise în prestigiul ei.

Când însă regele dac se pregăti de un nou războiu, nu-i mai rămânea lui Traian decât să transforme Dacia în provincie romană. Silit de împrejurări, el reia acum vechiul plan al lui Caesar de a muta granițele imperiului dincolo de Dunăre.

Dar înafară de acest motiv imediat, au mai fost și altele. Atitudinea lui Decebal după primul războiu daco-roman, arătase limpede că regatul dac din podișul transilvan nu putea trăi dacă era depărtat de Dunăre și că pentru a-și recâștiga țărmlu fluviului regele dac pusesese la cale o adevărată coaliție „barbară” împotriva Romei; tot frontul „barbar” care se întindea dela Dunărea de mijloc (unde locuiau neamurile germanice) și până la Eufraț (unde începea regatul Parților), trecând pe la Nordul Mării Negre prin regiunea scytho-sarmată, își găsea un punct de întâlnire și o bază de atac în podișul dacic, care devenea în felul acesta centrul în jurul căruia se polarizau toate energiile „barbare” îndreptate împotriva Romei. De aici nevoia de a ocupa acest centru strategic, a cărui stăpânire împiedeca unirea neamurilor germanice din Apus cu cele iraniene din Răsărit.

În același timp, însă, cucerirea Daciei ajută Romanilor să încercuiască neamurile germanice, împiedecându-le să atace provinciile apusene ale imperiului și să închidă „poarta Năvălirilor” cuprinsă între delta Dunării și Cotul Carpaților, deoarece stăpânind podișul dobrogean și pe cel transilvan, această „poartă” era încercuită și deci foarte primejdioasă pentru cei ce s'ar fi aventurat să o treacă, cu gândul de a năvăli peste Dunăre.

În fine dacă la acestea mai adăogăm și faptul că Dacia era bogată în aur, iar imperiul roman trecea printr'o gravă criză financiară, înțelegem că la cauzele de ordin strategic se mai adăogau și altele de ordin economic.

În vara anului 105, Traian porni din nou asupra Dacilor.

În primul războiu, baza de operațiuni fusese Moesia Superioară (partea vestică a Moesiei) cu orașele *Viminacium* și *Ratiaria*. Acum, baza de operații fu orașul *Oescus*, dela gura Oltului. Urmând cursul acestui râu, Traian căută să pătrundă în inima Daciei spre *Sarmizegethusa*. Alte armate romane înaintau prin Banat și pe la *Drobeta*.

Războiul se anunța crâncen — o adevărată luptă de exterminare. Dacii luptau cu desnădejde, știind că își apără libertatea; Romanii luptau cu furie, însuflețiți de dorința de a distruge pentru totdeauna un dușman îndărătnic. Înaintarea Romanilor se făcea foarte încet deoarece afară de câteva triburi care se supuseră fără luptă, ceilalți Daci le opuneau o rezistență înverșunată. Chiar și femeile dace luau parte la luptă. Fiecare pas de pământ cucerit de Romani era luat în stăpânire temeinic prin construirea de cetăți și stabilirea de garnizoane. În cele din urmă, armata romană ajunsese la *Sarmizegethusa*. Ne mai putând să reziste, Decebal porunci să se dea foc cetății. O parte din căpeteniile dace se sinuciseră bând otravă, iar regele cu o parte din oaste luă fuga către creierii munților. Ajuns din urmă de Romani și pierzând nădejdea de a mai învinge, Decebal se înjunghie. Vi-teazul rege preferă libertatea în moarte, decât sclavia în viață. Capul lui fu tăiat și adus la Roma. Cu toate aceste izbânzi, Romanii mai avură de purtat lupte și abia în anul 107 cucerirea Daciei fu terminată.

În afară de luptele din Oltenia și Transilvania, Traian a mai avut lupte cu Dacii și aliații acestora, *Bastarnii* și *Sarmatii*, în Dobrogea. Ca semn al biruirii lor, împăratul a ridicat monumentul triumfal dela *Adamclissi* și a poruncit să se construiască la poalele lui o cetate (*Tropaeum Traiani*).

Cucerirea Daciei și răpunerea lui Decebal, dușmanul cel mai de temut al Romanilor, fură prăznuite de Traian ca o faptă de mare însemnătate.

Serbările au ținut la Roma 123 de zile și soli din toate părțile lumii veniră să felicite pe împărat pentru izbânda lui. Traian luase din Dacia comori de mare preț și izbutise chiar să pună mâna și pe tezaurul lui Decebal, ascuns de acesta în albia râului *Sargetias* (Streiu). Mulțumită acestor prăzi, situația financiară a imperiului roman,

sdruncinată din cauza cheltuelilor nesăbuite ale lui Domițian, s'a îmbunătățit în chip simțitor. Se făcură daruri poporului, se clădiră numeroase edificii și monumente, cheltuindu-se în acest scop însemnate sume de bani.

În Roma, Traian a construit *forul* și *columna* care-i poartă numele, operă merită să eternizeze, prin reliefurile sale, măreața epopee a războaielor dacice.

8. Insemnătatea cuceririi Daciei. Prin cucerirea bastionului transilvan o bună parte a problemelor strategice ale imperiului roman la frontiera sa de Nord erau rezolvate: neamurile germanice erau încercuite și strânse ca într'un clește, „poarta invaziilor” închisă, primejdia unei coaliții barbare înlăturată și, în fine, liniștea provinciilor dela Dunărea de jos asigurată. Dar pe lângă aceasta, cucerirea Daciei a adus și o rapidă redresare a economiei romane: prin aruncarea în circulație a marei cantități de aur provenită din tezaurele regilor daci, activitatea economică s'a înviorat, iar statul roman și-a umplut în așa măsură vistieria, încât nu numai că a iertat toate datoriile pe care unii cetățeni le aveau față de el, dar a și început un program de construcții, care a înfrumusețat atât Roma, cât și alte orașe. Însă cea mai mare însemnătate a acestei cuceriri o formează faptul că datorită ei s'au pus aici în regiunea carpato-danubiană, temeliiile unui nou popor romanic, poporul român: asemenea lui Iulius Caesar care prin cucerirea Galliei puse bazele celui mai de seamă popor neo-latin din Apusul Europei, *Traian este ctitorul romanității răsăritene*, deoarece, așa cum vom vedea, *poporul român este urmașul întregii romanități răsăritene dela Dunărea de Jos.*

LECȚIA III

Dacia sub Romani

1. **Intinderea Daciei romane.** Nu tot ținutul dacic a căzut sub Romani. Stăpânirea romană se întindea în Ardeal, Banat și Oltenia de azi, ajungând către Răsărit până la munții Moldovei, iar către Nord până dincolo de râul Someș. Restul Daciei îl stăpâneau Dacii liberi, al căror număr sporea cu Dacii fugiți din regiunile ocupate de Romani. Cel mai însemnat trib al Dacilor liberi era acela al *Carpilor*. Deseori aceștia se aruncau asupra noii provincii romane, prădând-o. Ținutul Munteniei rămăsese neocupat, dar era trecut în clientela romană și depindea administrativ de Moesia inferioară.

2. **Persistența elementului autohton.** Multă vreme s'a crezut pe temeiul unei știri dată de un scriitor roman târziu care spune că „din pricina lungului războiu cu Decebal, Dacia fusese secătuită de bărbați”, că provincia ocupată de Romani era goală și că pentru a o popula, Traian a fost nevoit să aducă aici o mulțime de coloniști. Numai că lucrurile stau cu totul altfel. În adevăr, știm din spusele istoricului Cassius Dio că încă din timpul războaielor de cucerire unele triburi dace se supuseră de bună voie lui Traian, fapt confirmat și de columna Traiană pe care se găsesc reprezentate astfel de scene de supunere. De altă parte, inscripțiunile găsite în Dacia arată în mod lămurit această dăinuire a Dacilor prin numele curat dace ce se păstrează săpate pe ele: *Udar*, *Mucapor*, *Drigiza*, *Diaies*, *Nando*, *Dada* și chiar *Decibal*, iar faptul că după cucerirea Daciei se întâlnesc unități militare alcătuite din Daci, ca, de pildă, *cohors III Dacorum*, vine să întărească același lucru. În fine, o parte din *Dacii liberi*, cei care părăsiseră țara la sfârșitul războiului, s'au înapoiat de bună voie, în timp ce alții au fost strămutați cu sila de Romani în Dacia pentru a-i împiedeca să mai năvălească în provincie. De altfel nici nu mai este

de închipuit ca un popor așa de numeros și de civilizat ca al Dacilor să fie desființat în trei ani de războiu. Așa încât rămâne fapt sigur că, cu toate pierderile datorite războiului și emigrării, cea mai mare parte a populației geto-dace a rămas mai departe în țara ei, supunându-se cuceritorilor.

3. Colonizarea Daciei. Bogățiile naturale de care dispunea noua provincie, în deosebi aurul, determinară pe Traian se dea o atenție deosebită exploatării economice a noului ținut încorporat la imperiu. Pentru aceasta el aduse „un număr nesfârșit de coloniști din toate părțile lumii romane”, după cum spune scriitorul roman Eutropius. Această aducere de populație romanizată în provincia nou cucerită cu scopul populării și exploatării ei poartă numele de *colonizare*. Privită cu atenție, colonizarea Daciei prezintă trei caractere deosebitoare: a) este o *colonizare intensivă*, adică făcută după un plan mai dinainte stabilit și cu scopul ca în cel mai scurt timp provincia să fie romanizată. În adevăr, cucerită, din pricina excepționalei ei pozițiuni strategice, pentru a fi transformată într'un bastion roman înaintat în mijlocul „barbarilor” germanici și iranieni, Dacia trebuia romanizată *repede, complet și temeinic*. Lucrul a putut fi săvârșit relativ ușor, deoarece cucerirea Daciei corespunde cu apogeul expansiunii teritoriale a imperiului roman și, deci, cu perfecționarea tehnicii de romanizare; b) este apoi o *colonizare variată*, adică făcută cu elemente aduse din aproape toate provinciile imperiului roman: așa după cum arată inscripțiile, alături de coloniști veniți din provinciile înconjurătoare ca Pannonia, Dalmația, Moesia, alții vin din locuri mai depărtate ca Asia Mică, Noricum, Gallia și chiar Africa și Britannia. Așa încât populația Daciei, în primii ani după cucerire, era un adevărat mozaic, ale cărui singure elemente de unitate le formau limba și cultura romană; c) în fine, era o *colonizare militară*, înțelegându-se prin aceasta că elementele cele mai numeroase și mai statornice, erau alcătuite de soldații care, după liberare, rămăneau în Dacia unde primiseră o bucată de pământ. *Cele 165 de serii de veterani (așa se numeau soldații liberați) au format cel mai important factor de romanizare al Daciei.*

4. **Organizația militară.** După ce a terminat războiul de cucerire a Daciei, Traian a lăsat trupe pentru apărarea provinciei. La *Apulum* (Alba-Iulia) a stabilit cartierul legiunii a XIII-a *Gemina*, iar în diferite puncte strategice, pe văile râurilor și la hotare, a fixat taberele a o sumă de corpuri de trupă auxiliare, recrutate din diferitele părți ale imperiului: Spania, Germania, Gallia, Britannia, Siria și Africa. De-a-lungul Siretului și al Trotușului a fixat garnizoane care să apere drumul comercial, dela Barboși la Oituz.

Sistemul de apărare a Daciei s'a desăvârșit mai ales sub urmașii lui Traian. Împăratul *Hadrian* este acela care a construit linia de apărare a hotarelor (*limes*), compusă dintr'un șir de forturi (*castra*), în fața căruia, la câteva sute de metri, se întindea un val de pământ, semn distinctiv între stăpânirea romană și cea barbară. O astfel de linie era de-a-lungul Oltului și ea apăra drumul lui Traian. În Nord, în munții Meseș și spre Someș, o altă linie de forturi apăra Dacia de invaziile sarmato-germane. Alte forturi au fost construite pe Târnave și spre trecătorile Carpaților răsăriteni. O altă linie de forturi, care mergea dela Turnu Măgurele, pe la Pitești și Câmpulung spre Bran, a fost construită pe la anul 200, sub împăratul *Septimius Severus*.

În urma năvălirii Marcomanilor, Dacia a fost întărită de către Împăratul *Marcu Aureliu*, care a adus aci legiunea V-a *Macedonica* și a fixat-o în lagărul dela *Potaissa* (Turda), pe la anul 167. După unele socoteli făcute de învățați, numărul soldaților care apărau provincia sub urmașii lui Traian se ridica până la 20—25.000.

Prin părțile Crișanei, prin Banat și mai ales prin Muntenia, Basarabia și Dobrogea, se văd până astăzi niște valuri de pământ, care se întind pe zeci și sute de kilometri. Cel mai lung este cel din Muntenia. Poporul îi spune *Brazda lui Novac* sau *Troianul*, în amintirea împăratului Traian, care a cucerit Dacia. Nu se știe însă de când datează aceste valuri.

După cum am văzut, apărarea Daciei era încredințată celor două legiuni, a XIII-a *Gemina* și a V-a *Macedonica*, ai căror soldați erau toți Romani, precum și multor trupe auxiliare, alcătuite din soldați provinciali, dar care vorbeau limba romană.

5. **Organizația politică și administrativă.** Îndată după cucerire, Traian a purces la organizarea Daciei. Transformând-o în provincie

imperială, el i-a dat un guvernator de rang pretorian (*legatus Augusti pro praetore*). Acesta reprezenta pe împărat și avea puteri depline de a comanda armata, de a împărți dreptatea și de a administra; totuși, odată pe an, se aduna la Sarmizegethusa, capitala provinciei, un consiliu de aleși ai comunelor din Dacia, care dădea sfaturi guvernatorului în ceea ce privea administrația. Pe vremea împăratului Hadrian (117—138), Dacia fusese împărțită în două părți: Dacia Superior (Transilvania) și Dacia Inferior (Oltenia și Banatul), iar mai târziu, sub domnia împăratului Antoninus Pius (138—161) în trei: Dacia Porolissensis la Nord, după numele orașului Porolissum (Moigrad), Dacia Apulensis, cu centrul la Apulum (Alba-Iulia), și Dacia Malvensis, a cărei capitală Malva se crede că era prin părțile Olteniei sau ale Banatului. Această ultimă împărțire se făcuse mai mult din punct de vedere fiscal, numindu-se pentru fiecare parte câte un procurator pentru perceperea impozitelor. Dela împăratul Marcus Aurelius (161—180), se luă obiceiul ca guvernatorul Daciei să fie de rang consular. Pământul Daciei fusese cadastrat, așa cum era obiceiul la Romani ori de câte ori se cucerea o provincie. În felul acesta se putea fixa impozitul, care se plătea și în bani și în natură. Stațiuni de vamă erau la marginea provinciei și în orașele mai de seamă. Perceperea impozitelor o făceau funcționarii fiscali numiți *procuratori*.

6. Drumurile. Pentru a lega și mai bine Dacia de imperiu, Traian construi mai multe drumuri, ale căror urme se văd și astăzi. Drumurile romane erau construite în piatră și ele aveau în primul rând un scop strategic: acela de a înlesni transportul repede al trupelor în caz de nevoie. În curând însă ele deveniră și artere de comunicație pentru traficul comercial. Centrul de răspântie al drumurilor din Dacia era orașul Apulum.

Încă din anul 108, după cum ne arată o inscripție, se construiseră un drum, care pornea dela Sarmisegethusa, trecea pe la Apulum și, de-a-lungul munților Apuseni, către Napoca (Cluj) și Porolissum, orașul cel mai de Nord al Daciei. Acest drum se lega cu acela care venea pe valea Cernei dela Tsierna (Orșova) la Sarmizegethusa, și cu altul care unea, prin pasul Vulcan, capitala provinciei cu Drobeta (Turnu Severin), unde era și podul peste Dunăre. Alte drumuri urmau văile râurilor: Oltul, Mureșul, Târnavele, Someșul.

7. Organizația municipală. Deși Dacia era o țară bogată în mine de aur, ea rămăsese totuși o regiune de țărani agricultori, așa încât vieața orășenească era puțin dezvoltată. Odată cu cucerirea ei, punându-se problema exploatării, deoarece orășenii sunt singurii în stare să pună în valoare bogățiile unui ținut — și cum Dacii erau țărani — Traian a adus în Dacia coloniști negustori și meseriași din orașele grecești din Moesia, Thracia și Asia Mică. Aceștia creează în curând o vieață orășenească activă, formând corporații (*collegia*) de negustori și meseriași, mai ales la Sarmizegethusa și Apulum, cele două mari orașe ale Daciei. În orașele Daciei se stabilesc și negustori din Apus, tocmai din Gallia.

Așezările omenești din Dacia romană erau de trei feluri, după cum reprezentau aglomerații urbane sau sate și după cum erau locuite de cetățeni romani ori de băștinași (sau *peregrini*, cum le spuneau Romanii): 1. *Coloniile*; 2. *Municipiile* și 3. *Satele*. Coloniile și municipiile erau aglomerări urbane, dar se deosebeau atât prin alcătuirea populației, cât și prin felul conducerii și drepturile publice de care această populație se bucura. *Coloniile* erau așezările ai căror membrii, cetățeni romani, se bucurau de toate drepturile. Ele erau conduse de doi magistrați aleși pe timp de un an și având drept de judecată, numiți *duoviri jure dicundo*, asemănători celor doi consuli dela Roma și de un Senat municipal, *ordo decurionum*, alcătuit de obicei din douăzeci dintre cetățenii cei mai cu vază. *Municipiile*, așezări în care nu toți locuitorii erau cetățeni și deci nu se bucurau nici de toate drepturile, erau conduse de patru magistrați anuali, numiți *quattuorviri* și de un *ordo decurionum*. Pe măsură ce prin romanizare peregrinii deveneau cetățeni, municipiile erau ridicate la rangul de colonii.

Prima colonie în Dacia a fost Sarmizegethusa, fondată chiar de Traian, care i-a dat numele de *Ulpia Traiana Augusta Sarmizegethusa*. În curând se ridicară și alte centre orășenești: *Apulum* care era compus din două orașe, cel vechiu, alcătuit din Daci romanizați și cel nou ieșit din canabele legiunii a V-a Macedonica; *Napoca*; *Porolissum*; *Ampelum*; *Drobeta*; *Tsierna*, *Romula* (Reșca, în jud. Romanați), etc. Pe la anul 200, Dacia era plină de orașe înfloritoare.

În aceeași vreme, pe măsura în care se romaniza, populația dacică rurală adopta și organizația romană.

În locul satelor dace, denumite de Romani *pagi*, avem acum sate organizate în felul roman (*vici*) și conduse de un consiliu comunal (*ordo vicinorum*), cu un primar (*magister*) și un casier (*quaestor*). Mai multe sate alcătuiau un *territorium*, condus de un consiliu de *civitates* și de un *quinquennalis*.

8. Vieața economică și înflorirea Daciei. Deși prin cucerire vieața politică a Daciei a dispărut, vieața ei economică a fost foarte puțin turburată. Ocupația de căpetenie a locuitorilor a rămas tot agricultura și creșterea animalelor, numai că fânețele și pășunile ajung proprietatea statului care le arendează unor particulari, care, la rândul lor, percep o taxă dela cei ce-și trimit animalele la păscut. Dar în același timp exploatarea minieră a luat un mare avânt. În acest scop au fost aduși mineri specialiști din Dalmația (*Pirusti*) care să știe să scoată aurul din munții Apuseni. Centrul administrativ al exploatării minelor de aur era *Ampelum* (Zlatna).

Cea mai mare parte a minelor de aur era socotită proprietatea împăratului care le exploata prin intermediul unui *procurator*, care avea sub ordinele sale un număr de funcționari inferiori, de obicei foști sclavi liberați; munca era făcută de sclavi. Existau în Dacia și mine particulare, care erau exploatate fie de proprietarii lor, fie închiriate de aceștia antreprenorilor de meserie; dar numărul lor era foarte mic. Alături de aur se exploata *fierul*, *sarea* și *marmora*. Dintre acestea mai ales *sarea* era un produs de mare preț, deoarece nu se prea găsea în regiunile din jur, așa încât constituia un însemnat articol de comerț.

Exploatarea economică a Daciei a făcut să apară o clasă întreagă de negustori, așa încât la începutul veacului al III-lea exista în Dacia chiar o aristocrație daco-română, din care făceau parte bogătași, arendași ai pășunilor și salinelor, etc.

Dacia exporta în celelalte provincii ale imperiului roman: vite, lemne, sare, grâu, pește. Negustorii daco-romani întreprindeau călătorii și încheiau afaceri comerciale chiar înafara hotarelor Daciei, mai ales în Sudul Dunării, în Dalmația și în orașele dela Marea Egee.

Toată această activitate economică a făcut din locuitorii Daciei oameni avuți. De aceea orașele încep să se împodobească cu edificii, băi, teatre, amfiteatre și fântâni, în care apa era adusă pe apeeducte dela distanțe de kilometri. Existau și școli în care copiii primeau învățătură. Așa încât pentru această vreme de fericită înflorire a provinciei i s'a putut spune *Dacia Felix*, așa cum se vede pe unele monete.

9. **Romanizarea Daciei.** Nu trecuse nici o sută de ani dela cucerirea Daciei, și vechii ei locuitori erau complet romanizați. Mulțumită organizației romane, provincia ajunsese în curând la o mare înflorire. „În locul caselor de bârne sau de leasă împletite din nuiele, așezate lângă un izvor sau pârâiaș de munte, răsărită, ca din pământ, temple mărețe, uriașe amfiteatre și apeeducte măiestre; în locul potecilor șerpuitoare călcate de piciorul încălțat în opinci al autohtonilor, s'au clădit străzile largi și pietruite ale inginerilor romani”. Dar odată cu aceasta s'a îndeplinit și transformarea băștinașilor geto-daci în cetățeni romani de limbă latină și cultură română. Ori întrebarea cea mare care se ridică în legătură cu acest fenomen este: cum se explică faptul că în timp ce toate celelalte influențe: scythă, greacă, celtică, au lăsat nealterată ființa Geto-Dacilor, mulțumindu-se să o înrâurească în anumite domenii de activitate, Romanii au izbutit să-i desnaționalizeze atât de complet? Explicația trebuie căutată pe deoparte în condițiunile excepționale în care s'a exercitat influența romană, în faptul că ea a avut anumite *antecedente*, care pregătiseră terenul, și, mai ales, în numărul mare de *factors* care au conlucrat în acest scop.

a) *Condițiunile de reușită ale romanizării.* Dacă romanizarea s'a săvârșit într'un timp atât de scurt, aceasta se datorește, între altele, condițiunilor în care ea s'a produs. În adevăr, în calitatea ei de *ultimă provincie cucerită*, a imperiului roman, Dacia a beneficiat de toată experiența acumulată de Romani în timp de aproape 350 ani de acțiune colonizatoare și romanizatoare în provinciile anterior cucerite, așa încât aceștia au întrebuințat aci numai metode sigure, a căror putere de reușită, era de mult verificată. În același timp, Romanii veneau în Dacia cu o *civilizație superioară*, care ducea cu ea o limbă limpede, de largă înțelegere și de mare putere circulatorie, în fața deosebitelor graiuri locale puțin evolute, precum și *ordinea*

romană și simțul unității, care puneau capăt unei stări adesea anarhice, datorită fie spiritului individualist thrac creat de ducerea unei vieți regionale, fie amestecului de neamuri ca Scythii, Celții, Bastarnii, etc. Totodată numărul mare de coloniști a împânzit întreaga Dacie ducând până în colțurile cele mai îndepărtate civilizația romană. Dar cea mai favorabilă împrejurare o formează asemănarea ocupațiilor: agricultura, ocupația de căpetenie a Dacilor, era și aceea a foștilor soldați romani, care, liberați, primeau o bucată de pământ din al cărui produs trăiau. În felul acesta, înfrățirea în muncă a dus la desnaționalizarea Dacilor care, odată cu tehnica agricolă superioară, împrumutau dela coloniștii romani și limba lor;

b) *Antecedentele romanizării.* Aceste condițiuni, însă, oricât de prielnice ar fi fost, nu ar fi dat rezultate așa de rezezi și de complete, dacă nu ar fi fost ajutate de anumite antecedente, adică împrejurări petrecute în trecut. Aceste antecedente, așa cum am văzut mai sus, sunt în număr de trei: 1. *Orientarea de civilizație a Daciei înainte de cucerirea romană,* 2. *Influența celtică,* și 3. *Infiltrarea lentă a elementului roman în Dacia liberă.* După cum am văzut, încă din epoca bronzului Dacia se găsește în legături de civilizație cu regiunile din Nordul Italiei, primind de acolo tot soiul de obiecte fie de podoabă, fie de întrebuințare zilnică. Produsele acestea ale civilizației villanoviene sau veneto-illyre, pătrunzând în Dacia pe văile Dravei și Savei, au obișnuit pe băștinașii de aci cu felul de vieață al popoarelor italiote în așa măsură, încât nici Scythii, nici Grecii nu i-au mai putut desbăra de ele, măcar că aduceau cu ei obiecte mai de preț. Când apoi, în jurul anului 300 î. de Chr., au venit Celții în regiunea carpato-danubiană, Geto-Dacii au fost puternic influențați de ei: dar pentru că așa cum au observat învățații, din pricina unei străvechi conviețuiri a Italoșilor cu Celții, civilizația acestora era aproape întru totul asemănătoare cu cea italiotă, urmează că influența Celților reprezintă un prim val de romanizare în Dacia sau, cum bine s'a spus, *influența celtică este prefața romanismului de tip occidental în Dacia.* În fine, pătrunderea felului roman de vieață s'a mai făcut în Dacia înainte de cucerire, atât prin întrebuințarea de către băștinași a obiectelor aduse de către negustorii romani, cât și prin pătrunderea pașnică peste Dunăre a plugarilor romani sau a

thracilor romanizați din Sudul fluviului. Și acum, dacă ținem seama de toate acestea, urmează că procesul de romanizare al locuitorilor din regiunea carpato-danubiană începuse cu mult înainte de cucerirea Daciei, că la data cuceririi ei era foarte înaintat, și că această cucerire nu a făcut altceva decât să consfințească acest fapt pe teren politic și să-l desăvârșească pe teren cultural;

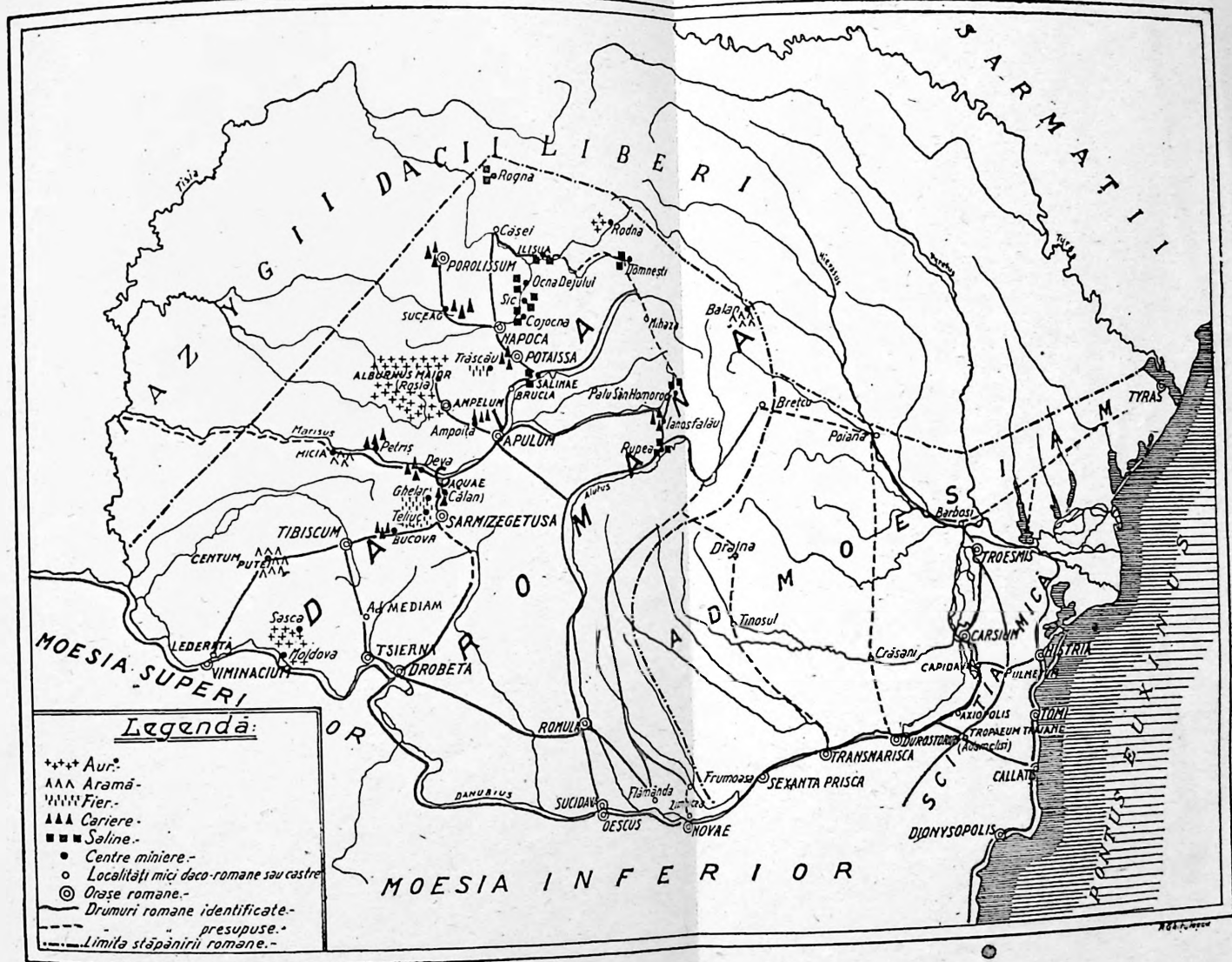
c) Factorii de romanizare. Odată ocupată, Dacia a fost supusă unui regim de întinsă romanizare la care au colaborat factori deosebiți. Cei mai de seamă dintre ei sunt: 1. Factorul militar, 2. Factorul urban, 3. Factorul administrativ, și 4. Factorul economic. Să-i vedem pe fiecare mai îndeaproape.

1. Factorul militar este fără îndoială cel mai însemnat. Provincie de frontieră, Dacia a primit, așa cum am văzut, o garnizoană foarte importantă alcătuită mai ales din elemente recrutate din regiunile dinărene, deci destul de apropiate, etnic, de Geto-Daci. Ori, în însăși chipul în care se desfășura serviciul militar roman, ostașii deveneau un mijloc de romanizare.

Soldatul roman trebuia să facă un serviciu militar foarte îndelungat, 20—25 ani, după terminarea căruia se libera, primind, pe lângă o sumă de bani, o bucată de pământ chiar în ținutul unde se afla trupa lui în momentul liberării. Deși nu aveau dreptul să se căsătorească atât timp cât erau sub arme, totuși, la liberare, statul roman acorda cetățenia femeii cu care trăise în timpul serviciului militar, recunoscând-o oficial ca soție. Dreptul de cetățenie se acorda și copiilor. Veteranii trupelor auxiliare, recrutați dintre provinciali și romanizați în decursul lungului stagiului militar, primeau de asemenea dreptul de cetățenie, împreună cu familia lor. Acești veterani, ca și aceia ai legiunilor, se așezau de obicei împrejurul lagărului, unde își făceau locuințe (*canabae*). Ca la orice aglomerație, veneau și negustori și meseriași și numărul populației se îngroșea astfel. Cu încetul, se dezvoltă împrejurul taberei, un oraș, după sistemul roman, cu consiliul comunal (*ordo decurionum*), edili și doi magistrați cu drept de judecată (*duoviri iure dicundo*).

Dar nu numai ostașii străini contribuiau la opera de romanizare, ci Dacii înșiși. În adevăr, date fiind calitățile lor militare, ei au fost repede înrolați în armata romană; când, după 25 de ani se liberau,

STĂPÂNIREA ROMANĂ IN DACIA

din pricina vieții de tabără, ei erau complet romanizați așa că la întoarcerea în satul de unde pleaseră, răspândeau între concetățenii lor atât cultura, cât și limba latină. Cât de mare trebuie să fi fost numărul acestor veterani se vede lămurit din faptul că, spre deosebire de toate celelalte limbi neolatine, limba romană exprimă noțiunea de om în vârstă prin *bătrân* care nu e altceva decât transformarea potrivit legilor fonetice ale limbii noastre, a cuvântului *veteranus*. Ori, pentru ca acest cuvânt, care avea o accepțiune tehnică precisă, desemnând pe soldatul liberat pentru limită de vârstă, să se transforme în limba română într'unul cu accepțiune așa de generală, trebuie că numărul veteranilor din Dacia era așa de mare, încât pentru locuitorii ei orice om în vârstă, era, fără deosebire un „fost soldat”. Așa încât istoria acestui cuvânt arată odată mai mult că rolul cel mai de seamă în procesul de romanizare l-au avut cele 165 de generații de veterani.

2. Factorul urban. Alături de armată, viața orășenească a constituit și ea un puternic ferment de romanizare. În adevăr, așa cum am văzut, numărul orașelor din Dacia a fost excepțional de mare. Ori este știut că, spre deosebire de locuitorii satelor, orășenii sunt mai puțin conservatori, țin mai puțin la tradițiile lor. De aceea, dat fiind că populația orașelor era, în marea ei majoritate, romană, prin contactul cu ea, băștinașii, atât cei din satele de prin prejur cât mai ales cei stabiliți în oraș, adoptau, fie din nevoile administrative, fie prin imitația culturii romane superioare, limba și obiceiurile romane. În fine, tot în orașe, din pricina caracterului amestecat al locuitorilor, veniți „din toate părțile lumii romane”, era nevoie pentru a se înțelege de o limbă comună: fie că voiau să facă negoț sau să lucreze cu autoritatea așezată în oraș, Geto-Dacii trebuiau să deprindă limba latină. Dar cum limba este forma în care se înveșmân-tează un anumit chip de a gândi, adoptând limba latină băștinașii își schimbau și mentalitatea, ajungând cu timpul să cugete și să se manifeste la fel cu ceilalți locuitori romanizați ai Daciei. Un exemplu de însemnătatea factorului urban în procesul de romanizare ni-l dă cuvântul pământ: în timp ce în toate limbile neo-latine el derivă din *terra*, în limba română derivă din *pavimentum*. Dar *pavimentum* înseamnă locul pavat cu dale mari de piatră cum numai în orașe se

putea găsi, așa că numai orășenii puteau călca pe *pavimentum*. Când, după părăsirea Daciei, locuitorii orașelor atacate de barbari s'au risipit pe la sate, ei au adus cu ei acest termen: dat fiind că la orașele de unde plecau ei călcaseră tot timpul pe *pavimentum*, ajunși la țară, ei au dat acest nume chiar pământului nepavat pe care călcau acuma. Și, de altfel chiar această risipire prin sate a orășenilor care erau mai puternic romanizați a constituit un puternic factor de romanizare a satului.

3. Factorul administrativ. Pentru a atrage pe băștinașii unei provincii nou cucerite, Romanii și-i asociau la conducerea ei, bineînțeles cu condiția să-și însușească limba și obiceiurile administrative romane. Cum, pe de altă parte, nimeni nu putea îndeplini o funcție fără a fi cetățean roman, s'a luat obiceiul ca toți băștinașii care obțineau o funcțiune, la sfârșitul anului lor de funcționare să primească cetățenia romană, ei și familiile lor și, lucru foarte important, cu drept de a transmite tuturor urmașilor lor această calitate. Am văzut că în Dacia așezările locuite și de cetățenii romani și de băștinași se numeau *Municipii* și erau conduse de către 4 bărbați (*quatorviri*) dintre care doi aleși în fiecare an dintre localnici. Deoarece la sfârșitul anului de funcționare, atât ei cât și familiile lor deveneau cetățeni, dacă ținem seama de marele număr de municipii din Dacia care timp de peste un secol au promovat anual câte două familii de cetățeni romani, cât și de faptul că și magistrații satelor obțineau tot astfel cetățenia romană, înțelegem repede rolul jucat de factorul administrativ în procesul de romanizare. De altfel, acest proces se urmărește cu ușurință pe inscripții: bunicul purtase nume dac curat, copiii lui poartă nume duble: unul roman și altul dac, pentru ca nepoții să poarte nume curat romane. În felul acesta, în decurs de trei generații asimilarea era completă, fără însă ca fondul etnic să fi fost prea mult alterat: *Geto-Dacii* deveneau *Romani de limbă, cuget și civilizație, dar rămâneau Thraci de sânge*.

4. Factorul economic. Renumele pe care îl avea Dacia de a fi o regiune bogată, a atras din toate părțile un mare număr de negustori, cari, veniți din mai toate părțile imperiului, au împânzit întreaga provincie în scop de câștig. Pătrunzând până în cele mai de-

părtate colțuri ale Daciei, ei au răspândit odată cu mărfurile lor, felul roman de vieață și limba latină în mijlocul populației geto-dace. Dar o acțiune romanizatoare mult mai importantă din acest punct de vedere l-au avut plugarii din provinciile romane apropiate, care, întocmai cum am văzut că se întâmplase în Dobrogea, venind în Dacia s'au așezat printre țăranii daci, *împrumutându-le obiceiurile și organizația lor romană.*

Și acum dacă ținem seama nu numai de faptul că factorii au fost numeroși și au lucrat în domenii deosebite, cât mai ales de acela că *au lucrat toți în același timp, cu mare intensitate, timp de mai multe generațiuni și într'un teren mai dinainte pregătit*, înțelegem de ce romanizarea Daco-Geților a fost atât de completă încât, deși rămași timp de o mie de ani înafara granițelor imperiului și sub deosebite stăpâniri streine, ei au păstrat nealterată amintirea Romei, păstrând în același timp și „sigiliul” cu care stăpânirea romană îi înobilase, făcându-i părtași ai moștenirii ei.

10. Romanitatea orientală și începuturile poporului român. Odată cu romanizarea Daciei, în ținutul care se întindea dela Marea Adriatică și până la Marea Neagră, de o parte și de alta a Dunării, s'a format, începând din al doilea secol după Chr., o mare masă unitară de populație romană.

Acest ținut, locuit de neamuri thrace și illyre, cuprindea cele două provincii ale Moesiei (superioară și inferioară) cu Sciția mică (Dobrogea), cele două Pannonii și o bună parte din Dalmația.

Dimpotrivă, populațiile din celelalte provincii din Peninsula Balcanică, precum și Thracii din Sudul munților Haemus au rămas sub influența greacă și nu au putut fi asimilați de civilizația romană.

Poporul românesc s'a născut în cadrul acestei romanități orientale, a cărei temelie o alcătuiau Thracii romanizați. Aceștia adoptaseră limba latină vorbită de popor (țărani, militari, negustori), numită, spre deosebire de limba cultă a cărților, *latina vulgară*, care, în aceste părți ale Dunării de jos, a luat un caracter dialectal, deosebit de celelalte dialecte romane din Apus. Limba noastră este produsul acestui dialect dela Dunăre al limbii latine vulgare, pe când celelalte limbi romanice (italiana, franceza, spaniola, portugheza) au ieșit din dialectele apusene al acestei limbi.

Fiindcă spre deosebire de ceea ce s'a întâmplat în Apus unde din masa romanică au luat naștere *trei popoare deosebite*, în Răsărit această masă a dat naștere *unui singur popor neolatin*, poporul român, așa încât el este *urmașul întregii romanități orientale dela Dunărea de Jos*, și este probabil că rezistența pe care el a arătat-o în decursul veacurilor făcându-l să dăinuiască în mijlocul celor mai vi- trege împrejurări, se datorește în parte și acestei concentrări a tuturor elementelor romanizate într'un singur organism.

LECȚIA IV

Părăsirea Daciei. Originile creștinismului daco-roman. Goții. Hunii. — Gepizii. Avarii

1. Criza imperiului roman în sec. III-lea și mișcările neamurilor „barbare”. Epoca de liniște și de bună stare a imperiului roman, așa numita „pace romană” (*pax romana*), de ale cărei binefaceri s’au resimțit toate provinciile romane, deci și Dacia, nu a durat din nefericire prea mult. Chiar din prima jumătate a sec. al III-lea imperiul roman începe să dea semne de slăbiciune: manifestate mai întâi în domeniul politic, ele au trecut repede și în alte domenii, ca, de pildă, în cel militar și, mai cu deosebire, în cel economic. În adevăr, odată cu stingerea dinastiei Severilor (235 d. Chr.) începe în imperiu marea anarhie militară: toate armatele provinciale își ridicau la demnitatea imperială pe comandanții lor, așa încât numai puterea armelor avea să hotărască cine dintre cei proclamați avea să fie împărat; și în timp ce armatele se luptau între ele, pustiind regiunile pe unde treceau și stingherind până la anihilare viața economică, hotarele rămase fără apărare erau călcate fără încetare de neamurile „barbare”. Aceste atacuri ale „barbarilor” însă, nu erau determinate numai de starea de anarhie a imperiului, ci și de faptul că neamurile germanice, mai ales Goții, erau și ele împinse de alte seminții, încă mai înapoiate, cele mongolice. Pe de altă parte, tocmai în sec. al III-lea, sub influența a însăși civilizației romane care începea să se infiltreze printre neamurile de dincolo de hotarele imperiului, „barbarii” încep să-și strângă rândurile, constituindu-se în mari confederații care reprezentau tot atâtea forțe care băteau la porțile imperiului căutând în interiorul lui o viață mai lesnicioasă. De aceea cu începere din sec. al III-lea d. Chr., imperiul roman a avut de ținut piept invaziilor des repetate ale unui șir de neamuri care căuta o viață mai lesnicioasă în ținuturile bogate ale Europei de apus și de mia-

zăzi. Urmările acestor atacuri au fost de o însemnătate covârșitoare, fiindcă ele au dus, în cele din urmă, la prăbușirea lumii romane și la apariția de noi popoare în istoria continentului nostru. Aceste neamuri cuceritoare se împart în trei mari grupuri: Germanii, Uraloaltaicii și Slavii.

Așezată dincoace de Dunăre, deci înafara graniței firești a statului roman, și aflându-se în calea acestor migrații, Dacia a fost dela început ținta celor mai crâncene atacuri; motiv pentru care ea a avut mai mult de suferit decât alte provincii ale imperiului.

Nu trebuie să ne închipuim, totuși, că strămutările acestor popoare, chiar și ale celor asiatice, ar fi fost un prăpăd, care nu a lăsat în urmă-i decât pustiul. Orașele erau, ce e drept, jefuite și uneori distruse, fiindcă înăuntrul lor stăteau îngrămădite bogățiile care adesea erau mai mult. În schimb, satele au fost mai puțin bântuite, căci cuceritorii aveau nevoie de țărani, care, lucrând pământul, le asigurau hrana. Nu arareori populația romană se simțea mai mulțumită sub stăpânirea noilor veniți, deoarece nu era așa de împovărată cu dări ca în provinciile imperiului.

2. Goții și părăsirea Daciei. Cei mai primejdioși dintre dușmanii, care atacă în sec. al III-lea hotarele imperiului roman, au fost Goții. Ei erau de neam germanic și și avuseseră, la început, așezările în Peninsula Scandinavică și în ținuturile dela Răsăritul Mării Baltice, de unde se coborâseră în sec. II-lea către Miazăzi, luând în stăpânire regiunile din Sudul Rusiei de astăzi. De aici ei se îndreptară, în primele decenii ale secolului al III-lea către imperiul roman, și începură să atace provinciile romane. Goții se împărțeau în două seminiții: *Ostrogotii* și *Wizigoții*. Un neam înrudit de aproape cu ei erau *Gepizii*.

Din așezările lor dela Marea Neagră, Goții făcură, cu începere de pe la anul 238 după Chr., numeroase năvăliri în provinciile romane dela Dunărea de jos. Împărații romani fură siliți să vină adesea în persoană pentru a lupta împotriva lor.

Cu toate eforturile lor, ei nu putură împiedica pătrunderea Goților în Dacia. În schimb cu ocazia luptelor ce au avut loc, o parte din orașele Daciei, devenite locuințe nesigure din pricina atacurilor a căror țintă erau din partea noilor veniți, încep să fie părăsite de lo-

cuitoarii lor, dintre care o parte se refugiază peste Dunăre, pe când o altă parte se amestecă cu țărani rămași neclintii pe glia lor strămoșească. Văzând că păstrarea Daciei era aproape imposibilă, împăratul Aurelian deși bătut pe Goți, le-o cedă totuși la anul 275, obligându-i printr'un tratat să se recunoască *federati* ai imperiului roman și în această calitate să-i apere hotarele de alți barbari.

Împăratul a format la Sudul Dunării, între cele două Moesii, o nouă provincie, căreia i-a dat numele de Dacia Aureliană. Prin aceasta el voia să cruțe mândria romană de o umilire și să arate că cel puțin nominal provincia există mai departe.

Interpretând informația greșită dată de un biograf al lui Aurelian, anume *Flavius Vopiscus*, care afirmă că împăratul ar fi retras din Dacia, la părăsirea ei, nu numai armata și funcționarii, dar și pe toți locuitorii daco-romani, pe care i-a mutat în Dacia Aureliană, unii dintre istoricii moderni, dușmani nouă (*Roesler*), au susținut că Dacia a fost golită de locuitori și că, teritoriul ei, rămas pustiu, a fost ocupat de alte popoare. O asemenea afirmație nu poate fi întemeiată. Agricultorul nu se desparte așa ușor de pământul său și, dacă locuitorii orașelor, negustorii și meseriașii, puteau să emigreze în alte provincii ale imperiului, deoarece își duceau cu ei tot avutul, țărani nu puteau face lucrul acesta, deoarece singurul lor avut era bucata de pământ pe care o lucrau.

Dacă, în adevăr, s'ar fi strămutat întreaga populație din Dacia Traiană, la Sudul Dunării, ar fi fost firesc ca inscripțiile rămase să ne arate că în adevăr s'a petrecut o schimbare și o îndesire a populației în acele părți. Nu avem însă nicio astfel de urmă.

Dealtfel nici barbarilor nu le convenea ca țara să fie părăsită de locuitori, deoarece ei aveau nevoie de grâne. Acestea erau produse de agricultorii daco-romani, cărora ei le luau dăjdiile. Chiar istoricii vechi ne pomenesc că barbarii Goți, Huni, Avari, atunci când năvăleau în Sudul Dunării, luau robi romani, pe care îi duceau în Dacia și-i puneau să cultive pământul pentru ei. Aceștia se amestecau cu vechea populație romană din Dacia, înmulțind-o.

Dar o mai bună dovadă că poporul daco-roman nu a părăsit Dacia este *toponimia*. O mulțime de localități, râuri și munți și-a păstrat vechiul nume daco-roman (de ex.: Media, Tăpia, Carpați,

Dunăre, Argeș, Mureș, Someș, Criș, Cerna, Motru, Tisa, etc.). Era firesc ca barbarii, găsind țara fără locuitori, să dea ei numele localităților, munților și râurilor, pe care le-au întâlnit și lângă care s'au așezat. Ei au împrumutat însă multe din aceste nume dela locuitorii daco-romani, pe care i-au găsit acolo.

3. Dacia sub stăpânirea Goților. Dacia a stat sub stăpânirea Goților dela anul 275 și până la 375, când au năvălit Hunii. Goții nu s'au așezat temeinic în ținuturile noastre, ci au locuit părțile marginase. Pe când Ostrogoții rămăseseră în așezările lor de mai înainte dintre Nistru și Nipru, Wizigoții ocupau ținutul dintre Nistru și Siret, precum și valea Dunării. Gepizii cuprinseseră ținutul panonic și Nordul Transilvaniei. Din cauza aceasta, cât și a deosebirii de ocupații — Goții erau vânători și războinici iar Daco-Romanii agricultori și păstori — limba și obiceiurile poporului daco-roman n'au fost mai deloc influențate de cele ale stăpânitorilor. Dimpotrivă, se pare că ei au avut de suferit influențe din partea populației romane, cu care au venit în contact, deoarece o căpătenie a lor, *Atanarich*, poartă titlul de *judex*, împrumut evident dela populația organizată pe baze romane.

Deși federați ai Romanilor, Goții au mai atacat imperiul. Din această cauză împăratul Constantin cel Mare a făcut o expediție peste Dunăre, trecând fluviul pe un pod (se crede că pe la Cejele, în jud. Romanați) și le-a impus din nou ascultare.

Dar deși sub stăpânirea Goților, Dacia nu a rupt legăturile cu imperiul: cum Goții erau federați, deci ascultători de imperiu, în vremurile de pace legăturile dintre Nordul și Sudul Dunării s'au continuat, fapt care a făcut ca elementul roman din Nordul fluviului să-și desăvârșească, datorită misionarilor veniți din Sud, creștinarea.

4. Răspândirea creștinismului în Dacia. Încă din secolul I-ii învățătura creștină a început să fie răspândită în ținuturile Peninsulei Balcanice. Pe vremea când Traian cucerea Dacia, în provinciile dela Sudul Balcanilor erau numeroase comunități creștine.

Nu avem nicio știre despre existența creștinismului în Dacia până la părăsirea ei. Multă vreme s'a crezut, pe temeiul unei știri date de apologetul creștin *Tertullian*, care a trăit pe la anul 200, că în Dacia ar fi existat la sfârșitul sec. II-lea comunități creștine; dar informația

lui este desmințită de arătarea altui scriitor bisericesc de pe la 250, *Origenes* care, mult mai bine informat, afirmă că la acea dată Dacia nu făcea parte dintre provinciile creștinate. De asemenea a fost considerată ca o mărturie de existență a creștinismului în Dacia o inscripție funerară găsită la Napoca și datând din prima jumătate a sec. III-lea, inscripție care cuprindea formula — socotită pe nedrept ca fiind exclusiv creștină — „sit tibi terra levis”. Dar cercetările mai noi au arătat că inscripția este păgână, așa încât se poate afirma că, până acum, nu avem nicio știre sigură cu privire la existența creștinismului în Dacia înainte de părăsirea ei. Dar aceasta nu înseamnă că nu vor fi existat creștini, ci numai că numărul lor era probabil foarte mic și că trăiau risipiți. De altfel prezența în aceste regiuni a numeroși negustori și militari din părțile Asiei-Mici, unde creștinismul se răspândise foarte mult a făcut probabil ca noua credință să capete un număr de adepți în rândul populației thraco-romane dela Dunăre.

Faptul că nu găsim pietre cu inscripții creștine în Dacia se poate explica lesne. Într'adevăr pe timpul cât provincia ținuse de imperiul roman, cultul creștin era persecutat de împărați și acei ce riscau să se afirme public erau amenințați să ispășească îndrăzneala lor. De aceea, ei practicau cultul pe ascuns și se fereau să pună morților pietre cu inscripții creștine. Totuși trebuie să recunoaștem că dacă exista, în această vreme creștinismul era mai puțin răspândit în Dacia față de alte credințe.

Numeroasele inscripții găsite ne arată că, alături de zeii romani, *Juppiter*, *Iuno*, *Minerva*, se răspândise mai cu deosebire cultul răsăritean al zeului persan *Mithra*, precum și cultul sirian al lui *Juppiter din Doliche*. Acești zei erau adorați mai mult de militari. O zeiță răspândită la Daco-Romani era *Diana*, numită de ei *Regina*. Se pare că această zeiță era adorată din timpuri străvechi de populațiile trace dela Dunăre și a primit numele de *Diana* numai pe vremea Romanilor.

Dela acest nume a rămas în limba noastră cuvântul *zână*. Impotriva adoratorilor acestei *Diane* (*dianatici-zănatoci*) va avea de luptat mai târziu creștinismul. În afară de aceste culte, în Dacia se mai practica și cultul oficial al zeiței *Roma* și al lui *Augustus* cărora toți cetățenii imperiului erau dator să se închine. Creștinii erau perse-

cutați tocmai pentru că nu voiau să se închine acestor divinități ocrotitoare ale imperiului.

Încă înainte de Constantin cel Mare se constată în provinciile dela Dunărea de jos prezența câtorva episcopate, lucru care dovedește că aci era o numeroasă populație creștină. Cele mai însemnate dintre acestea erau cele dela *Singidunum* (Belgrad), *Naissus* (Niș), *Serdica* (Sofia), *Marcianopolis* (Preslav), *Durostorum* (Silistra), al cărui episcop, *Dasius*, a suferit martiriul pe vremea împăratului Dioclețian, și *Tomii* (Constanța). După Constantin cel Mare, mai sunt pomenite episcopate la *Viminacium* (Costolaci) și *Ratiaria* (Arcer), precum și dela *Remesiana* (lângă Niș). Aceste episcopate erau latine și bisericile creștine care atârnav de ele întrebuintau limba latină. De aci porneau și misionarii care răspândeau creștinismul la păgânii dela Nordul Dunării.

Dintre misionarii care au predicat învățătura creștină la Nordul Dunării, în fosta Dacie Traiană, doi sunt mai însemnați: *Sfântul Sava*, care a fost ucis de Goți și *Sfântul Nicetas*, episcopul Remesianei, Daco-Roman de origine, care a trăit pe la 400.

Acest episcop învățat, dela care au rămas și scrieri, a desfășurat o vie activitate în creștinarea populației din dreapta și stânga Dunării inferioare. Prietenul său, *Sf. Păulin din Nola*, pe care el l-a vizitat de mai multe ori în Italia, ne descrie în versuri avântate opera misionară a Sfântului Nicetas.

Mai târziu, pe timpul lui Iustinian, se poate observa aceeași grijă a episcopilor din Sudul Dunării față de creștinii din Nord.

În *novella* a XI-a a împăratului Justinian, dată în anul 535, ni se arată cum episcopii își întinseseră jurisdicțiunea și în stânga fluviului.

Așa dar, la răspândirea creștinismului, în Dacia au contribuit, pe lângă vechile comunități care probabil că vor fi existat aici din vremea stăpânirii romane, episcopatele dela Dunăre, care, mai ales după acordarea libertății cultului de către Constantin cel Mare (313) au ajuns însemnate centre de misionari creștini.

Continuitatea și organizarea creștinismului la noi sunt legate de continuitatea și organizarea creștinismului în Sudul Dunării. Un argument puternic în sprijinul afirmației că noi am primit creștinismul în

primele timpuri dela Romani și nu mai târziu, dela Slavi, ori dela Bizanț, îl formează *terminologia creștină de origine romană*.

În limba noastră termenii religioși fundamentali: *Dumnezeu, creștin, biserică, botezare, cuminecare, înger, Sfânta Scriptură, etc.*, sunt de origine latină și vin dela cuvintele latinești: *Dominus-Deus, christianus, basilica, baptisare, comunicare, angelus, Sancta Scriptura, etc.* Tot astfel avem și cuvinte în legătură cu credința creștină tot de origine latină (de ex.: câșlegi — *caseumligare*, paște — *paschae*, păsresiml — *quadragesima*).

Filologii au putut preciza timpul când s'au creat aceste cuvinte. Din secolul al IV-lea avem cuvintele: biserică și Crăciun, din secolul al V-lea: Duminecă, păgân, a răposa, a cumineca. *Floriile și Rusaliile* amintesc sărbători păgâne, primite și de creștinism.

După cum vedem, atât știrile istorice, cât și dovezile filologice ne îngăduesc a ajunge la concluzia că *noi am primit creștinismul dela Romani, chiar în primele veacuri de organizare a noii credințe*. Părerea unor învățați străini care cred că noi am primit creștinismul dela Slavi, după secolul al VII-lea, n'are deci niciun temei.

5. Creștinarea Goșilor. Sub influența misionarilor veniți din ținuturile grecești, Goșii s'au creștinat pe vremea când ocupau Dacia. Ei au adoptat însă credința eretică a lui Arius, care nu recunoaște unitatea Sf. Treimi.

Un episcop de seamă al lor a fost *Ulfila*, care a trăit în secolul al IV-lea. Acesta a tradus Biblia în limba gotică și a desfășurat o vie activitate religioasă, predicând credința creștină în limba gotică, greacă și latină pe amândouă malurile Dunării, atât în Moesia cât și în Dacia.

În anul 375, năvălesc din părțile Asiei, Hunii. Aceștia distrug puterea Ostrogoșilor, care fug înapoi în spre Apus, împingând mai departe pe Wiziigoți.

Conduși de judele lor Atanarich aceștia se retraseră spre munți, ascunzând în fuga lor un tezaur de preț, găsit în zilele noastre în satul Pietroasa (jud. Buzău) și denumit *cloșca cu pui de aur*. Altă parte dintre Wiziigoți a cerut azil în imperiul roman, dar întrând în neînțelegere cu împăratul Valens, atacă pe Romani la Adrianopol. Copleșită, armata romană fu zdrobită și însuși împăratul ucis (378). Wizi-

goții se așezară în Sudul Dunării, în Moesia, de unde porneau să prade provinciile balcanice ale imperiului. Mai târziu, pe la 410, conduși de Alaric, ei trecură în Italia.

În acest timp Ostrogoții se adăpostiseră în Pannonia și apoi, după alungarea Hunilor, în Moesia, de aci trecură, la anul 489, sub șeful lor Teodoric în Italia, unde întemeiară un regat, care a fost distrus în secolul al VI-lea de Iustinian.

O parte din Goți se retrase în Crimeea și acolo a dăinuit până în secolul al XVII-lea.

6. Hunii. Hunii erau un popor de neam mongol. Păștori de cai, ei erau siliți să-și petreacă vieța colindând stepele nesfârșite ale Asiei și Rusiei, în căutarea de pășuni pentru vitele lor.

Mărunți de statură, cu ochii mici, pomeții obrazilor ieșiți înafară, mâinile lungi și picioarele scurte, Hunii erau de o urfienie grozavă. Ei luptau numai călări și erau arcași neintrecuți. În bătălie scoteau strigăte înspăimântătoare și din goana calului aruncau lațul, cu care prindeau pe dușmani. Cu cei prinși se purtau cu o mare cruzime chinându-i, mutilându-i ori ucigându-i.

După ce au alungat pe Ostrogoți și Vizigoți dela Nordul Mării Negre, și i-au împins în imperiul roman, Hunii s'au așezat în stepa panonică, de unde au început să prade imperiul roman. Ca toate popoarele nomade, ei nu munceau pământul, ci obligați pe supuși să le dea o parte din roadele ogoarelor. Hunii au ajuns în culmea puterii pe vremea lui Attila (433—453), un șef foarte inteligent și înzestrat cu deosebite calități. Attila năzuia să creeze un mare imperiu mongol, în care să fie înglobat și imperiul roman. Marele rege hun avea în stăpânirea lui, afară de Pannonia, o parte din Germania și Dacia.

Autoritatea lui se întinsese și în părțile răsăritene. Reședința acestei mari stăpâniri era pe malul râului Tisa, cam în dreptul Oradiei noastre de astăzi.

Scriitorul roman Priscus, trimis în delegație la Attila pe la anul 448 de către împăratul Theodosius al II-lea, a lăsat o descriere a curții regelui hun, din care se vede că acesta împrumutase elementele civilizației romane. Cu această ocazie, scriitorul roman observă că,

pe lângă limba barbară a Hunilor și Goților, se vorbea și limba latină; de bună seamă această limbă era aceea a populației romane dela Nordul Dunărei, supusă de Huni.

În anul 451, Attila încearcă să cucerească Gallia, dar la *Campus Mauriacus*, lângă Troyes, fu bătut de generalul roman *Aëtius*, originar din *Durostorum*. În anul următor luă drumul spre Italia, distruse Aquileia, ai cărei locuitori, după tradiție, s'au refugiat pe insulele din apropiere întemeind Veneția, și înaintă către Roma; dar cetatea fu scăpată prin daruri de Papa Leon I-iu. În anul 453, Attila moare și această moarte înseamnă decadența statului hun.

Urmașii lui fură bătuți de Gepizi; mare stat hun se sfărâmă, iar poporul Hunilor se risipi.

În epopeea medievală *Nibelungenlied* s'a păstrat numele lui Attila. Tot aci se spune că la punta acestuia cu *Kriemhilda* a venit și principele *Valahilor*, *Ramunk*. Aceasta este însă o legendă, fără temei istoric.

7. Gepizii. În locul stăpânirii hunice, în părțile Pannoniei și Daciei, s'a ridicat stăpânirea gepidă, care a durat cam o sută de ani, până la năvălirea Avarilor.

Cu toate că Gepizii au hălăduit vreme mai îndelungată în ținuturile Daciei, totuși ei nu au exercitat vreo influență asupra poporului nostru, deși un învățat român (*C. Diculescu*) încearcă să distingă numeroase urme gotice (*gepide*) în limba românească.

8. Avarii. Avarii erau din același neam cu Hunii, fiind un popor de stepă ca și aceștia. Chemați în anul 568 de Longobarzi să lupte împreună împotriva Gepizilor, îi distruseră pe aceștia din urmă cu desăvârșire și le luară locul în Pannonia. În năvălirea lor ei au târît și numeroase triburi de Slavi, care s'au așezat prin Dacia și pe lângă Dunăre. Avarii au purtat numeroase lupte cu imperiul bizantin.

O cronică bizantină pomenește chiar de o expediție trimisă de împăratul *Mauriciu* (582—602) împotriva Avarilor prin părțile Munteniei de azi. Se menționează cu acest prilej chiar două râuri: *Ilivachia* (Ialomița) și *Museus* (Buzăul). Armata bizantină a fost însă bătută.

Pe la anul 797, Carol cel Mare pornește împotriva Avarilor și după ce le cucerește cetățile lor, numite ringuri fiindcă aveau o formă circulară (germ. ring = inel), îi nimicește și le ia în stăpânire ținutul. De atunci Avarii dispar din istorie. Odată cu Avarii, cade sub stăpânirea lui Carol cel Mare și o parte din Slavi.

În felul acesta, primele stăpâniri „barbare” au trecut asupra Daciei fără să influențeze populația daco-romană; apărată de amestecul cu noii veniți de creștinismul lor ortodox, care îi oprea de a avea legături mai strânse cu Germanii *ariani* sau cu Hunii ori Avarii *păgâni*, de ocupațiile lor agricole care-i deosebeau de stăpânii lor călăreți prădalnici și în fine de conștiința, pe care o aveau de a fi „Romani”, Daco-Românii au continuat a duce o viață organică, dar în formele romane care reprezentau „sigiliul” pe care Roma îl aplicase autohtonilor carpato-danubieni.

LECȚIA V

Slavii în Dacia

Formarea poporului român

1. **Slavii.** *Originea și civilizația lor.* Popor de neam indo-european, Slavii erau cunoscuți de scriitorii vechi sub numele de *Veneți* sau *Venezi*, *Sclavini* și *Anți*. Patria lor primitivă se pare a fi fost pe lângă mlaștinile Pripetului, de unde apoi s'au răspândit spre Est până la Volga, iar la Nord până la Marea Baltică și Fluviul Elba.

Cu timpul s'au despărțit în trei mari grupe: Ruși și Ruteni în Răsărit; Poloni, Cehi și Slovaci în Apus; Croați, Sârbi, Sloveni și o ramură cunoscută mai târziu sub numele de Bulgari, în Sud.

Ocupația de căpetenie a Slavilor era păstoritul (de oi și vite cunoscute, nu însă și de cai) și agricultura. Trăiau împărțiți în ginți, conduse de un *staroste*, o gintă locuind de obicei într'un sat. Pământul era lucrat în comun (obiceiul care s'a păstrat până aproape de noi la unele popoare slave; la Sârbi se numește *zadruga*, la Ruși *mir*). Mai multe ginți formau un trib, care ocupa de obicei satele apropiate și așezate de-a-lungul unei ape. Mai multe sate alcătuiau o mică formațiune politică, pusă sub conducerea unui *cneaz* sau *jupan*.

Slavii aveau îmbrăcăminte simplă de in și cânepă, țesută de femei. Luptau de obicei pe jos și nu cunoșteau ca arme decât arcul cu săgeți, sulița și pavăza. Pentru apărare ridicau întărituri la confluența râurilor, sau pe locuri înconjurate de văi (*gorod*, *grădiște*, *hradcin*). Ca și la Germani, zeii lor reprezentau puterile naturii: *Svarog* era zeul cerului și al aerului, *Perun* al trăznetului, *Stribog* al vânturilor (*Bog* era numele generic pentru zeu).

Ei credeau că natura era plină de spirite. Această credință va influența mai târziu și pe Români, căci dela ei ne vin ielele și vârcolacii.

Slavii nu au început să aibă o organizare politică mai temeinică decât abia după ce au suferit influența popoarelor înconjurătoare. Toate cuvintele care indică la ei șefi politici sunt de origine străină, mai ales germană (cneaz dela vechiul german *Kuning* = rege; Crai dela latinul *Carolus*, numele lui Carol cel Mare; far dela cuvântul latin *Caesar*, nume împrumutat de ei dela populația romană dela Dunăre). Ideea de administrație este exprimată de o rădăcină *vlad* (vlădică), care vine dela germanicul *wali*. La început nu aveau noblețe și numai cu timpul se creează una sub influența popoarelor germane. Se pare chiar că însuși boiar, care se găsește la Ruși și Bulgari și care indică o clasă privilegiată, este de origine străină.

Năvălirilor Hunilor și Avarilor au dislocat triburile slave și le-au împins din patria lor de origine, răsfirându-le în cele trei mari grupuri, pomenite mai sus. Slavii din Sud au venit la Dunărea de Jos trecând prin Dacia, pe timpul năvălirii Avarilor (sec. al VI-lea). În unire cu aceștia, ei prădau deseori imperiul bizantin. La începutul secolului al VII-lea, pe vremea împăratului Heraclius, o parte din acești Slavi pătrund peste Dunăre și se așează în Moesia. Unii dintre ei, înaintând chiar către Sudul Peninsulei Balcanice, până în Macedonia și Grecia, se stabiliră acolo. Până atunci unitatea de limbă pe amândouă țărmurile Dunării se păstrase și deoarece „barbarii” din Dacia, din pricina felului lor de viață și a credinței lor nu se amestecau cu băștinașii, încet-încet limba acestora s'a cristalizat, după cum se încheaseră și formele de conducere pe care în lipsa imperiului, dar sub influența amintirii lui și le înjghebaseră pentru a face față împrejurărilor vitrege pe care aveau să le înfrunte. Dar odată cu venirea Slavilor situația s'a schimbat fundamental. Spre deosebire de „barbarii” de până acum, care treceau în imperiu cu gând să jefuiască și să plece, Slavii s'au așezat aici stătornic. În același timp, datorită atât faptului că erau mai numeroși decât fuseseră celelalte neamuri, cât mai ales că aveau ocupațiuni asemănătoare locuitorilor imperiului, fiind agricultori, amestecul cu populația găsită aici s'a putut face. În fine, deoarece, datorită deselor năvăliri și prădăciuni la care regiunea dintre Dunăre și Balcani fusese supusă în decursul secolelor IV—VII, populația scăzuse în mod simțitor, fie că murise în vârtejul năvălirilor, fie că fusese luată și dusă în Nordul fluviului ca să mun-

cească pământul pentru năvălitorii ce nu se ocupau cu agricultura, cei ce mai rămăseseră nu s'au putut opune noilor veniți, ci, unii au rămas pe loc topindu-se în masa Slavilor și desnaționalizându-se, iar alții s'au retras fie spre Sud în Munții Balcani ori în Thesalia și Epir dând naștere Macedo-Românilor sau Aromânilor, fie spre coasta Adriaticei dând naștere Istro-Românilor. Așa încât așezării Slavilor în Sudul Dunării i se datorește dislocarea masei romanice dela Dunărea de Jos și deci formarea celor trei fracțiuni românești cărora le corespund cele trei dialecte: daco-român, macedo-român și istro-român. Tot așezarea Slavilor de jur împrejurul Daciei a făcut ca aceasta să fie despărțită cu totul de trunchiul romanic și să apară ca o insulă de romanitate în mijlocul masei slave.

2. Formarea statului bulgar și însemnătatea lui pentru Români.

Dacă Slavii ar fi rămas după așezarea lor la Sud de Dunăre, împărțiți în triburi fără să constituie un stat, rolul lor nu ar fi fost prea mare deoarece fără îndoială că, după ce ar fi trecut primele momente de turburare provocate de trecerea în masă peste fluviu, Bizantinii ar fi isbutit să-i supună și să-i transforme în auxiliari. Dacă faptul nu s'a produs, aceasta se datorește intervenției unui popor nou, care, strângând sub autoritatea lui toate semințiile slave dintre Dunăre și Balcani și alcătuiind un stat după chiar modelul bizantin, a devenit un factor politic important, izbutind să impună limba slavă ca o nouă limbă religioasă și diplomatică în Sud-Estul Europei. Acesta e poporul bulgar.

a) *Bulgarii*. Bulgarii erau un popor, înrudit cu Avarii, cu care se asemănau în felul de vieață. La început își aveau așezările pe lângă fluviul Volga, dela care și-au luat și numele. Bizantinii i-au cunoscut înaintea Avarilor. Aceștia i-au supus, dar mai târziu Bulgarii și-au câștigat independența datorită șefului lor Cubrat. La moartea acestuia o parte din Bulgari a emigrat spre Apus. Mai multe cele de Bulgari, conduse de Asparuch, trecură pe la 679, după un scurt popas în Bugeac, în provincia Moesia, locuită de Slavi și de Români. Fiind în număr mic (80.000), ei s'au amestecat în curând cu populația slavă, a cărei limbă și moravuri le-au adoptat. În statul pe care Bulgarii l-au alcătuit în urmă la Sudul Dunării, ei formau clasa conducătoare (boierii), poporul fiind slav.

Cu Bulgarii s'a întâmplat același lucru care s'a întâmplat cu Francii, popor german din Apusul Europei. Ei au întemeiat un stat politic (Franța), dându-i numai numele lor; în schimb ei au fost repede de-naționalizați de populația băștinașă gallo-romană și și-au pierdut limba și obiceiurile.

Timp de două sute de ani Bulgarii au neliniștit imperiul bizantin cu atacurile lor. Pe vremea conducătorului lor Boris, ei s'au creștinat. În urma unui războiu cu bizantinii, Boris, împăcându-se cu aceștia, primi la anul 864 botezul, naș fiindu-i însuși împăratul.

De fapt creștinismul începuse să pătrundă mai demult în rândurile lor, pentru că o parte din Slavii dela Sudul Dunării, venind în contact cu populația romană creștină, adoptase această credință.

Pe la anul 862, Moravii fuseseră creștinați de doi frați călugări Metodi și Kiril, care au făcut și un alfabet corespunzător sunetelor slave după modelul alfabetului grec. În felul acesta au putut să traducă în slavonește cărțile sfinte. Un episcop din Macedonia modifică puțin alfabetul *glagolitic*, creat de Kiril. Sub numele de alfabet *cirilic*, acesta se răspândește și la slavi și la Bulgari, precum și la Români (începând cu sec. al X-lea).

Traducerea cărților sfinte în limba slavonă a avut o urmare însemnată: s'a recunoscut acum ca limbă bisericească, în afară de cea greacă și latină, și limba slavonă. A luat naștere astfel o literatură slavonă, care, deși era inferioară celei grecești și latine, a avut totuși o mare înrâurire asupra poporului nostru, impunându-se atât în Biserica noastră, cât și în viața culturală;

b) *Țarul Simeon (893—927)*. Fiul lui Boris, Simeon, este una din cele mai strălucite figuri din istoria Bulgarilor. A purtat războaie cu Bizantinii, pe care i-a biruit în mai multe rânduri. Pe Unguri, care îl atacaseră, i-a silit să părăsească așezările lor dela Nistru și să se stabilească în Pannonia. Voind să cucerească Constantinopolul și să se substituie împăratului de acolo, Simeon își luă titlul de țar (dela Caesar împărat); dar neputând să cuprindă orașul, el își întemeie o capitală la *Preslav* (vechiul *Marcianopolis*). Pentru a arăta că este deopotrivă cu împăratul bizantin, țarul înființă un patriarhat bulgăresc la *Preslav*, sub a cărui autoritate intrară episcopatele dela Dunăre, de care atârnavau și bisericile românești.

Când aceste episcopate se slavizară prin adoptarea limbii și liturghiei slavone, Românii primiră și ei limba și liturghia slavonă în Biserica lor.

Toți șefii statelor bulgare, care s'au format sub influența Bizanțului, au avut tendințe nu numai de a imita pe împărat, dar chiar de a încerca să i se substituie. Intocmai cum în Apus nu se putea concepe decât un singur împărat adevărat, tot așa în Răsărit nu se putea considera împărat adevărat decât acela din Constantinopol. De aci s'a născut năzuința tuturor șefilor (Simeon, Ioniță, Ioan Asan sau mai târziu țarul rusec) de a pune mâna pe Constantinopol.

Sub urmașii lui Simeon, țarul bulgăresc își pierdu puterea și decăzu. De acest lucru profitară împărații bizantini, pentru a-și întinde din nou stăpânirea până la Dunăre;

c) *Sviatoslav și pericolul rusec la Dunăre.* Spre a zdrobi puterea bulgărească, împăratul bizantin Nicefor Focas chemă în ajutor pe Sviatoslav, voievodul Rușilor dela Kiev. Acesta cuprinse Durostorum (Silistra) și Preslav. După aceste izbânzi, el nu mai voi să plece, ci își puse în gând să înlocuiască țarul bulgăresc, întemeind o împărăție care să se întindă dela Nipru până în Balcani. Abia după o luptă sângeroasă în care fu învins de împăratul Ioan Tzimiskes, Sviatoslav se retrase în Rusia, iar ținutul trecu din nou în stăpânirea bizantină;

d) *Distrugerea țaratului bulgăresc.* Stăpânirea bulgărească se mai păstra în părțile apusene, unde un boier, Samuel, refăcuse statul bulgar, așezându-și capitala la Ohrida. Aci se mutase și patriarhul bulgăresc. Timp de patruzeci de ani s'a luptat Samuel cu Bizantinii, dar în cele din urmă, după lupte cumplite și cruzimi grozave, împăratul Vasile al II-lea Macedoneanul distruge și acest ultim stat bulgar (1018).

În urma acestui fapt, împăratului i s'a dat numele de *Bulgaroctonul* (omorătorul de Bulgari). Vasile al II-lea transformă patriarhatul bulgăresc dela Ohrida în arhiepiscopie. Numărul episcopatelor fu fixat la 30; printre acestea era și cel dela Vidin, cu care Biserica românească din stânga Dunării era în legături mai strânse.

Din toate cele de până aci se vede însemnătatea pe care înființarea statului bulgar a avut-o asupra poporului nostru. În adevăr, prin așezarea lor între Dunăre și Balcani, având drept rezultat slavizarea Moesiei, ei au țăiat legăturile poporului român cu Bizanțul și cum ei

înșiși au fost puternic influențați de bizantini, s'au transformat în intermediarii influenței bizantine la noi. Dar prin aceasta toate influențele bizantine asupra noastră, trecute fiind prin filieră slavă, au îmbrăcat haina slavonă, fapt care a făcut ca civilizația noastră veche să aibă în bună măsură o înfățișare slavă așa încât și perioada în care ea s'a dezvoltat să poată fi numită *perioada slavonismului cultural*. Să vedem mai de aproape această influență slavă.

3. Influența slavă asupra poporului român. Când la începutul secolului al VII-lea datorită anarhiei ce domnea în imperiul bizantin în urma uciderii, la anul 602, a împăratului Mauricius, linia Dunării nu a mai putut fi apărată de către armata bizantină, neamurile slave care până atunci împânziseră Dacia au trecut în Sudul fluviului ocupând la început regiunea până la Munții Balcani, pentru ca apoi să înainteze până în inima Greciei. Dar nu toți Slavii din Dacia au trecut Dunărea, ci, o parte din ei au rămas să locuiască mai departe în Nordul fluviului împreună cu populația daco-romană de acolo, fapt pentru care ei sunt cunoscuți în istorie sub numele de *Slavii dacici*. Deși veniți în Dacia în calitate de cuceritori, cu timpul, fie din pricină că prin plecarea celei mai mari părți a lor peste Dunăre rămăseseră mai puțini la număr decât băștinașii, fie din pricina căsătoriilor mixte, Slavii dacici au fost absorbiți de Daco-romani, topindu-se în masa acestora și pierzându-și limba. Fenomenul nu este unic: același lucru s'a întâmplat în Gallia cu Francii. Veniți în calitate de cuceritori ei s'au amestecat cu populația gallo-romană, care, superioară numeric și cultural, i-a desnaționalizat făcându-i să-și piardă limba; dar din acest proces de fuziune, limba gallo-romanilor a primit un număr de cuvinte germanice. Același fenomen s'a petrecut și la noi și încă pe o scară mult mai întinsă. În adevăr așa precum au observat filologii, influența limbii slave asupra celei românești, datorită faptului de conviețuire, a fost *intensă și variată*; și cum ea se întâlnește în toate regiunile: de munte, de dealuri, de câmpie, rezultă că Slavii dacici, spre deosebire de ceilalți „barbari” care trecuseră până atunci prin Dacia, împânziseră toată țara, locuind alături de daco-romani. Toponimia Daciei arată lămurit acest fapt: alături de vechile denumiri de râuri ca *Siretul, Prutul, Crișul, Mureșul, Oltul, Argeșul*, etc., care s'au păstrat dela autohtoni, altele, întretesându-se cu acestea, se datoresc

Slavilor: Dâmbovița, Ialomița, Cerna, Râmnicul, Topologul, Bistrița, Moldova, Târnavele, Crasna, etc. La fel unele dintre așezările ome-nești mai ales târgurile, au numiri slave: Bistrița, Craiova, Slatina, Târgoviște, Zimnicea, Zlatna, etc. Din această cauză influența slavă în lexic, adică în vocabular, este foarte puternică: un filolog din secolul trecut, Cihac, făcând numărătoarea cuvintelor slave din limba română a găsit că ele reprezintă cam $\frac{2}{5}$ din totalul cuvintelor românești — în timp ce latine sunt mai puține, ceva mai mult de $\frac{1}{5}$ — și că se referă la aproape toate aspectele de viață. Dar deși numărul cuvintelor slave este așa de mare, limba română este o limbă romanică, ea nefiind altceva decât continuarea limbii latine vulgare dela Dunărea de jos, cu toate influențele și modificările pe care le-a suferit în decursul timpului. În adevăr, ceea ce îi dă unei limbi fisionomia nu este lexicul, ci structura ei: ori din acest punct de vedere latinitatea limbii române este evidentă, deoarece, așa cum au constatat filologii nu numai că fonetica, morfologia și sintaxa ei sunt latine, dar chiar cuvintele slave intrate în limba română urmează regulile fonetice ale limbii latine, se declină sau se conjugă după flexiunea latină și se ordonează în frază conform principiilor sintaxei latine.

Dar dacă lucrurile stau așa este evident că termenii slavici intrați în limba română constituiesc un *superstrat*, adică o serie de împrumuturi care s'au adăos unui fond constituit, încadrându-se în legile acestora. De aceea se poate afirma că „influența superstratului a fost la noi mai puțin viguroasă decât în Franța, căci ea a început într'o vreme când principalele legi fonologice erau încheiate în românește și când organizația limbii era fixată în trăsăturile ei principale”. Explicația acestui fapt este de altfel destul de ușoară: în timp ce în Gallia Francii au luat contact cu populația gallo-romană încă din timpul când aceștia făceau parte din imperiul roman așa încât limba lor era încă o limbă în evoluție, Slavii au venit în Dacia la aproape 300 de ani după ieșirea ei din cadrul imperiului, în care timp limba dacoromanilor se cristalizase fixându-și fisionomia, așa încât caracterul ei nu a mai putut fi alterat: fiindcă elementul slav a început să intre în limba română abia începând cu secolul al VII-lea și s'a continuat până către secolul al X-lea.

Pornind dela constatarea marelui număr de cuvinte slave din limba

română, unii învățați străini au susținut că ea este o limbă slavă. Pentru a arăta nețemeinicia acestei afirmațiuni Hașdeu a scris cunoscutul său articol asupra *circulației cuvintelor* în care stabilește că valoarea unui cuvânt într'o limbă este *direct proporțională* cu puterea lui circulatorie, deci cu frecvența lui în vorbire. În adevăr dacă din zece cuvinte opt sunt întrebuițate numai de două sau de trei ori pe an, iar celelalte două de mai multe ori pe zi, cuvintele acestea frecvent întrebuițate sunt cele care determină fisionomia limbii. Ori pornind dela acest principiu, s'a constatat că termenii de origine latină au o putere circulatorie în proporție de peste 80% față de cei de altă origine. Și nici că e de mirare: ținând seamă de faptul că orice frază are drept osatură verbul auxiliar, conjuncțiile și prepozițiile, cum în limba română atât verbele auxiliare a fi și a avea, cât și aproape totalitatea conjuncțiilor și prepozițiilor, sunt de origine latină, urmează că nu este posibilă construirea în limba română a unei fraze din care să lipsească elementele latine și că dimpotrivă se pot construi fraze întregi și chiar strofe în care să nu între niciun singur cuvânt slav, așa cum este de pildă prima strofă din poezia „Somnoroase păsărele” a lui Eminescu sau cum se găsesc în multe poezii populare.

De altfel s'a constatat că în mai toate domeniile termenii fundamentali sunt cei latini. Astfel, cuvintele fundamentale referitoare la trupul și sufletul individului sunt latine: cap, trunchi, membre, frunte, ochi, nas, gură, piept, etc.; a simți, a auzi, a vedea, a gusta, a cunoaște, a judeca, a înțelege, a voi, a adevăra, etc.

Față de acestea avem din slavonește: trup, gât, obraz, a pipăi, a privi, a izvodi, a născoci. Precum vedem din acest domeniu, deși influența slavă e puternică, totuși ea e departe de a precumpăni față de elementul roman. Limba ne arată influența slavonă și în alte manifestări ale vieții omenești: în hrană, locuință, în denumirea animalelor domestice și sălbatice, în ocupație. Dar și aci cuvintele fundamentale sunt latine. E de observat că, în timp ce viața păstorească a Românilor nu se resimte aproape de loc de înrâurirea slavă, ea păstrându-și caracterul și numirile latine, dimpotrivă, în agricultură, întâlnim o mulțime de cuvinte slave (*răriță*, grapă, lopată, greblă, brazdă, răzor, miriște, pârlăoagă; cuvântul plug, împrumutat de Slavi

dela Germani, l-am adoptat și noi). Dar faptul că în ceea ce privește agricultura muncile câmpului își păstrează numele lor latin (a ara, a semăna, a secera, a culege, a treiera) ne îndreptățește să susținem că Daco-Romanii nu au părăsit niciodată această îndeletnicire.

Explicația trebuie deci căutată în altă parte și anume în legăturile de comerț. Când începând cu secolul al VIII-lea, orașele de pe țărmul drept al Dunării fură slavizate, meșterii de acolo lucrând unelte necesare agriculturii după modelul celor bizantine, acestea începură să reprezinte un progres față de cele întrebuințate de Daco-Romani și chiar de Slavii din Dacia, aceștia începură să cumpere dela „nedeile”, adică târgurile ce se țineau dincolo de fluviu, astfel de unelte, care pentru ei reprezentau „perfecțiunea tehnică”. Și cum, de altă parte, numele obiectului este cel pe care i-l dă fabricantul și negustorul, numirile slave date de meșterii Sud-dunăreni au fost adoptate și de Daco-Romani; dovadă faptul că deși întrebuințau plugul operațiunea pentru ei a rămas tot *aratul*. Și tot în acest fel este probabil că s'au petrecut lucrurile și cu alte nume de unelte împrumutate.

Dar în același timp împrumuturile din limba slavă s'au mai făcut din nevoia de a nuanța sau de a preciza; așa de pildă alături de *fântâna* latină, avem *izvorul* slav; alături de *față*, *obraz*; alături de *pulbere* sau de *seceră*, găsim *praf*, *topor*, etc. Alte ori aceste împrumuturi au avut de scop evitarea unei omonimii între substantiv și verb; astfel pentru a evita confuzia dintre *duce* dela „dux” și *duce* dela „ducere”, s'a împrumutat termenul de *voievod* care nu e altceva decât corespondentul slav al lui „dux”, după cum *drag* a înlocuit pe *carus* care ar fi îngăduit o confuzie cu „carul”. De multe ori însă cuvântul slav nu este decât o *suprapunere* peste unul latin asemănător; așa de pildă cuvântul *sfânt* este cuvântul slav care s'a suprapus lui *sanctus*, al cărui derivat în limba română e *Sân* (ex.: *Sâmpietru*); la fel *popa* suprapus latinescului *popa*, destul de răspândit, dar care nu a putut înlătura pe mai vechiul *preot*, dovadă că toate cuvintele derivate pornesc de aci: *preoțesc*, *preoteasă*, etc. În fine mai trebuie menționat și aspectul *satiric* al acestor împrumuturi: pe lângă termenul latin, întrebuințat totdeauna cu un vădit sentiment de respect, apare dubletul slav care exprimă o ușoară nuanță peiorativă. Astfel *osul* dacă depășește anumite dimensiuni devine *ciolan*, după cum

iarba devine bălărie; la fel *dorința* când își pierde puritatea devine *poftă*. Se vede astfel că pe lângă nevoile imediate, Daco-Romanii au împrumutat dela Slavi o sumă de *cuvinte-dublete* mai ales cu scopul de a preciza, de a *distinge* deosebitele aspecte pe care noțiunile le îmbracă în situații identice.

Cât privește cuvintele slave referitoare la viața bisericească, ele au intrat în limba română mai târziu, în secolul al X-lea și sunt în legătură cu creștinarea Bulgarilor din a doua jumătate a secolului al IX-lea. În adevăr, așa cum am văzut, din punct de vedere bisericesc Daco-Romanii depindeau de episcopatele latine din dreapta Dunării: *Singidunum*, *Naissus*, *Durostorum*, etc., la ale căror servicii apelau pentru a le pregăti și sfinți preoții, situație care a durat până la sfârșitul secolului al IX-lea. Când, odată cu creștinarea Bulgarilor, episcopatele dunărene adoptă limba slavă a noilor stăpâni, Daco-Romanii, separați de biserica latină și credincioși tradiției, și-au trimis mai departe preoții pentru a fi pregătiți și sfințiți de episcopii dunăreni; și cum limba sfântă nu mai era cea latină, ci cea slavă, ea a pătruns în felul acesta și în Nordul Dunării. Așa încât *liturghia slavă* a pătruns la Români în decursul secolului al X-lea. Faptul că erau latini nu a împiedicat acest lucru din pricina concepției medievale care nu admitea ca *limbi liturgice* sau sfinte decât latina, greaca, ebraica și, începând cu secolul al X-lea, slava; ori *dat fiind că liturghia* nu se putea oficia decât într'una din aceste limbi; că *înconjurați* din toate părțile de Slavi, Români nu mai aveau legături cu episcopatele de limbă latină; că o parte a populației (și anume stăpânitorii) era slavă așa că pentru ea limba slavonă era o limbă vie; și că, în fine, prin întinderea în secolul al X-lea a stăpânirii bulgărești și în Nordul Dunării populația de aici a fost pusă din punct de vedere bisericesc sub autoritatea bisericii bulgare de rit slav, înțelegem de ce a fost posibilă introducerea acestei limbi ca limbă liturgică la Români. În același timp, când, la 1018, se desființează cel de al doilea imperiu bulgăr, este probabil că mulți oameni mai de seamă și clerici au trecut în Nordul Dunării venind să întărească aci curentul slav și introducând odată cu o slujbă bisericească mai complicată — după sistemul bizantin — și termeni corespunzători acestor noi părți de slujbă ca:

utrenie, vecernie, ceaslov, cazanie, precum și cuvintele desemnând raiul și iadul.

În felul acesta tot Dunărea care fusese axa de romanizare a devenit și vehiculul care a adus Românilor o bună parte a termenilor slavi reprezentând noțiuni de civilizație: fără a fi creații ale lor, Slavii, împrumutând dela Bizantini obiectele pe care aceste noțiuni le denumeau, în forma lor perfecționată și vânzându-se populației dela Nordul Dunării, cum numele obiectului e cel pe care i-l dă negustorul, încet-încet aceste numiri s'au impus și aici, cu atât mai mult cu cât pentru unii din locuitorii regiunii — Slavii dacici — ele reprezentau propria lor limbă. În același timp dela episcopatele slave dela Dunăre, Silistra și Vidin, a pornit și introducerea liturghiei slave în Nord, ajungându-se astfel la situația ciudată ca un popor creștinat în limba latină și ale cărui noțiuni fundamentale creștine se exprimă prin termeni derivați din latinește, să întrebuițeze ca limbă de cult limba slavă. Dar prin aceasta nu înseamnă că și civilizația lui și-a pierdut caracterul latin slavizându-se. Cercetarea filologică a limbii române a arătat că nu numai structura ei este latină, dar că și civilizația pe care ea o reflectează are același caracter, deoarece toate noțiunile fundamentale de cultură elementară și deci indispensabilă unui popor așezat ca, de pildă: corpul omenesc și părțile lui, natura înconjurătoare și fenomenele ei, împărțirea timpului, vârsta, dimensiunile și colorile, ocupațiile și uneltele, în fine credința, derivă din limba latină.

De aceea se poate spune că rolul Slavilor în formarea poporului român stă în aceea de a-i fi dat coloratura specifică față de celelalte neamuri neolatine și de a-i fi determinat orientarea de civilizație spre Bizanț, datorită introducerii limbii slave în biserică și în vieța de stat, fapt care a încaadrat neamul românesc în ortodoxia răsăriteană slavo-bizantină.

4. Formarea poporului român. Năvălirile gotice și hunice au distrus vieța orășănească din Dacia; din cetățile înfloritoare de pe vremea stăpânirii romane nu au mai rămas decât ruine.

Am văzut mai sus că, pe când unii dintre orășanii bogați au trecut peste Dunăre în imperiu, cea mai mare parte a populației daco-romane a rămas pe loc. Ferindu-se din calea barbarilor și făcându-și

sate în preajma pădurilor și văilor adăpostite ale dealurilor și munților, locuri pe care barbarii, mai ales nomazii stepei, le ocoleau. Daco-Românii și-au continuat existența, trăind în tradiția veche romană. Chiar o parte din orașenii rămași în Dacia s'au ruralizat, locuind în sate.

Populația a păstrat totuși urme din viața orășănească de altădată. Așa, de pildă, cuvântul românesc „pământ” vine de la latinescul *pavimentum* caldarâmul de piatră, care se găsea numai în orașe. De asemenea cuvântul „cetate”, de la latinescul *civitas*, se întrebuinta acum pentru locul întărit care servea de adăpost.

Până la venirea Slavilor între elementul romanic din Nordul Dunării și cel din Sudul ei legătura a fost continuă datorită atât nevoilor materiale cât și mai ales celor sufletești a celui dintâi: fiindcă dacă pentru procurarea uneltelor perfecționate lucrate de meșterii din imperiu, Daco-românii trebuiau să meargă la târgurile de dincolo de fluviu, pentru îndeplinirea nevoilor lor sufletești ei trebuiau să se adreseze marilor centre religioase care erau episcopatele din Sudul Dunării pentru a-și forma preoții care aveau să țină aprinsă candela creștinismului ce deosebea pe „Românii” rămași înafara imperiului de „barbarii” care le erau stăpâni.

Nu trebuie să ne închipuim că în acest timp Daco-Românii au trăit izolați de restul populației romane din imperiu. Barbarii n'au întrerupt niciodată legăturile de comunicație, ba chiar prin prădăciunile lor ei luau robi din Sudul Dunării și îi așezau la Nord întărind astfel elementul roman de acolo. Până la venirea Slavilor, era o unitate romană de la Adriatică și până la Marea Neagră și de la Carpați până la Balcani.

Când Slavii au venit la Dunăre, poporul românesc începuse să se închege. Am arătat cum în cadrul romanității orientale se formase un popor de Traci romanizați, care ocupau ambele maluri ale Dunării (Dacia și Moesia) și a cărui limbă, desprinsă din latina vulgară a acestor ținuturi ale imperiului roman, începuse să aibă o înfățișare proprie. Așa dar, Slavii au venit după ce temeliiile ființei etnice a poporului românesc fuseseră încheiate. Influențele pe care acești năvălitori le-au exercitat asupra noastră nu au modificat acest fond roman. Tot ceea ce ei ne-au dat, apare ca un împrumut. Limba a ră-

mas în buzele ei romană, deși s'a îmbogățit cu numeroase cuvinte slave. Formele gramaticale romanice ale limbii noastre, declinarea și conjugarea, s'au impus și cuvintelor împrumutate dela Slavi, așa încât reiese în plină evidență că elementul fundamental al limbii noastre este cel roman, iar cel slav numai un adaus.

5. Locul unde s'a format poporul românesc. Studiul limbii noastre ne îngăduie să ajungem la unele concluzii în ceea ce privește ținutul unde s'a alcătuit poporul nostru.

Am văzut că limba românească, dezvoltată din dialectul dunărean al limbii latine vulgare, a suferit influența accentuată a limbii slavone, în urma conviețuirii Slavilor cu Daco-Romanii. Limba noastră cuprinde și împrumuturi din limba albaneză. Albanezii sunt un popor de obârșie illyrică. Așezările lor au fost până în Evul Mediu în apropierea Dunării și prin părțile Moravei (Serbia), de unde au emigrat în ținuturile de azi ale Albaniei. Ei au fost în contact cu Românii în preajma Dunării tocmai în perioada de formare a limbii românești.

Pe de altă parte, prezența în Peninsula Balcanică a unei populații aromâne, care vorbește un dialect al limbii române (macedo-român), înseamnă că odinioară această populație a trăit laolaltă cu populația daco-romană. În adevăr, Macedo-Românii au stat în contact direct cu Daco-Romanii până prin secolul al VII-lea, când au emigrat spre Sudul Balcanilor.

Așadar, din studiul limbii noastre, rezultă faptul neîndoios că poporul românesc s'a format la Dunărea de jos, în tot ținutul care se întinde între Carpați și Balcani, cuprinzând Dacia Traiană și cele două Moesii.

Credința, pe care au avut-o unii dintre cronicarii și istoricii noștri, că poporul românesc a stat ascuns în munți, este greșită. Lăsând la o parte faptul că muntele nu poate asigura hrană, pentru multă vreme nici agricultorului și nici păstorului, avem totuși o dovadă sigură că Românii nu au părăsit valea Dunării: este vorba de însuși numele Dunării, care e de origină tracică (*Dunaris*), și pe care numai noi l-am păstrat în forma aceasta. Lucrul acesta dovedește că poporul român nu s'a deslipit de fluviu, pentru că altfel ar fi împrumutat numele dat de celelalte popoare riverane.

De altfel numele județului Vlașca, de lângă Dunăre, indică pe limba slavă un ținut locuit de *Vlahi* (Români). Tot așa codrul Vlășiei înseamnă al Valahiei. E clar că acest nume se dădea câmpiei Munteniei. De asemenea păstrarea în limba noastră a cuvintelor latine referitoare la agricultură arată că Românii n'au părăsit niciodată această ocupație, care se exercită mai ales în ținuturile de șes.

LECȚIA VI

Ungurii

1. **Ungurii.** *Originea și așezarea lor.* Ungurii sau Maghiarii sunt de neam finic, o ramură mongolă. Ei s'au coborât din spre Urali și pe la mijlocul sec. al IX-lea îi găsim așezați în ținutul dintre Nipru și Prut, numit de ei *Atelcuz*. Fiind înfrânți de țarul Simeon și de Pecenegi, ei au trecut Carpații păduroși prin pasul Ducla și s'au așezat în Pannonia, pe locul stăpânit mai înainte de Avari.

Spre deosebire de neamurile uralo-altaice, care se ocupau cu păstoritul, fino-ugricii erau mai mult vânători și pescari. De aceea evitând regiunile muntoase ei s'au așezat în câmpia pannonică unde, pe lângă vânat, mai găseau și pește din belșug atât în lacul Balaton cât și în smârcurile Tisei sau în cursul Dunării mijlocii.

Ei au fost conduși în această strămutare de *Arpad*. Abia așezați în Pannonia, Ungurii începură dese năvăliri în Italia de Nord și Germania, ajungând chiar până în Franța.

Scriitorii contemporani îi descriu ca pe un popor îngrozitor și sălbatic. Luptau călări și acest fapt a determinat o schimbare și în sistemul de luptă al apusenilor, care în locul pedestrașilor fură siliți să întrebuițeze acum cavalerii îmbrăcați în fier. Infrânți cumplit de Otto cel Mare la râul Lech (955), Ungurii încetară de a mai prăda Germania.

La așezarea lor în Pannonia, Ungurii au găsit aici o mare masă de Slavi cu care s'au amestecat ajungând cu timpul să-și schimbe înfățișarea și obiceiurile, așa încât în vinele lor curge și o însemnată cantitate de sânge slav. Dar spre deosebire de ce s'a întâmplat cu Bulgarii, ei și-au păstrat limba pe care au impus-o și populației slave cu care s'au contopit: aceasta se datorește mai ales numărului lor care era mai mare decât al Bulgarilor. De oarece Slavii pannonieni, pe care i-au supus și cu care s'au amestecat, aveau o civilizație superioară ale cărei cele mai multe elemente le împrumutaseră dela impe-

riul carolingian pe vremea când acesta, după desființarea statului Avarilor (797) ajunsese până la Dunărea de mijloc, întemeind castele cu biserici, episcopi și preoți și răspândind odată cu catolicismul și civilizația francă, Ungurii au adoptat formele acestei civilizații împrumutând organizația voievozilor slavi, care nu erau altceva decât niște imitațiuni ale ducilor carolingieni, și odată cu ele și termenii corespunzători: așa se explică de ce noțiunea de câmp e redată prin *Föld* care nu e decât *feld*-ul german, iar numele de rege *Kyral* este numele de Carol, intrat prin intermediul formei slave *kral*.

În felul acesta sub influențe slave și germanice Ungurii deveniră sedentari și începură a-și înjgheba o viață de stat având drept model pe de o parte statul carolingian, iar pe de alta imperiul bizantin. În același timp cu organizarea a început să pătrundă și creștinismul și deoarece Pannonia se găsea la limita dintre sfera de influență a catolicismului roman și a ortodoxiei bizantine, a început apriga dispută pentru atragerea într-o parte sau în alta a Maghiarilor. Deși la început se părea că Bizanțul va izbuti să creștineze în formele slave pe noii veniți, până la urmă catolicismul roman a rămas învingător datorită influenței germanice devenită din ce în ce mai accentuată. Astfel în a doua jumătate a secolului al X-lea datorită căsătoriei ducelui Geiza cu principesa Adelaida, sora ducelui polon, aceasta, crescută fiind în mediu de cultură germanică, a adus misionari germani catolici, în frunte cu episcopul de Praga, Sf. Adalbert, care au răspândit creștinismul în forma lui catolică.

2. Ștefan cel Sfânt. Când fiul Adelaidei, Vayk, ajunsese voievod al Ungurilor, catolicismul izbuti să ajungă religie oficială a Ungurilor. În adevăr papalitatea avea nevoie, pentru a-și îndeplini misiunea ei de răspândire a catolicismului, de o forță luptătoare și după ce încercase zadarnic să încredinșeze această misiune mai întâi regilor carolingieni și apoi împărașilor Sfântului imperiu roman de națiune germanică, ea își opri alegerea asupra voievodului ungar. Acesta trecu în anul 985 la religia catolică, luând numele de Ștefan și la anul 1000 primi coroana de rege apostolic dela papa Silvestru al II-lea. În felul acesta, statul maghiar ajunsese să fie o feudă a scaunului papal. Ștefan, numit mai târziu cel Sfânt, este însemnat prin faptul că a izbutit să întemeieze un stat maghiar organizat. În locul diferiților

șefi și voievozi, era acum un rege consacrat de papă. El întemeie episcopate și rândui armata după modelul apusean. În locul diferiților cnezi independenți, erau acum comiți, care conduceau comitetele în numele regelui.

Creștinarea Ungurilor în ritul catolic a avut urmări deosebit de însemnate pentru poporul român, deoarece de unde până acum ei se îndreptaseră în spre Apus, de acum înainte regii lor „regi prin creațiunea apostolică, regi în numele Papei și cu o misiune indicată de Sfântul Scaun, regi de cruciată” având drept misiune convertirea la catolicism chiar cu forța a neamurilor păgâne sau *schismatice*, adică ortodoxe de rit bizantin, se îndreaptă spre Răsărit ca să aducă la îndeplinire această însărcinare primită. Ori prima regiune pe care au întâlnit-o în această misiune a lor a fost Ardealul. În adevăr acesta nu fusese până acum atins de ei, așa încât Ștefan este primul conducător maghiar care se îndreaptă spre acest ținut cu năzuința de a-l cucerii și a-l alipi Ungariei. În afară de motivul religios ceea ce i-a îndemnat pe Unguri să pătrundă în Ardeal a fost nevoia de a lua în stăpânire sarea, pe care nu o găseau în altă parte, și minele. În orice caz, un lucru este sigur: *nu surplusului de populație maghiară i se poate atribui această cucerire, dovadă colonizările cu germani (Sași) ce s'au făcut mai târziu, colonizări care, ținând seama de privilegiile foarte mari și adesea chiar umilitoare pentru coroana maghiară ce au trebuit să fie acordate noilor veniți, ar fi cu totul de neînțeles dacă regii unguri ar fi avut suficienți oameni de-ai lor.*

3. Problema continuității. Odată cu pătrunderea Ungurilor în Ardeal, se ridică în istoria noastră una din problemele cele mai însemnate, dar și mai spinoase și anume: când au pătruns Ungurii în Ardeal existau aici Români, ori cuceritorii au ocupat un teritoriu pustiu unde mai târziu au venit și Românii? Astfel pusă, *problema privește însăși continuitatea elementului daco-roman în Nordul Dunării în răstimpul de aproape 1000 de ani scurs între părăsirea oficială a Daciei la 275 și apariția primelor știri cu privire la Românii din această regiune.* De aceea ea este cunoscută sub numele de „*Problema continuității*” sau după numele învățatului sas Robert Roesler care a pus-o prima oară în mod sistematic, *teoria lui Roesler.* Acesta a publicat în anul 1871 o lucrare intitulată *Studii românești (Romänische Studien)* în

care căuta să dovedească, sprijinindu-se pe argumente istorice și filologice, că locul de formare al Românilor nu este Dacia traiană, ci că el trebuie căutat în Peninsula Balcanică; cu alte cuvinte, că la 275, la ordinul împăratului Aurelian întreaga populație a Daciei ar fi părăsit provincia trecând în Sudul Dunării unde, prin conviețuirea cu Slavii, ar fi dat naștere poporului Român, care mai apoi în sec. XIII-lea ar fi trecut din nou în Nordul fluviului reocupând vechea Dacie traiană; cum însă la această dată Transilvania era ocupată de Unguri, Românii au fost primiți în calitate de *coloni*, tolerați și deci fără niciun drept. Și în sprijinul acestei teze Roesler aduce o serie de argumente, dintre care 5 mai importante: 1. argumentul „a silentio”; 2. argumentul istoric; 3. argumentul filologic; 4. argumentul religios; și 5. argumentul juridic. Să le vedem pe fiecare în parte.

1. Argumentul „a silentio”. Cel dintâi argument adus de Roesler împotriva continuității elementului daco-roman în Dacia după 275, îl constituie tăcerea izvoarelor istorice: de aici și numele argumentului „a silentio”, adică scos din tăcerea izvoarelor.

În adevăr, zice Roesler, dacă la 275 ar mai fi rămas Daco-romani în Nordul Dunării cum se face că timp de aproape 1000 de ani, deci până către 1200, niciun izvor nu-i menționează în această regiune, în timp ce cronicile bizantine amintesc aci toate neamurile „barbare” începând cu Goții și terminând cu Tătarii? Și apoi cum se poate explica faptul că dintre orașele atât de numeroase ale Daciei nu s'a păstrat niciunul al cărui nume să derive din denumirea latină? De aci concluzia că toți locuitorii Daciei au părăsit provincia la ordinul împăratului Aurelian. Numai că această concluzie este departe de a fi valabilă. Mai întâi din faptul că Daco-romanii nu sunt menționați în cronicile bizantine nu urmează de loc că n'au fost acolo: este suficient să amintim faptul că până în secolul al X-lea aceleași cronici nu amintesc deloc pe Albanezi care făceau parte din chiar imperiul bizantin, și cu toate acestea nimeni nu a tras din această împrejurare concluzia că ei s'ar fi format în altă parte decât în Albania, pentru a dovedi slăbiciunea argumentului. Faptul că populația Daco-romană nu e menționată în cronici se explică prin aceea că istoriografii bizantini, potrivit felului vremii de a se scrie istoria, se interesau numai de faptele răsunătoare, mai cu seamă de cele de arme: ori cum aceste

fapte în Dacia de după 275 au fost săvârșite numai de noii stăpânitori „barbari”, era firesc ca numele lor să figureze în scrieri și nu acela al supușilor lor Daco-romani. Că așa stau lucrurile o dovedește cu prisosință faptul că îndată ce „Vlachii” încep să facă isprăvi ostășești sau politice, numele lor apare foarte des în cronicile bizantine. Cât despre dispariția totală a numelor de orașe, ea este încă mai ușor de explicat. Orașele din Dacia fuseseră în marea lor majoritate, orașe create în legătură cu exploatarea provinciei; când această exploatare a încetat, locuitorii lor care veniseră aci numai cu gândul de a se îmbogăți le-au părăsit odată cu administrația și cu armata. Cum de altă parte, orașele erau ținta atacurilor „barbarilor”, ca unele ce reprezentau bogăția, ele au fost fie distruse, fie desființate prin risipirea pe la sate, în vederea punerii țor la adăpost, a locuitorilor lor. De altfel acest fenomen de revenire la o vieță rurală nu e un fenomen care să se fi petrecut numai în Dacia, ci este general european; dacă însă în Apus orașele s’au refăcut cu timpul, aceasta s’a datorit faptului că acolo după așezarea neamurilor „barbare”, năvălirile au încetat, în timp ce în Dacia ele au durat cel puțin cinci sute de ani mai mult. Din toate acestea se vede limpede că argumentul „a silentio” este fără valoare.

2. Argumentul istoric. Dar pentru a dovedi că la 275 toți locuitorii din Dacia au părăsit provincia, învățatul sas aduce mărturia unui scriitor roman dela sfârșitul secolului al IV-lea, *Flavius Vopiscus*, care, scriind o biografie a împăratului Aurelian, când ajunge la capitolul părăsirii Daciei spune: „Văzând Illyricul devastat și Moesia prădată, a părăsit provincia Dacia cea întemeiată de Traian peste Dunăre, nemai trăgând nădejde că ar putea-o păstra, retrăgând din ea armata și pe provinciali. Locuitorii luați de acolo i-a așezat în Moesia, numind noua provincie Dacia sa, provincie care azi desparte cele două Moesii”. De aici conchide Roesler că toți locuitorii Daciei ar fi plecat la ordinul lui Aurelian, adăugând că chiar dacă ar mai fi rămas un mic număr de provinciali, ei ar fi fost distruși de iureșul năvălirilor. În același timp fiind seamă că în decursul Evului Mediu populația romanică din Sudul Dunării era foarte numeroasă, iar azi numărul ei e redus la Aromâni, conchide că singura explicație posibilă trebuie căutată în trecerea unei părți a acestei populațiuni în Nordul Dunării

în secolele XII—XIII. Deși se sprijină pe o afirmație așa de categorică — textul lui Flavius Vopiscus — și pe o realitate incontestabilă — scăderea numărului populației romanice din Balcani —, nici acest argument nu are mai mare valoare. În adevăr, dela început ne izbește o contradicție: dacă era adevărat — și acesta era un fapt indiscutabil — că Illyricul era devastat și Moesia prădată, ce rost mai avea ducerea locuitorilor din Dacia în Moesia? Ce câștigau ei venind în Moesia, dacă erau tot așa de expuși năvălirilor și jafurilor „barbare”? Ar fi suficientă această observație pentru a arăta netemeinicia afirmației, dar o sumă de alte argumente vin să o înlăture. Mai întâi o observație de ordin general: nu se cunoaște nicăieri în istorie un exemplu ca o populație sedentară de agricultori să-și părăsească ogorul pentru a se strămuta în altă parte, așa încât nici despre Daco-romanii plugari nu e de închipuit așa ceva. În al doilea rând avem mai multe exemple din care se vede că la părăsirea unei provincii de către organele oficiale, provincialii priveau cu nespusă durere plecarea acestor autorități care-i lăsau în mâna „barbarilor”, dar de plecat nu au plecat cu ele: așa s'a întâmplat în Mesopotamia, în Britannia, în Pannonia, etc. De ce numai în Dacia s'ar fi petrecut lucrurile astfel? Și apoi exemplele de statornicie ale popoarelor în fața marilor nenorociri sunt așa de numeroase, că nu mai îngăduie nicio îndoială: nici noi Românii n'am fugit din fața năvălirilor tătărăști sau turcești, nici Italianii n'au părăsit regiunea Vezuviului sau a Etnei, nici Japonezii țara lor bătuită de cutremure, ci, odată prăpădul trecut, toți se înapoiau din adăposturile unde își salvaseră viața și își reluau lucrul pe pământul ce moșteniseră dela înaintași. Dar în același timp la o plecare a tuturora peste Dunăre se opun atât greutățile de transferare ale acestei populațiuni, cât și limitele și înfățișarea noului teritoriu unde ar fi fost așezați. În adevăr, să ne gândim că azi cu atâtea mijloace tehnice de care dispune autoritatea centrală și încă un ordin face mai multe zile până să pătrundă în colțurile mai depărtate ale țării. Dar atunci! Cine avea să străbată țara în lung și în lat ca să înștiințeze pe toți că trebuie să plece; cine să organizeze și să supravegheze această plecare, cu ce mijloace de transport, pe ce drumuri mai ales dacă ținem seama că Dacia era legată de imperiu nu mai printr'un singur pod, cel dela Turnu-Severin? Și ce măsuri s'ar

fi putut lua împotriva celor care ar fi refuzat să execute ordinul? În același timp locul unde se spune că ar fi fost așezați, se dovedește a fi necorespunzător: regiunea aceasta de întinderea Olteniei, era muntoasă și săracă, așa că nu ar fi putut primi și pe cei veniți din Dacia; chiar dacă Dacia ar fi avut numai 750.000 de locuitori (ceea ce este un minimum care cu greu poate fi atribuit „Daciei fericite”) și chiar dacă de pe urma năvălirilor de până atunci această populație ar fi scăzut pe jumătate, ea încă nu ar fi încăput în noua provincie, care nu ar fi putut cuprinde mai mult de 200.000 de locuitori, ținând seama de configurația muntoasă a terenului; și apoi nici nu este de crezut că regiunea ar fi fost lipsită cu totul de populație. Așa încât și realitățile geografice și statistice contrazic în mod hotărît afirmația lui Vopiscus. Dar admitând că această trecere s'ar fi săvârșit, cum se face că nu se găsește nicio inscripție care să pomenească despre un astfel de locuitor venit de dincolo de Dunăre, fiindcă în adevăr nu s'a găsit până azi niciuna. În fine, de ce ar fi plecat Daco-romanii din Dacia? De frica barbarilor? Dar bine, și până atunci năvăliseră de atâtea ori Goții în Dacia și totuși locuitorii nu-și părăsiseră vetrele și apoi părerea că „barbarii” germanici, mai ales Wisigoții care au luat în stăpânire Dacia, ar fi fost niște sălbatici, s'a dovedit de mult a fi o iluzie: după ce trăiseră mai bine de un secol în apropierea imperiului roman, iar prin năvălirile făcute cunoscuseră din ce în ce mai mult vieța civilizată romană, Wisigoții erau acum un popor pe cale de civilizare așa că nici vorbă nu poate fi de a fi distrus pe provincialii găsiți aici. Ba dimpotrivă, cum ei erau puțini (să tot fi fost cel mult 60.000) și nu se ocupau cu agricultura, dacă nu ar fi avut cine să lucreze pământul pentru ei, ar fi murit de foame, așa încât după primele momente de jaf împotriva orașelor, ei au trebuit chiar să protejeze populația băștinașă, ba chiar să caute a o înmulți atrăgând locuitori din imperiu. Lucrul se întâmpla destul de des și avem o mărturie foarte prețioasă a unui scriitor roman, *Salvianus*, care mărturisește că de frica birurilor nespuse de apăsătoare din imperiul roman, mulți cetățeni preferă să fugă peste hotar la „barbari”, unde nu se plăteau dări: „Cum să ne mai mirăm — zice el — că nu-i putem învinge pe Goți când țăraniii noștri mai bucuroși vor să fie cu ei, decât cu noi Romanii? Astfel frații noștri nu numai că nu

voiesc să treacă dela ei la noi, ci ne părăsesc chiar, ca să se adăpostească la ei". În fine azi când știm că prin așezarea Slavilor în Moesia o bună parte a elementului romanic a fost desnaționalizat, începându-se în masa slavă, nu mai e nevoie să ne închipuim, așa cum făcea Roesler, că ar fi trecut Dunărea în Nord. Și atunci, dacă ținem seama de faptul că textul lui Flavius Vopiscus se contrazice, necorespunzând nici realităților geografice, nici celor etnografice, că stăpânirea barbară era departe de a fi de nesuportat, că populația băștinașă nu avea niciun motiv să plece peste Dunăre în imperiu și mai ales că Goții veneau în calitate de foederati, adică de aliați ai imperiului roman, înțelegem de ce argumentul istoric al lui Roesler e lipsit de orice valoare.

3. Argumentul filologic, adică cel scos din studiul limbii românești, a fost multă vreme foarte impresionant și a făcut pe mulți învățați să creadă că locul de formare al limbii române, și deci și al neamului românesc, trebuie căutat în Sudul Dunării. În adevăr, cercetând influențele străine exercitate asupra limbii române, Roesler deosebește trei influențe care, toate duc la Sud. De aceea el subdivide acest argument în mai multe părți: problema germanismelor; problema grecismelor; problema albanismelor; problema slavonismelor; problema dialectelor.

Pornind dela constatarea că în limba română nu se găsește niciun element vechiu germanic, Roesler susține că acest fapt dovedește că Românii s'au format în altă parte decât în Dacia, deoarece aci au stăpânit vreme de două sute de ani două popoare germanice: Wisigoții și Gepizii, așa încât ar fi trebuit să lase urme în limba română. Argumentul este foarte slab: lăsând la o parte faptul că cercetări mai recente par a arăta că sunt câteva elemente vechi germanice în limba noastră (ceea ce răstoarnă dintr'o dată argumentul) dar chiar dacă n'ar fi niciunul, tot nu s'ar putea trage vreo concluzie, dat fiind că, după 375, aceiași Wisigoți care locuiseră în Dacia au trecut Dunărea și s'au așezat tocmai în Moesia, adică tocmai în regiunea unde susține Roesler că ar fi fost așezați locuitorii luați din Dacia. Ori în acest caz problema se răstoarnă: dacă Românii s'au format în Sudul Dunării ei ar fi trebuit să aibă elemente vechi germanice

în limbă. Așa încât din însăși faptul că poate primi două soluții contradictorii, problema germanismelor e fără putere doveditoare.

Un argument împotriva continuității scoate Roesler și din prezența cuvintelor grecești în limba română, dar și aici raționamentul lui e greșit, fiindcă nu ține seama de epoca la care aceste cuvinte au pătruns la noi. În adevăr multe din aceste cuvinte sunt din epoca romană sau din cea fanariotă, așa că nu dovedesc nimic. Cât despre cele bizantine, ele sunt foarte puține și prezența lor se poate explica fie prin intermediul limbii slave, fie prin aceea că în decursul Evului Mediu, imperiul bizantin s'a întins adesea până la Dunăre devenind vecin cu neamul românesc.

Existența albanismelor care părea să fie argumentul hotărîtor, și-a pierdut orice valoare de când s'a recunoscut că limba română este urmașa întregii latinități danubiene: de îndată ce ea s'a format de ambele țărături ale Dunării nu e de mirare că au pătruns și elemente albaneze. În fine, problema slavonismelor, așa cum am văzut mai înainte, trebuie privită cu totul altfel, fiindcă deși $\frac{2}{3}$ din cuvintele noastre mai sunt de origine slavă, dacă ținem seama de slaba lor putere circulatorie, de faptul că reprezintă adesea dublete cu scop de nuanțare, că intrate în limba română s'au adaptat foneticei, morfologiei și sintaxei latine, că toponomia se explică prin faptul conviețuirii Daco-Românilor cu Slavii dacici și că, în fine, acești Slavi dacici au venit aci în calitate de cuceritori, nu mai e nevoie să-i trimitem pe Daco-romani în Sudul Dunării pentru a primi aceste influențe.

Cât despre asemănarea între cele trei dialecte: daco-român, aromân și istro-român, ea este cât se poate de firească dat fiindcă până la venirea Slavilor (sec. VII) ele constituiau un trunchiu comun care se întindea pe ambele țărături ale Dunării. Vedem deci că nici argumentul filologic nu e mai solid.

4. Argumentul religios se sprijină pe terminologia slavă a vocabularului religios și pe întrebuintarea limbii slavone în biserică, fapt care pentru Roesler dovedește formarea poporului românesc la Sudul Dunării. Numai că, așa cum am văzut, terminologia esențială, cea referitoare la dogmă, este aproape toată latină, fapt care dovedește o creștinare în forme latine mult anterioare influențelor slave, iar

liturghia slavă se datorește pe de o parte sistemului medieval al limbilor sfinte, iar pe de alta preponderenței slavo-bulgare în Nordul Dunării într'o vreme în care o bună parte din pătura conducătoare a Românilor din Dacia era alcătuită din urmașii Slavilor cuceritori.

5. Argumentul juridic. Deoarece dintre toate națiunile din Ardeal numai Românii nu-și puteau dovedi prin diplome dreptul lor de proprietate, Roesler a tras încheierea că ei au venit mai târziu, având o situație de tolerați. Numai că lucrurile stau tocmai pe dos.

Se știe că Românii au fost puși de Unguri într'o stare de inferioritate, nu numai față de ei, dar și față de Sași și Secui, deoarece li s'a răpit toate drepturile și privilegiile. Aceasta înseamnă că Românii alcătuiau populația autohtonă supusă, care, prin cucerire, a fost lipsită de drepturile ei de către poporul cuceritor. Dacă Românii ar fi venit după așezarea Ungurilor în Ardeal, atunci ei ar fi trebuit să fie la fel cu Sașii, adică primiți în calitate de coloniști, cu privilegiile acordate prin diplome de regii unguri. De așa ceva însă nu se pomeneste. Dimpotrivă, când documentele ungurești vorbesc despre drepturile Românilor, ele menționează că acestea sunt *ab antiquo*, adică din vechime și nescrise. Ele sunt deci dinainte de venirea Ungurilor în acele părți.

Se vede astfel cât de neîntemeiată este această teorie.

Dar dacă nicio cronică nu amintește o emigrare a Românilor dela Sud spre Nord, mai multe pomenesc de existența lor în Nordul Dunării în momentul venirii Ungurilor. Astfel în prima jumătate a secolului al XII-lea, o cronică rusească dela Kiev (*Cronica lui Nestor*), pomeneste pe Români la Nordul Dunării, iar o cronică bizantină amintește că pe la 1164 se aflau Vlahi (Români) la Nordul Moldovei, spre hotarele Galiției.

Tot din secolul al XII-lea este și *cronica Notarului anonim al regelui Bela*, care dă știrea referitoare la ducatele românești aflate în Ardeal la venirea Ungurilor.

Deși scrierile acestea, care pomenesc pe Români la Nordul Dunării, sunt din secolul al XII-lea, trebuie totuși să admitem că ei erau demult acolo, știrile arătând prezența lor ca un fapt împlinit.

De aceea, ținând seama de toate cele până aci spuse, se poate afirma că prezența Daco-romanilor în Nordul Dunării în tot decursul

Evului Mediu este un fapt de netăgăduit și că la venirea lor în Ardeal, Ungurii au găsit acolo o populație românească pe care au supus-o.

4. Români la venirea Ungurilor. Pătrunderea ungurească în Ardeal a fost povestită de *Notarul anonim al regelui Bela* (sec. al XII-lea), care a scris o cronică în limba latină. După acest cronicar, la venirea lor în părțile Transilvaniei, Ungurii au dat de mai multe voievodate româno-slave, pe care el le numește ducate. Cele mai însemnate dintre acestea erau următoarele trei: cel al lui *Gelu*, așezat în părțile Someșului, cel al lui *Menumorut*, care se întindea în părțile Crișului și cel al lui *Glad*, situat în părțile Banatului.

Așa dar, chiar mărturiile ungurești atestă că la venirea Ungurilor în Transilvania Români erau organizați în voievodate.

Organizarea în cnezate și voievodate era proprie Românilor și ei au păstrat-o chiar și sub stăpânirea maghiară până prin secolul al XV-lea.

Numele de cneaz și voievod fusese ră împrumutate dela Slavi, dar la Români ele aveau o însemnătate deosebită.

Așezământul cnezatului și cel al voievodatului, așa cum ele apar la Români, nu se mai întâlnesc la niciun alt popor. Vechiul nume al cnezilor era la Români acela de *jude*, care s'a păstrat multă vreme, menționându-se și azi pentru numele ținuturilor, care depindeau odinioară de autoritatea juzilor (*judefe*). Cnezii erau un fel de șefi de sate, având atribuțiuni judecătorești. La scaunul lor de judecată, veneau Români să capete dreptate, care li se împărțea după obiceiurile apucate din bătrâni (obiceiul pământului).

Ardealul nu a intrat deodată în stăpânirea ungurească, ci cucerirea lui s'a desăvârșit abia pe la sfârșitul sec. al XI-lea.

La început regii unguri au respectat autonomia provinciei, permițându-i să-și aleagă singură voievodul. Mai târziu acesta fu numit de rege. Chiar astfel, el conducea ținutul numai în înțelegere cu dieta, din care, până în sec. al XIV-lea, făceau parte și Români.

5. Politica de colonizare a regilor unguri în Ardeal. Pentru a asigura stăpânirea Transilvaniei, regii unguri întemeiară mai multe castele întărite, cum au fost cele dela Turda și Dej. Un episcop că-

tolic luă reședința la Bălgrad (Alba-Iulia), iar ca reprezentant al său regele numi, după cum am văzut, un voievod.

Încă din sec. al XII-lea, regele Geiza aduse coloniști niște germani din părțile Alsaciei (numiți mai târziu Saxoni sau Sași, după numele ultimului grup venit din părțile Saxoniei) și îi așeză în diferite părți ale Ardealului, pe Târnave, la Sibiu, și în ținutul minelor dela Rodna și Baia Mare. La început li se dăduse șapte cetăți și de aceea Sașii au dat Ardealului numele de *Siebenbürgen*.

Acești coloniști apuseni aveau la început un caracter rural, deoarece ei nu erau decât țărani plecați din ținuturile lor de origine din cauza suprapopulației.

Fiind așezați într'un ținut locuit de Români, ei adoptară numeroase forme de viață dela populația în mijlocul căreia erau siliți să trăiască. Totuși Sașii își păstrară tipul de locuință de pe malul Rinului trăind în sate cu casele strânse și făcând astfel posibilă o mai repede dezvoltare a acestora către orașe. Orașele Sașilor erau conduse de un *Bürgermeister* și de un *Richter*, împreună cu un consiliu de doisprezece cetățeni. Această organizare va fi adoptată și de Români.

În schimb, Sașii adoptară vocabularul agricol al Românilor, ceea ce implică și adoptarea unora din formele de agricultură românească. Întocmai după cum Românii aveau juzi cu scaune de judecată, tot astfel și Sașii își întocmiră *grafii* sau *gerebii* lor și se organizară în *sedes* (scaune), ținuturi corespunzătoare acelor ale juzilor.

Pe la începutul secolului al XIII-lea, la anul 1211, regele ungar Andrei al II-lea, un catolic dreptcredincios care avea peste câțiva ani să întreprindă cruciata a V-a pentru a elibera Sfântul Mormânt, a adus în Ardeal, acordându-le largi privilegii, pe cavalerii ordinului Teutonic, atât pentru a apăra frontierele împotriva năvălirilor cumane, în care scop le dădu Țara Bârsei cu tot ce se ținea de ea, cât și pentru a răspândi, la nevoie cu spada, catolicismul în mijlocul populațiilor cumane păgâne sau printre Valachii „schismatici”. Activitatea acestor cavaleri în aceste părți a fost foarte intensă; astfel ei reorganizară întreaga Țară a Bârsei, construind cetăți (așa precum învățaseră ei în regiunea răsăriteană de unde veneau) ca de pildă „orașul coroanei”, *Kronstadt*, pe locul vechei așezări româno-slave dela Brașov, sau cetatea Branului, care trebuia în același timp să străjuiască pasul

Branului și să deschidă un drum dincolo de Carpați în câmpia munteană. Trecând apoi dincolo de munți, ei construiește „cetăți foarte întărite”, dintre care una pare să fie cea dela Poenari, din județul Argeș, pentru ca la adăpostul lor să poată cuceri toată „Cumania”, adică Țara Românească de mai târziu.

În același timp ei impuseră suzeranitatea lor unei părți a Cumanilor din regiunea Milcovului, aducându-i la creștinismul catolic. Această activitate, care depășea limitele drepturilor acordate, a făcut pe regele ungar să-i gonească în anul 1225. Faptul a avut pentru poporul românesc o însemnătate covârșitoare căci, dacă ținem seamă că plecați în Prusia orientală au desnaționalizat germanizând vechile populațiuni băștinașe, înțelegem de ce pimejdie am scăpat: dotați cu o puternică organizație militară și cu un rigid spirit de dominație, cavalerii Teutoni, dacă ar fi rămas, ar fi pus în primejdie dezvoltarea formațiunilor de stat de dincoace de Carpați, înăbușind-o și înființând aici o marcă germanică, așa cum au făcut în Prusia.

Dar, în același timp, prin gonirea lor, luarea în stăpânire efectivă de către regatul Ungariei a „Transalpinei” a devenit imposibilă, din lipsă de mijloace financiare și militare. În schimb regii unguri moșteniră suzeranitatea asupra Cumanilor, și cu ajutorul Sfântului Scaun, înființară în anul 1227 un *Episcopat catolic al Cumanilor* având reședința la Milcov, pe râul cu același nume, cu scopul de a desăvârși creștinarea Cumanilor și de a aduce la catolicism pe „schismaticii” Vlachi. Dar dacă Cumanii s'au lăsat atrași la catolicism, Vlachii au rezistat cu atâta tărie, încât Papa a fost nevoit să ceară intervenția silnică a regelui maghiar. În adevăr s'a păstrat o scrisoare a Papei Grigore al IX-lea, din anul 1234, al cărei cuprins are o deosebită însemnătate deoarece spune: „În episcopatul Cumanilor, sunt după câte aflăm niște popoare care se numesc Valachi și care, deși se socotesc creștini, nu primesc tainele bisericești dela venerabilul frate al nostru, Episcopul Cumanilor, care are dioceza acolo, ci dela oarecari falsi episcopi de rit grec. Ba unii din regatul Ungariei, atât Unguri cât și Germani, locuind printre ei, trec la credința lor și făcându-se una cu acei Valachi, primesc zisele taine disprețuind pe Episcopul Cumanilor”. Se vede astfel din cuprinsul scrisorii că populația Vlahilor era foarte numeroasă și bine organizată bisericește, cu episcopi de rit

ortodox, încât departe de a se converti la catolicism, îi aducea pe noii veniți catolici a se face „una” cu ea. Constatăm astfel că încă înainte de întemeierea Țărilor Românești populația din Sudul Carpaților era destul de numeroasă și de compactă încât putea desnaționaliza asimilând pe cei ce se încumetau a se așeza în mijlocul ei. De altfel, pe drumurile deschise de Teutoni, este probabil că au mai venit din Ardeal și alte elemente românești cărora presiunea maghiară din ce în ce mai accentuată le făcea traiul tot mai greu, îngroșând rândurile populației de aci.

Deși regii Ungariei nu au putut lua în stăpânire „Transalpina”, ei au continuat încercările Teutonilor de a cuceri regiunea dintre Carpați și Dunăre. Controlul asupra acestor regiuni a devenit pentru ei o necesitate mai ales atunci când au început luptele cu țarii Vlaho-bulgarilor pentru stăpânirea liniei Dunării: de aceea în jurul anului 1230 ei au întemeiat *Banatul Severinului*, care cuprindea și județul Mehedinți, punând acolo un guvernator militar, „banul”, cu scopul de a apăra frontiera împotriva unor eventuale atacuri bulgărești. În același timp, în părțile răsăritene ale Transilvaniei, regii unguri trimiseră țărani de origine maghiară, *Secuii*. Impreună cu Românii, a căror influență au suferit-o prin împrumutarea obiceiurilor, aceștia aveau misiunea să apere granițele regatului. Numele Secuilor (*Szekler*) vine dela cuvântul *szek*, care înseamnă scaun. Lucrul acesta arată că și aici avem a face tot cu o imitație a organizației românești.

6. Situația elementului românesc după cucerire. La venirea lor în Ardeal, în secolul al XI-lea, Ungurii au găsit aici o numeroasă populație românească, trăind în organizațiuni politice numite *Voievodate* întocmai ca și dincolo de Carpați. Această instituție, specific românească, deși purtând nume slav, era așa de puternic înrădăcinată, încât toate încercările noilor stăpânitori de a introduce și aici sistemul comitatelor au dat greș; din această pricină Transilvania și-a păstrat în tot decursul istoriei o individualitate aparte, necontopindu-se niciodată cu regatul Ungariei, ci ducându-și viața sa politică proprie, subordonată de sigur celei maghiare, dar nu în totul asemănătoare ei, fapt care se vede din aceea că nu odată s'a revoltat împotriva tendințelor de acaparare ale regilor maghiari. Cât despre autoritatea de care se bucura instituția voievodatului, în Ardeal, ea

este dovedită de faptul că singură, între toate provinciile ungurești, Transilvania a păstrat pentru conducătorul ei titlul de voievod.

Cucerirea ungurească a avut drept rezultat deposedarea de pământ a elementului românesc și transferarea proprietății în mâinile nobililor maghiari, cu excepția unora dintre pământurile acelorora dintre voievozii români care, datorită așezării lor în regiuni mai retrase sau mai greu accesibile ca Banatul, Hațegul, Hunedoara și, mai ales, Maramureșul, nu au putut fi luate în stăpânire de noii veniți. Din această pricină populația românească din Ardeal se împarte în două categorii: de o parte țărani, dintre care unii erau șerbi sau iobagi pe moșiile nobililor, fiind obligați în această situație să dea proprietarilor o sumă de bani și să le presteze în mod gratuit anumite munci, iar alții numiți cnezi și voievozi, sunt administratorii satelor de pe moșiile nobililor (deci nu proprietari) și judecătorii neînțelegerilor mărunte dintre locuitori; de alta nobilii, proprietari de pământ și având drepturi politice la fel cu ceilalți nobili unguri, sași și secui. Cu timpul categoria intermediară a voievozilor a dispărut: unii au fost înnobiți, iar alții s'au topit în masa iobagilor.

Până în secolul al XIV-lea nobilii români au luat parte în mod egal cu cei de alte naționalități la conducerea voievodatului Transilvaniei. Așa de pildă, în dieta dela Alba-Iulia din 1291, hotărârile sunt luate de toți nobilii: unguri, sași, secui și români. Dar cu timpul, din pricina trecerii la catolicism, condiție esențială pentru a participa la viața de stat, o bună parte a nobilimii românești s'a desnaționalizat, pătrunzând în rândurile nobilimii ungurești. Din această cauză elementul românesc din Ardeal se strânge din ce în ce mai mult în jurul bisericii și preoților, făcând din ortodoxie cea mai puternică armă de apărare a naționalității lui.

7. Insemnătatea așezării Ungurilor în Ardeal. Așa precum așezarea Slaviilor avusese drept urmare despărțirea masei romanice dela Dunărea de jos, tot astfel pătrunderea Ungurilor în Ardeal a avut drept rezultat despărțirea politică a elementului românesc din Nordul Dunării. În adevăr, până la venirea lor, Românii din Nordul Dunării formau o unitate etnică și teritorială dat fiindcă dela un capăt la celălalt al pământului românesc nu erau hotare. Această masă românească avea obiceiuri, credințe, instituții politice și militare co-

mune, iar una dintre ocupațiile ei esențiale, păstoritul, contribuia prin transhumanța pe care o impunea, la păstrarea unei strânse legături între cei de dincolo și de dincoace de Carpați. Odată, însă cu venirea Ungurilor, situația s'a schimbat: trecând dincolo de regiunea păduroasă a Munților Apuseni, ei au numit podișul ardelean „țara de dincolo de păduri”, *Transsylvania*, iar când, ajunși la Carpați, nu au putut ocupa și regiunea de dincolo de munți, ei au numit-o „țara de dincolo de munți”, *Transalpina*. În felul acesta unitatea românească din Nordul Dunării face loc la două frânturi: o *Transilvanie* și o *Transalpină*, așteptând ca odată cu femeierea Țării Moldovei, să se împartă în trei țări deosebite.

În același timp, luarea în stăpânire a Ardealului de către Unguri, a avut drept rezultat eliminarea neamului românesc de aici din viața politică a Europei timp de 1000 de ani precum și pierderea pentru acest neam a unui însemnat număr de fii ai săi prin desnaționalizarea unei părți a nobililor în mijlocul aristocrației maghiare și prin aceea a unui grup de țărani de către Secui. În fine, așezarea Ungurilor în câmpia pannonică a rupt definitiv pentru o îndelungată perioadă orice legătură a Românilor cu popoarele latine ale Apusului.

LECȚIA VII

Ultimele năvăliri în Dacia

Afirmarea elementului romanic din Sudul Dunării

1. **Pecenegii.** Pecenegii erau un popor de neam mongol, care aparținea ramurii turcești acestei rase. După alungarea Ungurilor din Atelcuz, ei le-au luat locurile și au ținut în stăpânire și pe Români între Carpați și Nistru. Popor de stepă, Pecenegii nu au avut vreo influență deosebită asupra poporului nostru. Neamul lor a fost distrus în luptele cu Bizantinii. Cei care au mai rămas au trecut în Transilvania și Ungaria, unde au trăit multă vreme sub numele de Bisseni, până ce au fost complet asimilați de Unguri.

2. **Cumanii.** Cumanii sau Uzii erau rude bune cu Pecenegii, ale căror locuri le-au ocupat. Centrul stăpânirii lor rămăsese însă în stepa rusească. Acest teritoriu se numea *Cumania Albă*, spre deosebire de ținuturile stăpânite de același popor între Nistru și Carpați și care se numeau *Cumania Neagră*, adică supusă. Cumanii au purtat lupte cu Bizantinii, fiind bătuti odată de împăratul Manuil Comnenul în ținutul *Tenuorman* (Teleorman). Ca și Pecenegii, ei n'au influențat poporul nostru, ci au lăsat doar câteva numiri. Stăpânirea cumană a durat până la 1241, când au năvălit Tătarii.

3. **Românii din Sudul Dunării.** Odată cu năvălirea Slavilor și așezarea lor la Sud de Dunăre (secolul al VII-lea), marea masă romană, care se întindea până în Munții Balcani (Haemus) și până la Morava, a fost dislocată. O parte din Traco-Românii de aci au trecut la Nordul Dunării, întărind elementul daco-roman din Dacia, alții s'au îndreptat treptat, treptat către Sudul Peninsulei sau către Apus. Cu timpul s'au format trei grupuri de Români în Peninsula Balcanică, cel mai numeros și mai bine păstrat dintre ele fiind acela al Aromânilor

din Munții Pindului (în Macedona și Tesalia). Al doilea grup care a fost tot atât de numeros în Evul Mediu, dar care în urma slavizării intense s'a împuținat în chip simțitor, fiind azi amenințați cu dispariția, era acela care locuia în munții Haemus; din ei au mai rămas un grup mic, acel al *Românilor Megleniți*, care trăiește în Bulgaria Sud-Vestică. Al treilea grup era acela al *Morlacilor* sau *Mauro-Vlahilor*, care locuia prin părțile Croației și Dalmației de astăzi. Acum o sută de ani existau încă vreo 50.000 de Morlaci. Și mai împuținați și aproape slavizați ei trăiesc astăzi în câteva sate în Peninsula Istria și sunt sub stăpânirea italiană.

În Evul Mediu, acești Români din Peninsula Balcanică au format mai multe state. Pe vremea imperiului latin dela Constantinopol, în secolul al XIII-lea sunt cunoscute următoarele state românești: *Vlahia Mare* în Tesalia, *Vlahia Mică* în Etolia și *Vlahia de Sus* în Epir. În aceeași vreme Români din munții Haemus, în unire cu Bulgarii pusese bazele unui mare stat, așa numitul imperiu româno-bulgar.

4. Imperiul româno-bulgar. Petru și Asan. Împăratul bizantin Isaac Anghelos punând biruri mari pe păstorii din munții Haemus, provocă mari nemulțumiri printre ei. Locuitorii de aici trimiseră la împărat pe doi frați celnici (șefi) ai lor, anume *Petru și Asan*, spre a protesta împotriva apăsărilor la care erau supuși. Fiind rău tratați și batjocoriți, ei se întoarseră în munți și provocară o răscoală a păstorilor români și bulgari (1186). Bătuți la început de Bizantini, ei se refugiară peste Dunăre și, primind ajutoare dela Cumanii de aici, se reîntoarseră și înfrânsă toate oștile împărătești. *Petru și Asan* izbutiră să cuprindă cea mai mare parte din ținuturile care alcătuiau odată țaratul bulgăresc și *Asan* se încoronă chiar ca împărat (țar). Cei doi frați formară un stat nou, un țarat româno-bulgar, cu capitala la *Târnova*, încercând astfel să se substituie împăratului bizantin.

Când, în drum spre Bizanț (cruciata a III-a), *Frederic Barbă-Roșie*, împăratul Germaniei, trecu prin Peninsula Balcanică, cei doi frați îi promiseră o oaste de 40.000 de oameni, cerându-i în schimb ajutor spre a pune mâna pe Constantinopol.

Frederic nu se învoi. Însă acest fapt ne arată cât de mare era puterea lui *Petru și Asan*, fiindcă, pe acele vremuri, numai monarhii foarte puternici puteau avea o armată atât de numeroasă.

Puțin timp în urmă cei doi frați fură uciși din cauza intrigilor țesute de Bizanțini și tronul fu luat de fratele lor mai mic Ioan, zis și Ioniță.

5. **Ioniță (1197—1207)**. Ioniță, numit de Bizanțini și Caloian (Ioan cel viteaz), a fost cel mai însemnat dintre țarii imperiului româno-bulgar. El și-a întins stăpânirea până aproape de Adriatica și până în apropierea Constantinopolului. Socotindu-se urmaș al vechilor țari bulgari, el ceru papei Inocențiu al III-lea să-l recunoască de împărat al Răsăritului și, spre a-l îndupleca pe papă, trecu la catolicism. Tocmai în acest timp avu însă loc cucerirea Constantinopolului de către cruciați (Cruciața a IV-a) și întemeierea imperiului latin. Balduin de Flandra, conducătorul cruciaților, fu proclamat împărat, în timp ce împăratul bizantin era silit să fugă.

Pus în fața acestor împrejurări, papa dădu lui Ioniță numai coroana de rege al Românilor și Bulgarilor. Cu toate acestea, în statul lui, Ioniță se întitula tot împărat, ba încă întrebuița acest titlu în scrisorile trimise prinților vecini și papei.

Ioniță ar fi dorit să intre în legături de prietenie cu Balduin. Acesta îi ceru însă înapoi toate ținuturile care aparținuseră odată imperiului bizantin și care erau acum în mâna țarului român. Ba pe deasupra îi mai ceru să i se închine potrivit obiceiului feudal apusean. Din aceste cauze Ioniță se hotărî să distrugă imperiul latin. În lupta care s'a dat la Adrianopol (1205), Balduin a fost învins și luat prizonier. A murit în închisoare la Târnova, capitala imperiului româno-bulgar. Peste doi ani, Ioniță a fost ucis de un uzurpator, pierind astfel de aceeași moarte ca și frații săi.

6. **Ion Asan al II-lea (1218—1241)**. În anul 1218 tronul imperiului româno-bulgar fu luat de fiul lui Asan, Ioan Asan al II-lea. Acesta este cea mai strălucită figură dintre împărații româno-bulgari. Unind priceperea războinică cu talentul de bun administrator, el făcu din statul său unul dintre cele mai însemnate din Răsărit. Stăpânirea lui se întinde „până la cele trei mări”; doar Constantinopolul și câteva orașe rămăseseră înafara imperiului său. Din cauza luptelor cu Latini din imperiul de răsărit, Ioan Asan al II-lea se certă cu papa. De aceea el părăsi catolicismul, trecând din nou la ortodoxie. Patriarhul

din Târnova, care fusese desființat, fu întemeiat din nou. Luptele cu Ungurii au alcătuit singura umbră în domnia strălucită a marelui țar.

Regele Andrei al II-lea al Ungariei a izbutit să înfrângă oștile româno-bulgare dela graniță și să cucerească ținuturile Severinului, pe care l-a organizat aparte, punându-i în frunte un ban (1230). Cu toate acestea faima și autoritatea lui Ioan Asan al II-lea au urmat să fie neasemuit de mari. El muri în anul 1241, anul în care avu loc năvălirea Tătarilor în Europa.

Urmașii lui Ioan Asan al II-lea fură țari slabi. În curând dinastia românească a Asăneștilor fu înlăturată dela tron și imperiul româno-bulgar își pierdu caracterul românesc, rămânând curat bulgăresc. Sub această formă el mai dăinue vreo sută cincizeci ani, până când fu cuprins de Turci.

7. Năvălirea Tătarilor. Ultimii barbari, care năvălesc asupra Europei, sunt Tătarii. Tătarii erau de neam mongol și veneau din stepele asiatice. Pe la începutul secolului al XIII-lea, un șef al lor, *Genghis Khan*, cuceri tot centrul Asiei și întemeie un puternic imperiu mongol. La 1222 Tătarii făcură cea dintâi expediție în Europa. După ce bătu pe Ruși la *Kalka*, pe Don (1222), puhoiul tătăresc alungă din calea lui pe Cumani, care înapăimântați, căutară refugiu în Ungaria.

La anul 1241, Tătarii făcură o nouă năvălire, cea mai cumplită pe care o cunoaște istoria.

Cu toate măsurile luate de Unguri, Tătarii pătrunseră peste Carpați, distrugând și prădând totul în calea lor.

Armata ungurească fu sfărâmată, regele Bela al IV-lea luă fuga refugiindu-se tocmai în Italia, capitala Ungariei fu cucerită și distrusă. Cete de Tătari prădară Transilvania și orașele săsești; tot atunci episcopatul catolic dela Milcov a fost desființat.

Năvălirea Tătarilor a fost cea mai grozavă invazie dela cea a Hunilor. Tătarii nu s'au stabilit însă în Ungaria, ci după un an s'au retras în Rusia, unde au format două hanate: *hanatul Crimeei*, cârmuit de dinastia *Nogailor* și *hanatul Hoardei de aur*, așezat pe Volga. Populația românească din Sudul și Estul Carpaților, denumită de ei *Cara Ulaghi* (Cara = negru, în sens de supus; Ulaghi = Vlăhi), rămasă timp de mai bine de o sută de ani sub ascultarea tătărească.

8. Rolul „barbarilor” în istoria Românilor. Odată cu Tătarii iau sfârșit năvălirile barbare care timp aproape de o mie de ani se perindaseră pe pământul Daciei. De sigur, că nu poate fi nicio îndoielă asupra răului pe care l-au făcut populației daco-romane pe care au silit-o să suporte atâți stăpâni, să sufere atâtea jafuri să muncească pentru alții și să trăiască de azi pe mâine. Dar cu tot răul pe care ni l-au făcut, neamurile „barbare” care s’au perindat prin Dacia au făcut — fără să vrea și fără să-și dea seama, bineînțeles — și oarecari servicii poporului românesc și în orice caz au contribuit într’un fel sau în altul la formarea lui. Astfel: a) *Au separat Dacia de imperiul roman dând Daco-romanilor posibilitatea unei dezvoltări pe o bază proprie și rurală.* În adevăr prin rămânerea ei înafara granițelor imperiului, Dacia din pricina năvălirilor și-a pierdut vieța orășenească, cea mai mare parte a orășenilor risipindu-se la sate; dar în felul acesta, lipsiți de organizația imperiului Daco-romanii s’au văzut siliți a-și făuri pentru nevoile lor și pe temeiul amintirilor romane, anumite forme de organizare proprii, originale, și adaptate unei forme de civilizație rurală, de tip minor, dar organică, în care erau siliți să trăiască; b) *au contribuit la întărirea elementului romanic din Nordul Dunării prin aducerea de captivi luați în Sudul fluviului.* Deoarece aproape toți „barbarii” care au trecut prin Dacia s’au simțit atrași de bogățiile imperiului roman de răsărit, ei au făcut dese năvăliri de pradă și cum, nefiind agricultori, aveau nevoie de supuși care să le muncească pământurile, luau cu ei la fiecare năvălire câte un număr de locuitori pentru a-i pune să lucreze pentru ei. Cum acești locuitori erau în mare parte Thraci romanizați, aduși în Nordul Dunării ei au întărit aici elementul daco-roman, contribuind astfel la mărirea puterii lui de rezistență și de asimilare a noilor veniți; c) *au constituit o pavăză, prin spaima pe care o inspirau vecinilor împotriva încercărilor de recucerire făcute mai ales de imperiul bizantin.* Răsboinici de temut, „barbarii”, prin prezența lor în Dacia sau prin suzeranitatea lor nominală asupra acestei regiuni, au împiedecat orice încercare de cucerire; în deosebi încercările bizantine — care, dacă ar fi izbutit, ar fi adus la desființarea formelor românești de viață — de a recuceri regiunea din Nordul Dunării au fost împiedecate de teama ca nu care cumva o încercare neizbutită să aducă

după sine o năvălire pârjolitoare a stăpânitorilor de acolo. În felul acesta la adăpostul pe care îl constituia teamă de „barbari”, Daco-romanii și-au putut continua vieța lor în forme romane; d) au despărțit *massa romanică dela Dunărea de jos, dând naștere dialectelor*. Așa cum^o am văzut, prin așezarea Slavilor între Dunăre și Balcani, *massa romanică ce se întindea de ambele țarmuri ale Dunării a fost dislocată: o parte a rămas în Nordul fluviului, iar alta a fost împinsă fie spre regiunea Pindului și a Epirului, formând grupa Macedo-românilor, fie spre Adriatica alcătuind grupa Istro-românilor; iar ca rezultat al acestei separări avem cele trei dialecte ale limbii românești; e) au dat populației daco-romane o coloratură aparte în cadrul popoarelor neolatine, deoarece spre deosebire de toate celelalte care sunt de coloratură germanică, Românii sunt de coloratură slavă; f) au despărțit elementul daco-roman de civilizația latin-occidentală, silindu-l să accepte ca limbă culturală limba slavă, iar ca rit religios ortodoxia bizantină. Mai întâi Slavii a căror stăpânire în Dacia a făcut posibilă impunerea limbii slavone în liturghie și în cancelarie, și mai apoi Ungurii, au întrerupt orice legătură directă cu civilizația Apusului, fapt care ne-a încadrat în formele culturii slavo-bizantine, au dat posibilitate întemeierii Țărilor române prin desființarea temporară a imperialismelor agresive: caracteristic din acest punct de vedere este rolul Tătarilor a căror năvălire distrugând pentru aproape o jumătate de secol forța de expansiune maghiară, a dat posibilitate Românilor să se grupeze întemeind „Domnia a toată Țara Românească”.*

În felul acesta cu toate suferințele pe care le-au îndurat în decursul năvălirilor, neamul românesc a dăinuit, ba chiar s'a călit în mijlocul acestor greutăți pe care a izbutit să le biruiască, reușind la sfârșitul secolului al XIII-lea să-și creeze o primă unitate politică: Țara Românească.

LECȚIA VIII

Intemeierea Țării Românești

1. Cnezatele și voievodatele românești dela Sudul Carpaților.

Am văzut cum, înainte de năvălirea Tătarilor, Ungurii începuseră să-și întindă stăpânirea și la Mizăzi de Carpați.

După ce Cavalerii Teutoni, care avuseseră misiunea să catolicizeze și să aducă sub ascultarea craiului unguresc populația din aceste părți, stăpânită pe atunci de Cumani, au plecat în Prusia, regele Ungariei a întemeiat episcopatul catolic dela Milcov, desființat mai târziu de Tătari.

După marea năvălire din 1241, Tătarii s'au retras din Ungaria, fixându-se în Rusia de Sud. Totuși ei au continuat să păstreze în stăpânirea lor Muntenia și Moldova. Stăpânirea lor nu era însă efectivă, deoarece se mărginea la ridicarea unui tribut dela populația băștinașă și la paza militară a ținutului. Intreaga conducere a ținuturilor era lăsată pe seama șefilor băștinași.

În acest timp apar primele formațiuni politice românești, a căror încheiere este însă cu mult anterioară năvălirii Tătarilor. Aceste formațiuni erau niște stătulețe, numite de Români cnezate, alcătuite din satele de pe valea aceleiași ape, și conduse de cnezi, sau după cum îi numeau Românii mai înainte juzzi (de aici numele de județ dat ținutului, care se păstrează până azi ca împărțire administrativă).

Alte formațiuni politice ceva mai mari, cuprinzând mai multe cnezate, apar sub numele de voievodate. Am arătat în altă lecție ce caracter avea la noi voievodatul cu voievodul lui.

Faptul că instituția voievodatului se afla deopotrivă la Români dela Nordul Dunării, ca și la cei din Peninsula Balcanică, dovedește că ea a fost veche și că datează dinainte de venirea Ungurilor, care, dacă n'ar fi găsit la venirea lor pe Români organizați, le-ar fi impus felul lor de organizare.

2. Diploma regelui Bela al IV-lea (1247). Prima știre documentară pe care o avem despre existența unor voievodate și cnezate românești în Sudul Carpaților, ne este dată de „diploma” regelui ungar Bela al IV-lea. După retragerea Tătarilor regele unguresc căută să reorganizeze regatul; de aceea el chemă în părțile Severinului pe Cavalerii Ioaniși sau Ospitalieri, care plecaseră dela Ierusalim. Cu această ocazie, Bela al IV-lea dădu cunoscuta diplomă din anul 1247, prin care le fixa privilegiile.

Între altele ei căpătau drepturi de stăpânire asupra cnezatelor românești ale lui Ioan și Farcaș, cnezate care trebuie să fi fost așezate prin jud. Vâlcea de astăzi. Ioanișii mai căpătau dreptul de a încasa jumătate din impozitele pe care coroana ungurească le lua dela cnezii români.

Sunt scutite de dări ținuturile voievozilor transalpini (adică din Sudul Carpaților) *Litvoivi*, de prin părțile Jiului și *Seneslau* dela Argeș.

Redăm câteva pasagii caracteristice din această diplomă: „... să-i dăruim și să-i dăm lui (marelui Magistru al Ospitalierilor) și printr'însul numitei case tot pământul Severinului cu munții ce se țin de dânsul așijderea cu cnezatele lui Ioan și al lui Farcaș, până la râul Oltului, lăsând la o parte pământul cnezatului voievodului *Lytovoy*, care îl lăsăm Olachilor (Românilor), precum l-au avut aceștia și până acum... așijderea le cedăm și jumătate din toate veniturile și foloasele, care se vor culege pe seama regelui dela Olachii care locuiesc în Litua exceptând țara Hațegului cu toate cele ce se țin de dânsa.

Aceasta încă voim ca numiții Olachi să fie datori a sta într'ajutorul zișilor frați cu tot aparatul lor ostășesc... Pe lângă aceasta am dăruit numitului Magistru, și printr'însul casei Ospitalierilor, dela râul Oltului și munții Ardealului toată Cumania sub aceleași condiții, care s'au arătat mai sus despre țara Severinului; cu excepția țării lui *Seneslau*, voievodul Olachilor, care o lăsăm aceluiași, precum și până acum o au ținut și tocmai sub condițiile acelea, care s'au rânduit mai sus cu privire la țara Litua”. (Trad. I. Lupaș).

Se vede astfel însemnătatea documentului: fără el întemeierea Țării Românești ar fi de neînțeles. Analizându-l constatăm mai întâi că din punct de vedere administrativ Transalpina cuprindea cinci organizațiuni politice, dintre care patru: Țara Severinului, cnezatele lui

Ion și Farcaș și cnezatul voievodului Litovoi în dreapta Oltului, iar una, „Țara lui Seneslau” în stânga lui. Cât privește localizarea acestor formațiuni politice, ea pare a fi fost următoarea: cnezatul lui Litovoi se întindea pe cursul superior al Jiului înglobând și Țara Hațegului; cnezatele lui Ion și Farcaș ocupau respectiv județele Romani și Vâlcea, iar „Țara lui Seneslau” îngloba probabil toată regiunea muntoasă și deluroasă a Munteniei până prin regiunea județului Prahova: că era cea mai importantă formațiune politică rezultă cu evidență din faptul că nu i se dă titlul nici de cnezaț, nici de voievodat, ci numai cel de „Țară”, subliniindu-se prin aceasta și excepționala ei întindere teritorială. Toate aceste organisme politice se găseau în raporturi de vasalitate față de coroana ungară, dar de diferite grade: în timp ce cnezatele lui Ion și Farcaș sunt cedate pur și simplu cavalerilor, celelalte două, și în special acela a lui Seneslau, se bucură de o relativă independență. Însemnătatea lor stă în aceea de a fi constituit bazele de mai târziu ale Țării Românești. *Sub raport demografic constatăm că populația nu era tocmai deasă și că exista un curent migratoriu continuu din spre Ardeal spre câmpia munteană, fapt care îl face pe regele maghiar să interzică cu strășnicie orice colonizare cu elemente aduse din Ardeal.* În același timp diploma arată că din punct de vedere social, populația Transalpinei era deja stratificată cuprinzând două categorii: nobilii (*maiores terrae*) și țărani (*rustici*). Dar cele mai însemnate știri sunt cele referitoare la viața economică: se vede astfel că locuitorii se ocupau cu agricultura (dovădă numeroasele mori menționate în act), cu creșterea animalelor (așa cum rezultă din fânatele și pășunile amintite) și cu pescuitul care pare să fi fost foarte activ de vreme ce face deosebire între locurile naturale de pescuit (*piscationes*) între care și Dunărea și cele amenajate în acest scop (*piscinae*) cum erau acelea dela Celeiu. Tot diploma arată că Românii dispuneau de o armată (*apparatus bellicus*) destul de numeroasă, cu care erau obligați ca, împreună cu Cavalerii, să vegheze la liniștea teritoriului. În fine nu se uită nici viața sufletească, făcându-se amintire despre bisericile care existau în regiune.

În felul acesta, regiunea dintre Dunăre și Carpați apare la jumătatea secolului al XIII-lea ca fiind ocupată de organisme politice solide, dispunând de o organizație socială, militară și economică bine

încălegată, și constituind centre de atracție pentru populația românească de dincolo de munți; și cum faptul acesta presupune o îndelungată evoluție formativă, urmează că începuturile acestor formațiuni politice trebuiesc căutate cel mai târziu în secolul al XII-lea.

3. Litovci și prima încercare de a întemeia Țara Românească. Documentele ungurești ne spun că voievodul Litovoi, pe care l-am văzut pomenit în diploma lui Bela al IV-lea ca stăpânind prin ținutul Gorjului, a încercat pe la 1273 să înlăture suzeranitatea regelui unguresc și să nu mai plătească tribut unele ținuturi cucerite (Severinul). Probabil că el își întinsese stăpânirea și peste alte cnezate, mărindu-și puterea, deoarece îndrăseă să se opuiască regelui.

Această trimisese împotriva lui o oaste condusă de magistrul George, care l-a biruit și l-a ucis în luptă. Fratele lui Litovoi, Bărbat, fu luat prins de Unguri și nu s'a liberat decât în schimbul unei sume de bani.

Așa dar încercarea făcută de Litovoi de a întemeia Țara Românească nu a reușit. Ii era dat voievodului dela Argeș să izbutească.

4. Condițiuni de reușită. Dela 1285, data diplomei magistrului George, învingătorul lui Litovoi, și până la 1324 nu mai avem nicio știre cu privire la Transalpina. Când la 1324 avem din nou știri despre această regiune, constatăm în locul micilor formațiuni politice statul unitar constituit al Țării Românești, care cuprinde întregul teritoriu al Transalpinei. De ce s'a făcut abia acum această întemeiere și nu mai înainte și ce împrejurări favorabile au ajutat acest proces? Întârzierea întemeierii Țărilor noastre se datorește în primul rând așezării lor „în calea răutăților”: spre deosebire de ce s'a întâmplat în Apus unde „barbarii” odată ajunși s'au așezat și, luând model dela populația romană găsită acolo au întemeiat state, Dacia a fost numai un loc de trecere spre regiunile bogate din Sud sau din Vest, așa încât „barbarii” treceau peste ea fără să se oprească statornic. În felul acesta nici ei nu întemeiau un stat, dar nici băștinașii nu puteau întemeia unul. Singurii care s'au așezat temeinic în regiunea noastră, Slavii, duceau o viață prea regională ca să poată da un impuls spre o unificare politică. De aceea concentrarea nucleelor politice regionale într'un singur organism nu s'a putut îndeplini decât în momentul în care năvălirile au încetat. Ori această încetare a năvălirilor a coincisă

cu o neașteptată ivire de împrejurări prielnice atât interne cât și externe care au îngăduit unirea tuturor cnezatelor și voievodatelor într-o singură Țară Românească. Condițiunile interne care au favorizat acest fenomen politic sunt în număr de patru: 1. Mărirea populației din câmpia munteană, ca rezultat al emigrărilor din Ardeal. În adevăr, prima condiție care se cerea îndeplinită era ca populația să fie destul de numeroasă pentru ca statul odată întemeiat să poată rezista eventualelor atacuri din afară. Ori deoarece regii unguri, după cucerirea Ardealului, au considerat pământul de acolo, în virtutea dreptului de cucerire ca proprietate a lor și au început a-l da ostașilor lor sau bisericilor catolice care se întemeiau, o parte din Românii astfel deposedați de dreptul lor de proprietate asupra pământului moștenit dela străbuni și reduși la ștarea de iobagi, au început să emigreze trecând mai ales la Sud de Carpați unde, datorită faptului că populația era mai rară și deci pământ de lucru mai din belșug, condițiunile de trai erau mai ușoare. Cum, de altă parte, regele ungar era „rege apostolic” având drept misiune aducerea la „dreapta credință” a acelorora dintre supușii săi care ar fi fost păgâni sau „schismatici” adică ortodocși, el începu prin intermediul preoților catolici aduși în Ardeal o acțiune de catolicizare a „schismaticilor” Vlachi fapt care lovindu-i pe aceștia în credința lor strămoșească, i-a îndemnat de asemenea la pribegie. Aceste emigrări începuseră probabil încă dela începutul secolului al XIII-lea și avuseseră drept rezultat o accentuată lipsă de muncitori agricoli, deoarece regele Bela al IV-lea în diploma acordată Cavalérilor Ioaniți le pune acestora condițiunea de a nu primi în „Cumania”, adică în Transalpina, emigrați din Ardeal. Faptul că emigrările au fost atât de frecvente se datorește existenței dreptului de liberă migrațiune a iobagilor, drept care, cu toate restricțiunile samavolnice impuse de cei interesați, a rămas în picioare până la sfârșitul secolului al XV-lea. De sigur că trecerile din Ardeal în Transalpina nu se făceau atât pe drumurile obișnuite care străbăteau pasurile Carpaților, deoarece acolo era pază, ci pe căile și potecile ascunse ale munților: „potecile Teleajenului și Prahovei” ori „potecile ascunse și piezișe care duc din Țara Secuilor și a Făgărașului în Țara Românească”, înafara drumurilor obștești Turnu Roșu, Bran cum spun documentele de mai târziu. În felul acesta „prin admigrări continue

pe re
fapt
istoric
multe
nume
vechi
Regu
gub
Arde

prin
Prah

din Ardeal, elementul românesc sporea mereu la poalele sudice și răsăritene ale Carpaților, până ce, la un moment dat, el se simți destul de puternic pentru a se desface de Ungaria și a-și asigura stăpânirea sa deplină asupra soartei sale politice". 2. *Stimularea vieții românești* provocată de tendințele de cucerire ale regilor unguri dincoace de Carpați. În adevăr, în decursul secolului al XIII-lea Ungaria arpadiană fiind silită să poarte o serie de lupte cu imperiul Vlaho-bulgar din Sudul Dunării, a trebuit să-și treacă adesea trupele prin Transalpina către Dunăre. În felul acesta însă, ajungând să cunoască importanța strategică, și mai ales economică a regiunii, regii maghiari au încercat să o ia în stăpânire; cum însă nu dispuneau nici de forțe militare suficiente și nici de mijloace bănești ca să realizeze singuri această dorință, s'au adresat celor două ordine călugărești-militare al Teutonilor și al Ioaniților, sperând ca prin mijlocirea lor să obțină rezultatul dorit. Cavalerii Teutonj mai cu seamă și-au luat rolul în serios și au început metodic ocuparea „Cumaniei” căutând să-și consolideze stăpânirea prin construirea dincoace de Carpați a unor cetăți „foarte întărite”; dar cearta cu regele Andrei al II-lea, urmată de gonirea lor, la 1225, din aceste părți, a pus capăt acestei încercări. Cât despre Ioaniți, nu știm să fi făcut o încercare asemănătoare, deși așezarea lor la Severin fusese făcută cu același scop. În orice caz, datorită acestor încercări un lucru devenea limpede pentru Românii dela Sud de Carpați: în loc de a scăpa de apăsarea regelui maghiar prin emigrare, ei se găseau din nou în fața pretențiilor acestuia, pretențiuni care se sprijineau tocmai pe faptul că o parte a populației fiind venită aici din regatul lui îi dădea drepturi de suzeranitate asupra regiunii. Și cum suzeranitatea putea lua și forme religioase, teama de a se vedea din nou invitați a reveni la „dreapta credință” catolică, i-a îndemnat să strângă rândurile și să se opună, la nevoie cu forța, pretențiunilor ungurești: așa se explică lupta dusă de Litovoi în anul 1273. De sigur voievodul român a fost învins, dar încercarea n'a fost uitată și atunci când alte împrejurări favorabile s'au ivit, ea a fost reluată și a izbutit. Și nu este lipsită de temei presupunerea că acest spirit de rezistență față de pretențiunile ungurești s'ar datora trecerii dincoace de Carpați și a unor nobili români, care, veniți aici, au întărit numărul celor care nu vedeau cu ochi buni încercările ma-

ghiere. In orice caz, datorită faptului că ocuparea Ardealului s'a făcut foarte încet, durând aproape un secol și jumătate, că regii unguri nu dispuneau de mijloace pentru a ocupa toată Transalpina și că, în fine, înținderea autorității nominale a Cumanilor asupra câmpiei muntene a împiedicat luarea ei în stăpânire de către Unguri în momentul când ar fi putut să o facă, formațiunile de stat românești s'au putut dezvolta în relativă liniște; când regii unguri din dinastia franceză de Anjou au încercat în secolul al XIV-lea să reia încercarea, era prea târziu: Românii se organizaseră într'o „Țară Românească” atât de puternică, încât încercările coroanei maghiare s'au frânt de rezistența întâmpinată. 3. Impunerea unor forme superioare de organizare administrativă, datorită stăpânirii tătărești. Până la jumătatea secolului al XIII-lea, din pricina împrejurărilor pe care le-am văzut mai sus, Românii au trăit în grupe politice, cnezate și voievodate, care se întindeau de-a-lungul râurilor și al căror orizont era mărginit la valea râului respectiv. Cum de altă parte vieața agricolă pe care o duceau îi lega de pământ, ei duceau o vieață locală, fără prea multe legături cu celelalte formațiuni politice asemănătoare: singurul element de legătură îl formau ciobanii care, în trecerea lor dela munte spre câmpie, străbăteau aceste cnezate și voievodate. Ori năvălirea tătărească dela jumătatea secolului al XIII-lea a pus capăt acestei stări de lucruri prin înglobarea întregii regiuni în imperiul mongol. In adevăr, datorită acestui fapt întreaga Transalpină devine o unitate: dela un capăt la altul al ei străbat oamenii hanului pentru a ridica impozitele datorate de locuitorii supuși și nu numai ei, ci oricine care avea o autorizație dela șeful mongol: în felul acesta granițele și așa destul de vagi, între deosebitele nuclee politice dispar, făcând loc unei „țări” a Românilor, care acoperea toată aria cuprinsă între Carpați, Dunăre și Marea Neagră. In același timp fiindcă „drumurile, a căror siguranță de acum încolo era garantată de autoritatea adânc respectată a „împăratului” mongol, erau deschise oricui avea o carte de trecere dela cancelaria lui, aceeași monedă era primită pretutindeni, aceleași greutăți, aceleași măsuri serveau tuturor celor care se îndelețineau cu negoțul dela un capăt la altul al acestei lumi nouă, create printr'o cucerire nemai întâlnită, sistemul vamal era aproape același” dela Cetatea Albă până la Caffa în Crimeea. Pe de altă

parte nevoia de a răspunde la timp birul datorit Khanului mongol, bir care era repartizat pe întreaga regiune, a contribuit de sigur și ea la crearea unei solidarități între toate elementele românești de aici. În felul acesta, stăpânirea țărănească prin desființarea hotarelor dintre vechile formațiuni politice, prin crearea unei singure unități administrative înglobând tot teritoriul românesc dela Sud de Carpați, prin lărgirea orizontului politic dela cnezat și voievodat la „Țară” cuprinzătoare a tot ce e românesc și prin stimularea solidarității între elementele locale, a contribuit în bună măsură la întemierea „Țării Românești”. 4. Crearea unor condițiuni economice stabile care pe de o parte au garantat siguranța curentului comercial ce străbătea câmpia munteană, iar pe de alta au procurat datorită vămilelor ce se luau la trecere, conducătorilor politici dela Sudul Carpaților, resursele financiare necesare unei organizări administrative și militare la înălțimea vremurilor. Ori aceste condițiuni economice stabile în regiunea noastră s’au datorit tot cuceririi tătărăști. Deoarece cucerirea, în secolul al XII—XIII-lea, de către Turcii Seldjukizi, a Syriei a avut drept rezultat închiderea drumurilor de comerț care, prin Mediterana legau Europa cu Extremul Orient, s’a simțit nevoia deschiderii altor drumuri comerciale, și anume pe uscat, care să refacă legătura tăiată. Când imperiul tătărăesc, în urma cuceririi dela jumătatea secolului al XIII-lea, s’a întins dela Carpați până la Pacific, s’au creat la adăpostul siguranței pe care stăpânirea tătărănească o garanta, noi drumuri europene de comerț care căutau să ajungă la Marea Neagră unde se sfârșeau cele care veneau din Extremul Orient. Cum la începutul secolului al XIII-lea înființarea unui imperiu latin la Constantinopol avusese drept rezultat dezvoltarea unui întins comerț al cetățitorilor maritime din Mediterana, în deosebi Veneția și Genova, cu finurile dela Marea Neagră unde înființaseră numeroase comptoare comerciale, aceste așezări comerciale, mai ales cele genoveze, luară o mare dezvoltare, devenind sub protectoratul mongol locul de schimb între mărfurile Occidentului și cele ale Orientului. De aceea națiunile Apusului au căutat să ajungă și ele până la aceste produse ale Orientului și anume pe uscat: în felul acesta s’au dezvoltat drumurile comerciale ce străbăteau câmpia munteană.

Din Ardeal, unde coloniștii sași întemeiaseră orașe și se îndeletniceau cu negoțul, porneau către vadul Dunării două mari drumuri de comerț: unul, venind dela Sibiu prin pasul Turnu Roșu, mergea pe Olt până la Slatina și apoi în jos la Turnu; altul pornea dela Brașov, prin pasul Bran, de-a-lungul Ialomiței, până la vărsarea ei în Dunăre.

Sașii au întemeiat și orașul Câmpulung, pe drumul care venea prin pasul Bran. Ei au stăpânit acest oraș până la 1300; ultimul conducător sas (*comes*) pare să fi fost *Laurentius*, a cărui piatră de mormânt, scrisă în latinește, se păstrează și astăzi în biserica catolică din Câmpulung. Colonia săsească din acest oraș a dăinuit până în secolul al XVIII-lea, când s'a românizat complet.

Că veniturile aduse de aceste drumuri erau foarte mari se poate vedea nu numai din faptul că Litovoi și-a putut organiza o armată cu care să înfrunte pe regele Ungariei, cât mai ales din acela că Bărbat, fratele lui Litovoi, luat prizonier, s'a putut răscumpăra plătind regelui o foarte mare sumă de bani, iar mai târziu Basarab a putut oferi altui rege maghiar 7.000 de ducați, o sumă enormă pentru vremea aceea. Din toate cele de până aici rezultă limpede că la sfârșitul secolului al XIII-lea împrejurările interne erau favorabile întemeierii unui stat unitar în regiunea dela Sudul Carpaților. Rămâne să vedem cum se prezentau împrejurările externe.

Și condițiunile externe erau tot așa de favorabile și sunt tot în număr de patru: 1. Slăbirea imperialismului maghiar rezultat al năvălirilor tătarăști și al anarhiei provocate de stingerea dinastiei arpadiene. În adevăr, iureșul tătarăesc care se abătuse, asupra Ungariei a distrus nu numai forța ei militară, dar a desorganizat-o și administrativ, așa încât a fost nevoie de un lung efort din partea regilor maghiari pentru a putea vindeca rănilor provocate de năvălitori: cât de mare era slăbiciunea regatului maghiar se poate vedea din aceea că pentru paza frontierelor a trebuit să facă apel la Ordinul Ospitalierilor. Ori în tot acest timp o acțiune dincoace de Carpați nu a mai fost posibilă, forțele de abia ajungând pentru refăcerea regatului însuși; de acest fapt s'au folosit voievozii români din Sudul munților pentru a se organiza și a încerca înlăturarea suzeranității maghiare, așa cum se vede din acțiunea dela 1273 a lui Litovoi. Când, către sfârșitul secolului al XIII-lea rănilor fuseseră aproape vindecate, răz-

boiul civil dintre Bela al IV-lea și fiul său Ștefan a absorbit din nou toate forțele maghiare, nedându-le răgaz să se mai ocupe de ce se petrece dincolo de Carpați, pentru ca mai apoi, datorită minorității lui Ladislau al IV-lea Cumanul, anarhia să izburnească mai puternică. Dar ceea ce a slăbit până aproape de desființare puterea Ungariei, a fost lunga anarhie provocată de războiul civil început odată cu stingerea dinastiei arpadiene, la 1301 în persoana lui Andrei al III-lea Venețianul, între deosebiții pretendenți la tron: ori tocmai în această

perioadă de anarhie constatăm că se întemeiază Țara Românească.

2. *Dispariția puterii cumane*, distrusă de Tătari. Așezați în regiunea de Sud a Moldovei, Cumanii nu împiedecaseră dezvoltarea pașnică a formațiunilor românești care se găseau sub stăpânirea lor nominală, dar nici nu îngăduiseră constituirea unui stat unitar. Atâta vreme cât au rămas păgâni, nu au prezentat nici o primejdie pentru Români; dar când, de pe la 1223 înainte, mai întâi prin străduințele căvalerilor Teutoni, iar mai apoi prin acelea ale regiilor maghiari au început să se creștineze, tinzând totodată să-și alcătuiască în această regiune un stat, primejdia pentru neamul nostru a fost foarte mare. În adevăr constituirea unui stat cuman, devenită posibilă în urma creștinării lor, fapt care le dădea titlul de popor recunoscut de Sfântul Scaun și deci de toată creștinătatea, era pe punctul de a se îndeplini sub egida catolicismului și a reprezentanților lui, regii apostolici maghiari. *Un astfel de stat, însă, care avea puterea militară necesară aducerii sub ascultarea efectivă a lui a întregului teritoriu cuprins între Carpați și Dunăre, ar fi însemnat pentru Românii din „Transalpina” același lucru ca Ungurii pentru cei din „Transsylvania”: dominația unei clase străine militare și catolice, deci înlăturarea posibilității pentru băștinași de aici a-și înjgheba o viață de stat proprie.* Și primejdia era cu atât mai mare cu cât, deși protejați ai coroanei maghiare, ei erau în bune raporturi și cu imperiul Vlaho-bulgar, devenit acum imperiu bulgar, așa încât nu putea fi vorba pentru Românii din Transalpița de a primi vreun ajutor din această parte. Ori năvălirea Tătarilor nu numai că a distrus această încercare a Cumanilor de a-și crea un stat, dar i-a și gonit pentru totdeauna din aceste părți silindu-i să se stabilească o parte în Ardeal, în timp ce alții s-au topit în masa mongolică cu care erau înrudiți. *În felul acesta orizontul politic românesc se lumî-*

nează și spre Răsărit, dispariția Cumanilor lăsând loc liber pentru constituirea unui stat românesc. 3. Anarhia sudslavă. În același timp imperiul bulgar din Sud, care la un moment dat își întinsese autoritatea și la Nordul Dunării și care până atunci avusese privilegiile îndreptate asupra Transalpinei de unde veneau armatele ungurești dușmane, intră printr-o perioadă de anarhie: în locul unui singur stat el se împarte în mai multe care ocupate fiind să se lupte între ele, n'au mai putut să controleze ce se întâmplă în Nordul Dunării și cu atât mai puțin să se opună înființării unui stat unitar. 4. Slăbirea puterii Tătarilor. Dacă puterea Tătarilor ar fi rămas neschimbată nu ar fi folosit nimic Românilor faptul că năvălirea lor îi scăpase de primejdia maghiară și de cea cumană. Dar nu a fost așa. Încă de pe la 1270 marele imperiu al lui Genghis-Khan se găsește împărțit în vreo cinci Khanate rivale, așa încât chiar și numai prin aceasta puterea tătarască slăbise considerabil. Dar din fericire pentru noi, Khanatul Hoardei de aur, așezată în regiunea Volgei, nu s'a mai interesat de regiunea dunăreană, iar cel al Krimului, de care depindea Transalpina, a intrat către sfârșitul secolului al XIII-lea într-o adâncă decadentă, așa încât stăpânirea lui în aceste regiuni a devenit nominală. În schimb voievozii dela Argeș au căutat să-și câștige prietenia Tătarilor care, chiar așa slăbiți cum erau, tot constituiau o primejdie sau o sperietoare pentru Unguri: dovadă stă faptul că în lupta lui Carol Robert Basarab a avut ajutorul militar al Tătarilor. De aceea este probabil că ajunși prea slabi, din pricina desbinărilor, de a împiedica închegarea unui singur stat al formațiunilor politice existente în Transalpina, ei au ajutat pe voievodul dela Argeș să îndeplinească acest lucru.

Și acum dacă ținem seama că atât împrejurările interne cât și cele externe era la sfârșitul secolului al XIII-lea favorabile întemeierii unui stat unitar românesc la Sudul Carpaților, și că acest stat s'a întemeiat tocmai atunci, rezultă cu evidență că întemeietorul a fost nu numai un cap politic clar-văzător deoarece înțelegând porunca ceasului a lucrat fără întârziere spre a nu scăpa momentul prielnic, dar și un om energetic care n'a îngăduit nicio rezistență.

5. **Intemeierea.** Cum s'a întemeiat Țara Românească? La această întrebare tradiția locală, așa cum se păstra la sfârșitul secolului al XVI-lea răspunde cu *descălecarea lui Negru Vodă din Făgăraș*.

„Când au fost la cursul anilor dela Adam 6798 (=1290), fiind în țara ungurească un voievod ce l-au chemat Radu Negru Voievod, mare herțeg pe Almașiu și Făgăraș, ridicatu-s'au de acolo cu toată casa lui și cu o mulțime de noroade de Români, Papistași, Sași, de tot felul de oameni, pogorându-se pe apa Dâmboviței, început-au a face țară nouă.” (Istoria Țării Românești de când au descălecat Români).

Rezultă deci din această tradiție, despoiată de toate nepotrivirile, că Țara Românească s'ar fi întemeiat *printr'un descălecat* adică prin venirea unui grup de oameni din Ardeal care au luat regiunea în stăpânire și au primit „închinarea” celorlalte căpetenii ce se găseau încă pe aici. Dar cea mai mare parte a istoricilor nu primesc această tradiție, socotind-o greșită, deoarece nicăieri în documente nu se face pomenire despre un asemenea voievod care să fi trecut munții. Mai mult, ei au *dovedit* că numele de Radu Negru se datorește unei confundări a două personaje dintre care unul istoric, Domnitorul Radu Basarab, tatăl lui Mircea cel Bătrân, iar celălalt legendar, Negru Vodă. Această confuzie se explică prin aceea că pe atunci nu existau cronici sau letopisețe în Țara Românească, care să fi însemnat faptul întemeierii acestei țări. Acestea au început a fi scrise odată cu dezvoltarea culturală în mănăstiri. Singurele documente pe care le aveau la îndemână cronicarii din sec. al XVII-lea, care au făcut confuzia, erau pomelnicile din mănăstiri. Unul dintre cele mai vechi pomelnice este acela dela Tismana, care începe cu Radu. De aceea cronicarii au crezut că el este întemeietorul, și cum tradiția cunoaște de întemeietor pe Negru Vodă, ei au contopit cele două personaje într'unul singur: *Radu Negru Voievod*. De aceea istoricii socotesc că Țara Românească nu s'a întemeiat prin descălecarea, ci *printr'un proces de concentrare internă*, adică prin strângerea într'un singur organism politic a tuturor formațiunilor de stat anterioare. Numai că între aceste două feluri de a ne reprezenta chipul în care s'a întemeiat Țara Românească nu este nepotrivire, deoarece

și cronica arată că întemeierea „Domniei a toată Țara Românească” s'a făcut prin închinarea, adică recunoașterea celor veniți drept stăpâni unici de către „Basarabeștii” de dincolo de Olt, deci a celorlalte formațiuni politice deja existente. În același timp, deoarece am văzut că, din pricina deposedării de pământuri și a catolicismului, mulți Români treceau din Ardeal în Transalpina și, fapt încă mai important, dela 1291 înainte nobilii români, care până acum erau primiți în diețele ungurești sunt înlocuiți cu nobilii cumani, nu este exclus ca unul dintre acești nobili să fi emigrat peste Carpați în Voievodatul dela Argeș, unde, odată ajuns, să fi început a „face Țară nouă” cum zice cronica, adică a aduna laolaltă cnezatele și voievodatele de aici. De altfel însuși faptul războiului dus de Carol Robert la 1330 împotriva lui Basarab pare a arăta originea transilvană a dinastiei care a întemeiat Țara Românească: plecat din Ardeal ca să scape de presiunea coroanei ungare și trecut peste Carpați, întemeietorul ei — poate Tihomir tatăl lui Basarab — înființează aici o „Țară” în care înțelege să rămână înafară de pretențiunile maghiare; în acest scop folosindu-se de slăbiciunea statului maghiar dela sfârșitul secolului al XIII-lea el făcu unificarea regiunii întemeind „Domnia a toată Țara Românească”; dar când regatul apostolic își regăsește unitatea și își reface forțele regele maghiar Carol Robert, de neam francez și deci crescut în ideile feudale ale Apusului, înțelege să-și reazeze autoritatea asupra „Țării” nou întemeiate sprijinindu-și pretențiunile atât pe vechea tradiție care făcea din cnezii și voievozii anteriori întemeierii vasali ai săi, cât și pe faptul că dinastia care stăpânea acum „Țara” unificată descindea din Ardealul al cărui stăpânitor era.

De aceea ținând seama de toate cele până aici: spuse, este probabil că întemeierea Țării Românești s'a săvârșit astfel: ajutat de împrejurările interne favorabile și folosindu-se de starea de anarhie din Ungaria datorită mai întâi războaielor interne și apoi războiului civil izbucnit după stingerea dinastiei arpadiene (1301) între deosebiții pretendenți la tron, între 1285 și 1320, unul dintre voievozii dela Argeș, probabil el însuși coborât din Ardeal într'unul din acele curente migratorii datorite apăsării politice și religioase ungurești, a unit toate formațiunile politice existente într'un singur stat, căruia pentru că în-

globa întreg teritoriul ce nu fusese atins de colonizările străine, ci era locuit numai de Români, i-a dat denumirea de „Domnia a toată Țara Românească”.

Dar dacă știm că întemeierea se datorește unui proces de concentrare internă, nu știm nici felul cum el s'a efectuat: de bună voie sau în mod silnic prin cucerire; nici cine anume l-a îndeplinit și nici data precisă când a avut loc.

6. Basarab Voievod (1320—1352). Când se termină anarhia din Ungaria și avem din nou știri despre Transalpină, constatăm că ea este unificată și stăpânită de Basarab Voievod care se intitulează „Mare Voievod și Domn a toată Țara Românească”. Nu știm exact când s'a urcat pe tron, dar se pare că a început să domnească înainte de 1320.

El se înrudea cu țarul Bulgariei, Mihail, pe care l-a ajutat împotriva Bizantinilor și Sârbilor. Aceștia din urmă au ieșit învingători în lupta dela Velbujd (Iunie 1330).

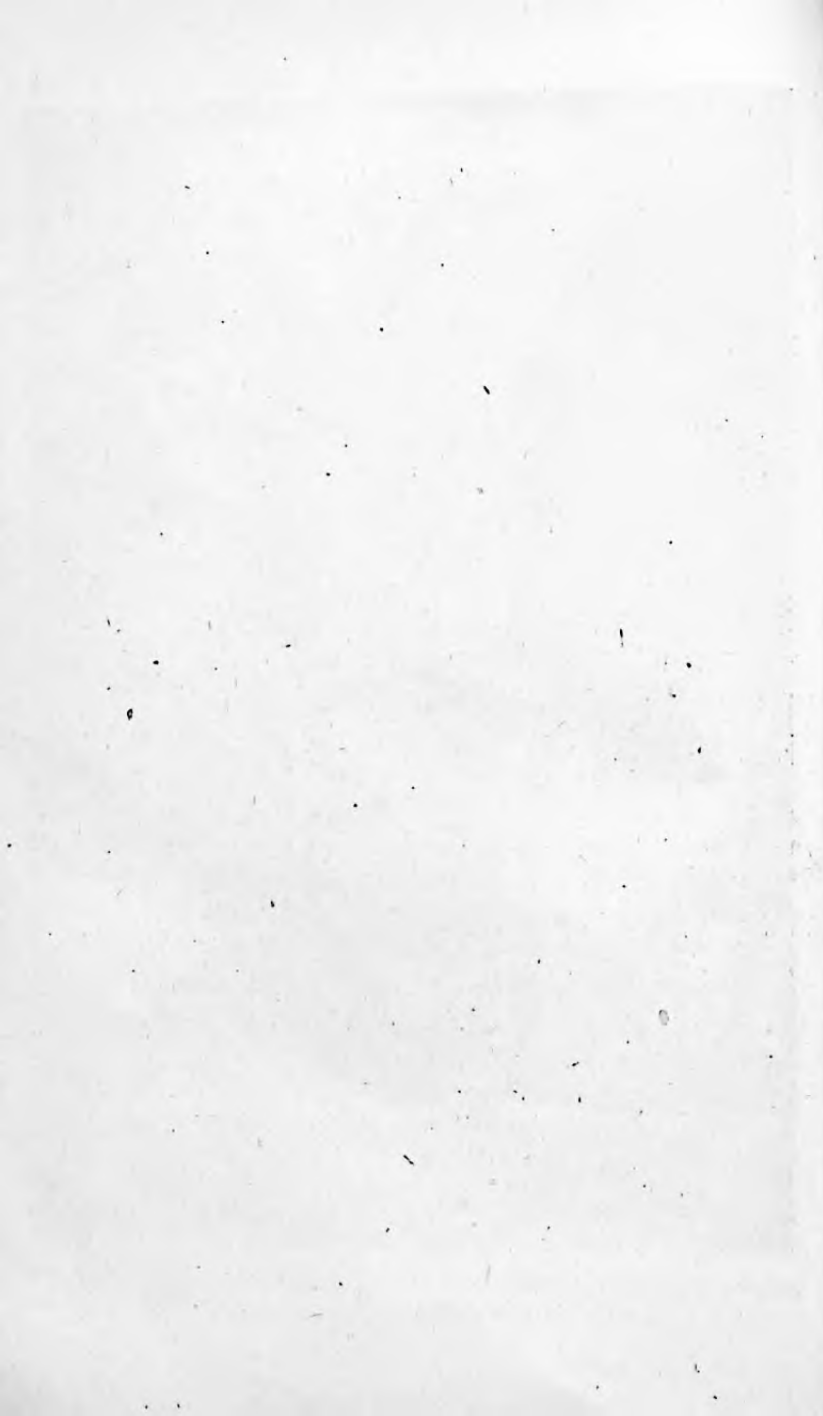
Precum vedem, Basarab era un voievod atât de puternic, încât își putea îngădui să ia parte la conflictele dintre statele mari din apropiere. Noul rege al Ungariei, Carol Robert de Anjou, cu care începe dinastia angevină în acest stat, nu vedea cu ochi buni întărirea în Sudul Carpaților a unui vasal ce putea să împiedice expansiunea ungurească spre Dunăre. El porni cu oaste împotriva lui Basarab spre a relua Severinul pe care Românii îl cuceriseră probabil în timpul lui Tihomir.

După ce cuprinse Severinul, regele se îndreptă spre Argeș, respingând cu semeție închinarea și tributul pe care i le oferea voievodul Român, care voia să evite războiul deoarece nu se bizuia îndeajuns pe armata sa de țărani, cu mult inferioară celei ungurești. Regele ajunge până la Argeș și apoi se îndreaptă către Bran spre a trece în Ardeal. Dar aproape de trecătoare, în munți, armata lui Carol Robert fu surprinsă de Basarab într'o trecătoare îngustă și fu distrusă cu desăvârșire. Regele abia a scăpat cu viață (9—12 Noembrie 1330). Prin această victorie, voievodul român și-a câștigat complet independența.

Basarab I-iu, Domn al Țării Românești, cu soția sa (c. 1330—52). După fresca din Biserica Domnească dela Argeș (sec. al XIV-lea).

(Din manualul Berciu-Negreanu)

Cât timp a trăit Carol Robert, nu au mai fost relațiuni între regele Ungariei și Domnul Țării Românești. Când la 1342 pe tronul Ungariei se urcă Ludovic cel Mare (1342—1382), Basarab căută să se împace cu puternicul său vecin dela Nord. În acest scop el trimise pe fiul său *Nicolae Alexandru*, care-i era asociat la domnie, în Ardeal unde se întâlnește cu regele maghiar căruia-i prestează omagiul de vasalitate. De altfel gestul era mai mult simbolic, vasalitatea fiind pur nominală. Basarab a murit în 1352: știm data precisă datorită unui grafit descoperit în 1920 pe unul din pereții bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, pe care scrie: „În anul 6860 (1352) a murit marele Basarab Voevod la Câmpulung.” Și titlul de „cel Mare” pe care i l-au dat contemporanii era pe drept cuvânt meritat: *câștigător al independenței față de Unguria, el a mărit în același timp teritoriul „Țării” sale cucerind dela Tătari părțile de Răsărit ale Munteniei, a întemeiat o dinastie și a pus bazele orientării politice externe a Țării Românești.*

7. Urmașii lui Basarab. Nicolae Alexandru (1352—1364). Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab, fusese asociat la domnie de tatăl său. Ca domn era respectat de regele Ungariei și împreună cu acesta a luat parte la expediția împotriva Tătarilor. Cu acest prilej și-a întins stăpânirea pe tot ținutul din Răsăritul Țării Românești.

A intrat în legături de rudenie cu țarul *Stracimir* al Bulgariei de Vest, căruia îi-a dat o fată de soție, cum și cu țarul Sârbilor *Ștefan Uroș*, pe care de asemenea l-a făcut ginere.

Alexandru a întemeiat și mitropolia Țării Românești (1359) aducând ca mitropolit pe *Iakint Critopol dela Vicina*. Acesta a primit dela patriarhul dela Constantinopol titlul de mitropolit al Ungro-Vlahiei (adică al Vlahiei de lângă Ungaria, spre deosebire de Vlahiile din Peninsula Balcanică) și exarh al plaiurilor, având, în această calitate, dreptul de a învesti cu darul preoțesc pe preoții și arhierii din părțile Carpaților.

S'a crezut multă vreme că până la 1359 Țara Românească nu ar fi avut o ierarhie bisericească, ci că ea ar fi fost alcătuită atunci; în realitate o ierarhie bisericească cu episcopi exista încă înainte de întemeiere, așa cum am văzut că rezultă din scrisoarea Papei Grigore al IX-lea din 1234. Ceea ce s'a făcut prin actul dela 1359 nu

a fost altceva decât ridicarea de către Patriarhia din Constantinopol a episcopatului Țării Românești la rangul de Mitropolie și încadrarea lui între celelalte scaune metropolitane dependente de Patriarhat.

Sub influența soției sale, Clara, o catolică înfocată, a întemeiat la Curtea de Argeș o episcopie catolică.

Nicolae Alexandru a murit la 1364 și a fost înmormântat în Biserica Domnească din Câmpulung, unde i se vede până azi piatra de mormânt.

8. Vladislav (Vlaicu) (1364—1374). După moartea lui Alexandru Basarab urmă la tron fiul său mai mare, anume Vladislav sau Vlaicu. Dela început el s'a ridicat împotriva regelui Ludovic, a cărui suzeranitate n'a mai vrut să o recunoască. Acesta se îndreaptă atunci asupra lui Sracimir, țarul bulgar dela Vidin și cumnatul lui Vlaicu și îl luă prizonier. Vidinul fu cucerit și pus sub conducerea unui ban unguresc. Ca răzbunare, Vladislav atacă cetatea Tâlmaciu din Transilvania. În anul 1366, domnul român se împacă însă cu regele Ungariei, dela care căpătă ca feude în Ardeal ducatele Făgărașului și Amlașului (ținutul dela Sud de Sibiu), precum și Banatul Severinului.

Dar un pericol nou se ivise cam în acel timp în Peninsula Balcanică: pericolul turcesc. Impreună cu Sișman, țarul bulgar dela Târnova, Turcii atacaseră în 1368 Vidinul, dar fuseseră respinși de Vlaicu. Aceasta este prima luptă între Români și Turci. Vlaicu ocupă Vidinul pentru sine în 1369, ceea ce făcu pe regele Ungariei să pornească din nou împotriva domnului român. Regele veni în persoană în fruntea unei armate la Dunăre și cuceri Vidinul; o altă armată, condusă de Nicolae, voievodul Ardealului, trecu Carpații prin pasul Buzăului; dar fu zdrobită pe lalomița de oastea lui Vlaicu, condusă de Dragomir, pârçălabul cetății Dâmboviței. Insuși voievodul Ardealului a căzut în luptă. În cele din urmă cei doi rivali se împăcară, mai ales că amenințarea turcească devenise tot mai de temut pentru amândoi.

Rezultatul împăcării fu că Stracimir a fost readus pe tronul din Vidin.

Vlaicu nu a fost numai un domn războinic, ci și un bun organizator. A întemeiat pe la 1370 o mitropolie a Severinului, care mai târziu a devenit episcopie.

În vremea acestui domn a venit din Serbia călugărul Nicodem care a pus bazele vieții monahale la noi.

Vladislav l-a ajutat să ridice mănăstirea *Vodița*, din județul Mehedintși. Nicodem a trăit până pe vremea lui Mircea și a mai clădit mănăstirea *Tismana*. Discipoli de ai lui au trecut în Ardeal, unde au clădit mănăstirea *Prislop*, precum și în Moldova unde au zidit mănăstirea *Neamțului*.

În curând în aceste mănăstiri se va desvolta o intensă activitate culturală cu caracter bisericesc și de limbă slavonă.

Dela Vlaicu se cunoaște primul document de *privilegii comerciale*, pe care le-a acordat în 1368 Sașilor din Brașov, care treceau cu mărfurile pe drumurile Țării Românești.

Din cuprinsul acestui privilegiu se poate vedea cât de intens era comerțul de transit care se făcea prin Țara Românească. Vămile se plăteau la Câmpulung pentru mărfurile ce se vindeau în țară și la Câmpulung și la Dunăre pentru cele ce se transitaу numai, Brașovenii fiind scutiți de cea dela Slatina. Demn de amintit este faptul că încă de pe atunci se încerca dezvoltarea portului Brăila prin aceea că mărfurile exportate pe acolo erau scutite de vamă. În legătură cu dezvoltarea economică a țării stă și faptul că Vladislav bate, pe cât se pare, cea *dintâi monedă de argint*. În fine tot dela Vlaicu s'a păstrat și *primul document intern* care este actul de întemeiere al Mănăstirii *Vodița*.

Tot în vremea acestui domn, capitala s'a mutat dela Câmpulung la Curtea de Argeș, unde a fost și înmormântat.

9. Radu I-ii (1374—1385). După moartea lui Vlaicu a venit la tron Radu, fratele acestuia. Radu a fost confundat de cronicarii din sec. al XVII-lea cu legendarul descălecător al țării, Radu Negru pentru că el e pomenit în primul loc în pomelnicele mai multor mănăstiri vechi, printre care și *Tismana*, fundația lui.

Din pricină că a refuzat să recunoască suzeranitatea regelui Ungariei a trebuit să renunțe și la stăpânirea celor două feude de peste munți Amlașul și Făgărașul. Însemnătatea domniei lui stă mai ales în faptul de a fi fost un mare ctitor: lui i se datoresc Mănăstirile *Tismana*, *Cozia* și *Cotmeana*, pe care, chiar dacă nu le-a terminat, el

a început a le zidi. Dar meritul cel mare al lui Radu este acela a fi terminat Biserica Domnească din Curtea de Argeş în care a şi fost înmormântat.

Săpăturile făcute aici în 1919 au scos la iveală mormântul lui Radu şi al altor membrii ai familiei lui. Se mai vede scheletul voievodului culcat; coroana i se mai păstrează pe cap. Peste oasele lui s'au găsit bijuteriile cu care fusese îngropat. Acestea sunt frumos lucrate; în deosebi cingătoarea este împodobită cu o paffa, care reprezintă în relief un castel medieval. Alături de mormântul domnului s'au găsit şi alte morminte de boieri. Aceştia aveau haine de cavaleri apuseni, aşa cum era atunci în Ungaria. Pe pereţii bisericii s'au descoperit fresce, reprezentând sfinţi, izolaţi sau în grupe.

O simplă privire aruncată asupra lor ne dovedeşte că artiştii care i-au zugrăvit aveau o deosebită îndemânare în meşteşugul lor. În curtea bisericii s'au descoperit şi urmele palatului domnesc zidit din piatră şi având numai un singur rând de încăperi.

După moartea lui Radu, a urmat la tron fiul său, *Dan I-ii*, care domni numai un an (1385—1386), deoarece îşi pierdu vieţa în luptele cu ţarul Sişman pentru stăpânirea Dobrogei.

10. Concluzie. În prima jumătate de secol al existenţii sale, Ţara Românească, datorită unui şir de Domni care au îmbinat în mod fericit calităţile războinice cu cele politice şi cu cele administrative, a izbutit să-şi atingă hotarele naturale, să-şi înceapă organizarea în interior şi să se impună vecinilor prin abilitatea politicii externe şi prin străjnicia oştirii lor. Rămânea acum ca la adăpostul unei Domnii mai îndelungate, să-şi desăvârşească organizarea interioară: aceasta va fi opera lui Mircea cel Bătrân.

LECȚIA IX

Românii dela răsăritul Carpaților înainte de întemeierea Moldovei

Intemeierea Moldovei. Bogdan și urmașii lui până la Alexandru cel Bun

1. Soarta ținutului în epoca romană și veacurile marilor năvăliri. În același timp cu alipirea Daciei, Romanii începuseră a organiza teritoriul de peste Carpații moldovenești ca un bastion pentru apărarea provinciilor din stânga și dreapta Dunării de jos împotriva amenințărilor dela miază-noapte și răsărit. Între lunca Tecuciului și Nistrul inferior, ei clădiră două, pe alocurea poate chiar trei valuri întărite. De-a-lungul drumurilor ce legau Transilvania cu Scythia Minor întemelară caste, dintre care cel dela *Tighina*, deasupra Galașilor și Poiana, pe Siret cam în dreptul Adjudului, par să fi fost nu numai reședințele unor însemnate comandamente militare, dar și centre de viață urbană în adevăratul înțeles al cuvântului.

Sub ocrotirea acestor mijloace de pază, populația Moldovei romane a sporit încă de atunci prin înmulțirea vechilor ei locuitori, prin noi colonizări din Moesia și Dacia, precum și prin așezarea silită a prizonierilor barbari, capturați cu prilejul deselor năvăliri și expediții de pedeapsă de peste un veac, iar siguranța care domnea și în aceste locuri, a îngăduit înjgheburile de sate și orașe chiar dincolo de perdeaua fortificațiilor.

Anarhia militară și înțepirea invaziilor, mai ales în jumătatea din urmă a veacului al III-lea, aduseră prăbușirea întregului sistem de apărare a Dunării de jos. Dar nici după ce administrația civilă și garnizoanele romane lăsară aceste ținuturi pe seama Wisigoților, partea cea mai numeroasă a populației statornicite acolo de atâta vreme nu le-a părăsit. În timpul năvălirilor mai crâncene, care se desfășurară

dela 375 până la desființarea imperiului cuman, băștinașii Moldovei rămaseră neclintii ferindu-se cel mult din căile obișnuite ale cutropitorilor, în văi dosnice, pe înaltele podișuri sau codrii cu poiene largi care se întindeau pe atunci de sub munte până departe dincolo de Prut.

2. Cele mai vechi organizări amintite în istorie. De altfel, în toată această vreme, neamul Daco-romanilor răsăriteni roiește larg înafara lanțului carpatic. Cete numeroase de păstori, înarmați pentru orice împrejurare, se strămută cu turmele și împânzesc pe nesimțite întregul podiș dela poalele munților până spre izvoarele Vistulei și până în câmpia scitică. Cei care s'au răslejit prea departe, se topiră mai târziu în mijlocul populației slave, care păstrează încă în limba ei cuvinte românești privitoare la viața păstorească. Dimpotrivă, cei rămași în vecinătatea focarului de răspândire s'au putut împrosăta fără încetare și au covârșit în cele din urmă neamurile străine care se așezaseră în tot răstimpul marilor năvăliri de-a-lungul Siretului și Prutului.

În veacul al XII-lea, o bună parte dintre aceștia se găseau statornic așezați în deosebite ținuturi ale Moldovei și chiar dincolo de hotarele ei de astăzi. Năvălirile, care în cursul celor din urmă trei sute de ani, bântuiseră neîntrerupt acest colț al Europei, i-au silit și pe ei să se închege în grupuri de organizație militară spre a putea fi oricând pregătiți de apărare. Astfel cronicarul bizantin Niketas Akominațes, precum și unele izvoare medievale în limba latină și slavă, pomenesc în jurul Haliciului, sub numele de *Vlahi și Bolohoveni o populație românească* pe care o găsim luând parte la expediții ale regilor Ungariei și ale principilor ruși împotriva marelui ducat al Galiției.

Odată cu Bolohovenii se amintesc în părțile sudice ale Moldovei și *Brodnicii*. Acest cuvânt este un nume slav care înseamnă locuitori de lângă vadul unui râu. Brodnicii erau probabil o populație mixtă româno-slavă. Scrierile istorice pomenesc de un voievod al acestora, *Ploscânea*, care a luptat de partea Rușilor și Cumanilor împotriva Tătarilor, în lupta dela *Kalka* (1222).

Înafară de aceste două cristalizări de viață politică mai luaseră naștere și altele, cel puțin tot atât de vechi. Voievodul și istoricul Dimitrie Cantemir afirmă în cunoscuta sa „*Descriptio Moldaviae*” că

în părțile Vrancei, ale Câmpulungului și în codrii Chigheciului dăinuieră odinioară trei state, cărora le dă numele de „republici”. Ele și-au păstrat îndelungată vreme individualitatea, chiar după încorporarea lor în principatul unitar al Moldovei. Deși mărturia lui Cantemir nu este întărită de niciun alt izvor, ea pare să oglindească o realitate istorică de netăgăduit. În documentele moldovenești de mai târziu se întâlnesc deseori dovezi că ținutul Vrancei, Câmpulungului și chiar altele s'au bucurat până târziu de un regim deosebit în ce privește alcătuirea socială, dreptul de proprietate, sistemul juridic și îndatoririle față de voievodul țării. Astăzi încă, locuitorii din acele regiuni înfățișează în felul lor de traiu, în obiceiurile străvechi, în credințe și legende, în concepția despre lume și despre menirea omului în viață, urmele unor civilizații locale cu puternice rădăcini în trecutul cel mai depărtat.

3. Maramureșul în veacul al XIV-lea. În văile și la poalele Carpaților de miază-noapte, în ținutul Maramureșului, frăia de peste o mie de ani o puternică spiță a neamului românesc îndeletnicindu-se cu plugăria, păstoritul și vânătoarea. Ea locuia în cătune și sate cu case și biserică de lemn și se alcătua din familii care, deși larg ramificate, păstrau legătura lăuntrică a unor clanuri în adevăratul înjeles al cuvântului. Fiecare ținut mai restrâns, purtând numele de „țară” sau „vale”, asculta de câte o căpetenie politică și militară ce se chema, ca și în alte regiuni dintre Tisa și Dunăre, cneaz, jude sau voievod. Ingustimea regiunii și puținătatea pământului acordat silile pe Maramureșeni, încă din vremuri mai depărtate, să reverse prisosul populației lor către apus până la Slovacia și Moravia, dincolo de munți în Galiția și spre părțile de miază-noapte ale Transilvaniei și Moldovei.

Până în veacul al XIV-lea, Ungurii nu izbutiseră să pătrundă în aceste locuri ca stăpâniitori. Ei trebuiră să recunoască neamului de baștină dreptul de a-și alege, ca și mai înainte, cărmuitorii îndatinați, mulțumindu-se cu o suzeranitate puțin apăsătoare asupra lor, și cu daruri anuale care cuprindeau în deosebi produse ale pământului și ale gospodăriei păstorești.

Când regele Ungariei, Ludovic cel Mare, intră în luptă cu Polonia pentru stăpânirea Galiției de mijloc, el își dădu seama că Mara-

mureșul alcătuia puntea cea mai firească de legătură cu această provincie. Pentru a-l supune stăpânirii sale, el începu să desbina pe voievozii și cnezii de acolo, sprjinind pe unii împotriva altora și atrăgând pe mulți de partea sa prin făgăduieli și dăruire de pământ. În afară de aceasta, el puse în mișcare o întinsă propagandă misionară pentru stârpirea credinței ortodoxe. Apăsarea politică și prigoana religioasă deslănțuită de el sili numeroase căpetenii românești să părăsească țara împreună cu supușii lor, îndreptându-se unii către apus-miază-noapte, iar cei mai mulți către *Moldova*.

4. Drumurile comerciale în orașele dintre Carpați și Nistru înainte de întemeierea Moldovei. Am văzut cum în urma dezvoltării schimburilor de mărfuri între Occident și Orient în ținuturile Mării Negre, Țara Românească a început să fie străbătută de drumuri de comerț, care se îndreptau spre Dunăre și Mare. De-a-lungul acestor drumuri negustorii străini, mai ales Sași din Ardeal, au înființat așezări și orașe. În același fel, *Moldova* a început să fie străbătută de drumuri de comerț, ea fiind așezată în calea negustorilor care veneau din părțile Ardealului și Poloniei către cetățile dela Mare, *Chilia* și *Cetatea Albă*.

Aceste cetăți fuseseră întemeiate de Bizantini, dar pe la 1200 căzuseră în stăpânirea Genovezilor. Același lucru se întâmplase și cu cetatea *Caffa* din Crimeea, care devenise centrul comerțului genovez în Marea Neagră. În secolul al XIII-lea și al XIV-lea, mai tot comerțul cu ținuturile dela Nordul Mării Negre cade în mâna Genovezilor și Venețienilor, cunoscuți la noi și sub numele de *Venetici*. În porturile dela Marea Neagră veneau și negustorii Sași din Ardeal, mai ales din *Bistrița*, cum și negustorii Germani din *Lemberg*, care aduceau mărfuri din părțile Europei centrale și le schimbau cu cele aduse de Italiani, sau cu mărfuri aduse din Orient, pe drumurile Asiei păzite de Tătari.

De-a-lungul acestor drumuri, care străbăteau *Moldova*, s'au dezvoltat, încă înainte de întemeierea statului moldovean, numeroase orașe întemeiate de Sași. Astfel au fost *Baia*, *Siretul*, *Suceava* și *Sascutul*.

Baia, care este și cel mai vechiu oraș din *Moldova*, se numea după numele râului *Moldova Civitas Moldaviensis*.

S'a păstrat o pecetie a acestui oraș de pe la anul 1300. De altfel și alte orașe din Moldova păstrează amintirea acestor așezări nemțești: *Piatra Neamțului, Târgul Neamțului.*

5. Voievodatul Sepenițului. Dintre diferitele cnezate și voievodate, care s'au dezvoltat în ținuturile viitorului stat al Moldovei, cel mai însemnat a fost acela al Sepenițului, aflat prin Bucovina de azi.

El se afla sub suzeranitatea Poloniei și pe la anul 1359 era condus de un voievod Petru, care purta războaie cu Polonia, deoarece aceștia ajutau pe fratele său care voia să-i ia tronul. Petru a atras armata polonă într'o pădure și a bătut-o cumplit. Mai târziu acest voievodat va fi încorporat la voievodatul Moldovei.

6. Luptele lui Ludovic cu Tătarii și întemeierea Moldovei. Pe la anul 1343 regele Ungariei, Ludovic, se hotărî să distrugă stăpânirea tătărească dela Rășărit de Carpați, care alcătuia o mare primejdie pentru Ungaria. Intradevăr, trecând Carpații, Tătarii pătrundeau deseori în Ardeal, jefuind și distrugând totul în calea lor. Luptele Ungurilor cu Tătarii fură crâncene și ținură mai mulți ani. În cele din urmă un voievod al Ardealului, anume Andrei, fiul lui Lațcu, îi bătu și îi alungă peste Nistru. Cnezatele și voievodatele dela răsăritul Carpaților, care până atunci trăiseră ascultând de Tătari, se uniră acum sub oblăduirea Ungurilor și un căpitan român, de loc din Maramureș, pe nume Dragoș, întemeie în părțile râului Moldova un voievodat care ținea de regatul Ungariei. Rostul acestui voievodat era să apere hotarul unguresc de năvălirile tătărești și în același timp să asigure drumul de comerț care venea din spre Ardeal și pe care se dezvoltase Baia, cel mai vechiu oraș din Moldova, întemeiat de Sași. Cum vedem, voievodatul Moldovei se dezvoltă la început ca un ținut de graniță în dependență de Unguri.

După Dragoș la conducerea voievodatului a urmat fiul său, Sas.

În acest timp trăia în Maramureș un voievod român, Bogdan, care intrase în luptă cu regele Ungariei, Ludovic, pentru că acesta voia să-l supună și să-i ia voievodatul. Văzând că nu va putea rezista până la sfârșit Ungurilor, Bogdan se hotărî să-și părăsească țara. Pornind din satul său, Cuhea, însoțit de mai mulți tovarăși de luptă

(viteji), el trecu munții în Moldova și prin luptă cuceri voievodatul de aici (1359). Sas murise, iar fiul lui, Balc, fugi la Unguri. Moldovenii trecură de partea lui Bogdan, care respinse toate expedițiile trimise împotriva lui de Ludovic. Văzând că nu îl putea supune, acesta îi confiscă moșiile din Maramureș și le dădu fiilor lui Sas. În urma acestor lupte, voievodatul Moldovei deveni independent, așa încât Bogdan este adevăratul întemeietor al țării. Voievodatul său se întindea la început numai pe valea râului Moldova, și nu era mai întins decât două-trei județe de astăzi. În urmă, atât Bogdan cât și urmașii lui au adăugat treptat celelalte cnezate și voievodate românești din vecinătate, cum era voievodatul Sepenișului.

Precum vedem și în Moldova, ca și în Țara Românească, întemeierea statului s'a făcut prin reunirea unor stătuțele românești care existau de mai înainte de către un șef politic în luptă cu regele Ungariei. Tovarășii lui Bogdan cu care a venit din Maramureș erau în număr mic și erau numai oșteni, sau, cum ziceau ei, viteji. Ei nu au creat un stat nou, ci au luat în stăpânire unul care exista la venirea lor și care apoi s'a dezvoltat, înglobând celelalte formații politice mai mici din Moldova.

După cronică, Moldova ar fi fost întemeiată de Dragoș, care venise la o vânătoare de zimbri. Această legendă a fost născocită însă mai târziu, în sec. al XV-lea, spre a se putea explica stema Moldovei, care avea în ea un cap de zimbri.

Prima capitală a Moldovei a fost la Baia. Mai târziu s'a mutat la Siret și apoi la Suceava, oraș care, pe de o parte înfățișa avantajul de a se afla pe drumul negustorilor ce veneau din Polonia, iar pe de alta era situat destul de departe de granița Ungariei.

Bogdan a murit la anul 1365 și a fost înmormântat la biserica din Rădăuși, zidită de el.

7. Lațcu (1365—1373). Urmașul lui Bogdan fu fiul său, Lațcu (diminutiv dela Vladislav).

Căutând sprijin împotriva Ungurilor, el se îndreaptă spre Poloni. Pentru a obține sprijinul regelui Cazimir, Lațcu se arată foarte îngăduitor față de religia catolică, ba chiar așeză un episcop catolic la Siret, oraș care deveni capitala statului moldovean.

După cât se pare el însuși trecuse la catolicism. Cel puțin aceasta reiese dintr'o scrisoare a lui către papa Grigore al XI-lea, în care se plângea că soția lui Ana, stăruiește în credința ortodoxă și de aceea dorește să se despartă de dânsa.

Propaganda catolică se făcea pe atunci în Moldova mai ales prin călugării franciscani și dominicani. La Siret s'a întemeiat în acea vreme o mănăstire dominicană.

8. Mușatinii. Petru Mușat (1373—1391) și legăturile cu Polonia.

Știrile pe care le avem despre succesiunea la tronul Moldovei după moartea lui Lațcu, sunt cam nelămurite. Unii cronicari străini și istorici spun că tronul a trecut în stăpânirea unui boier rutean, Iurg Coriatovici, căsătorit cu fiica lui Lațcu, Anastasia. Dar cronicile moldovene nu-l menționează și din cercetările istorice mai noi rezultă că el nu a domnit, așa că trebuie șters din șirul domnilor Moldovei.

Linia bărbătească a familiei lui Bogdan stingându-se cu moartea lui Lațcu, tronul trecu în stăpânirea lui Petru Mușat, numit astfel după numele mamei sale, *Mařgareta* sau *Mușata*, fiica lui Bogdan, căsătorită cu un boier, *Costea*. Cu acest domn dinastia Moldovei ia numele de *dinastia Mușatinilor*, ai cărei membri vor domni până în secolul al XVI-lea.

Petru Mușat era de religie ortodoxă, deși a făcut parte dintre voievozii care au sprijinit și catolicismul. În vremea lui au venit călugări ortodocși din Țara Românească, ucenici de ai lui Nicodim, pe care el i-a încurajat și i-a ajutat să ridice *mănăstirea Neamțului*, cea mai veche mănăstire dintre mănăstirile ortodoxe din Moldova. Aci a început să se desvolte cultura slavonă, care în curând va face mari progrese în Moldova.

Cu puțin timp înainte de urcarea pe tron a acestui domn se petrecuseră schimbări importante în statele din jurul Moldovei. Cazimir cel Mare, regele Poloniei, murind la anul 1370, tronul acestui stat rămase lui Ludovic cel Mare, regele Ungariei, care în acest chip își întinse stăpânirea dela Marea Adriatică până la Marea Baltică. În anul 1382 el muri și lăsă ca moștenitori pe cele două fiice ale sale, *Maria* și *Hedviga*. Prima se căsătorii cu *Sigismund de Luxemburg*, care deveni rege al Ungariei, iar a doua fu nevoită să se căsătorească cu *Wladislav Jagello*, ducele Lituaniei, care deveni și rege al Poloniei.

Prin unirea acestor două state, Polonia devenea un stat puternic, care se întindea în Sud până la Nistru, iar în Răsărit până la Nipru și Duna. Această putere a statului polon începe să neliniștească Ungaria și între cele două state izbucni o înverșunată rivalitate care se schimbă apoi în dușmănie.

Puterea cea mare a regelui polon făcu pe Petru Mușat, care căuta un sprijin împotriva pretențiilor de suzeranitate ale Ungurilor, să se închine lui Vladislav Iagello. În anul 1387 el depune la Lemberg jurământul de credință regelui polon. *Această închinare nu însemna vreo încălcare a drepturilor lui de domn stăpânitor în Moldova, ci era numai o recunoaștere a protecției regelui Poloniei.* Peste trei ani, la 1390, Petru Mușat mijlocește alianța dintre Mircea, domnul Țării Românești, cu care era prieten și Vladislav Iagello. Îndeplinindu-și obligația de vasal, Petru împrumută într'un rând pe regele polon cu o sumă importantă de bani, 4.000 de ruble. Prin actul încheiat cu această ocazie, Vladislav se obligă să dea lui Petru ca zălog *ținutul Pocuției* (între Ceremuș, Nistru și Carpați), împreună cu cetatea Hali-ciului. În caz de nu va achita datoria, această provincie va rămâne definitiv în stăpânirea Moldovei. Vladislav nu se ținu însă de cuvânt; pe de o parte el nu plăti decât 3.000 de ruble din datorie, iar pe de alta el nu lăsă Moldovei Pocuția, după cum se obligase. Din această cauză vor izbucni între Moldova și Polonia mari certuri.

Petru a mutat capitala țării la Suceava. Se pare că tot în vremea lui hoțarul statului moldovean a ajuns spre Nord până la Ceremuș și Nistru, deoarece voievodatul Sepenițului s'a înglobat la Moldova.

9. Roman (1391—1394). Incercarea de a organiza Biserica Moldovei. Roman era fratele lui Petru Mușat. Deși a domnit puțin, totuși domnia lui este destul de însemnată. Rămânând vasal Polonilor, el își înfinse stăpânirea până la Marea Neagră și cucerii dela Genova și Cetatea Albă.

În titlul de domnie el își spune „domn stăpânitor dela munte până la mare”. Tot Roman a zidit târgul Roman și tot el este acela care încearcă să întemeieze o mitropolie a Moldovei. La Cetatea Albă exista un episcop moldovenesc, *Iosif*. Roman îl aduce la Suceava ca mitropolit, cu învoirea și întărirea mitropolitului rutean din Halici. Dar patriarhul din Constantinopol nu voi să recunoască pe

Iosif, deoarece el dorea să pună pe scaunul mitropoliei moldovene un grec, așa cum era în Țara Românească, pentru a fi noua Biserică mai cu ușurință în ascultarea patriarhiei din Bizanț. Din această cauză a izbucnit o neînțelegere între domn și patriarh, neînțelegere care s'a potolit abia pe vremea lui Alexandru cel Bun.

Roman a fost scos din scaun de vărul său, Ștefan.

10. Ștefan I-*iu* (1394—1399). Renunțarea la Pocuția. Lupta cu Sigismund. Acest domn, ajuns prin uzurpare la tron, s'a închinat dela început Polonilor și pentru a le câștiga încrederea a renunțat la Pocuția. Astfel va începe șirul renunțărilor și concesiuniilor făcute străinilor, care vor alcătui caracteristica principală a luptelor pentru tron ce vor începe acum în Moldova. Renunțarea la Pocuția este primul exemplu pe care ni-l dă istoria Moldovei. Regele Ungariei, Sigismund, ridică din nou pretențiile de suzeranitate asupra Moldovei și găsi momentul potrivit să facă o expediție (1394). Dar el fu bătut de Ștefan la *Hintău* (nu se știe unde este această localitate) și silit să se retragă în Ardeal. Ștefan a luat parte și la lupta dela *Worskla* dintre Litvani și Tătari, fiind de partea Litvanilor și suferind alături de ei o grea înfrângere (1399). În urma acestei lupte Ștefan nu se mai întoarce în Moldova și în curând el moare.

După un șir de frământări și lupte, tronul Moldovei este luat în anul 1400 de fiul lui Roman, *Alexandru*, numit și *cel Bun*.

LECȚIA X

Voievodatul Transilvaniei

1. **Generalități cu privire la voievodatul Transilvaniei.** În stadiul actual al cunoștințelor istorice, cu privire la trecutul Transilvaniei, apare ca piatră de hotar veacul al XI-lea al erei creștine, pentru motivul că de atunci se găsesc menționate în izvoare narative cele mai vechi formațiuni de stat în cuprinsul teritoriului dintre Carpați și Tisa.

Aceste mențiuni istorice apar apoi dela începutul veacului al XIII-lea înainte sporite și confirmate prin izvoare documentare, indicând cu precizie și noul nume de *Țară Transilvană* (*Terra ultrasilvana*). Deși cuprinsă mai târziu în granițele politice ale Regatului ungar, Transilvania evului mediu a rămas de-a-lungul veacurilor separată de aceasta, trăindu-și viața ei aparte într-o tradițională organizațiune voievodală, până în veacul al XVI-lea, apoi ca *Principat* sub suzeranitatea otomană și, în sfârșit, ca *Mare Principat* sub supremație habsburgică (1765—1867).

Acest voievodat s'a organizat pe vechi temeieri trainice și într-o obârșie comună cu a celui din Sudul și cu a celui din Răsăritul Carpaților.

Între voievodatul Transilvaniei și al Moldovei sau al Țării Românești nu există nicio deosebire de esență, numai una de grad, întru cât cel dintâi a fost silit de împrejurări să rămână cu Regatul ungar în strânse legături timp mai îndelungat decât cele două din urmă. Veacuri de-a-rândul Regatul ungar nu a fost însă în stare să înlocuiască ori să desființeze organizația voievodală transilvană. Dimpotrivă, organizațiunea aceasta s'a putut afirma pe la începutul veacului al XIV-lea cu mai multă amploare decât a Regatului ungar, sfârșiat în luptele partidelor grupate în jurul diferiților pretendenți la tron.

Slăbirea Regatului arpadian l-a ajutat pe voievodul transilvan *Ladislau* (1291—1315) să devină arbitru al situațiunii politice din Un-

garia, luând la sine însăși coroana zisă „a Sfântului Ștefan” și întinzându-și, după cum precizează un document dela 1309, stăpânirea asupra unui teritoriu considerabil „dincoace și dincolo de pădure”, așa dar, până la Tisa. Pe la sfârșitul aceluiași secol, s'a învrednicit Transilvania să aibă sub cârma destoinicului voievod Știbor (1395—1414) o situațiune destul de bună și de respectată. Acest voievod Știbor stăpânea și regiunea slovacă de-a-lungul râului Vag (I. Lupaș: „Fazele istorice și evoluțiunea constituțională a Transilvaniei”).

2. Românii din Transilvania până la 1437. Starea lor socială și economică. În primele timpuri ale cuceririi Transilvaniei de către Unguri, Românii s'au bucurat de egalitate de drepturi cu cuceritorii. Ei erau doar obligați să dea dăjdiu obișnuite către coroana ungarască. Acestea se adunau de către cnezi și voievozi, care le răspundeau apoi regelui. Dintr'un document dela 1291 se vede cum, la dieta convocată la Alba-Iulia spre a lua hotărâri într'o judecată, au luat parte lalolaltă cu nobilii, Sașii, Secuții și Valahii.

Țăranii români se împărțeau în acest timp în două categorii: pe de o parte cei care, fiind lipsiți de pământ, erau supuși (șerbi), iar pe de alta cei care, fiind mici proprietari, erau liberi și datorau numai serviciul militar. Aceștia din urmă se numeau iobagi și trăiau de obicei pe lângă castele și mănăstiri, fiind conduși de cnezi, iobagi erau deci în această vreme țăranii care se bucurau de situația cea mai bună. Cu timpul ei începură însă a fi supuși la dări apoi treptat, treptat, căzura tot mai mult în puterea nobililor, până când ajunseseră în starea de supuși. Această transformare socială a condiției iobagilor s'a desăvârșit până în secolul al XV-lea.

După stingerea dinastiei Arpadiene (1301) unica dinastie probabilă de origină etnică maghiară, au urmat la cârma Regatului ungar regi din familia de Anjou de origină franceză-italiană.

Dela regii angevini, Carol Robert și mai ales Ludovic, Românii au primit o mare lovitură. Aducând cu ei tradițiile feudale din Apus, ei căutară să institue regimul feudal și în Ungaria. Voievozii români din ținuturile de margine fură deposedați de autoritatea lor, ținuturile fiind organizate în comitate, iar ei fură puși sub ascultarea comiților unguri.

Cum erau de religie catolică, regii unguri începură în același timp să ia măsuri împotriva schismaticilor, adică a Românilor ortodocși. Astfel, Ludovic cerea jurământul de credință din partea nobililor numai după ritul catolic; în caz de refuz din partea nobilului, moșiile sale erau confiscate, iar toate privilegiile de noblețe anulate.

Aceste fapte au hotărît pe mulți voievozi și cnezi români înnobilați să-și părăsească religia și să treacă la catolicism. Cu timpul, acești Români catolicizați s'au pierdut în masa nobililor unguri, maghiarizându-se. Ceilalți, care au ținut să-și păstreze credința, și-au pierdut drepturile, s'au amestecat cu țărani iobagi și au ajuns în situația acestora. Răsculându-se împotriva regelui și intrând în conflict cu autoritatea regească, unii dintre ei au fost siliți să treacă munții în Țara Românească și în Moldova, sporind elementul boieresc de acolo. Cea mai mare parte din Românii ardeleni au rămas însă pe loc și cu toate persecuțiile catolice și-au păstrat credința lor ortodoxă, deosebindu-se astfel de celelalte națiuni conlocuitoare.

Ortodoxia a fost elementul care a îngăduit Românilor din Transilvania să-și păstreze naționalitatea.

În aceste timpuri biserica ortodoxă nu era organizată, în Transilvania preoții fiind hirotonisiți de episcopi călători, veniți din Sudul Dunării. O încercare de organizare fu făcută pe timpul voievozilor Balc și Drag, fiii lui Sas, căroră regele Ludovic le dăduse moșiile lui Bogdan din Maramureș. Ei au zidit în acest ținut mănăstirea dela Peri și au obținut dela Patriarhia din Constantinopol dreptul ca această mănăstire să aibă autoritate (să fie *stavropighie*) asupra tuturor bisericilor din Maramureș și din Nordul Ardealului.

O altă mănăstire a fost întemeiată, pe la 1400, la *Prislop*, în ținutul Hunedoarei, de călugări veniți din Țara Românească. Aceasta a fost transformată mai târziu în episcopie și pe vremea lui Mihai Viteazul a dat naștere mitropoliei din Alba-Iulia.

În secolul al XV-lea mai exista încă în Ardeal o nobilime românească, care locuia mai ales în părțile de margine, în Banat, în ținuturile vecine cu Țara Românească și Moldova, precum și în Maramureș. Ea a jucat un însemnat rol militar, mai ales pe vremea luptelor cu Turcii. Dintre acești nobili, ostași de neam românesc (*viteji*), a ieșit Ioan Corvin.

În acest timp, starea țăranilor ajunsese din ce în ce mai rea. Ei nu se mai puteau muta de pe o moșie pe alta, decât cu învoirea proprietarului; trebuiau apoi să plătească numeroase dări și dijme proprietarilor și bisericii catolice; trebuiau să lucreze gratis un număr de zile pe an. Din această cauză, iobagii transilvăneni, Români și Unguri, se răsculară de multe ori, încercând să-și capete drepturile cu forța. O astfel de răscoală făcură țăranii români și unguri în 1437, din cauza abuzurilor episcopului Transilvaniei Gheorghe Lepeș. Aceasta nu strânsese timp de trei ani dijmele ce se cuveneau bisericii și la urmă le ceru pe toate deodată și anume, nu în moneda obișnuită până atunci, ci în moneda nouă care valora mai mult decât cea anterioară. De altă parte, țăranii mai erau prigoniiți și sub cuvânt că ei ar fi eretici, primind învățăturile lui Ioan Huss care fusese ars pe rug (1415).

Țăranii sătui de atâtea nedreptăți se adunară pe dealul Bobâlna, cerând nobililor să le redea libertățile răpite. La început, răsculații obținură seccese. Nobilimea înspăimântată intră la învoială cu ei încuviințându-le să se întrunească în fiecare an pe dealul Bobâlna, spre a se sfătui împreună și a stărui pentru înlăturarea năpăstuirilor. Dar, după ce nobilii se aliară cu Secuții și cu Sașii, încheiară în ziua de 16 Septembrie 1437, la Căpâlnea, o înțelegere „Unio trium nationum” prin care nu recunoșteau ca națiuni privilegiate în Transilvania decât pe Unguri, pe Sași și pe Secui. Apoi, pornind cu armată împotriva țăranilor, au reușit să-i învingă, sfărtecând în bucăți pe comandantul lor, Antonie Lungu, și trăgând în țepă alți nouă conducători ai poporului, pe un deal lângă Turda. Astfel prin această crimă și trădare nobilii și-au menținut privilegiile în dauna drepturilor elementare ale poporului, care au fost complet neglijate. Unio trium nationum, reprezintă sub raport politic desuirea Românilor de drepturile lor străvechi, recunoscând ca națiuni politice ale Transilvaniei numai pe Unguri, Sași și Secui.

3. Ioan Corvin și luptele cu Turcii. În anul când se producea mișcarea țărănească și când cele trei națiuni, amintindu-și de rosturile lor mai vechi, se solidarizau, împăratul Sigismund lua în serviciul său pe „Ioanii Olahi”, fiul răposatului Voicu din Inidoara. Tatăl lui Ioan Corvin, anume Voicu, fusese soldat grănicer în părțile Hațegului. Fiind

înnobilat de regele Sigismund, el primi moșia Huniedoara, dela care urmașii săi își luară numele de Huniade. Ioan sau Iancu, după cum i se mai zicea, servise de tânăr în armata diferiților căpitani din Apus; în urmă, întors în patrie, el își făcu o armată permanentă, plătită din banii lui, pe care o puse în serviciul împăratului Sigismund. Acesta îi dădu în schimb moșii și îl puse căpitan de graniță în părțile Mehădiei, dându-i însărcinarea de a apăra hotarul de năvălirile turcești. Ca blazon al familiei, el își luă corbul, de pe stema Basarabilor. Dela acest corb își luă numele de Corvin.

Ioan Corvin a ajuns în 1438 *Ban de Severin*, având în grijă apărarea acestui ținut de margine, în 1441 a devenit *Voievod al Transilvaniei*, iar în 1446 îl găsim *Guvernator al Ungariei*, întru cât regele Vladislav căzuse în bătălia dela Varna. În această înaltă funcție rămâne el până la 1452, când își dă demisia din cauza intrigilor nobililor unguri, rămânând comite al Bistriței și căpitan suprem al țării.

Ca urmare a acestor înalte demnități ce ocupa și în vederea triumfului politicii ce urmărea să realizeze, Ioan Corvin interveni în afacerile interne ale Țării Românești și ale Moldovei, căutând să pună sau să susțină în ambele țări domni favorabili planurilor lui. Ca voievod, al Transilvaniei, Ioan Corvin bătu pe Turci în mai multe lupte: la *Sibiu*, la *Poarta de Fier* (1442) și pe *Valea Ialomiței*, în Țara Românească, unde a fost ajutat de Vlad Dracul.

Aceste succese îl făcură să se gândească la organizarea unei mari ofensive împotriva Turcilor.

Gheorghe Brancovici, despotul Sârbilor, fusese alungat de Turci din domnia țării sale. Ioan Corvin se hotărî să-l repună în scaun, voind în acest fel să-și creeze un alt stat vasal la Dunăre, așa cum erau Țara Românească și Moldova.

Ioan Corvin pătrunse în Serbia și la Niș bătu pe Turci, apoi trecu în Bulgaria, cuprinse Sofia și ajunse la pasurile Balcanilor, lucru care hotărî pe sultanul Murad să ceară pace (1443). Aceasta se și încheiase, când, la îndemnul trimisului papei și al Venețienilor, regele Ungariei, Vladislav, călca tratatul care era pe 10 ani, începând o nouă campanie împotriva Turcilor. Armata creștină, mai puțin numeroasă decât aceea a lui Ioan Corvin din anul precedent, se îndreptă prin Vidin și Nicopole către Varna, unde îi aștepta sultanul Murad cu

armata turcească. În lupta care se dădu aici (10 Nov. 1444), creștinii fură înfrânți și însuși regele Vladislav rămase pe câmpul de luptă. Ioan Corvin și alte căpetenii abia scăpară cu fuga.

La această luptă, ca și în aceea dela Niș, a luat parte și Vlad Dracul, domnul Țării Românești. Sosind cu întârziere, flota venețiană nu a putut lua parte la luptă. În anul următor (1445), ea atacă însă cetățile turcești de pe Dunăre, fiind ajutată și de Vlad Dracul, care cuceră Giurgiul.

Cât timp a fost guvernator al Ungariei, Corvin a încercat să organizeze o nouă cruciată împotriva Turcilor. Armata creștină fu încă odată înfrântă în lupta dela Cossova (1448). Descurajat, eroul ardelean nu mai îndrăzni să atace pe Turci. Doar în anul morții sale norocul îi hărăzi o ultimă victorie, tot așa de strălucită ca cele din timpul tinereții sale.

În anul 1456, sultanul Mohamed al II-lea, care cucerise Constantinopolul, atacă Belgradul cu gândul de a pătrunde apoi în Ungaria.

Corvin alergă în ajutorul cetății. Apărat de marele căpitan român, Belgradul putu rezista și Turcii fură nevoiți să se retragă înfrânți. Puțin timp după această victorie, Ioan Corvin murea de ciumă în tabăra sa de sub zidurile orașului salvat (11 August 1456). Potrivit ultimei lui dorințe, rămășițele-i trupești, transportate în Transilvania au fost așezate spre odihnă de veci în catedrala din Alba-Iulia.

4. Personalitatea lui Ioan Corvin. Ioan Corvin este una din figurile cele mai de seamă din istoria Românilor. Căpitan înzestrat cu deosebite calități militare, el a pus spada lui în serviciul creștinătății, așa cum va face mai târziu Ștefan cel Mare. Mulțumită vitejiei și stăruinței lui Ioan Corvin, puterea turcească, care devenise tot mai amenințătoare, mai ales după moartea lui Mircea, fu din nou stăvilită în avântul ei cuceritor. Era dat ca după moartea lui Ioan Corvin, alți doi Români, Vlad Tepeș și mai ales Ștefan cel Mare, să continue această luptă de apărare a creștinătății împotriva puterii musulmane. Misiunea istorică, îndeplinită de Transilvania în veacul al XV-lea, în vremea domniei voievodului Iancu Huniade, cu neîzgăduit folos pentru creștinătate, este un argument de valoare decisivă pentru a demonstra ființa și propria ei organizare de stat. Numeroasele biruințe asupra

Turcilor i-au răspândit faima în toate țările europene, fiind socotit pretutindeni ca „cel mai viteaz atlet al lui Christos” așa cum îl denumise papa Calixt al III-lea într'o scrisoare din 24 August 1456.

Intre Transilvania condusă de Ioan Corvin și Țările Române erau raporturi dintre cele mai bune și mai amicale. O elocventă dovadă a încrederii desăvârșite și a legăturilor de prietenie dintre Ioan Corvin și Bogdan al II-lea, voievodul Moldovei, o oferă scrisoarea trimisă de acesta la 11 Februarie 1450, din orașul Roman lui Huniade, exprimându-și dorința ca „Țara domniei mele și Țara domniei tale una să fie...”

În realitate, una au fost Țările Române din Carpați străjuind creștinătatea în lupta ei de apărare împotriva Semilunii, în cursul veacului al XV-lea, ca și în veacurile următoare. Putem spune cu drept cuvânt că în vremea lui Ioan Corvin, acesta a apărat creștinătatea cu puterile unite ale Românilor de pretutindeni. El este un șef național al tuturor Românilor, un apărător al civilizației europene.

Originea românească, pe care Ioan Corvin nu și-a uitat-o, i-a creat multe neplăceri din partea nobilimei maghiare. După moartea eroului român, fiii lui au fost persecutați, iar cel mai mare ucis. Cel mai mic, Mateiaș, scăpând cu fuga în Bohemia, fu ales în 1458 rege al Ungariei numai datorită sprijinului unui unchiu al său. Sub el, Ungaria cunoscă din nou o epocă de înflorire.

5. Starea țăranimii din Transilvania până la 1514. Din cauza persecuțiilor religioase deslănțuite de regii Ungariei, mare parte din conducătorii românilor din Transilvania au trecut la catolicism, pierzându-se în masa nobilimii maghiare. În acest timp, starea țăranilor ajunsese din ce în ce mai rea. După răscoala potolită în sânge dela 1437, se iscă o alta mult mai grozavă în 1512. când țăranii români și unguri se ridică sub Doja Secuiul. După multe vărsări de sânge, Zapolia, pe atunci voievod al Transilvaniei, abia izbuti să înăbușe răscoala.

Doja a fost ars de viu la Timișoara și dat tovarășilor lui să fie mâncat.

În urma acestor răscoale, legiuitorul Verböczi dădu în 1514 cea mai aspră lege referitoare la situația țăranilor „*ius tripartitum*”. Acea-

stă lege prevedea pentru nobili numai drepturi, iar pentru țărani numai îndatoriri. Intre altele, țărani erau aruncați în robie veșnică (mera et perpetua servitute), li se lua dreptul de proprietate, lăsându-li-se numai dreptul la plata muncii depuse. (Rusticus praeter mercedem sui laboris nihil juris habebat). Timp de 100 de ani s'au dat noi legi, care au apăsât tot mai mult pe țărani.

Cu timpul, se petrecu în Transilvania un fenomen etnic cu totul neașteptat: în vreme ce căpeteniile românilor, prin trecere la catolicism sau mai târziu la calvinism, se asimilă cu nobilimea maghiară, țărani unguri, trăind în aceleași condițiuni nenorocite ca și cei români, începură a se asimila în parte cu aceștia și, pierzându-și chiar credința catolică deveniră români. În acest chip, după o vreme nu se mai deosebesc în Transilvania decât Maghiari nobili, Sași și Secui — ca națiuni dominante — și Români ca națiune împilată și tolerată fără a avea dreptul la vreo funcție publică.

Cu toate acestea, s'au ridicat dintre Români în veacul următor oameni însemnați din punct de vedere cultural, cum a fost Nicolae Olahul, care a ajuns episcop catolic, învățat de seamă și conducător al Ungariei în numele împăratului din acea vreme.

6. Starea culturală din Transilvania până la sfârșitul secolului al XV-lea. Conform tradiției evului mediu, cultura timpului era de coloratură teologică. Intreg învățământul din acea vreme purta pecetea religioasă, fiind împărțit în două: trivium și quadrivium.

Acest învățământ era organizat pe lângă biserici și mănăstiri formând școlile mănăstirești, sau în orașe mari, unde se întemeiară școli superioare numite universități.

În ultimul timp s'au descoperit noi mărturii care atestă existența în Transilvania a unei universități în orașul Sibiu, *Studium generale Cibiniense*.

Dintre școlile bisericesti ale Românilor cea mai veche este aceea dela sfârșitul veacului al XV-lea care a funcționat pe lângă Biserica Sf. Nicolae, unde se formau viitorii pastori sufletești ai poporului românesc.

Cu toate persecuțiunile catolice, Români din Transilvania și-au păstrat credința lor ortodoxă.

Am văzut că prima încercare de organizare bisericească au făcut-o fiii lui Sas, care au clădit mănăstirea cu caracter episcopal din Peri, în Maramureș.

Egumenul de aici s'a mutat mai târziu la Feleac, lângă Cluj.

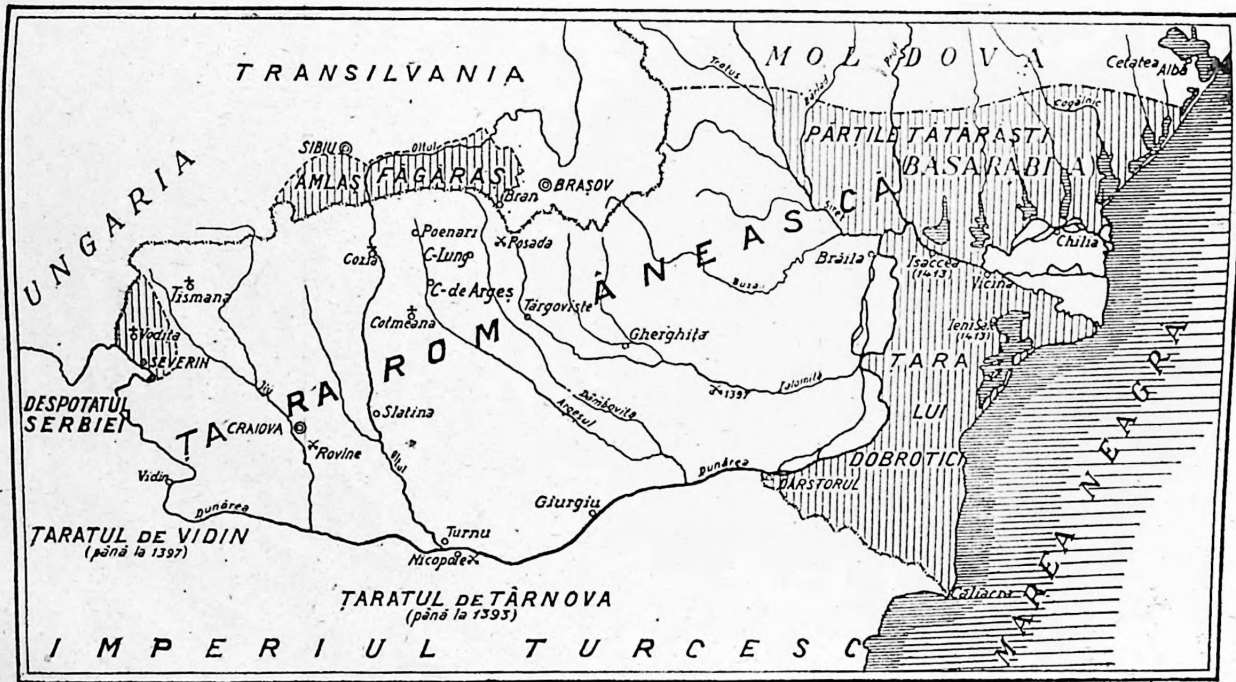
Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, a creat pentru posesiunile moldovenești din Transilvania o episcopie la Vad.

Episcopatul de acolo atârna de mitropolitul din Suceava.

Din biserica pe care domnii munteni au construit-o la Geoagiu, ținut căpătat de aceștia dela regele Ungariei, s'a dezvoltat mai târziu o episcopie, care a dat naștere, în vremea lui Mihai Viteazul, mitropoliei dela Alba-Iulia.

Aceste legături religioase ale Transilvaniei cu Țările Române, ca și desele incursiuni ale armatelor românești de peste munți, stabilirea raporturi strânse între Românii de peste munți și cei de dincoace, asupra cărora oblăduia același obicei al pământului ca normă juridică, răspândită în toate părțile locuite de Români.

TARA ROMANEASCA
 IN TIMPUL
 Lui MIRCEA CEL BĂTRÂN

R. G. Ionescu

LECȚIA XI

Mircea cel Bătrân (1386—1418)

1. **Stăpânirea lui Mircea.** Mircea cel Bătrân a fost unul dintre cei mai străluciți voievozi pe care i-a avut Țara Românească. Era fiul lui Radu I și a luat tronul în urma morții fratelui său Dan în împrejurări grele, când expansiunea turcească ajunsese până la Dunărea de jos. Pe vremea lui Mircea, Țara Românească are cea mai mare întindere teritorială din toate timpurile. Hotarele ei se văd din titlul pe care-l poartă Domnul și care apare în hrisoavele anilor 1402—1408 în chipul următor: „Eu, cel întru Hristos Dumnezeu bine credinciosul și de Hristos iubitorul și singur stăpânitorul la Mircea, mare Voievod și Domn, cu mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpânind și domnind toată Țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă și spre părțile tătărăști și Amlașului și Făgărașului herzeg și Banatului de Severin Domn și de amândouă părțile de peste toată Dunărea și până la Marea cea mare și cetății Dârstorului stăpânitor”.

Acest titlu al lui Mircea a reprezentat o realitate de fapt. „Părțile tătărăști” erau ținuturile cucerite de la Tătari din vremea lui Nicolae-Alexandru Basarab. Amlașul, Făgărașul și banatul Severinului fuseseră primite de Vlaicu ca feude ungurești, iar Dobrogea cu Silistra au fost cucerite de Mircea de la Turci în anul 1389. Stăpânirea „de amândouă părțile de peste toată Dunărea și până la Marea cea mare” se referă la Dobrogea. Numele acestei provincii vine de la un principe Dobrotici. Cariera lui Dobrotici îl înfățișează pe acesta ca pe un aventurier îndrăzneț și norocos, care stăpânea această țară pe la 1354. Ultima știre asupra lui Dobrotici o avem din 15 Februarie 1385.

Nu se știe în ce împrejurări a murit Dobrotici. Se știe doar că înainte de 1388—1389 Mircea n'a stăpânit Dobrogea și că aceasta intră în stăpânirea Domnului muntean după această dată.

Luarea Dobrogei de la Turci a însemnat deci un capitol de luptă

pentru creștinătate a lui Mircea, care simțind că Turcii se așează la Dunăre și amenință negoțul pe fluviu a crezut că este de datoria lui să ocupe aceste locuri dela mare și Dunăre, pierdute de creștini.

Niciodată, Țara Românească nu a ajuns la o întindere așa de mare teritorială, ca în timpul domniei lui Mircea.

Stăpânind malurile Dunării și Dobrogea, Mircea era sortit să ajungă în conflict cu Turcii care, după cucerirea unei mari părți din Peninsula Balcanică, se îndreptau tocmai în acea vreme cu pași repezi către Dunăre.

2. Pericolul turcesc. Turcii *Osmanlâi* au veni din Asia centrală în urma Turcilor *Seldgiucizi*, care se substituiseră încă din veacul al XI-lea stăpânitorilor arabi. Un șef al lor, *Ertogrul*, capătă ca feudă *Konia*, de unde apoi începu să lupte contra imperiului bizantin. Fiul său, *Osman*, cuceri *Brusa*, iar nepotul său, *Orkhan*, își făcu aci capitala și bătu cele dintâi monete otomane, semn al unui stat organizat. Tot el cree *corpul ienicerilor*, cel mai de seamă corp de trupă al armatei turcești. Corpul ienicerilor era alcătuit din copii de creștini crescuți în religia islamică și învățați de mici cu meseria armelor și cu asprimea disciplinei și vieții militare. Ienicerii erau soldați pe viață și nu aveau voie să exercite o altă meserie. În schimb ei erau întreținuți de sultan și aveau, pe deasupra și o leafă destul de ridicată. Acest corp de ieniceri a fost prima infanterie permanentă și plătită, pe care a cunoscut-o Evul Mediu. În afară de aceștia, armata otomană se mai compunea din *spahii*, cavaleri înarmați mai ușor decât cavalerii apuseni. Spahii se recrutau dintre proprietarii de pământ, care datorau serviciul militar sultanului. Spahii și ienicerii erau trupe regulate. Pe lângă aceștia mai era oastea neregulată, *achingii*, care veneau la luptă numai pentru pradă. Organizația armatei turcești era astfel superioară celei creștine.

În ea domnea un spirit războinic cum numai la armatele tinere se întâlnește. Disciplina, mai ales la ieniceri, era mult mai aspră decât la creștini. În general, organizarea armatei turcești avea un caracter modern, față de aceea medievală a creștinilor. Sultanul, cu putere absolută, se sprijinea pe o forță militară națională. Numai așa se pot explica repezile cuceriri ale Turcilor. Fiind rugați de *Cantacuzini* să le dea ajutor în luptele acestora cu *Paleologii* pentru tronul Bizanțului,

Turcii puseră mâna pe Gallipoli (1356) și puțin în urmă sultanul *Murad I*-u începu cucerirea Peninsulei Balcanice. În 1365 el cuceră *Adriano-polul*, unde își stabilă capitala. În urma luptei dela *Cirmen*, pe fluviul *Marița*, partea de Sud a Serbiei căzu sub Turci (1371), rămânând liberă numai stăpânirea cneazului *Lazăr* din părțile dunărene. Cât privește *Bulgaria*, împărțită în două țarate, cel dela *Vidin*, condus de *Sracimir*, și cel dela *Târnova*, condus de *Șișman*, această țară ajunsese la o mare decădere. În fața pericolului turcesc, cneazul *Lazăr* cheamă pe toți creștinii din Balcani la luptă.

Deși Turcii nu ajunseră la Dunăre, totuși coaliția creștină întreprinsă de *Lazăr*, cneazul *Sârbilor*, se înjgheabă și luptele începură. Cu toate că sultanul *Murad* căzu ucis de un sârb, în lupta dela *Cossovopolije* (*Câmpul Mierlei*), creștinii fură bătuți în chip strașnic de fiul lui *Murad*, *Balazid zis Ilderim* (*Fulgéru*). Insuși cneazul *Lazăr* căzu în luptă. În urma acestei victorii, *Serbia* e cucerită, și, în urma închinării țarului bulgar *Șișman* (1393), Turcii ajung la Dunăre.

După ultimile cercetări istorice s'a ajuns la concluzia că *Mircea* nu a participat la această bătălie. El a contribuit mai mult la întârzierea înaintării otomane în Europa, cucerind *Dobrogea* și înfruntând pe *Balazid*, mai târziu pe pământ românesc, decât trimițând ostașii lui în țări depărtate.

3. Relațiile lui Mircea cu vecinii. Pentru a preîntâmpina pericolul ce se apropia, *Mircea* avea nevoie de aliați. Buna credință a *Ungurilor* care erau conduși în acea vreme de *Sigismund*, cel care avea să ajungă mai târziu și împărat al Germaniei și rege al Boemiei, fiind foarte îndoelnică, *Mircea* profită de rivalitatea ce exista atunci între *Sigismund* și cumnatul său *Vladislav Jagello*, regele Poloniei, și încheie un tratat de alianță cu acesta din urmă, prin intermediul Domnului moldovean, *Petru Mușat*, la *Lublin* (1390). Tratatul, îndreptat împotriva Ungariei, era redactat în așa chip încât *Mircea* era pus pe picior de egalitate cu regele polon. Prin acest tratat de alianță defensiv cei doi conducători își promiteau ajutor reciproc în cazul unei invazii dușmănoase din partea lui *Sigismund*. Regele polon a promis că nu va porni cu oastea contra Ungariei, înainte de a se înțelege cu *Mircea*. Totodată s'a obligat să respecte învoiala, pe care *Mircea* ar izbuti să o încheie cu *Sigismund*.

Mircea nu putu însă să păstreze această atitudine de dușmănie față de Unguri mult timp. Marele voievod înțelese că Turcii îl vor copleși dacă îl vor găsi singur; de aceea, el se hotărî să se împace cu Ungurii.

În primăvară anului 1395, după ce în toamna 1394, fusese silit să părăsească țara și să fugă în Transilvania din cauza pretendentului Vlad, susținut de Turci, Mircea încheie un tratat de alianță la Brașov cu regele Ungariei, Sigismund, în condiții de perfectă egalitate. Mircea a avut legături de prietenie și cu voievodul Stibor al Transilvaniei care i-a dat trupe de ajutor, ca să poată scăpa de acel rival primejdios pe care l-a alungat din Țara Românească în vara anului 1396.

Raporturile de prietenie ale lui Mircea sunt excelente și cu Domnii Moldovei, Petru Mușat și Alexandru cel Bun, ajutându-l în special pe acesta din urmă în anul 1400 ca să ocupe tronul țării sale.

4. Luptele cu Turcii. Rovine (1394). După ce cucerise Bulgaria răsăriteană Balazid trecu în toamna anului 1394, pe la Vidin, în Țara Românească. Mircea îi ieși înainte la Rovine.

Cu Balazid veniseră și oștile principilor sârbi, care erau vasali Sultanului. Printre aceștia era și Marcu Crăișorul, un erou mult cântat de baladele sârbești și care a căzut în luptă. Bătălia s'a dat în ziua de 10 Octomvrie și a fost foarte cruntă. „Și fu războiul mare cât se întuneca de nu se vedea văduhul de mulțimea săgetelor, așa de se vărsa sânge mult cât era văile crunte” (*Cronica lui Moxa*).

Bătălia dela Rovine a alcătuit subiectul de inspirație al uneia din poeziile marelui nostru Eminescu (*Satira III-a*), care ne-a dat o minunată descriere a acestui însemnat fapt istoric.

Mărturiile sârbești, bulgărești, bizantine și românești recunosc toate victoria lui Mircea.

Cu toate acestea el nu se putu folosi de ea, deoarece, oboșite și împuținate din cauza marilor pierderi, oștile sale nu putură împiedica înaintarea Turcilor, care aduceau cu ele pe uzurpatorul Vlad. Mircea fu nevoit să se retragă în toamna anului 1394 la Brașov, unde, în primăvara următoare, se întâlni cu Sigismund, care tocmai se întorcea învins din expediția din Moldova și cu care încheie tratatul de alianță ofensivă și defensivă de care am pomenit.

Cu toate că Mircea era în acea vreme un Domn pribeag și fără țară, prestigiul său era atât de mare, încât Sigismund încheie tratatul pe temeiul reciprocității depline, după cum se vede din condițiunea lămurită, în care se spune că, dacă va pleca Sigismund în persoană contra Turcilor, la fel va merge și Mircea, iar dacă își va trimite numai armată, tot așa va proceda și Mircea trimițându-și armata și oamenii săi.

Trecerea prin țara lui Mircea este liberă pentru rege și oștile sale, proviziile însă vor fi plătite cu bani gata. În orașele sau cetățile ce se vor lua de la Turci, garnizoanele puse de Sigismund vor fi dublate de acelea ale lui Mircea.

Strângând oști puternice și numeroase, Mircea și Sigismund coboară pe la Brașov spre Argeș, de unde alungară pe Vlad, apoi merseră la cetatea Turnu (Turnu Măgurele sau Nicopole mic), pe care o cuprinseseră, curățind în acest chip Țara Românească de păgâni.

La întoarcere, Sigismund a fost atacat de Vlad, care s'a mai menținut încă puțin timp în părțile răsăritene ale Țării Românești.

5. Bătălia de la Nicopole (1396). Văzând puterea tot mai amenințătoare a Turcilor, regele Sigismund făcu apel la lumea creștină și izbuti să organizeze o adevărată nouă cruciată împotriva acestora. În afară de armata ungurească, la care se alăturase și Mircea cu ostașii lui, precum și țarul Sviacimir de la Vidin, mai luau parte și numeroși cavaleri germani, printre care se afla și un străbun al regelui nostru, *Frederic de Zollern*, englezi, cum și vreo 6000 de cavaleri francezi, sub comanda ducelui Burgundiei, *Jean de Nevers*. Armata creștină cuprindea în total vreo sută de mii de oameni, dintre care 60.000 erau cavaleri. Turcii adunase la rândul lor o oaste numeroasă. Cele două armate se întâlniră la *Nicopole*.

Spre deosebire de armata turcească, a cărei putere sta în pedestriimea bine înarmată și disciplinată a ienicerilor, cea mai mare parte a oștirii creștine era formată din cavaleri apuseni, oaste de călăreți înarmați cu arme grele și învesmântați în fier. Doar armata lui Mircea, formată din boieri călări și țărani pedestrași, înarmați mai ușor, se putea asemui cu armata turcească.

Știind rostul de luptă al Turcilor, Mircea ceru învoirea să atace el întâi. Dar Francezii încurajați de faptul că isbutiseră să cucerească

Vidinul și Rahova, se opuseră și cerură să înceapă ei lupta. Deoarece ei începuseră să amenințe cu retragerea din luptă, Sigismund fu silit să le facă pe plac și să-i lase să atace întâi. Atrași în cursă de spahii, care se prefăcuseră că fug, cavalerii fură înconjurați de țeniceri care îi măcelăriră sau îi luară prinși pe toți. Incercarea lui Sigismund de a restabili lupta nu avu succes și armata creștină fu silită să fugă. Mircea, care nici nu intrase în luptă, se retrase în Nordul Dunării.

Bătălia dela Nicopole (28 Septembrie 1396) e ultima încercare de cruciată împotriva păgânilor. De aci înainte aproape toate luptele împotriva Turcilor vor fi susținute de Români. În anul următor luptei dela Nicopole, voievodul Ardealului, Stibor, prinse pe uzurpatorul Vlad și îl duse în Ardeal, așa încât Mircea nu mai fu de aici înainte stânjenit.

6. Mircea și Turcii după bătălia dela Nicopole. Infrângerea creștinilor la Nicopole a fost o grea lovitură pentru Mircea, întru cât rămâne singurul obstacol serios în fața pericolului turcesc din ce în ce mai amenințător.

Cei mai mulți istorici români afirmă că la 1397 a fost o nouă năvălire a lui Baiazid în persoană în Țara Românească și că Mircea l-ar fi bătut, în niște locuri mlăștinoase, pe valea Ialomiței, alungându-l peste Dunăre.

Astăzi când cunoaștem destul de bine mișcărilor strategice ale Sultanului Baiazid în această epocă, putem afirma că această bătălie n'ă existat.

Ultima expediție trimisă de Baiazid împotriva lui Mircea avu loc la 1400, dar și de data această Domnul Țării Românești a rămas biruitor alungând pe năvălitorii păgâni din țară.

Stăpânirea lui Mircea era acum mai redusă, căci Turcii, după ce cuceriseră și Târnova dela țarul Șişman, ocupă și provinciile lui Mircea de peste Dunăre. Silistra rămase în stăpânirea Sultanului și cetă turcești începură să treacă mereu Dunărea spre a prăda țara. Mircea construi, cu multă cheltuială, o cetate nouă la Giurgiu, de unde pândea mișcărilor Turcilor. În curând evenimente neașteptate schimbau însă cu totul situația.

În Asia se ridicase în această vreme hanul mongol Timur Lenk (Tamerlan), care se îndreptă asupra Asiei Mici cu gândul de a dis-

trage puterea turcească. Baiazid a încercat să i se împotrivească, dar în lupta dela Angora (1402) armata lui fu pusă pe fugă și el însuși căzu în mâinile învingătorului, care îl făcu prizonier. După opt luni de închisoare grea, Sultanul muri.

Pe urma lui Baiazid, rămaseră patru fii, care începură să se lupte pentru tron. Unul muri și cearta continuă între ceilalți trei, Soliman, Musa și Mohamed. Mircea văzu în aceste împrejurări un nimerit prilej de a interveni în treburile turcești și a trage folos de pe urma intervenției sale. El sprijini pe Musa, care bătu pe Soliman, îl ucise și îi luă stăpânirea asupra ținuturilor din Europa, pe când în Asia rămase stăpânitor celălalt frate, Mohamed. Cât timp domni Musa (1411—1413), Mircea se bucură de liniște și stăpâni și Dobrogea și Silistra, care trecuseră din nou în mâinile lui. *Tot în acest timp luă Chilia dela Genevezi și astfel ajunse stăpân pe gurile Dunării.*

Pe la 1411 încheie un tratat cu Polonia, îndreptat contra lui Sigismund, temându-se probabil de faptul că acesta fusese ales în 1410 și împărat al Germaniei. Cu Domnul Moldovei, Alexandru cel Bun, pe care îl ajutase să ia domnia, Mircea păstra legături de prietenie.

Dar o nouă schimbare se petrecu în legăturile cu Turcii. Înălăturând pe Musa, Mohamed îl ucise și-i luă tronul (1413). Mircea care își dădea seama de primejdia ce o reprezintă pentru el Mohamed, sprijini pe un alt pretendent la scaunul Sultanilor, anume Mustafa, fiul nelegitim a lui Baiazid, cu nădejdea că va putea învinge pe Mohamed. Încercările acestuia avură un rezultat contrariu, celui la care se aștepta marele voievod. Mustafa fu învins și omorât de Mohamed. Această împrejurare nu fu de loc plăcută pentru Mircea, care avea să înfrunte din nou dușmănia Turcilor. Întrădevăr, Mohamed porni la Dunăre, dar nu trecu dela început în Țara Românească, ci ocupă mai întâi Dobrogea și mai apoi cetățile care asigurau stăpânirea Dunării: Silistra, Giurgiu și Turnu. La vadul din spre „părțile țărănești”, la Isaccea, clădi o cetate și tot așa la Ieni-Sale, lângă Babadag. În acest fel, Mircea era încercuit de puterea turcească și pus în imposibilitate de a mai acționa pe malul drept al Dunării.

Multă vreme s'a crezut că el ar fi încheiat cu dâșii un tratat prin care se obliga să plătească un haraciu anual în schimbul respectării autonomiei și obiceiurilor vechi ale țării. Acest tratat a fost plăsmuit în veacul al XVIII-lea cu ocazia revendicărilor noastre. Supunerea

Țărilor Românești sub Turci nu s'a făcut în realitate printr'un act scris, ci Turcii au recunoscut „închinarea” prin primirea haraclului, ne-amestecându-se cu nimic în treburile țării sau în drepturile Domniei.

7. Activitatea internă a lui Mircea. Mircea a consacrat o bună parte din activitatea sa treburilor lăuntrice ale țării. Datorită faptului că a avut o domnie lungă și prosperă pe tărâmul politic, Țara Românească s'a bucurat și de o înflorire economică. Importul și exportul a fost viu. Cîrcația monetară era mare, încât sub Mircea s'a simțit nevoia să se bată ducați de argint și o monedă divizionară, *banul* de aramă. Năzuind să îmbunătățească situația economică a țării, Mircea a dat o deosebită atenție comerțului. El a dat privilegiile comerciale Llovenilor (1409) și Sașilor din Brașov (1413), asigurându-le libertatea de a vinde mărfurile în țară, sau a le descărca în schela dela Brăila, care ajunsese cel mai important port al Țării Românești. Importam postavurile și catifeaua de *Ypres*, de *Louvain*, și de *Colonia*. În schimb, exportam vite, piei, blănuri, sare, miere, ceară, pește, brânză și cereale.

Românii din țara lui Mircea locuiau mai mult la sate, Țara Românească fiind mai ales un ținut țărănesc. Există totuși și o serie de orașe, centre comerciale: *Argeșul*, *Târgoviștea*, *Severinul*, *Bistrița*, *Târgul Jiului*, *Râmnicul (Vâlci)*, *Câmpul-Lung*, *Pitești*, *Gurgu*, *Brăila*, *Turnu (Măgurele)*. Orașele erau legate prin drumuri pentru cărăuși, negustori și funcționari domnești. Dar drumul de negoț cel mai însemnat era drumul Brăilei, prin Bran și prin Târgoviște.

Clasa nobilă din acea perioadă era clasa boierilor, seniorilor, proprietari de pământ, care formau un sistem senioral de exploatare a pământului, nu un sistem juridic întemeiat pe înobilare sau pe jurământul feudal ca în Apus.

Alături de clasa boierească avem oamenii liberi, proprietari, moșnenii de mai târziu, care forma o puternică forță socială a istoriei noastre, o clasă de apărători ai pământului, ca izvor de viață pentru ei.

În afară de aceștia era încă de pe atunci un mic număr de șerbi propriu ziși, care însă nu erau legați de glie, ci erau liberi să schimbe stăpânul și să se mute în alt loc. Prin urmare „țărănimea românească

nu era legată de glie, ci ea participa la beneficiile exploatării pământului, era deci interesată la apărarea lui”.

Mircea a îngrijit și înzestrat mănăstirile zidite de înaintași săi (Tismana și Vodița), a teminat Cotmeana (jud. Argeș), a zidit Cozia, unde a și fost înmormântat.

Pe peretele acestei mănăstiri, în locul rezervat ctitorilor, se mai vede și astăzi chipul voievodului și al fiului său Mihail, asociat la domnie. Mircea e îmbrăcat în costum de cavaler apusean, având pe cap o coroană de tradiție împărătească bizantină. De altfel, pe costumul lui cusut cu aur, se distinge și vulturul împăraților bizantini.

La Tismana s'a desfășurat în timpul lui Mircea o însemnată activitate culturală și religioasă, al cărui suflet a fost călugărul Nicodem. Inimosul călugăr a scris și o evanghelie în slavonește. Tot în vremea lui Mircea capitala țării a fost mutată la Târgoviște. În timpul domniei lui se împliniră dregătoriile, iar țara își desăvârși organizarea începută de predecesorii lui Mircea. Încă din timpul vieții, Mircea ca să evite luptele succesoriale și-a asociat la domnie pe fiul său, Mihail, care în anul 1418 i-a urmat la tron.

Pe drept cuvânt se poate spune că Mircea cel Bătrân a fost un adevărat ctitor de țară, iar Țara Românească s'a organizat temeinic și și-a desăvârșit opera întemeierii în timpul domniei acestui „mare voievod și domn”, care a fost un priceput gospodar și un creștin adevărat.

8. Personalitatea lui Mircea. Persoana lui Mircea cel Bătrân alcătuiește una din figurile mari ale istoriei noastre. Pe lângă talente militare deosebite (victoriile lui personale împotriva Turcilor sunt o mărturie), Mircea a dat dovadă și de o iscusință politică, cu totul aparte. Aliniindu-se cu Polonia împotriva Ungurilor, el știu să se întoarcă spre aceștia din urmă și să se împrietenească cu dânșii, atunci când pericolul turcesc se ivi la Dunăre. Această nouă alianță nu-l făcu însă să strice relațiile de prietenie cu Polonia. Respins de Turci și trădat de Vlad, Mircea lucră cu atâta iscusință încât izbuti să impună lui Sigismund un tratat de alianță pe picior de egalitate, cu toate că regii Ungariei își afirmase totdeauna dreptul de suzeranitate asupra Domnilor români. Când izbucniră certurile între fiii lui Baiazid, marele voievod caută să folosească acest fapt dând ajutor lui Musa și Mustafa

împotriva lui Soliman și lui Mohamed, în schimbul unor beneficii, printre care era și asigurarea stăpânirii în dreapta Dunării. Această stăpânire era o necesitate de primul ordin pentru Mircea.

Intradevăr, numai astfel își putea el păstra țara neatinsă, căci, cum s'a spus, „cine stăpânește Dobrogea, stăpânește și câmpia munteană”. Era o necesitate impusă de situația geografică și istoria a adevărit-o mereu.

Ca Domn al Țării Românești, Mircea se bucura de un prestigiu deosebit, fiind socotit chiar de Turci „principe între creștini cel mai ager și cel mai viteaz”.

El a căutat să facă din țara lui o mare putere, organizând-o după modelul bizantin.

„Pe vremea lui Mircea, călătorul venit din Apus ar fi putut găsi un început de stabilire a ordinii politice și sociale după normele bizantine” (N. Iorga).

La aceasta l-a ajutat, pe lângă priceperea lui, și domnia sa neobișnuit de îndelungată pentru acele vremuri tulburi și nestatornice.

LECȚIA XII

Alexandru cel Bun (1400 – 1432)

Urmașii lui Mircea cel Bătrân și ai lui Alexandru cel Bun.

1. **Stăpânirea lui Alexandru.** *Alexandru*, numit *cel Bun*, veni pe tronul Moldovei la anul 1400, cu ajutorul lui Mircea cel Bătrân. După cum Mircea cel Bătrân în decursul lungei sale domnii a consolidat definitiv Țara Românească, tot astfel și Alexandru cel Bun a întărit definitiv Moldova, întinzând hotarele țării și organizându-i temeinic viața bisericească și economică.

El era fiul lui Roman, care fusese înlăturat din domnie de Ștefan I. Cu întronarea lui se curmară și certurile pentru domnie. A avut o domnie lungă și însemnată mai mult prin activitatea de organizare a țării decât prin fapte de arme.

Țara Moldovei în timpul domniei lui Alexandru cel Bun se întindea dela Ceremuș la *limanul Nistrului* și dela *Milcov* până la *Hotin*, cuprinzând și cele două porțiuni însemnate: *Cetatea Albă* și *Chilia* (1412).

În decursul stăpânirii sale Moldova înglobează și *Pocuția*, asupra stăpânirii căreia Ștefan I-iu renunțase numai spre a căpăta încrederea Polonilor.

Cu drept cuvânt putem să spunem că Țara Moldovei a avut cea mai mare întindere teritorială de până acum, întrecută numai în vremea domniei lui Ștefan cel Mare, care îi va adăuga cetatea *Crăciuna* spre Sud și *Ciceul* și *Cetatea de Baltă* din Transilvania.

2. **Relațiile lui Alexandru cu vecinii.** Ca și predecesorii săi, el s'a închinat Polonilor (1402), printr'un tratat pe care l-a reînnoit în mai

multe rânduri. Cu această ocazie, Alexandru dădu regelui Vladislav Jagello încă 1000 ruble, rest din suma dată cu împrumut Polonilor de Petru Mușat, pentru care regele îi recunoscu stăpânirea Pocuției până la achitarea ei.

În calitate de vasal al regelui polon și ca urmare a tratatului încheiat în 1402, Alexandru trimite acestuia un contingent de oaste moldovenească pentru a-l ajuta în războiul pe care îl începuse cu cavalerii Teuțoni din Prusia (1410) Tannenberg. Nu tot așa de ușor s'a purtat însă regele Poloniei față de Alexandru cel Bun, căci el purta gânduri vrăjmașe asupra Moldovei. Astfel constatăm că în acest timp, dușmănia care existase între Unguri și Poloni luă sfârșit și între regele Sigismund și Vladislav se încheie un tratat de împăcare la Lublin (1412) care prevedea într'un articol secret înțelegerea lor asupra Moldovei. Sigismund recunoștea lui Vladislav dreptul de suzeran asupra statului moldovenesc; în schimb Vladislav se obliga să silească pe domnul Moldovei să ajute pe regele Ungariei, care devenise și împărat german, dacă acesta va fi atacat de Turci. În caz de nesupunere din partea lui Alexandru, cele două monarhii aveau să-și împartă Moldova, Polonia luând partea de Nord-Est cu orașele Iași și Cetatea Albă, iar Ungurii partea din spre Sud-Vest cu orașele Bârlad și cetatea Chilia.

Alexandru însă a păstrat tot timpul credință regelui polon. În 1422 el dădu acestuia un nou contingent de oaste, 400 de călăreți sub conducerea spătarului Coman, care s'a purtat vitejește în lupta cu cavalerii Teuțoni dela Marienburg (1422). De altfel, dintr'o prevedere politică, Alexandru cel Bun intrase în legătură de prietenie cu Witold, ducele Lituaniei, și apoi cu Swidrigaillo, urmaș al acestuia. Ducele Lituaniei și regele Polonilor nu erau în raporturi bune, deoarece Vladislav Jagello voia să încorporeze la regatul său și Lituania. În luptele care au avut loc, Alexandru a luat partea lui Swidrigaillo, dar întru cât acesta a fost înfrânt, a trebuit să renunțe la luptă.

Alexandru a și murit puțin timp după aceea, fără să se împace cu Polonia.

Cu Ungurii, relațiile lui Alexandru cel Bun au fost normale. Se

constată chiar o apropiere față de această țară atunci când se produsese ruptura cu Polonia, adică spre sfârșitul domniei lui Alexandru.

Cu Muntenia a păstrat Alexandru nu numai bune relațiuni de vecinătate, ci și de alianță politică în timpul lui Mircea. Cât timp acesta împiedică năvala turcească la Dunăre, situațiunea Moldovei era mai ușoară decât a Munteniei. După moartea lui Mircea însă, Turcii profitând de luptele succesoriale la tronul Țării Românești încep să năvălească mai des la Nordul Dunării. În certele dese dintre urmașii lui Mircea a intervenit Alexandru cel Bun sprijinind pe aceia dintre pretendenți, în care socotea că poate să aibă mai multă încredere pentru continuarea politicei lui Mircea și pentru apărarea Moldovei de invazia turcească. Cu toate aceste măsuri în anul 1420 Turcii atacă chiar Moldova, dar sunt respinși de Alexandru. Aceasta e prima ciocnire a Moldovenilor cu Turcii. Pentru a fi la adăpost de atacurile Turcilor, Alexandru întărește Cetatea Albă — luată definitiv dela Genevezi — cu ziduri puternice, clădite de meșteri aduși din Polonia. Cetatea Albă și Chilia păzeau Moldova de atacurile Tătarilor și Turcilor și Alexandru își dădea seama de importanța lor.

Pentru a-și întări stăpânirea în ținuturile dela Marea Neagră, el poartă lupte și cu Dan II, Domnul Țării Românești, pentru ținuturile tătărăști și Chilia, care rămăsese Domnului moldovean. Pentru a fi mai sigur, el căută să aibă un Domn credincios și prieten în Țara Românească și de aceia intervine în certurile pentru tron. El reușește să pună pe tron pe un fiu al lui Mircea, anume Aldea, care își luă numele de Alexandru. Prin această politică prevăzătoare, Alexandru cel Bun este un demn înaintaș al lui Ștefan cel Mare, care va proceda întocmai spre a se apăra de Turci.

Cu Tătarii n'a avut conflicte. Dimpotrivă, ei i-au dat ajutor în expediția pe care a întreprins-o în vara anului 1431 împotriva Polonilor. În genere se constată că politica urmărită de Alexandru cel Bun față de vecini a fost o politică de apărare, iar întreaga sa acțiune diplomatică s'a sprijinit pe un sistem de echilibru de forțe cu caracter defensiv.

3. Activitatea din lăuntru țării. Cât privește activitatea internă, Alexandru cel Bun și-a câștigat merite de netăgăduit prin opera sa de organizare lăuntrică a Moldovei. În vremea lui se lămuresc o parte din dregătoriile care luaseră ființă odată cu întemeierea statului moldovenesc. Ele nu s'au creat deodată, ci treptat, treptat, ca și în Țara Românească.

Alexandru isbutește să pună capăt neînțelegerii cu Patriarhatul din Constantinopol, care se iscase în vremea tatălui său, Roman. Datorită acestui fapt, Alexandru putu înființa *mitropolia dela Suceava* și putu căpăta recunoașterea lui Icsif Mușat ca mitropolit (1401). Cu acest prilej, a venit la Suceava un trimis al patriarhului, *Grigore Țamblac*, călugăr învățat dela Târnova. El a stat mai multă vreme în Moldova, cu care prilej a scris și ținut numeroase predici în limba slavonă (medie-bulgară), privitoare la organizarea vieții bisericești și la morală creștină. A scris și o istorie a Sf. Ioan cel Nou, martirizat de Tătari la Cetatea Albă pe la 1300, sfânt ale cărui moaște au fost aduse de Alexandru la biserica *Mirăușilor* din Suceava (1402). De atunci Sf. Ioan cel Nou este considerat ca *patronul și apărătorul Moldovei*.

În timpul cât a stat Grigore Țamblac în Moldova a fost numit „mare dascăl” al bisericii moldovenești și egumen la Mănăstirea Neamțului, cea mai veche din Moldova, întemeiată de ucenicii lui Nicodem dela Tismana.

Mai târziu Grigore Țamblac ajunsese mitropolit al Chievlului datorită influenței personale a marelui duce Witold din Lituania, cu condiția însă ca să lupte pentru unirea bisericii catolice cu cea ortodoxă. În această calitate și ca delegat al Domnului moldovean, el a luat parte la *Conciliul din Constanța* (1415), convocat de împăratul Sigismund spre a curma schisma din biserică. Din Țara Românească plecase o scâlă cu boierul Dragomir reprezentând pe Mircea, iar din Ardeal voievodul Stibor. Mitropolitul Grigore Țamblac, sprijinit de Iagello

și de Witold principele Lituaniei, stăruind pentru unirea bisericilor creștine, arătând că aceasta aduce mult bine Rușilor și Românilor.

În afară de întărirea mitropoliei Moldovei, Alexandru a întemeiat și episcopiiile dela Rădăuți și Roman. A zidit mănăstirile *Moldovița* și *Bistrița*; aceasta din urmă i-a slujit de lăcaș de odihnă după moarte. Aceste mănăstiri au fost înzestrate cu numeroase odoare bisericesti, cu sate, venituri și robi. Numeroase danii au primit și celelalte mănăstiri ale Moldovei și anume *Neamțul*, *Sf. Nicolae* din Poiana Siretului, *Humorul* și *Horodnic*.

În aceste mănăstiri a prins să se desvolte în curând o intensă activitate culturală de ordin bisericesc și de limbă slavonă.

În timpul lui Alexandru cel Bun au început să se scrie primele anale istorice (letopisețe) la Bistrița. O astfel de activitate luase naștere încă de mai înainte la mănăstirea Neamțului, sub influența ucenicilor lui Nicodem.

Dar nu numai față de biserica țării a arătat Alexandru grijă, ci și față de celelalte confesiuni creștine. Astfel, din cauza legăturilor strânse între Moldova și Polonia în vremea lui Alexandru cel Bun se intensifică în țara lui, influența catolică. Sub influența primelor sale soții, *Margareta de Losonț* și *Ringala*, care erau catolice, Alexandru a încurajat catolicismul, întemeind o nouă episcopie catolică la *Baia*. Aici se află înmormântată *Margareta de Losonț*. A treia soție a lui Alexandru a fost *Marina*, principesă ortodoxă, fiica unui boier moldovean.

Și față de armeni a fost tolerant, recunoscându-le printr'un hrisov domnesc un episcop, cu reședința la Suceava.

Alexandru îngrijea și de prosperitatea economică a țării. Ca și *Mircea* în Țara Românească, el căută să asigure drumurile de comerț ce străbăteau Moldova. Aceste drumuri urmau în genere văile râurilor principale, Siretul, Prutul, Nistrul și ajungeau direct la marile porturi dunărene și maritime ca: *Brăila*, *Chilia* și *Cetatea Albă* de unde îndcărau marfa sudică și răsăriteană adusă în schimbul produselor noastre.

Alexandru dădu mai multe privilegii negustorilor polonezi din Lemberg (Liovenilor cum le ziceau moldovenii), fixându-le și locul unde aveau să plătească vamă (1408). Un alt privilegiu comercial a dat Alexandru cel Bun negustorilor din Brașov.

De-a-lungul acestor drumuri de comerț se desvoltară orașele: Suceava, Dorohoi, Botoșani, Roman, Iași, Bârlad, apoi Cetatea Albă și Chilia. Spre munți era Baia și Bacăul. Pentru a mări și mai mult populația acestor orașe, Alexandru a permis multor străini, negustori și meșteșugari, Germani, Sași și mai ales Armeni, să se așeze în ele. În părțile Bacăului se aflau de mult Ceangăii. Alexandru înstituisese o bună pază a drumurilor și înființase chiar o poliție care, după cât se pare era foarte pricepută și eficace. Un francez care a călătorit în 1421 în Moldova (Guilbert de Launay) arată cum, fiind prădat de niște hoji, camenii Domnului i-au prins și l-au despăgubit de lucrurile furate. În această stare de fapt se constată că slujitorii și străjile lui Alexandru cel Bun veghiau, iar Moldova era o țară bine organizată și administrată.

4. Personalitatea lui Alexandru cel Bun. Alexandru cel Bun este una din figurile impunătoare ale istoriei noastre. El se intitula „Domn de sine stătător”, și *autocrator*, întocmai ca împărații bizanțini. Locuia în capitala lui, Suceava, înconjurat de dregători cu atribuții bine fixate și de o curte cu caracter permanent, întocmai ca împărăția bizantină.

„Moldova lui Alexandru cel Bun înfățișează pentru cultura veacului al XV-lea într'adevăr un spectacol mult mai impunător decât Țara Românească, și aceasta chiar atât timp cât trăiește Mircea. Alexandru are, și când rolul lui nu este hotărîtor, toată înfățișarea unei icoane împărătești în regiunea aceasta” (N. Iorga).

Domnia lui Alexandru cel Bun reprezintă momentul culminant al vieții de stat moldovene de până acum și corespunde întru totul situației Țării Românești din timpul domniei lui Mircea cel Bătrân.

5. Urmașii lui Mircea în Țara Românească. Dăneștii și Drăculeștii. După moartea lui Mircea, Țara Românească cunoscă un șir întreg

de lupte între diferiți pretendenți la domnie. Timp îndelungat se luptară între ei urmașii lui Dan I, numiți *Dănești* sau *Basarabi*, și cei ai lui Mircea, numiți *Drăculești*, după numele celui mai de seamă dintre ei, *Vlad Dracul*.

Sucesiunea la tron atât în Țara Românească cât și în Moldova, nu era bazată pe dreptul primului născut. Se respecta numai principiul conform căruia avea drept la domnie numai acela care era „os de Domn”, adică se cobora din familia domnească, fie că era fiu, frate sau altă rudă a unuia dintre domnitori înaintași. Domnul era ales de boieri dintre diferiții pretendenți, așa încât s'ar putea spune că în țările noastre succesiunea la tron se făcea după principiul ereditaroactiv. Din nenorocire, boierii erau călăuziți în alegerea Domnului de anumite interese personale. Din această cauză se ajunsese la formarea de partide de boieri, care începură să se lupte între ele, fiecare susținând câte un pretendent. La luptele interne se adăugau din nenorocire intervențiile străine, căci fiecare dintre acești pretendenți căutau câte un susținător fie în regele Ungariei, fie în cel al Poloniei sau în Sultanul turcesc. Când Moldova se afla în culmea puterii, cum a fost pe vremea lui Alexandru cel Bun sau Ștefan cel Mare, atunci Domnii Moldovei intervineau în alegerea Domnilor din Țara Românească. Tot astfel, când în Muntenia se ridica un domnitor mai de seamă, el interveinea în Moldova; așa a făcut Vlad Țepeș, care a sprijinit pe Ștefan cel Mare și l-a ajutat să ia tronul.

Urmașul lui Mircea, fiul său legitim *Mihail*, fu ucis de Dan al II-lea, vărul său, care se sprijinea pe Unguri. Dan al II-lea a avut de luptat cu Turcii pentru stăpânirea malului Dunării. Intradevăr păgânii susțineau un alt pretendent, pe când Alexandru cel Bun sprijinea și el unul, pe *Aldea*, care și-a luat numele de Alexandru. După un șir de lupte acesta din urmă reuși să ia domnia pentru mai mult timp. Din cauza luptelor interne situația țării ajunsese cu adevărat de plâns. Chemând în ajutor când pe Unguri, când pe Turci, Domnii își pier-

duseră orice libertate de acțiune, pe când dușmăniile și luptele dintre partidele boierești slăbiseră cu totul autoritatea Domnului. Țara era închinată Turcilor și Ungurilor în același timp, fără ca Domnii să aibă în stăpânirea lor feudele de dincolo de munți și Severinul, care fusese reluate de regele Ungariei.

Ni s'a păstrat o scrisoare dela Alexandru Aldea, în care acesta spune că s'a dus în persoană să se închine Sultanului Murad al II-lea și că a lăsat ostateci fii de boieri, fapt care se întâmplă acum pentru prima dată în istoria noastră.

6. Vlad Dracul (1436—1446). Dintre urmașii lui Mircea, cel mai de seamă a fost Vlad, supranumit Dracul, probabil după o decorație a „draconului”, căpătată dela împăratul Sigismund, care îl ajutase să ia domnia. El era fiul natural al lui Mircea și moștenise multe din calitățile tatălui său, în deosebi istețimea politică. La început s'a sprijinit pe Unguri și a fost în legături de prietenie cu împăratul Sigismund, iar după moartea acestuia (1437) cu Ioan Corvin, voievodul Ardealului. A luat parte în expediția creștinilor în Balcani, cum și la lupta dela Varna (1444), dar văzând în cele din urmă că nu se poate menține fără ajutorul Turcilor, a trecut de partea acestora, dându-le ca ostateci pe fiii săi, *Vlad Țepeș și Radu cel Frumos*. Această trecere a lui Vlad Dracul de partea Turcilor a nemulțumit pe Ioan Corvin, care pentru aceste timpuri întrunește în mâinile lui toate puterile neamului românesc și care voia un Domn credincios în Țara Românească. Din această cauză el a venit pe neașteptate în Țara Românească și prinzându-l l-a omorât.

7. Urmașii lui Alexandru cel Bun în Moldova După moartea lui Alexandru cel Bun, în Moldova începu, ca și în Țara Românească după moartea lui Mircea, un șir de lupte între urmași. *Ilie*, fiul mare și moștenitorul lui Alexandru, fu răsturnat de *Ștefan*, fiul mai mic. Și unul și altul se închină regelui polon, renunțând în favoarea lui la Pocușia, și plătindu-i și tribut. Regele izbuti să-i împace și

împ de mai mulți ani Ilie și Ștefan domniră împreună, stăpânind fiecare o parte a Moldovei: Ilie, partea de Nord, Țara de sus, Ștefan, pe cea de Sud, Țara de jos, cu Chilia și Cetatea Albă. Această împărțire s'a păstrat și mai târziu ca o subdiviziune administrativă, fiecare parte fiind condusă de câte un vornic. În curând Ștefan se ridică din nou împotriva lui Ilie și prinzându-l îl orbi; la rândul lui, el fu însă bătut și ucis de Roman, fiul lui Ilie (1447). În luptele pentru tron interveni și Ioan Corvin, care voia să facă din Moldova o țară vasală Ungariei, așa cum era Țara Românească. Împotriva pretențiilor susținuți de Poloni el sprijini pe alții, oameni de ai lui. Dintre Domnii care s'au succedat în acest timp pe tronul Moldovei, mai însemnat a fost Bogdan al II-lea (1449—1451), tatăl lui Ștefan cel Mare, care în 1450 atacă pe neașteptate armata polonă care pătrunsese în țară și o bătu strașnic în *codrii Crasnei*. În anul următor el fu ucis de Petru Aron, care luă tronul.

8. Moldova sub Petru Aron (1451—1457). În timpul domniei lui Petru Aron, Moldova ajunsese într'o situație cu totul umilitoare. Închinată Polonilor, cărora le plătea și tribut, ea ajunsese să fie închinată și Ungurilor.

Încă mai dinainte Ioan Corvin luase Moldovenilor Chilia, pe care o dăduse Muntenilor (1448). În sfârșit, în anul 1456, Turcii cerură și ei tribut Moldovei. Petru Aron convocă sfatul țării (Mitropolitul, episcopii și boierii) la Vaslui și după hotărîrea acestuia se îndatoră față de Turci să le plătească un tribut de 2000 de galbeni pe an. Astfel Moldova devenea vasală și Turcilor. Din trista situație care ajunsese în timpul lui Petru Aron, Moldova va fi salvată de Ștefan cel Mare.

În felul acesta, cele două domnii, a lui Mircea cel Bătrân, în Țara Românească și a lui Alexandru cel Bun în Țara Moldovei, apar ca două momente de oprire în vederea consolidării situației interne, consolidare necesară după efortul depus de primii Domnitori care au urmărit să strângă laolaltă pământurile românești și să în-

chege temeinic Țările întemeiate. Din păcate urmașii nu s-au arătat la înălțimea înaintașilor. Ambiții personale și sistemul nenorocit de succesiune la tron care îngăduia tuturor membrilor de partea bărbătească a familiei Domnitorului, atât legitimi și nelegitimi, să pretindă tronul, au dus la lupte civile și la intervenția străinilor, făcând din cele două țări, regiuni supuse la mai mulți stăpâni, între care și voievozii Transilvaniei, ca, de pildă, Ioan Corvin de Huniade.

LECȚIA XI

Vlad Țepeș (1456—1462)

1. **Căderea Constantinopolului sub Turci (1453).** După cucerirea Bulgariei și Serbiei, după luptele duse pentru cucerirea Dunării, Turcii devin în secolul al XV-lea foarte amenințători, izolând complet imperiul bizantin de restul lumii creștine din răsăritul și centrul Europei. Marii Sultani care i-au urmat lui Baiazid I, și anume Mohamed I-ul, Murad al II-lea și Mohamed al II-lea, au continuat luptele cu creștinii, încercând a stabili o supremație otomană în Sud-Estul Europei. Împărații bizantini din familia Paleologilor observând această tendință de expansiune turcească au stăruit să intereseze întreaga creștinătate la opera de izbăvire a imperiului de răsărit și au încercat să facă unirea între biserica răsăriteană și cea apuseană punând această chestiune în discuția consiliului dela Florența (1439), fără însă să fi putut obține un rezultat pozitiv.

Cu toate încercările împăraților bizantini, cu toate cererile de ajutor adresate țărilor creștine ale Europei apusene, imperiul bizantin rămase singur în fața uriașelor pregătiri ale Turcilor care numărau peste 80.000 soldați, înafară de trupele neregulate și peste 300 corăbii.

În interior populația Constantinopolului era învrăjbită de nesfârșitele discuții religioase și nu înțelegea imperiul, astfel încât atacul deslănțuit de Mohamed al II-lea în Aprilie 1453 a găsit imperiul într-o stare disperată.

După 53 de zile de asediu, Constantinopolul căzu în stăpânirea Turcilor în ziua de 29 Mai 1453. Imperiul bizantin dispăru astfel din istorie, odată cu căderea capitalei și cu moartea lui Constantin Drăgășes, ultimul împărat, mort vitejește în lupta cu Turcii. În locul imperiului bizantin se ridică imperiul otoman. Constantinopolul luă nu-

mele de *Stambul*, iar reședința sultanului luă numele de *Înalta Poartă*, *Sfânta Sofia*, strălucita biserică a lui Iustinian, fu transformată în moschee.

Mohamed păstră pe patriarh ca șef al bisericii ortodoxe și lăasă acesteia organizarea ei de până atunci și drepturile sale. Supușii creștini fură obligați să plătească bir (haraciu) sultanului. În *Stambul* fură colonizați Turci, cum și populație creștină. Turcii erau mai mult războinici și de aceea aveau nevoie de creștini, întru cât aceștia erau negustori și meseriași.

În curând elementul grecesc va juca un rol însemnat și în viața imperiului turcesc. Ajuns pe Bosfor, Mohamed năzuia să ia în stăpânire și toată linia Dunării care în acea vreme mai era apărută numai de două cetăți: *Belgradul* și *Chilia*. Încercând să cucerească *Belgradul*, Mohamed fu biruit și respins de Ioan Corvin (1456); cât despre *Chilia*, ea rezistă atât sub Munteni, cât și sub Moldoveni până la 1484.

Prin căderea Constantinopolului și a strâmtorilor sub Turci Marea Neagră deveni un lac turcesc. Cetățile, înfloritoare prin comerțul cu Apusul, *Caffa* din *Crimea*, *Cetatea Albă* și *Chilia*, începură să decadă, iar în cele din urmă fură cuprinse de Turci.

Căderea Constantinopolului avu însemnate urmări în toate direcțiile. Tradiția culturală bizantină se continuă în *Italia* și în celelalte țări libere, unde se refugiară învățații timpului.

Puterea otomană ajunsese în culmea gloriei, amenințând cu forța ei: militară civilizația europeană. Apropierea acestei forțe pe linia Dunării a avut urmări triste și pentru Țările Române, unde a fost nevoie de o sforțare uriașă din partea domnitorilor contemporani, *Vlad Țepeș* și *Ștefan cel Mare*, pentru a preîntâmpina atacul turcesc.

2. Vlad Țepeș (1456—1462). Vlad Țepeș era fiul lui *Vlad Drăcul* și fusese adus în scaunul Țării Românești de Ioan Corvin. Își peirecuse tinerețea la Turci, unde fusese dat ca ostatec de tatăl său, împreună cu fratele său, *Radu cel Frumos*.

Avea o înclinare spre cruzime și a fost considerat de mulți învățați ca un monstru. În jurul numelui lui era o atmosferă de groază.

Vlad Țepeș, Domn al Țării Românești (1456—62; 1476). După un portret în ulei, păstrat în castelul Ambras, lângă Innsbruck (Austria). (Secolul al XV-lea).

Se zice că își chinuia victimele și luase obiceiul tăvălesc de a trage în țeapă pe răufăcători, pe vinovați și pe dușmani; de aceea i s'a dat mai târziu numele de Țepeș.

Totuși Țepeș a dat de repetate ori și pilda unei vitejii fără seamăn și a unei mari iubiri de neam, ceea ce dovedește că nu a fost un degenerat cum s'a susținut de unii. Toate aceste pedepse grele și toate execuțiile pe care le-a patronat nu erau pornite dintr'un spirit de răzbunare, ci erau metode de guvernare foarte obișnuite în acea vreme. Pentru a înțelege bine aceste particularități trebuie să privim și să judecăm violența lui Țepeș și cruzimea lui în lumina vremurilor de atunci, în timpul cărora astfel de lucruri nu alcătuiesc o excepție. Într'o vreme ca aceea când siguranța personală și ordinea nu puteau fi asigurate cu alte metode, sistemul acesta de guvernare atât de aspru era folosit și de alți conducători contemporani din Europa.

Față de moravurile timpului și față de situația internă și externă în care se găsea Țara Românească, se simțea nevoia unui caracter energetic. Întradevăr, în interior luptele dintre Dănești și Drăculești învrăjbisera țara, domnul nu avea autoritate, boierii își făceau de cap, iar țara ajunsese să fie împânzită de hoți. Pe de altă parte, Turcii robiseră Țara Românească cu desăvârșire, luându-i pe lângă tribut și 50 copii în fiecare an pentru corpul jenicilor. Prin cruzimile lui, Vlad Țepeș izbuti să pună regulă în țară. Hoșii fură stârpiți, boierii fură pedepsiți cu atâta asprime încât se liniștiră. Pe Dan, unul dintre pretendenții la tron care se ridicase împotriva lui susținut de Sașii din Brașov, Vlad Țepeș îl prinse și îl omorî, după ce mai întâi se sluji prohodul lângă mormântul proaspăt săpat, căutând ca prin aceasta să dea o pildă și celorlalți pretendenți la domnie (1459). Protectorii lui au fost prădați, schingiuiți și uciși; de aceea Sașii din Brașov au fost cu Țepeș în neconținută dușmănie.

Vlad stăpânea Amlașul și Făgărașul ca feude (1460), amestecându-se neconținut în afacerile Transilvaniei.

Amestecul lui Țepeș în țările vecine este explicabil întru cât plănuind să înceapă lupta împotriva Turcilor căuta să-și facă aliați în țările vecine.

De aceea el sprijini pe Ștefan cel Mare și-l ajută să ia tronul Moldovei din stăpânirea lui Petru Aron, care se închinase păgânilor. În

același timp, Vlad păstra legături de prietenie cu Ungurii, al căror rege, Matei Corvin, era rudă cu Țepeș.

După cucerirea Constantinopolului, Mohamed al II-lea încercase să cuprindă și Belgradul spre a pătrunde în Ungaria și a-și asigura stăpânirea Dunării de mijloc. Respins de Ioan Corvin, el renunță să mai atace la Dunăre, mulțumindu-se doar să impună tribut Moldovei. Dar în curând el fu nevoit să se întoarcă din nou la Dunăre din cauza lui Vlad Țepeș.

După ce și-a întărit domnia și autoritatea în țară, Vlad Țepeș se întoarse împotriva Turcilor. El începu prin a refuza plata tributului de bani și „de sânge”. Pașa din Vidin, Hamza, încercă atunci să-l prindă prin înșelăciune la Giurgiu. Țepeș fu însă mai șiret și îl prinse el pe turc. Hamza și Turcii săi fură trași în țeapă, iar ținuturile dunărene fură prădate de ostașii lui Țepeș.

3. Expediția lui Mohamed al II-lea (1462). Răscoala lui Țepeș nu putea rămâne fără urmări. Sultanul Mohamed vedea amenințată încă odată stăpânirea turcească la Dunăre. De aceea, luând în persoană comanda unei puternice armate, sultanul se îndreptă spre Dunăre cu gândul de a isprăvi odată pentru totdeauna cu Muntenii.

În tabăra lui se afla și Radu cel Frumos, fratele lui Țepeș, pe care sultanul voia să-l pună domn. Față de numeroasa armată turcească, domnul român se înfățișa cu o oaste de abia 20.000 de oameni. Cererile de ajutor făcute regelui Matei Corvin nu avură niciun rezultat. După o încercare zadarnică de a opri pe Turci la trecerea Dunării, Țepeș se retrase în codri, după ce pustii totul în calea armatei turcești. El hărțuia oastea sultanului, nimicind cetele răzlețe trimise după pradă.

Descrierea expediției lui Mohamed al II-lea ni s'a păstrat în povestirea unui ienicer, de origine sârb, Constantin Mihailovici de Ostrovița, care, fugind din armata turcă, izbuti să scape în Ungaria. El arată cum într-o noapte Țepeș a pătruns chiar în tabăra turcească încercând să ajungă la cortul sultanului, fără să izbutească însă. Totuși în acel atac au fost măcelăriți un mare număr de Turci.

Pe când însă Vlad Țepeș se lupta cu Mohamed, Chilia, cetatea muntească dela Marea Neagră, fusese atacată de Ștefan cel Mare, care se temea ca ea să nu cadă cumva în mâna Turcilor. Cetatea

rezistă însă cu vitejie și, rănit în timpul asediului, Ștefan fu silit să se retragă fără nicio ispravă. În acest timp Mohamed înaintă până la Târgoviște, unde lăasă ca domn pe Radu cel Frumos; apoi se retrase. Cum Radu cel Frumos izbuti să pună mâna pe familiile boierilor precum și pe averile domniei, ascunse în mijlocul codrilor la mănăstirea Snagov (jud. Ilfov), o mare parte din boierime trecu de partea lui. Părăsît, Vlad Țepeș se refugie în Ungaria, unde fu bine primit de Matei Corvin.

Luând însă cunoștință de niște scrisori ale lui Vlad Țepeș către sultan, prin care voievodul căuta să-și ceară iertare spre a dobândi din nou domnia, Matei îl băgă în închisoare la Buda, unde Țepeș stătu doisprezece ani.

4. A doua domnie a lui Țepeș (1476). Personalitatea lui. În 1476, Matei Corvin se înțelese cu Ștefan cel Mare să-l pună din nou pe Țepeș pe tronul Țării Românești, în locul lui Laiotă Basarab, care trecuse de partea Turcilor. După trei luni de domnie, Vlad Țepeș fu însă surprins de Laiotă și ucis.

Printre faptele de seamă ale acestui domn amintim transformarea Bucureștiului în „cetate de scaun” (1459), întemeierea mănăstirii Comana, înzestrarea mănăstirii Snagov și a bisericii din Târgșor și dăruirea de odoare de preț la mănăstirile dela Muntele Athos.

Privit în lumina faptelor sale de arme și mai ales a luptelor cu Turcii, Vlad Țepeș apare ca un erou. Dacă firea lui sângeroasă a lăsat o amintire de groază, totuși curajul și disprețul de moarte puse în serviciul unei cauze mari, lupta împotriva Turcilor, îl așează alături de marii noștri voievozi.

Socotind cruzimile aprigului voievod drept o manifestare a spiritului său de dreptate, poporul i le-a iertat cu mărinimie și l-a trecut pe Vlad Țepeș în rândul eroilor săi legendari.

LECȚIA XII

Epoca lui Ștefan cel Mare (1457—1504)

1. Situația politică a Europei sudestice la începutul domniei lui Ștefan cel Mare. Prima jumătate a secolului al XV-lea a fost ocupată în Țările Românești de luptele pentru ocuparea tronului. Acestea au fost foarte păgubitoare Principatelor, întru cât au permis amestecul străinilor și al vecinilor în afacerile interne ale lor.

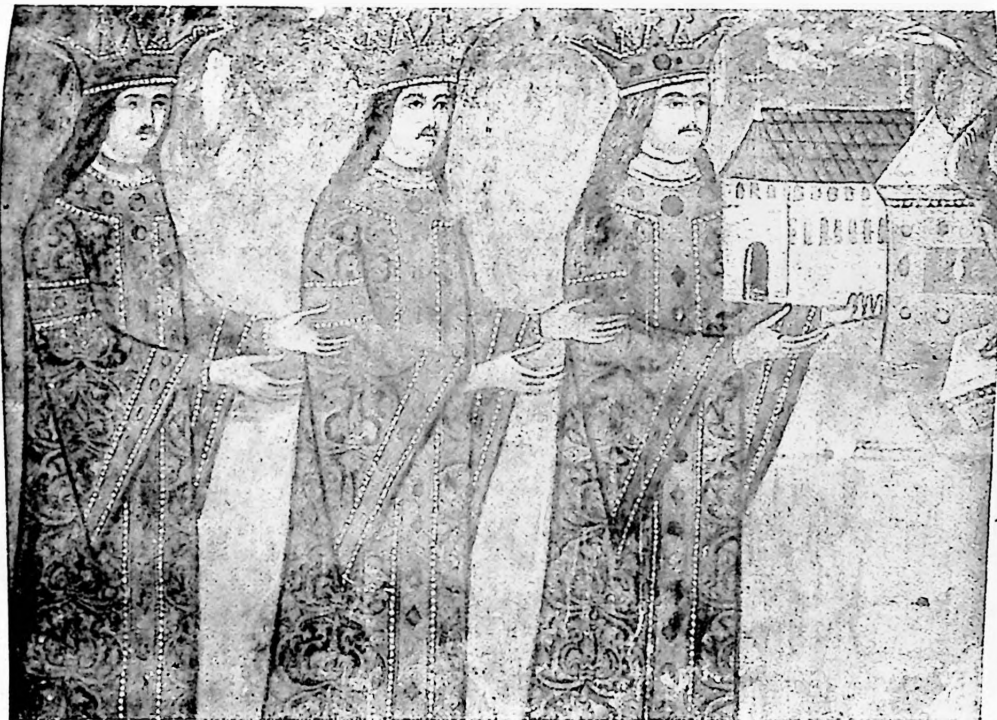
Intradevăr, Ungaria prin guvernatorul ei Ioan Corvin de Huniade avea obiceiul să înlocuiască domnii din Muntenia și Moldova cu oameni obligați lui.

Fiul său, Mathias Corvinul, ajuns rege al Ungariei, a căutat să continue această politică de imixtiune în treburile interne ale celor două Principate și în cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea, însă a avut nenorocul să întâlnească în calea planurilor sale personalitatea marelui domn moldovean Ștefan cel Mare, care i-a înfrânt această tendință de dominare.

Polonia reprezenta în secolul al XV-lea una dintre cele mai puternice forțe politice din Europa centrală și în această situație urmărea cu multă persistență să-și impună autoritatea în celelalte state vecine, mai ales în perioada lui Cazimir cel Mare și Ioan Albert. În special Moldova a cunoscut această tendință a vecinei sale dela N.-E. și din această cauză Ștefan cel Mare va deveni un adversar de temut al Poloniei, luptând împotriva oricărui amestec străin în viața țării sale.

Tătarii, formau un chanat puternic în sudul Rusiei și în Crimeea și activau deseori sub îndemnul Turciei, prădând și jefuind Țările Române și mai ales Moldova. Cu acești nesățioși vecini, domnii români vor avea mult de luptat și acela care le impune prin dârzenia sa, va fi Ștefan cel Mare al Moldovei.

Rusia se găsea într-o perioadă de organizare și de lupte grele împotriva aceluiași dușman comun, Tătarii. De aceea forțele creștine

Ștefan cel Mare (1457—1504), Bogdan cel Orb (1504—17), Petru Rareș 1527—38
și 1541—46), Domni ai Moldovei. După fresca dela mănăstirea Dobrovăț.

(Din manualul Berciu-Negreanu)

sud-estice nu vor putea avea ajutor imediat din partea Rusiei, împotriva celui mai aprig dușman care ataca creștinătatea, Turcii. Intra-devăer situația creștinilor foarte grea, deoarece Turcii transformase aproape întreaga peninsulă Balcanică într'o provincie turcească și forțau prin asediu Belgradul, ultimul centru de rezistență al Europei Centrale.

Tendința politică, dinamismul și autoritatea marelui sultan Mohamed al II-lea a găsit o puternică opoziție numai din partea reprezentanților Românilor, în persoana lui Ioan Corvin de Huniade, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare.

Creștinătatea sudestică nu se putea aștepta la niciun fel de ajutor din partea celorlalte popoare apusene, întru cât Europa de Vest slăbită, de abia începuse a se emancipa de sub regimul feudal al Evului Mediu și de sub povara nenumăratelor războaie încheiate prin acela de 100 de ani.

Într'o asemenea configurație politică externă tronul Moldovei este ocupat de tânărul și aprigul fiu al lui Bogdan al II-lea, Ștefan, supranumit pentru faptele sale mărețe de „cel Mare”.

2. Ștefan ocupă tronul Moldovei. Cu ajutorul lui Vlad Țepeș, Ștefan porni să cucerească moșia părintească, din care fugise la 1451, anul morții tatălui său. El bătu de Petru Aron în două lupte, la Doljești (jud. Roman) și la Orbic (jud. Neamț), silindu-l să fugă la Poloni. Ștefan se sui pe tron, după ce căpătă consimțământul boierilor și al țării (Aprilie 1457).

După cum spune cronicarul, el adună „boierii țării mari și mici și altă curte mărunță, dimpreună cu mitropolitul Teoctist, pe câmpia Direptate, pe Siret și îi întrebă dacă vrea să le fie domn cu voia lor. Iară ei cu toții au strigat: În mulți ani dela Dumnezeu să domnești.

Și de aici cu toții l-au ridicat domn cu voia tuturor și l-au pomă-zuit spre domnie mitropolitul Teoctist”. Acest consimțământ nesilit, cerut de Ștefan boierilor, a făcut ca domnia lui să capete o bază temeinică și durabilă.

Îndată după urcarea pe tron, Ștefan a început să-și organizeze oastea, căci, după cum spune cronicarul Ureche, „Ștefan Vodă, găfindu-se de mai multe lucruri să facă, nu cerca să așeze țara, ci de războaie se gătea”.

Mulțumită organizării date de Ștefan, oastea moldovenească s'a putut ridica în vremea lui până la 40.000 de oameni. Dintre aceștia cei 10.000 de boieri și curteni, mai mult călăreți, alcătuiau un fel de oaste permanentă a domnului, pe când ceilalți erau țărani și orășeni, care veneau numai în vreme de războiu.

De asemeni Ștefan a întărit țara zidind cetăți de-a-lungul Nistrului, din spre Tătari (Soroca, Orhei, Tighina), la Mare (Cetatea Albă și Chilia, care apăra și Dunărea), apoi spre Poloni (Hotinul și Suceava) și spre Unguri (Cetatea Neamțului, Trotuș, Roman).

3. Primii ani de domnie ai lui Ștefan cel Mare. Asigurarea fronului. Din cauza luptelor lăuntrice pentru domnie, Moldova decăzuse până într'atât, încât era închinată Polonilor și Ungurilor. Ba încă sub Petru Aron, ea fu nevoită să plătească tribut Turcilor. La venirea lui Ștefan pe tron, în Polonia domnea regele Cazimir al IV-lea. Cazimir era un om cu mari însușiri, dar de o mândrie și o sete de mărire nemai pomenită. Toate legăturile lui cu vecinii au fost determinate de aceste defecte ale sale, care l-au făcut deseori să comită acte necugetate și dăunătoare țării lui. Astfel el a silit pe Cavalerii Teutoni să i se închine (1466) și același lucru l-a făcut și cu domnul moldovean.

Cât de necugetat era Cazimir, se vede din faptul că el se îndeletnicea să-și umilească, după cum am văzut, vecinii, tocmai în timpul când avea mai multă nevoie de ei, deoarece pericolul turcesc bătea la ușă, amenințând nu numai Moldova ci și Polonia. În loc să se unească cu Ștefan, lăsa tot greul luptelor asupra domnului Moldovei.

În Ungaria luase tronul Matei Corvin, fiul lui Ioan Corvin. Acesta era înzestrat cu mai puțin talent militar decât tatăl său, dar în schimb era un om deștept și învățat care iubea îndeletnicirile spirituale și cultura. Prinț din vremea renașterii, căsătorit cu o italiancă, el se identifică cu timpul său, încurajând artele și științele, protejând pe literați și artiști. Privirea lui căta mai mult spre Apus; de aceea el dădu mai puțină atenție războaielor cu Turcii, cheltuindu-și forțele în lupte cu împăratul german și regele Boemiei.

În spre Răsărit, Tătarii nu mai aveau puterea de odinioară. În curând cei din chanatul Crimeii aveau să cadă sub stăpânirea turcească.

După căderea lui Tepeș, Țara Românească, condusă de Radu cel Frumos, intrase din nou sub ascultarea Turcilor.

Conduși de Mohamed al II-lea, Turcii constituiau de fapt primejdia cea mai mare pentru Moldova. Către aceștia se va îndrepta toată atenția lui Ștefan și relațiile cu Turcii vor alcătui preocuparea de căpetenie a politicii sale.

După ce își atrase pe boieri, Ștefan căută să pună capăt intrigilor lui Petru Aron, care se refugiase în Polonia și uneltea acolo împotriva lui. Profitând de faptul că regele Cazimir era încurcat în luptele cu Cavalerii Teutoni, Ștefan intră în tratative cu el.

Printr'un act, încheiat în 1459 și reînnoit în 1462, el se recunoscuse vasal al regelui Poloniei, cu condiția ca acesta să nu mai sprijine pe Petru Aron. Atunci Petru Aron trecu în Ardeal, căutând sprijin la Unguri. Ștefan prădă ținuturile secuești, fără a putea fi împiedecat de Matei Corvin, care se lupta în Boemia.

4. Cucerirea Chilieii (1465). În 1462 avu loc expediția lui Mohamed al II-lea împotriva lui Tepeș. Temându-se ca nu cumva Turcii să cuprindă și Chilia, pe care o și atacaseră cu o flotă, Ștefan încercă să o ia el, dar fu respins și rănit. Abia în 1465, printr'o înțelegere cu locuitorii cetății și printr'un atac neașteptat asupra garnizoanei, izbuti să cuprindă Chilia, întărind astfel, prin posesiunea acestei cetăți ca și aceea a Cetății Albe, apărarea Moldovei din spre Turci.

5. Expediția lui Matei Corvin în Moldova. Lupta dela Baia (1467). Intrigile lui Petru Aron, care acum uneltea din Ungaria, îl neliniștea pe Ștefan; de aceea el încercă să silească pe regele Matei Corvin să-l îndepărteze din Ardeal. Ca să-i dovedească că el era hotărât la orice, marele voievod sprijini chiar o răscoală a orașelor săsești din Ardeal, care izbucni în 1466 împotriva regelui.

Indrăzneala aceasta hotărî pe regele Matei Corvin să pedepsească pe Ștefan. După ce potoli răscoala din Ardeal, el pătrunse prin surprindere în Moldova, trecând prin pasul Oituz. Populația fugi în miez de iarnă din calea năvălirilor, părăsind satele și orașele. Regele arse Troțușul, prădă Romanul și Târgul Neamțului, fără a întâmpina o se-

rioasă rezistență din partea Moldovenilor. La Baia, armata ungurească făcu un popas. Orașul avea palisade de lemn, iar Ungurii își întăriseră tabăra după obiceiul husit, înconjurându-o cu care ferecate între ele cu lanțuri.

În noaptea de 14 spre 15 Decembrie 1467, Ștefan, care până atunci se ferise să iasă în întâmpinarea Ungurilor, năvăli cu oastea lui de boieri și țărani și dădu foc orașului. Cu toată apărarea lor des-nădăjduită, Ungurii fură măcelăriți de Moldoveni.

Voievodul Ardealului căzu în luptă și însuși regele Matei, rănit de trei săgeți în spate, de abia putu scăpa cu fuga. Tunurile și carele cu bagaje rămăseră pierdute.

Spre a-și răzbuna de prădăciunile Ungurilor, Ștefan năvăli și pradă secuimea. Cu acest prilej prinse și pe Aron (1469), căruia porunci să i se taie capul. Acum Ștefan nu avea să se mai teamă pentru capul său.

6. Luptele dela Lipnic cu Tătarii (1470). În anul 1470, Tătarii Hoardei de Aur, la Răsărit de Volga, porniră după pradă în Polonia. O parte din ei, îndemnați și de Radu cel Frumos, domnul Țării Românești, care avea să-și răzbune pierderea Chilieii, pătrunseră în Moldova și începură să o jefuiască. Ștefan îi atacă la *Lipnic* (20 August), pe Nistru, și îi bătău. Insuși fratele hanului căzu în mâinile domnului, care puse să-l omoare, respingând toate cererile de răscumpărare trimise de hanul tătăresc. După această luptă, Ștefan ridică cetatea Orhei și coloniză ținuturile din spre Nistru cu ostași, a căror menire era să apere hotarele de năvălirile Tătarilor.

7. Amestecul lui Ștefan în Țara Românească. Luptele cu Radu cel Frumos. După ce stărnise pe Tătari să atace Moldova, Radu cel Frumos, domnul Țării Românești, începu să îndemne pe Turci să pornească împotriva cetății Chilia. După ce avuseseră de luptat cu eroul George Castriotă Scanderberg, mort la 1467, Turcii începuseră însă războiul cu Venețienii. Ștefan cel Mare profită de acest prilej și pătrunseseră în Țara Românească, arzând Brăila (1470). La rândul său, Radu cel Frumos năvăli în Moldova, dar fu bătut de Ștefan la *Soci* (Martie 1471), în ținutul Bacăului.

Pentru a se apăra mai bine de Moldoveni, domnul muntean con-

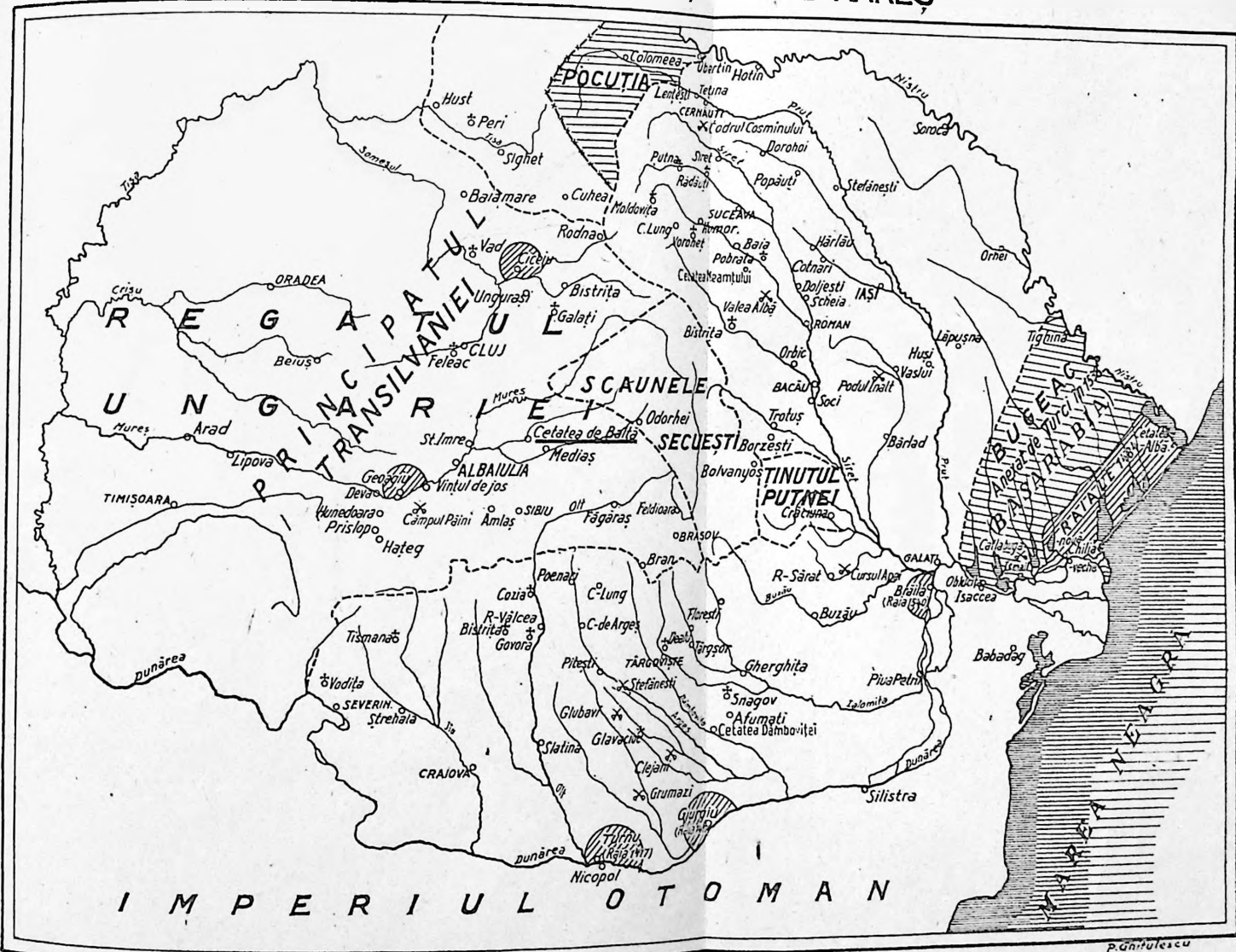

Biserica din Baia, ridicată de Ștefan cel Mare la 1467, după înfrângerea lui Matei Corvin.

ȚĂRI ROMĂNEȘTI ÎN EPOCA LUI ȘTEFAN CEL MARE ȘI PETRU RAREȘ

strui cetatea Crăciuna, în ținutul Putnei, care pe atunci aparținea Țării Românești. Ștefan cel Mare bătu însă din nou pe Munteni în anul 1473 la *Cursul Apei*, pe apa Râmnicului și sili pe Radu să fugă peste Dunăre, la Turci. Ajungând până în București, sau cum se mai numea atunci Cetatea Dâmboviței, Ștefan prinse pe soția și pe fiica lui Radu cel Frumos, anume *Maria Voichița*, pe care a luat-o apoi de soție. În locul lui Radu, domnul Moldovei puse pe un pretendent, *Laiotă*, cu gândul de a-l avea om de credință împotriva Turcilor. Alungat de Radu cel Frumos, *Laiotă* reluă tronul în 1474, la moartea lui Radu.

Intervenția nestânjenită a lui Ștefan cel Mare în Muntenia se datoră și faptului că Turcii erau atunci strâmtorați atât din cauza războiului cu Venețienii, cât și de faptul că în Asia se ridicase o căpetenie persană, *Uzun Hassan*, care, după ce biruise pe Turci în mai multe lupte, îndemna și pe creștini să se ridice împotriva acestora. Dar în acest timp *Matei Corvin* intrase în dușmănie față cu regele Poloniei, *Cazimir*, din cauza Boemiei, deoarece această țară alesese ca rege pe *Vladislav*, fiul lui *Cazimir*. Ștefan profită de această situație pentru a-și întări forțele. El atrase pe *Secui* pe partea lui, făcându-i să i se închine și să-i plătească dăjdi. Cu *Sașii* din Ardeal și chiar cu voievodul Ardealului era de asemeni în bune legături. Deoarece se aștepta la un războiu cu Turcii, el voia să se asigure de Țara Românească printr'un domn credincios. De aceea căuta să se pună bine și cu Ungurii, care s'ar fi putut împotrivi acestui plan al său.

Laiotă nu păstră însă multă vreme credința către Ștefan. Nu trecuse anul de când se urcase pe tron și el se închină Turcilor. Ștefan fu silit deci să pornească împotriva lui și să pună în scaun un alt domn, pe *Basarab cel Tânăr*, sau *Țepeluș* (avea obiceiul să tragă în țoapă ca *Vlad Țepeș*). Puțin în urmă izbucni luptele cu Turcii.

LECȚIA XIII

Epoca lui Ștefan cel Mare

(Continuare)

1. Luptele cu Turcii. Vaslui (1475). Amestecul lui Ștefan cel Mare în treburile Țării Românești, nu putea fi văzut cu ochi buni de sultan, care se temea de încheierea unei mari puteri creștine la Dunăre. De aceea, îndată ce termină luptele cu Uzun Hassa (1474), el trimise soli la Ștefan să-i ceară tributul rămas neplătit, precum și cele două cetăți, Chilia și Cetatea Albă. Ștefan refuză și acest refuz decise pe Turci să înceapă războiul.

Sultanul trimise împotriva lui Ștefan pe pașa *Soliman Hadâmbul*, care, pornind din Albania, unde asedia cetatea Scutari, în toamna anului 1474 se îndreptă în fruntea a 120.000 de ostași, la care se adăugă și Laiotă cu Muntenii, către Dunăre. Ștefan avea oastea lui obișnuită, în număr de 40.000 de oameni, din care 30.000 țărani. El mai primise și un ajutor de 5000 Secui și 1800 de ostași ardeleni dela voievodul Ardealului.

Armata turcească ajunsese în Moldova abia în Ianuarie 1475. Iarna era caldă și pe alocurea începuse desghețul. Ștefan își așază tabăra lângă Vaslui, la pârâul Racovăț, pe locul numit mai târziu de cronicarul Ureche, Podul Înalt. Aici s'a dat vestita *luptă de Vaslui*, care s'a sfârșit cu victoria Moldovenilor (10 Ianuarie 1475).

Locul era mlăștinos și înconjurat de păduri. Ștefan pusese o ceată de buciumași în dosul pădurii, la marginea căreia erau Secuii, iar el cu Moldovenii stătea ascuns. În dimineața zilei de 10 Ianuarie o păclă deasă să lăsase deasupra ținutului.

Auzind buciumele, spahii se repeziră spre pădure, dar fură întâmpinați de Secui și de tunuri. Ei începură să se încăiere cu Secuii când Ștefan în fruntea Moldovenilor, se repezi asupra dușmanilor.

Surprinși și zăpăciți, Turcii fură sfărâmați. Mai mulți pași și ostași din familiile turcești căzură în mâinile învingătorului, care nu-i cruță, cu toate sumele mari de bani promise pentru răscumpărarea lor. „Dacă sunt așa bogați, ce caută în țara mea săracă?” zicea domnul. După ce posti două zile, Ștefan răsplăti ostașii pentru vitejia lor, dându-le din prada dela dușmani, sau boierind pe cei care se distinseră în lupte.

La 25 Ianuarie, el scrisese în latinește suveranilor creștini, vestind tuturor marea biruință câștigată împotriva Turcilor. Victoria dela Vaslui a avut mare răsunet în lumea creștină. Ștefan a căpătat laude din toate părțile; papa Sixt al IV-lea îl numi chiar „*atletul lui Christos*”.

2. Pregătiri pentru noi lupte cu Turcii. Cu toată victoria lui, Ștefan nu era liniștit. El se aștepta la o expediție de răzbunare din partea Turcilor. Mohamed al II-lea nu se grăbea însă. El trimise întâi o flotă în Marea Neagră cu porunca de a cuceri cetățile moldovenești Chila și Cetatea Albă.

În Iunie 1475, această flotă cuceri cetatea genoveză Caffa cu tot ajutorul trimis de Ștefan. Prin căderea Caffei comerțul creștin din Marea Neagră suferi o grea lovitură. Odată cu Caffa căzu și Mangupul, unde domneau ultimii împărați din Trapezunt. Pe sora unuia din aceștia, Maria, o luase Ștefan de soție. Tot în urma acestei expediții turcești Tătarii din Crimea deveniră vasali Turcilor. În schimb cetățile Moldovei izbutiră să scape deocamdată.

Simțind că Turcii aveau să atace în curând și Moldova, Ștefan ceruse ajutor dela Veneția, care se afla în război cu Turcii și dela papa. Papa trimise bani, dar nu lui Ștefan, ci lui Matei Corvin crezând că el este acela care are conducerea războaielor cu Turcii, după cum se lăudase regele ungar. Veneția, unde el trimisese pe un grec, Ioan Țamblac, nu îi dăde decât făgăuieli. Văzând primejdia tot mai mare care se apropia de Moldova, Ștefan se împacă cu Matei, închinându-i-se (August 1475). În același timp, el reînnoi tratatul de vasalitate și cu regele Poloniei. Cu toate acestea, în fața primejdiei, toți îl părăsiră, dându-i în loc de bani și de oaste simple făgăduțeli.

3. Lupta dela Valea Albă sau Războeni (1476). Mohamed hotărî începerea expediției de răzbunare pentru vara anului 1476. Atacul

incepu prin năvălirea Tătarilor asupra Moldovei. Ștefan le ieși înainte și îi bătu, dar țărani din oastea lui cerură învoire să plece să-și refacă gospodăriile arse de Tătari. În acest chip, în fața năvălirii turcești, Ștefan rămase numai cu boierii și curtenii, care la un loc nu făceau mai mult de 10.000 de ostași. În fruntea Turcilor venea însuși sultanul, care avea o oaste mai numeroasă decât aceea a lui Soliman. Neputându-i-se împotrivi în luptă deschisă, Ștefan se retrase, arzând și distrugând totul în calea Turcilor, până în codrii Neamțului. Aci, la Valea Albă, într'o cetățue de pământ întărită cu trunchiuri de copaci, domnul așteptă pe Turci. Inconjurați de Turci, Moldovenii se bătură cu disperare, căci ei nu-și apărau numai vieața lor, ci și pe aceea a soțiilor și copiilor lor, aflați acolo în tabără, împreună cu dânșii. Abia după mai multe asalturi cetatea a putut fi luată. Mulți din marii boieri ai Moldovei căzură atunci, făcându-și datoria de a-și apăra pământul strămoșesc.

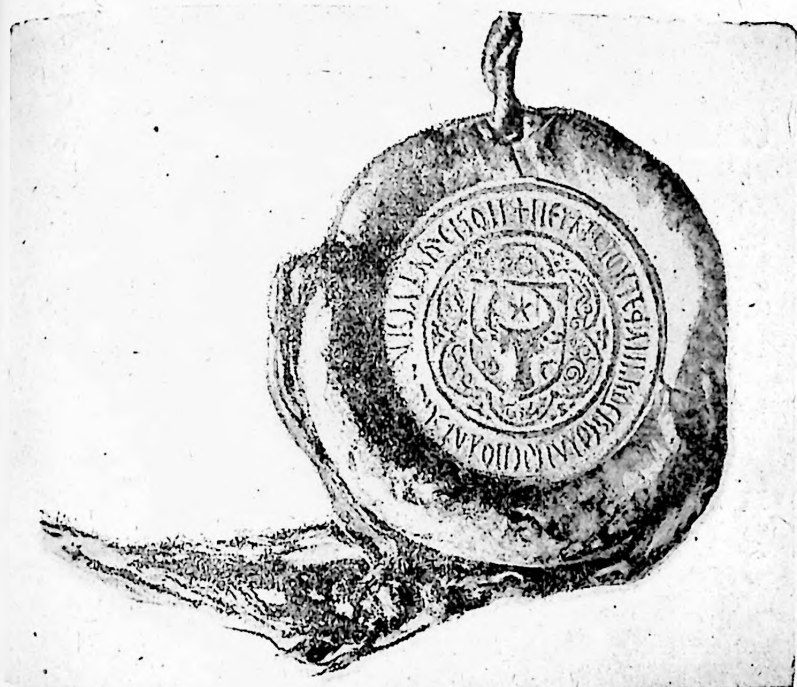
Cu puținii tovarăși ce-i mai rămăseseră, Ștefan scăpă în munți (26 Iulie 1476). După izbânda lor dela Valea Albă, Turcii încercară să cuprindă Suceava și alte cetăți ale Moldovei, dar nu izbutiră.

În urmă, bântuite de molimi și foamete, oștile turcești se împuținară atât de mult, încât, ne mai simțindu-se în siguranță, sultanul se hotărî să părăsească Moldova. În acest timp, Ștefan nu stătuse cu mâinile în sân, ci colindând țara, își pregătise o nouă armată la care veniră să se adauge ajutoarele trimise de Poloni și Unguri. Sultanul se retrase în grabă spre Dunăre, mereu hărțuit de Ștefan, care la trecerea fluviului izbuti să răpească Turcilor o bună parte din prada făcută în Moldova. În acest chip victoria din urmă rămânea tot a lui Ștefan.

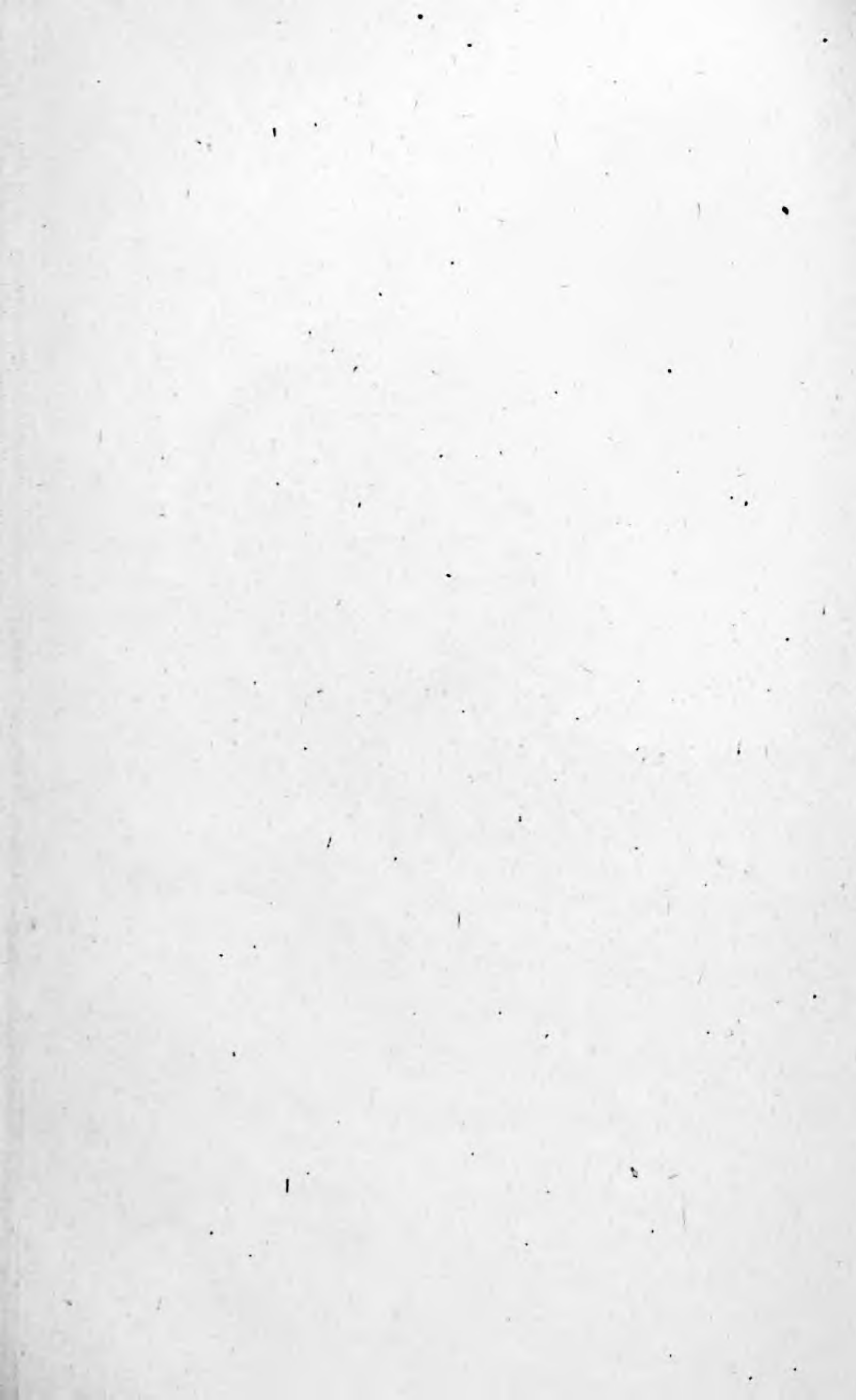
Suflet mare, el își recunoscă înfrângerea, după cum arată inscripția pusă în biserica ce a ridicat-o pe locul bătăliei dela Valea Albă, numit de atunci Războieni.

4. Luptele pentru Țara Românească. După retragerea Turcilor, Ștefan își împreună oastea cu aceea a lui Ștefan Bathori, voievodul Ardealului, și pătrunse în Țara Românească, unde puse domn pe Vlad Tepeș. Acesta însă fu ucis de Laiotă pușin timp în urmă. Împotriva acestuia, Ștefan ridică pe Basarab Tepeleș. Dar și acest domn era sortit să facă ceea ce făcuseră predecesorii săi, căci trecu și el de

Pecetea lui Ștefan cel Mare.

partea Turcilor. Ca supus al acestora el călăuzi oastea turcească în năvălirea pe care aceștia o făcură în 1479 în Ardeal. Armata turcească fu însă distrusă la *Câmpul Pâinii*, lângă Orăștie, de Ștefan Bathori și de românul Paul Chinezul.

Nevoia de a avea un domn credincios în Țara Românească îl făcu pe Ștefan să pornească împotriva lui Țepeluș. Bătându-l la Râmnic (1481), el îl înlocui cu *Vlad Călugărul*, un fiu al lui Vlad Țepeș. Dela acesta luă Ștefan ținutul Putnei cu cetatea Crăciuna, astfel că delă 1482, *Moldova se va întinde până la Milcov*. În curând însă și Vlad trecu de partea Turcilor. Ștefan nu mai încercă să lupte și împotriva lui, căci înțelesese că orice silință de a pune un domn credincios în Țara Românească era zadarnică.

5. Pierderea Chiel și Cetății Albe (1484). În 1483, Matei Corvin încheiase pace cu sultanul Baiazid al II-lea, urmașul lui Mohamed al II-lea. În tratat fu cuprinsă și Moldova, dar dintr'o greșeală a cancelarului nu au fost trecute și cele două cetăți maritime, Chilia și Cetatea Albă.

Silit de ieniceri, care doreau să poarte războaie, sultanul Baiazid al II-lea trimise o flotă care atacă prin surprindere cele două cetăți și în câteva zile le cuprinse.

Încrângându-se în tratatul încheiat de Matei Corvin, Ștefan nu se așteptase la acest atac și nu avu timpul să alege în ajutorul cetățitorilor. Pierderea acestor două cetăți a fost cea mai grea lovitură pe care a încercat-o marele voievod. Nu numa' că negoțul moldovean suferea în chip deosebit, dar prezența Turcilor la Marea Neagră constituia o continuă amenințare pentru domnul moldovean. De aceea Ștefan ceru ajutoare delă suzeranii săi pentru a-și recuceri cetățile. Matei nu îi trimițea decât scrisori și făgăduieli, iar Cazimir se lăsa greu, cerând lui Ștefan să facă personal jurământul de credință, pe care acesta îl tot amânase sub diferite pretexte.

6. Umilirea lui Ștefan la Colomeia (1485). În speranța unui ajutor, Ștefan se hotărî să facă și acest pas, cu alte cuvinte să-și calce pe inimă și să se închine personal lui Cazimir.

La Colomeia, în ziua de 15 Septembrie 1485, Ștefan îngenunchie

în fața regelui, care sta pe tron, cu coroana pe cap, înconjurat de prelați și demnitari.

În acest moment frânghiile care țineau cortul în care Ștefan depunea omagiul fură tăiate, pânzele lui trase la pământ și întreaga oaste și adunare putu să vadă pe eroul moldovean îngenunchiat în fața regelui polon.

Ștefan nu va uita niciodată această grozavă umilire și o va spăla mai târziu în sânge polonez.

7. Pacea cu Turcii (1490). Pe când Ștefan se afla în Polonia, Turcii din Chilia și Cetatea Albă porniră la pradă în Moldova. La întoarcere, Ștefan îi bătu la Cătlăbuga, lângă Chilia. În anul următor el mai înfrânse o oaste turcească la Scheia, lângă Roman. Cu toate aceste victorii mărunte, el nu mai putu pune mâna pe cele două cetăți. În cele din urmă Polonia încheiară pace cu Turcii; Ștefan fu nevoit să facă și el pace, îndatorindu-se cu plata tributului către Poartă.

8. Luptele lui Ștefan cu Polonia. Codrul Cozminului (1497). Ștefan era îndârjit împotriva Polonilor, pentru că aceștia nu îl ajutaseră să ia cele două cetăți din mâna Turcilor, ba chiar îl umiliseră la Colomeia; de aceea el răci prietenia cu Polonia, înclinând mai mult de partea Ungariei și reluă bunele relații cu regele Mathias. Acesta, la rândul său, n'a cruțat niciun sacrificiu ca să-l rupă de Polonia și să-l lege în mod statornic de Ungaria. Pentru acest scop el i-a dat castelul Ciceiului cu 60 sate și Cetatea de Baltă cu toate ținuturile care se țineau de ea. Prin această donațiune regele a ținut să înlăture depresiunea morală din sufletul lui Ștefan pentru pierderea Chiliei și Cetății Albe și să repare greșeala făcută cu ocazia pierderii lor.

La 1490 muri însă Matei Corvin și în locul lui fu ales Vladislav, fiul lui Cazimir din Polonia. Ștefan intră în letături cu el și acesta îi confirmă posesiunile din Ardeal, Ciceiul și Cetatea de Baltă. În 1492 muri și Cazimir, iar tronul Poloniei trecu asupra fiului său, Ioan Albert.

Noul rege al Polonilor, Ioan Albert, era mândru și ambițios ca și tatăl său. El își puse în gând să cucerească Moldova, spre a o da unui frate al său. Pentru a lua prin surprindere pe Ștefan, el îl anunță

în anul 1497 că pornește împotriva Turcilor să ia Cetatea Albă și Chilia. Dar în loc să o ia în jos pe Nistru, regele polon se îndreaptă spre Suceava. Ștefan, care înțelesese adevăratele planuri și intenții ale regelui întări cetatea și, lăsând-o în paza *hatmanului* Luca Arbore, se retrase la Roman, unde trebuia să se adune oastea. În același timp el ceru ajutor dela Bartolomeu Dragffy, voievodul Ardealului, român din Maramureș, rudă și prieten cu Ștefan, precum și dela Secui.

Timp de trei săptămâni asedie Ioan Albert Suceava, dar nu reuși să o cuprindă. În cele din urmă, prin mijlocirea lui Dragffy, el consimți să se împace cu Ștefan. Acesta puse condiția ca armata polonă să se retragă pe drumul pe care a venit, pentru ca să nu mai fie prădate și alte ținuturi. Regele polon primi, dar nu se finu de cuvânt și luă un alt drum spre a se putea aproviziona mai cu ușurință. Ștefan se aștepta la aceasta. Pe când oastea polonă trecea prin Codrul Cozminului, ea fu întâmpinată de Moldoveni, care, doborând copacii asupra-i, o măcelăriră și o distruseră (26 Octomvrie 1497). Regele nu scăpă decât cu mare greutate.

În același timp o oaste de Cavaleri Teutoni, vasali ai regelui polon, care venise să sporească forțele acestuia, a fost distrusă de vornicul Boldur la Lențești, pe Prut, nu departe de Cernăuți.

După victoria dela Codrul Cozminului Ștefan trecu în Polonia și o prădă până dincolo de Liov. Abia după doi ani, prin mijlocirea regelui Ungariei, s'a încheiat pacea între Ștefan și regele polon (1499).

Acest tratat a fost adevărata răzbunare a lui Ștefan pentru umilința dela Colomeia. *Prin el, domnul moldovean era pus pe picior de egalitate cu regele polon.* Mai mult încă, regele Poloniei se considera obligat să dea ajutor domnului Moldovei, pe când acesta se îndatora a ajuta pe Poloni numai după puteri.

9. Moartea lui Ștefan cel Mare. Anii bătrânețelor începuseră să apese greu pe umerii vajnicului domn. Cu toate acestea, el nu încetă o clipă să vegheze asupra țării.

La moartea lui Ioan Albert, în 1501, el puse stăpânire pe Pocuția, pe care a condus-o prin pârcălabii săi.

Ros de boală, o podagră învechită, la care se adăuga rana dela Chilia care nu se vindecase niciodată, Ștefan își dădu obștescul sfârșit în ziua de 2 Iulie 1504.

„Domnise aproape cincizeci de ani, o jumătate de veac. Venise tânăr, în vijelia năvălirii, ca să răsbune pe ai săi, ca să-și întemeieze vieața și ca să tragă zid de vitejie în jurul țării sale de moștenire. De atunci toate drumurile spre hotarele dușmane fusesse bătute de copitele cailor oștirii sale. Dar peste sabia lui minunată apasă o mână sigură stăpânită de un gând cuminte. I-a fost totdeauna milă de sângele oamenilor vărsat în zadar. A adus cu dânsul rânduiala și buna cârmuire. Oastea aceea ale cărei steaguri îi fluturau pe deasupra sicriului, el o închegase, el o făurise, ca pe o singură armă menită să învingă întotdeauna. Boierilor acelora ce-l întovărășeau înainte de a-și lua hotărîtorul rămas bun, el le statornicise chemările și drepturile. Secerând buruiana roșie a vremurilor de restriște și nelegiuire, el curățise țărâna ce băuse sânge nevinovat — coborînd în ea sfinte temelii de biserici. Vlădicilor ce se rugau acum lui Dumnezeu pentru sufletul său el le pusese mitra pe cap, după ce știuse că se cuvine s'o poarte. Gândul lui de înțelepciune se stinsese în sfârșit, sau, mai curând el se cobora ca o rază de bucurie asupra tuturor, trecea ca o binecuvântare asupra bogăției lanurilor și fremăta ca o amenințare pentru vrăjmașii viitorului prin frunza pădurilor ce ocrotiseră și meniseră luptele învingătoare.

Glasul lui nu se mai auzea însă, și icoana lui nu mai stătea înaintea nimănu". (N. Iorga: *Istoria lui Ștefan cel Mare*).

10. Activitatea internă a lui Ștefan cel Mare. Sub Ștefan se desăvârși și organizarea statului moldovean. Datorită măsurilor de siguranță luate pentru paza drumurilor, datorită acordării de privilegii comerciale Liovenilor și Brașovenilor, negoțul luă în Moldova un mare avânt și veniturile domnului, care lua vamă dela toate mărfurile ce treceau prin țară, se măriră în chip simțitor. Orașele luară la rândul lor o mare dezvoltare. În cele mai însemnate dintre ele, Ștefan construi curți domnești și biserici. El bătu și monetă. Prin crearea cetăților de margine și organizarea armatei, Ștefan asigură liniștea țării. Pe de altă parte, colonizând oștenii care se distinseseră prin vitejie în părțile din spre Nistru, el creie o clasă răzășească destoinică și muncitoare, însuflețită de spirit războinic, de dragoste de moșie și de libertate. Orheiienii și Lăpușenii, locuitorii din ținuturile

Steagul lui Ștefan cel Mare.

Orheiu și Lăpușna, vor juca un rol însemnat în dezvoltarea politică ulterioară a țării.

Ștefan desăvârși și organizarea bisericească, începută de Alexandru cel Bun. În afară de mitropolia dela Suceava, Biserica Moldovei avea pe atunci încă două episcopii, cea dela Rădăuți și cea dela Roman. În Ardeal, Ștefan a zidit mănăstirea Vadului, al cărei egumen avea puteri de episcop. De-a-lungul domniei sale, marele voievod a construit nu mai puțin de 44 de biserici și mănăstiri, dintre care cea mai însemnată este *Putna*, unde a și fost înmormântat. Aici la *Putna*, s'a continuat scrierea letopisețului, care mai înainte se scrisese la *Bistrița*. În afară de această ctitorie mai amintim: bisericile dela *Voroneț*, *Tazlău*, *Borzești* și *Reuseni* și mănăstirile dela *Dobrovăț* și *Războieni*, care au fost clădite de marele domn din temelie.

Pe lângă acestea, voievodul Moldovei a reparat nenumărate locașuri de închinăciune rămase dela înaintașii și strămoșii săi, iar pe altele le-a înzestrat cu moșii sau obiecte sfinte necesare ritului. În vremea lui Ștefan, cultura luă și ea o deosebită dezvoltare, așa încât se poate spune cu drept cuvânt că epoca lui Ștefan cel Mare a fost din toate punctele de vedere cea mai strălucită din istoria Moldovei.

11. Personalitatea lui Ștefan cel Mare. Chipul lui Ștefan cel Mare ni s'a păstrat în câteva picturi contemporane care, din feridire, au ajuns până la noi. În ele Ștefan apare ca un bărbat bine legat, dar mic de statură, fără barbă, însă purtând mustăcioară. Pe cap voievodul purta coroana, iar ca îmbrăcăminte o mantie lungă cu mâneci. Atât spusese cronicarilor, cât și faptele lui, ni-l arată ca o persoană cu o energie de fier; chiar învins nu se descurajează. Iată cum îl descrie cronicarul Ureche: „Fost-au acest Ștefan Vodă om nu mare de stat, mândros și de grab a vărsa sânge nevinovat; de multe ori la ospete omora fără județ. Altmintrelea era om întreg la fire, neleneș și lucrul său îl știa a-l acoperi, și unde nu gândeai acolo îl aflai. La lucruri de războiu meșter, unde era nevoie însuși se vîra, ca văzându-l ai săi să nu se îndărăpțeze și pentru aceia rar războiu de nu biruia, și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că știindu-se căzut jos, se ridica deasupra biruitorilor”.

Ca om politic, Ștefan nu-și găsește egal între domnii noștri. Principiul conducător al politicii sale era grija de a nu avea doi duș-

mani în același timp. Când se lupta cu Ungurii era aliat cu Polonii, iar când se lupta cu Turcii aliații lui erau și Polonii și Ungurii. Alături de talentul politic, el posedea *calități militare deosebite*; biruințele lui sunt cea mai convingătoare dovadă a acestor însușiri. Laolaltă, toate aceste însușiri i-au îngăduit să-i ridice țara la o putere pe care Moldova nu o mai cunoscuse niciodată până atunci. O altă trăsătură principală a caracterului lui Ștefan cel Mare este *adânca sa religiozitate*. Mai întotdeauna, după o luptă, Ștefan ridica o biserică, iar victoriile ca și înfrângerile, le atribuia în primul rând Providenții. Era încredințat de măreția domniei, dar, când interesele țării îi cereau, el nu se sfia să îndure chiar umilinte dacă socotea că țara avea să folosească de pe urma lor (Colomeia).

Ștefan cel Mare era înzestrat cu un vădit talent militar, era ajutat de o neasemuită vitejie, avea o mare putere de muncă și era dotat cu un real spirit de sacrificiu, care s'a evidențiat în toate ocaziile.

Talentul diplomatic l-a avut în așa măsură încât și astăzi servește drept exemplu, iar *sămțul realității* l-au condus în toate împrejurările, sprijinindu-se deopotrivă pe toate clasele sociale din acel timp.

Mândria și demnitatea transpiră din toate scrisorile sale și din toate convorbirile sale cu solii străini, iar iuțeala i-a asigurat cele mai răsunătoare victorii.

Cunoașterea oamenilor, acea însușire fundamentală absolut indispensabilă conducătorilor de state, se poate constata din chipul cum a știut să domine pe boieri și să-i reducă la rolul de instrumente utile pentru apărarea și întărirea țării, și cum a știut să răsplătească pe țărani vrednici pe câmpurile de luptă împroprietărindu-i; iar voința de fier se reflectează din toate acțiunile sale.

Personalitatea lui Ștefan cel Mare oferă exemplul rar al unei desăvârșite sinteze a calităților care nu trebuie să lipsească unui conducător de Stat: o *profundă cunoaștere și folosire a oamenilor și împrejurărilor, o excepțională putere de muncă și un rar spirit de sacrificiu, împreunate cu o voință de fier și cu o energie extraordinară.* (I. Ursu: Ștefan cel Mare).

Cum activitatea lui fu pusă nu numai în slujba țării sale, ci și în aceea a creștinătății întregi (Papa îl numise „atlet al lui Christos”), istoria Moldovei din acel timp se integrează în istoria universală.

Pentru strălucirea faptelor lui, poporul i-a dat numele de cel Mare, iar pentru religiozitatea lui l-a numit cel Sfânt.

Pierderea lui a fost adânc resimțită de Moldoveni. „Iară pe Ștefan Vodă l-au îngropat țara cu multă jale și plângere în mănăstire la Putna, care era de dânsul zidită. Atâta jale era, de plângeau toți ca după un părinte al său, că cunoașteau toți că s'au scăpat de mult bine și de multă apăratură” (Ureche).

Ștefan a avut mai multe soții, dintre care două, *Evdochia* și *Maria din Mangop*, au murit înaintea lui. La Putna se mai păstrează acoperământul de fier, care reprezintă pe *Maria de Mangop* cu coroana împărătească bizantină pe cap.

A treia soție, *Maria-Voichița*, fiica lui *Radu cel Frumos*, i-a supraviețuit. Dintre copiii săi, cei mai cunoscuți au fost *Bogdan cel Orb* și un fiu nelegitim, *Petru Rareș*.

LECȚIA XIV

Organizarea politică, socială și economică a Țărilor Române în secolul al XV-lea

1. **Organizarea politică a Țărilor Române.** Numele și întinderea lor. Am văzut cum din reuniunea cnezatelor și voievodatelor s'au născut cele două state românești, Țara Românească și Moldova.

Țara Românească era denumită de Greci și Ungro-Vlahia, adică Țara Românească de lângă Ungaria, spre a o deosebi de celelalte Vlahii din Peninsula Balcanică. Mai târziu i se va spune Valachia. De asemenea, Turcii spuneau Moldovei *Bogdania*, după numele lui Bogdan Intemeietorul.

Întinderea țărilor a variat în decursul vremii. Țara Românească a avut cea mai mare întindere pe vremea lui Mircea cel Bătrân; Moldova a avut o întindere maximă pe vremea lui Ștefan cel Mare, care stăpânea și *Pocuția*, ținuturile secuești, *ținutul Vadului* cu *Ciceiul* și *Cetatea de Baltă* în Ardeal, precum și ținutul *Putnei*, care până la el fusese al Țării Românești.

2. **Domnul.** Spre deosebire de țările apusene, unde sistemul feudal fărâmițase autoritatea suveranului, fiecare feudal fiind stăpân absolut pe domeniul lui, Țările Române, ca și imperiul bizantin și celelalte state din Sud-Estul Europei, erau organizate în mod unitar, domnul fiind considerat aproape stăpân absolut.

În titlu, domnul punea înaintea numelui său particula *Io*, prescurtarea din *Ioan*, după obiceiul împăraților bizantini. El își mai spunea *Mare Voievod*, spre a se deosebi de ceilalți voievozi.

Îndată după aceasta se întitula *Domn*, dela latinescul *dominus*, adică suveran cu putere deplină, ca și vechiul împărat roman (*dominus*). În slavonește acesta se traducea prin *gospodin* sau *gospodar*. Uneori își lua numele de *autocrat*, ca și împărații bizantini.

Domnul se socotea stăpânul țării și de aceea orice cumpărare sau stăpânire de pământ trebuia întărită printr'un *hrisov* (sau *uric*) domnesc. Tot din acest drept de stăpân al țării deriva și dreptul de a pune dări (*dijme*) și de a încasa vămi.

Dările se luau pe grâne (*câblărit*), pe vin (*vinăriciu*), pe oi (*oierit*), pe porci (*goștina*). Locuitorii erau datori cu prestație (*podvezi*). Mai târziu, pentru a se răspunde tributul turcesc, s'a introdus și *birul*, care se plătea în bani. Acesta se plătea de un sat sau oraș întreg, după cum fusese fixat de visterie. Suma globală se numea *cîslă*.

Domnul era conducătorul oștirii și judecătorul suprem al țării. El își dăruia ostașii viteji cu moșii și îi boerea. Avea drept de viață și de moarte asupra supușilor. Cu toate acestea el era îngădit în puterea lui de boieri, cărora era dator să le respecte proprietatea. O altă îngădire a puterii domnești o alcătuiă obiceiul pământului, adică totalitatea normelor de judecată păstrate de tradiție.

De altfel pentru judecăți, ca și pentru actele mai însemnate, domnul se sfătuia cu boierii, cu dregătorii și înaltele fețe bisericești (mitropolitul și episcopii), care alcătuiă *sfatul* sau *divanul*. Cât despre sistemul de succesiune la tron din Țările Române el era cel *electiv-ereditar*.

3. Curtea. Dregătorile. În jurul domnului se aflau o sumă de boieri, care alcătuiă curtea lui.

Curtea era o instituție imitată după modelul bizantin, trecut la noi prin intermediul statelor slave din Peninsula Balcanică. Dintre acești boieri dela curte, unii aveau *dregătorii*, adică îndeplineau câte o funcțiune în legătură cu nevoile curții și ale statului.

Unii dintre ei erau *dregători mari*, adică stăteau de obicei în jurul domnului și împreună cu mitropolitul, episcopii și alți boieri de seamă dela curte alcătuiă *sfatul* domnesc sau *divanul*. Alți boieri, care îndeplineau funcțiuni mai mici în administrația țării, în cetăți și ținuturi, se numeau *dregători mici* și nu luau parte la *sfat*. Numai în cazuri grave, când se convoca *sfatul cel mare* al țării, luau parte la el și *dregătorii mici*. Marii *dregători* se deosebeau de ceilalți boieri prin anumite semne exterioare, *vesmânt*, *toiag*, etc.

Marii *dregători* erau: *Marele logofăt*, șeful cancelariei domnești, care avea în păstrare pecetea domnească. Se îngrijea și de pro-

cesele și de hotărniciiile proprietăților boierești. *Marele vornic* (dela cuvântul slavon *dvor* = curte) era judecătorul curții și al țării (reprezenta pe domn, când acesta nu judeca el însuși). În Moldova, după Alexandru cel Bun, se înființară doi vornici: unul pentru Țara de sus și altul pentru Țara de jos; primul avea reședința la Dorohoiu, iar al doilea la Bârlad. Pe vremea lui Ștefan cel Mare, vornicii deveniră și conducători de oaste (vornicul Boldur). *Marele postelnic* sau *stratornic* îngrijea de curtea domnească, talmăcea scrisorile scrise în limbi străine și introducea pe solii străini în audiență la domn. *Marele vișiernic* avea grijă de veniturile și cheltuelile domnului, care se confundau cu cele ale statului. El era acela care încasa dărilor. *Marele spătar* ținea spada domnului. În Țara Românească, el conducea oștirea în al doilea rând după domn.

Paharnicul, numit și *ceașnic* în Moldova, avea grijă de vinurile domnești și gusta întâi din paharul domnului pentru a se încredința că băutura nu e otrăvită. *Comitul* îngrijea de grajdurile domnești, *stolnicul* de masa domnească, iar *clucerul* de cămara domnească.

În afară de acești dregători, în Țara Românească mai exista *banul Craiovei*, moștenit dela Unguri, de pe vremea când aceștia stăpâneau banatul de Severin. El conducea cele cinci județe ale Olteniei prin bănișorii de județ și avea autoritatea deplină, fiind reprezentantul domnului în aceste părți. Avea drept de judecată și comanda întreaga oștire din Oltenia. În Moldova, dintre marii dregători făcea parte *portarul Sucevei*, comandantul militar al cetății Suceava. În secolul al XVI-lea, în locul lui apare *hatmanul*, care era comandantul oștirii moldovene.

Acești mari dregători formau o ierarhie, în fruntea căreia în Țara Românească se afla *banul Craiovei*, iar în Moldova *marele logofăt*. O parte din aceste dregătorii au fost împrumutate de noi, fie dela Bizantini, prin intermediul statelor slave din Sudul Dunării (logofăt, comis, spătar), fie direct dela Slavi, în deosebi dela Bulgari (clucer, stolnic, postelnic), sau dela Unguri (paharnicul, vornicul; pe acesta din urmă și ei l-au împrumutat dela Croați).

Dregătorii care ieșeau din funcțiuni își păstrau titlul avut, punând înaintea lui particula slavă *biv*, adică fost. Ei luau parte la sfatul de judecată.

În afară de marii dregători, care alcătuiau sfatul domnesc mai existau o sumă de dregători mai mici, a căror atribuție era conducerea ținuturilor și a cetăților.

Țara Românească era împărțită în județe, conduse de căpitani. În Moldova, județele se numeau ținuturi și erau conduse de pârcălabi (nume luat dela Unguri, care la rândul lor l-au împrumutat dela Germani). Cetățile Moldovei erau conduse de pârcălabi sau de staroști.

4. Organizarea oștirii românești. Până la Ștefan cel Mare, oastea muntenească nu se deosebea de cea moldovenească în întocmire. Ea se compunea mai mult din călărime alcătuită de boieri și țărani îndatoraji cu serviciul militar, dând o importanță deosebită elementului jărănesc, care până la el jucase un rol cu totul secundar în armatele românești. Pe vremea acestui domn, oastea avea un caracter mai mult național. Elementul de seamă al oștirii îl alcătuiau boierii și curtenii; restul era „țara”, adică cete de ostași țărani care se întrețineau din prăzi.

Boierii mergeau la luptă călări, înarmați cu sabie, având coif și platoșă. În mod obișnuit ei stăteau în jurul domnului, formând garda lui personală. Curtenii se împărțeau în două: vitejii, nume rămas în Moldova dela însoțitorii lui Bogdan întemeietorul, care luptau călări, și voinicii sau iunacii, care primeau leafă (jold) și haine și luptau ca pedestrime. Acești curteni erau ca un fel de armată permanentă pe lângă domn, deoarece în ceasurile grele acesta se sprijinea pe călărimea boierească și pe pedestrimea de curteni.

Boierii și curtenii formau armata regulată a domnului. Afară de aceste corpuri de trupă, în caz de lupte mari, se chema oastea neregulată, „țara”. Oastea aceasta purta numele de oaste de hânsari, sau, cum s'a numit mai târziu, oastea în dobândă, fiind plătită din prada făcută asupra dușmanului. Și această oaste se compunea din călărime și pedestrime. Oamenii se strâneau în cete sub conducerea unui vătăman, sau sub comanda unui boier.

Ca arme aveau arcul, sulița, sabia, paloșul și ghioaga. De asemenea, țărani întrebuițau coase, topoare și furci. Oastea era împărțită pe steaguri, cete de câte 500 de ostași, asemenea banderilor ungurești. Locul de adunare al oastei se chema vileag, iar știrea de

războiu se dădea prin focuri aprinse pe dealuri. Ștefan cel Mare, ca și Vlad Dracul, întrebuițară în luptele lor și tunuri.

La Munteni, țărani nu prea au fost întrebuințați în oaste și toată greutatea luptelor era susținută de călărimea boierească și de curteni. Ca pedestrișe erau curtenii cu leafă (iunacii), numiți și slujitorii. Mulțumită organizării date de Ștefan cel Mare, oastea moldovenească se ridica până la 40.000 de oameni, dintre care 10.000 de boieri și curteni, iar restul țărani. Oastea muntenească era mult mai mică, neridicându-se decât rareori peste 20.000 de oameni.

5. **Cetățile.** Atât Moldova, cât și Țara Românească erau apărate la hotare de cetăți. Știm că cele mai vechi cetăți în Țara Românească au fost *Turnu* și *Severinul*. Mircea a construit *Giurgiu*, iar sub urmașii lui apar cetățile: *Crăciuna*, în ținutul Putnei, *Teleajenul* și *Gherghița*, pe apa Ialomiței, *Florești* pe Prahova și cetatea *Dâmboviței* în Bucureștii de azi. În Moldova, cetăți mai vechi erau: *Cetatea Albă* și *Chilia* la mare, *Tețina* lângă Cernăuți și *Suceava* în Nord, *Cetatea Neamțului* și *Roman* spre munți. Ștefan construi altele de-a lungul Nistrului: *Soroca*, *Tighina*, și întări *Hotinul*. Cetățile erau conduse de pârçalabi, care în Moldova luau parte la sfatul domnesc.

6. **Judecata.** Judecata se făcea după obiceiul pământului, deoarece legi scrise nu existau. Obiceiul pământului, era alcătuit din anumite datini, rămase încă din vremea romană. Dreptul de judecată îl avea domnul și la scaunul lui de judecată, pe care îl ținea după nevoie în diferite părți ale țării, veneau împričinații să ceară dreptate.

Hotărîrea se dădea printr'un hrisov; împotriva ei împričinații făceau de multe ori apel la domnul următor. Domnul putea să delege pe vornici să judece pricinile mai mici.

În materie de proprietate, obiceiul pământului prevedea, în caz de proces, mărturia *jurafilor*. Cu cât cineva aducea, atunci când nu existau alte dovezi, mai mulți jurători cu martori, cu atât avea posibilitatea să câștige procesul. În privința crimelor, obiceiul pământului admitea principiul „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”; totuși omorîtorul se putea uneori răscumpăra printr'o sumă de bani plătită familiei victimei. Pedepșa cu moartea se dădea și pentru

alte fapte decât crimele. Se dădea și pedepsa cu bătaia. Pe boieri îi bătea însă numai domnul.

7. Clasele sociale. În primele timpuri, în Țările Românești, existau două clase sociale: *proprietarii de pământ*, numiți și boieri, nume împrumutat de noi de la Bulgari, și cei lipsiți de proprietate, numiți *rumâni* în Țara Românească și *vecini* în Moldova. De timpuriu s'a făcut însă o distincție în clasa boierilor. Acest nume începe să se aplice numai pentru proprietarii care aveau o proprietate individuală mai întinsă, pe când proprietarii mici, care își cultivau pământul în devălmășie, căpătâra numele de *cnezi* sau *moșneni* în Țara Românească și *răzeși* în Moldova.

Pământul stăpânit în deplină proprietate se numea *ocină*, însă poporul îi spunea *moșie*. Când pământul era dat de domn, i se spunea *uric*. Moșnenii și răzeșii stăpâneau pământul în obște, fiecare avându-și partea sa, însă folosind în comun izlazul, pădurea și livada.

Părțile se vindeau sau se schimbau numai între părtași. Cu timpul, din cauze politice, părțile se desfăcură, intrând în stăpânirea proprietarului boier, iar moșnenii căzură în rumânie.

Ca și boierii, moșnenii și răzeșii erau datori cu serviciul militar față de domn. De asemenea toți proprietarii de pământ trebuiau să plătească dările, fiind numai rareori scutiți de ele. Am văzut că dintre boieri se recrutau dregătorii.

În ce privește pe rumâni sau vecini, aceștia erau țărani lipsiți de pământ și munceau pe moșiile boierești. Ei alcătuiau de altfel și cel mai numeros element al satelor. Ei erau legați de pământ, se vindeau odată cu pământul, pe care nu aveau voie să-l părăsească decât în anumite condițiuni (șerbi).

Cu toate acestea situația lor era mai bună decât a șerbilor din Apus, sau iobagilor din Ardeal.

O clasă socială cu totul inferioară era aceea a robilor, care erau de neam străin, Țigani și Tătari.

Între clasele pomenite mai sus trebuie să menționăm și *clasa orașenilor sau târgoveților*, care se desvolta la noi odată cu ridicarea orașelor. Mulți dintre acești târgoveți erau străini: Sași, Armeni, Unguri (mai ales în Moldova).

8. Organizarea orașelor. La noi orașele au fost înființate de străini, dezvoltarea lor fiind mai ales în legătură cu drumurile de comerț. Astfel Câmpulungul și Baia au fost întemeiate de Sași, iar Bacăul și Troțușul de Secui. Orașele cele mai vechi din Țara Românească, pomenite în documente, sunt: Câmpulung, Argeș, Târgoviște, Târgșor, Brăila și Giurgiu; iar în Moldova: Baia, Suceava, Cernăuți, Roman, Bârlad, Țighina, Cetatea Albă și Chilia. Administrația orașelor din Muntenia și Moldova imita organizația orașelor săsești.

Orașul era condus de un consiliu comunal compus din 6—12 pâr-gari (dela germ. *Bürger* = cetățean), prezidat de un *judet* în Muntenia sau *șoltuz* (dela germ. *Schultheiss* = primar) în Moldova. Deoarece orașele cu ținutul dimprejur erau socotite proprietăți domnești, la conducerea lor lua parte și un reprezentant al domnului, numit *vornic de târg* sau *ureadniț*.

Cu timpul, prin așezarea elementelor rurale, mai ales a acelor lipsiți de pământ, orașele, a căror populație fusese la început în marea ei majoritate străină, s'au românizat.

9. Drumurile de negoț. Muntenia și Moldova au datorat într'o bună măsură încheierea lor ca state politice dezvoltării drumurilor comerciale, care veneau din spre Polonia și Ardeal către Dunăre și Mare. În Moldova, drumul cel mare care venea din Polonia, dela Liov, trecea fie pe la Cernăuți și Suceava sau pe la Hotin și Dorohoi către Țighina și Cetatea Albă în spre părțile tătărăști, fie pe la Bacău și Bârlad spre Țara Românească și Chilia. Drumurile comerciale din Ardeal treceau, fie prin Nordul Moldovei, pe la Baia, fie prin Sudul ei, pe la Troțuș și Bacău, îndreptându-se ori spre Suceava, ori spre cetățile dela mare. În Țara Românească erau două drumuri principale: unul care venea dela Brașov pe la Bran, Câmpulung, Târgoviște, Cetatea Dâmboviței (Bucurerști) spre Brăila, Silistra sau Giurgiu. Al doilea drum venea dela Sibiu, pe la Turnu Roșu, trecea Oltul la Slatina spre Turnu. *Vămile nu se percepeau numai la hotar, ci ele se plăteau și în interiorul țării în anumite orașe prevăzute de domn în privilegiile pe care le acorda negustorilor străini.*

10. Comerțul. În secolul al XIV-lea și al XV-lea, negoțul românesc era mai ales în mâna Sașilor din Bistrița, Brașov și Sibiu și al Lioveni-

lor. În Moldova, un rol însemnat jucau în această privință și Armenii. Pe măsură în care stăpânirea turcească să întărească la Dunăre și la mare, Sașii începură să piardă însemnătatea comercială, locul lor luându-l Grecii și Levantinii, alături de care pășesc Românii înșiși.

Voievodatele românești nu erau însemnate numai ca țări de tranzit pentru mărfurile ce veneau din spre Apus spre mare și invers, ci ele erau prețuite și pentru produsele lor proprii: vite în primul rând, apoi miere, ceară și vin. Grâne se produceau numai pentru nevoile proprii. La noi se importa puțin, mai mult postavuri pentru vestimintele boierilor, arme și articole orientale (mirodenii, mățăsure).

LECȚIA XV

Țările Române dela Moartea lui Ștefan cel Mare până la Petru Rareș

Dela cucerirea Chilie și Cetății Albe, timp de peste treizeci și cinci de ani, Europa de mijloc și de Sud-Est fu cruțată de amenințările grele pe care le îndurase până atunci din partea Imperiului Ottoman. Firea lui Baiazid al II-lea înclina mai mult spre pace. Războaiele și expedițiile de jaf împotriva Moldovei, Poloniei, Ungariei și Italiei fuseseră deslănțuite, nu din dorința de cuceriri ale Sultanelui, cât din neastâmpărul vitejesc și lăcomia de pradă a generalilor turci. Iar către sfârșitul domniei lui Baiazid neînțelegerile între fiii săi, care guvernau provincii în Asia, stârniră dese răzvrătiri și lundu-l în cele din urmă să abdice (1512).

Fiul și urmașul său, Selim I, luă dela început măsuri pentru apărarea tronului său împotriva usurpatorilor, ucizând pe frații și nepoții care se mai găseau în viață. Incheind apoi legături de pace cu vecinii săi din Europa, el deschise numai decât în Asia acel șir de războaie prin care smulse Șahului Ismael al Persiei, Kurdistanul și Mesopotamia de miază-noapte, cucerind apoi Siria și Egiptul (1514—1517). Prin stăpânirea acestei din urmă țări el ajunge moștenitorul vechiului Kalifat arab și căpetenia religioasă a întregii lumi mohamedane.

În toată această vreme, atât Moldova, cât și Muntenia, se bucurară de o autonomie destul de largă. Politica de pace a lui Baiazid și războaiele depărtate ale lui Selim lăsară celor două țări un îndelung răgaz de reculegere. Ele nu mai fură stânjenite, ca prin amestecul de odinioară al Împărăției turcești, nici în treburile dinlăuntru, nici în legăturile cu ceilalți vecini. Rarele intervenții ale begilor din cetățile dela Dunăre erau pricinuite, de cele mai multe ori, de către partidele boierești sau de pretenții în luptă pentru coroană.

1. Urmașii lui Ștefan cel Mare. Bogdan al III-lea (1504—1517).

După moartea lui Ștefan, tronul Moldovei fu ocupat de Bogdan, su-pranumit cel Orb, după un beteșug ce-l avea la ochi. Era încă tânăr la suirea lui pe tron. Moștenise dela tatăl său vitejia și îndrăzneală, dar îi lipsea simțul politic. Punând mai presus de binele țării interesele sale personale, el dădu înapoi regelui polon Pocuția, nădăj-duind că acesta avea să-i dea în căsătorie pe sora sa. Aceasta refuză însă să-i fie soție și atunci Bogdan, pierzând și Pocuția, începu un șir de lupte cu Polonii. Aceste lupte ținură câțiva ani și Moldova avu mult de suferit de pe urma năvălirilor făcute de Poloni, care vo'au să-și răzbune jafurile făcute de Bogdan în Polonia. Tocmai în 1510 se încheie, prin mijlocirea regelui Ungariei, pacea. Domnul Moldovei renunță la sora regelui, dar și la Pocuția.

Pe la începutul domniei sale, Bogdan pornise cu războiu și împo-triva lui Radu cel Mare, domnul Țării Românești. Cei doi domni nu ajunseră la o ciocnire, căci, după străduințele mitropolitului Maxim, care le aminti că erau de un neam și o credință, se împăcară fără vărsare de sânge.

În vremea lui Bogdan, Moldova avu de suferit și de pe urma năvă-lirilor tătărăști, care nu mai avuseseră loc dela 1476.

Față de Turci, Bogdan a urmat mai departe politica tatălui său din ultimii doi ani, plătindu-le tribut și recunoscându-se vasalul lor. Bog-dan muri destul de tânăr, lăsând la tron un fiu de nouă ani, numit Ștefan cel Tânăr sau Ștefăniță.

2. Ștefăniță (1517—1527).

Ștefăniță fiind încă copil la urcarea sa pe tron, țara a fost condusă în timpul cât el fu minor de sfatul boie-rilor în frunte cu bătrânul Luca Aubore. Acesta încercă să reia legă-turile de prietenie cu Polonii, încheind cu ei chiar un tratat de alianță, în care Moldova intra pe picior de egalitate cu Polonia.

Ni s'a păstrat cuvântarea, pe care boierul Luca Cârje, trimis sol la Poloni, a ținut-o acestora. În ea el expune cu multă îndemănare peri-colul ce amenință din partea Turcilor atât pe Moldoveni cât și pe Poloni, și arată că singura scăpare a creștinilor e războiul lor.

Când Ștefăniță ajunse de 16 ani, el nu mai voi să asculte de sfatul boierilor și încercă să conducă țara singur. Tânărul domn era însă un om pătimaș, mândru și necopt la minte. Fără de niciun motiv,

el ucise pe Arbore și pe fiii lui și rupând alianța cu Polonii intră în ceartă cu ei. În urmă se luptă cu Radu dela Afumați, domnul Țării Românești, pentru Ruxandra, frumoasa fiică a lui Neagoe Basarab. Văzându-i apucăturile sângeroase, boierii îl uciseră și aleseră în locul lui pe Petru Rareș.

3. Domnii mai însemnați din Țara Românească. Puternica personalitate a lui Ștefan cel Mare a făcut ca Țara Românească, în care el s'a amestecat pentru a-și asigura interesele, să fie lipsită de domni însemnați.

Abia către sfârșitul domniei lui Ștefan, când luptele cu Turcii încețază și liniștea este restabilă, domnii Țării Românești pot să-și consacre activitatea treburilor lăuntrice și să se illustreze pe un alt tărâm decât cel militar, pe tărâmul cultural.

4. Radu cel Mare (1496—1508). Radu cel Mare, fiul lui Vlad Călugărul, este însemnat mai ales pentru sânguința și grija cu care s'a ocupat de organizarea Bisericii muntenești. Din această cauză i s'a zis cel Mare.

Față de vecini, Radu a dus o politică împăciuitoare stând bine cu Ungurii și Turcii și având în același timp relații de prietenie cu Polonii. Dela Unguri a primit în Ardeal ținutul Geoagiul ca feudă. Războiul provocat de Bogdan, domnul Moldovei, a fost evitat mulțumită intervenției mitropolitului de atunci al Țării Românești, Maxim. Această politică pașnică a făcut ca Țara Românească să fie liniștită timp de doisprezece ani, timp în care domnul a putut să se ocupe de organizarea ei.

Prima grijă a lui Radu a fost să organizeze Biserica Țării Românești. El a chemat în Muntenia pe fostul patriarh Nifon, pe care Turcii îl scosese din scaunul dela Constantinopol și îl făcu mitropolit al țării. Nifon convocă un sinod de preoți și boieri cu care reorganizează ierarhia Bisericii muntene după canoane. În același timp întemeie o nouă episcopie la Buzău, așa încât Țara Românească avea acum, pe lângă mitropolia dela Târgoviște, doi episcopi, unul la Severin și altul la Buzău. Nifon intră însă în ceartă cu domnul, pentru că nu voi să îngăduie despărțirea unui boier de soția sa și recăsătorirea lui cu

Neagoe Basarab (1512—21), cu fiul Teodosie și familia. După fresca din biserica episcopală dela Curtea de Argeș (sec. al XVI-lea). Păstrată la Muzeul de Arhitectură din București.

sora lui Radu. Alungat de domn, pentrucă „strica obiceiurile țării” Nifon plecă, afurisindu-l.

Radu a pus atunci mitropolit pe Maxim, fost despot al Sârbilor, care intrase în călugărie. Am văzut rolul pe care l-a jucat acesta cu prilejul războiului cu Bogdan al Moldovei.

Domnia lui Radu cel Mare este însemnată și prin faptul că în timpul ei s'a introdus la noi tipografia de călugărul Macarie, venit de prin părțile adriatice. El a tipărit în 1507, la mănăstirea Dealului, prima carte bisericească, Sfânta Liturghie, în limba slavonă.

Tiparul inventat de Gutenberg la 1455 se răspândise repede în toată lumea apuseană. În Italia, Veneția ajunsese un centru renumit pentru tipărituri și meșterii de aci au răspândit tiparul și în orașele de pe coasta răsăriteană a Adriaticei. Pentru populația slavă din aceste părți se fabricau la Veneția caractere chirilice cu care se tipăreau cărțile slavonești. La acești meșteri învățase și Macarie meșteșugul tipăririi de cărți slavonești.

Radu cel Mare a fost înmormântat la mănăstirea Dealului, de lângă Târgoviște, zidită de el. Această mănăstire, împodobită cu ornamente din piatră sculptată, este una dintre cele mai frumoase din Țara Românească.

5. Neagoe Basarab (1512—1521). Către sfârșitul secolului al XV-lea, se ridicase la mare însemnătate politică familia boierilor Craiovești din Oltenia, al cărei cel mai de seamă reprezentant fu boierul Pârvu Craiovescu. Împreună cu fratele său Barbu, Pârvu construi mănăstirea Bistrița (jud. Vâlcea), care ajunsese unul din centrele cele mai de seamă ale culturii slavone dela noi din secolul al XVI-lea. Bogată și puternică, această familie era în fruntea partidei basarabești și căuta să pună pe tron domnii pe care îi dorea ea, împotriva năzuinței boierilor din stânga Oltului de a-și așeza în scaun domnul lor.

Vechea luptă între Dănești și Drăculești se schimbasesc acum, luând caracterul unei lupte între partide boierești cu bază teritorială, una sprijinindu-se pe Oltenia și alta pe Muntenia, unde se afla și capitala statului, Târgoviște.

Persecutați de urmașii lui Radu cel Mare, Mihnea cel Rău și Vlad, Craioveștii izbutesc în cele din urmă să pună pe tron pe unul de al lor, anume Neagoe Basarab.

Neagoe Basarab stătuse în apropierea mitropolitului Nifon de ale cărui învățături se pătrunsese. Fire evlavioasă, el a fost un mare sprijinitor al Bisericii ortodoxe, nu numai din Țara Românească, dar și din tot Orientul ortodox, unde Biserica suferea nespuse din cauza Turcilor. Cu banii lui au fost reparate, mărite și întreținute multe din bisericile ortodoxe din Peninsula Balcanică, din Asia și din Egipt. Acest rol de protector al Bisericii ortodoxe, pe care și-l luă Neagoe, ridică în chip deosebit prestigiul lui. Călușarii greci din mănăstirile răsăritene vor cere sprijinul lui. Mai mult încă, aceștia vor veni în Țara Românească, pătrunzând în mănăstirile pe care domnul le închinase celor din Răsărit. *Cu drept cuvânt se poate spune că influența grecească în Biserica românească începe dela Neagoe Basarab.*

În țară, Neagoe a clădit cea mai frumoasă mănăstire de pe pământul românesc la Curtea de Argeș.

Zidirea ei a cerut cheltuieli nespuse de mari și după spusele leghendei însăși Doamna Despina, soția lui Neagoe, a trebuit să-și vândă podoabele, pentru ca sfântul locaș să poată fi terminat. Tot în legătură cu această mănăstire, poporul a creat și legenda meșterului Manole.

La sfințirea mănăstirii, Neagoe a invitat și pe patriarhul din Constantinopol, care a venit însoțit de patru mitropoliți și sute de călugări și preoți.

Printre aceștia a fost și Gavril Protul (superiorul) dela Muntele Athos, care a scris vieța patriarhului Nifon, ale cărui moaște au fost aduse de Neagoe la Curtea de Argeș.

Tot Neagoe a zidit și mitropolia din Târgoviște. După cât se pare, el avea însușiri literare și se pricepea chiar în arhitectură. De aceea i se atribue, și poate cu bună dreptate, o carte de învățături scrisă slavonește pentru fiul său Teodosie.

6. Radu dela Afumați (1522—1529). Fiul lui Neagoe, Teodosie, n'a domnit mult, căci a fost îndepărtat din scaun de pașa din Nicopole, Mehmet Beg, român turcit din neamul Basarabilor, care năzuia să pună mâna pe Țara Românească și să o conducă pe seama lui.

Țara scăpă de această primejdie numai mulțumită lui Radu dela Afumați. Domn de o îndrăzneală și o vitejie puțin obișnuită, Radu susținu o seamă de lupte, atât împotriva Turcilor lui Mehmet Beg, cât și împotriva Craioveștilor, adversarii săi.

Dacă Radu izbuti să se mențină în ciuda dușmăniilor pe care și le crease, lucrul se datori numai legăturilor prietenești pe care le întreținea cu Ioan Zapolia, voievodul Ardealului. Pentru a atrage pe Craiovești de partea lui, Radu se căsătorii cu frumoasa Ruxandra, fiica lui Neagoe Basarab. Pentru Ruxandra, Radu trebui să se războiască cu Ștefăniță, domnul Moldovei, care în cele din urmă se căsătorește cu altă fiică a lui Neagoe, Stana.

Radu dela Afumați a fost înmormântat în mănăstirea lui Neagoe dela Curtea de Argeș, a cărei zugrăveală fu terminată sub domnia lui. Piatra de pe mormânt îl înfățișează călare, cu mantia fluturând și cu buzduganul în mână. Inscripția menționează toate bătăliile lui.

LECȚIA XVI

Căderea Ungariei sub Turci

Petru Rareș

1. Lupta dela Mohaci (1526). Căderea Ungariei. În anul 1521 se urcă pe tronul turcesc Soliman supranumit cel Măreț, un sultan energetic, iubitor de strălucire și de glorie. El își puse în gând să cucerească țările creștine din Europa centrală și de aceea își pregăti o armată puternică pentru a ataca Ungaria.

Hotarul Dunării din spre Țara Românească și Moldova era în mâna Turcilor. Acestora nu le mai rămăsese decât să pună mâna pe cetățile din Serbia, pentru ca întreaga câmpie ungară să fie cu totul deschisă puhoiului otoman. Incepând lupta, Soliman cuceri pe rând Belgradul, Șabațul și Semlinul.

Dela marea năvălire tătară, niciodată Ungaria nu s'a aflat într'o stare mai desnădăjduită. După moartea lui Matei Corvin, sub regii Vladislav și Ludovic al II-lea, ambii din neamul Iagellonilor, anarhia nu mai contenise. Ca de atâtea ori înainte marea *nobilime* se desbinase în mai multe partide și fiecare dintre ele urmărea prin mijloace adeseori de neîngăduit să pună stăpânire asupra conducerii statului. Aristocrația mărunță, asemănătoare în atâtea privințe șleahței polone, se alătura, în luptele dintre magnați, acelei tabere care o plătea mai darnic. *Dietele, chiar cele extraordinare, se adunau cu anevoință și după obișnuitele două săptămâni de răfuieți înveninate, se împrăștiau fără a fi chibzuit și hotărit nimic asupra nevoilor grabnice ale țării, lăsând aceste griji pe seama unei delegații restrânse, înăuntrul căreia certurile continuau mai înverșunate. Orașele, de altminteri ca și nobilimea, își apărau privilegiile cu îndârjire, căutând să ia cât mai puțin parte la sarcinile statului. Cât despre țărănime,*

legiuirea sălbatecă a lui Verböczy o prefăcuse într-o turmă istovită de robi, căreia i se luase totul și dela care, în ceasul marilor primejdii, nu se mai putea aștepta niciun sprijin.

Deși gândurile Turcilor erau de mult cunoscute, până la începutul verii anului 1526, Ungaria privise nepăsătoare deslănțuirea furtunii. Abia în lunie regele trimise în Austria și în Imperiul German solii care să ceară ajutor și să cumpere tunuri și praf de pușcă. Era însă prea târziu. La 30 Iulie, Petrovaradinul căzuse în mâinile Sultanului și marea oaste dușmană pornea spre Buda. Ludovic adunase cu multă greutate vreo 25.000 de oameni, cu care întâmpină pe Soliman în câmpia mlăștinoasă a Mohaciului (29 August 1526).

Acolo armata ungurească fu nimicită într-o bătălie de câteva ore și înșuși regele Ludovic căzu pe câmpul de luptă. Soliman cuprinse apoi Buda și o arse. Astfel Ungaria dispărea ca stat liber de pe harta Europei pentru câteva secole.

2. Principatul Transilvaniei. Indată după bătălia dela Mohaci începură lupte pentru moștenirea lui Ludovic între Ioan Zapolia, voievodul Ardealului, și Ferdinand de Austria, fratele împăratului Carol Quintul.

În aceste lupte s'au amestecat și domnii Țărilor Române, Radu dela Afumați și Petru Rareș. În cele din urmă rămase rege al Ungariei Ioan Zapolia, care se închinase Turcilor. După moartea acestuia, la 1541, sultanul Soliman ocupă o parte din Ungaria, împreună cu capitala Buda, transformând-o în pașalâc turcesc. Un alt pașă a fost instalat mai târziu la Timișoara. Cam în aceeași vreme, sultanul ia dela domnul Țării Românești, Radu Paisie, cetatea Brăila, pe care o transformă în raia turcească. Era o nouă lovitură ce se dădea comerțului acestei țări. Transilvania rămase sub conducerea urmașilor lui Zapolia, întâi sub fiul său Ioan Sigismund, care până la 1570 mai păstră și titlul de rege, apoi sub alții din familia Batoreștilor, care renunță definitiv la acest titlu și luară pe acela de principe.

Cu prilejul expediției lui Soliman asupra Vienei (1529), Ioan Zapolia primise în tabăra turcească dela Mohaci, investitura ca rege al Ungariei și principe al Transilvaniei. În amândouă aceste calități, el se recunoaște ocrotitul, vasalul și tributarul Porții.

Ca principe al Transilvaniei, atât el cât și toți urmașii săi până la

1688, cu foarte puține abateri, au fost aleși de către dieta țării și întăriți de sultan, care le dăruia, în semn de consacrare, un cal, un sceptru, un steag, o spadă, o pălărie împodobită cu pene și un caftan. Împărăția turcească făgăduise dela început să apere întregimea hotarelor principatului și la nevoie, să facă respectată în-lăuntru vechea lui constituție, în toate prevederile ei politice și sociale. La rândul său, principele se îndatora să plătească un tribut care spori treptat dela 10.000 până la 40.000 de florini de aur. El se mai lega să nu ducă războaie și să nu încheie cu țările străine alianțe potrivnice intereselor Înaltei Porți, precum și să dea acesteia ajutor militar de câte ori i se va cere. De asemenea trebuia să încunoștiințeze cât mai des puterea suzerană despre tot ce afla că se pregătește în țările vecine. Deși vasal Turcilor și chiar, în teorie, ca făcând parte dintre ținuturile de sub stăpânirea directă a Sultanului, principatul și-a păstrat aproape fără întrerupere caracterul de stat autonom. El avea la Constantinopole un reprezentant diplomatic permanent, purtând acolo numele obișnuit de Kapu Kehalî și, pe lângă acesta fiecare dintre cele trei „națiuni” avea dreptul de a trimite câte un sol al său cu menirea de a supraveghea politica principelui și de a apăra, la trebuință, interesele castelor privilegiate.

3. Petru Rareș (1527—1538). Dupăuciderea lui Ștefăniță, boierii aduseseră la tronul Moldovei pe un fiu natural al lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș, numit astfel după mama sa, Maria Rareș.

Rareș moștenise multe din calitățile tatălui său. Viteaz și îndrăzneț, era ambițios și mândru. Iși iubea țara, ale cărei hotare căuta să le lărgească. Când era înfrânt, nu se descuraja. Spre deosebire de Ștefan, lui Rareș îi lipsea însă spiritul cumpătării și al prudenții. Era cam grăbit în realizarea scopurilor și de aceea a pierdut de multe ori avantajii câștigate cu multă trudă.

La suirea pe tron, moștenise o bună armată. Amintirea timpurilor glorioase ale lui Ștefan cel Mare nu se ștersese încă din mintea nimănuși Moldova era socotită ca una din țările cele mai puternice din Răsăritul Europei.

4. Întâmplările din Ardeal. Lupta dela Feldioara (1529). În luptele care au izbucnit între Ioan Zapolia și Ferdinand de Austria

pentru coroana Ungariei, primul era sprijinit de Turci și de nobilimea Transilvaniei, pe când Ferdinand avea de partea lui pe Sași. Rareș, care urmărea să pună mâna pe o parte din Transilvania, oferă ajutorul său lui Zapolia, în schimbul unor compensații.

Acesta primi. În 1529, Rareș trimise două armate în Ardeal, una pe la Rodna, iar alta prin pasul Oituz, condusă de vornicul Grozav. Acesta din urmă se întâlnește cu armata săsească la Feldioara, nu departe de Brașov. Moldovenii ieșiră biruitori, izbutind să ia dușmanilor și 50 de tunuri. În urma acestei biruințe, domnul Moldovei primi dela Zapolia, ținutul Rodnei și cetatea Ungurașul, pe lângă Ciceul și Cetatea de Baltă, pe care Moldova le stăpânea din vremea lui Ștefan cel Mare. Pe de altă parte Secuiei se închină, ca odinioară lui Ștefan cel Mare. Numai orașul săsesc Bistrița, care de asemenea îi fusese cedat de Zapolia, nu voi să se supună lui Rareș și abia după un asediu îndelungat se învoi să-i plătească bir. Zapolia începuse să se teamă de Petru Rareș, bănuindu-l că voiește să pună stăpânire pe Transilvania. Dar, fără a termina definitiv socotelile cu acesta, Rareș se îndreaptă în altă parte.

5. Luptele cu Polonii. Obertin (1531). Nevoia de a lărgi hotarele țării, îndemnă pe Rareș să se întoarcă împotriva Polonilor, dela care pretinse Pocuția. Profitând de faptul că aceștia erau în războiu cu țarul Moscovei, el ocupă provincia (1530):

În anul următor generalul Ioan Tarnowski i-o luă însă înapoi, în urma bătăliei dela Obertin (1531), în care Moldovenii fură zdrobiți cu desăvârșire.

Armata moldovenească, deși mai numeroasă decât cea poloneză, fu totuși învinsă de tactica superioară a generalului polon. Închis în tabără și servit de o artilerie puternică, Tarnowski izbuti să ia tunurile Moldovenilor și să le sfarme atacul. Cu toate acestea, în anul următor, Rareș pătrunse din nou în Pocuția. Năvălirile ținură de o parte și de alta până în 1538. În cele din urmă Polonii se plânseră sultanului.

6. Uciderea lui Griffi. Alianța lui Petru Rareș cu Ferdinand. Sultanul încheiase pace cu Ferdinand de Austria în 1533 și pentru a rezolva definitiv afacerile Ungariei, trimisese pe un favorit al său,

Aloisio Gritti, în Transilvania. Gritti era un ambițios și se credea că voia chiar să devie rege al Ungariei, iar pe cei doi fii ai lui să-i pună domni în Principatele Române. La venirea lui în Ardeal, sub voievodul lor Mailat, nobilii unguri se răsculară și îl asediară în Meșdăș. Rareș, care trimisese o armată moldovenească în Ardeal, prinse pe Gritti și îl dădu Ungurilor, care îl uciseră. Pierderea lui Gritti prin intervenția domnului moldovean întoarse pe sultan împotriva lui Petru Rareș, cu atât mai mult cu cât Polonii se plânseră de repetate ori la Poartă împotriva voievodului. Fiind ocupat în Asia, Soliman nu putu însă întreprinde nimic deocamdată. Pentru a căpăta un sprijin Petru se îndreptă în spre Ferdinand de Austria; din această cauză, el își atrase însă dușmănia lui Zapolia.

7. Expediția lui Soliman. Raiaua Benderului (1538). Abia în 1538 porni sultanul Soliman împotriva lui Petru Rareș. Mai înainte, în urma îndemnului Turcilor, tătarii năvăliseră în Moldova, dar Petru îi bătuse la Ștefănești, pe Prut. Sultanul sosea în fruntea a 120.000 ostași, aducând cu sine pe un nepot al lui Ștefan cel Mare, numit tot Ștefan. Folosindu-se de acest prilej Polonii pătrunseră și ei în Moldova și ocupară Hotinul; numai cu mare greutate izbuti Petru Rareș să-i împace. Rareș ar fi voit să se împotrivescă Turcilor și să încerce a-i opri, dar boierii îl părăsiră. El nu știuse să-și atragă, așa cum făcuse tatăl său. De altfel, acum boierimea nu mai avea spiritul de sacrificiu și dragostea de moșie care însuflețiseră boierimea de pe vremea lui Ștefan cel Mare.

Boierii împiedică chiar adunarea oștilor de țară, așa că, părăsit de toți, Rareș nu mai avu altceva de făcut decât să ia fuga. El se refugie în Ardeal, în cetatea Ciceul, stăpânirea lui. Aici el fu asediat de Zapolia, dar în cele din urmă acesta îi permise să stea acolo sub pază.

Expediția lui Soliman nu avusese alt rost, decât acela de a asigura liniștea la hotarele imperiului turcesc; de aceea, după ce puse pe Ștefan pe tronul Moldovei, sultanul luă partea de Sud a țării dintre Prut și Nistru (Bugeacul) până la Valul lui Traian), Basarabia, și o transformă în raia. La Tighina făcu o poartă (Bender) de apărare și în felul acesta își asigură o nouă cetate de pază.

8. **Petru Rareș domn pentru a doua oară (1541—1546).** Din Ciceu, de unde se afla, Petru trimise o scrisoare de desvinovățire sultanului, scrisă în sârbește de soția sa Elena, care era din neamul Brancovicilor.

În acest timp, în Moldova se petrecuseră noi schimbări. Ștefan, numit și Lăcustă din cauza grozavei invazii de lăcuste pe care Moldova a avut-o de suferit în vremea lui, își ridicase împotriva-i pe boieri, care îl uciseră înlocuindu-l cu Alexandru Cornea.

Întâmplarea aceasta îl ajută pe Rareș, care chemat la Constantinopol spre a se desvinovăți, se apără atâta de bine, încât dobândi iertarea sultanului și confirmarea ca domn al Moldovei. Recăpătându-și tronul prin mila Turcilor, Rareș fu silit să fie în tot timpul slugă plecată a lor.

În 1541, când Buda a fost prefăcută de Soliman în pașalâc, el a ajutat pe Turci să pună mâna pe Mailat, care se răsculase împotriva regelui Ioan Sigismund, fiul și urmașul lui Zapolia, protejat de sultan.

Cu toate acestea Petru intră în legătură cu Germanii, dușmanii Turcilor. Întrădevăr transformarea Ungariei în pașalâc înspăimântase lumea germană, care pe atunci era frământată de lupte religioase, provocate de reforma lui Luther. În 1542 se convocă o dietă, în care principii creștini hotărîră să alcătuiască o armată sub conducerea lui Ioachim de Brandenburg, destinată să lupte împotriva Turcilor. Ioachim de Brandenburg se adresă și lui Petru, care îi promise ajutor. El împrumută chiar conducătorului expediției suma de 20.000 de galbeni. Expediția nu avu însă niciun rezultat.

Deoarece Zapolia îi luase cele două cetăți din Ardeal, Ciceul și Cetatea de Baltă, Rareș făcu mai multe expediții în Ardeal spre a le recuceri. În cele din urmă, ca să scape de el, regina Izabela, mama și tutoarea regelui Ioan Sigismund i le dădu, după ce distruse zidurile.

Petru Rareș muri în 1546 și fu înmormântat la mănăstirea Probota (jud. Baia), zidită de el.

9. **Activitatea Internă.** Petru Rareș a continuat și desăvârșit organizarea internă a Moldovei și s'a îngrijit în chip deosebit de prosperitatea economică a țării.

În vremea lui, negustorii din Polonia, Ardeal, Constantinopol, ba chiar din Raguza (pe coasta Adriaticei), străbăteau Moldova, desfășurând mărfuri aduse sau cumpărând produse românești. Drumul comercial dela Marea Baltică (Danzig) trecea prin Moldova îndreptându-se spre Dunăre și Mare. Țara exporta vite multe și Petru Rareș avea faima unui domn bogat. El trebuie să fi fost în realitate, deoarece era în stare să împrumute cu o sumă mare pe principele Ioachim de Brandenburg. Cu toate războaiele purtate de Petru, Moldova cunoscuse în timpul său o epocă de bună stare și de îndeplinire necunoscută până atunci. Petru luase într-o a doua căsătorie o principesă sârboaică Elena, care stătuse mult și în Ungaria, unde cultura apuseană cunoscuse o dezvoltare strălucită, pe vremea lui Matei Corvin. Doamna aducea cu sine tradiția unei culturi slavo-bizantină cum și influența culturală a Renașterii ungare. Din aceste motive cultura luă un mare avânt în Moldova în vremea aceasta.

Acum începu să se scrie cronici în stil înflorit, după modelul celor bizantine (*cronica lui Macarie*). Petru Rareș a fost un mare ctitor, zidind biserici mari, spațioase, împodobite cu picturi alese. Cele mai frumoase sunt: Episcopia din Roman și Probota (jud. Baia), unde se află mormântul său.

LECȚIA XVII

Reforma. Cultura în Țările Române în secolele al XV-lea și al XVI-lea

1. Ungaria și Transilvania sub dominația Inaltei Porți. În pașalâcul dela Buda, stăpânirea turcească se așează ca în orice țară anexată Împărăției Otomane. În orașe, cele mai frumoase și încăpătoare biserici fură prefăcute în moschei. Garnizoane puternice străjuiau în capitală, în reședințele comitatelor, dela margine, precum și în numeroasele castele și cetăți întărite. Administrația civilă, împărțirea dreptății, culegerea impozitelor se îndeplineau de către Turci sau renegați după legile, în limba și cu moneda națiunii stăpânitoare.

O parte din populația dela sate pierise în măcelurile războaielor și expedițiilor, care se ținuseră lanț în tot cursul domniei lui Soliman. O alta își căută scăparea în regiunile încă libere ale fostei Ungarii. Cei rămași pe loc avură de îndurat, până la sfârșitul robiei turcești, cruzimea și lăcomia trupelor dinlăuntru, jafurile, rechizițiile, „podvezile” oștilor în trecere ale Semilunei, și mulți dintre țărani, pentru a împlânzi pe asupritori, se văzură nevoiți să primească religia mohamedană.

Afară de un mic număr de nobili, care consimțiră să trăiască sub ascultarea pașei din Buda, ceilalți părăsiră, după 1541, teritoriul copleșit, adăpostindu-se în „Ungaria habsburgică” și cu deosebire, în Transilvania, a cărei autonomie politică era pentru ei un adevărat liman. Astfel aristocrația feudală maghiară a Principatului spori într-o măsură însemnată cu aceste elemente pribegite, care alcătuiră chiar din veacul al XVI-lea un „partid național” în curând foarte puternic. Pe căile șerpuite ale unei politici schimbătoare ei urmăreau scoaterea patriei din sclavie și renașterea Ungariei Sfântului Ștefan. Una dintre

cele mai crunte ironii ale istoriei moderne a voit ca Transilvania, românească prin covârșitoarea majoritate a populației sale și puternică economicște prin munca turmei de iobagi „valahi”, să fie cetățuia, în care, timp de un veac și jumătate s'a pregătit întoarcerea în viață a regatului maghiar.

Deși sultanul Soliman făgăduise că Turcia va apăra și păzi neatinsă hotarele Transilvaniei, iar, în 1541, dăruise chiar lui Ioan Sigismund Zapolia „ținuturile ungurești” dela răsăritul Tisei, atât el, cât și alți urmași ai săi își călcară mai târziu cuvântul: astfel, în 1552, Timișoara, cu întregul ei comitat, fu ocupată și alcătui un al doilea pașalâc. Și acolo satele, aproape în întregime românești, rămăseseră pustii până la eliberarea lor de către Imperiali. În cei 84 de ani următori, înalta Poartă smulse teren Principatului cetățile Ineu, Lippa, Lugoj, Caransebeș, cu ținuturile înconjurătoare, iar în 1660 anexă Oradea împreună cu toată regiunea, întemeind un al doilea pașalâc în Europa de mijloc. În anul următor, Impărăția Turcească era aproape să ocupe militărește nu numai orașele întărite, dar și pe cele deschise ale Transilvaniei, pregătind astfel încorporarea Principatului.

2. Lupta între dinastia maghiară și Habsburgi pentru Ungaria și Transilvania. Dela 1529, când Ioan Zapolia fu recunoscut de Turci ca rege al Ungariei și principe al Transilvaniei, până la 1571, când fiul și urmașul său Sigismund încetă și el din viață, se desfășură între familia domnitoare națională și Casa de Austria o luptă pentru ambele coroane, în care, pe lângă Turci, se amestecară de o parte sau de alta Țările Române de peste Carpați și uneori chiar Polonia. Cu tot sprijinul pe care, dela început, Soliman îl dădu lui Ioan Zapolia, concurentul acestuia Ferdinand de Habsburg izbuti să păstreze aproape neîntrerupt Ungaria de apus și miază-noapte. În două rânduri puțin a lipsit ca el să izgonească și din Transilvania pe adversarul său, folosindu-se de luptele Turcilor cu Perșii, apoi cu Carol Quintul în Mediterana de apus. În cele din urmă el încheie cu Ioan Zapolia tratatul dela Oradea (1538), recunoscându-l ca rege al Ungariei și principe al Transilvaniei, sub condiția ca, după moartea lui, întreaga moștenire să rămână Casei de Austria.

Împotriva acestei învoielii se ridică atât Soliman cât și o parte însemnată a nobilimii maghiare. Când Ioan Zapolia închise ochii (1540),

curând după căsătoria sa cu Isabella, fiica regelui Sigismund al Poloniei, lăsând ca urmaș un copil în vârstă abia de un an, luptele izbucniră din nou. În ciuda amestecului Turcilor, care întreprinseseră mai multe expediții în sprijinul regelui minor, Ferdinand își apără cu îndărătnicie drepturile ce decurgeau din tratatul dela Oradea. Susținut acum atât de Sași cât și de aristocrația ungurească dușmană Inaltei Porți, el cârmui Transilvania, convocă diete, recrută oști, încercă să domolească frământările pe care le stârnise Reforma, dar la 1556, o armată a Sultanului, întărită de cavalerie tătară și de trupele Munteniei și Moldovei, conduse de Pătrașcu cel Bun și Alexandru Lăpușneanu, așeză în tronul țării pe Ioan Sigismund.

După moartea lui Ferdinand (1564), fiul și urmașul său, Maximilian al II-lea, intră curând în luptă cu principele Transilvaniei pentru stăpânirea ținuturilor de pe Tisa de sus. Soliman răspunse cu cea din urmă expediție a sa, îndreptată împotriva Sighetului din Ungaria habsburgică.

Deși apărută cu o vitejie legendară de către vestitul erou croat Nicolae Zriny, cetatea căzu a treia zi după ce sultanul se prăpădise în cortul său, istovit de oboselile îndelungatei sale domnii (1566). O armată imperială de aproape 100.000 de ostași nu făcuse nicio încercare de a veni în ajutorul garnizoanei împresurate. Cu Selim al II-lea, fiul lui Soliman, Austria încheie un tratat de pace, prin care se recunoșteau lui Maximilian toate drepturile asupra Ungariei de apus și de miez-noapte și asupra cuceririlor sale de pe Tisa (1568). Nemulțumit de aceste hotărâri, Ioan Sigismund se plânse la Inalta Poartă, însă fără urmare. Incredințându-se că nu mai avea nimic de așteptat din partea Turcilor, el căută o apropiere de Imperiali. Printr-o înțelegere în taină cu Maximilian, el renunță la titlul său de rege al Ungariei, făgăduind că, dacă va muri fără moștenitori, urmașul său în principatul Transilvaniei, oricine va fi el, va recunoaște suzeranitatea Casei de Austria. Până atunci, ambii suverani se îndatorau să se ajute unul pe altul împotriva Impărăției Otomane (1570). Prin aceasta, drepturile mai vechi ale Habsburgilor, întemeiate pe stări de fapt, și consfințite întâia oară în acordul dela Oradea, primeau acum o nouă întărire, pe care strănepoții lui Maximilian o vor scoate din uitare la sfârșitul veacului al XVII-lea.

Deocamdată, însă, lucrurile se desfășurară altminteri. În anul următor, Ioan Sigismund încetă din viață și, cu el, dinastia Zapolia se stinse. Dieta Principatului alege pe Ștefan Bathory, care fu întărit și de sultan, iar în 1576 dobândește și coroana Poloniei. Stăpânit acum mai mult de grijile organizării noului său stat, din care voia să facă o monarhie ereditară puternică, el păstrează până la sfârșitul scurtei sale domnii (1586) legături de prietenie cu Turcii. De aceea Țările Române de peste Carpați nu putură găsi în el un sprijin pentru lupta pe care unii voievozi sau pretendenți, cu deosebire moldoveni, o încercară pentru a scutura apăsătoarea suzeranitate a Porții. Ștefan Bathory purtă, ca rege al Poloniei, lupte împotriva Tătarilor și a lui Ivan al IV-lea cel Groaznic. El urmărea ca, după ce va fi cucerit și tronul Rusiei, să pornească asupra Turcilor o cruciată cu puterile unite ale întregii Europe de mijloc și de răsărit. Moartea sa înainte de vreme zădărnici, însă, pentru totdeauna aceste năzuințe.

3. Reforma în Ungaria și Transilvania. La începutul secolului al XVI-lea s'a întâmplat în Apus marea mișcare religioasă, reforma, provocată de Martin Luther și Calvin. Stările tulburi, care domniră în Ungaria dela 1526 până la sfârșitul veacului, au înlesnit izbânda propagandei luterane mai mult decât în toate țările apusene, afară de Germania. Catolicismul maghiar primise de altfel o grea lovitură prin moartea celor mai de frunte membri ai clerului său, în bătălia dela Mohaci și în luptele următoare. În timp ce tragedia se desfășura, studenții unguri, care ascultaseră pe Martin Luther la Wittenberg, se întoarseră acasă pătrunși de noua învățătură. Ei nu întârziară să o răspândească prin cuvântări, manifeste, broșuri și cărți, cu deosebire în Ungaria liberă și în Transilvania, unde acțiunea lor trezi un răsunet puternic mai ales în rândurile aristocrației. Aceasta găsea în dogmatica luterană o îndreptățire a spiritului individualist și revoluționar, de care fusese călăuzită în cele din urmă două veacuri. În ținuturile cu populație germană, protestantismul prinse rădăcini cu o repeziciune încă și mai mare. În anul 1529, clerul catolic al Sibiului fu izgonit din cetate și înlocuit prin pastori protestanți în toate bisericile. Pe rând Brașovul, Bistrița, Mediașul, apoi celelalte orașe, în urmă chiar și satele, făcură la fel. În câțiva ani, datorită propagandei înflăcărate ale lui Leonhart Stöckl, Matthias Glatz, Va-

lentin Wagner și mai cu seamă Johann Honterus, întreaga lume germană din Ungaria și Transilvania era pentru totdeauna convertită la reformă. Cetățile vecine cu Țările Române de peste Carpați ajunseră în curând focare de răspândire a luteranismului și între „valahii” ortodocși de pe amândouă povârnișurile munților.

Nu trecu mult și unitatea de credință a protestantismului începu să fie amenințată chiar dinăuntrul comunității. Secte răsărită una după alta, ca și la reformația din apus. Pentru curmarea desbinărilor se adună în anul 1545 sinodul dela Erdöd, care statomnici într'o „mărturisire de credință” cuprinzând 12 articole, dogmele învățaturii luterane.

Frământările, abia potolite, izbucniră însă din nou. În curând, harta confesională a Transilvaniei se încălci mai tare, când clerul catolic maghiar din Alba-lulia, în frunte „cu prepozitul” său Martin Santa îmbrățișă învățătura calvină, care se răspândi mai cu seamă în aristocrația și burghezimea ungurească.

Reacțiunea catolică, începută mai cu seamă după încheierea conciliului din Trident, lucră atât în Ungaria, cât și în Transilvania la câștigarea terenului pierdut. Ea se bucură de sprijinul lui Ioan Sigismund Zapolia și a lui Ștefan Bathory. Dar izbânzile ei avură numai o însemnătate locală. În liniile ei mari, reforma rămase biruitoare.

Dietele transilvănene au recunoscut și au admis în Ardeal patru confesiuni: catolicismul, luteranismul, calvinismul și unitarismul. Confesiunea ortodoxă a Românilor, cea mai numeroasă populație din Ardeal, nu era recunoscută. Dimpotrivă atât luteranii, cât și calvinii, au început să facă o vie propagandă printre Români, fapt care a avut însemnate urmări culturale, pentru ei, deoarece a ajutat limba literară românească în formarea și dezvoltarea ei.

Propaganda nu se făcea însă numai pe cale pașnică. Astfel la 1566, dieta ardeleană a hotărât să se introducă cu sila învățăturile calvine în bisericile românești. Atunci se institui și un episcop calvin al bisericilor românești, care mai târziu și-a luat reședința la Alba-lulia.

4. Biserica românească din Ardeal. Cu toate persecuțiunile catolice, Românii din Ardeal și-au păstrat credința lor ortodoxă. Am vă-

zut că prima încercare de organizare au făcut-o fiii lui Sas, care au clădit mănăstirea cu caracter episcopal din Peri, în Maramureș.

Egumenul de aici s'a mutat mai târziu la Feleac, lângă Cluj. Ștefan cel Mare a creat pentru posesiunile moldovenești din Ardeal o episcopie la Vad. Episcopul de acolo atâma de mitropolitul din Suceava. Din biserica pe care Radu cel Mare a construit-o la Geoagiu, ținut căpătat de el dela regele Ungariei, s'a dezvoltat mai târziu o episcopie, care a dat naștere în vremea lui Mihail Viteazul, mitropoliei dela Alba-Iulia.

Aceste legături religioase ale Ardealului cu Țara Românească și Moldova, ca și deseale incursiuni ale armatelor românești peste munți, stabilirea raporturi strânse între Români de peste munți și cei de dincoace.

5. Cultura în Țările Române în secolele al XV-lea și al XVI-lea.
Influența slavă. Se știe că în Evul Mediu cultura s'a dezvoltat mai ales în mănăstiri, care erau adevărate școli de pregătire a învățătorilor bisericii precum și a scriitorilor din cancelariile domnești.

Am văzut că la noi o vieață mănăstirească organizată nu a început decât în secolul al XIV-lea, după întemeierea Țării Românești, când din părțile Serbiei a venit călugărul Nicodem, care a întemeiat mănăstirile Vodița și Tismana. În aceasta din urmă mai ales, el desfășură o intensă activitate culturală copiind manuscrise de scrieri religioase în limba slavă și pregătind o sumă de ucenici, care apoi trecură în Moldova și în Ardeal, răspândind și în aceste părți cultura slavonă.

Cu toate că în Țara Românească mitropolia se înființase sub oblăduirea directă a patriarhiei din Constantinopol, mitropolit fiind chiar un grec, Iachint Critopol, totuși influența grecească nu a putut pătrunde în biserica noastră până în secolul al XVI-lea. În tot acest timp slujba religioasă se oficiază la noi în limba slavonă.

În urma cuceririi statelor creștine din Peninsula Balcanică de către Turci, numeroși călugări și preoți din acele părți se refugiară în țările noastre, întărind influența slavonă în Biserică.

În mănăstiri se pregăteau și scriitorii cancelariilor domnești, *grămăticii* sau *diacii*, așa încât limba slavonă, care la început era limba Bisericii, devine și limba oficială a statului.

În această limbă se scriau hrisoavele date de domni. Tot în această limbă încep să se scrie *analele* sau *letopisețele*, care însemnau întâmplările de seamă din vremea domnilor.

Cele mai vechi letopisețe sau *anale*, care ni s'au păstrat în Moldova, sunt cele dela Bistrița și Putna. Acestea sunt redacțiile unui letopiseț scris pe timpul lui Ștefan cel Mare, și are cuprinse faptele dela întemeierea Moldovei până la sfârșitul domniei acestuia. Aceste prime *anale* au o mare valoare istorică, dar expunerea faptelor este seacă, constând doar dintr'o înșirare de date.

Din vremea lui Petru Rareș letopisețele încep să fie scrise cu preocupări literare, autorii lor imitând în această privință cronicile bizantine, traduse în slavonește. În această vreme avem pe *Macarie*, egumenul dela Neamț, care continuă letopisețul dela Ștefan cel Mare până în vremea sa, apoi pe *Eftimie* și *Azarie*. Letopisețele sau cronicile scrise de aceștia nu mai au însă obiectivitatea primelor letopisețe. În afară de cronici circulau și multe manuscrise slavone cu subiecte de literatură populară.

Paralel cu letopisețele încep să apară și cărțile religioase. Ele erau scrise de mână și una mai veche care ni s'a păstrat este *Evangheliarul* lui Nicodem scris în 1405. Pe vremea lui Radu cel Mare a venit din Muntenegru călugărul *Macarie*, care a adus cu sine un feasc cu litere cirilice. El a înființat o tipografie la Târgoviște, în care a tipărit cărți bisericești nu numai pentru bisericile din Țara Românească, dar și pentru cele din Moldova și Ardeal.

Această tipografie și-a încetat însă mai târziu activitatea. Tipăriturile vor fi reluate mai târziu în Ardeal, la Brașov, de diaconul *Coresi*.

6. Influența Reformei și primele tipărituri românești. Reforma religioasă a lui Luther, ca și cea a lui Calvin, institua printre altele regula ca serviciul religios să fie făcut în limba națională a fiecărui popor. Luteranii și calvinii din Ardeal au început o intensă propagandă printre Românii ortodocși, pe care căutau să-i atragă la confesiunea respectivă. Printre mijloacele lor de propagandă era și acela de a tipări cărți religioase, pe care le traduceau din limba slavonă în românește.

La 1544, luteranii au tipărit la Sibiu, un catehism românesc astăzi pierdut. La 1582, calvinii tipăresc *Palia* (Vechiul Testament) la Orăștie, carte tradusă din ungurește.

Dar cel care a răspândit mai mult tipăriturile românești a fost diaconul Coresi. Acesta era originar din Țara Românească; învățase meșteșugul tipografiei la ucenicul lui Macarie, sârbul Dimitrie Liubavici, apoi trecuse în Ardeal, la Brașov, unde tipărea cărți slavone. Aici Sașii luterani s'au înțeles cu el să tipărească cărți bisericești în limba română.

Din tipografia lui Coresi ies la lumină, între 1557 și 1581, o sumă de cărți religioase tipărite în românește care se răspândeau atât în Ardeal, cât și în Țara Românească și în Moldova. Deși traduceri ale lui Coresi nu sunt opere originale, deoarece el adaptează traduceri mai vechi manuscrise, totuși ele au o deosebită însemnătate prin aceea că au contribuit la formarea limbii literare românești. Limba cărților lui Coresi a fost primul început de stabilire temeinică a unei limbi literare pe pământul românesc.

7. Cultura artistică. În secolul al XV-lea și al XVI-lea, ca și literatura din această vreme, arta este legată de viața religioasă. Arhitectură, pictură, sculptura sunt consacrate aproape exclusiv ridicării și împodobirii locașurilor de rugăciune, biserica. Totuși unii domni, Ștefan cel Mare bunăoară, au construit și curți domnești.

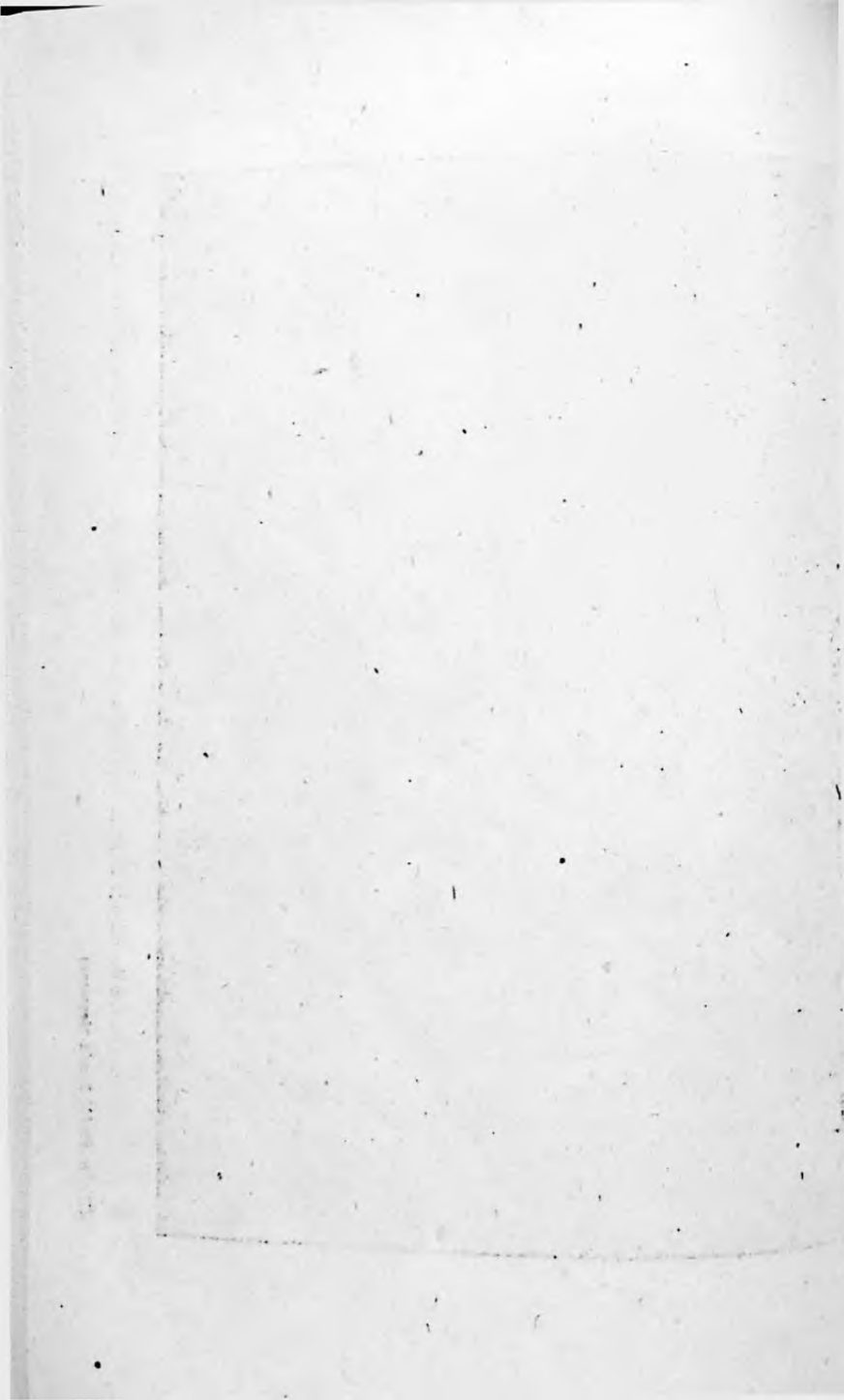
Primele locașuri de rugăciune au fost făcute la noi din lemn, dar odată cu întemeierea Principatelor încep și construcțiile de zid. Am văzut că mulți călugări din Sudul Dunării s'au refugiat în Țara Românească și Moldova.

Ei aduceau cu dânșii tradițiile arhitecturale ale țării lor de origine, al căror model era stilul bisericii bizantine. De aceea bisericile noastre imită în ceea ce privește stilul pe cele bizantine, în formele adoptate de slavii dunăreni, în deosebi de Sârbi. Cea mai veche biserică în acest stil este biserică Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, unde s'a găsit mormântul lui Radu I. De toată frumusețea sunt mai ales picturile acestei biserici.

Moldova a cunoscut o mare înflorire artistică în deosebi pe vremea lui Ștefan cel Mare. În construcția bisericilor făcute de acest domn care păstrează vechea formă bizantină se găsesc și influențe ale sti-

Mănăstirea dela Curtea de Argeș, ctitoria lui Neagoe Basarab; restaurată în timpul domniei lui Carol I.
(Din manualul Berciu-Negreanu)

lului gotic ajunse în Moldova prin Sași. Astfel ele înfățișează contrafortul, ferestre cu arcade în formă de ogive, inscripții cu ornamente florale. Exteriorul nu era zugrăvit; combinația pietrelor și a cărămizilor, la care se adăugau mari plăci de teracotă smălțuită mai ales de culoare verde, alcătuiau însă o podoabă suficientă de o variație ornamentală cum nu se mai întâlnește aiurea.

Aceste construcții au un caracter particular în dezvoltarea arhitecturii noastre religioase.

Activitatea culturală din vremea lui Ștefan, s'a manifestat și în alte domenii. Mănăstirile, singurele focare de cultură din acele vremuri dădură o atenție deosebită copierilor de manuscrise. Călugării dela Neamț mai ales știau să le împodobească cu miniaturi, foarte frumoase, iar manuscrisele lor caligrafiate arată o mare îndemânare în desenarea și înflorirea literelor. Tot așa și țesăturile și broderiile din acel timp vădesc un simț artistic deosebit, care nu există la produsele asemănătoare bizantine.

Epocii lui Ștefan cel Mare în Moldova îi corespunde în Țara Românească vremea de mare înflorire artistică din timpul lui Radu cel Mare și a lui Neagoe Basarab. Fără să fie vorba de o influență a Renașterii apusene din acest timp, totuși domnii vădesc o deosebită înclinare către preocupările artistice. Radu cel Mare construște din piatră mănăstirea Dealului, care vădește influența stilului arab și armenesc, prezentând pe lângă aceasta și unele înrâuri venețiene. Dar cea mai desăvârșită operă de artă din această vreme este mănăstirea dela Curtea de Argeș, ridicată de Neagoe Basarab. Înaltă de 31 metri, cu patru turnuri, aproape de forma pătratului, bogat ornamentată, ea este o adevărată minune a artei. Stilul mănăstirii înfățișează o contopire de înrâuriri orientale și apusene.

Nota specifică românească stă mai mult în detaliile tehnice. Construită după modelele sârbești, pe care le întrece, ea este acoperită peste tot de o varietate nesfârșită de ornamente sculptate în stil arab.

Înflorirea artistică din vremea lui Ștefan cel Mare, se continuă în Moldova și în timpul lui Petru Rareș. Ca și tatăl său, acesta a fost un mare ctitor. Bisericile construite de el, sunt mai înalte și mai spațioase. În vremea aceasta se luă obiceiul să se împodobească cu picturi și exteriorul.

8. Semnele înnoirii culturale. În cultura românească, care stă de parte de cultura apusului din acea vreme, adică de cultura Renașterii, încercarea pe care o face Despot Vodă, el însuși un om al Renașterii, de a înființa o școală de caracter apusean în Moldova (la Cotnari) apare ca un fenomen cu totul izolat. De altfel chiar această încercare rămâne cu totul fără rezultate și nu dură decât cât și domnia lui Despot. La moartea lui, școala se desființează, iar conducătorul ei, Ioan Sommer, fugi din țară.

În veacul al XVI-lea, cultura Munteniei și Moldovei păstrează încă vechile ei legături cu lumea slavo-bizantină și cu cea răsăriteană. Dar înrâurirea apusului începe a se face tot mai puternic simțită prin ecourile Umanismului, Renașterii și Reformei. Acestea pătrund în amândouă Țările Române, pe de o parte prin Polonia și Transilvania, pe de alta prin Constantinople și Veneția.

Întăiele semne ale vremurilor noi au fost întemeierea tipografiei lui Rađu cel Mare și, în a doua jumătate a veacului, răspândirea în numeroase exemplare a cărților bisericești în limba română. Acest din urmă fapt a fost pasul hotărîtor către definirea conștiinței noastre de neam. Învățătura începe să fie căutată nu numai pentru foloasele ei în vieța de toată ziua, dar și pentru orizonturile pe care le deschid cugetătorii. Lectura ajunge acum o îndeletnicire obișnuită a oamenilor cu știință de carte. Prețuirea de care s'au bucurat în clasa noastră conducătoare „Învățăturile” de o nobilă ținută ale lui Neagoe, Psaltirea, Noul Testament și în deosebi Cazaniile, sunt o dovadă că mințile prindeau să se îndrepte nu numai către acțiune ca până atunci, dar și către meditația asupra adevărurilor credinței, moralei și vieții de stat. O trăsătură de asemenea caracteristică e însemnătatea pe care stilul epistolar o dobândește, în legăturile publice ca și în cele particulare. Fără deosebire de limba în care au fost redactate, scrisorile contemporane se disting prin bogata lor cuprindere, prin forma literară mult mai îngrijită și adesea prin mișcarea viguroasă a gândirii.

Aceeași înnoire se recunoaște și în alte ramuri ale vieții sufletești. Interesul pentru artele frumoase și agerimea pe care o dobândește simțul stilului, ne desvăluie o societate cu preocupări și năzuințe de un nivel ridicat. Corespondența lui Neagoe cu Sibienii invederează

cât era de sigură și de personală judecata evlaviosului domn despre valoarea operelor de artă. Ea ne dă temeieri de a crede că și biserica episcopală dela Argeș a fost clădită sub îndrumarea și după dorința voievodului, atât în ce privește ordonarea întregului monument, cât și amănunțele împodobirii lui.

De altminteri astfel de individualități, care unesc iubirea de carte cu o aleasă estetică de spirit apusean, nu sunt rare în această vreme. Insuși Mihnea, fiul lui Alexandru al II-lea, crescut sub călăuzirea de-a dreptul a mamei sale, Ecaterina Salvaresso, și cu deosebire Petru Cercel, fratele cel mare al lui Mihai Viteazul, trebuiesc numiți în fruntea acestor oameni, care s'au descătușat aproape cu totul din lanțurile tradiției orientale.

Dar atingerea țărilor noastre cu civilizația apuseană a avut la noi și alte urmări. Încă din veacul al XV-lea umaniștii, mai cu seamă cei italieni, descoperă lafinitatea neamului românesc, întemeind-o atât pe datele istoriei antice și medievale cât și pe cercetări asupra limbii. În secolul următor, această idee prinde rădăcini mai puternice în toată lumea erudită a Europei și pătrunde în conștiința cărturarilor noștri.

LECȚIA XVIII

Țările Românești în a doua jumătate a secolului al XVI-lea

Decăderea economică, socială și politică

1. **Secolul al XVI-lea.** Secolul al XVI-lea a fost pentru întreaga Europă o vreme de mari transformări politice, sociale și economice. În partea de Apus, regii, sprijiniți pe burghezia îmbogățită de pe urma comerțului, izbutesc să înfrângă puterea marilor seniori și să pună bazele monarhiilor absolute. În același timp, ca urmare a descoperirilor geografice, comerțul oceanic ia locul celui mediteranean, dând naștere unei clase burgheze bogate, care pentru a-și apăra interesele, se aliază cu monarhia. Datorită marelui aflux de metale prețioase venite din America, valoarea banului scade, fapt care atrage după sine o sărăcire a nobilimii: având o bază economică agricolă, reprezentată prin dijele sau *redevențele fixe*, pe care le datorau țăranii de pe moșiile lor, nobilii și-au văzut veniturile rămase staționare într-o vreme în care valoarea banului scăzuse simțitor. De aceea în Apusul Europei secolul al XVI-lea este o epocă de creștere a puterii regale, de scădere a puterii economice și politice a nobililor, de ridicare a clasei burgheze atât pe teren economic cât și politic, și, în fine, de ușoară îmbunătățire a păturii țărănești.

Cu totul altul este aspectul transformărilor petrecute în partea de Răsărit a Europei. Pe de o parte din pricina deplasării axei economice din Mediterana în Atlantic, iar de altă din aceea a cuceririi de către Turci a bazinului Dunării de jos și a transformării Mării Negre într'un lac turcesc, drumurile continentale de comerț care străbăteau Țările Române venind din spre Marea Nordului sau din spre Marea Baltică, au început a se închide, fapt care a atras după sine decăderea clasei burgheze din Ungaria, Polonia și Rusia. Lipsită astfel de veniturile

pe care i le aducea această clasă și redusă la propriile ei mijloace, monarhia din Răsăritul Europei slăbește din ce în ce; și pentru că în vederea acoperirii cheltuelilor necesitate de administrația de stat regii au trebuit să facă tot mai mult apel la nobili, puterea aristocrației a crescut într'o măsură necunoscută până atunci. În adevăr, pentru a putea da regelui banii de care avea nevoie, nobilii trebuiau să-și mărească propriile lor venituri și cum baza economică a regiunilor răsăritene era acum, mai mult ca înainte, agricolă, era nevoie de o intensificare a producției. Ori din pricina lipsei mâinei de lucru, datorită nu atât slabei densități a populației, cât mai ales instabilității ei, nobilii, ajutați de rege, aservesc pe țărani, adică îi transformă în serbi legați de moșie, fără drept de a o mai părăsi. Prin aceasta însă, devenind cea mai puternică forță economică, nobilimea devine din ce în ce mai anarhică, fapt care slăbește considerabil puterea statelor răsăritene. Dacă Polonia abia intră în perioada anarhiei, care avea să o ducă la împărțire, Ungaria se prăbușește: în bătălia dela Mohaci (1526), nobilimea anarhică nesprijinind pe rege a provocat dispariția, pe timp de aproape o sută șaptezeci de ani, a Ungariei dintre țările libere. In felul acesta constatăm că aceleași cauze economice au avut rezultate opuse în Răsăritul și Apusul Europei.

2. Decăderea economică a Țărilor Române. Așezate în partea de Răsărit a continentului, Țările Române au urmat linia transformărilor petrecute aici. De aceea secolul al XVI-lea reprezintă în istoria noastră o vreme de decădere economică, fapt care a atras mari prefaceri sociale și politice.

Țările noastre se sprijineau pe o economie agricolă ai cărei reprezentanți, țăranii și micii proprietari de pământ; moșnenii sau răzeșii, îndestulau cu dijele lor nevoile Domniei. Alături de aceste venituri, care se strângeau mai ales în natură, visteria domnească încasa sub formă de vamă mari sume de bani dela negustorii străini care fie că veneau să-și desfacă marfa în Țările noastre, fie că treceau cu ea spre porturile Mării Negre sau ale Dunării, Chiția, Cetatea-Albă sau Brăila. Datorită acestui trafic foarte viu ai cărui reprezentanți erau negustorii Sași din Brașov sau Sibiu, și cei polonezi dela Lemberg, Țările Românești au cunoscut în secolul al XIV-lea și al XV-lea o prosperitate pe care niciodată nu au mai atins-o: cu banii rezultați din vămile

plătite de acești negustori au ridicat Domnii noștri mărețe locașuri de închinare; cu ei au întărit cetățile ce păzeau țara și tot cu ei întrețineau armatele care câștigaseră atâtea biruințe împotriva celor ce încercaseră să ne cotopească. Așa încât, se poate spune pe drept cuvânt că independența politică și economică a Țărilor noastre s'a datorit în bună măsură curentului comercial care le străbătea.

Dar odată cu secolul al XVI-lea situația s'a schimbat în mod radical. Încă dela sfârșitul secolului al XV-lea, la 1484, cele două mari porturi ale Moldovei, Chilia și Cetatea Albă, unde se sfârșeau drumurile de comerț ce veneau din spre Marea Baltică trecând prin Polonia, cad în stăpânirea Turcilor; o jumătate de secol mai târziu, la 1540, Brăila, care îndeplinea aceeași funcțiune față de drumurile ce veneau din Ardeal, este transformată în raia. Dacă la acestea mai adăugăm și faptul că și porturile genoveze din Crimeea, între care cel mai de seamă fusese Caffa, încăpuseră în mâinile Turcilor, înțelegem de ce traficul comercial începu să decadă. Și odată cu el începură să scadă și veniturile Domnilor noștri, ajungând cu timpul să nu mai însemne mai nimic, așa încât de aici înainte Țările Române au trebuit să se sprijine numai pe veniturile lor interne.

Din nefericire în același timp se produc două fenomene care agravează situația economică a Țărilor noastre: pe de o parte sporirea haraciului de către Poartă, iar pe de alta scăderea valorii banilor. În adevăr, din pricina competițiilor pentru domnie, Turcii ridicară mereu haraciul sau birul cum i se zicea, și cum el se plătea în bani, pe lângă dijmele în natură, locuitorii sunt obligați să plătească și în bani: ori din pricinile pe care le-am văzut mai sus, valoarea banului scăzuse dar numai în raport cu produsele industriale, nu și cu cele agricole, așa încât veniturile în bani ale micilor proprietari ca și ale țăranilor nu crescuseră și ele. De aceea pentru puterea lor de plată suma pe care o reprezintă birul haraciului — bir care a crescut neconținut în acest veac — era nemăsurat de mare. În același timp, mai ales din cauză că spre sfârșitul secolului puterea militară turcească scăzând, expedițiunile de jaf și tributurile de bani și în natură ce rezultau încetează și ele, aproape toată greutatea întreținerii cu hrană atât a populației Constantinopolului cât și a armatei otomane cade asupra Țărilor noastre.

și pentru a-și asigura această aprovizionare, Turcii introduc monopolul grânelor adică își rezervă dreptul de a cumpăra numai ei grânele produse aici la prețuri fixate de ei: în felul acesta însă agricultura devenea din ce în ce mai puțin remuneratoare, tocmai într-o vreme în care nevoia de bani era din ce în ce mai resimțită. De aceea și Domnii și boierii încep să facă negoț: unul pentru a-și mări veniturile, ceilalți pentru a-și procura banii cu care să poată plăti birul, nu atât pentru ei cât pentru țărani; de pe moșiile lor. Comerțul se făcea mai ales cu animale: boi, porci, oi, precum și cu vin, dar pe scară redusă și fără niciun fel de influență asupra economiei generale a țării: el contribuia cel mult la întărirea economică a clasei boierești. În schimb constatăm apariția în regiunile noastre a negustorilor apuseni: la 27 August 1588 Petru Vodă Schiopul încheie un tratat de comerț cu Anglia — primul de acest fel — prin care asigura negustorilor englezi libertatea de mișcare și comerț în schimbul unei taxe de 3% asupra mărfurilor.

Din pricina scăderii veniturilor țării într'un moment în care împrejurările politice reclamau bani din ce în ce mai mulți, birurile cresc nu numai în sumă, dar și în număr: nevoile haraciului, plocoanele ce trebuiau plătite la Poartă, datoriile făcute acolo (cu ocazia luării Domniei) ce trebuiau achitate, proviziile ce trebuiau trimise la Constantinopol, oștirea cu care Domnii erau obligați să întovărășească armatele Sultanului și mai ales nevoia de a strânge „bani albi pentru zile negre” într'o vreme în care Domnia era lucru nesigur, toate acestea au dat naștere unei fiscalități tot mai apăsătoare sub a cărei greutate clasa micilor proprietari a fins să dispară.

În adevăr birurile devenind din ce în ce mai numeroase, iar moșnenii și răzeșii nemai putând să le facă față, au început să se împrumute dela boieri, garantând cu partea lor de moșie, care însă nu era delimitată. Dar fie din pricina timpurilor tot mai grele, fie din aceea a birurilor noi pe care trebuiau să le plătească, ei nu-și mai puteau plăti datoria și atunci trebuiau să-și vândă partea de moșie boierilor dela care se împrumutaseră; și cum partea nu era delimitată, boierul, după cumpărare, căuta să și-o precizeze în felul care voia, sigur fiind că nu avea a se teme de intervenția autorității. Odată intrat pe moșie, folosindu-se tot mai mult de greutățile tot mai mari

ale proprietarilor devălmași, el izbuteste prin cumpărări silnice și pe prețuri de nimica să ajungă proprietarul moșiei. La același rezultat ducea și obiceiul devenit sistem, de a plăti boierul birul moșnenilor dintr'un sat. În felul acesta, din pricina marelui apăsări fiscale unită cu tendința de cutropire a boierilor, mica proprietate se împuținează tot mai mult, făcând loc *latifundiilor*, moșiilor întinse, lucrute mai ales cu șerbii: apar astfel boieri proprietari a zeci de sate ori de moșii cum au fost *Buzeștii* sau *Mihai Viteazul* înainte de domnie, în Țara Românească, *Miron Costin*, *lordache Ruset* ori *Tudosie Dubău* în Țara Moldovei. Totodată, deoarece Domnii nu mai au moșii, pentru a-și menține credința boierilor le acordă tot felul de privilegii care întăresc poziția economică a acestora în detrimentul atât al țăranilor cât și al statului. Așadar, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea asistăm la o decădere economică a Țărilor românești provocată pe de o parte de închiderea drumurilor de comerț și de monopolul agricol instituit de Turci, iar pe de alta de dispariția treptată sub apăsarea unei fiscalități excesive a micii proprietăți care face loc *latifundiilor* lucrute cu rumâni sau vecini și beneficiind de privilegii întinse. Dar toate aceste schimbări economice au înrăurit profund structura socială a Țărilor noastre.

3. Transformări sociale. Criza economică al cărei rezultat a fost dispariția micii proprietăți devălmașe și formarea proprietății latifundiare, a corespuns în domeniul social cu transformarea boierimii într'o oligarhie economico-administrativă și cu dispariția parțială a clasei moșnenilor și răzeșilor prin asimilarea lor cu rumânii sau vecinii. În adevăr, la origine boier era crice proprietar de pământ indiferent de întinderea moșiei: și cel ce avea zeci de sate, și cel ce stăpânea o parte dintr'o moșie, tot boier era. Cu timpul însă, și sub presiunea nevoilor administrative, boierimea se împărți în două categorii: una — boierimea de țară — care rămâne la țară să-și lucreze moșiile și care cuprinde pe marii proprietari devălmași, și alta — boierimea administrativă — care stă în capitala țării pe lângă Domn și îndeplinește funcțiuni administrative. Până în secolul al XVI-lea legăturile dintre aceste două categorii au rămas strânse mai ales pentru că boierimea fiind clasa războinică, rândurile ei rărite în luptele pentru apărarea moșiei trebuiau reîmprospătate cu elemente

luate din mijlocul boierimii de țară. Incepând însă cu acest secol, marile lupte încetând, această boierime administrativă tinde să devie ereditară păstrând sau încercând să păstreze slujbele importante în mâinile unui număr restrâns de familii.

În același timp, această boierime iese din devălmășie, hotărnicindu-și părțile ei de moșie pentru ca mai apoi prin adăugarea moșiilor sau părților de moșie cumpărate sau smulse dela micii proprietari moșneni sau răzeși să-și alcătuiască latifundii întinse. Dar fiindcă în această vreme de criză ei nu au putut rezista decât datorită dregătoriilor care le dădeau o serie întreagă de privilegii scofându-i de sub povara fiscalității, se ajunge a se stabili o legătură între boierie și dregătorie. De aceea cuvântul boier ia acum un înțeles nou: Prin el se denumește acea parte a proprietarilor de pământ care hotărnicindu-și părțile lor de moșie au ieșit din devălmășie, și-au mărit aceste părți prin cumpărarea altora și au îmbrăcat diverse dregătorii, cu alte cuvinte o clasă de funcționari și de mari proprietari. Pentru ceilalți proprietari rămași în devălmășie, prevalează termenul de „moșnean” (adică om cu parte de moșie) în Țara Românească și de „răzeș” în Țara Moldovei: ei continuă a locui la țară și a-și munci pământul singuri. Odată cu această deosebire se rup și legăturile între cele două categorii de proprietari: nemai simțindu-se deopotrivă cu moșnenii, boierii, care acum mai reprezintă numai într'o mică măsură o valoare militară, ei fiind înainte de toate o forță politică, își improspătează rândurile prin încuscriri cu marile familii bizantine din Constantinopol, sau, cei din Moldova, cu familiile nobile poloneze. Prin aceasta însă își formează o conștiință de clasă, conștiință care se manifestă prin aceea că de unde până la jumătatea secolului al XVI-lea ei purtau numai nume de botez, de acum înainte adoptau un nume de familie: așa apar familiile Buzescu, Greceanu, Calomfirescu, în Țara Românească sau Movilă, Stroici în Moldova. Dar în măsura în care boierimea se făcea mai puternică, starea țărănimii devenea din ce în ce mai rea. Rumânii sau vecinii, al căror număr crescuse prin adăugarea moșnenilor deposedați de proprietate, își pierdură în cursul secolului al XVI-lea dreptul pe care îl aveau de a se muta de pe o moșie pe alta și fuseseră legați de pământ, așa cum în Evul Mediu erau șerbii în Apusul Europei. Această legare de pământ a

fost determinată de *cislă*, impozitul în bani, care trebuia să implinească birul dat Turcilor. Această dare, după cum am văzut, era impusă unui sat și ea trebuia să fie plătită global de locuitori. Din această cauză, li se interzise sătenilor mutarea dintr'un loc în altul, și ei rămăseră astfel legați de moșia pe care se afla satul lor.

Ceea ce caracterizează „rumânia” este *dependența de un stăpân*, căruia îi datorește lucrul sau *claca*, adică un număr de zile de lucru gratuite, și *legătura de moșie* a cărei soartă o urmează adesea, deoarece prin vânzarea moșiei trec și „rumânii” în dependența noului stăpân al pământului. Dar înafară de aceste opreliști, „rumânul” este un om liber: el poate avea moșia sau partea lui de moșie, poate cumpăra și vinde, se poate căsători fără să fie nevoit să ceară învoirea stăpânului și fără ca soția și fiicele lui să devină și ele dependente: o altă caracteristică a „rumâniei” este deci trecerea acestei calități numai asupra urmașilor de parte bărbătească.

Cu toate acestea, izvoarele sunt aproape unanime în a arăta că situația rumânilor era una dintre cele mai grele: depinzând de boierul pe moșia căruia era așezat și neavând nici o posibilitate de a se apăra împotriva silniciilor acestuia, *rumânul era lipsit de orice drept politic și nu putea juca niciun rol social*. În adevăr, prin „închinarea” lui ca rumân, toate îndatoririle lui către stat erau împlinite de boier, care-i plătea și birul. Dar prin aceasta rumânul devenea un deklasat, un om care neavând niciun drept, nu avea nicio îndatorire față de societate: ori dacă ținem seamă că o bună parte a rumânilor nu erau altceva decât foștii moșneni sau răzeși, înțelegem că odată cu creșterea numărului rumânilor, a scăzut și forța militară a țărilor noastre, dat fiind că obligația militară apăsa numai asupra proprietarilor de pământ. Cu cât numărul lor a scăzut, cu atât golurile pe care ei le-au lăsat în armată au trebuit să fie umplute cu mercenari, fapt care pe de o parte a îngreuiat bugetul Țărilor, deoarece costau foarte scump, în timp ce oastea de țară nu costase nimic, iar pe de alta neavând nicio legătură cu țara, luptau fără tragere de inimă.

De aceea se poate spune că rezultatul cel mai de seamă al transformărilor sociale din secolul al XVI-lea a fost dispariția treptată a oștirii de țară, ca urmare a împușinării numărului moșnenilor și răzeșilor.

4. **Decăderea politică.** Nicăeri mai bine decât în situația politică nu se poate urmări adâncă decadență în care se găseau Țările noastre în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Cauzele sunt numeroase, dar între ele trei au avut o însemnătate hotărâtoare în acest proces de decadență: *sistemul succesiunii la tron, dispariția Ardealului ca punct de sprijin în politica externă și atotputernicia clasei boierești.*

Una dintre cele mai importante cauze ale instabilității vieții noastre politice din trecut, a fost lipsa unei norme precise de succesiune la tron: asemenea sistemului bizantin, obiceiul Țărilor noastre îngăduia, oricui era „*cs de Domn*” adică avea o înrudire (fie și mai îndepărtată) cu familia domnitoare, să pretindă tronul. Am văzut la ce lupte între frați și între veri dăduse prilej acest sistem în secolul al XV-lea. Acum el se complică mai mult din pricină că vechile dinastii a Basarabilor, în Țara Românească și a Bogdăneștilor în Țara Moldovei, fiind pe sfârșite, în afară de претендентii îndreptățiți mai apar și alții fără nicio legătură cu dinastia, ba unii chiar străini sadea, fără nicio legătură cu Țara. De aceea a doua jumătate a secolului al XVI-lea poate fi numită „*epoca претендентilor și a Domnilor mărunți*”.

Înainte vreme acești претендентii își căutau sprijinitori, în afară de unii boieri din țară, la diferiți vecini: Poloni, Unguri sau Turci, dar acum așa ceva nu mai era cu putință. Ardealul încăput în mâna Turcilor făcea cu neputință găsirea de ajutor în vederea răsturnării Domnului sprijinit de Sultan, iar când, dela 1576 înainte, noul rege polon Ștefan Bathory începe o politică de înțelegere cu Turcii, nici ajutorul din Polonia nu mai putu fi obținut. Așa că nu mai rămânea decât o singură cale: aceea de a merge la Constantinopol unde, cu multe pungi de bani (de cele mai multe ori împrumutate dela cămătarii greci în condițiuni spăimântătoare de oneroase) date nu numai Sultanului și marilor demnitari turci, dar dela o vreme și femeilor din haremul aceluia, să obțină tronul. De aceea tronul Țărilor noastre ajunsese „*la mezat*”, fiind ocupat de cei ce dădeau mai mult. Dar nici aceasta nu era suficient: oricând un alt pretendent putea obține mazilirea Domnului în funcție oferind sau promițând fie o mai mare sumă de bani, fie o sporire a haraciului, așa încât Domnul trebuia să-și trimită cu multă cheltuială un informator, *Capukehaia*, la Con-

stantinopol, care prin legăturile strânse pe care era obligat să le cultivate, să afle la timp ce uneltiri se fac și să le zădărnicească, bine înțeles supralicitând.

În aceste condițiuni, Turcii călcând angajamentele luate cu ocazia închinării Țărilor noastre, numesc Domni *direct*, fără ca țara să mai fie întrebată: așa s'a ajuns ca un Mușatin, Ștefan Surdul, fiul lui Ion Vodă cel Cumplit, să ocupe tronul Țării Românești, iar Petru Schiopul un Basarab, să ajungă Domn al Țării Moldovei; ba adesea numesc chiar străini ca de pildă Despot Vodă. Tot odată *domniile devin din ce în ce mai scurte*: cu cât domniile se schimbau mai des cu atât veniturile demnitarilor turci creșteau și ele. Altă dată, Domnii, când își vedeau tronul amenințat îl apărau cu arma în mână; acum însă lucrul nu mai era cu puțință și aceasta mai ales din pricină că punctul de sprijin al unei atari rezistențe, Ardealul, se găsea în stăpânirea Turcilor: de acolo de unde pe vremuri le veneau Domnitorilor noștri ajutoare împotriva Turcilor, veneau acum oștiri turcești, care înnăbușeau orice veleitate de independență. Așa se explică și faptul că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea Țările noastre încetează de a mai avea o politică externă proprie. De aceea acum Domnii primesc cu resemnare ordinul de mazilire, așteptând ca împrejurări favorabile să le redea iarăși tronul.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea apare o inovație în sistemul de a obține Domnia: datorită bunelor raporturi dintre Franța și Turcia, rezultat al „Capitulațiunilor” încheiate între Francisc I și Solman cel Măreț, pretenții încep să facă apel la reprezentanții francezi la Poartă ca să le susție interesele, iar mai târziu când și Anglia a avut astfel de reprezentanți, și la cei englezi. Astfel Petru Cercel a obținut tronul datorită intervenției consulului francez, iar Mihai Viteazul stăruințelor reprezentantului Angliei. Dar nici aceste intervenții nu întâresc mai mult situația Domnilor. Ba mai mult: *Domniile nu numai că nu se lungesc, dar devin și din ce în ce mai umilite*. Astfel întâlnim în această jumătate de veac Domni care părăsindu-și legea se turcesc, cum au fost de pildă Ilie Rareș și Mihnea Turcitul; Domni înnecați ori spânzurați de Turci la Constantinopol, ca Petru Cercel, sau mai înjositor, tăiați de Poloni în piața Lembergului la porunca Turcilor ca Ștefan Tomșa, Ion Potcoavă sau Iancu Sasul, în fine surghiuniți prin Siria ca

Petru, feciorul Chiajnei. Cât de mare era instabilitatea Domnilor se poate vedea și din proverbul care spune: „schimbarea Domnilor, bucuria nebunilor”.

Și ca și cum interesele turcești n'ar fi fost de ajuns, la întreținerea acestei instabilități mai contribuie și boierii. În adevăr, în mijlocul acestor schimbări continue a Domnilor, *singurul element de stabilitate politică îl forma clasa boierească*; așa încât ea a condus de fapt politica Țărilor noastre în vremurile acestea. Devenită bogată și puternică, ea ambiționează să conducă pe Domni și să le impună politica ei; și fiindcă unii nu înțelegeau să se supună a început o luptă între Domni și boierime care, adăugată la celelalte nenorociri, a dus adesea la stări de anarhie. *Nefiind destul de puternică să pună Domni, boierimea căuta să-și arate puterea schimbându-i*. De altfel în această luptă nu lipsea nici interesul propriu, deoarece fiecare partid boieresc cugeta că izbânda candidatului său avea să-i aducă onoruri și privilegii. Numai că „de cele ma multe ori tot ei cădeau jertfă neastâmpăratelor uneltiri și zavistii, pierzându-și avutul și vieța, ori, în cazul cel mai bun, fiind nevoiți a lua drumul bribegiei. În lupta neconterită dintre Domni Țărilor Române ca reprezentanți ai puterii monarhice și dintre boierii care urmăreau planuri de învrăj-bire, până la sfârșitul veacului al XVI-lea, aceștia din urmă rămaseră înfrânți”. Și neputându-se răzbuca altfel, ei au lăsat în amintirea urmașilor, prin cronicarii membrii ai clasei boierești, pe unii dintre Domni ce-i răzbișeră, ca „răi”, „cumpliți” sau „tirani”.

În felul acesta datorită supralicității pretențiilor, nevoilor de bani crescânde ale Turcilor, lipsei unui punct de sprijin înafară, decadenței armatelor de țară și ambiției clasei boierești, Țările Românești în a doua jumătate a secolului al XVI-lea decau din ce în ce mai mult sub raport politic, ajungând adevărate provincii autonome ale imperiului Otoman.

Este drept că situația Țării Moldovei era mai bună datorită pe de o parte faptului că — spre deosebire de Țara Românească, încon-jurată din toate părțile de Turci — ea mai putea găsi un sprijin la Poloni și mai ales la Cazaci, iar pe de altă parte amintirii isprăvilor lui Ștefan cel Mare. Dar cu încetul aceste avantagii dispar, așa că la

sfârșitul secolului amândouă se găseau într'o stare atât de rea, încât o reacțiune devenea neapărat trebuitoare: aceasta a fost fapta lui Mihai Viteazul.

5. Domnii din Țara Românească până la Mihai Viteazul. După Radu dela Afumați, domnul care a izbutit să ocupe tronul mai multă vreme a fost *Radu Paisie*, în vremea căruia Brăila a fost transformată în raia turcească. Acesta este scos din domnie de *Mircea Ciobanul*, poreclit astfel pentru că fusese negustor de oi în tinerețe. El e primul domn care e numit direct de Turci fără consimțământul boierilor. A domnit în două rânduri (1545—1554 și 1558—1559) și s'a purtat foarte crud, în deosebi cu boierii, pe care îi persecuta și îi ucidea fără cruțare. Unealtă a Turcilor, el și-a luat reședința la București ca să fie mai aproape de protectorii lui. Aici a construit biserica Curtea Veche, unde a și fost înmormântat. Intre cele două domnii ale lui, tronul Țării Românești a fost ocupat de *Pătrașcu cel Bun* (1554—1558), tatăl lui Mihai Viteazul, care a făcut o expediție în Ardeal din porunca Turcilor, spre a asigura tronul lui Ion Sigismund. Urmașul lui Mircea Ciobanul a fost fiul său *Petru* pe care l-a condus mama sa *Doamna Chiajna*, o femeie de o rară energie, dar și de o ambiție și o șiretenie fără pereche, care întrebuița orice mijloc spre a păstra tronul pentru fiul ei.

În cele din urmă, Chiajna și fiul ei au fost îndepărtați de Turci și exilați în Asia, iar domnia a trecut pe seama lui *Alexandru al III-lea* (1568—1577), a cărei soție, *Caterina*, o levantină, a jucat rolul Chiajnei față de fiul ei, *Mihnea*, căruia i-a asigurat tronul. Acesta a domnit în două rânduri (1577—1583 și 1585—1591) ca slugă plecată a Turcilor. În cele din urmă s'a și turcit; de aceea i-a rămas numele de Mihnea Turcitul. Domnia lui a fost întreruptă de un fiu al lui Pătrașcu cel Bun, anume *Petru Cercel*.

6. Petru Cercel (1583—1585). Petru Cercel era un om foarte inteligent și instruit, care păstrând proporțiile, reprezintă tipul umanistului din vremea Renașterii. Călătorise prin Apus, vorbea bine franțuzește și italienește, se interesa de literatură și artă și avea chiar înclinați poetice (scrisesse versuri în italienește). Trăise mult la curtea regelui francez, Henric al III-lea, care l-a ajutat să capete tronul Țării

Românești dela Turci. Ajuns domn, el se înconjurase de câțiva Italieni și Francezi în care avea mare încredere. În cei doi ani de domnie, Petru a nemulțumit însă adânc pe boieri prin mari stoarceri de bani care l-au făcut vestit. Pe de altă parte a făcut însă și lucruri bune.

Mutându-și reședința la Târgoviște, el a reclădit curtea domnească de acolo în stil apusean. De asemenea, a reclădit și Biserica Domnească. Aceasta a servit în zilele regelui Ferdinand ca model pentru construirea catedralei ortodoxe dela Alba-Iulia. A reorganizat armata, înzestrându-o cu tunuri. Unul din acestea, purtând pe el gravată acvila Țării Românești, se păstrează astăzi în muzeul militar din București.

În acest chip Petru Cercel puse, e drept pentru scurt timp și în chip cu totul superficial, Țara Românească în contact cu civilizația apuseană. Fiind îndepărtat de Turci, în urma intrigilor Caterinei, el duse o viață aventuroasă, până când fu ucis la Constantinopol.

După a doua domnie a lui Mihnea Turcitul, tronul Țării Românești fu ocupat la rând de Ștefan Surdul și Alexandru cel Rău.

7. Domnii din Moldova dela Petru Rareș la Ion Vodă cel Cumplit.

Am văzut că Moldova, care fusese ferită de decăderea politică a Țării Românești mulțumită domniilor glorioase ale lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, începuse să-și piardă libertatea de acțiune chiar din a doua domnie a acestuia din urmă.

După fiii lui Rareș — Ilie, care se făcuse musulman, și Ștefan, care fusese ucis de boieri — domnia fu luată de Alexandru Lăpușeanu (1552—1561 și 1564—1568), originar din părțile Lăpușnel, reglune unde se desvoltase o țărănime răzășească, urmașă a vechilor coloniști militari puși de Ștefan cel Mare de-a-lungul graniței Nistrului.

Domnia lui Lăpușeanu a fost plină de umilinți. Vechiul tratat de alianță cu Polonia, încheiat pe bază de egalitate, fu stricat și Moldova căzu din nou în vasalitate. Domnul era slujitor plecat Turcilor și la porunca lor el pătrunse în Ardeal spre a ajuta pe Ioan Sigismund. Era crud și ucidea pe boieri cu duiumul, aruncând asupra-le vini închipuite. Lăpușeanu a fost alungat din domnie de un aventurier, Grec de origine, Iacob Heraclide Despotul, cunoscut în popor sub numele de Despot Vodă (1561—1563).

Acesta era un om inteligent, învățat și umblat mult prin lume. Studiase medicina la universitatea din Montpellier, apoi se făcuse

soldat și luptase în oastea lui Carol Quintul. Imbrățișând religia protestantă, el legase prietenie cu învățatul Melanchton, prietenul lui Luther și era pătruns de ideile Renașterii. Izbutind să ajungă domn cu sprijinul boierilor și al unui aventurier polon, Laschi, el luă numele de Ioan și știu să împace pe Turci. Avea planuri mari. Voia să cuprindă Ardealul și Țara Românească și să refacă vechea Dacie (noțiune a timpului de atunci, al cărei scop era de a determina unitatea geografică ce corespundea vechei provincii romane). Despot se adresa boierilor și locuitorilor, vorbindu-le de originea lor romană. Era plin de măreția domniei. Bătu monete cu inscripție latină, încercă să facă o școală înaltă la Cotnari, un fel de universitate, în care aduse ca profesor pe un învățat protestant, Ioan Sommer, care i-a scris și biografia. Om al Renașterii, dar trăind într'o lume care nu se potrivea cu el și lipsit de simțul realității, Despot își ridică împotriva boierii și poporul, fiindcă nu respecta obiceiurile și datinele și pentru că încuraja propaganda protestantă. Boierii, în frunte cu Ștefan Tomșa, se revoltară și îl ucisă. În timpul acesta, în Moldova exista un mare antagonism între boieri și țărani. Cum Tomșa se sprijinea pe boieri, țărani erau împotriva lui. Împotriva lui Tomșa veni Lăpușneanu, care îl sili să ia fuga împreună cu o sumă de boieri. În această a doua domnie, Lăpușneanu distruse, la cererea Turcilor, cetățile Moldovei, lăsând țara fără apărare.

De asemenea mută capitala la Iași, spre a fi mai aproape de Turci. El a murit otrăvit de boieri. Fiul său Bogdan al IV-lea (1568—1572), a fost înlocuit de Turci cu un alt pretendent, Ion Armeanul, cunoscut sub numele de Ion Vodă cel Cumplit.

8. Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574). Ion Vodă cel Cumplit se pretindea fiu nelegitim al lui Ștefăniță. Fusese în tinerețe negustor de pietre scumpe la Constantinopol și adunase o mare avere. Obținuse domnia prin bani, ca mai toți domnii de pe atunci. Nu putea suferi pe boieri și de aceea căuta să se sprijine pe țărâtime. Pentru ajutorarea acesteia, el bătu bani mici de aramă, înlesnind astfel schimbul și plățile. Cu boierii și clericii se purta aspru, persecutându-i iar uneori chiar ucizându-i. Pentru aceasta a și fost poreclit cel Cumplit. Altminteri era un om ascuțit la minte, ager și mai ales vi-

teaz. El încercă să intervie în alegerea regelui din Polonia, susținând împotriva candidatului francez, Henric de Anjou, pe țarul Moscovei, Ivan cel Groaznic, dar nu a reușit să-și realizeze planul.

9. Răscoala împotriva Turcilor. Chiar cam în acel timp un însemnat eveniment politic se întâmplă în Peninsula Balcanică. Puterea otomană, în continuă ascensiune până la Soliman, suferi o mare înfrângere la Lepanto (1571), unde flota turcească fu distrusă cu totul de flota veneto-spaniolă. Pentru a-și reface flota, Turcii cerură lui Ion Vodă să plătească tributul îndoit amenințându-l cu mazilirea.

Ion Vodă refuză tributul cerut de Turci și se hotără să se ridice împotriva lor. El adună armata țării și ceru ajutor dela Cazaci.

Aceștia erau un popor alcătuit din oameni fără căpătâi veniți din Polonia, Rusia sau Moldova. Aveau reședința spre Nipru, de unde porneau în cete după pradă (cuvântul cazac e de origină tătărească și înseamnă „pribeag”). Duceau o viață nomadă de războinici închinându-și brațul cui da mai mult. Cu numele atârau de Poloni, care îi foloseau împotriva Tătarilor. Ceva mai târziu se vor organiza, având în frunte un *hatman*.

Cu această oaste, Ion Vodă intră în Țara Românească și bătu pe domnul acesteia, Alexandru al III-lea și pe pretendentul Petru Schiopul; la Jiliștea, lângă Râmnic. Pătrunzând în București, Ion puse un nou domn și apoi se îndreptă asupra cetăților turcești de pe Dunăre. Brăila fu arsă, iar Tighina cucerită. Turcii trimiseră împotriva lui o armată de vreo sută de mii de oameni. Ion Vodă voi să-i oprească la trecerea Dunării. Boierul *Ieremia Gofia*, trimis de el să apere vadul Dunării, vându însă pe domn și lăsă pe Turci să treacă fluviul. Fără să știe de această trădare, vajnicul voievod întâmpină pe Turci lângă Huși. Avea vreo treizeci de mii de ostași și optzeci de tunuri.

În toiul luptei, Ieremia trecu însă de partea Turcilor, în fruntea întregii călărimi. Domnul luptă vitejește în mijlocul țăranilor și Cazacilor, izbutind să respingă pe Turci; dar lipsit de călărimi, el nu putu să-și nimicească. Pe de altă parte nenorocul voi ca o ploaie neașteptată să ude praful de pușcă, ceea ce împiedică folosirea tunurilor. Ion Vodă se retrase atunci în satul Roșcani, unde se întări

bine pentru a putea rezista mult timp. Dar locul era lipsit de apă și oamenii începură să sufere de sete. În această situație, marele voievod hotărî să se predea, pentru a cruța vieața oștenilor săi.

După ce mai întâi ceru Turcilor să jure că îl vor trimite viu la Constantinopol, iar pe oștenii lui îi vor lăsa să plece, Ion Vodă se dădu prins. Turcii nu-și ținură cuvântul și legându-l de coada a patru cămile îl sfâșiară de viu. De asemenea oștenii fură măcelăriți. Astfel domnia celui din urmă erou moldovean încoronat se sfârși printr'o adevărată tragedie. *Cumplit pentru boieri, Ion Vodă a fost un sprijinitor al țărănimii, care i-a rămas credincioasă în înfrângere, ca și în victorie.*

După el a luat tronul Petru Șchiopul, care a domnit în două rânduri (1574—1579 și 1582—1591). El a făcut un tratat de comerț cu regina Elisabeta a Angliei.

În 1591 urmă Aron Tiranul, care împreună cu Mihai Viteazul se răscură împotriva Turcilor.

LECȚIA XIX

Epoca lui Mihai Viteazul (1593—1601)

1. Starea Țărilor Române la venirea lui Mihai Viteazul pe tron.

La venirea lui Mihai Viteazul pe tron (1593), Țările Române se aflau într'o stare de plâns. Tributul din ce în ce mai mare, cerut de Poartă, precum și stoarcerile de bani pe care și le îngăduiau creditorii domnilor, care, după ce împrumutau pe aceștia, veneau cu ei în țară și luau asupra lor încasarea dărilor spre a-și recăștiga sumele împrumutate, aduseseră populația într'o stare cu totul nenorocită. Dela un timp se făcuse obiceiul ca domnul nou să răspundă și de datoriile predecesorilor, așa încât datoria țării ajunsese la sume uriașe. Domnul era prizonierul creditorilor, mai toți Turci. Chiar și garda sa era formată din Turci.

2. Suirea lui Mihai Viteazul pe tronul Țării Românești (1593).

Mihai Viteazul era un fiu nelegitim al lui Pătrașcu cel Bun. Mama sa se numea Tudora. El s'a ridicat de tânăr în dregătoriile țării, ajungând pe vremea lui Ștefan Surdul (1591—1592), ban al Craiovei. Prin căsătoria cu bogata văduvă Stanca, el își mărise averea, intrând în rând cu cei mai puternici boieri ai Olteniei, cum erau frații Buzești.

În 1593 — spune o tradiție cu caracter legendar — Alexandru cel Rău, domnul Țării Românești, bănuind pe Mihai că ar umbla să-i ia domnia, îl prinse și dădu poruncă să fie omorât. Călăul, un țigan fost rob al lui Mihai, la vederea stăpânului său se înspăimântă atât de tare încât luă fuga. Faptul fu socotit ca o minune și, prin stăruința boierilor, Alexandru cel Rău îl iertă pe Mihai.

Nesimțindu-se în siguranță, Mihai fugi la Constantinopol. Cu ajutorul unui unchiu al său, Iani Eplirotul, un Grec cu multă trecere, și plătit mari sume de bani, Mihai izbuti să fie numit domn de Turci.

La căpătarea domniei Mihai mai fu ajutat și de ambasadorul en-

glez, *Burton*, precum și de *Andronic Cantacuzino*, care în urmă a venit în țară, unde a ajuns vistier.

De îndată ce se sui pe tron, *Mihai* se gândi să rupă legăturile cu *Turcii*, cu atât mai mult cu cât pretențiile și îndrăzneala creditorilor ajunsese așa de mari, că nimic nu se putea face în țară fără înțelegerea lor. *El găsi un sprijin puternic în boierime, mai ales în cea olteană, care era foarte bogată și suferea în primul rând de abuzurile fiscalității turcești.*

Dar dacă boierii puteau să-i ofere cetele și brațul lor, cerințele militare ale timpului — suntem în epocă modernă — impuneau creerea unei armate regulate, cu caracter permanent. Incercări de a organiza armata munteană pe baze moderne, pare să fi făcut *Petre Cercel*, care turnase tunuri în țară. De altfel obiceiul ca domnul să aibă o gardă de lefegii (deci un corp de trupă permanent) era foarte răspândit.

Mihai începu să-și organizeze armata, compusă din ostași cu plată, așa cum era obiceiul în *Apus*. Dar ea se ținea cu mare cheltuială și în tot timpul domniei *Mihai* se va afla într'o continuă nevoie de bani pentru plata soldaților săi mercenari. Gândul de a scăpa de stăpânirea turcească i se impunea ca o necesitate vitală, mai ales că și împrejurările erau favorabile pentru aducerea lui la îndeplinire.

3. Imprejurări externe. În Iulie 1593 izbucni un nou războiu între *Turci* și *Germani*. Aceștia din urmă aveau pe atunci ca împărat pe *Rudolf al II-lea*, om nehotărît și fără nicio pricepere în treburile împărăției. Altminteri împăratul era om deștept și cetit, se interesa de știință și avea o adevărată patimă pentru știința stelelor (astrologia). În urma sfaturilor date de sfetnicii săi, împăratul se hotărî să ceară ajutoare dela statele creștine. Acestea erau favorabile *Turcilor* (*Franța* și *Anglia*), sau nu voiau să strice pacea cu ei (*Spania* și *Veneția*). Numai papa răspunse favorabil cererii lui *Rudolf al II-lea*. Pe atunci era papă *Clement al VIII-lea*, un om energic, care vedea în războiul cu *Turcii* un prilej nimerit de a organiza o nouă cruciadă, la care să intereseze mai ales statele răsăritene asupra cărora nădăjduia că-și va putea astfel întinde influența. Intervenția făcută de papa pe lângă *Poloni* nu avu însă niciun rezultat. Regele *Poloniei* era în conflict cu împăratul german, iar treburile regatului erau conduse de

vestitul Ioan Zamoiski, dușman al Nemților. Prin păstrarea de relații prietenești cu Turcii, acesta urmărea să tragă foloase pentru țara lui, de aceea el va interveni în conflict numai atunci când evenimentele vor fi favorabile planurilor lui.

Împăratul izbuti în schimb să atragă de partea lui pe principele Transilvaniei, *Sigismund Bathory*. Acesta era un tânăr orgolios, ușuratic, schimbător în hotărâri și în planuri și lipsit de simțul realităților. Avea pretenții de suzeranitate asupra Țării Românești și a Moldovei, al cărei domn, *Aron Tiranul*, intrase de asemenea în alianță cu împăratul. Între nobilii Ardealului se aflau mulți care socoteau că nu era bine să se rupă pacea cu Turcii așa că Sigismund trebui să facă un act de autoritate și să ucidă pe câțiva dintre ei, pentru ca Transilvania să poată intra în războiul de partea împăratului.

4. Alianța lui Mihai cu Sigismund. Răscoala împotriva Turcilor.

Domnul Țării Românești, numit de curând de Turci, nu inspirase încredere solilor împărătești trimiși să trateze cu Aron Tiranul și cu Sigismund și de aceea fusese lăsat la o parte. Mihai care nutrea gândul de a se ridica împotriva Turcilor, își oferii el alianța și trimise emisari spre a trata cu Sigismund. În același timp, în înțelegere cu domnul Moldovei, puse la cale o răscoală împotriva Turcilor din Țările Românești.

Răscoala începu în Noemvrie 1593, prin măcelărirea Turcilor din București și Iași; apoi domnii români începură să prade cetățile dela Dunăre, cetele lui Mihai ajungând până la pasurile Balcanilor.

Totodată o armată tătarască fu bătută de Mihai.

Această răscoală dădu o mare lovitură Turcilor. Ei își făcuseră din Muntenia baza operațiilor pentru războiul ce se ducea în Ungaria; pe de altă parte Constantinopolul se aproviziona din cele două țări române, așa că răscoala acestora adusese aprovizionarea capitalei în greu impas.

În cele din urmă, Sultanul hotărî încetarea operațiilor de război în Ungaria și trimiterea unei mari armate împotriva Țărilor românești.

De acest fapt profită Sigismund, care voi să impună domnilor români un tratat de vasalitate, prin care el era socotit ca stăpân al Țărilor, iar domnii numai locțiitorii lui (Mai 1595).

Mihai trimisese o solie de treisprezece boieri pentru încheierea

tratatului, dar aceștia îi apărară interesele destul de rău, obținând în schimb mari privilegii pentru ei înșiși și pentru boierime în genere. Prin tratatul încheiat, se prevedea că Domnul guvernează țara împreună cu doisprezece boieri în numele principelui Transilvaniei, orice schimbare în rosturile țării neputându-se face fără știrea acestuia.

Veniturile țării aveau să fie stabilite de dieta ardeleană și controlate de boieri, Domnul urmând să primească o cotă fixată de Principele Ardealului și de boieri. În schimbul acestei sacrificări a autonomiei politice a țării și a demnității Domnului, boierii câștigau unele avantagii importante: astfel li se garanta stabilitatea în funcțiuni, Domnul neputându-i destitui; obțineau dreptul de a-și aduce înapoi cu forța pe rumânii fugiți de pe moșiile lor; își asigurau monopolul marilor funcțiuni prin interzicerea ocupării lor de către Greci și al stăpânirii pământului prin oprirea străinilor de a avea proprietăți în țară, etc. În schimb, datorită faptului că prin articolul 13 al acestui tratat se prevedea că: „toate bisericile românești din stăpânirile Serenității sale (Sigismund Bathory) vor fi sub jurisdicția Mitropolitului din Târgoviște” se poate spune că atunci s'a realizat unitatea spirituală a Românilor din Ardeal cu cei din Țara Românească.

Amenințat de Turci, Mihai primi condițiunile impuse. Aron, care se împotrivi, fusese scos din scaun de Sigismund, care îl înlocuise cu hatmanul Ștefan Răzvan, țigan de origine, dar de o vitejie fără seamăn.

5. Expediția lui Sinan Pașa. Lupta dela Călugăreni (1595). Vizirul Ferhad, însărcinat de Sultan cu expediția împotriva Țărilor Române, fusese îndepărtat și înlocuit cu bătrânul Sinan Pașa. Acesta luptase sub Soliman cel Mareș și era un neîmpăcat dușman al creștinilor. Crâncenul Albanез sosi la Dunăre hotărît să transforme țărilor în pașalâcuri. El construi un pod la Giurgiu, care era în mâna Turcilor și se pregăti să treacă fluviul în fruntea unei armate de 100.000 de oameni.

Mihai Viteazul nu avea, cu ostașii lefegii și cu cetele boierilor, decât 16.000 de ostași, la care veniseră să se adauge și 300 soldați ardeleani sub căpitanul Albert Kiraly, precum și un mic ajutor moldovenesc dela Ștefan Răzvan. După ce, prin hărțueli neîncetate, întârzie aproape o lună trecerea Turcilor, el se hotărî să se retragă și să-i aștepte într'un loc prielnic la vadul Călugăreni, pe apa Neajlovului.

Locul era minunat ales. Drumul frecea printre două dâmburi acoperite cu păduri întinse și de nestrăbătut, care împiedicau desfășurarea armatei turcești. Apa Neajlovului forma numeroase mlaștini, așa încât trecerea nu se putea face decât pe un podeț de lemn. Ochiul ager al lui Mihai Viteazul găsisese un loc, care era parcă anume făcut pentru a îngădui unei armate mici să țină piept unui dușman numeros.

În ziua de 13 August 1595 începu bătălia, care se sfârși cu o mare victorie pentru Români. Știrile păstrate din diferite părți, chiar și dela Turci, recunosc izbânda românilor. Lupta a durat toată ziua, din zori și până seara. La începutul bătăliei, Turcii izbutiră să pună mâna pe tunurile Românilor, care fură respinși dincoace de pod; atunci Mihai se repezi cu un admirabil curaj între dușmani și, îmbărbătând pe ai săi, putu să respingă avangarda turcească de pe pod. În retragerea ei, aceasta se lovi de trupele ce veneau în urmă, încât în toată armata păgână se făcu o învălmășeală de nedescris. Mulți Turci căzură în mlaștină și se înneacă; însuși Sinan căzu de pe pod și ar fi pierit de sigur, dacă nu îl ajuta un spahiu să iasă din mocirlă. Câțiva pași își găsiră moartea în luptă și Turcii se gândeau să se retragă, când, către seară, printr'un noroc neașteptat, 10.000 de ostași proaspeți le veniră în ajutor. Acest ajutor redete Turcilor nădejde în izbândă și Sinan se gândea să reînceapă atacul. Deși învingătoare, armata lui Mihai era sleită de puteri și Domnul socoti că ea n'ar fi în stare să continue lupta; de aceea decise să se retragă și să aștepte ajutor dela Sigismund, care întârziase să coboare din Ardeal din cauza nunții sale.

Lăsând pe Turci să cuprindă Bucureștii și Târgoviștea, Mihai se retrase și se întări în munți, la Stoenеști (jud. Argeș), de unde Sinan nu îl putu scoate.

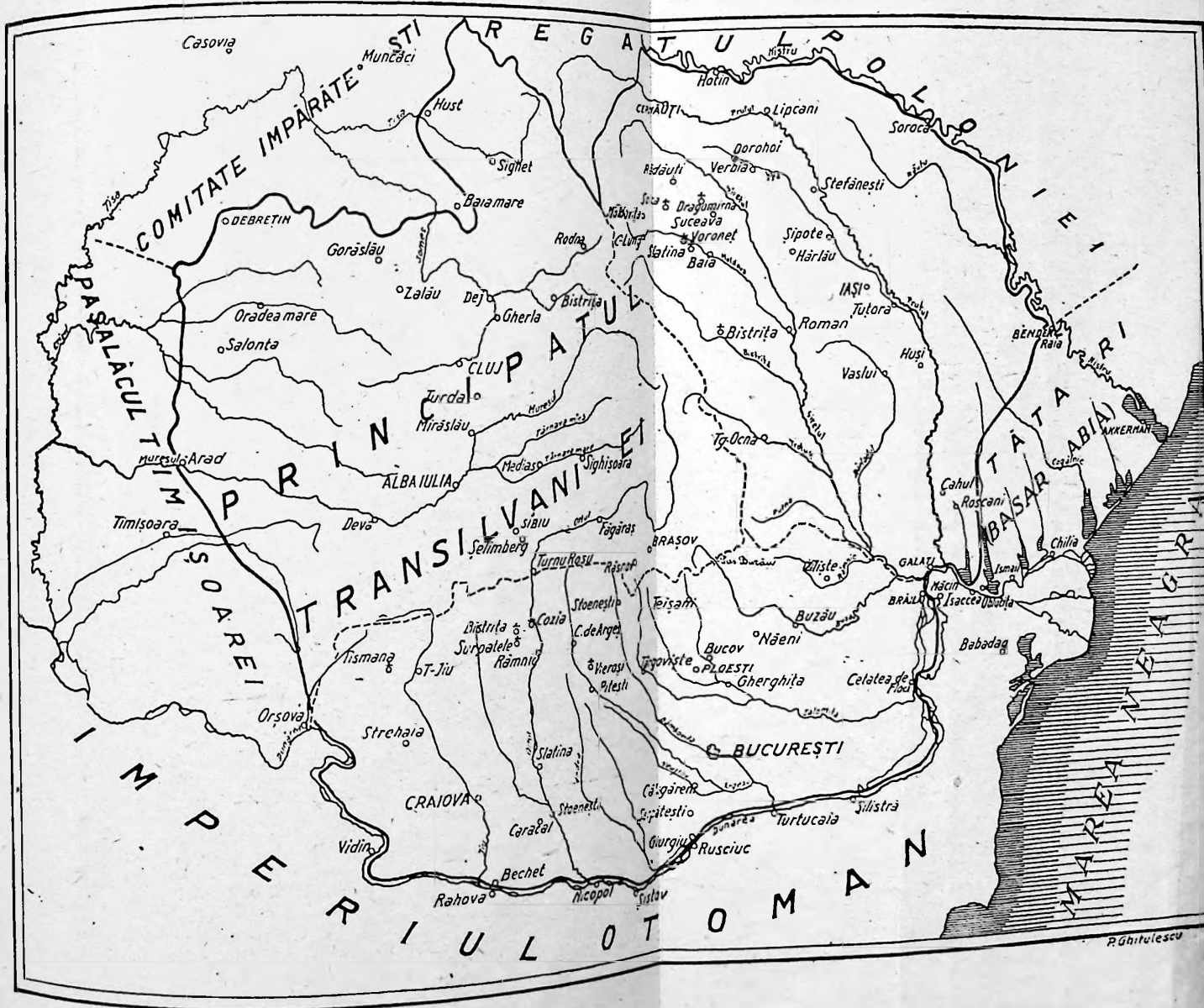
În Octombrie sosi Sigismund, care aducea pe lângă ostașii lui ardeleni și ajutoare din apus, Silesieni și Italieni, meșteri în asediul cetăților. De data aceasta, condus de Mihai cu iuțeala ce îl caracteriza, atacul creștinilor avu rezultate imediate. Turcii nu putură rezista. Târgoviștea căzu, iar Sinan, după ce prădă țara îngrozitor și arse Bucureștii, se retrase la Giurgiu și de acolo la Rusciuc. Mihai ajunse din urmă oastea turcească, care tocmai trecea pe pod, o nimici și curpinse și cetatea Giurgiu.

Astfel Sinan se întoarse la Constantinopol înfrânt și umilit și căzu în

dizgrația Sultanului. După aceste victorii, Sigismund se întoarse în Ardeal, iar Ștefan Răzvan, care venise cu el, plecă în Moldova.

De abia după retragerea Turcilor se putu vedea cât suferise în timpul războiului Țara Românească. Țara era cu totul pustie. Orașele erau arse și prădate, satele golite de locuitori. Chiar acolo unde nu fuseseră Turcii, satele se „spărseseră” și populația fugise. Mihai luă măsuri energice de îndreptare între care și pe aceea numită „legătura lui Mihai Vodă”. Multă vreme s'a crezut că prin această măsură s'a introdus șerbirea țaranilor sau, cel puțin, s'a consfințit o stare de fapt mai demult existentă. În realitate această „legătură a lui Mihai” a fost numai un act administrativ care avea drept scop ușurarea încasării impozitelor. În adevăr cu ocazia năvălirii lui Sinan Pașa locuitorii satelor așezate pe lângă drumuri ori în locuri deschise, au fugit adăpostindu-se în satele sau locurile mai ferite, care erau reprezentate mai ales de moșiile marilor dregători domnești. Prin aceasta însă se produsese o mare turburare în organizația fiscală a Țării, deoarece încasarea impozitelor după vechea rânduială potrivit căreia proprietarul era obligat să plătească din averea lui partea datorită de rumâni fugiți nu se mai putea aplica: fuga rumânilor fiind în unele locuri generală și nedatorându-se vreunei vini, a proprietarului, acesta nu putea fi făcut răspunzător de plata impozitului. Cum de altă parte dreptul proprietarilor de a-și relua rumânii fugiți oricând i-ar fi găsit „avea să provoace de aci înainte o necurmată strămutare de locuitori dela un sat la altul, strămutare care nu se putea împăca câtuși de puțin cu organizația fiscală de atunci bazată pe principiul răspunderii colective”, Mihai a luat dreptul foștilor proprietari de a-și mai reclama rumânii fugiți cu această ocazie, consacrand starea de fapt prin faimoasa formulă „care pe unde va fi, acela să fie rumân veșnic unde se va afla”. În felul acesta visteria putea să-și încaseze dările cu ușurință, fapt foarte important pentru un Domn cu continuă nevoie de bani ca Mihai. În același timp, el chemă înapoi pe cei fugiți peste hotare, îi ajută să-și refacă gospodăriile și înființează sate și orașe noi: de atunci au luat ființă Ploeștii. Totodată aduse grâne de peste munți și le împărți gratuit locuitorilor; apoi, pentru a împlini golerile făcute în populație, aduse locuitori de peste Dunăre și-i coloniză în Țara Românească.

STĂPÂNIREA LUI MIHAI VITEAZUL

Datorită bogățiilor naturale ale țării și vredniciei locuitorilor, țara se refăcu repede, așa încât chiar în anul următor un negustor putea să scrie că, Țara Românească e plină de bucate și norod de parcă n'ar fi avut de suferit, numai cu un an mai înainte, pustiirile unui greu războiu.

6. Infâmplările din Moldova. Inlocuirea lui Aron Tiranul cu Ștefan Răzvan, omul lui Sigismund, nu era văzută cu ochi buni de Poloni, deoarece ei considerau atât pe Sigismund, cât și pe Mihai, care intraseră în alianța germană, drept dușmani ai lor. De aceea cancelarul Zamoiski ridică în Moldova, împotriva lui Răzvan, pe Ieremia Movilă. După lupta dela Călugăreni, Răzvan se îndreptă asupra acestuia, dar fu bătut. O nouă încercare îi fu fatală, căci căzu prins în mâinile lui Ieremia Movilă, care îl trase în țeară. Cu sprijinul cancelarului polon, noul domn fu recunoscut de Poartă. Zamoiski și Ieremia începură apoi să unelțească împotriva lui Mihai în locul căruia voiau să pună pe fratele lui Ieremia, Simeon Movilă. Faptul acesta începu să neliniștească pe Mihai, care începu să se gândească la o cucerire a Moldovei. Până atunci însă, el atacă cetățile turcești dela Dunăre și bătău în două rânduri pe Tătari care, prin Moldova, năvăleau mereu în Valahia prădându-o. Pentru a întări și mai mult alianța cu Sigismund, Mihai se duse în persoană în Ardeal unde fu bine primit. Cu această ocazie el obținu dela principele Transilvaniei ca episcopul român dela Prislop să fie ridicat la rangul de mitropolit de Alba-Iulia.

LECȚIA XX

Epoca lui Mihai Viteazul (continuare)

1. **Intâmplările din Ardeal.** Pe când Mihai urmărea cu atenție mișcările Turcilor, precum și uneltirile lui Ieremia Movilă, în Ardeal se întâmplară fapte, care aveau să determine importante schimbări în activitatea politică a marelui voievod. Sigismund se plictisise de războiul cu Turcii și, nemulțumit de căsătoria lui cu o arhiducesă germană, se hotărîse să părăsească tronul Transilvaniei. Sfătuit de sfetnicii imperjali, el renunță la Transilvania, pe care o cedă împăratului german, în schimbul a două ducate din Silezia. El plecă acolo, în timp ce Ardealul rămase să fie condus provizoriu de niște comisari împărătești.

Această schimbare îi convenea lui Mihai, fiindcă se vedea astfel în directă legătură cu împăratul dela care spera ajutor pentru lupta cu Turcii; de altfel și împăratul avea interes să-l țină în alianță germană, deoarece războiul cu Turcii nu se terminase.

La cererea lui Mihai, comisarii împărătești venură la Târgoviște și aci primiră declarația de supunere a domnului român. Acum condițiile erau cu totul altele, decât în primul tratat al lui Mihai cu Sigismund. *Printre altele i se asigură atât lui cât și urmașilor lui în linie bărbătească domnia.*

Domnul se declară vasal al imperiului, îndatorându-se să dea numai un dar anual împărăției; de asemenea nu se aducea nicio știrbire Bisericii românești.

În acest timp Mihai era solicitat de popoarele creștine din Balcani să se pună în fruntea unei răscoale generale împotriva Turcilor; dar evenimentele din Moldova și teama de Poloni îl făcură să se țină deocamdată în rezervă.

În timp ce Mihai trata cu Germanii, Sigismund, nemulțumit de noua

situație, se întoarse în Ardeal, unde nobilii îl primiră cu bucurie. Nici de data aceasta nu stătu mult, căci schimbându-și din nou părerea, renunță la tron pentru a doua oară, de data aceasta în favoarea vărului său, cardinalul Andrei Bathory, prieten cu Poloniei și cumnat cu cancelarul Zamoiski.

2. Cucerirea Ardealului, Șelimbăr (1599). Venirea lui Andrei Bathory pe tronul Transilvaniei prezenta o primejdie foarte mare, atât pentru Germani, cât și pentru Mihai. Noul principe adoptase ideile politice ale cumnatului său Zamoiski și era partizanul păcii cu Turcii. Din cauza aceasta, poziția lui Mihai era foarte critică. În Moldova era domn Ieremia Movilă, omul Polonilor și al Turcilor, iar acum și în Transilvania aceștia își aveau omul lor. Inconjurat de dușmani. El trimise scrisori împăratului, propunându-i cucerirea Ardealului, dar Rudolf nu dădu niciun răspuns. El ținea în părțile de Nord ale Transilvaniei o armată sub comanda generalului George Basta, albanez de origine, care fu solicitat de Mihai să intervină. Acesta nu făcu însă nimic. Mihai era omul hotărârilor rezezi. Văzând că demersurile lui nu au rezultat, se hotărî să pornească singur. Strângându-și în taină armata, el pătrunse la 18 Octombrie 1599 în Ardeal, prin pasul Buzăului, în timp ce frații Buzești, cu o altă armată, treceau munții pe la Turnul Roșu.

Mihai alesese înadins calea prin ținuturile Sașilor și ale Secuilor; primii, îl considerau omul împăratului și erau gata să-l sprijine, iar ceilalți erau potrivnici Bathoreștilor, deoarece aceștia le răpiseră drepturile. Cu rezezițiunea sa obișnuită, domnul muntean se îndreptă spre Sibiu, unindu-se cu oștile venite din Oltenia. Andrei Bathory își aduse armata pe câmpia din fața satului Șelimbăr, de lângă Sibiu, unde avu loc și lupta (28 Octombrie 1599).

La început, călărimea ardeleană respinse călărimea lui Mihai, care prin retragerea ei puse în primejdie întreaga armată a voievodului român. Intocmai ca și la Călugăreni, acesta se asvârli însă cu un pâlă de ostași în mijlocul dușmanilor și înflăcăra atât de mult pe ai săi încât armata română putu câștiga izbânda. Comandantul oștirii ardelene, Gaspar Kornis, căzu prins. Dușmanii dădură dosul. Andrei Bathory fugi cu câțiva însoțitori și se îndreptă spre Moldova, prin ținutul

Secuilor; aceștia îl uciseră însă și tăindu-i capul îl aduseră lui Mihai. Domnul îl îngropă cu mare cinste și poruncii ca omorătorii să fie aspru pedepsiți.

Mihai intră în triumf în Alba-Iulia, unde primi jurământul de credință din partea armatei pentru sine, pentru fiul său și pentru împărat, căruia îi anunță apoi cucerirea Ardealului, cerându-i să-l numească domn și peste acest ținut. Împăratul nu prea se arătă mulțumit de fapta lui Mihai. Pe de o parte îi părea bine că scăpase de Bathorești, pe de altă parte nu avea însă prea mare încredere nici în voievodul român. Intradevăr împăratul voia să rețină pentru el Ardealul și se temea ca nu cumva Mihai să se facă stăpân asupra provinciei. Pentru reglementarea definitivă a chestiunii, Rudolf trimise în cele din urmă în Ardeal pe fostul ambasador la Constantinopol, *doctorul Bartolomeu Pezzen*.

3. Stăpânirea lui Mihai asupra Ardealului. Deși cucerise Ardealul în numele împăratului și pentru acesta, totuși la sfatul boierilor munteni, Mihai a căutat să-l păstreze pentru sine, fapt care se vede limpede din titlul pe care și l-a luat. În adevăr, dacă în raporturile lui cu dieta ardeleană și cu orașele, el se intitula: „Voievod al Țării Românești, consilier și locțiitor al Împăratului pentru Ardeal”, în documentele românești el își ia titlul de „*Domn din mila lui Dumnezeu al Țării Românești și al Ardealului*”. Fixându-și reședința la Alba-Iulia, Mihai își alcătui acolo un sfat mixt în care intrau pe lângă un număr de nobili localnici și boieri veniți cu el din Țara Românească, sfat care constituie guvernul central care avea să-l ajute în conducerea țării. Vechea administrație locală reprezentată prin șpanii comitatelor a rămas în ființă deoarece Mihai nu a căutat să unifice administrația Ardealului cu aceea a Țării Românești, dar cetățile au fost ocupate de trupe românești conduse de căpitani din Țara Românească; în același timp principalele însărcinări cu caracter militar sau administrativ erau încredințate boierilor munteni, așa încât s'a spus pe drept cuvânt că „era o supraadministrație boierească munteană deasupra și alături de cea veche ardeleană rămasă intactă”.

În conducerea Ardealului Mihai s'a sprijinit cum era și firesc lucru pe atunci, pe nobilimea maghiară care reprezenta factorul politic, pe

orașele săsești care reprezentau factorul economic și pe Secui, factorul militar. Românii ardeleni care în calitatea lor de țaran iobagi nu jucau niciun rol în vreunul din aceste compartimente ale vieții publice nu-i puteau da niciun sprijin, așa că Mihai nu s'a putut gândi să cârmuiască Ardealul cu ajutorul lor. De aceea el a confirmat vechile privilegii ale celor trei națiuni privilegiate căutând în același timp să și le atragă prin donațiuni de moși precum și prin acordări de noi privilegii așa cum a făcut pentru Secui care i-au rămas credincioși până la sfârșit. În același timp însă, boierii munteni au început să-și cumpere și ei moși în Ardeal, pe lângă acelea cu care au fost dăruiri de Domn, *întărind astfel poziția politică și economică a elementului românesc*. Toate aceste recunoașteri ale vechilor privilegii Mihai a fost nevoit să le acorde pentru a putea obține din partea Dietei sumele de bani de care avea nevoie pentru a-și plăti mercenarii. Într-adevăr, din pricină că întârzia a preda Ardealul comisarilor imperiali, Rudolf al II-lea i-a tăiat subsidiile așa încât Mihai s'a văzut nevoit să facă Dietei repetate cereri de bani, convocând-o în acest scop de patru ori în mai puțin de un an. Cu ocazia dietei din Alba-Iulia din Iulie 1600, s'au luat și măsuri în favoarea țăranilor români și — lucru foarte important — *aceste măsuri s'au luat în urma cererii exprese a Domnului, fapt care arată că Mihai a făcut pentru cei de-un neam și de-o lege cu el, tot ce se putea face în acele vremi*. Astfel se iau măsuri aspre împotriva nobililor care ar mai ucide sau asupni pe iobagii români. În același timp deoarece Domnul ceruse drept de pășunat pentru satele românești și scutire de munca iobăgiei pentru preoți dietea răspunde cu privire la prima cerere că deși este convinsă că se vor săvârși abuzuri „*totuși, pentru cinstirea cererii Măriei Tale... hotărîm ca toate satele din comitate, atât ungurești cât și săsești... , să dea satului românesc pășunat liber pentru cai, boi și porci, afară de oi*”, adăugând apoi că și în ce privește „*cealaltă dorință a Măriei Tale ca persoanele preoților români să nu fie silite la munca cea de obște*” adică de munca iobăgiei, „*am cinstit și am împlinit dorința Măriei Tale ca preoții români să fie scutiți pretutindeni de astfel de slujbe*”. Se vede astfel că *îmbunătățirea soartei țăranilor și preoților români din Ardeal se datorește intervenției directe a lui Mihai*. În fine în același scop el înființă Mitropolia românească dela Alba-Iulia, unde

adusese ca Mitropolit pe Vlădica Ioan dela Mănăstirea Prislopului și numește în Maramureș un episcop român, pe Serghie egumenul dela Tismana.

Din nefericire stăpânirea lui Mihai în Ardeal a durat mai puțin de un an și aceasta din pricina lipsei de subvenții dela împărat, și având nevoie de mari sume de bani pentru a-și putea plăti trupele de mercenari, el a fost silit să facă mari presiuni fiscale, care în cele din urmă i-au înstrăinat și ultimele simpatii, ducându-l la pierzanie.

4. Cucerirea Moldovei (1600). Am văzut că Mihai plănuia de mult cucerirea Moldovei, cucerire care era absolut necesară pentru a înlătura amenințarea din partea lui Ieremia Movilă. Întâmplările din Ardeal îl făcuseră însă să amâne clipa înfăptuirii acestui plan.

Când însă în Moldova se refugie și Sigismund Bathory, care începu să urzească cu Ieremia și cu Polonii planuri și intrigi pentru înlăturarea lui, atunci Mihai se hotărî la o acțiune energică. Deși împăratul nu se învoise la cucerirea Moldovei, totuși Mihai intră cu iuțeală fulgerătoare în această țară pe care o cuceri aproape fără vărsare de sânge, căci mai toată oastea lui Ieremia trecu de partea sa (6 Mai 1600). Domnul Moldovei scăpă cu fuga în Polonia, unde se refugie și o mare parte din boierii Moldovei, împreună cu mitropolitul și episcopii.

Mihai îi urmări până la Hotin, apoi se întoarse la Suceava și la Iași spre a primi jurământul de credință al boierilor. Soborul arhieresc, sorocit să primească jurământul și să conducă Biserica Moldovei, fu alcătuit din arhierii străini care se aflau pe lângă Mihai, un mitropolit dela Ohrida, un episcop dela Târnova, un episcop din Maramureș.

Lăsând în Moldova o locotenență domnească, compusă din Marcu Vodă, fiul lui Petru Cercel, banul Udrea, spătarul Negrea și vistierul Andronic Cantacuzino, Mihai se întoarse în Ardeal, unde îl aștepta trimisul împărătesc, mult așteptatul doctor Pezzen.

5. Mihai Viteazul domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei (1600). Prin cucerirea Ardealului și a Moldovei Mihai reușise sub o singură stăpânire românească pe locuitorii vechiului ținut al Daciei. El bătu monede cu chipul lui, pe care titlul său era acela de „domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei”. Deși nu fusese condus în cucerirea celor două țări de ideea națională con-

știentă — așa ceva nu era cunoscut în timpul său — și numai de interese politice, Mihai a izbutit totuși să realizeze unitatea politică a poporului românesc, unitate care în vremea generațiilor următoare va deveni idealul neamului nostru.

Din nefericire cuceririle marelui Domn s'au făcut în bună măsură cu sacrificarea clasei micilor proprietari, moșnenii. În adevăr nevoile de bani ale Domnului pentru a-și putea plăti oștea de mercenari care singură putea, datorită armamentului și tacticei ei, să-i asigure victoria, l-au silit să arunce biruri foarte mari asupra satelor sărăcite de războaie continui și de năvălirile de jaf ale Turcilor, biruri pe care sătenii nemaiputându-le plăti au fost nevoiți a-și vinde părțile lor de moșie boierilor sau Domnului, ei mergând să îngroașe rândurile rumânilor. Și cum boierii erau cei ce sprijineau politica Domnului, ei au căutat să-și mărească proprietățile în dauna sătenilor silindu-i în diferite chipuri să le vândă lor partea de moșie fie plătindu-le și birul pe care aceștia nu-l puteau plăti, fie împrumutându-i în vederea plății cu suma de bani pe care moșnenii nu le mai puteau înapoia; iar că de cele mai multe ori aceste vânzări către boieri se făceau în mod silnic, rezultă pe de o parte din marele număr de documente prin care Domnii următori lui Mihai restituie moșnenilor odată cu libertatea și moșiile lor pe motiv că le fuseseră cumpărate cu sila „când au fost în zilele răposatului Mihai Voievod”, pe de altă parte din faptul că în timpul stăpânirii sale în Ardeal, a fost o adevărată ridicare a satelor din țară care, în lipsa Voievodului, fuseseră românite cu sila, sătenii mergând până la Alba-Iulia să se plângă Domnului care însă nu le-a dat dreptate. De aceea domnia lui Mihai Viteazul apare ca vremea tragediei proprietății moșnenești, tragedie determinată de fiscalitatea excesivă a statului și de tendința de acaparare a boierilor.

Unirea realizată de Mihai ținu însă foarte puțin timp. Întâmplări însemnate aveau să schimbe situația creată de acțiunea lui Mihai.

După înțelegerea cu doctorul Pezzen, Mihai trimisese soli la Praga, care să stabilească în scris condițiunile admise de împărat. Iată condițiile puse de Mihai: marele voievod pretindea stăpânirea asupra Transilvaniei pentru el și urmașii săi în calitate de guvernator împărătesc; cerea să i se asigure proprietatea unor cetăți de siguranță

în Ardeal; în sfârșit voievodul mai cerea ca tronul Țării Românești să fie făcut ereditar în familia lui. Înarmați cu aceste cereri ale lui Mihai, solii pleacă la Praga; când se întoarseră situația domnului era însă cu totul alta.

6. Răscoala Ungurilor. Mirislău. Ungurii, care nu puteau suferi să fie conduși de un Valah, unelteau pe ascuns împotriva lui Mihai. Mihai avea un dușman neîmpăcat în *Stefan Bocskai*, unchiul lui *Sigismund Bathory*, care nu-i putea ierta confiscarea moșiilor sale. În afară de acesta, *George Basta*, comandantul armatei împărătești din Ungaria, râvnea la postul de guvernator al Transilvaniei; de aceea el ura de moarte pe Mihai și căuta să-l înlăture. Nobilii unguri se înțeleaseră cu Basta și se prefăcură că trec de partea împăratului. Ei se adunară pe câmpia Turdei și depuseră jurământ de credință lui *Rudolf al II-lea*. De partea lor trecură mai toți nobilii unguri cărora Mihai le încredinșase demnități. Așa făcură *Moise Szekely* și *Csaky*, care atraseră de partea lor și ostașii secuiei a domnului.

Mihai nu știa ce să facă, deoarece considera pe Basta ca om al împăratului. Când văzu însă că acesta înaintează în Ardeal, el îi ieși înainte cu oastea pe care o avea și îl așteptă într-o poziție întărită la satul *Mirislău*, lângă *Mureș*.

Printr'un șiretlic, Basta scoase pe Români din poziția lor întărită și izbutind să le cucerească și artileria, îi zdrobi cu desăvârșire. *Dzasturul dela Mirislău* era prima înfrângere a lui Mihai. Cu restul oastei, el se retrase spre *Făgăraș*, unde se întâlni cu fiul său *Nicolae Pătrașcu*, care aducea ajutor din Țara Românească. Mihai se pregătea să reînceapă luptele cu Basta, când știri rele îi veniră de peste munți. Polonii pătrunseseră cu cancelarul *Zamoiski* și *Ieremia Movilă* în *Moldova*, alungaseră puțina oaste a lui Mihai și acum se îndreptau spre *Muntenia*, unde voiau să pună domn pe *Simeon Movilă*.

7. Luptele lui Mihai cu Polonii. Pierderea ironului. La auzul acestor știri, Mihai făcu în grabă pace cu Basta, lăsându-i zălog soția și copiii, apoi trecu munții și se îndreptă împotriva Polonilor. Lipsit de o oaste numeroasă el pierdu însă succesiv două lupte, la *Năeni* în jud. *Buzău* și la *Bucov*, pe *Teleajen*. Polonii și Turcii pătrunseră în *București* și puseră domn pe *Simeon Movilă*. O nouă înfrângere suferi

rită pe Argeș îi înstrăină lui Mihai până și credința boierilor, care îl părăsiră. Chiar și Buzeștii trecură pe partea lui Simeon Movilă.

Părăsit de soartă și de oameni, viteazul voievod luă drumul pribegiei. El plecă la Viena spre a cere dreptate dela împărat.

După un drum destul de greu, plin de primejdii, Mihai ajunse în capitala imperiului în Ianuarie 1601. Aici el alcătui un memoriu amănunțit, în care arăta toate faptele săvârșite de el pentru împărat și pentru creștinătate.

Împăratul nu-i dădu niciun răspuns.

Întâmplările din Ardeal aduseră însă o schimbare favorabilă voievodului pribeg și-l scoaseră din umbră.

8. Ridicarea lui Mihai, Goroslău (1601). Ungurii se uniseră cu Basta numai pentru a putea să se scape mai ușor de Mihai Viteazul. De aceea, după alungarea acestuia, ei se întoarseră împotriva Germanilor și chemară pe Sigismund Bathory pe tronul Ardealului. În același timp ei siliră pe Basta să părăsească Transilvania. În fața acestei situații împăratul își aduse aminte de Mihai. El îl chemă la Praga, unde îl primi cu onoruri; după ce-i ascultă păsul și-i făgădui dreptate, îl împacă cu Basta și dându-i oști îl însărcină să cuprindă, împreună cu generalul împărătesc, Transilvania.

Primind bani, Mihai își adună vreo 7000 de soldați, mai toți străini, căci Muntenii lui fuseseră mai toți uciși în Ardeal de Unguri (Viteazul Baba Novac fusese chiar ars pe rug).

Mihai și Basta porniră împotriva lui Sigismund, care îi aștepta cu o armată de 20.000 de oameni la Goroslău, lângă Cluj. Deși aveau o armată mai puțin numeroasă, Mihai și Basta atacară cu curaj pe dușman și bătură pe Sigismund (3 August 1601), care luă fuga îndreptându-se spre Moldova.

9. Uciderea lui Mihai. După victorie, vechea dușmănie izbucni din nou între cei doi comandanți: Mihai vola să se ducă la Făgăraș spre a-și libera familia și apoi să intre în Muntenia, unde frații Buzești, la știrea victoriei, se răsculară împotriva lui Simeon. Basta avea însă pretenția de a fi el comandant suprem și îi ceru lui Mihai să-i execute ordinele și să rămână în Ardeal. Teama că Mihai va ajunge guver-

nator al Ardealului, cât și faima cunoscută a domnului român, rodeau sufletul invidios al lui Basta.

De aceea el hotărî să-și omoare rivalul. În ziua de 9 August 1601, pe când cei doi comandanți se aflau cu oștile lor în lagăr pe câmpia Turzii, Basta trimise o ceată de soldați valoni conduși de Jacques Beauli, care surprinseră pe Mihai în cortul său și îl uciseră. Soldații mercenari ai lui Mihai nici nu se gândiră să-i sară în ajutor, iar puștinii săi credincioși fură uciși.

Credinciosul ban Mihalcea, solul care a condus toate tratativele lui Mihai, a fost sugrumat. Capul domnului, despărțit de trunchiu, a fost plimbat prin tabără ca un trofeu, iar corpul lăsat neîngropat. Radu Buzescu a adus capul lui Mihai la mănăstirea Dealul, și îngropându-l cu mare cinste, îi puse și următorul epitaf:

„Aici zace cinstitul și răposatul capul creștinului Mihai marele voievod, ce a fost domn al Țării Românești și al Ardealului și Moldovei. Cinstitul trup zace în câmpia Turzii”.

10. Cauzele căderii lui Mihai. Căror împrejurări se datorește căderea așa de repede a marelui Domn? În primul rând insuficiențelor mijloace materiale de care dispunea. În adevăr, Țara Românească rămăsese tot o țară în faza economiei agricole așa încât veniturile pe care ea le putea oferi Domnului, mai ales dacă ținem seamă de războaiele ce o pustiiseră timp de mai mulți ani, erau cu mult inferioare nevoilor de bani pe care acesta le avea pentru a-și putea întreține oastea de mercenari a cărei plată necesita sume uriașe. De aceea atâta timp cât a avut la dispoziție bani oferii de împărat pentru plata oastei, toate întreprinderile i-au fost încununat de succes; de îndată însă ce subvenția imperială a încetat, cu toate grelele impozite aruncate asupra Ardealului, fapt care i-a atras ura locuitorilor, întreținerea armatei de mercenari a devenit imposibilă și oastea cu care el câștigase atâtea victorii s'a destrămat sub ochii lui până la desființare, așa încât înfrângerile suferite la Mirislău și la Teleajen nu s'au datorat unei scăderi a capacității sale militare, ci unei lipse de efective. În al doilea rând, Mihai a fost victima conflictului dintre cele trei mari imperialisme ale vremii: cel german, cel turcesc și cel polon. Sprijinindu-se pe Germani, care erau în conflict cu Turcii și cu Polonii,

Mihai cucerise Ardealul și Moldova, așa încât și pentru menținerea acestor cuceriri el avea nevoie de sprijinul imperialilor. Aceștia însă, când au văzut că Mihai nu înțelege să fie un simplu instrument în mâinile lor, nu l-au sprijinit și atunci, rămas singur în fața a două din cele mai de seamă puteri ale vremii, Domnul Țării Românești a fost sdrăbit. Odată mai mult se verifica dictonul că în lupta dintre marile puteri, cele care pătimesc sunt țările mici atrase în această vârtoare.

11. Personalitatea și însemnătatea lui Mihai Viteazul. Înalt și bine făcut trupește, Mihai Viteazul avea o fire aprigă și nestăpânită. Om de acțiune înainte de toate, Mihai păcătuia uneori prin graba hotărârilor, care nu erau întotdeauna îndeajuns de cumpătate și cântărite. Totuși repeziciunea deciziilor și a schimbării lor în fapte i-au servit nespus, adeseori, căci zăpăcind pe dușmani i-a împiedicat să se apere. Cât privește însușirile militare, Mihai a fost fără îndoială un mare căpitan, poate cel mai mare al neamului nostru. Pornind dela principiul că trebuie să surprinzi pe adversar pentru a-l zăpăci, el proceda cu o repeziciune uimitoare în mișcările și în atacurile sale și știa să se folosească de uluiala pe care ele o creau în rândurile dușmanului. Așa a putut să sfarme în 1595 armata lui Sinan la Giurgiu, așa a putut să cucerească Ardealul și Moldova. Viteaz până la sacrificiul vieții, Mihai se avânta în luptă fără să ezite, spre a-și înflăcăra ostașii și a smulge biruința dușmanului.

Deși a domnit numai opt ani, prin faptele sale, Mihai Viteazul a devenit cea mai însemnată figură a istoriei noastre.

Izbutind să trezească din nou energia poporului nostru, vlăguit de stăpânirea otomană, el a dat un nou imbold vieții și dezvoltării neamului nostru. Datorită lui Mihai, Țara Românească și-a câștigat pentru câțva timp libertatea de acțiune. Prin legăturile lui cu Germanii, a început să-și facă loc în țările noastre influența germană. Un nou partid boieresc care năzuia la alianța cu împăratul creștin, va lua ființă acum. Acest partid va acționa contra Turcilor, păstrând credința împăratului. Boierimea lipsită de inițiativă a secolului al XVI-lea va face loc în secolul al XVII-lea alteia, care va deveni capabilă de acțiuni energice, independente.

Prin faptele sale militare și politice, Mihai Viteazul a ajuns o per-

sonalitate de seamă în istoria Europei centrale și răsăritene. Istoria poporului românesc în vremea lui a ajuns să se împletească cu aceea a întregii Europe învecinate. Către Mihai Viteazul se îndreaptă acum privirile popoarelor dinprejur și creștinii din Balcani văd în el pe eroul care ar putea să-i elibereze de sub stăpânirea turcească.

Și această speranță era cât se poate de îndreptățită deoarece întreaga sa activitate a mai purtat și pecetea ideii creștine: lupta lui a fost dusă pentru izbânda întregii creștinătăți deoarece așa cum spunea el „pentru binele creștinătății sunt gata a pătimi orice, lăsând în mâna lui Dumnezeu răzbunarea cauzei mele”. Și și-a ținut cuvântul cu sfințenie. Numai că, din nefericire, nu tot astfel s'au purtat aliații lui creștini cu el. Dimpotrivă, egoiștii și calculații, ei au pus interesele lor personale mai presus de acelea ale creștinătății așa încât nu numai că nu l-au ajutat pe Marele Voievod la vreme și în măsura trebuitoare, dar l-au și dușmănit căutând să-l piardă. De aceea cu sufletul plin de amărăciune a trebuit Mihai să-și ia măsurile de apărare, așa încât chiar ideea unirii celor trei Țări Românești i-a fost sugerată de atitudinea luată de „aliații” lui creștini îndată ce primejdia turcească trecuse: când, printr'o înțelegere cu Polonia, ei înșiși aliați ai Turcilor, Andrei Bathory încheie pace separată cu Imperiul Otoman, și cere Domnului Țării Românești sub amenințarea unei năvăliri simultane turco-polono-maghiare, să-și părăsească tronul, în mîntea acestuia încolți ideea că singurul chip în care primejdia ar putea fi abătută, ar fi înlăturarea stăpînirii maghiare din Ardeal și a influenței polone din Moldova, prin ocuparea acestor două țări.

Deși datorită numai unor necesități politice, totuși realizarea unității politice a poporului nostru a avut o deosebită însemnătate pentru istoria noastră. Amintirea izbânzii de o clipă a lui Mihai a rămas mereu vie în sufletul generațiilor următoare. Când Românii intrară în faza deșteptării naționale, fapta marelui voievod le apără în adevărata ei lumină și în toată măreția ei strălucitoare. Poporul nostru începu să vadă atunci în ea un exemplu demn de imitat, un îndemn la lupta pentru desrobirea fraților subjuogați și un simbol. Mihai deveni premergătorul, primul realizator al unirii și în același timp prevestitorul izbânzii definitive care nu putea întârzia să vină. De aceea, cu drept cuvânt, se poate spune că amintirea lui Mihai Viteazul a alcă-

luit temelîa morală a idealului nostru național și că împlinirea lui dă-
 torește mult acestei sfinte amintiri.

De altfel faptele lui au avut un mare răsunet chiar la popoarele
 vecine cu noi. Inafară de cronicile românești (a logofătului Teodosie,
 tradusă în latinește de silesianul Balthasar Walter, cronică slavonă a
 Buzeștilor) care povestește faptele lui Mihai, isprăvile sale au fost cân-
 tate în poemele grecești ale lui Stavrinos și Palamed.

Ideea politică realizată de Mihai Viteazul, unirea celor trei Țări
 românești, nu a rămas fără imitatori. Principi ai Ardealului, ca Ga-
 briel Bethlen, sau domni români, ca Vasile Lupu, au încercat reali-
 zarea ei.

*Chiar
 după d. 1600
 a scris o
 povestire
 despre el
 Balthasar
 Walter
 și un
 Prinț
 Transilvan*

LECȚIA XXI

Țările române în sec. XVII-lea Moștenirea lui Mihai Viteazul

1. **Caracterizarea generală.** Istoria Țărilor Românești se desfășoară în secolul al XVII-lea sub semnul exemplului dat de Mihai Viteazul: deși fapta lui fusese ca un fulger care brăzdase o clipă întunecatul de nepătruns al viitorului arătând urmașilor calea pe care trebuiau să meargă, cei ce au venit după el au urmat această cale, continuând politica începută și dusă de marele lor înaintaș.

De acea pe *tărâmul politic* ideea călăuzitoare a clasei conducătoare — cea boierească — a fost ieșirea din sfera de influență a puterii otomane prin alăturarea la forțele creștine din Europa centrală sau răsăriteană care-și luaseră rolul de conducătoare a luptei împotriva Semilunei. În adevăr politica de alianță cu creștinii în vederea scăpării de apăsătoare și umilitoare supunere față de Turci, începută de Mihai Viteazul, a fost semnalul unei noi orientări politice externe a Țării Românești: tradiția politică a marelui Domn a fost continuată de clasa boierească, creată de el, având în frunte pe frații Buzești luând ființă un *partid filo-creștin*, adică filo-german, care vroia să ducă mai departe, cu sprijinul imperialilor, lupta de desrobire începută de fostul Voievod. În acest scop ei au căutat să pună Domni cari să împărtășească aceste idei ale lor și să ducă pe față lupta împotriva stăpânirii turcești. Numai că evenimentele dela începutul sec. al XVII-lea au dovedit că Habsburgii nu aveau nici forța și nici abilitatea trebuitoare pentru a înlătura stăpânirea otomană din regiunile dunărene: rând pe rând ei au pierdut pozițiunile pe care le cuceriseră, ne mai rămânându-le până la urmă decât puțința de a se amesteca în treburile Ardealului și ale Țărilor Române, fie pe calea intrigilor, fie pe aceea a banilor. De aceea alături de partidul filo-creștin s'a format și unul moderat care dându-și seama atât de neputința Imperialilor de

a înlătura suzeranitatea otomană asupra țării, cât și de faptul că slăbiciunea turcească era departe de a fi atât de înaintată cât se credea, a căutat să mențină țara în situație de vasalitate față de Imperiul Otoman întreținând însă în același timp și legături prietenești cu Puterile creștine. De aceea istoria internă a Țării Românești în sec. al XVII-lea este dominată, până aproape de sfârșitul lui, de lupta dintre aceste două partide. Cu domnia lui Matei Basarab (1632—1654), se produce un început de apropiere între aceste două partide: deși partizan al politicii alături de creștini, înțeleptul Domn dându-și seama de slăbiciunea acestora, a căutat să ducă o politică de echilibru între cele două forțe antagoniste — Turcii și Imperialii — în care scop a alcătuit un divan mixt, în care erau reprezentați membrii ai ambelor concepții politice, dându-și totodată drept deviză zicala: „Turcilor să le dai cu o mână daruri și cu cealaltă să le arăți sabia”. Și, măcar că unii dintre urmașii lui au revenit la o politică exclusiv filo-creștină, până la sfârșit această politică de echilibru a biruit, domnia lui Constantin Vodă Brâncoveanu (1688—1714) oferind cel mai strălucit exemplu în acest sens. Și în Țara Moldovei în această vreme asistăm la o evoluție asemănătoare cu singura deosebire că aici puterea creștină către care se îndreptau simpatiile boierilor filo-creștini era Polonia, iar către sfârșitul secolului, Rusia. Numai că aici tendința către echilibru nu a cunoscut un triumf așa de categoric: de aceea istoria Moldovei în acest secol este mai frământată decât aceea a Țării Românești. Cu toate acestea se poate afirma că politica externă a Țărilor noastre în sec. al XVII-lea, începută sub semnul unui generos avânt de cruciată împotriva Semilunei, s'a transformat către sfârșitul acestui secol, în urma unor experiențe dureroase dar și pline de învățăminte, într'o politică de echilibru având drept unică țintă păstrarea ființei neamului.

Dar în același timp din cauza acestui suflu războinic care străbătea clasa boierească, își face loc, mai cu deosebire în prima jumătate a secolului al XVII-lea, ideea unei vasalități înarmate în stare oricând să reacționeze împotriva silnicilor puterii suzerane. Lucrul devine acum iarăși cu puțință de când Domnii munteni găsesc din nou sprijin în Ardeal ai cărui principi se bucură de o quasi-independentă, iar cei moldoveni în Polonia, datorită mai ales înrudirilor boierimii românești

cu nobilimea polonă. De aici însă a rezultat o creștere a puterii Domnului în interior, fapt care se vedește în creșterea duratei domniilor. În adevăr, spre deosebire de domniile sec. al XVI-lea care rar atingeau 10 ani, secolul al XVII-lea cunoaște domnii care depășesc cu mult această durată mergând până la un sfert de secol: astfel Matei Basarab domnește 22 ani, Vasile Lupu 20, Constantin Brâncoveanu 26. În fine tot în această vreme apare și *ideea dinastică* reprezentată prin dorința și străduințele unora dintre Domni de a obține, fie dela Turci, fie dela creștini, recunoașterea dreptului de domnie pentru descendenții lor, adică revenirea la principiul eredității în favoarea familiei lor: așa au încercat, de pildă, Șerban Cantacuzino și Dimitrie Cantemir.

Influența faptei lui Mihai Viteazul se poate urmări însă nu numai în noua orientare politică a Țărilor noastre, ci și în *ideea reunirii politice* a celor trei Țări românești într'o singură unitate. În adevăr amintirea reunirii de o clipă a Țărilor Românești a urmărit în decursul secolului al XVII-lea atât pe uniți din cârmuitoarii Țării Românești și ai Moldovei, cât și pe unii dintre cei ai Ardealului. De aceea ea a fost încercată sau măcar cugetată „fie sub forma năzuințelor cuceritoare dintr'o parte sau alta, fie sub aceea a alianțelor care să dea celor trei țări mai multă securitate politică”. Astfel Gabriel Bethlen, principele Ardealului, a năzuit să unească cele trei Țări într'un regat al Daciei sub conducerea sa, iar Vasile Lupu, Domnul Moldovei, s'a visat un moment Domn al celor trei Țări. De sigur, niciuna din aceste dorințe nu s'a împlinit, dar ele dovedesc că, măcar în mintea unora dintre contemporani conștiința unității etnice a locuitorilor celor trei Țări românești devenise o realitate.

Pe tărâm social, secolul al XVII-lea deși continuă în multe privințe pe cel anterior, aduce și oarecare schimbări însemnate. Clasa boierască rămâne tot cea mai puternică atât pe terenul politic cât și pe cel economic, dar unitatea ei începe a se sfârâma. Împărțită în tabere politice, ea se întresfășie pierzându-și în lupte sterpe puterea de care dispunea, în timp ce prin primirea în sânul ei a unor elemente străine (mai ales grecești și polone) și deci lipsite de simțul tradiției, ea începe să fie străbătută de idei sociale noi, care însă erau potrivnice intereselor ei. Astfel, deși, mai ales în prima parte a secolului, ea continuă a-și mări proprietățile prin cumpărarea, adesea tot așa da

silnică, a părților moșnenești, totuși această acaparare de pământ nu mai este totdeauna întovărășită de „rumânirea” foștilor proprietari, fapt care se datorește pe de o parte ideilor umanitare care încep a pătrunde în societatea boierească, iar pe de alta protecției pe care unii dintre Domni încep să o acorde clasei țărănești, pe a cărei muncă și exactă plată a dărilor se sprijinea stăpânirea lor. În adevăr, începând mai cu deosebire din a doua jumătate a sec. XVII-lea, paralel cu procesul de deposedare al micilor proprietari, se petrece un altul de o tot așa de mare însemnătate și pe o scară tot așa de întinsă și anume *emanciparea rumânilor și formarea unei clase numeroase de țărani liberi*. Această emancipare s'a produs pe trei căi: prin iertarea de bună voie de către stăpânii lor, prin răscumpărare și prin fugă. Sub influența anumitor idei umanitare care încep să pătrundă, odată cu influențele culturale, în Țările noastre, unii dintre boieri și mai cu deosebire boieroaicele, încep să libereze de rumânie pe țărani de pe moșiile lor, fără însă a le restitui și pământul, considerând aceasta ca o pomană ce avea să contribuie la iertarea păcatelor și la mântuirea sufletului lor. În felul acesta, însă, se crea o situație nouă: se recunoștea că *libertatea nu mai depindea de proprietate și că, deci, omul putea fi liber și fără a fi proprietar*. În același timp alții rumâni se răscumpărara dela proprietarii lor, fie cu partea lor de moșie, fie numai ei singuri, mergând astfel să mărească numărul țărănilor liberi. În fine alții fug, căutând astfel să scape de rumânie, deoarece dacă în trecut boierul avea dreptul a-și lua înapoi pe rumânii fugiți de oriunde i-ar fi găsit și mai ales oricând i-ar fi găsit, acum tinde să se fixeze un termen de prescripție pentru rumânii fugiți și neaduși înapoi într'un timp oarecare, timp care fără să fie precizat tinde să se fixeze la zece ani. Astfel rumânii deveneau oameni liberi, așezându-se în această calitate oriunde ar fi voit. Din această liberare a rumânilor a decurs în acest secol și schimbarea sistemului de percepere al impozitelor: de unde până acum statul se adresa pentru încasarea birului țărănilor, boierilor pe moșia cărora se găseau, acum el se adresează direct țărănilor stabilindu-se pincipiul că dacă un țăran se mută de pe o moșie „și cîsla să se mute după el”, adică să-și plătească birul acolo unde se va așeza. În felul acesta, datorită acestor împrejurări, *către sfârșitul secolului al XVII-lea rumânia intră într'o*

decadență care avea să o ducă la dispariție, iar în locul ei apare o foarte numeroasă clasă de țărani liberi. Dar din faptul că își dobândeau libertatea nu înseamnă că ei își îmbunătățeau starea economică. Dimpotrivă, lipsiți de pământ ei trebuiau să se așeze pe o moșie boierească, unde, în schimbul unei dijme primeau o bucată de pământ din lucrarea căreia trăiau. Și cum din pricina împuținării rumânilor, boierii aveau nevoie de brațe de muncă pe moșia lor, ei au început a-i obliga pe țărani liberi așezați pe pământurile lor (sub amenințarea expulzării) să le lucreze gratuit un număr de zile pe an, claca. Așa încât prin dispariția rumâniei țărani au devenit clăcași, fără a-și îmbunătăți starea economică.

Și pe tărâmul economic sec. al XVII-lea se arată a fi în progres față de cel precedent. În adevăr, din relatările călătorilor străini care au străbătut Țările noastre pe la jumătatea secolului, ca Paul din Alep, ele se bucurau de o prosperitate puțin comună, fapt pe care de altfel îl confirmă și cronicarii vremii: astfel Miron Costin vorbind de bunăstarea Țării Moldovei pe vremea lui Vasile Lupu spune „că de au fost cândva vremi fericite acestor părți de lume, atunci au fost. . . . Putea-voiu zice că sărac nu se afla pe acele vremi, doar care nu-și vrea să aibă”. Mai marea stabilitate a Domnilor și mai întinsele perioade de pace au contribuit în mare măsură la îmbunătățirea situației economice a Țărilor Românești pe toate tărâmurile. Astfel agricultura ia un nou avânt, numai că cereala care trece acum pe primul plan este porumbul: introdus în Țările Românești probabil în prima jumătate a sec. al XVII-lea, cultura lui se răspândește cu repeziciune ajungând în scurtă vreme să alcătuiască baza alimentației sătenilor. Repeziciunea cu care s'a generalizat cultura porumbului trebuie căutată în faptul că nefiind consumat de toți, el reprezenta o hrană sigură, în timp ce grâul era veșnic în primejdie a fi rechiziționat pentru trebuințele împărăției otomane. Alături de agricultură, creșterea vitelor se practică pe o scară întinsă: pe pășunile întinse și în fânețele îmbelșugate pășteau nenumărate turme de oi, herghelii de cai și mai ales cirezi de vite albe, care constituiau cele mai de seamă articole ale comerțului românesc de atunci. Apicultura era de asemenea mult practică: dat fiind că zahărul era necunoscut, mierea care îl înlocuia era foarte căutată, iar ceara servea la fabricarea lumână-

rilor care reprezentau aproape singurul mijloc de iluminat și fără îndoială cel mai bun. În același timp se exploatau minele de aramă dela Baia (jud. Mehedinți) care puteau produce între 300 și 600 mii de ocale anual, ocnele de sare dela Ocnele Mari (jud. Vâlcea), Ocna Mică (jud. Dâmbovița), Slănic și Telega (jud. Prahova) în Țara Românească și cele dela Târgu-Ocna (jud. Bacău) și Valea sării (Vrancea) în Țara Moldovei și nisipurile aurifere ale râurilor care aduceau Visteriei lui Matei Basarab un venit de 1.000 de ducați anual. Tot în această vreme cad și primele începuturi de industrie în Țara Românească unde Matei Basarab înființează o fabrică de hârtie sau „moară” cum se zicea pe atunci și o fabrică de sticlă. Cât privește comerțul, dacă grânele, devenite acum monopol turcesc, nu mai constituiau un produs de schimb, mai rămâneau destule articole de schimb cu Țările vecine și în special cu Ardealul care în secolul al XVII-lea a constituit cea mai importantă piață de desfacere a produselor muntești și cu Polonia care a jucat același rol față de Moldova. Din Țara Românească (și mai ales din Oltenia) se exportau în Ardeal porci de către boieri care-și făceau astfel rost de banii de care aveau nevoie, lână, articol foarte căutat de fabricile săsești de postav, vin, care era foarte cerut și plătit cu preț bun și pește, iar din Moldova vitele albe, mai ales boii care mergeau să îndeustuleze târgurile poloneze din Lemberg și Snyatin. Datorită acestui comerț care, dacă nu mai avea amploarea celui din sec. al XV-lea, era totuși destul de activ, începe constituirea unei categorii de negustori români care, pentru a-și putea apăra mai bine interesele, se constituiesc în bresle. În felul acesta viața economică a Țărilor noastre apare în secolul al XVII-lea înviorată, dând și Domniei o sponire însemnată de venituri, fapt atestat de un călător străin care afirmă că „Domnul strânge anual cam 300.000 de galbeni numai dela dijmele și vămile peștilor, sării, cerii, mizerii, cirezilor de vite și turmelor de oi, afară de birul ce se obișnuiește a se da în bani gata și de dările ce sunt afară din rânduială”. Și acum dacă finem seamă și de faptul că, așa cum vom vedea mai departe, și pe tărâmul religios și cultural sec. al XVII-lea reprezintă o vreme de mare înflorire, înțelegem de ce el apare ca una dintre cele mai însemnate epoci ale istoriei noastre naționale.

2. **Radu Șerban (1602—1611).** Nu mult după moartea lui Mihai Viteazul, nemulțumiți de Simeon Movilă, boierii care erau de partea împăratului german, în frunte cu Buzzeștii, ridicară Domn din mijlocul lor pe Radu Șerban. Acesta depuse jurământ de credință lui Rudolf al II-lea și cu ajutorul acesta se îndreptă împotriva lui Simeon și îl bătă în mai multe lupte.

Una dintre aceste lupte a fost la Teișani, pe Teleajen, unde Stroe Buzescu a ucis în luptă dreaptă pe cumnatul hanului Tătarilor, care ajutau pe Simeon; dar și Stroe fu, la rândul său, rănit atât de greu, încât peste puțin timp a murit.

3. **Intâmplările din Ardeal după uciderea lui Mihai Viteazul.**

După uciderea lui Mihai Viteazul, Sigismund se întoarse iar în Ardeal, dar fiind alungat din nou de oastea împăratului, muri puțin timp după aceasta. Împotriva lui Basta, care ocupase Ardealul în numele împăratului, se răscoală Moise Székely, cel ce trădase pe Mihai. Ajutat de nobilii, de Poloni și de Turci, el alungă pe Basta și se proclamă Prințipe al Transilvaniei.

Radu Șerban, care ocupase tronul Țării Românești, se afla într-o situație asemănătoare celeia a lui Mihai în 1599, fiind înconjurat de dușmani de toate părțile. De aceea el pătrunse în Ardeal și la Brașov, într-o luptă sângeroasă, bătă și ucise pe Moise Székely (Iulie 1603).

Deși Domnul român dădea din nou Ardealul în mâinile împăratului, acesta nici nu se gândi să-i recunoască serviciul făcut, iar Basta se arătă din nou incapabil să păstreze provincia.

O nouă răscoală a Ungurilor aduse ca principe pe Ștefan Bocskai, fostul dușman al lui Mihai. Văzând că Nemții nu pot păstra Ardealul, Radu Șerban se împacă cu noul principe. El intră în tratative și cu Turcii, de care fu recunoscut. Prin pacea dela Sztvatorok (Ungaria) încheiată în 1606, Germanii se împacă și ei cu Turcii, încât și Țara Românească putu să răsuflă liniștită.

Murind în Ardeal Ștefan Bocskai, pe tron veni principele Gabriel Bathory. Acesta voia să fie și Domn în Țara Românească și de aceea făcu în 1610 o năvălire pe neașteptate în Muntenia, pe care o prădă într'un chip cu totul neomenos, mai rău chiar decât o prădaseră păgânii; nici bisericile nu au fost cruțate. Radu Șerban, luat prin surprindere, fugi în Moldova de unde primi ajutor. Cu o armată de Moldo-

veni, Poloni și Munteni, în care lupta și Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul, el pătrunse din nou în Ardeal și bătu pe Bathory tot lângă Brașov (Iulie 1611).

Dar pe când el era în Ardeal, Turcii trecură Dunărea și puseră Domn pe un fiu al lui Mihnea Turcitul, anume Radu Mihnea.

Băfut în Moldova de Tătari, Radu Șerban pribegi în Polonia și apoi la Viena, unde a și murit în 1620. Trupul lui a fost adus de Matei Basarab în țară și înmormântat la mănăstirea Comana, pe Neajlov, zidită de Radu Șerban.

Acolo a fost înmormântat și Nicolae Pătrașcu, pe care și-l făcuse ginere.

4. Radu Mihnea. Pus de Turci, cărora le-a fost credincios, Radu Mihnea a domnit de două ori în Muntenia (1611—1619; 1620—1623) și de două ori în Moldova (1616—1619; 1623—1626). El era un om cult, căci învățase carte grecească la Muntele Athos, apoi trecuse în Italia, la Veneția, unde studiasse latinește și italienește. *Influențat de ideile Renașterii, ca și de măreția imperială a Constantinopolului, el introduse în Țările noastre o nouă viață de curte și un alt ceremonial. Impuse boierilor haine luxoase și se înconjură de multă pompă și măreție, lucru care fu destul de ușor de realizat mai ales în Moldova, unde boierimea avea exemplul strălucirii exterioare a nobilimii poloneze.*

Cheltuind sume mari de bani, Radu obținu dela Turci domnia Țării Românești pentru fiul său Alexandru Coconul (1623—1627), în timp ce el păstra domnia Moldavei, așa încât de fapt, în acești patru ani amândouă Țările au fost conduse de el. Radu Mihnea a fost îngropat la mănăstirea Radu Vodă din București. Inscripția de pe mormântul lui e în românește.

Domnia lui Radu Mihnea este însemnată și prin aceea că din timpul lui începe să se accentueze și să-și ia avânt influența grecească în Țările noastre.

5. Influența grecească. Odată cu căderea Țărilor românești și a Ungariei sub Turci, comerțul, care până atunci fusese în mâna Sașilor și a Germanilor din Polonia, trecu în mâna negustorilor greci, mai ales a celor din Constantinopol, ocupați în deosebi cu importul din Țara

Românească și Moldova. Multe din vechile familii nobile grecești începură după căderea Bizanțului să se ocupe cu negoțul și se îmbogățiră repede și atât de mult, încât datorită averii lor ajunseră să joace un rol însemnat în capitala imperiului turcesc.

Când împrejurările politice din secolul al XVII-lea făcură ca tronul țării noastre să fie cumpărate cu bani, acești mari capitaliști greci din Sambul împrumutau pe Domni cu sume importante și apoi în calitate de creditori se stabileau în țară ocupând dregătoriile înalte, mai ales acelea care aduceau venituri. Fiind de religie ortodoxă, ei se căsătoreau cu românce sau își dădeau fetele după români. Multe din familiile noastre boierești s'au înrudit în această vreme cu familiile nobile grecești, printre care cea mai însemnată era aceea a Cantacuzinștilor, descendentă din vechii împărați ai Bizanțului. Negustorii greci mai mărunți pătrundeau prin toate orașele, ajungând până în Ardeal, încât Sașii, amenințați în comerțul lor, au luat deseori măsuri împotriva acestora.

Dar pătrunderea Grecilor s'a făcut la noi și pe calea raporturilor religioase și încă de pe vremea lui Radu cel Mare și Neagoe Basarab. Rolul de protectori ai Bisericii ortodoxe, pe care și l-au luat acești Domni, precum și obiceiul, care s'a îndatinat de atunci, de a se închina bisericile noastre celor din Răsărit, a avut ca rezultat năpădirea mănăstirilor românești de o sumă de călugări și prelați greci. Bisericile și mănăstirile noastre erau bogate, dar de aci înainte veniturile lor vor fi folosite de către călugării greci, care le trimiteau bisericilor din Răsărit. Pe cât vedem, pătrunderea elementului grecesc în țările noastre s'a făcut pe patru căi: 1. pe cale politică; 2. prin înrudirea familiilor grecești nobile cu cele boierești dela noi; 3. pe calea legăturilor comerciale; 4. pe calea raporturilor religioase.

Înmulțirea crescândă a elementului grecesc făcu pe Români, încă din timpul lui Mihai Viteazul, să ia unele măsuri de stăvilire a infiltrației grecești.

Am văzut că prin tratatul cu Sigismund Bathory se prevăzuse că niciun Grec să nu aibă dreptul de a ocupa dregătoria de primul rang. Tot sub Mihai s'au luat măsuri și împotriva Grecilor din mănăstiri. Cu toate acestea, el a avut în jurul lui și câțiva Greci (banul Mihalcea, Andronic Cantacuzino).

Ierarhi greci și oameni de afaceri au venit și sub Radu Șerban, dar curentul grecesc s'a întărit în deosebi în vremea lui Radu Mihnea. Venind din Constantinopol, el aduse cu sine o mulțime de Greci, prieteni și rude (soția lui era grecoaică), cărora le dădu dregătorii însemnate, ori slujbe mai mărunte, pe care ei știură deopotrivă să le exploateze.

6. Răscoalele împotriva Grecilor. Ocupând dregătoriile însemnate, stăvăniți constantinopolitani și leventini, Greci cum le spuneau ai noștri tuturor, provocară o nemulțumire generală în rândul boierilor de țară, care se vedeau deposedați de drepturile lor la funcții și privilegii. De aceea, chiar din prima domnie a lui Radu Mihnea, izbucni în Țara Românească o revoltă care fu însă potolită. O altă răscoală mai mare s'a întâmplat sub Alexandru Iliaș (1616—1618), când, conduși de paharnicul Lupu Mehedințeanu, boierii din țară se ridicară din nou împotriva Domnului, care sprijinea pe Greci. Datorită acestui fapt acesta își pierdu domnia. Încă două răscoale împotriva Grecilor se întâmplară sub Alexandru Coconul, dar și acestea fură înăbușite.

O răscoală cu urmări însemnate avu loc pe vremea lui Leon Tomșa (1629—1632). Împotriva Domnului care sprijinea pe Greci s'au ridicat toți boierii români în frunte cu aga Matei din Brâncoveni, numit mai târziu Matei Basarab. De frică, Leon Tomșa a dat chiar un hrisov (21 Iulie 1631) prin care prevedea scoaterea Grecilor afară din țară:

„...văzând pustiirea țării prin Greci străini, care amestecară și vând țara, fără nicio milă... am hotărît să calc aceste obiceiuri rele și să le pun pe toate jos, scoțând pe acei Greci străini din țară afară că prea sunt neprieteni țării!”

Domnul nu se ținu însă de cuvânt și nici nu se gândi să aplice hrisovul. De aceea boierii se răsculară din nou, luând armele împotriva lui. Ei fură însă bătuți, totuși izbutiră să convingă pe Turci să-l scoată din scaun pe Leon și în cele din urmă tronul fu luat de Matei Basarab. În aceeași vreme și în Moldova s'a întâmplat o răscoală împotriva Grecilor. Conducătorul ei, vornicul Lupu, ajuns Domn își luă numele de Vasile Lupu.

7. Moldova după Mihai Viteazul. Movileștii. Influența polonă.
Cu Ieremia Movilă, începu în Moldova o nouă dinastie. Pus pe tron

de Poloni, el era slugă plecată acestora și le plătea chiar tribut. În această vreme, influența polonă se întărește tot mai mult în Moldova. Boierii moldoveni intră în legături de căsătorie cu cei poloni sau își cumpără moșii în Polonia. La școlile polone, care prin activitatea călugărilor jezuiți iau ființă în orașele din apropierea Moldovei, la Liov mai ales, încep să se ducă și fiii de boieri moldoveni, care iau astfel contact cu cultura apuseană de limbă latină.

De altfel școli de ale lezuiților s'au înființat și în Moldova, la Iași și Cotnari. Dar dacă din punct de vedere cultural influența polonă a fost binefăcătoare, ea a dăunat în schimb mult Moldovei din punct de vedere politic.

Ieremia Movilă moare în anul 1606 și tronul îl ocupă fratele său Simeon, care se sprijinea pe Turci. Simeon muri însă după un an de domnie. După moartea lui izbucni o luptă între soția lui Marghita, o unguroaică, și soția lui Ieremia Movilă, Elisabeta, tot unguroaică.

Fiecare din ele voia să-și pună pe tron pe unul din fii, deși ei erau în vârstă fragedă. Elisabeta se sprijinea pe Poloni, iar Marghita pe Turci. În acest timp izbucniră și luptele dintre Poloni și Turci. Incăpută pe mâna celor două femei ambițioase, care se luptau între ele, țara ajunsese prada oștilor năvălitoare și mizeria era cumplită. În cele din urmă, Elisabeta fu prinsă de Turci împreună cu fiii ei, iar domnia Moldovei fu luată de Radu Mihnea, care ocupase până atunci tronul Țării Românești.

În afară de Radu Mihnea, Moldova văzuse pe tronul ei și alți domni, unii aventurieri, străini cu totul de țară, de felul lui Ștefan Tomșa, sau Gaspar Grafiani, Morlah de origine, care nu știa nici limba țării. Mai însemnat a fost ginerele lui Radu Mihnea, anume Miron Barnovschi (1626—1629), moldovean înrudit cu Movilești. Acesta fu un Domn cu dragoste de țară și un bun gospodar. Luă măsuri de îndreptarea clerului, stabili reguli pentru mănăstiri, ușură dările. El a fost însă ucis de Turci.

În urma răscoalei împotriva Grecilor, Vasile Lupu, care era sprijinit de pașa din Silistra, Abaza, izbuti să ia în 1634 tronul Moldovei.

LECȚIA XXII

Matei Basarab și Vasile Lupu

1. **Suirea lui Matei Basarab și Vasile Lupu pe tron. Relațiile cu vecinii.** În comparație cu înaintașii lor, ale căror domnii au fost foarte scurte, Matei Basarab (1632—1654) și Vasile Lupu (1634—1653) capătă o importanță deosebită prin faptul că au știut să-și păstreze tronul timp îndelungat.

Matei se înrudea cu familia Basarabilor și de aceea, când s'a suit pe tron, și-a luat numele de Basarab. Era un om ager, vioiu la minte și priceput în treburile politice. Vechiu ostaș de-al lui Mihai Viteazul, deprins cu războiul, el a dat dovadă de multă energie și pricepere în conducerea țării. Altminteri era blând, modest și curajos.

Econom până la sgârcenie, nu se dădea totuși înapoi dela cheltuielile necesare; astfel, pentru oaste, pe care a organizat-o cu deosebită grijă, a cheltuit sume mari de bani.

Matei Basarab ajunsese la domnie prin răscoala împotriva Grecilor; de aceea după ce se sui pe tron el luă unele măsuri pentru îndepărtarea dregătorilor greci din funcții. De asemenea a dat un act în 1639, prin care a eliberat de închinare 22 de mănăstiri, printre care se aflau câteva dintre cele mai însemnate din Țara Românească (Cozia, Tismana, Argeș, Dealul). Cu toate acestea influența grecească se înrădăcinase prea adânc pentru ca să poată fi combătută cu astfel de mijloace. De altfel nici măsurile acestea nu fură aplicate cu strictețe. Chiar la curtea lui se mai găseau dregători greci.

Spre deosebire de Matei Basarab, Vasile Lupu era o fire ambițioasă și nestăpănită, dornică de bogăție și mărire. El avea o minte ascuțită și o deosebită iscusință politică.

Tatăl său fusese albanez; de aceea contemporanii lui Vasile Lupu, îi dăduseră porecla de Albanezul. Vasile Lupu crescuse în atmosfera curții lui Radu Mihnea care îl și ridicase în boierie, îngăduindu-i să:

ajungă cu timpul vomic. Dela Radu Mihnea a moștenit Vasile Lupu dragostea de strălucire și de mărire, care alcătuia trăsătura caracteristică a finii sale. Cu toate că se ridicase la domnie ca fruntaș al mișcării împotriva Grecilor, Vasile se înconjură de Greci și nu luă nicio măsură împotriva lor.

Pentru Vasile Lupu, mișcarea contra Grecilor fusese doar un mijloc de a se ridica la tron. Când se văzu Domn, nu numai că nu îndepărtă pe Greci din slujbe, dar chiar îi luă pe lângă el ca boieri de divan. Pe vremea lui, negustorii greci veniră în mare număr în Moldova, umplând târgurile țării.

Cu puțin înainte de suirea acestor Domni pe tronurile Țărilor românești, Ardealul încăpuse sub ascultarea principelui George Racoți I-ii (1631—1648), care era vasal Turcilor. Matei Basarab legă prietenie strânsă cu el, în timp ce Vasile Lupu se ținu la început în rezervă, pentru a-i deveni apoi dușman. Matei care se plecaseră de nevoie Turcilor încercă să încheie cu împăratul german o alianță îndreptată împotriva Turcilor, deși imperiul se afla pe atunci în legături pașnice cu păgânii.

După încheierea războiului turco-polon în 1634, Turcii intrară într'un războiu cu Perșii, care dură până în 1639. Ei nu aveau nicio încredere în Matei Basarab și ar fi voit să-l mazilească, mai ales că la aceasta erau îndemnați și de Vasile Lupu, care dorea să lăsa Țara Românească pentru sine și să lase în Moldova pe fiul său.

2. Luptele dintre Matei Basarab și Vasile Lupu. În 1637, căpătând învoirea dela Poartă de a ataca pe Matei Basarab, Vasile Lupu porni împotriva Domnului muntean ajungând până la Teleajen; dar auzind că lui Matei îi vin ajutoare din Ardeal se retrase. Ajuns din urmă la Râmnic de trupele muntenești, Vasile suferi o înfrângere.

Pentru a se asigura și împotriva Turcilor, Matei intră în legături și cu Venețienii, care erau în războiu cu sultanul; în același timp el păstră relații de prietenie cu Polonia, cum și cu principele Ardealului, Gheorghe Racoți.

Deși Matei le dădea bani mereu ca să-i mulțumească, Turcii acceptaseră totuși noua propunere a lui Vasile Lupu, care ceru din nou la Poartă învoirea de a lua tronul vecinului său din Țara Românească.

În 1639 Vasile porni din nou împotriva Domnului muntean, având

de data aceasta și ajutor turcesc. Matei Basarab îi bătu însă atât de rău armata între Ojogeni, pe Prahova și Nănișori, pe Ialomița, încât Vasile Lupu abia scăpă cu fuga. Prin intervenția lui Gheorghe Racoți, cei doi Domni se împăcară și ca o pecetluire a păcii și o dovadă a buneii credințe ce-i însuflețea, Vasile Lupu clădi biserica Stelea în Târgoviște, iar Matei Basarab mănăstirea Soveja în Putna.

Cu această ocazie a venit în Țara Românească, aducând solie dela Domnul Moldovei, învățatul mitropolit Varlaam, care a găsit în biblioteca boierului Udriște Năsturel, cumnat cu Matei Basarab și el însuși om de întinsă cultură, un exemplar din Catehismul calvinesc.

Cum în acel timp Polonii puneau la cale o ligă a popoarelor creștine împotriva Turcilor, Matei Basarab fu invitat să participe la ea și i se oferi chiar conducerea. Vasile Lupu, care fusese solicitat și el să ia parte, se ținu la început în rezervă; fiind însă nemulțumit de atitudinea Turcilor, deoarece aceștia nu-i recunoșteau unele servicii și îi cereau mereu bani, el își îndreptă mai în urmă privirile către Poloni. Reluarea legăturilor cu Polonii fusese mijlocită de Petru Movilă, mitropolitul Kievului, fiul lui Simeon Movilă. Ca să dovedească sinceritatea legăturilor sale cu Polonii, Vasile Lupu își mărită chiar două din fetele lui cu nobili poloni. Războiul cu Turci n'a avut însă loc, fiindcă Gheorghe Racoți I-ii, care era sufletul legii creștine, muri pe neașteptate. Pe de altă parte Polonii avură dificultăți în propria lor țară din cauza răscoalei Cazacilor.

3. Alungarea lui Vasile Lupu din domnie. Lupta dela Finta (1653).

Vasile Lupu nu renunțase la gândul de a cuprinde Țara Românească. El strânse și mai mult relațiile cu Polonii și căsătorind pe fiica lui Ruxanda cu Timuș Hmielnițchi, fiul hatmanului Cazacilor, el își făcu din Cazaci niște aliați de seamă.

În schimb însă Vasile își câștigase dușmănia lui Gheorghe Racoți al II-lea, care urmase tatălui său în Ardeal. Simțind că Vasile Lupu umbra din nou să-i ia domnia, Matei Basarab se înțelese cu Racoți să dea ajutor lui Gheorghe Ștefan, logofătul Domnului moldovean, pentru ca acesta să încerce a lua tronul Moldovei. Alungat de Gheorghe Ștefan, Vasile Lupu se întoarse cu ajutoarele dela Cazaci, conduse de Timuș, și goni pe Gheorghe Ștefan din scaun. Mâniat din cauza

celor pășite și dornic de răzbunare, Vasile se hotărî să pedepsească aspru pe Matei, în care scop el năvăli în Țara Românească cu oaste de Moldoveni și de Cazaci. La Finta (jud. Dâmbovița) bătrânul Domn muntean îi ieși înainte în fruntea armatei sale. Vitejia, cât și tactica de luptă a lui Matei, izbândiră încăodată. Muntenii învinseseră și Moldovenii și Cazacii luară fuga (1653).

Vasile Lupu fugi la Tătari și apoi la Constantinopol, unde fu aruncat de păgâni în închisoare; el muri în 1661 tocmai când era pe cale de a-și recăpăta domnia. Timuș fusese ucis la asediul Sucevei. Nici Matei nu mai trăi mult după lupta dela Finta. El se sfârși la 8 Aprilie 1654, ultimele zile fiindu-i amărite de răzmirița ostașilor lui, seimenii și darabanii, care cereau mărirea lefurilor. El a fost înmormântat la mănăstirea Arnota (jud. Vâlcea), zidită de el.

4. Activitatea lăuntrică a lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Opera culturală. Domnia îndelungată a acestor Domni a asigurat țării o epocă de prosperitate, lucru pe care ele nu-l mai cunoscuseră de mult. Deși Turcii cereau mereu bani, și din ce în ce mai mulți, căci lăcomia lor nu putea fi niciodată potolită, deși Matei cheltuiuse cu zidirile religioase și cu armata, iar Vasile Lupu cu construcțiunile luxoase și cu petrecerile, totuși prosperitatea economică era destul de mare, pentru a se putea face față tuturor nevoilor.

Iată cum caracterizează cronicarul *Miron Costin*, care a trăit pe atunci, vremea lui Vasile Vodă „... că de au fost cândva vremi fericite acestor părți de lume, atunci au fost. Plină Țara Leșească, voi zice, de aur, la care pre acele vremi curea Moldova, cu boi de negoț, cu cai, cu miere și aducea din acea țară tot aur și argint. Putea-voi zice că sărac nu se afla pre acele vremi, doar care nu-și vrea să aibă”.

Impozitele erau însă grele, mai ales în Moldova, unde „firea împărătească” a lui Vasile Vodă îl îndemna la o risipă de bani neobișnuită.

La nunta fiicelor lui, mai ales la aceea a *Mariiei* cu principele lituan *Radziwill*, serbările au fost atât de strălucite și luxoase încât au rămas urmăriti chiar trimișii principilor străini.

Matei Basarab a fost un mare ctitor. A reparat biserica *Domnească* din Câmpulung și biserica *Sf. Dumitru* din Craiova; a construit bise-

ridi în Pitești, Ploești, Buzău, precum și mănăstirea Arnota, unde a fost înmormântat. Voind să aibă mai multă libertate de mișcare din partea Turcilor, a mutat scaunul domniei dela București la Târgoviște. Aici a reconstruit cetatea și curțile domnești. Domnia și-a asigurat-o nu numai prin bani dați Turcilor, ci și prin organizarea unei armate puternice, care se putea ridica până la 40.000 de oameni. Armata se compunea, pe lângă curteni sau Roșii, din mercenari străini, selmenii, (mai ales Bulgari și Sârbi) și darabanii, care erau Români.

Vasile Lupu a zidit mai puține lăcașuri decât Matei Basarab, bisericile clădite de el sunt însă mult mai bogat împodobite. Dintre ele biserica *Trei Ierarhi* din Iași este cea mai de seamă.

Biserica este făcută din piatră și are două turnuri. Exteriorul este acoperit de sus și până jos cu arabescuri și cu flori sculptate, despărțite între ele de un brâu gătuț din loc în loc. Motivele sunt atât de numeroase și totodată atât de variate încât aspectul întregului dă impresia unei dantelării. A fost refăcută în vremea lui Carol I-*iu*. Tot în Iași, Vasile a mai construit biserica *Golia*. La Târgoviște a ridicat biserica *Stelea*.

Adevărata însemnătate a acestor doi Domni stă însă în opera lor culturală. În activitatea lor culturală Matei și Vasile au fost ajutați de învățatul moldovean *Petru Movilă*, care ajunsese mitropolit la Kiew. Dotat cu însușiri de mare organizator, Petru Movilă a fost unul din cei mai de seamă conducători ai Bisericii rusești. El întemeie o școală înaltă teologică, o *academie*, la Kiew dând astfel un mare impuls învățăturii ortodoxe. El a stat în strânse legături și cu Domnii români, ajutându-i în opera lor culturală. Atât Matei Basarab cât și Vasile Lupu au primit dela el câte o tipografie. În sfârșit marele mitropolit îl ajută pe acesta din urmă să întemeieze o școală înaltă la *Trei Ierarhi*, care era organizată după modelul școlilor iezuite. În această școală se predau învățături înalte, ca și în școlile din Apus; în afară de limba latină se predau slavona și greaca.

Tot din îndemnul lui Petru Movilă, Vasile Lupu a convocat în 1642 *sinodul din Iași*, care luă măsuri împotriva propagandei protestante.

În vremea acestor doi Domni, limba românească începe să ia locul celei slavone în biserică.

Din cauză că în Sudul Dunării Bulgarii și Sârbi ajunseră sub stăpâ-

nire turcească, cultura slavonă fusese oprită în dezvoltarea ei. De altă parte în mănăstirile noastre începuse să pătrundă tot mai mult limba greacă, astfel încât și la noi limba slavonă începuse să iasă din uz și numai puțini din preoții noștri o mai cunoșteau. De aceea Matei Basarab și Vasile Lupu au început să tipărească, pentru o parte din serviciul religios, cărți românești. De altfel Matei a tipărit și cărți slavonești.

Această tipărire a cărților bisenicești în românește va ajuta foarte mult la răspândirea limbii literare românești. Mitropolitul Moldovei Varlaam tipărește acum *Cazanile* sale, în care explică evanghelia în limba românească. Tot așa el tipărește și un *Răspuns la catehismul calvinesc*, care arată greșelile învățăturii calvine. El avu grijă să răspândească această carte mai ales între Românii ardeleni.

În Țara Românească s'a distins învățatul boier *Udriște Năsturel*, care a tradus din latinește în slavonește *Imitarea lui Isus Hristos* (o carte de învățătură creștine scrisă în Evul Mediu), apoi din slavonește în românește romanul popular *Varlaam și Ioasăf*.

Sub Matei Basarab și Vasile Lupu se tipăresc de asemenea tot în românește primele *legi* sau *Pravile*.

În tipografia lui Matei dela Govora se tipărește *Pravila*, o lege tradusă din slavonește de călugărul *Moxalie*, și apoi *Indreptarea Legii*. La Trei Ierarhi se tipăresc *Pravilele Impărătești*, traduse din grecește de *Eustratie Logofătul*.

Aceste legi, traduse după modelele bizantine, nu erau sortite să înlocuiască obiceiul pământului, ci erau mai mult un îndreptar cu caracter religios destinat să călăuzească pe preot în cântărirea păcatelor credincioșilor și în aplicarea pedepselor cuvenite.

Pravilele cuprindeau însă și anumite dispoziții în legătură cu acțiunile civile și penale.

Mișcarea culturală românească începută sub Matei Basarab și Vasile Lupu se va dezvolta tot mai mult sub urmașii lor, în deosebi sub Brâncoveanu.

LECȚIA XXIII

Țările române dela Matei Basarab și Vasile Lupu până la 1688

1. **Privire generală.** În perioada de timp, care urmă domniei lui Matei Basarab și lui Vasile Lupu, Țările noastre decăzură tot mai mult din punct de vedere politic. Cu rare excepțiuni, Domnii încetară a mai fi aleși de țară, ei fiind numiți direct dela Constantinopol. Mai trist era însă faptul că se suiău pe tron și străini. E adevărat că toți aceștia căutau să intre în legături de familje cu bojerii români, iar unii dintre ei se puteau dovedi coborâtori din vechile dinastii ale Țărilor, însă mediul din care veneau, ca și obiceiurile lor, erau grecești și turcești; de aceea, prin el, influența grecească și constantinopolitană se întinse și mai mult în țările noastre. Domnia lor are o însemnătate redusă în istoria noastră, mai ales că fiecare din ei păstrează tronul foarte scurt timp. Numai trei se ridică la oarecare însemnătate: *Gheorghe Duca* și *Constantin Cantemir* în Moldova, iar în Țara Românească *Șerban Cantacuzino*. Pe de altă parte, luptele între partidele boierești slăbesc și mai mult Țările. Cu toată această decădere politică, Țările noastre vor cunoaște în a doua jumătate a secolului al XVII-lea o strălucită dezvoltare culturală, ale cărei manifestări vor întrece tot ce s'a produs mai înainte din acest punct de vedere.

În acest timp, la îndemnul vâzrilor din familia *Kluprluli*. Turcii deslănțuiră împotriva Germaniei și Poloniei un nou șir de războaie, care cu unele întreruperi, se vor prelungi până la sfârșitul veacului. Desele înfrângeri suferite cu aceste prilejuri siliră înalta Poartă să se călăuzească, la numirea Domnilor Munteniei și Moldovei, de propriile ei interese militare și politice.

Cât timp fuseseră învingători, Turcii erau aproape siguri de credința Domnilor români; dar când norocul războaielor îi părăsi, iar politica germană începu să găsească prieteni între boierii și Domnii țărilor noastre, ei se văzură nevoiți să așeze la cârma acestora oameni, pe care să se poată bizui fără teamă.

Lucrul se impunea cu atât mai mult cu cât Domnii din Principate serveau Turcilor și ca *intermedieri diplomatici*, sau ca *observatori* pe lângă *puterile creștine*, cu care Poarta era în războiu. Acestea erau și motivele pentru care sultanul prefera ca domni oameni care trăiseră la Constanța. Corupția și lăcomia Turcilor erau însă atât de mari încât de multe ori treceau peste considerațiile de mai sus și numeau Domni dintre boierii localnici. Tot din dorința de a storce bani îi mutau dintr'o țară în alta, căci orice schimbare de domnie aducea noi daruri de bani, pe lângă birul obișnuit care se plătea anual.

Pe măsură ce Turcii sunt bătuiți, luptele se apropie tot mai mult de hotarele noastre, care sunt călcate deseori de armatele străine. Situată între Poloni și Turci, Moldova în deosebi este expusă năvălirii Tătarilor și Polonilor, care o prădă cumplit. Pe de altă parte, nevoile tot mai mari de bani ale Turcilor aduseră după ele sărăcirea completă a țăranilor. Numai rodnicia pământului nostru și puterea de rezistență a poporului românesc i-au dat putința să facă față acestor grele vremuri.

2. Urmașii lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Folosindu-se de răzcoala seimenilor, un fiu nelegitim al lui Radu Șerban, *Constantin Șerban* (1654—1658), izbuti să se aleagă Domn.

Îl se zicea și *Cârnul*, deoarece, umblând să ia domnia lui Matei Basarab, acesta puse să i se taie nasul.

În timpul domniei sale avu loc o nouă răzcoală a seimenilor și darabanilor. Cu ajutorul *Principele Ardealului*, *Gheorghe Racoți al II-lea*, *Constantin* luptă împotriva lor pentru a-i aduce la ascultare. În ciocnirea de la Șoplea (pe Teleajen) ei au fost bătuiți cu desăvârșire. (Iunie 1655). Infrângerea seimenilor a avut ca urmare *desființarea armatei organizată de Matei Basarab și deci dispariția puterii militare a Țării Românești*. Ca și *Gheorghe Ștefan* (1653—1658), care a luat tronul lui Vasile Lupu, *Constantin Cârnul* a domnit ca aliat, credincios

până la supunere oarbă, al principelui Gheorghe Racoți al II-lea, fiind obligat să ducă politica acestuia. În timpul domniei sale, Constantin Cărnul a construit o biserică pe Dealul Viilor din București (Patriarhia de azi).

Aceasta e una dintre cele mai încăpătoare clădiri ale vechei noastre arte religioase. Înălțată după un plan asemănător cu al bisericii episcopale dela Curtea de Argeș, ea este zidită în întregime din cărămidă, afară de chenarele porților și ferestrelor, care sunt de piatră. Față de marea sa întindere, e prea puțin înaltă, și nici prin turlele sale, mai mult masive decât avântate, ea nu dobândește statura sveltă a citorției lui Neagoe Basarab.

3. Racoți și războiul suedo-polon. Urmările pentru Țările Românești. Gheorghe Racoți al II-lea, era un om ambițios și râvnea la coroana Poloniei, țară care în acea vreme era în războiu cu Suedia și cu Brandenburgul. Intrând în alianță cu aceste două state, el se hotărî să se folosească de prilej și trimise oști în Polonia. Alături de trupele ardelenene merse în Polonia și oști românești trimise de Domnii Constantin Șerban și Gheorghe Ștefan, aliați ai lui Racoți.

Armata lui, Racoți fu însă distrusă și toate mărețele lui planuri se prăbușiră. Această întreprindere îndrăznească a lui Racoți îl compromise în ochii Turcilor, care erau în acea vreme în legături de pace cu Polonia. Vestitul vizir *Kiupriuli*, om energic, găsi că această acțiune politică săvârșită în interes personal era un gest de independență care nu se potrivea cu situația unui principe vasal Porții; de aceea el depuse pe Racoți, cum și pe Domnii Moldovei și Valahiei. În Moldova puse pe *Gheorghe Ghica*, albanez de origine, iar în Țara Românească pe *Mihnea*, fiul lui Radu Mihnea. După o încercare zadarnică de a cuceri tronul, Constantin Șerban pibegi în Polonia; cât despre Gheorghe Ștefan, după ce rătăci prin numeroase țări ale Europei, el muri în mizerie la *Stettin*, oraș care pe atunci se afla în stăpânirea Suedezilor. Cât despre Mihnea, abia suit pe tron el încercă să imite pe Mihai Viteazul, și să se răscoale împotriva Turcilor; fu însă repede alungat.

Văzând că, turburate de atâtea lupte și răzmirițe, Țările Române ajunseseră într'o stare economică dezastruoasă, marele vizir *Kiupriuli* voi să le transforme în pașalâcuri; fu însă împiedecat dela realizarea

acestui plan de postelnicul Constantin Cantacuzino, care avea mare trecere la Poartă. El sfătui pe vizir să lase țărilor situația lor de până acum, arătându-i că Turcii sunt mai folosiți dacă lasă țărilor să se cârmuiască singure decât dacă le-ar conduce el. Vizirul fu convins și chiar după recomandarea postelnicului numi pe Grigore Ghica Domn al Țării Românești. În Moldova vizirul numi pe *Istrate Dabija* (1661—1665), ultimul Domn care a mai bătut monetă.

4. Lupta între Cantacuzini și Băleni. Postelnicul Constantin Cantacuzino era fiul lui Andronic Cantacuzino, fost vistiier al lui Mihai Viteazul. Prin bogăția și căsătoria lui cu *Ilinca*, fiica lui Radu Șerban, postelnicul ajunsese la mare vază între boierii țării, fiind mult prețuit și de Turci. Deși grec de origine, el se identificase însă cu simțămintele poporului românesc și am văzut, cum prin influența lui, a lizbutit să facă pe Turci să renunțe la proiectul de a transforma țărilor în pașalâcuri.

Noul Domn Grigore Ghica, deși numit după intervenția postelnicului Constantin Cantacuzino, se arată nerecunoscător față de el și, ascultând glasul unor boieri dușmani acestuia, el dădu poruncă ca bătrânul postelnic să fie omorât. Bătrânul boier fu ucis la mănăstirea Snagov (1663). Fiul lui, șase la număr, începură însă o luptă aprigă spre a-și răzbuna tatăl. Această dramă sângeroasă avu în cele din urmă ca rezultat formarea a două partide boierești protivnice. Una din ele, condusă de Cantacuzini, în jurul cărora se strânsesă mai toți boierii adversari Grecilor, alcătui *partidul național*. Cealaltă, cu toate că era condusă de un boier român, *Gheorghe Băleanu*, susținea interesele Grecilor. Luptele dintre cele două partide finură aproape douăzeci de ani și dăunară în chip deosebit Țării Românești, căci după pările uneia sau alteia dintre ele, Domniile erau des schimbați de foartă, iar desordinea și desorganizarea țării deveneau tot mai mari.

În cele din urmă domnia Țării Românești fu luată de al șaselea fiu al postelnicului Constantin, anume Șerban Cantacuzino.

5. Războaiele Turcilor cu Germanii, Polonii și Rușii. Deoarece împăratul german intervenise în Transilvania sprijinind un pretendent împotriva principelui *Acafiu Barcsaj* (român de origine) pus de Turci, adusesese încheierea păcii.

această declarație războiului împărăției. Oastea turcească, la care se alătură și Domnii români, Grigore Ghica și Istrate Dabija, fu însă bătută la Sankt Gothard (1664) așa că Turcii fură siliți să încheie pace. Nu mult în urmă Turcii începură alt războiu, de data aceasta împotriva Polonilor. Cauza războiului fu închinarea Cazacilor către Poartă, închinare care îngăduise Turcilor să pună mâna și pe Ucraina (1672).

Cu ocazia războiului veni în Moldova însuși sultanul Mohamed al IV-lea, însoțit de vizirul Ahmed Kiupriuli.

Pe acesta din urmă îl bătea gândul să transforme țara în pașalâc dar cerând părerea boierului Miron Costin, învățatul cronicar, al timpului, acesta știu să abată gândul Turcului dela acest plan, a cărui realizare ar fi însemnat o mare nenorocire pentru Moldova.

În 1674 se dădu în sfârșit lupta dela Hotin. Domnii Români, Ștefan Petriceicu și Grigore Ghica părăsiră pe Turci, trecând de partea Polonilor. Conduși de Sobieski, aceștia câștigară o victorie decisivă, care aduse încheierea păcii.

Tot din cauza Cazacilor, care trădaseră pe Turci și trecuseră sub Ruși, izbucni în 1677 un războiu ruso-turc. Războiul se termină abia în 1678, după ce vizirul Kara Mustafa făcuse o expediție în Ucraina, la care a luat parte și Domnul Moldovei Antonie Ruset.

Un nou războiu, cu urmări deosebit de însemnate pentru întreaga istorie a popoarelor dunărene și în deosebi pentru Români, izbucni în 1683 între Turci și Germani.

Războiul luând naștere din cauza răscoalei Ungurilor de sub stăpânirea împăratului german Leopold. Vrând să scape de Germani; Ungurii răsculați chemară în ajutor pe Turci. Ascultând chemarea, vizirul Kara Mustafa, în armata căruia se aflau și Domnii români, Șerban Cantacuzino și Gheorghe Duca, intră în imperiu și înconjurând Viena o asedie, timp de peste două luni, cu o oaste numeroasă. Capitala imperiului, care era gata să se predea după ce rezistase eroic mulțumită apărării locuitorilor ei, fu salvată în ultima clipă de către regele polon, Ioan Sobieski.

În 1684, se încheie, sub președinția papei, o nouă alianță creștină îndreptată împotriva Turcilor, liga sfântă, alcătuită din Austriaci, Poloni și Venețieni. Mai târziu intrară în ea și Rușii.

Fiind mereu bătuti, Turcii pierdură pe rând posesunile lor din Un-

garia. Buda, care timp de 140 de ani fusese capitala pașalâcului turcesc, căzu în 1686 în mâinile Austriacilor. În urma luptei dela Mohaci (1687), mai toată Ungaria fu cucerită de creștini. De asemenea ei puseră mâna și pe Transilvania. În același timp Polonii pătrunseră în Moldova, ocupând județele de Nord ale țării, pe când în Sud se menținea domnul *Constantin Cantemir*, rămas credincios Turcilor. După noi victorii câștigate de creștini, războiul se încheie prin pacea *dela Carlovici (1699)*: Austria luă Ungaria cu Slovenia, Croația și Transilvania, Polonii căpătau Cămenia, iar Podolia și Ucraina erau separate de imperiul turcesc. Aceste victorii crează noi condiții politice și provocară schimbări în atitudinea Domnilor români față de Turci și față de statele creștine.

6. Șerban Cantacuzino, Gheorghe Duca și Constantin Cantemir.

Șerban Cantacuzino (1678—1688) putu să păstreze tronul Țării Românești zece ani și, lucru rar pe atunci, muri în scaun. Era un om înalt, impunător, avea o voce puternică și ochi mari, trăsături care la un loc îi alcătuiau o fizionomie impresionantă.

„... era un om groaznic; nu veghia nimăruî voia; era un om mare la staț, cu ochi ca de bou, harnic și darnic, milă făcea mare la cei străini și slujitori; cheltuia mult să-și facă nume, iar nu să strângă...” (Neculce).

El curmă luptele dintre Cantacuzini și Băleni, izbutind să împace partidul național cu cel grecesc. De asemenea luă măsuri pentru îndreptarea stării economice dezastruoase în care se afla țara.

Deși în adâncul sufletului lui era un partizan al cauzei creștine, Șerban fu silît totuși să urmeze pe vizirul Kara Mustafa la asediul Vienei. În ascuns, el ajută însă pe asediați. Văzând înfrângerile Turcilor, el intră în legătură cu împăratul, care îi promitea domnia ereditară în Muntenia și Moldova în schimbul intrării în liga creștină. El începuse să-și strângă o armată, care se ridica până la 30.000 de oameni cu 35 tunuri, și plănuia să se ridice împotriva Turcilor. În Țara Românească exista însă o puternică partidă boierească potrivnică Germanilor și din această cauză Domnul întârzie să ia o hotărâre. Dorind să explice împăratului cauza acestei întârzieri, Șerban Cantacuzino trimise la Viena o strălucită solie de boieri, în frunte cu ginerele său *Aga Constantin Bălăceanu*, însărcinându-o totodată să discute condițiile alianței

cu împăratul. Pe când la Viena se duceau aceste tratative, Șerban muri pe neașteptate (Octombrie 1688). Moartea aceasta a părut multora ciudată și unii au spus că Domnul ar fi otrăvit de boieri potrivnici Germanilor.

Șerban Cantacuzino și-a câștigat un merit deosebit prin sprijinul ce l-a dat culturii. A înființat școala înaltă dela Sf. Sava în București, a încurajat tipărirea și a ajutat tipărirea Bibliei în traducere românească. Șerban a construit și mănăstirea Cotroceni.

În timpul cărmuirii lui începu a se răspândi în mai mare măsură în Țările noastre cultura porumbului. Mămăliga pregătită din făina acestuia o înlocui pe cea de mei, care timp de peste trei mii de ani alcătuisese hrana de căpetenie a locuitorilor Daciei. Industria își luă din nou avântul pe care îl dăduse odinioară destoinicia de gospodar luminat a lui Matei Basarab. Comerțul începu și el să înflorească iarăși. O dovadă, între altele, este reforma sistemului de măsuri a cărei amintire s'a păstrat până târziu în veacul al XIX-lea, în așa numitul *stânjen al lui Șerban Vodă*.

Cu oarecare strălucire a domnit și Gheorghe Duca în Moldova, al cărui tron l-a ocupat de mai multe ori (1665—1666; 1668—1672; 1678—1683). A domnit și în Țara Românească (1674—1678). Căuta să imite pe Vasile Lupu, la curtea căruia trăise, și de aceea desfășura un lux și o pompă deosebită la curtea sa. Fiind lacom de bani, Duca puse biruri grele pe popor și pe boieri.

Din cauza aceasta răzeșii orheieni și lăpușneni se răsculară sub conducerea unui boier, *Hâncul* (de atunci a rămas zicala: „Vodă da și Hâncu ba”).

Gheorghe Duca a luat parte la asediul Vienei, fiind silit să meargă împreună cu armata sa; la întoarcere, însă, a fost prins de Poloni și dus în Polonia, unde a și murit.

La 1685, Turcii au pus Domn în Moldova pe Constantin Cantemir (1685—1693), pe care îl aleseseră boierii. Era un om de treabă, fără carte, dar viteaz. Despre el spune *cronicarul Neculce*: „Carte nu știa și numai iscălitura învățase a o face... la vorovă era sănătos; mânca bine și bea bine, semne multe avea pe trup dela războaie... La stat nu era mare; era gros, burduhos, rumen la față, buzat... și nu era mândru, nici făcea cheltuială țării, căci era un moșneag, fără

Doamnă...". Pe vremea lui au năvălit Polonii în Moldova. Craiul Sobieski cuprinse chiar Iașii, unde dădu foc mănăstirii Trei Ierarhi. Deși era îndemnat de unii boieri să treacă de partea Polonilor, Cantemir rămase totuși credincios Turcilor. Cu toate măsurile de apărare luate de Constantin Cantemir, țara continuă totuși să sufere cumplit de prădăciunile Leșilor și Tătarilor.

Domnia lui a fost pătată de uciderea învățatului cronicar *Miron Costin*, care fu executat în Decembrie 1691 împreună cu fratele său *Velicico Costin*, sub învinuirea de a fi încercat să răstoarne pe Domn din scaun.

Doi din fiii lui Cantemir, *Antloh* și *Dimitrie Cantemir*, vor izbuti mai târziu să ia și ei tronul Moldovei.

LECȚIA XXIV

Domnia lui Constantin Brâncoveanu (1688—1714) Dimitrie Cantemir (1710—1711)

1. Suirea lui Constantin Brâncoveanu pe tron. La moartea lui Șerban Cantacuzino, țara se afla într'o situație foarte nenorocită, iar pe deasupra mai era și amenințată să devină teatrul noului războiu care era gata să izbucnească între Austriaci și Turci. Fiul lui Șerban *lordache* (Gheorghe), era copil încă. De aceea adunându-se la curte, „în spățăria cea mică nouă, care-i zic cu stelele” și sfătuindu-se, boierii socotiră că nimeni nu era mai potrivit pentru domnie ca logofătul *Constantin Brâncoveanu*. Il aleseră deci fără întârziere Domn, deși el se împotriva.

După felul cum se povestește cronica țării, lucrurile s'au petrecut astfel: Logofete — i-au spus boierii — noi cu toții pohtim să ne fil Domn”. Brâncoveanu zise: „Dar ce aș vrea eu cu domnia? De vreme ce ca un Domn sânt la casa mea, nu-mi trebuiește să fiu; ear ei ziseră: Ne rugăm nu lăsa țeara să între alți oameni, sau răi sau nebuni, să o strice, ci fii! Și-l luară de mâini și-l împingea de spate și acolea fiind și un Capegiu împărătesc pentru trebi împărătești, îl duseră și pre el la Mitropolie, și duseră caftan la Capugi-bașa împăratului de l-au îmbrăcat cu caftan și intrară în biserică de au citit molifttele de Domnie și au mers de l-au sărutat mâna zlcându-l „Mulți ani”.

În proclamația sa din 23 Noemvrie 1688 spunea Țării întregi, că el n'a râvnit Domnia, și numai de aceea a primit alegerea, ca să nu ajungă la cârma Țării străini fără milă pentru durerile și pentru necazurile poporului și ruga pe toți să-și facă datoria către dânsul, să-l ajute în aceste împrejurări grele pentru țară.

Brâncoveanu avea 35 de ani, când a luat domnia. Familia lui era originară din Brâncoveni (jud. Romanșii), de unde era și Matei Ba-

sarab. Cu acesta se înrudea după tată, iar după mamă era rudă cu Cantacuzinii. Era foarte bogat, având numeroase moșii și mulți bani. Altminteri era înțelept și cu frica lui Dumnezeu. Brâncoveanu era un om cu învățatură și avea înclinare către artă și literatură.

La alegerea lui ca Domn stăruise și unchiul său, Stolnicul Constantin Cantacuzino, fratele lui Șerban. Cu numeroase pungi de bani fu căpătat în sfârșit și consimțământul sultanului. A izbutit să păstreze domnia timp îndelungat, dela 1688 și până la 1714.

2. Constantin Brâncoveanu și războiul austro-turc. Am văzut că, încurajat de izbânzile Austriacilor, Șerban Cantacuzino trimisese la Viena o solie de boierii, în frunte cu ginerele său Costantin Bălăceanu, spre a trata închinarea țării către împărat. Brâncoveanu nu recunoscuse însă condițiile puse de Șerban și rechemă solia. Nemulțumit, Bălăceanu rămase la Viena, uneltind împotriva Domnului și arătându-l ca un dușman al Austriacilor. În Transilvania era comandant al armatei imperiale generalul Heissler, care înțelesese de Bălăceanu devenise dușman al Domnului, deși acesta, pentru a nu trezi bănueli, îi trimisese bani și vite pentru hrana ostașilor. Pe de altă parte situația lui Brâncoveanu era nesigură și la Constantinopol, unde ambasadorul regelui francez Ludovic al XIV-lea, atunci în luptă cu împărăția germană, îl pârâ că ține cu Austriacii. În sfârșit, Brâncoveanu avea de dușman și pe Constantin Cantemir, Domnul Moldovei, care simțindu-se amenințat de Domnul muntean, uneltea la Poartă, încercând să-i obțină mazierea. I-a trebuit lui Brâncoveanu multă dibăcie și îndrăzneală, pentru ca să se poată strecura prin toate aceste greutăți și primejdii. El a căutat să servească deopotrivă și pe Turci și pe Austriaci, încercând să-și scape țara de invazie.

Cu toate acestea generalul Heissler a intrat în Muntenia și a ocupat Bucureștii. El nu s'a retras decât în fața unei armate de Tătari și Turci, la care s'a adăugat și oastea românească a lui Brâncoveanu. Acesta a trecut apoi munții și la Zărnești, lângă Brașov, a bătut pe Austriaci (1690). Generalul Heissler a fost făcut prizonier, iar Bălăceanu, care lupta în armata austriacă, a fost ucis. Cu tot acest conflict Brâncoveanu n'a rupt legăturile cu imperiului, cărora le făcea servicii însemnate. Cât despre bănuielile Turcilor, care începuseră să se îndoiască tot mai mult de credința Domnului muntean, ele erau înlăturate cu bani.

Astfel, strecurându-se printre greutatea, izbuti Constantin Brâncoveanu să-și scape țara de încălcările vrăjmașe.

Prin tratatul dela Carlovici (1699), care a încheiat războiul turco-austriac, nu se stipula nimic în ceea ce privește Țara Românească, pe când, cerută de Poloni ca despăgubire de războiu, Moldova nu scăpa de înstrăinare decât numai datorită împotrivirii dârze a Turcilor, care nu voră să audă de cedarea provinciei. În același an, Brâncoveanu datorită dibăciei diplomatice căpătă dela Turcii domnia pe vieață.

3. Legăturile lui Constantin Brâncoveanu cu Moldova. Constantin Brâncoveanu a încercat să-și întindă influența lui și în Moldova; unde a lizbutit chiar să pună pe tron pe ginerele său, *Constantin Duca*, fiul lui *Gheorghe Duca*. Turcii i-au oferit chiar domnia Moldovei, dar după sfatul unchiului său, Constantin Brâncoveanu a refuzat-o. În schimb, el a ajutat pe un boier prieten, *Mihail Răcoviță*, să ia tronul în locul lui.

4. Brâncoveanu și Turcii. Brâncoveanu arătase o dibăcie deosebită în timpul războiului dintre Austriaci și Turci. Cu toate acestea Turcii se îndoiu de credința lui și el simțea aceasta. În mare primejdie a fost Brâncoveanu mai ales în 1703, când, în urma pârîilor lui *Alexandru Mavrocordat*, dragomanul care încheiase pacea dela Carlovici și care râvnea la tronul Munteniei, precum și a intrigilor ambasadorului francez, Domnul fu chemat la Adrianopol să dea seamă de faptele sale. Toată lumea socotea că îi sunase ceasul și că înapoi nu se va mai întorce; totuși iscusința lui îl scăpă încăodată. Cu bani și daruri date în dreapta și stânga fără nicio economie, cu ridicarea tributului dela 280 de punji la 500 de punji de bani, Brâncoveanu izbuti să adoarmă toate bănuielile, să schimbe dușmănia în bunăvoință și astfel să-și păstreze tronul.

Această încercare îl făcu să caute prietenia cu împăratul austriac. Când în 1701 a izbucnit în Ardeal răscoala lui *Francisc Racoși*, el a ajutat pe sub mână oastea imperială să înnăbușe răscoala. Brâncoveanu obținuse dela împărat și dreptul de a se adăposti în Ardeal, la moșiile sale, în caz de primejdie.

5. Războiul lui Petru cel Mare cu Turcii. În acest timp, Europa era sgduită de două mari războaie. În Apus, continentul se frământa în războiul de succesiune la tronul Spaniei, pe când în Nord Suedezii se luptau cu Danezii, Polonii și Rușii. În fruntea Rușilor se afla vestitul țar *Petru cel Mare*, pe când Suedezii erau conduși de viteazul tânăr *Carol al XII-lea*. După un șir de victorii, regele suedez este învins de *Petru cel Mare* într-o luptă decisivă la *Poltava* (1709), în Ucraina, și silit să se refugieze la Tighina. De aici el începu un șir de uneltiri împotriva Rusiei, izbutind în cele din urmă să facă pe Turci să declare războiu Rușilor.

În vederea războiului cu Turcii, țarul *Petru cel Mare* căutase să intre în înțelegere cu Domnii români. *Constantin Brâncoveanu*, care era bucuros să aibă un sprijin la o putere ortodoxă, intră în legătură cu Rușii. Pârît de *Carol al XII-lea* și de dușmanii lui personali, el începu să fie bănuț de Turci. Pentru a-l supraveghea mai de aproape, Poarta puse Domn în Moldova pe *Dimitrie Cantemir*, care în timpul căstătuse la *Stambul* dusese o vieată de studii stăruitoare și ajunsese să fie unul dintre cei mai mari învățați ai vremii lui.

În loc să rămână credincios Turcilor, Domnul moldovean trecu de partea țarului, care veni la lași și stabili condițiunile de închinare ale Moldovei către Rusia.

Brâncoveanu promise bani dela *Petru cel Mare* pentru a-i procura proviziuni; liscușitul Domn socoti însă că era mai prudent să stea deoparte și să aștepte rezultatul războiului, pentru a trece apoi de partea învingătorului. Din nenorodire, un văr al său, spătarul *Toma Cantacuzino*, trecu fără știrea lui de partea Rușilor cu o parte din călărima. Acest fapt trezi bănuiala Turcilor.

Războiul ruso-turc se isprăvi repede. *Petru cel Mare* fu bătut de Turci la *Stănilești* pe *Prut* (1711) și scăpă de a fi luat prizonier numai datorită lăcomiei vizirului, care se lăsă cumpărat cu bani. *Dimitrie Cantemir* fu silit să fugă în Rusia. *Brâncoveanu* fu lăsat deocamdată în pace, mulțumită sumelor mari de bani pe care le împărți la Poartă.

În cele din urmă dușmanii lui, în rândurile cărora intrase acum și stolnicul *Constantin Cantacuzino*, al cărui fiu vâna domnia, izbutiră să determine pe sângerosul vizir *Gin Ali* să mazilească pe Domnul român. În ziua de 3 Aprilie 1714, în săptămâna Patimilor, sosi în

București trimisul turcesc, care ridică pe Domn prin surprindere și îl duse la Constantinopol cu toată familia.

Aruncat îndată după sosire în închisoarea Șapte Turnuri (Edi-Kule), nenorocitul Domn fu pus la casne de Turci care nădăduiau că-l vor face să spună locul unde își ținea ascunse averile, despre care păgânii auziseră vorbindu-se atâtea. Nădejdea nu li se împlini însă, căci inimosul Domn nu mărturisi nimic. În ziua de Sfânta Maria a aceluiași an, Brâncoveanu fu executat, împreună cu cei patru fii ai săi și un ginere, în fața sultanului și a cruntului vizir.

Întâi a fost ucis ginerele, apoi copiii săi. În fața acestei grozăvii, bătrânul Domn dovedi un curaj eroic și primi moartea cu liniște. Tre-când la mahomedanism el și-ar fi putut scăpa vieața; a preferat însă să moară în credința lui. După ce au fost aruncate în mare, corpurile au fost pescuite de mâini ploase și înmormântate. Trupul lui Brâncoveanu fu adus, mai târziu în țară și îngropat la Biserica Sf. Gheorghe Nou din București, zidită de el.

Astfel a pătimit adevărata moarte de martir Constantin Brâncoveanu împreună cu fiii și cu ginerele său. Soția sa a fost exilată în Asia Mică de unde s'a întors pe la 1716 și a pus mai târziu la mormântul lui Constantin o candelă cu următoarea inscripțiune:

„Această candelă, ce s'au dat la Sfeții Gheorghe cel Nou luminează unde odihnesc oasele fericitului Domn Constantin Brâncoveanu al Basarab Voevod și iaste făcută de Doamna Măriei Sale Maria, carea și Măria Sa nădăjduiește în Domnul iarăși aice să i se odihnească oasele: Iulie în 12 zile 7228 (= 1720)“.

În anul 1934 el a fost desgroap, pus în raclă scumpă și îngropat cu mare ceremonie.

6. Activitatea internă a lui Constantin Brâncoveanu. Timp de 25 de ani, cât a ținut strălucita lui domnie, Brâncoveanu a dezvoltat și o deosebită activitate launtrică. Ferind țara de încălcarile străine, el îi-a dat posibilitatea să se refacă și să propășească din punct de vedere economic. Negocul redeveni înfloritor pe vremea lui; produsele țării ajungeau nu numai la Constantinopol, ci și la Viena, unde însuși domnul avea depuse mari sume de bani. Totuși din cauza cererilor de bani ale Turcilor, care ridicaseră și birul, Brâncoveanu a fost nevoit să pună dări noi, cum era văcăritul.

În această vreme apar breslele, care la noi nu aveau caracterul celor din Apus, ci erau mai mult un fel de asociații, destinate a apăra pe membrii lor de apăsările fiscale. Ele erau asociații naționale, căci Românii în vremea aceasta ajunseră să pună mâna în bună parte pe comerț. Aceste bresle alcătuiau un fel de burghezie românească, care din nenorocire, în veacurile următoare a dispărut.

Cu toate acestea Brâncoveanu nu și-a înstrăinat iubirea poporului, căci, după cum spune un străin contemporan (*Del Chiaro*), el avea arta „de a jumuli găina, fără a o face să țipe”.

Brâncoveanu era religios și de aceea a fost și un mare ctitor, zidind și înzestrând multe biserici. Cea mai desăvârșită este mănăstirea Hurez din jud. Vâlcea.

În afară de această ctitorie, el a mai zidit și înzestrat următoarele locașuri sfinte: Sf. Gheorghe Nou, Sf. Ioan Grecesc și Sf. Sava din București, biserica din satul Brâncoveni și mănăstirea din Râmnicul Sărat.

Activitatea lui religioasă s'a întins și în Ardeal, unde Brâncoveanu a ajutat bisericile românești, zidind chiar locașuri la Brașov și la Făgăraș. De altfel el avea și moșii în Ardeal.

Șerban Cantacuzino intervenise în favoarea Românilor din Ardeal, care erau persecutați de principele calvin *Mihail Apaffi*. Astfel domnul român adăpostise pe vrednicul mitropolit *Sava Brancovici*, care fusese prigonit și închis de principele Ardealului. Ca și Șerban, Brâncoveanu a intervenit peste munți atunci când a izbucnit desbinarea religioasă între Românii ardeleni, pe chestia unirii Bisericii române ardeleni cu Roma. Incercarea lui Brâncoveanu de a împiedica unirea n'a izbutit însă și unii dintre Românii ardeleni se alăturaseră Bisericii romano-catolice.

Brâncoveanu a încurajat și tipăriturile bisericești, fiind ajutat la aceasta de mitropolitul *Antim Ivireanul*. Țara Românească ajunsese să trimită cărți religioase și în Caucaz. Iubitor de cultură, ca și Șerban Cantacuzino, Brâncoveanu a menținut școala dela Sf. Sava.

Fiind foarte bogat și poate sub influența Apusului, dominat de strălucirea curții lui Ludovic al XIV-lea dela Versailles, Constantin Brâncoveanu a construit, ajutat de arhitecți și meșteri italieni, frumoase

palate într'un stil cu trăsături particulare, denumit în arta noastră *stilul brâncovenesc*.

A clădit curți domnești în București, a refăcut pe cele dela Târgoviște, care fuseseră dărâmate, și a ridicat palate la Mogoșoaia (lângă București, pentru fiul său Ștefan), la Potlogi (jud. Dâmbovița, pentru fiul său Constantin), la Sâmbăta de Jos (Ardeal), la Doicești unde a lucrat meșterul italian Pecena Sevin și la Brâncoveni, satul lui de baștină.

7. Personalitatea lui Constantin Brâncoveanu. Indelungata domnie a lui Constantin Brâncoveanu, a cărei durată era un lucru neobișnuit pentru acele vremuri vitrege, ne arată că el a fost un om de o inteligență politică superioară, deoarece a izbutit să se strecoare prin toate greutățile politice ale vremii sale. *Ținta politicii lui Brâncoveanu a fost scăparea țării de încălcări străine.* În împrejurările politice din acea vreme, singurul mijloc de a cruța țara de noi încălcări era închinarea către cel mai tare. Cu toate acestea Brâncoveanu a știut să păstreze un just echilibru între Austriaci și Turci și a încercat chiar să facă același lucru și față de Ruși. În ascuns Brâncoveanu nutrea însă planuri mari. Voia să obțină cu bani dela împărat feuda Făgărașului și să-și căsătorească fiica cu un principe german, pe care să-l pună pe tronul Țării Românești, în timp ce el ar fi luat domnia Ardealului, unde era cunoscut și avea numeroase prietenii. Prin căsătoria fiicei sale Maria cu Constantin Duca, ajunsese să conducă într'un timp și Moldova. În felul acesta, prin alianțe dinastice și o iscusită politică de echilibru, Brâncoveanu a căutat să realizeze opera, pe care odinioară o înfăptuise Mihai Viteazul, pe calea armelor.

Prin dragostea lui față de țară și neam, prin respectul său față de Biserică și ortodoxie, prin stăruința lui în credința creștină, de care nu s'a lepădat nici în fața amenințării unei morți grozave, Constantin Brâncoveanu ni se înfățișează ca unul din cele mai mărețe și luminoase chipuri din istoria noastră, căruia tragicul său sfârșit i-a adăugat aureola muceniciei.

8. Dimitrie Cantemir (1710—1711). Dimitrie Cantemir era fiul lui Constantin Cantemir. El fusese crescut la Constantinopol unde a fost trimis ca ostatec de tatăl său. În acel mediu și-a făcut o frumoasă

cultură și și-a creiat numeroase relații importante. Cunoștea multe limbi străine pe care le vorbea și scria, dintre care cităm pe cele mai importante: greaca, latina, italiana, franceza, turca, persana și araba. Era înrudit prin soția sa „frumoasa și iscusita” Casandra cu familia Cantacuzinilor din Țara Românească, ea fiind fiica lui Șerban Cantacuzino. Deși a viețuit ani de-a rândul la Constantinopol, unde avea un foarte elegant palat în locul cel mai plăcut de pe țărmul Bosforului, și s’ar părea că era foarte obligat Turcilor, Cantemir cugeta în ascuns la libertatea țării sale de sub jugul turcesc, ca unul care își putuse da seama că sub o aparență de mare putere imperiul otoman intrase definitiv pe făgașul care avea să-l ducă la pieire.

Cunoscând stricăciunea morală dela cârma Imperiului turcesc, cum ajunse în domnie, trimise în taină Țarului rusesc, Petru cel Mare, pe Vistiernicul Luca, care se întâlni cu țarul la Iaroslav și stabiliră împreună punctele tratatului de alianță între Rusia și Moldova.

În tratatul de alianță al lui Cantemir cu Petru cel Mare (1711) se prevedea că Moldova va fi independentă sub protecția țarului, nu va plăti nici un tribut, va avea vechile ei hotare cuprinse între Carpați, Dunăre și Mare, i se vor respecta vechile obiceiuri, i se va asigura domnia ereditară în familia lui Dimitrie Cantemir și în caz de insucces Domnul Moldovei se va bucura de dreptul de azil pe viață în Rusia.

În urma încheierii acestui tratat oștirile rusești intrară în Moldova, iar Dimitrie Cantemir dădu o proclamație către toți locuitorii țării îndemnându-i a se ridica cu mic și mare, pentru a scăpa țara de sub jugul păgânilor.

Nu mult după aceea însuși Petru cel Mare trecu în Moldova și se întâlni cu Dimitrie Cantemir la Iași. Țarul a vizitat capitala Moldovei, a admirat bisericile frumoase clădite de voievozi, laudând lucrurile, chipurile și obiceiurile Moldovenilor.

Dela Iași țarul a pornit cu o parte din armata sa, la care s’a adăugat și mica oaste a lui Cantemir, pe Prut, în timp ce altă parte din armata rusă se îndreptase spre Brăila spre a cuceri această cetate.

Acestei ultime formațiuni militare i s’a adăugat spătarul muntean Toma Cantacuzino cu călăreții săi, punând în felul acesta pe domnitorul Țării Românești Constantin Brâncoveanu în situația de a trece

pe față de partea Turcilor încetând astfel politica de duplicitate atât de abil dusă până atunci.

În părțile Fălciului aproape de satul Stănilești pe Prut oastea marei vizir înconjură pe neașteptate pe Ruși și pe Moldoveni și sili pe țarul Petru cel Mare să ceară pace.

La încheierea păcii, Turcii au pus Rușilor și condiția de a-l extrăda pe Dimitrie Cantemir. Dar Petru cel Mare a răspuns: „Pot să dau Turcilor împărăția întreagă, fiindcă îmi rămâne speranța de a o recuceri, dar nu-mi pot călca nici într'un chip cuvântul extrădând pe un principe, care pentru mine și-a părăsit Principatul: căci este cu neputință de a recâștiga onoarea odată pierdută”.

Dimitrie Cantemir însoțit de familia sa și de mai mulți boieri credincioși a plecat în Rusia, unde a trăit ca sfetnic la curtea țarului Petru.

Țarul i-a dăruit moșii întinse pe lângă Harcov, pentru ca să poată trăi întreaga sa curte.

Mai târziu l-a numit senator și consilier intim al țarului. Cu ocazia expediției întreprinsă de Petru cel Mare în 1722 în Caucaz și Persia a fost luat și Dimitrie Cantemir ca observator.

Îndeletnicirea de căpetenie a lui Cantemir în Rusia a fost literatura, artele frumoase și studiile istorice. Drept prețuire a activității sale științifice, Academia din Berlin l-a ales printre membrii săi.

Dimitrie Cantemir a murit departe de țara sa în anul 1723 și a fost îngropat la Moscova alături de soția sa Casandra.

În timpurile noastre rămășițele sale pământești au fost aduse și reînchinate cu mari onoruri în fosta sa cetate de scaun, Iași.

Dacă din punct de vedere politic domnia sa n'a avut drept rezultat decât înlocuirea domniilor pământești cu cele fanariote, din punct de vedere cultural Dimitrie Cantemir se situează în fruntea marilor învățați ai neamului nostru, afirmându-se ca un adevărat erudit.

LECȚIA XXV

Cultura românească în secolul al XVII-lea

1. **Caractere generale.** Transformările economice, sociale și politice care au avut loc în Țările noastre în secolul al XVII-lea au avut o influență hotărâtoare asupra dezvoltării lor culturale sub întregul aspect al reprezentanților, curentelor și genurilor. În adevăr, la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, datorită transformărilor economice pe care le-am văzut mai înainte, clasa boierească ajunge cel mai puternic factor atât economic, datorită faptului că devine stăpâna celei mai mari părți a pământului țărilor, cât și politic, deoarece odată cu stângerea vechilor dinastii naționale — a Basarabilor în Țara Românească și a Mușatinilor în Țara Moldovei — ea ajunge a pune Domni ridicați din mijlocul ei, Domni care în calitatea lor de reprezentanți ai boierimii au aceleași idealuri și năzuințe. Odată cu această ridicare a boierimii se termină perioada voievodală, în care Domnitorul stăpânea pe temeiul unui drept dinastic în forme patriarhale potrivit tradiției slavo-bizantine și începe epoca predominării aristocrației în care Domnul, ridicat de boieri și dintre boieri, stăpânește potrivit idealului și tradițiilor acestora care sunt naționale. Ca unii care în aceste vremuri de decădere a armatelor de țară sunt aproape singurii care luptă alături de Domni pentru moșie, vărsându-și din belșug sângele pentru ea, ei sunt străbătuți de un puternic sentiment național care se exprimă nu numai în dăruirea pe câmpurile de luptă, ci și scrierile lor: fiindcă spre deosebire de ce se întâmplase până atunci, în secolul al XVII-lea cultura încetează de a mai fi apanajul exclusiv al oamenilor bisericii, laicizându-se din ce în ce mai mult, Căruia fapt se datorește această transformare care a făcut din boierime exponentul cel mai autorizat al culturii românești? Ea se datorește înainte de toate influenței culturii humaniste care a pătruns în Țările noastre pe două căi: în Țara Moldovei din Polonia, iar în Țara

Românească din Constantinopol. În adevăr încă din secolul al XVI-lea, datorită activității neobosite a lezuiților care înflințaseră acolo o sumă de colegii, Polonia a suferit influența culturii humaniste de formă latină care a pătruns adânc în straturile societății poloneze, în special a celei aristocratice care ajunge să înnumere printre membrii săi pe cei mai de seamă intelectuali ai vremii. Ori anumite împrejurări de ordin politic au făcut ca începând cu ultimii ani ai secolului al XVI-lea boierimea moldovenească să se găsească în strânse legături cu nobilimea poloneză și să sufere astfel influența culturii latine care domina aici. Frământările politice care încep în Moldova la sfârșitul secolului al XVI-lea datorită luptelor între cele două partide: cel filo-turcesc și cel filo-polon au avut drept rezultat pribegirea în Polonia a unei însemnate părți a boierimii moldovenești. Astfel, de câte ori biruia partida turcescă, cea filo-polonă era nevoită să părăsească țara, refugiindu-se în Polonia. Cum stăpânirile unora dintre Domnii sprijiniți de Turci durau timp mai îndelungat, pentru a putea trăi, boierii refugiați a căror ocupație fusese agricultura, arendau moșii mai ales din cele ale coroanei intrând în același timp în legături de prietenie și de rudenie cu nobilii polonezi: în felul acesta multe dintre fiicele boierilor moldoveni s'au căsătorit cu nobili poloni, în timp ce unii dintre ei obțineau cetățenia poloneză fără ca prin aceasta să și-o piardă pe cea moldovenească, formându-se astfel o nobilime mixtă moldo-polonă. Dar odată intrați în cercul nobilimii poloneze, boierii moldoveni pentru a nu rămâne mai pe jos au început să studieze la școlile poloneze, familiarizându-se astfel cu cultura latină. Așa a luat naștere obiceiul, transformat apoi în tradiție, ca tinerimea moldoveană să meargă să studieze la școlile polone și să-și însușească cultura humanistă. Prin aceasta însă pe de o parte se slăbea legătura cu vechea formă culturală slavo-bizantină care dominase până atunci, iar pe de altă se stabilea un principiu nou: acela că învățătura reprezintă un titlu de nobleță tot așa de autentic ca și descendența și averea. De aici marea dragoste de învățătură care străbate nobilimea moldovenească în secolul al XVII-lea și marele număr de cărturari pe care i-a produs.

Rolul jucat de influența polonă în Moldova, a fost jucat în Țara Românească de cea grecească. Am văzut mai înainte căile de pătrun-

dere ale acestei influențe. Rămâne să vedem acum în ce chip a introdus ea humanismul în țară. Desele schimbări de domnie din secolul al XVI-lea au avut drept rezultat strângerea legăturilor între boierimea munteană și marile familii bizantine din Constantinopol. În adevăr fie cu ocazia luării domniei, când trebuiau să însoțească pe noul Domn, fie cu ocazia creerii unui nou Domn sau, în fine, în tovărășia unui Domn măzilit care încerca să ia tronul din nou, boierii români intrau în contact cu aristocrația greacă din Fanar, a cărei bogăție și influență era foarte mare și care, în același timp, avea o cultură dintre cele mai alese, dobândită în școlile superioare din Constantinopol și mai cu deosebire în *Academia din Fanar*. Această Academie însă nu reprezenta continuarea tradiției bizantine ci spiritul occidental al Renașterii deoarece profesorii ei își făcuseră studiile în Italia (unde, după căderea Constantinopolului se refugiaseră o seamă de învățați greci care înflințaseră aci școli grecești cum era cea din Veneția) mai ales la universitățile din Padova și Bologna, la Veneția sau la colegiul Sf. Athanasius din Roma. Dându-și seama de superioritatea culturii grecești, Domnii și boierii noștri au căutat să o împământenească în țara lor, mai ales că vechiul curent slavon era în plină decadență. Ei aduseră profesori greci în țară pentru a le învăța copiii, trezind astfel în tinerii boieri dragostea pentru cultura clasică și dorul de studii superioare, pe care se duceau să le facă la Constantinopol. Se formează în felul acesta și în Țara Românească o pătură de boieri, cărturari, prețuitori ai învățaturii și sprijinitori ai ei. Vedem deci că în secolul al XVII-lea cultura în amândouă Țările românești se desfășoară sub influența humanismului occidental venită fie din Polonia prin intermediul școalelor iezuitice de limbă latină, fie din Constantinopol prin acela al școlilor de limbă greacă: dar dacă locul de origine și limba prin care se exprima erau deosebite, fondul acestor două influențe era identic, el reprezentând cultura humanistă de limbă latină, produs al universităților italiene ale timpului.

Dela o vreme Domnii români nu s'au mai mulțumit cu faptul că studiile superioare să se facă în străinătate, ci au căutat să întemeieze în chiar țările lor astfel de așezăminte de cultură. Așa au luat ființă cele două școli superioare din Țările Românești: *Academia dela Iași* și Școala dela Sf. Sava. Academia dela Iași, înființată, cu sprijinul

mitropolitului Petru Movilă al Kievului, pe la 1641, în apropierea mănăstirii Trei Ierarhi, a fost condusă de Sofronie Pociapski, fost profesor de retorică la Academia Teologică din Kiev, împreună cu alți patru profesori, ruteni de neam, care predau în limba latină gramatica, poetica și probabil, filosofia. Alături de ei erau și profesori care predau limba greacă. În Țara Românească o școală asemănătoare, numită de contemporani tot Academie, a fost întemeiată în București de Șerban Cantacuzino la anul 1679. Instalată în chiliile mănăstirii Sf. Sava (care pe atunci se găsea pe locul din fața Universității unde azi este statuia lui Mihai Viteazul), ea avea ca limbă de predare greaca, iar ca obiecte de studiu pe lângă teologie, filosofia (cu ramurile ei psihologia, logica și metafizica), literatura greacă veche (tragicii antici, Thukydides, Plutarh, Demosthenes) și științele (matematica, astronomia, fizica), predate de dascăli renumiți ca Sevastos Kimenitul, Ioan Comnenul, etc. Datorită cunoștințelor dobândite în aceste școli și mai ales învățământului limbii latine, boierii cărturari ai secolului al XVII-lea au făcut marea descoperire a originii noastre latine: ca unii care trăiseră în mediul cultural polon, plin de admirație pentru tot ce era roman, boierii moldoveni au început să simtă nu numai mândria unei atari descendențe, dar și răspunderea ce apasă pe umerii urmașilor unor asemenea strămoși. A fi asemenea Românilor și pe tărâmul politic și pe cel cultural, era o datorie: dar pentru aceasta era nevoie ca această descendență să fie cunoscută de toți. Iată unul din motivele pentru care boierii moldoveni îmbrățișează genul istoric făcându-se cronicari. Alt motiv îl formează faptul că făcând parte din nobilimea devenită conducătoare de Țară, povestind evenimentele petrecute ei povesteau propriile lor isprăvi. Dar în felul acesta, noua istoriografie a secolului al XVII-lea se deosebește cu totul de aceea, datorită călugărilor, a secolului anterior: în loc de opere searbede și servile, ei dau cronici al căror scop este pe de o parte să arate nobila origine a neamului lor, iar pe de alta ca faptele înaintașilor să lumineze calea urmașilor: „ca să fie cele bune de învățatură, iar de cele rele să se ferească”. Dar pentru aceasta trebuia ca faptele acestea să poată fi citite de toți: de aceea părăsind limba slavă, ei întrebuițeau limba românească pe care o ridică astfel la rangul de limbă literară. În felul acesta, datorită unor oameni culti, cunoscători și înțelegători ai eveni-

mentelor ca unii care prin poziția lor de mari dregători erau puși în situația de a le observa și mai presus de toate străbătuți de un cald sentiment al iubirii de țară, noua istoriografie a dat opere bine informate, adesea obiective și presărate cu cugetări care oglindesc gândirea politică a vremii.

Această laicizare a culturii nu a însemnat însă și o scădere a spiritului religios. Dimpotrivă, secolul al XVII-lea este un secol pravoslavnic: dovadă protecția pe care Țările Românești o acordă ortodoxiei de pretutindeni. În adevăr, întreaga ortodoxie s'a găsit în acest secol sub protecția Domnilor români: înafară de darurile în bani pe care le făceau mănăstirilor ortodoxe din Balcani, Siria, Muntele Sinaia, Egipt, Georgia, Ivir, etc. și înafară de milostenia pe care nenumărații călugări sau mitropoliți de pretutindeni veneau să o strângă în fiecare an de aici, stau mărturie acestei protecții cărțile pe care le-au tipărit în mai toate limbile ortodoxe (unele chiar în limba arabă și georgiană), și le-au trimis până la marginile lumii ortodoxe; bisericile și mănăstirile pe care le-au ridicat în mai toate țările ortodoxe învecinate și în fine faptul că în momentul în care ortodoxia răsăriteană s'a găsit amenințată de pătrunderea ideilor calviniste, susținute de patriarhul constantinopolitan Kyril Lucaris, un român: Domnul Moldovei, Vasile Lupu, ca un demn urmaș al împăraților bizantini, a luat asupra-și sarcina de a suporta cheltuielile finerii unui sinod care să ia măsurile trebuitoare, Sinodul dela Iași din 1642, și tot un român: Mitropolitul Kievului Petru Movilă, fiul fostului Domn Simion Movilă, a întocmit *Mărturisirea Ortodoxă* care a rămas până azi cea mai bună expunere a doctrinei ortodoxe.

Și acum dacă finem seama de curentele care l-au străbătut, de personalitățile culturale pe care le-a produs și de operele care au văzut atunci lumina zilei, putem afirma că secolul al XVII-lea este cu adevărat secolul culturii românești.

Paralel cu întărirea acestor influențe străine, influența apuseană-umanistă pe de o parte, influența greacă, pe de alta, limba românească începe să pășească, mai cu deosebire din vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu, în rândul limbilor culte.

Din cauza decăderii limbii slavone, acești doi voievozi sunt siliți să introducă limba românească în Biserică.

Și în Ardeal, unde se păstra tradiția tipăriturilor românești ale lui Coresi, Românii au continuat să tipărească traduceri ale cărților sfinte, din nevoia de a lupta mai ales împotriva propagandei calvine, care luă un mare avânt sub principii calvini din secolul al XVII-lea.

Între cei care în acel timp încurajează literatura românească religioasă se disting mitrolitii Iorest și Simlon Ștefan. Acesta din urmă, în Predoslovia pe care o face la traducerea Noului Testament, spune între altele: „Bine știu că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sânt buni carii umblă în toate țările așa și cuvintele, acelea sânt bune, carele le înțeleg toți. Noi drept acela ne-am siliț, de cât am putut să izvodim așa cum să înțeleagă toți, iară să (dacă) nu vor înțelege toți, nu-i de vina noastră, ce-i de vina celui ce-au răsfirat Rumânii printr'alte țări, de și-au mestecat cuvintele de nu grăesc toți într'un chip”.

Sub urmașii lui Matei Basarab și Vasile Lupu se ajunge ca întreg serviciul religios să fie făcut în românește, deoarece toate cărțile sfinte ajung să fie traduse în românește.

Datorită acestui fapt deosebit de însemnat, limba românească literară începe să se fixeze și să ia un caracter unitar. Cea dintâi operă de proporții mari, care înfățișează această calitate a limbii noastre, este Biblia lui Șerban Cantacuzino, tipărită la 1688.

În afară de literatura religioasă, care nu dă opere originale, ci se mărginește numai la traduceri și interpretări, acest secol vede apariția primelor încercări de poezie cultă românească, de altfel tot de caracter religios: este vorba de *Psaltirea în versuri* a mitropolitului Dosoftei. Dintre toate genurile literare, pe care le cuprinde în această vreme cultura românească, singur genul istoric dă opere originale, datorită *cronicarilor*.

Atât influența școlilor iezuite sau grecești, cât și contactul direct, pe care îl au unii boieri cu Apusul, cum a fost bunăoară stolnicul Constantin Cantacuzino, care studiază în Italia, fac să se desvolte în țările noastre către sfârșitul secolului al XVII-lea o cultură de un caracter superior, care se manifestă nu numai în literatură, dar și în artă. Artiștii Apuseni, mai ales Italienii, veniți în țară, sau chiar Românii care au învățat în Apus, aduc tradițiile artistice apusene, care

se reflectă în chip vădit în arta românească. Acum apare în arhitectura noastră acel stil caracteristic denumit *stil brâncovenesc*.

2. Literatura religioasă. Mitropolitul Dosoftei. Biblia lui Șerban Cantacuzino. Mitropolitul Antim Ivreanu. Opera începută în Moldova pe vremea lui Vasile Lupu de mitropolitul Varlaam, adică tipărirea cărților bisericești în românește, a fost continuată mai târziu, în ciuda vitregiei vremurilor, de către mitropolitul Dosoftei (1670—1686).

El traduce în 1673 *Psaltirea în versuri*, imitând pe un poet polon. În această operă, care este *prima încercare de traducere poetică la noi*, Dosoftei imită *versul popular*. Tot Dosoftei tipărește și *prima Liturgie românească* (1679). În tipografia, pe care o adusese în Iași, Dosoftei face să se tipărească și o lucrare mai mare, în 4 volume, *Vieața și petrecerea Sfinților*, lucrare tradusă din grecește. Atât *Psaltirea* cât și *Vieața Sfinților* erau mult gustate de cetitorii din acel timp, care aveau o predilecție deosebită pentru literatura religioasă.

Dosoftei a mai tipărit și alte cărți de ritual bisericesc, încât datorită lui slujba bisericească putu fi făcută de aci înainte în întregime în românește.

Tot cam în acest timp, din îndemnul și cu cheltuielile lui Șerban Cantacuzino, se traduce în Țara Românească *Biblia*, a cărei tipărire s'a terminat abia după moartea acestui Domn (1688). Prima traducere o făcuse un învățat boier moldovean, *Nicolae Milescu*. Ea a fost însă controlată și corectată prin comparație cu vechile texte religioase, precum și cu tălmăcirile parțiale ardelenene și moldovene, de către frații *Radu și Șerban Greceanu*, sub supravegherea învățatului frate al Domnului stolnicul *Constantin Cantacuzino*. Am arătat mai sus însemnătatea acestei opere pentru formarea unității limbii literare românești. Un însemnat reprezentant al culturii religioase, pe vremea lui Brâncoveanu, a fost mitropolitul *Antim Ivreanu*.

Armean de loc din *Ivir*, din Caucaz, Antim era meșter tipograf și gravor și fusese adus de Brâncoveanu la tipografia lui, dela Snagov (o altă tipografie era la Buzău, unde s'a distins episcopul *Damaschin*). În anul 1708, el ajunsese mitropolit al țării, pe care a păstorit-o până în 1716, când a fost ucis de Turci.

Acest mitropolit a încurajat tipăriturile cu caracter religios și din

îndemnul lui tipografiile românești au dat la lumină cărți sfinte pentru ortodocșii din Orient, care, din cauza stăpânirii turcești, aveau o viață culturală foarte restrânsă. În acest chip, *Tara Românească* ajunse în acea vreme un centru al ortodoxismului.

În afară de traduceri, Antim a tipărit și niște *Didahii* sau *Predici* (scrieri cu caracter moral).

3. Literatura istorică. Cronicarii moldoveni. Încă de pe la începutul secolului al XV-lea se redactau de către călugării mănăstirilor letopisețe, adică un fel de registre istorice în care se consemnau faptele mai însemnate din vremea Domnilor. Ele erau redactate în limba slavonă. Am văzut cum în secolul al XVI-lea, letopisețele încep să fie scrise în Moldova mai dezvoltat și cu preocupări literare (*Macarie, Eftimie, Azarie*). Pe vremea lui Vasile Lupu letopisețele slavonești ale Moldovei sunt traduse în românește de *logofătul Eustratie*, sub numele de *Letopisețul Moldovenesc*.

Această traducere, pierdută azi, a fost utilizată de cronicarii secolului al XVII-lea, *Grigore Ureche* și *Miron Costin*. Amândoi acești cronicari nu fac decât să dezvolte letopisețul, adăugându-i informații personale și știri luate din alte scrieri, mai ales polone. Așa se face că *cronicile* lor se înfățișează ca opere originale. Scrise în românește, ele înfățișează primele încercări de istorie românească. Cronicarii din Moldova sunt cei mai însemnați, lucru care se explică prin faptul că ei aveau o cultură aleasă, căpătată prin studii îndelungate la școlile din Polonia.

Cel dintâi dintre cronicari, *Grigore Ureche*, își începe cronica lui dela *Dragoș Vodă* și o duce până la *Aron Tiranul* (1594).

Izvoarele cronicii lui sunt *Letopisețul Moldovenesc* și cronica polonă a lui *Ioachim Bielski*, din care ia multe informații. Scrie cu multă dragoste de neam, într'o limbă limpede și plină de imagini. Cronica lui *Ureche* a ajuns până la noi cu multe adnotări și interpolări târzii datorite copiștilor. Astăzi aceste adnotări și interpolări fac corp cu textul lui *Ureche* și nu se mai pot deosebi de el.

Miron Costin (1633—1691) este cel mai de seamă cronicar al veacului al XVII-lea. Avea o cultură înaltă căpătată la școala din *Bar*, în Polonia. Boier de neam, ajunsese la dregătorii înalte și fusese pe

rând mare vornic și mare logofăt. A fost ucis, împreună cu fratele său, din porunca lui Constantin Cantemir (1691).

El a lăsat numeroase scrieri, compuse atât în românește cât și în limba polonă. În românește a scris: *Letopisețul Țării Moldovei*, care merge dela Aron Vodă, unde îl lăsase Grigore Ureche, și până la anul 1662. Tot în românește e scrisă și opera intitulată: *De neamul Moldovenilor*. În prima operă, Miron Costin nu se mărginește la povestirea faptelor istorice, ci caută să le și explice în chip cât mai amănunțit și mai obiectiv.

În a doua operă el arată obârșia română a poporului nostru, pe care o dovedește cu o sumă de argumente de erudiție: mărturiile scriitorilor antici, elementele latine ale limbii române, asemănarea între obiceiurile și limba poporului românesc și a celui italian etc. În limba polonă Miron Costin a scris *Cronica Țării Moldovei și Munteniei*, în care de asemenea scoate în evidență originea română a neamului nostru. Mai târziu a tradus această operă în versuri polone, dedicându-o regelui Sobieschi.

Miron Costin are o limbă mult mai frumoasă decât a lui Ureche și în scrierile sale afirmă două idei de seamă: 1. că *neamul nostru e de obârșie romană*; 2. că *Românii de pretutindeni, chiar și Aromânii, sunt frați, formând o unitate etnică*. E obiectiv în expunere și are o concepție oarecum fatalistă despre viață. „Nu sunt vremile sub cârma omului, ci bietul om sub vreme”, se exprimă el într'un loc.

Nicolae Costin (1660—1712), fiul lui Miron Costin a fost un cronicar mai învățat decât tatăl său; el nu era însă înzestrat cu talentul acestuia. Partea cea mai însemnată și mai bine informată din *Cronica* sa este descrierea întâmplărilor la care el a luat parte.

Dimitrie Cantemir (1673—1723), fiul Domnului Constantin Cantemir, ajunge el însuși Domn al Moldovei în 1710. Trecând de partea lui Petru cel Mare în 1711, el este silit să părăsească țara și să se stabilească în Rusia. Om cu o cultură superioară, savant care avea o temeinică pregătire și cunoștea numeroase limbi europene, Dimitrie Cantemir fu sortit să ducă istoriografia veche românească la cea mai înaltă treaptă a dezvoltării sale. Datorită informației lor bogate și erudiției lor vaste, operele lui Cantemir au izbutit să intre în istoriografia uni-

versală. Meritele lui au fost recunoscute chiar din timpul vieții și Cantemir a fost ales membru al Academiei din Berlin. A scris în latinește și în românește opere istorice și filosofice. Dintre primele, cea mai însemnată este *Descrierea Moldovei*, publicată în limba latină la 1716. Această operă alcătuiește o adevărată lucrare științifică, fiind o expunere amănunțită a geografiei, istoriei și a instituțiilor Moldovei, precum și a obiceiurilor locuitorilor ei (lucrarea e însoțită și de o hartă).

De o valoare istorică universală a fost socotită până în veacul trecut, opera sa în limba latină *Istoria creșterii și descreșterii Curții otomane* (1714), care alcătuiește cea mai completă istorie a imperiului otoman de până atunci. Dintre lucrările românești este de pomenit *Hronicul vechimii Moldo-Vlahilor* (1722), în care se ocupă de istoria Românilor din toate ținuturile, scoțând în evidență, ca și Miron Costin, originea romană a poporului nostru, cât și continuitatea Românilor, care s'au dezvoltat în Dacia dela Traian încoace în chip unitar.

Dimitrie Cantemir a scris și o istorie a domniei tatălui său, Constantin Cantemir, „*Vieța lui Constantin Cantemir*”.

Ioan Neculce (1672—1745), a fost hatman al lui Dimitrie Cantemir și a pibegit cu acesta în Rusia, de unde, spre deosebire de Domnul său, s'a întors mai târziu. Neculce este un cronicar mai puțin învățat decât cei dinaintea lui. Scrie însă într'un stil popular, cu un ton adânc liric și într'o limbă plină de imagini. El continuă cronica lui Miron Costin în *Letopisețul Țării Moldovei dela Dabija Voievod până la domnia lui Mavrocordat* (1662—1743).

În fruntea croniciei pune O seamă de cuvinte, legende istorice culese de el și care vor inspira pe mulți poeți din vremea renașterii noastre naționale. Datorită darului de povestitor plin de farmec, pe care l-a avut Neculce, cronica lui a fost cea mai citită dintre toate.

Un mare învățat care a trăit în Moldova în secolul al XVII-lea este și spătarul Nicolae Milescu (1646—1708). Milescu a dus o viață foarte aventuroasă. După ce a călătorit prin toată Europa de Apus, a ajuns în cele din urmă la curtea lui Petru cel Mare, țarul Rusiei, care l-a trimis într'o misiune în China. El a descris această călătorie în limba rusească cu mult talent dar și cu precizie științifică. A scris și alte opere, mai ales opere teologice. A tradus în românește Biblia.

4. Cronicarii din Țara Românească. În Țara Românească letopisețele vechi slavone nu s'au păstrat ca în Moldova adunate într'un corp, ci s'au pierdut fără urmă. Se știe totuși că pe vremea lui Mihai Viteazul, *logofătul Teodosie* a povestit în românește faptele marelui voievod. Cronica lui a fost tradusă în latinește de *Baltasar Walter*. O altă cronică a fost aceea a *Buzeștilor*, scrisă în slavonește, dar nici aceasta nu s'a păstrat. Cea mai veche cronică din Țara Românească, care ni s'a păstrat, e aceea a călugărului *Moxalie*, care descrie întâmplările dela facerea lumii și până la căderea Constantinopolului (1453), servindu-se de izvoare slavone. Pe vremea luptelor dintre Cantacuzini și Băleni apar *cronicile de partid*, fiecare *partidă* boierească având cronicarul ei, care ridică în slavă faptele Domnilor susținuți de ea și ponegrește pe Domnii sprijiniți de adversari. Astfel *Stolca Ludescu* scrie *Letopisetul Cantacuzinilor*, pe când *Radu Popescu* scrie pe acela al Bălenilor. *Radu Popescu* descrie și domnia lui Brâncoveanu și a urmașilor săi până la anul 1729. Domnia lui Constantin Brâncoveanu a fost povestită și de *Radu Grecianu*, care scrie chiar din îndemnul Domnului și care nu poate prin urmare să fie îndeajuns de nepărtinitor în expunerea sa.

Mai însemnat decât toți aceștia este *stolnicul Constantin Cantacuzino* (1640—1716), un om foarte învățat, care studiasse în Italia, la Padova. Cunoștea bine limba latină și greaca veche; avea legături cu învățații din Orient și din Apus. El a ajutat pe fratele său, Domnul Șerban Cantacuzino, să înființeze școala înaltă dela Sf. Sava. A scris o *Istorie a Țării Românești*, pe care n'a terminat-o. În această cronică, el face operă de adevărat istoric, studiind după metoda criticei istorice tot felul de izvoare literare, documente, inscripții, etc. Ca și cronicarii moldoveni, el susține teoria originii romane a poporului nostru, precum și continuitatea Românilor în Dacia.

Prin operele lor, atât cronicarii moldoveni, cât și cei munteni au scos la lumină originea nobilă a neamului nostru și au arătat Românilor că „ei tot una sunt”, pe tot pământul dintre Tisa și Nistru.

Ei au contribuit astfel la dezvoltarea conștiinței unității noastre naționale și în chip indirect au avut un rol însemnat în începuturile mișcărilor naționale românești.

5. Artă în secolul al XVII-lea. Ca și în vremurile de înaintă, arta românească din acest secol se manifestă mai ales în domeniul religios.

Atât în Muntenia, cât și în Moldova, Domnii și boierii construiesc mai ales biserici. Am văzut că în vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu, construcțiile de lăcașuri sfinte ia un mare avânt. Una dintre cele mai frumoase este biserica Trei Ierarhi din Iași, ridicată de Vasile Lupu. Matei Basarab a construit și curți domnești la Târgoviște. Bisericile moldovene din acest timp nu diferă de cele din secolele precedente, decât în ce privește amănunțele ornamentale: brâu care înconjoară clădirea, ori cadrele de formă nouă în jurul ferestrelor. În ce privește bisericile lui Matei Basarab, ele sunt clădite după modele vechi, simple și lipsite de podoabe bogate.

Domnia lui Brâncoveanu aduce o mare dezvoltare a artei arhitectonice. Influențe noi, mai ales italiene, se exercită asupra tradițiilor noastre arhitecturale. Cea mai desăvârșită operă a acestui timp este mănăstirea Hurezi (jud. Vâlcea).

Planul este cel tradițional, dar frumusețea clădirii stă în armonia liniilor, frumusețea zugrăvelii, sculpturile dela uși și ferestre. Influența italiană predomină în arabescurile și florile care împodobesc cadrele ușilor și ale ferestrelor, în sculpturile de pe stâlpi și în decorația pietrelor de mormânt.

Aceeași influență italiană o găsim în palatele dela Mogoșoaia și Potlogi, ridicate de Brâncoveanu. De altfel scriitorul italian Del Chiaro, care a fost secretarul lui Brâncoveanu și a descris întâmplările și țara noastră din timpul său, pomenește și de câțiva pictori români, care, după ce învățaseră pictura la Veneția, se întorseseră în țară unde lucrau imitând modelele italiene.

Această înfățișare apartine pe care o luă arta românească din timpul lui Brâncoveanu sub influența artei italiene a fost numită *stil brâncovenesc*.

LECȚIA XXVI

Țările românești în secolul al XVIII-lea Epoca zisă fanariotă

1. **Caractere generale.** Odată cu fuga lui *Dimitrie Cantemir* (1711) și cu uciderea lui *Ștefan Cantacuzino* (1716), Turcii încetează a mai numi Domni dintre boierii de țară, ci trimit ca stăpânitori în Țările românești oameni de încredere de ai lor, foști *dragomani*. Vremea aceasta cuprinsă între 1711—1821 în Țara Moldovei și 1716—1821 în Țara Românească, este cunoscut în istoria noastră sub numele de epoca *fanariotă* și este considerată ca epoca celei mai adânci decăderi pe care au cunoscut-o Țările noastre; iar motivul acestei decăderi este căutat în faptul că noii Domni, greci de origine și deci străini de țară, n'au căutat altceva decât să-și mențină tronul, să se îmbogățească din jertfirea țării asupra căreia aruncau impozite zdrobitoare și să promoveze influența grecească înconjurându-se de Greci și sprijinind cultura grecească, în paguba elementului românesc și a culturii naționale.

De sigur că secolul al XVIII-lea, așa zisa epocă fanariotă, prezintă sub unele aspecte, cum ar fi cel politic, cel economic și mai ales cel moral, mari scăderi; dar în alte privințe el înseamnă o vreme de progres, mai ales pe tărâmul social și cultural, așa încât este bine să vedem mai întâi dacă tabloul tradițional al acestei epoci este sau nu îndreptățit.

Dela început trebuie să constatăm că numele însuși dat epocii nu este întru totul corespunzător. În adevăr i s'a zis epoca *fanariotă* deoarece se socotea că domnitorii străini care s'au perindat pe tronurile Țărilor românești ar fi fost originari din mahalaua „*Farului*”, *Fanarul*, din Constantinopol, unde locuiau descendenții vechilor familiilor bizantine precum și alte familii grecești care, fără a avea vreun titlu de no-

blefe, se îmbogățiseră prin comerț, din mijlocul cărora se numeau de obicei dragomanii. Numai că lucrurile nu stau așa: din toate familiile care au ocupat tronurile Țărilor (noastre, numai Mavrocordafii, Moruzeștii și Ipsilanfii au fost „fanarioți”, adică numai un număr foarte restrâns și care nu îndreptățește denumirea dată vremii. Așa încât numele de „epoca fanariotă” nu este altceva decât o denumire convențională pe care o păstrăm numai pentru că a devenit tradițională. Nu numai atât, dar familiile domnitoare nici nu au fost toate grecești. Astfel Caragea au fost sârbi, Ghiculeștii albanezi, Suțeștii bulgari, în fine Racovițeștii și Callimachii erau români. Așa încât nu faptul; că erau greci „fanarioți” li se datorește înălțarea la Domnia Țărilor românești, ci acelaia de a fi îndeplinit funcțiunea de mare dragoman și, bineînțeles, de a fi plătit sume importante Turcilor.

De altfel numirea unor Domni străini de țară nu era nici ea o inovație a acestor vremi: încă din secolul al XVI-lea un Despot-Vodă, grec de origine, stăpânise în Țara Moldovei, iar între Domnii secolului al XVII-lea întâlnim pe un Dumitrașcu Cantacuzino, pe un Antonie Ruset, Ghiculești, doi reprezentanți ai familiei Duca, toți străini de țară, mai ales greci. Așa încât secolul al XVIII-lea nu face altceva decât să continue și să desăvârșească un sistem mai de mult început. Ba încă până la 1731 li s'a lăsat boierilor dreptul de a-și alege Domnul, bine înțeles dintre agreeții Porții, Turcii mulțumindu-se să-i confirme: numai dela această dată Domnii sunt numiți direct.

Nici învinuirea de a fi promovat influența grecească prin aducerea de greci în țară nu este justificată. Cei mai mulți dintre acești, Domni străini se străduiesc să treacă drept băștinași, în care scop își făuresc genealogii fictive prin care își leagă neamul de acela al vechilor Voievozi, învață limba țării și mai ales se înconjoară de boieri români: divanele lor sunt alcătuite, cu mici excepții, aproape numai din boieri români și în această privință este caracteristic sfatul pe care Nicolae Mavrocordat l-a dat fiului său Constantin, de a aduce cât mai puțini greci în țară. În același timp și înaltele fețe bisericești sunt alese tot dintre localnici și dacă în mănăstirile închinete se întrebuinta limba greacă, în biserici, mai ales, în cele dela sate, limba este cea românească. Așa încât nici învinuirea de a fi sprijinit limba grecească în paguba celei românești nu este justă: dovadă stă faptul că Domnii

„fanarioji” cer ca să li se scrie cronicile în limba română, că în tot secolul al XVIII-lea nu s'a scris în Țările noastre în limba greacă nicio carte de mare însemnătate și că limba greacă, socotită limbă de cultură, servea nu atât pentru răspândirea ideilor grecești, ci ca un instrument de cunoaștere a culturii clasice și apusene prin mijlocirea traducerilor: astfel au ajuns a fi cunoscute operele lui Racine, Moliere, Shakespeare, Schiller, etc.

În fine dacă apăsarea fiscală în această vreme a atins gradul cel mai înalt, inovațiile în această materie sunt foarte puține: *sistemul fiscal al secolului al XVIII-lea continuă pe acela al secolului al XVII-lea*. Astfel nepopularul bir al *văcării* a fost înființat de către Constantin Brâncoveanu, iar cel de tristă amintire al *fumării* de Antioh Cantemir în 1707, căruia i se datorește și prima încercare de a încasa birul în patru rate numite *sferturi*. Că birurile se încasau în mod arbitrar, aceasta nu era numai vina Domnilor: ei trebuiau să dea cât li se cerea și dacă în locul lor ar fi fost Domni români, situația ar fi fost aceeași.

Și atunci din toate cele de până aici arătate rezultă că departe de a reprezenta o rupere cu trecutul, secolul al XVIII-lea este o *continuare în toate domeniile a celui de al XVII-lea, bineînțeles adaptată situației internaționale de atunci*.

Adevărata *racilă*, marea vină a epocii fanariojilor a fost însă *coruperea moravurilor*. Crescuți la Stambul, în viața de intrigă și corupție a Turcilor, ei au adus obiceiurile de acolo și le-au împământenit la noi. Boierimea noastră se moleșește și, luând exemplul dela Domni țării, întrebunțează în locul acțiunilor războinice și a afitudinilor hotărâte, înșelăciunea, trădarea și chiar crima. Depinderile de vifejii și onestitate de altădată dispar și în locul lor, asemeni putreziciunii care se întinde repede într'un trup mort, se împământeau în țările noastre obiceiurile fanariote, care puneau mai presus de toate minciuna și lingușirea. Acolo unde altădată se pătrundea pe calea cea dreaptă, acum se întrebunțau căi piezișe. Stricăciunea obiceiurilor cuprinse mai toată clasa boierească. De atunci a rămas expresia de *fanariofism*.

Epoca fanarioță a lăsat în istoria noastră amintirea unor vremuri nenorocite, pline de mizerie și suferință pentru poporul nostru. Numeroasele războaie întâmplăte acum între Turci, Austriaci și Ruși, s'au

at mai toate pe pământul nostru, așa încât țările suferă mai tot timpul jafuri, împilări și ocupații militare străine. Pe de altă parte, ne-amole de bani ale Turcilor făceau ca țările să fie supuse la contribuții mai pomenit de ridicate. Când pe lângă toate acestea se mai adăoga și lăcomia de bani a Domnilor, sau alte nenorociri ca secete, molimi, și jafurile Pașilor dela Dunăre, răsculați contra Sultanului, mizeria țărâului român, asupra căruia se abăteau toate aceste nenorociri, nu mai răuștea marginii.

Din această cauză a scăzut și populația, căci mulți țărani au luat fuga spre a scăpa de dări.

2. Cauzele instaurării regimului fanariot. Mai multe împrejurări îi îndemnase pe Turci să înlocuiască pe Domnii de țară cu oameni de încredere de ai lor. În primul rând trădările Domnilor români față de ei. Am văzut că în secolul al XVII-lea se formează în Țările românești două partide filo-creștine, unul favorabil Polonilor în Moldova și altul Germanilor în Țara Românească, partide care încearcă prin intermediul Domnilor puși de ele, să înlăture stăpânirea otomană cu ajutorul „creștinilor”, fie prin răcoale fățișe, fie, mai ales, prin ajutoarele ascunse și informațiunile trimise puterilor în luptă cu Poarta: atitudinea unor Domni ca Mihnea al III-lea, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu ori Dimitrie Cantemir este din acest punct de vedere caracteristică.

Infrângerile suferite de Turci, precum și pierderile teritoriale care aduseră pe Austriaci cu stăpânirea până la hotarele noastre, siliră Poarta să dea o deosebită atenție Principatelor Române. Dovezile de necredință arătate de Domnii români în timpul ultimelor războaie cu Austriacii și cu Rușii au hotărât pe Turci să numească Domni numai dintre persoanele în care aveau deplină încredere și care puteau să le aducă servicii neîndoelnice. Acești Domni au fost numiți dintre foștii dragomani, oameni cu experiența afacerilor politice.

La început, dragomanii erau simpli tălmaici de care se serveau Turcii în relațiile cu străinii, ei fiind oprți de Coran să învețe limbi străine. Cât timp imperiul Turcesc a fost victorios și temut de creștini, rolul dragomanilor era fără însemnătate. Aceștia începură să câștige în însemnătate pe măsura în care Turcii, fiind învinși, trebuiau să câștige condițiuni favorabile prin tratatele de pace care li se impunea de

învingători. Omi lucrul acesta depindea în primul rând de dibăcia cu care dragomanul ştia să conducă tratativele. În acest chip izbutise bunăoară să-şi câştige mare vază la Poartă dragomanul *Alexandru Mavrocordat Exaporitul*, care condusesese tratativele dela *Carlovici* şi pe al cărui fiu, *Nicolae*, ajuns dragoman în locul tatălui său, sultanul îl puse pe rând Domn în Moldova şi Muntenia.

În felul acesta înscăunarea Domnilor „fanarioji” apare ca o măsură de apărare pe care Turcii şi-o iau în faţa primejdiei pe care influenţele streine în cele două Țări o reprezintă pentru siguranţa lor.

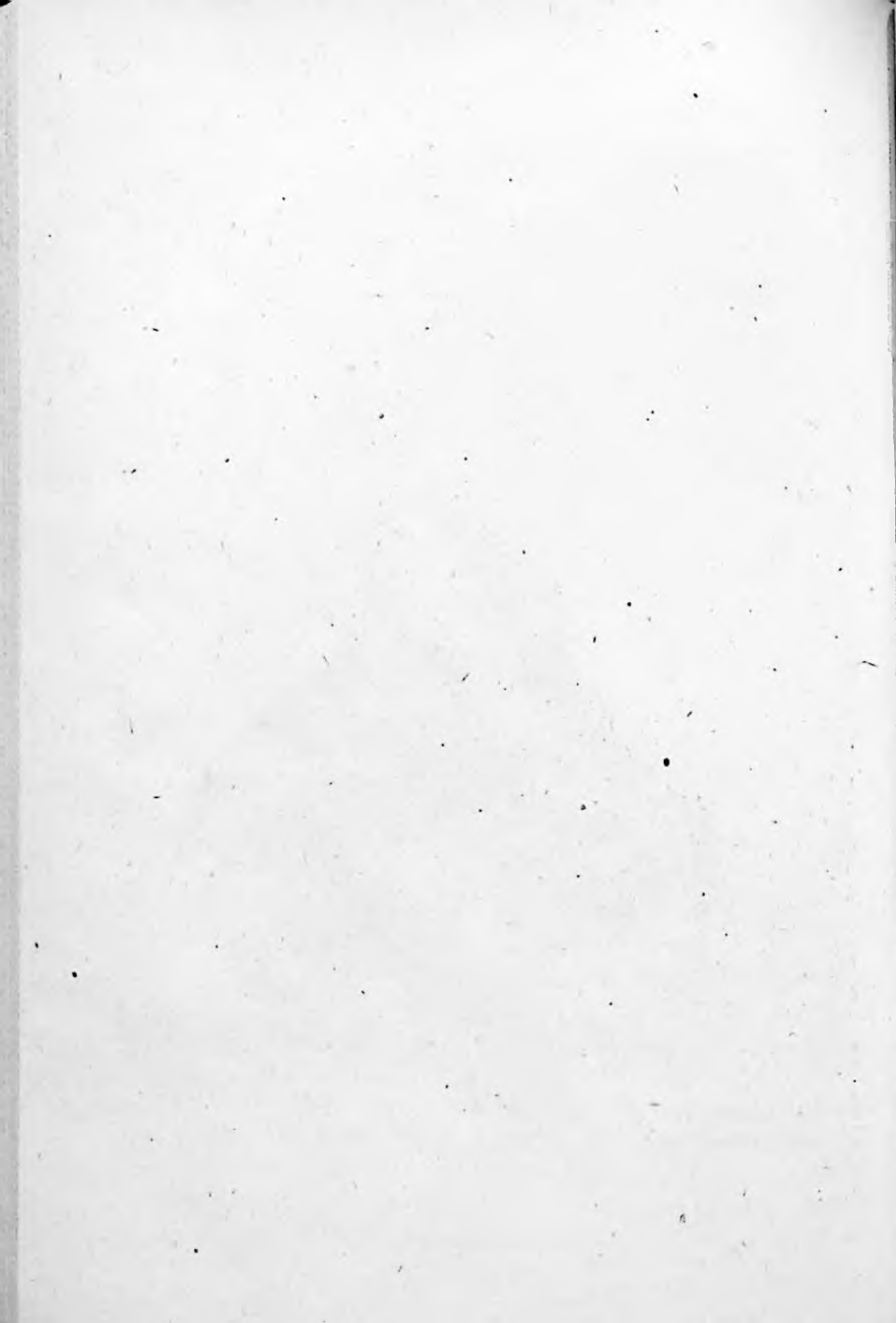
O a doua cauză o constituie *dispariţia armatelor naţionale*. În adevăr, atâta vreme cât Țările Româneşti au dispus de o armată de ţară, Turcii nu au îndrăsnit să le calce prea făjiş dreptul de a-şi alege Domnul, dovadă atitudinea pe care au avut-o faţă de *Matei Basarab*. Acum însă când, în urma luptei dela *Şoplea* (1655) Țara Românească era lipsită de o oaste naţională, tot efectivul ei reducându-se la câteva sute de arnăuţi, gardă a Domnului, *siguri* de a nu *întâmpina* nicio *rezistenţă*, ei înlocuiesc sistemul de alegere al Domnului cu acela al *numirii lui direct de către Poartă*, sistem care s'a perpetuat în tot decursul secolului al XVIII-lea.

3. Domnii fanarioji mai însemnaşi până la 1777. Mavrocordaşii. Grigore Alex. Ghica. După fuga lui *Dimitrie Cantemir* în Rusia (1711) Turcii au pus Domn în Moldova pe *Nicolae Mavrocordat*, fiul lui *Alexandru Mavrocordat*, dragomanul care a încheiat pacea dela *Carlovici*. După ce au ucis pe *Ştefan Cantacuzino* (1716), urmaşul lui *Constantin Brâncoveanu* în Țara Românească, Turcii l-au trecut pe *Nicolae Mavrocordat* în această ţară, unde a domnit până la 1730. Domnia i-a fost întreruptă de războiul turco-austriac, încheiat prin pacea dela *Pojarevaş* (1718), războiu în timpul căruia el a fost prins de Austriaci şi ținut la Sibiu. Atunci a fost răpită Oltenia de Austriaci.

Nicolae Mavrocordat era un om învăţat; ştia numeroase limbi, avea o bibliotecă vestită şi a lăsat chiar scrieri. A încurajat nu numai cultura grecească, dar şi pe cea românească. A însărcinat pe cronicarii *Nicolae Costin* în Moldova şi pe *Radu Popescu* din Țara Românească să scrie cronică timpului lui. Nu era lacom de bani şi pentru prima dată în istoria ţării el a luat măsura să se prezinte divanului o dare de seamă asupra veniturilor şi cheltuielilor ţării, adică un fel de buget.

Constantin Mavrocordat, Domn al Moldovei și al Țării Românești,
între 1730 și 1769. Portret de Liotard (sec. al XVIII-lea).

A fost un bun gospodar. Spre a-și legitima domnia în țările noastre, el se da ca înrudit cu un domnitor din secolul al XVII-lea (Iliș). A murit în 1730 și a fost îngropat la mănăstirea Văcărești (azi închisoare), de lângă București, o foarte frumoasă clădire în stil brâncovenesc, zidită chiar de dânsul.

Constantin Mavrocordat era fiul lui Nicolae și a domnit de vreo șase ori în Muntenia și de patru ori în Moldova, în total vreo treizeci de ani. Inafară de atenția pe care, ca și tatăl său, a dat-o învățaturii, acest Domn e însemnat pentru vestita sa reformă fișcală și socială. Prin această reformă el a desființat diferitele dădji variabile la care erau supuși contribuabilii (văcărit, vădrărit, etc.) fixând o contribuție anuală unică și fixă de cinci lei, plătită în patru sferturi.

Pentru a mări numărul contribuabililor el a liberat pe rumâni și pe vecini din șerbie, punându-i să plătească o dare fixă. Li se da dreptul să se mute de pe o moșie pe alta, plătind boierului o despăgubire de zece lei. Cei ce rămăneau pe moșie trebuiau să dea dijmă din produse și să muncească boierului, fără plată, un număr anumit de zile pe an. Deoarece boierii păgubeau prin desființarea Rumâniei, Constantin Mavrocordat a scutit o parte din țărani de dările către stat, urmând ca ei să le plătească proprietarilor, pe moșiile cărora se aflau. Acești țărani se numeau scutelnici.

Deși reforma a fost rău primită, căci a dat naștere la abuzuri (în loc de patru sferturi se încasau mai multe), totuși ea însemna un progres destul de însemnat pentru timpurile acelea. Mavrocordat era foarte mândru de ea și chiar a publicat-o în revista franceză *Mercure de France*.

Tot acest Domn a mai desființat și ultima oaste de țară, călărașii, supunându-i la bir.

Grigore Alexandru Ghica, a domnit și în Țara Românească și în Moldova. A fost un bun gospodar și a luat măsuri de îndreptare a felului în care se împărțea dreptatea. A încurajat și școala românească. De asemenea a făcut încercarea de a crea un început de industrie românească, prin întemeierea fabricii de postav de lângă Iași. Acest Domn prezintă o însemnătate deosebită pentru istoria noastră, pentru că el a fost acela care a îndrăznit să ridice glasul împotriva răpirii Bucovinei de către Austriaci (1775).

Din cauza aceasta Turcii, care îl bănuiau că are legături cu Rușii, au trimis un Pașă, care l-a omorât mișelește în Iași (1777).

În afară de Domnii de mai sus, au mai trecut pe tronul țării noastre în această perioadă, și alți Domni dintre care unii ce se trăgeau din familia românești, *Racovițeștii* și *Callimachii*, (aceștia se trăgeau din *Toader Călmașul* din ținutul *Orheiului*). Mai toți au fost însă firi mărunte și lacome de bani care nu se gândeau decât la îmbogățire și la chipul în care și-ar fi putut prelungi domnia. *Tot în acest timp (1730), Turcii luară Hotinul și îl transformară în Raia.*

4. Domnii fanarioți mai însemnați dela 1777 până la 1821. A doua fază a epocii fanariote, deși prezintă ca Domni câteva figuri mai deosebite, totuși poate fi socotită mai dezastruoasă pentru țările noastre decât precedentă.

Alături de Domnii numiți dintre foștii dragomani, apar acum și alții care n'au trecut prin această funcțiune.

O deosebire a acestei epoci de cea precedentă este că *Fanarioții* socotesc țările noastre destul de grecizate și caută să pună aci bazele revoluției naționale, a *Grecilor*. Tot în această epocă se accentuiază influența franceză, venită fie direct prin Francezi, fie mai ales prin poezărele înconjurătoare: Ruși, Austriaci, Turci și Greci.

Limba diplomatică era în secolul al XVIII-lea cea franceză. Domnii fanarioți, care acum, când războaiele dintre Turci, Austriaci și Ruși se purtau în țările noastre, căpătară un rol politic de prima mână, își luară secretari francezi pentru a le ține corespondența. Afară de aceasta, prin Viena veneau în țară diferite publicații franțuzești, care erau mult gustate de Fanarioți.

Acești Domni fanarioți, al căror rol politic era atât de mare, erau obligați tocmai din cauza meseriei lor să se informeze cât mai exact. De aceea ei căutau să ia contact cu Apusul prin reprezentantul lui cel mai strălucit, adică prin spiritul și cultura franceză, care începuseră a fi cunoscute și apreciate pe atunci în mai toată Europa. În sfârșit, dela 1782, Poarta permise instalarea consulilor ruși în Principate, apoi pe aceea a celor austriaci, francezi (1798), prusieni și englezi. În acest chip, odată cu începutul veacului al XIX-lea contactul între țările noastre și civilizația apuseană, mai ales cea franceză, este asigurat în chip temeinic și definitiv.

Trebue să mai menționăm că Domnii din acest timp nu ajung la tron numai după placul Turcilor, ci deseori ei sunt numiți prin inter-

venția Rușilor sau a Austriacilor, care aveau tot interesul să facă din Domniile Țărilor noastre, țări care deveniseră centrul preocupărilor politicii turcești, oameni credincioși lor.

Deseori însă acești Domni aveau de luptat cu pretențiile consulilor celor două state creștine, care deveneau mai autoritari și mai îndrăzneți pe măsură ce Turcii își pierdeau puterea.

Dintre Domniile acestei vremi e de reținut numele lui *Alexandru Ipsilanti*, numit în Muntenia după pacea dela Cuciuc Cainargi (1774).

Ipsilanti a luat chibzuite măsuri de îndreptare a țării, care suferise mult de pe urma ocupației rusești; astfel a scăzut dările, a reglementat și încurajat negoțul și meseriile, a făcut o casă de adăpost pentru orfani și văduve. Pentru o mai bună împărțire a dreptății a întocmit o condică de legi în limba română, la alcătuirea căreia a luat parte și învățatul boier *Enăchiță Văcărescu*. Această condică de legi era bazată pe vechiul drept roman, așa cum se păstrase în legiuirile bizantine; totuși anumite prevederi din obiceiul pământului fură formulate și trecute în această condică. *Ipsilanti* a reorganizat școala domnească introducând în programul ei și predarea limbilor franceză și latină.

După pacea dela București (1812), au fost numiți Domni *Ioan Caragea* în Țara Românească și *Scarlat Callimachi* în Moldova. Acești Domni sunt însemnați mai ales pentru legiuirile pe care le-au dat țărilor. Condicile lor de legi prevăd mai mult chestiuni de drept civil, în deosebire de vechile pravile ale lui *Matei Basarab* și *Vasile Lupu*, care după cum am văzut, dădeau mai ales norme pentru pedepsirea abaterilor dela regulile bisericești. Pe când Condica lui *Callimachi* este mai mult o traducere din legislația austriacă (de aceea e și mai practică), codul lui *Caragea* încearcă să armonizeze obiceiul pământului cu vechile legi bizantine, ceea ce face ca valoarea lui practică să fie destul de redusă. În redactarea acestor condice, *Callimachi* a fost ajutat de juristul *Flechtenmacher* și de boierul cunoscător al dreptului *Andronache Donici*, iar *Caragea* de logofătul *Nestor*. Aceste legi n'au găsit aplicare, deoarece au fost scrise în grecește. Mai târziu, ele au fost traduse în românește.

În timpul acestor doi Domni s'au înființat și cursurile românești de inginerie practică, predate la Iași de *Gheorghe Asachi*, iar la București de *Gheorghe Lazăr*.

LECȚIA XXVII

Epoca Fanarioșilor (continuare)

1. Războaiele turco-austro-ruse. În timp ce Austria, prin victoriile care au dus la pacea de la Carlovici (1699), își lărgise imperiul până la hotarele noastre, Rusia ridicată de Petru cel Mare, ajunsese o mare putere și amenința pe Turci în posesiunile lor de peste Nistru și din Asia. Atât Austria cât și Rusia ținteau însă mai mult către strămtori, fapt care le punea în mod fatal în conflict cu Turcii. Drumul către Constantinopol ducea însă prin țările noastre. De aceea ele vor deveni ținta năzuințelor de cucerire ale acestor puteri.

2. Războiul turco-austriac din 1716—1718. Oltenia sub Austriaci. În 1716, încurajată de izbânzile împotriva lui Petru cel Mare și a Venețienilor, Turcia declară războiul Austriei, cu nădejdea de a-și recâștiga ținuturile pierdute prin pacea de la Carlovici.

Turcii fură însă bătuți de vestitul general *Eugeniu de Savoia* și siliți să încheie pacea de la *Pojarevaș* (1718), prin care cedau Austriei *Serbia*, *Banatul* și *Oltenia*. În timpul acestui războiu, *Nicolae Mavrocordat* a fost prins de Austriaci și dus la Sibiu.

Austriacii stăpâniră Oltenia timp de 21 ani. La început Românii, mai ales boierii, erau bucuroși că scapă de Turci și trec sub stăpânirea împăratului creștin. Puțin timp în urmă ei își văzură însă spulberate nădejzile. Cu toate că Austriacii numiseră ca ban al Olteniei pe un Român, *lordache Cantacuzino*, fiul lui Șerban, totuși Austriacii considerau Oltenia ca un ținut ocupat prin puterea armatelor și o guvernară cu o mare **asprime**.

Ei menținură cele cinci județe, cărora le fixară și stemele, sistem generalizat apoi în Muntenia și Moldova. Județele erau conduse de *vornici*, iar plășile de *ispravnici*. Austriacii au făcut și un recensământ al populației spre a constata numărul contribuabililor, ceea ce le în-

gădui să introducă un regim fiscal foarte strict. Pe lângă dările obișnuite, țăranii mai erau siliți să presteze numeroase corvezi de care autoritățile împărătești aveau deosebită nevoie pentru construirea drumurilor și podurilor, cărona Austriacii le dădură o deosebită atenție. Boierii fură impuși la dări întocmai ca și țăranii, lucru care trezi în rândurile lor mari nemulțumiri. Aceste nemulțumiri crescură și mai mult mai ales când Austriacii interziseră exportul vitelor peste Dunăre, export care alcătuisese totdeauna principalul izvor de câștig al boierilor olteni. La dări erau supuși și reprezentanții Bisericii, așa încât și clerul oltean se simți nedreptățit și veni să mărească rândurile nemulțumiților.

Cu toate că unele din măsurile luate de Austriaci erau bune, pentru că puneau ordine în administrație, totuși introducerea lor bruscă într'un ținut, care avea tradițiile lui, dădu naștere la nemulțumirile pomenite mai sus. La acestea se mai adăugau și abuzurile săvârșite de militari, care priveau ținutul ca un ținut cucerit.

Austriacii loviră și în Biserica olteană, deoarece puseră pe episcopul de Râmnic sub autoritatea mitropolitului sârb, dela Carlovici, cu gândul de a rupe astfel orice legătură între Olteni și Munteni. Tot cu intenția de a abate pe Români dela ortodoxie, ei aduseră Bulgari catolici (dela Chiprovăț), colonizându-i în județul Dolj.

Ocupația austriacă a făcut pe Români să regrete stăpânirea turcească: de aceea ei s'au bucurat când, în 1739, Oltenia fu realipită la Muntenia, intrând din nou sub dominația otomană.

3. Războiul ruso-austro-turc din 1736—1739. Războiul iscat în 1736 între Ruși și Turci a adus și intervenția Austriei. Conduși de un general francez, Turcii au bătut însă pe Austriaci și le-au impus pacea dela Belgrad (1739) prin care Austria retroceda Porții Oltenia și Serbia. În timpul războiului Moldova a fost ocupată de trupele rusești.

4. Războiul ruso-turc din 1768-1774. Pacea dela Cuciuc-Cainargi. În anul 1768 izbucni un nou războiu între Turci și Ruși. Încă dela începutul ostilităților Rușii trimiseră o mulțime de emisari în Țările Române spre a provoca o răscoală împotriva Turcilor și a face pe boieri să treacă de partea Rusiei. În adevăr, când țărilor fură ocupate de oștile rusești, boierii din Moldova jurară credință împărătesei, iar în Țara Românească o parte din ei, în frunte cu Pârnu Cantacuzino, se decla-

ară supuși Rușilor. Nu mult în urmă, delegații de boierii din amândouă țările pleacă să facă convenita închinare împărătesei.

Boierii ajunseră să se umilească până acolo, încât în cărțile de închinare ei se socotiau „robi prea plecați” și sărutau până și „genunchii și urmele picioarelor împărătești”.

Prin cererile adresate împărătesei, boierii cereau privilegiile numai pentru ei. Cei din Moldova propuneau ca țara să fie condusă de 12 boierii mari pe rând, ca să vină rândul la toți, iar în locul Domnului să fie un general rus. Boierii munteni au cerut de-a-dreptul ca țara „să facă tot una cu eparhiile ce stăpânește prea puternica împărăție a Rusiei... și să se așeze în țara noastră legile și orânduile Rusiei pe deplin”.

În acest timp Turcii au fost bătuți mereu și trupele Caterinei a II-a, ar fi ajuns poate la Constantinopol, dacă nu intervenea Austria. Prin stăruința acestora, ostilitățile fură întrerupte și pacea încheiată la Cuciuc-Cainargi (un sat lângă Silistra), în 1774. Prin acest tratat, Rusia câștiga, în afară de unele teritorii dela Nordul Mării Negre, dreptul de protecție a creștinilor din imperiul otoman, fapt care era sortit să aibă însemnate urmări, căci Rusia căpăta în acest chip dreptul de a se amesteca în afacerile interne ale Turciei. Țările Române intrau sub protectorat rusesc și afară de aceasta Rusia capătă și dreptul să-și instaleze agenți diplomați (consuli) în ambele țări.

5. Răpirea Bucovinei [1775]. Pentru serviciile pe care le făcuseră Turcilor, grăbind și înlesnind încheierea păcii cu Rușii, Austriacii cerură acestora să le dea porțiunea din Nordul Moldovei, pe care au denumit-o *Bucovina*, după pădurile de fagi care creșteau acolo. Ei aduseră argumente mincinoase, pretextând că acest teritoriu ar fi făcut parte odinioară din Pocuția, provincie pe care o luaseră odată cu Galiția, în urma împărțirii Poloniei.

De asemenea ei pretindeau că Bucovina le era indispensabilă, deoarece le servea drept drum de trecere în Galiția. Văzând că argumentele acestea nu erau de ajuns, ei atraseră de partea lor pe generalul rus Rumianțov ca să lase Bucovina armatelor austriace și corupseră cu bani pe dregătorii turci, care închiseră ochii încuviințând răpirea însemnatei provincii.

În acest chip, această parte a teritoriului moldovenesc trecu sub

stăpânirea austriacă (7 Mai 1775), sub care stătu până în 1918. Boierii moldoveni, în frunte cu Domnul Grigore Alexandru Ghica, protestară împotriva acestei răpiri, dar glasul lor nici nu fu măcar ascultat. Ba încă acest protest îl costă pe Grigore Alexandru Ghica viața.

6. Războiul turco-ruso-austriac din 1787—1792. În 1792, Caterina a II-a și împăratul Austriei, Iosif al II-lea, puseră la cale un plan mareț pentru împărțirea Turciei. Rusia ar fi luat teritoriul până la Nistru, iar Austria Bosnia și Serbia. Restul țării din stăpânirea imperiului otoman ar fi alcătuit un nou imperiu bizantin, pus sub conducerea unui principe rus. În ce privește Moldova și Țara Românească, ele ar fi fost unite într'un stat liber, sub numele de Dacia, și conduse de un suveran creditor, care ar fi fost Rus. Această situație specială creată celor două Principate se explică prin aceea că, fiind situate în calea spre Constantinopol, stăpânirea lor alcătuia cheia de boltă a săpânirii Strâmtoarelor la care năzuiu deopotrivă atât Rusia, cât și Austria.

Din cauza provocărilor Caterinei, Turcii declarară în 1787 războiul Rușilor. De partea acestora trecură și Austriicii. Bătuți de generalul rus Suvarov, Turcii se retraseră peste Dunăre, în timp ce Moldova fu ocupată de Ruși, iar Țara Românească de Austriaci. Prezența armatei aliaților în Iași și București nu rămase fără influență asupra moravurilor clasei boierești. Se făceau petreceri la care luau parte și femeile, se introduseră dansurile apusene, vinurile franțuzești, precum și jocul de cărți. În 1791, Austriicii încheiară pacea dela Siștov prin care situația rămânea ca mai înainte. Prin pacea dela Iași (1792), Rușii câștigau toate ținuturile până la Nistru.

7. Războiul ruso-turc din 1806—1812. Pacea dela București. În 1806, Rusia țaristă provocă un nou război cu Turcii, care duse la o nouă ocupare a Principatelor de armatele rusești. Nutrind gândul să declare război Rusiei, împăratul francez, Napoleon, trimise în 1812 știri sultanului să nu facă pace cu Rușii. Infrânți, Turcii începură însă tratative.

Știindu-se amenințat de invazia lui Napoleon și voind să grăbească încheierea păcii, țarul Alexandru își redusese pretențiile, cerând doar

ținutului dintre Prut și Nistru. Turcii acceptară aceste condiții și încheiară pacea dela București (1812).

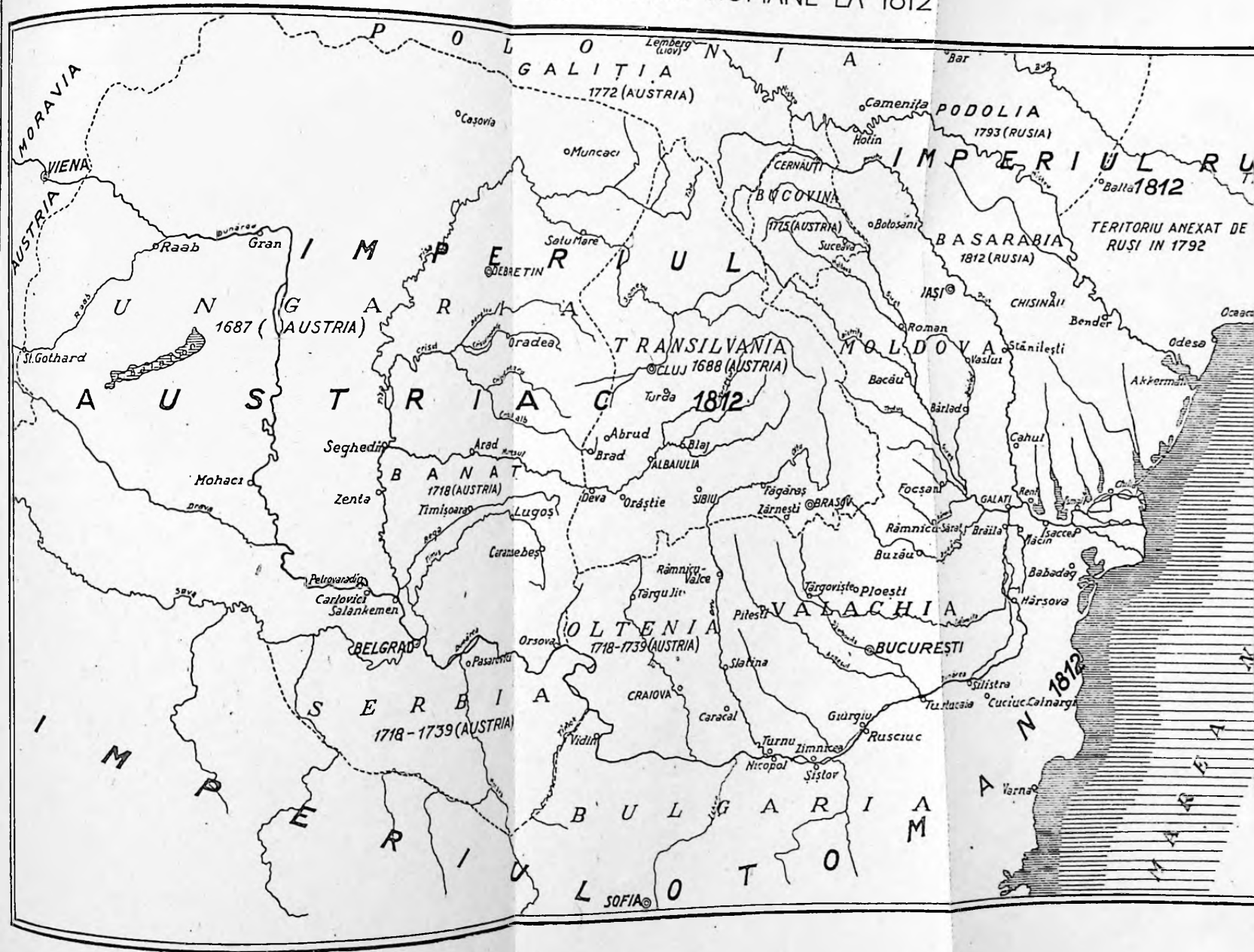
8. Starea politică, socială și economică în secolul XVIII-lea. Sub raport politic epoca „fanarioților” a însemnat pentru țările românești o mare decădere, deoarece Domnii erau acum simpli funcționari ai Porții. De sigur în general ei erau oameni învățați și cunoscători al limbilor și stărilor de lucruri din Apus, din care cauză, așa cum am văzut, unii dintre ei au încurajat cultura și au căutat să introducă unele reforme inspirate de ideile sociale și economice care circulau în Apusul Europei, dar cum toate acestea nu aveau nicio însemnătate pentru Turci, nu contribuiau cu nimic la întărirea poziției lor. Considerați ca simpli funcționari, situația lor era foarte umilitoare lipsit fiind până și de cele mai elementare atribute ale suveranității.

N'aveau voie să încheie tratate, nici să bată monetă. Domnii erau schimbați ori reconfirmați din trei în trei ani, cu care ocazie plăteau o sumă de bani pentru prelungirea domniei (*mucarerul mare*); pe de altă parte în fiecare an ei trebuiau să dea o sumă mai mică (*mucarerul mic*). Acest sistem îl stabiliseră Turcii încă din secolul al XVII-lea, dar acum îl impuneau cu și mai multă strictețe. Nici armată de țară nu mai aveau voie să întrețină, ci trebuiau să se mulțumească cu o gardă de Amăuți.

Ca unii care trăiseră multă vreme la Constantinopol, noii Domni au încercat și au izbutit să dea curții lor o înfățișare asemănătoare celeia a Sultanilor turci, care și ei o copiaseră pe cea bizantină. Astfel se introduse după modelul *osmano-bizantin* o etichetă foarte strictă, potrivit căreia rangurile se disting prin mărimea işlicelor care era proporțională cu gradul boieriei. Boierii se poartă cu capetele rase și se îmbracă în haine luxoase, împodobite cu blănuri scumpe. În același timp apar o serie de noi demnitari, copiați după cei din Sтамbul, care îndeplineau sau supravegheau îndeplinirea unor funcțiuni domestice pe lângă persoana Domnului: astfel *divictarul* are grije de cerneala Domnului, *lci-ciohodarul* îngrijește de papucii Măriei Sale, *cafegiul* îl pregătește cafeaua, în timp ce *narghileglul* și *clubucclul* se îngrijesc de tutun, *caftangiul* de caftanele cu care sunt îmbrăcați boierii, *Berberbașa* îl barbiereste, iar *Peskir-bașa* îi ajută la spălat. Dar toată strălucirea curții nu putea ascunde lipsa de autoritate a Domnilor care tre-

PRINCIPATELE ROMÂNE LA 1812

murau pentru tronul și viața lor în fața celor mai neînsemnați funcționari turci, îndurând cele mai înjositoare umilinți. De aceea ei „nu puteau avea altă preocupare decât aceea de a strânge cât mai repede cât mai mulți bani, pentru a-și plăti creditorii, pentru a se menține în favoarea Seraiului și pentru a-și constitui o rezervă destul de însemnată ca, la prima ocazie, să-și poată depune din nou cu sorți de izbândă candidatura la domnie”.

9. Organizarea socială cuprinde acum trei categorii: boierii, orășenii și țărani. Boierii sunt acum numai cei care îndeplinesc o slujbă, deci boieria este legată de funcție, fapt care a făcut ca funcțiunile să devină foarte căutate. Ei se împart în două categorii: boierii mari sau veliți, dela ban până la clucerul de arie și boierii de rangul al doilea, înglobând celelalte funcțiuni, amândouă scutite de impozite. Urmașii boierilor veliți care nu s'au putut ridica până la aceleași slujbe ca înaintașii lor poartă numele de neamuri și se bucură de aceeași scutire de bir, pe când mazilii, adică urmașii boierilor de rangul al doilea plăteau un bir special. Vieța socială a boierimii începe a se schimba, mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: sub influența moravurilor noi, de factură apuseană, aduse mai ales de ofițerii ruși, dintre care unii erau de origine franceză sau germană, manierele se cizelează, emanciparea femeilor face progrese, iar educația tinerilor boieri, încredințată acum preceptorilor francezi, este în mare progres față de aceea pe care o puteau primi în vremea când erau lăsați pe seama „pedagogilor” țigani. În schimb pătrund și anumite obiceiuri care au avut o înrâurire disolvantă cum au fost: jocul de cărți, luxul exagerat al îmbrăcăminții și mai ales lipsa de interes față de administrarea averii lor.

Moșiile începură să fie arendate de boieri, mai ales la Greci și la Evrei. Arendașii căutau să se îmbogățească repede pe spinarea țăranilor și înșelau pe boieri; uneori ajungeau să le ia chiar moșiile. Dintre acești arendași îmbogățiți s'au ridicat ciocoll, creațele a vremurilor fanariote.

Orășenii alcătuiți mai ales din meseriași și negustori, erau mai mult de origine străină și de proveniență recentă, așa că nu puteau juca niciun rol în viața politică. În schimb unii dintre ei, mai ales Evreii și Armenii, pentru a se bucura de un regim de protecție din partea

unui consulat, se declară supuși străini, mai ales austriaci, primind numele de „suditi” sau „untertani”. Cu încetul, datorită dezvoltării comerțului, viața orășenească ia un mai mare avânt, iar orășenii încep a fi să participe și ei la conducerea țării. Țăranii duceau o viață foarte grea; un observator englez din vremea aceea spune că: „nu există poate popor mai asuprit de un guvern despotice și mai strivit de biruri și de angarale, decât țăranii din Moldova și Țara Românească”. Obligați să plătească birul pe cap încă dela vârsta de 16 ani, să muncească în mod gratuit un număr de zile, care varia între 12 și 24, pe moșia boierului, să dea stăpânului său zeciuiala din toate produsele muncii sale, să facă transporturi gratuite pentru stăpânire și mai ales să dea găzduire, hrană și îngrijire gratuită funcționarilor în timpul deplasării, țăranii au fost reduși la ultima expresie a mizeriei.

Cu toate acestea sub influența obiceiurilor turcești s'au introdus în această vreme și oarecare inovațiuni fericite în domeniul igienei și al urbanismului. Astfel s'au înființat spitale în care asistența medicală se dădea în mod gratuit: alături de spitalul Colțea, ctitoria Spătarului Mihail Cantacuzino, Grigore Matei Ghica întemeiază în București spitalul Pantelimon, în timp ce în Moldova, Domnitorul Constantin Racoviță înființează în Iași spitalul Sf. Spiridon. Se face un început de canalizare, aducându-se apă de băut pe țevi instalate de meșteri specialiști numiți *suiulgi* și se construiesc băi; se începe pavatul străzilor cu lemn, fapt pentru care li se dă numele de *poduri* (*Podul Mogoșoaii*, *Podul Califei*, etc.); se iau măsuri pentru iluminatul orașelor cu felinare; în fine se institue paza de noapte îndeplinită fie de gardieni care ședea la răspântii numiți *culucii*, fie de străji, adică de gărzii mobile, care circula pe ulițe. Toate acestea inovațiuni reprezentau tot atâtea elemente de progres în viața orașelor noastre lăsând să se întrevadă zorile unei noi epoci.

Nici viața economică nu este în regres. În ce privește producția agricolă, „Țările românești produceau, după evaluările lui Wilkinson, circa zece milioane chile de grâu (chila avea 35 de litri), deși abia a șasea parte din terenul cultivabil era cultivat”. Pe lângă porumb și grâu ele mai produceau și orz. Nici comerțul nu a stagnat cu totul.

În ciuda vitregiei vremurilor, țările noastre își păstrară și în secolul al XVIII-lea bogăția în vite și continuară a face un întins export în Eu-

*o chila are 7 saci a 500L
circa 35 duble seculite*

*anli
a.F.*

ropa centrală, până în Germania. Danezii și Prusienii își cumpărau cai pentru armată dela noi. Oi foarte multe se vindeau la Constantinopol. Se exporta apoi vin în Ardeal, Polonia și Rusia, iar ceara și mierea noastră ajungeau până la Veneția. Cea mai mare parte a produselor exportate mergea însă la Constantinopol. În acest timp se ridică portul Galați. Am văzut că unii Domni au încercat să creeze o industrie, înființând fabrici de postav și de hârtie.

În acest secol negoțul nu îl făceau numai Românii, Grecii și Armenii, ci și negustorii turci din Turcia propriu zisă, sau din Asia Mică (Lazl), cum și Evreii.

Aceștia începură să pătrundă în orașele Moldovei după răpirea Bucovinei, deoarece se strecurau prin această provincie din Galiția. Ei slujeau de intermediari pentru comerțul cu țările occidentale, ocupându-se mai ales cu negoțul de produse fabricate și de lux. Negustorii din Țara Românească mai păstrau contactul direct cu Apusul, aprovizionându-se cu mărfuri la bălciul din Lipsca (dela acest oraș s'a dat numele străzii Lipscani din București).

Negustorii, ca și meseriașii, erau organizați în bresle sau *isnafuri*, care aveau în frunte un *staroste* și alcătuiau o adevărată forță economică. O mare parte din veniturile visteriei proveneau din impozitele pe bresle.

10. Cultura în epoca Fanarioșilor. Din cauza preponderenței, pe care începuse să o aibă limba grecească în timpul Fanarioșilor, atât la curtea domnească cât și în Biserică și administrație, cultura românească intră într'o epocă de adevărată decădere în timp ce cultura grecească cunoscă o înflorire neașteptată. Din cauza aceasta, literatura națională, care luase un așa mare avânt în secolul al XVII-lea, abia poate continua o existență lipsită de orice strălucire. Literatura religioasă are ca reprezentant mai de seamă pe Vartolomei Măzăreanu, care scrie și un istoric al mănăstirii Putna. Literatura istorică are oățiva reprezentanți, dar toți sunt cu mult inferiori cronicarilor din secolul precedent. Trebuie să pomenim totuși pe banul Mihail Cantacuzino care scrie o *Istorie a Țării Românești* dela 1215 la 1774 cum și Genealogia Cantacuzinilor.

Către sfârșitul secolului al XVIII-lea, apar însă, atât în Țara Românească cât și în Moldova, manifestări de poezie cultă sub influența

poporană, nea-grecescă și franceză. Această poezie de natură lirică își are ca reprezentant de seamă pe *Ienăchifă Văcărescu*.

O dezvoltare destul de însemnată ia în această vreme literatura populară. Acum se traduce pentru întâia oară *O mie și una de nopți* și *Pildele lui Esop*.

Dacă literatura și cultura românească sunt acum în stagnare, în schimb, puternic sprijinită de Domnii fanarioți, cultura grecescă înfățișează o mare înflorire. În școli „dascălii greci citeau cu învățăceii lor poemele omerice și tragediile lui Sofocle, dialogurile lui Platon și pe ceilalți clasici” (D. Russo). Datorită acestui fapt, feciorii de boieri români, care erau obligați să învețe în școlile grecești, ca să poată căpăta slujbe, intrau în contact cu vechea literatură și filosofie elenă. *Cu toate acestea școlile grecești nu au putut exercita o influență puternică asupra culturii noastre.*

Înflorirea culturii grecești în Principate s'a manifestat prin alcătuirea de opere câteodată destul de însemnate scrise în această limbă. Așa au fost bunăoară *Geografia Țărilor românești* a lui *Dimițrie Filippide*, care pentru prima dată întrebuințează termenul de *România*, sau *Istoria Românilor* scrisă de *Dionisie Fotino*. Tot acum își scrie vestitele sale poezii patriotul și poetul grec *Rigas*.

LECȚIA XXVIII

Vieața politică, religioasă și culturală a Românilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea

1. **Unirea Bisericii cu Roma (1701).** În urma luptelor cu Turcii, care s'au încheiat prin pacea dela Carlovici (1699), Austriacii au luat în stăpânire Transilvania, pe care o ocupaseră încă din 1691.

Pentru a câștiga pe Români de partea lui, împăratul încercă să-i atragă la catolicism, promițând preoților că le va îmbunătăți starea lor materială și socială. Propaganda a prins mai ales în rândurile preoților și încă din 1697 mitropolitul Teofil accepta în principiu unirea. Ea a fost încheiată de urmașul său *Atanasie Anghel*, printr'un act semnat la 7 Octombrie 1698 de cei 38 de protopopi amăgiți de făgăduelile Austriacilor care le promiteau privilegiul ca și preoților catolici. Prin acest act Românii admiteau cele patru puncte dogmatice ale credinței catolice: 1°. Supremația Papei asupra Bisericii; 2°. Purcederea Sfântului Duh dela Tatăl și dela Fiul; 3°. Cuminăcătura cu azimă; 4°. Existența purgatoriului. În schimb, Românii căpătau îngăduința de a-și păstra limba și ritualul de până acum în Biserică, iar preoții lor obțineau dreptul să se căsătorească. Ca privilegii, preoții căpătau scutirea de obligațiile iobăgiei cum și făgăduiala că vor fi considerați ca cetățeni ai statului în rând cu celelalte națiuni.

Această din urmă clauză a ridicat împotriva Românilor uniți pe toate celelalte națiuni privilegiate ale Transilvaniei (Unguri, Sași, Secui).

Dar împotriva unirii s'au ridicat și o mare parte din Românii ardeleni, care rămăseseră credincioși ortodoxiei. Incurajați mai ales de Brâncoveanu, ei se împotrivesc unirii și își aleg alt episcop, pe *Ioan Tirca*. Din cauza aceasta au izbucnit mari frământări între Românii ardeleni. Apariția călugărului *Visarion Sarai*, a călugărului *Sotronie*, a protopopului *Ion din Sadu*, a multor preoți și țărani ortodocși a în-

semnat semnalul luptei împotriva unirii, care a durat mai bine de 60 de ani și a dat naștere la prigoniri.

Conducătorii ortodocșilor au început să fie persecutați, închiși și chinuți de Austriaci. Atunci ei au început să se adreseze marelui puteri ortodoxe, Rusia, cerându-i să intervină în favoarea lor. Mulți din ei au trecut munții și s'au așezat în Principate.

Poporul românesc din Ardeal rămăsese în marea lui majoritate (peste două treimi) ortodox. Abia după intervenția țarinei Elisabeta, Austriacii le-au încuviințat să aibă un episcop care era Sârb. Tocmai la 1809 au putut să aibă un episcop român, pe Vasile Moga.

În urma unirii, Austriacii au desființat mitropolia dela Alba-Iulia și au stabilit un episcop greco-catolic (așa se numia episcopul unit) la Făgăraș, de unde mai târziu s'a mutat la Blaj.

2. Episcopul Ioan Inocențiu Micu-Klein (1730—1751). Deși Românii se uniseră cu Biserica papală în vederea îmbunătățirii soartei lor, totuși ei se văzură în curând înșelați în speranțele lor, căci Austriacii nu făcură mai nimic în această direcție, din cauza împotrivirii magnaților Unguri, care voiau să țină pe Români mai departe în iobăgie. În 1730 ajunge episcop unit Ioan Inocențiu Micu-Klein. Fără să fie prea învățat, Micu era om dintr'o bucată, dârz și iubitor de neam. Văzând că Românii nu primesc nimic din cele făgăduite la unire, el se duse la împărăteasa Maria Theresia, și-i expuse cererile Românilor uniți.

Ei cereau desființarea iobăgiei, egalitate de dreptur cu celelalte națiuni ale Ardealului, dreptul de a ocupa funcțiuni, cum și făgăduința pentru episcopul unit de a face parte din dieta Transilvaniei. Împărăteasa Austriei, Maria Theresia, trimise aceste cereri, în fruntea cărora era recunoașterea ca a patra „națiune” Dietei ardelenene la Cluj. Aci doleanțele Românilor stârniră protestele furioase ale magnaților Unguri și ale Sașilor. Când Inocențiu se duse la dietă spre a apăra personal Interesele Românilor, magnații Unguri se înfuriară atât de mult, încât voiau să-l arunce pe fereastră, nu-l lăsară să vorbească și-l alungară.

„Episcopul și clerul unit — spuneau aceștia — cer niște lucruri pe care nimeni nu le-a mai cerut vreodată dela străbunii noștri și nu le va putea cere nici dela urmașii noștri. Cer aceea ce păgubește în

gradul cel mai mare privilegiile și scutițele cele mai vechi dobândite de la regi și principii. Cer aceea ce vatămă sancțiunile pragmatice ale regatului . . . Cer ceva ce răstoarnă din temelie drepturile și libertățile avute până acuma, în pace, din partea națiunilor patriei. Cer ce, de fapt, clatină și turbură întreg sistemul acestei țări păstrat până acum în ordine bună, atât în cele religioase, cât și în cele politice și economice. În fine cer aceea ce clerului și plebei valahe, după firea ei prea bine cunoscută, nu i se cuvine niciodată.

La aceste cereri numai auzite și foarte însemnate ale episcopului, nouă, staturilor care am venit la această Dietă nu ne este iertat a răspunde, nefiind autorizați și pregătiți a ne declara într'o chestiune atât de importantă și de neașteptată".

Intors la Blaj, Klein convocă în anul 1744 un sinod în care puse întrebarea dacă nu trebuie să se desfacă unirea.

Acuzat apoi de dușmanii săi, el fu reclamat la Viena și plecă într'acolo să se desvinovățească de o serie întreagă de acuzațiuni ce-i născociseră dușmanii.

Văzând însă că va fi judecat, fu silit să plece din scaun, să ceară drepturile la papa dela Roma.

A murit departe de țară, la Roma, după douăzeci de ani de exil, fără să fi obținut dreptatea pe care atât de mult a dorit-o pentru neamul său.

Iniințarea celor două regimente românești de graniță transilvană și organizarea lor pe temeiul Regulamentului publicat de Maria Theresia (1766), a dat voie țaranilor români să facă parte din ele și le-a deschis noi perspective.

Astfel, cei care făceau parte din ele erau scoși de sub regimul feudal și erau înglobați regimului militar. Ei erau scutiți de iobăgie, deveneau proprietari, contribuind astfel la sporirea numărului țaranilor liberi.

Acesta a fost singurul folos real câștigat de Români în această vreme.

3. Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan [1784]. După moartea Mariei Theresia, se sui pe tronul Austriei fiul ei, *Iosif al II-lea* (1780—1790). Iosif al II-lea era un om cu principii înaintate. Pătruns de ideile umanitare, pe care filosofii francezi începuseră a le pune în circulație, el căută să facă un șir întreg de reforme sortite să ducă la ridicarea

claselor năpăstuite din statele imperiului. Astfel Iosif al II-lea desființă iobăgia în statele de sub ascultarea Austriei. În Transilvania, provincie pe care o vizitase în trei rânduri (1773, 1783, 1786) putând în acest chip să-și dea seama de starea jalnică a țăranilor români, reforma lui a fost însă puternic combătută de magnații Unguri, care l-au împiedicat să desființeze iobăgia.

Bunăvoința arătată de împărat a făcut să se înfiripeze în sufletele Românilor speranța într'o soartă mai bună. Cu nădejdea în bunăvoința împăratului, Românii din munții Zarandului, Moții, au trimis la Viena mai multe solii, cu însărcinarea de a se plânge suveranului și de a cere încetarea împilărilor pe care le sufereau dela nobilii unguri. Dintre deputații trimiși la împărat, cel mai desghețat și mai dârz era Vasile Nicola Ursu din Albac. Lui i se spunea și Horea. Horea fu primit de împărat cu bunăvoință. Văzând însă că ordinele date de acesta nu sunt executate de nobilii unguri, Horea, împreună cu alți doi tovarăși, Cloșca și Crișan, ridică poporul în toamna anului 1784 și se răsculă împotriva nemeșilor unguri. Țăranii se aruncau asupra castelelor și le dădeau foc; pe nobilii îi omorau, răzbușând toate suferințele și umilirile îndurate de-a-lungul atâtor veacuri de iobăgie. Inspăimântați de proporțiile răscoalei, magnații Unguri cerură ajutorul armatei împărătești, care, din ordinul împăratului, până atunci nu intervenise. În cele din urmă, ea fu silită să intervină pentru a oprî întinderea răscoalei. La venirea armatei împărătești, cu care Românii nu aveau nimic și împotriva căreia nici nu se gândeau să lupte, cetele țărănești se risipiră, iar Horea, Cloșca și Crișan se ascuseră în păduri. Trădați de niște foști tovarăși, cei trei șefi români fură prinși și închiși în temnița din Alba-Iulia. Puțin în urmă ei fură judecați și osândiți la moarte prin frăgere pe roată. Crișan s'a spânzurat în închisoare, iar Horea și Cloșca suferiră cu curaj chinurile morții pe roată, la 28 Februarie 1785.

Răscoala lui Horea a avut în primul rând un caracter social, pentru că ea pornise din nemulțumirile iobagilor apăsați de nobilii; dar ea a avut și un caracter național, căci țăranii răsculați erau Români, iar nobilii, Unguri.

Țăranii înșiși își dădeau seama de caracterul național al conflictului ce-i despărțea de stăpânii și dușmanii lor și ei spuneau aceste cuvinte, uimitoare pentru acea vreme: „Țara aceasta e a Românilor și

dacă vom căpăta arme în mâni, vom alunga pe toți Ungurii". În urma acestei răscoale, împăratul a dat ordine severe pentru îmbunătățirea soartei iobagilor totuși desființarea iobăgiei, așa cum o visase și o voise el, nu putu fi îndeplinită în mod integral decât mai târziu.

Întradevăr în August 1785 împăratul Iosif al II-lea a desființat iobăgia, înlocuind termenul de iobag cu cel de „colon”, dar împotrivirea latifundiarilor a reușit să zădărnicească înfăptuirea acestei reforme îndată după moartea împăratului (1790).

Tot Iosif al II-lea a stăruit să se deschidă mai multe școli pentru luminarea poporului român. Astfel a sporit numărul școalelor prin satele românești din Transilvania și Banat.

4. Supplex libellus Valachorum (1791). După moartea lui Iosif al II-lea, încercarea nobililor de a suprima reformele făcute de împărat provocă o puternică reacțiune a Românilor uniți și neuniți, care alcătuind un memoriu îl înaintară noului împărat Leopold al II-lea (1791). În acest memoriu, numit *Supplex libellus Valachorum*, Românii își formulă postulatele naționale-politice în următoarele puncte:

1. Să nu mai fie întrebuințate la adresa Românilor numirile odioase de „tolerați”, fiind nedemne și injurioase. Națiunea română să fie reasezată în folosință tuturor drepturilor civile și politice.

2. Națiunii române să i se restituie între celelalte națiuni transilvane locul pe care l-a avut înainte de anul fatal 1437, când s'a făcut acea „Unio trium nationum”.

3. Clerul, nobilimea și poporul român să se bucure de aceleași drepturi și avantajii ca și clerul, nobilimea și plebea națiunilor, care constituiesc „sistemele unirii”.

4. În dieta țării și ca funcționari publici să fie admiși și Românii în număr proporțional.

5. În toponimie, paralel cu numirile ungurești și germane, să se dea și numiri românești.

6. Să se declare, că locuitorii Principatului, fără nicio deosebire de națiune sau religie, trebuie să fie împărțășiți de beneficii și de libertăți egale și să poarte în măsura puterilor, sarcini egale.

Să se îngăduie ținerea unui congres național românesc în care să se aleagă deputați, care să reprezinte și să apere cauza națiunii ori unde ar cere trebuință.

Memoriul se întemeia deci pe drepturile noastre istorice. Ca și în alte dăji, împăratul înaintă acest memoriu dietei transilvane, care, în răspunsul dat împăratului, tăgădui originea română a Românilor ardeleni spunând că „Românii sunt niște venetici adunați din provinciile mărginașe, care s'au așezat în Ardeal”. Dreptate nu li se făcu Românilor nici de data aceasta.

Totuși prezentarea acestui memoriu *înfățișează prima manifestare națională a Românilor din Ardeal*, căci el reunește laolaltă pe greco-catolici și ortodocși în lupta lor împotriva stăpânilorilor, luptă care se întemeia acum pentru prima dată pe afirmarea dreptului istoric.

5. Cultura românească în Ardeal. Școala ardeleană. Dacă unirea Bisericii române cu cea catolică avusese urmări nenorocite pentru Românii ardeleni, pentrucă îi desbinase, totuși ea dădu roade folositoare pe alt tărâm, și anume cel cultural. Intrădeavăr, mulțumită unirii se deschiseră școale de învățătură pentru Românii uniți care voiau să se facă preoți. În aceste seminarii se învăța limba latină, care era aceea a Bisericii catolice. Centrul școalelor românești de teologie era la Blaj și unul dintre sprijinitorii de seamă ai învățământului românesc a fost episcopul *Petru Pavel Aron*. Cei care se distingeau în aceste școli erau trimiși apoi ca bursieri la învățătură înaltă în școlile superioare din Viena și Roma. Aci ei adânceau studiile clasice și aprofundau, pe lângă teologie, cunoașterea limbii latine și a istoriei. Mulțumită acestor studii înalte făcute în străinătate, învățații ardeleni au ajuns să-și dea seama de originea nobilă a neamului nostru și să înțeleagă că Românii se trag din marele popor roman. Studiile temeinice ale învățaților ardeleni și răspândirea concluziilor lor atât de însemnate pentru poporul românesc au dat naștere unei întregi mișcări culturale, cunoscută sub numele de *școală ardeleană*. Frunzații acestei școale au fost *Samuil Micu-Klein* (1745—1806), nepotul episcopului *Inocențiu*, *Petru Maior* (1760—1821) și *Gheorghe Șincai* (1754—1816), toți trei învățați de seamă care au lăsat scrieri filosofice și istorice. În aceste scrieri ei caută să scoată în evidență, prin cercetarea științifică a izvoarelor istorice și a limbii românești, originea română a neamului și a limbii noastre.

Insușindu-și ideile enunțate mai înainte de cronicarii din secolul precedent asupra originii române și a continuității poporului român în Da-

cia, învățații ardeleni, printr'o cercetare științifică temeinică, pun aceste idei într'o lumină cu totul nouă.

Cele mai însemnate dintre operele filosofice ale învățaților ardeleni sunt: *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, scrisă de Samuil Micu-Klein și Gheorghe Șincai și *Lexiconul dela Buda* (1825), redactat în cea mai mare parte de Samuil Micu și Petru Maior. Prin aceste opere, cât și prin altele mai puțin însemnate, filologii români nu căutau numai să scoată în evidență latinitatea limbii românești, ci și să o purifice de toate cuvintele de origine străină, pentru a o apropia cât mai mult de limba latină. În același scop ei au părăsit alfabetul cirilic și au început să scrie cu litere latine. Din cauza acestei tendințe de latinizare a limbii noastre, tendință comună mai tuturor reprezentanților școlii ardeleni, această școală a fost supranumită *școala latinistă*.

Spre deosebire de cronicile din secolul al XVII-lea, operele istorice din această vreme, sunt scrise în primul rând pentru a legitima istoricește drepturile Românilor, contestate de Unguri și de Sași care tăgăduiau originea romană și continuitatea poporului nostru în Dacia.

Opera de căpetenie creată de învățații latiniști este *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* (1812), scrisă de Petru Maior, care arată cu mult spirit critic și multă erudiție temeiurile originii noastre și ale continuității Românilor în Dacia.

Alături, de această operă a lui Petru Maior, trebuie pusă *Cronica Românilor și a mai multor neamuri scrisă în timp de mulți ani de Gheorghe Șincai*. Această cronică este o vastă adunare de material privitor la istoria Românilor. Ea n'a văzut lumina tiparului decât foarte târziu, în 1853, în Moldova, deoarece în Ardeal cenzura ungurească a interzis-o.

Activitatea școlii ardeleni a avut însemnate urmări nu numai pentru mișcarea culturală românească din Ardeal și Principate, ci pentru desfășurarea istoriei noastre politice.

Ideile capitale ale scrierilor învățaților latiniști au început să se răspândească tot mai mult, întâi în Ardeal, apoi în Principate, contribuind în chip deosebit la trezirea și apoi la întărirea simțământului național. Fără activitatea școlii ardeleni, formarea mișcării naționale cum și realizarea ei, adică revoluțiile din 1848, Unirea din 1859 și Unirea cea mare din 1918, n'ar fi fost cu puțință.

LECȚIA XXIX

Deșteptarea națională a Românilor din Principate. Revoluția lui Tudor Vladimirescu. Primii Domni pământeni

1. Ideile revoluției franceze în Țările Române. În urma războaielor și cuceririlor realizate în timpul Republicii și apoi pe vremea lui Napoleon, ideile de libertate și egalitate puse în circulație de revoluția franceză au început să se răspândească la toate popoarele Europei și au ajuns și până în țările noastre. Ideile revoluționare s'au răspândit însă și prin alte mijloace, bunăoară prin agenții francezi sau străini care simpatizau cu revoluția. În țările noastre, principiile revoluției franceze au fost propagate mai mult de refugiații revoluționari din Polonia și Rusia, precum și de Francezii care veneau la noi ca institutori în casele boierești sau chiar ca negustori. În 1798, Franța numi consul în Principate pe Fleury, un aprig propagandist al ideilor revoluției franceze. Aceste idei luau însă la noi, ca și la mai toate popoarele subjugate altor neamuri, caracterul unor năzuințe către libertatea națională.

La noi ideea de libertate era sortită a trezi un ecou cu atât mai mare cu cât țările noastre erau subjugate de trei stăpâni: Fanarioși, Turci și Ruși. Năzuința către libertate se afirmă pentru prima dată la noi în memoriul făcut de boieri în 1792, cu ocazia păcii dela Iași. Prin acest memoriu se cerea Sultanului înlăturarea Fanarioșilor, dreptul Țărilor de a-și alege Domni pământeni și de a-și crea o oaste națională, cum și retrocedarea raialelor turcești care aparținuseră în trecut Principatelor.

Memoriul acesta nu a avut însă niciun succes, deoarece Sultanul nu a îndeplinit cererile boierilor.

2. Trezirea sentimentului național prin școală. Gheorghe Lazăr și Gheorghe Asachi. La trezirea sentimentului național la noi a contribuit în mare măsură opera de propagandă realizată în Țara Românească de un reprezentant al școlii ardeleni, Gheorghe Lazăr, iar în Moldova activitatea culturală a lui Gheorghe Asachi.

Născut la Avrig în Ardeal, Gheorghe Lazăr (1781—1822) a studiat la Cluj și la Viena ingineria, teologia și filosofia. Prigonit din cauza sentimentelor lui românești, el părăsește în 1816 Sibiul, unde fusese numit profesor, și vine la București. Sprijinit de mai mulți boieri, el înființează, cu toată opunerea profesorilor greci dela școala domnească, o școală de inginerie la Sfântul Sava. Pe lângă matematici, Gheorghe Lazăr predă gramatica românească, filosofia, retorica, istoria și cu atâta suflet, încât în curând el își câștigă un mare număr de elevi, care îi ascultau cu deosebită râvnă învățăturile. Acești elevi putură să cunoască și să-și însușească, mulțumită profesorului lor, ideile școlii latiniste.

După moartea lui Gheorghe Lazăr, care în 1821 se întoarce în Ardeal, elevii săi, *Eufrosin Poteca*, *Petrache Poenaru* și *Ioan Heliade Rădulescu*, duseră mai departe școala întemeiată de profesorul lor, propovăduind cu același zel ideile de libertate națională și egalitate care vor da roade abia în vremea generației următoare.

În Moldova, mitropolitul *Veniamin Costache*, un mare sprijinitor al învățaturii românești, întemeiază la Socola, lângă Iași, un seminar, în fruntea căruia puse în 1820 pe Gheorghe Asachi (1788—1869).

Acesta studiasse la Liov, la Viena și în Italia, unde avusese ocazia să cunoască și să se pătrundă de ideile revoluționare foarte răspândite printre Italiani, popor care trăia și el pe atunci sub jugul străin. Îndată ce se întoarce în țară, Asachi începu prin numeroase scrieri o înimoasă activitate culturală sortită să trezească sentimentul național.

Încă din 1815 el întemeie la Iași o școală de *ingineri hotarnici*, unde, ca și Gheorghe Lazăr în București, predă nu numai matematicile, ci și limba și istoria patriei. La seminariul din Socola a adus profesori ardeleni, care aduceau cu ei ideile naționale ale școlii ardeleni.

Prin activitatea școlilor românești întemeiate de Gheorghe Lazăr și Gheorghe Asachi, ideea de libertate națională se răspândește și la Ro-

mânii din Principate, ajutând astfel la pregătirea generației de luptători careia i se va datorî eliberarea de sub jug străin și apoi unirea Românilor.

În pregătirea acestei generații, revoluția franceză, a cărei înrăurire începuse să se simtă și la noi, va avea și ea rolul ei și încă unul destul de însemnat.

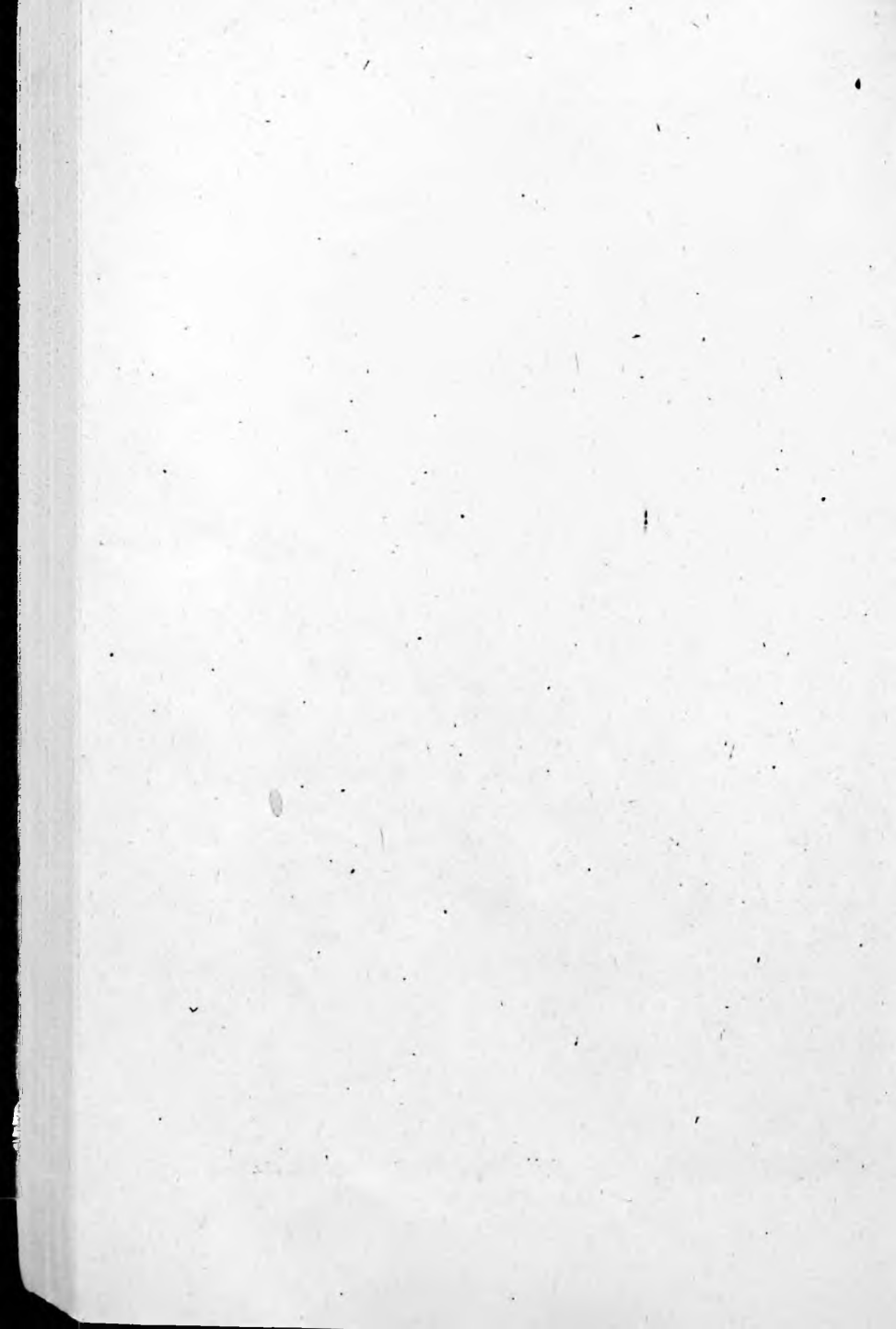
Dar pe când mișcarea culturală românească și ideile revoluției franceze trezeau conștiința națională a clasei culte boierești, suferințele poporului nostru ridicau din rândurile sale un liberator, pe Tudor Vladimirescu.

3. Tudor Vladimirescu. Tudor Vladimirescu era fiu de moșnean din satul Vădămiri (jud. Gorj). După ce a învățat carte cu preotul din sat, a trecut la Craiova și apoi a fost luat în casa boierului Glogoveanu, unde a căpătat cunoștințe mai înalte. Cu timpul a ajuns vâtaf de plaiu în Mehedinți. În vremea războiului ruso-turc din 1806—1812, Tudor își alcătuipe o trupă de panduri (ostași olteni) și luptase de partea Rușilor. El arătase o vitejie atât de mare, încât țarul îl răsplătise cu gradul de locotenent în armata rusă și cu decorația Sf. Vladimir. Mulțumită acestei împrejurări, Tudor fusese primit în rândul boierilor de starea a treia, cu rangul de sluger. După încheierea păcii dela București (1812), el plecă la Viena, fiind trimis de boierul Glogoveanu. Aci stătu mai mult timp și avu ocazia să afle multe lucruri asupra evenimentelor din Europa de Apus, căci tocmai pe atunci se întrunise congresul care trebuia să reglementeze soarta Europei, după căderea lui Napoleon. Mai târziu Tudor se reîntorse în țară, unde Caragea Vodă îi redete slujba de vâtaf de plai. Tudor Vladimirescu nutrea o deosebită dragoste pentru cei mici și năpăstuiți și simția adânc nedreptățile făcute țărănimii. Deseori, în procesele țărănilor, pe care le apăra la divan, el avusese ocazia să constate lipsa simțului de dreptate și nepăsarea boierilor față de necazurile și suferințele țărănimii. Țăran el însuși, Tudor își păstrase sufletul țărănesc, deși ajunsese în rândul boierilor. Aspru, nu râdea niciodată și mândru, Tudor era totuși adânc religios. Din prăzile luate dela Turci în timpul războiului ruso-turc, zidise o biserică la Preajna (jud. Mehedinți), unde se păstrează zugrăvit chipul lui. Pe boierii și ciocoi care împilau țărănimea îi ura de moarte și îi disprețuia din tot sufletul.

Tudor Vladimirescu.

4. Eteria și mișcarea pentru eliberarea Greciei. Ideea de libertate pusă în circulație de revoluția franceză avu un mare răsunet și la Greci. Sufletul mișcării de redeșteptare a Grecilor fu poetul Rigas, care a alcătuit scrieri și proclamații revoluționare, și a compus chiar un marș patriotic revoluționar imitat după la *Marseillaise*.

Deși Rigas a fost ucis de Turci, totuși activitatea lui a avut un rol deosebit de însemnat în trezirea conștiinței naționale a poporului grec. Țările noastre, în care Grecii aveau situația de conducători, au devenit centrul luptei pentru libertatea lor națională. În 1814 se înființase la Odesa o societate, *Eteria*, cu scopul de a lupta pentru liberarea Grecilor de sub stăpânirea otomană. La această societate, care era secretă, se asociază o mulțime de Greci din Principate, ba chiar și unii boieri români. Ea a fost sprijinită și de unii dintre Domnii fanarioți, cum a fost *Mihail Șuțu*, Domnul Moldovei (1819—1821). În fruntea acestei mișcări era *Alexandru Ipsilanti*, Grec înrudit cu familia fanariotă care domnise în Țările noastre, dar care ajunsese general în armata rusească. De altfel mișcarea era bine văzută de Ruși. Incurajați de răscoala care izbucnise în 1820 în Italia, eteriștii se hotărâră să înceapă răscoala contra Turcilor. Ipsilanti strânse în Basarabia un corp de oaste, amestec de Arnăuți, Greci, Bulgari și Sârbi, oaste numită *Zavera* (luptătoare pentru credință; acest nume a ajuns mai târziu de bațjocură, din cauza jafurilor pe care le săvârșeau acești soldați de adunătură). Domnul Moldovei, *Mihail Șuțu*, trecuse de partea eteriștilor, pe când cel al Munteniei, *Alexandru Șuțu*, era împotriva lor. În schimb căpeteniile Arnăuților din București, *căpitanul lordache* și *Bimbașa Sava*, fuseseră câștigați de Ipsilanti. Cu *căpitanul lordache*, care era un înfocat partizan al Eterlel, Tudor Vladimirescu legase prietenie încă de pe când era la Viena și chiar se înțelesese cu acesta ca atunci când Eteriștii vor porni revoluția, să ridice și el steagul răscoalei.

5. Răscoala lui Tudor Vladimirescu (1821). În Ianuarie 1821 murind Domnul fanariot Alexandru Șuțu, Tudor plecă din București în Oltenia, hotărît să înceapă mișcarea la care se gândea de mult.

După ce strânsese o oaste de panduri, la care se adăugară cete de Arnăuți și Bulgari, Tudor ocupă mănăstirile întărite și dădu o procla-

mație prin care chema poporul la luptă pentru dreptate, la luptă împotriva boierilor și Grecilor, „lipitorile care sug sângele poporului”.

Iată ce spunea el în proclamație: „Nici o pravilă nu oprește de a întâmpina răul cu rău... pe balaurii care ne înghite de vii, căpeteniile noastre zic... , până când să-î suferim a ne suga sângele din noi? Până când să le fim robi?... Veniți dar, fraților, cu toții, ca cu răul să pierdem pe cei răi, ca să ne fie nouă bine... și iarăși să știți că nimeni dintre noi, nu e slobod, la vremea aceasta a adunării obștei folositoare, ca să se atingă măcar de un grăunte de binele, sau de casa vreunui neguțător, orășean sau țaran, sau de alt al vreunui locuitor; decât numai binele și averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri să se jefuiască...”

Tudor nu se ridicase, așa cum nădăduiau eteriștii și Ipsilanti, care îl socotea aliatul său, împotriva stăpânirii turcești: el se răsculase împotriva asupritorilor țaranului român, fie ei Români, Turci ori Greci. Împotriva lor el ridica adunarea poporul, al cărei conducători aveau să hotărască asupra pedepselor ce ar avea să primească vinovații. *Revoluția lui Tudor a fost așa dar o revoluție populară care tindea să instaureze dreptatea socială.* După moartea lui Alexandru Șuțu, conducerea statului fusese luată de un consiliu de boieri care nu înțelegeau de loc rostul mișcării lui Tudor. Acești boieri îi trimiseră scrisori de mustrare apoi Arnăuți, care însă în loc să-l aresteze, trecură de partea lui.

La scrisorile boierilor el răspundea că va înceta răscoala dacă vor înceta jafurile din țară: „Fiindcă norodul nu cere altceva, decât numai o dreptate ce poate fi folositoare și tagmei boierești”.

După ce ajunse să cuprindă toată Oltenia, pe care o cârmuia acum prin oamenii lui, el trimise condițiile sale divanului.

Tudor cerea alungarea Fanarioșilor, înlocuirea lor cu Domni pământeni numiți de Sultan, crearea unei armate naționale și a unei adunări obștești a țării a cărei sarcină principală să fie stabilirea și repartizarea impozitelor. Văzând că boierii, nici nu se gândeau să îndeplinească reformele cerute de el, Tudor trecu Oltul și înainte spre București.

La 17 Martie 1821, el ajunse la București și își așeză tabăra la Cotroceni. O parte din boieri fugiseră la Brașov, dar alții, în frunte cu mitropolitul Dionisie Lupu, i se supuseră. El alcătui un divan dintre

ei și cu ajutorul lui începu să administreze țara. Poporul ca și ostașii îi spuneau lui Tudor „Domnul Tudor”, socotindu-l ca Domn adevărat al țării. El făcu o petiție la Poartă, pe care o iscălirea și boierii, cerând înlăturarea domniilor fanariote și o comisie de cercetare din partea sultanului. Peste zece zile veni și Ipsilanti la București și își așeză tabăra la Colentina.

El trecuse Prutul la 22 Februarie cu cetele lui și pătrunsese în Moldova, al cărei Domn, Mihail Șuțu, fugise în Rusia. Din cauza prădăciunilor cumplite pe care le făceau zavergii, o parte din boieri fugi în Bucovina, iar alții cereau intervenția Turcilor. Prădând și jefuind, Ipsilanti înaintase până la București. Văzând că Rușii nu-i dau niciun ajutor, căci țarul se declarase împotriva revoluției, Ipsilanti se gândi să facă din Țara Românească și Moldova baza de operații în războiul cu Turcii.

Ajuns la București, Ipsilanti încercă să atragă pe Tudor de partea lui, crezându-l partizan al Eteriei, așa cum îl crezuse și căpitanul lordache.

În întrevvedere pe care Ipsilanti o avu cu Tudor la București, situația se lămurii. Tudor ceru lui Ipsilanti să treacă Dunărea, așa cum făgăduise, arătând că el nu s'a răsculat împotriva sultanului, ci împotriva Grecilor și a boierilor asupritori. Ipsilanti nu mai avu curajul să rămână la București și se retrase la Târgoviște. Tudor mai rămase în București, conducând țara, până ce află că oastea turcească a trecut Dunărea și se îndreaptă spre capitală. Pe boierii, pe care îi bănuia de trădare (unii din ei trecuseră de partea lui Ipsilanti), îi închisese, dar îi liberă mai pe urmă. Aflând de înaintarea Turcilor, el se hotărî să se retragă în Oltenia, sperând că va putea să reziste în mănăstirile provinciei, pe care le întărise și aprovizionase, până când Turcii vor da țării drepturile cerute.

În ziua de 15 Mai el părăsi Bucureștii, îndreptându-se spre Pitești. Căpitanul lordache, omul lui Ipsilanti, care devenise dușmanul lui Tudor de când acesta era împotriva Eteriei, îl prinse prin trădare la Golești. Căpitanii lui Tudor, mai ales cei de origine bulgară, erau nemulțumiți din cauza severității cu care acesta pedepsea cea mai mică abatere dela disciplină și de aceea se înțelesesă să-l dea pe mâna eteriștilor. La 21 Mai, lordache luă pe Tudor din mâna căpita-

nilor vânzători și îl predete lui Ipsilanti, care dădu ordin ca „Domnul” român să fie ucis (27 Mai 1821).

Nici eteriștilor nu le-a mers bine. Ei fură bătuți de Turci la Drăgășani și împrăștiati. Ipsilanti fugi în Austria.

Resturile eteriștilor fură măcelărite în Moldova; la Sculeni și Secul, unde fu ucis și căpitanul lordache.

Răscoala eteristă și ocupația turcească ce i-a urmat a avut ca urmare o nouă pradare a țărilor; mii de gospodării fură distruse și locuitorii regiunilor ocupate luară fuga, neîntorcându-se îndărăt decât după sfârșitul zaverei și ocupației turcești.

Răscoala lui Tudor Vladimirescu a fost o răscoală țărănească pentru dreptate. Ea are deci un caracter social; cu toate acestea, prin faptul că Tudor se ridicase și împotriva Grecilor care asupreau poporul și luptase pentru înlăturarea lor, răscoala lui înfățișează și un caracter național.

După cum arată istoricul N. Iorga, Tudor era pentru guvernarea țării prin țărani, iar nu pentru acordarea unor reforme care să le îmbunătățească soarta, așa cum vor face mai târziu revoluționarii hrăniți cu ideile liberale ale revoluției franceze. Așa se explică de ce Tudor nu a fost înțeles de boieri, care sprijineau mai degrabă mișcarea eteristă, influențată direct de ideile revoluționare apusene.

6. Acțiunea boierilor și domniile pământene. Primul proiect de constituție. Boierii refugiați, ca și cei rămași în țară stăruind la Poartă să se numească din nou *Domni pământeni*. Impotriva boierilor mari, care luptau pentru mărirea privilegiilor, se ridicară boierii mici, care erau pătrunși de ideile liberale ale timpului. În vederea luptelor pentru libertatea națională, unii dintre aceștia se asociază ca și carbonarii italieni; de aci și numele de *Cărvunari*, care li s'a dat. Dintre acești Cărvunari s'au ales boierii care au întocmit *constituția din 1822*. Această constituție prevedea ca reprezentant al voinții țării *statul obștească*, căruia Domnul trebuia să i se supună; Domnul urma să fie *inviolabil*. De asemenea se prevedea *libertatea cetățenilor și egalitatea lor în fața legilor*. Se mai prevedea *exproprierea moșiilor și interzicerea pentru străini și Evrei de a cumpăra imobile*. Această constituție avea însă un caracter *oligarhic*, deoarece dădea conducerea țării numai pe mâna boierilor.

În cele din urmă stăruințele acestor boieri avură succes și Poarta numi Domni pământeni în Moldova pe Ioan Sandu Sturza, boier mai mic, iar în Muntenia pe Grigore Ghica, nepotul fostului Domn ucis de Turci.

7. Grigore Ghica și Ioan Sandu Sturza. Acești doi Domni au ținut tronul până în 1828, când a izbucnit un nou război ruso-turc. Domnia lor s'a desfășurat în condiții destul de grele, deoarece țara trebuia refăcută. Ei se sprijineau pe boierii mici și de aceea aveau de luptat cu pretențiile boierilor mari, care protestau atât la Sultan, cât și la Țarul rusesc, împotriva noii întocmiri a Țărilor. Întradevăr boierii mari își vedeau amenințate privilegiile și nu le conveneau Domnii care reprezentau noile curente. În Moldova în deosebi, Ioniță Sandu Sturza a avut de luptat cu marii boieri, în fruntea cărora era Mihail Sturza. Din cauza opunerii lor și a amestecului Rușilor, constituția întocmită în 1822 n'a putut fi aplicată.

La 1826, a intervenit între Rusia și Turcia convenția dela Akkerman, prin care se stabilea ca Domnii Țărilor să fie aleși de divanul boierilor pe timp de șapte ani. De asemenea li se acorda boierilor privilegiile mai numeroase. Prin această convenție, Rusia își asigură dreptul de a interveni direct în afacerile țărilor noastre, deoarece Domnii erau puși sub controlul consulilor ruși.

Atât Grigore Ghica, cât și Ioniță Sandu Sturza au adus îmbunătățiri administrației, au făcut școale românești și au încurajat plecarea tinerilor la învățătură în Apus. Ei au luat și o măsură deosebit de însemnată, instituind sechestrul asupra veniturilor mănăstirilor spre a împiedica trimiterea lor în Grecia.

LECȚIA XXX

Războiul ruso-turc și pacea dela Adrianopol (1829). Ocupația rusească și Regulamentul Organic. Domnii reglamentari

1. **Războiul ruso-turc din 1828—1829.** Pentru a sprijini pe Grecii revoltați împotriva Turcilor, Anglia, Franța și Rusia trimiseră o flotă, care distruse la Navarin (1827) flota turcească. În urma acestui eveniment, Turcii începură o luptă de exterminare împotriva Grecilor. Acest fapt aduse însă intervenția țarului Nicolae I-lea, care dorea un nou războiu cu Turcii (1828). Armatele rusești ocupară Țările cucerite Brăila, apoi, trecând Dunărea, asediază cetățile *Silistra*, *Șumla* și *Varna*. În anul următor, generalul *Dlebici* trecu Balcanii și cuceri *Adrianopolul*, în timp ce în Asia Turcii pierdeau ținuturile unul după altul. Rușii nu îndrăzniră să meargă asupra Constantinopolului, de teama Angliei și a Austriei; de aceea primiră propunerile de pace ale Turcilor.

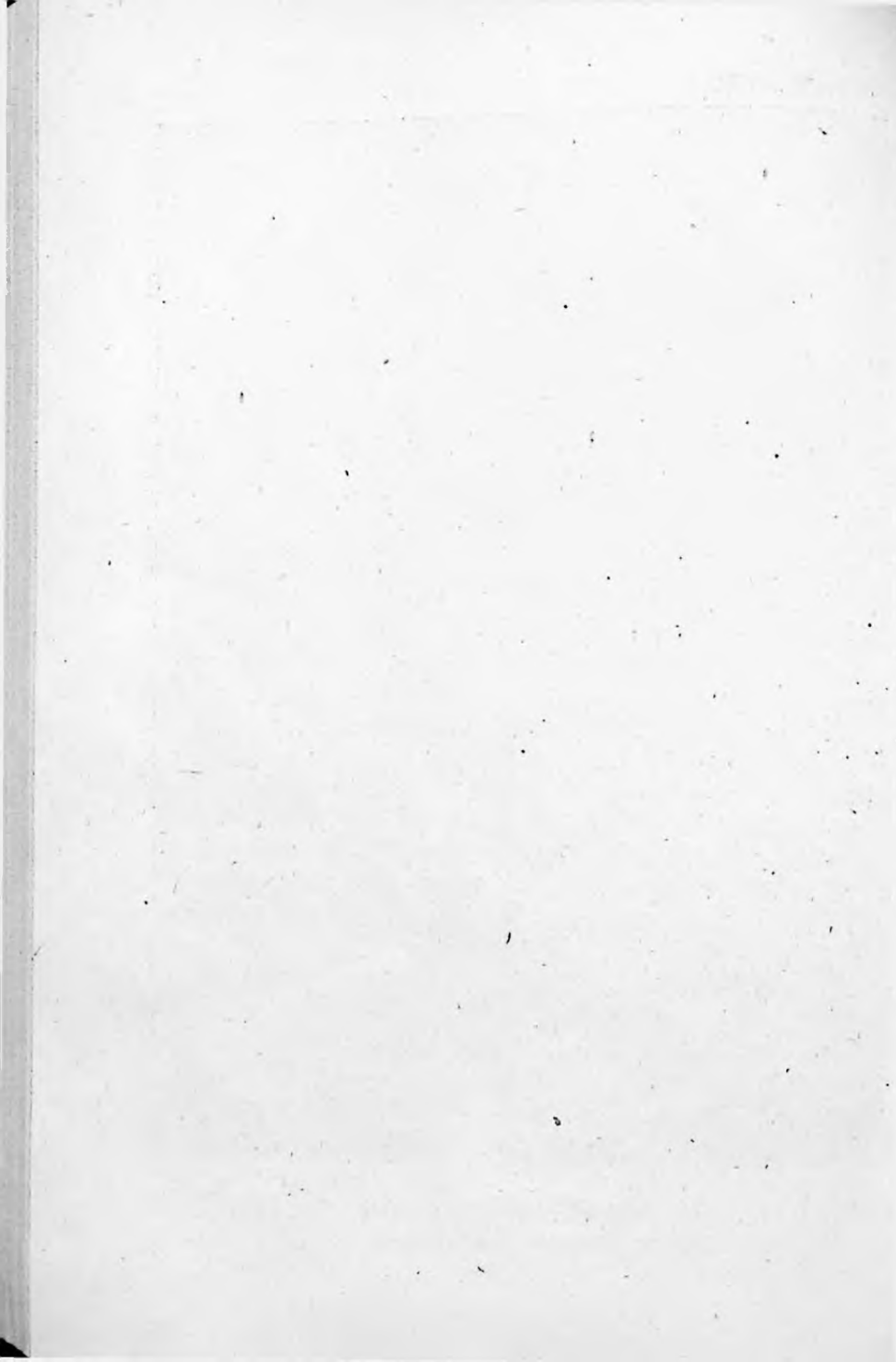
2. **Pacea dela Adrianopol (1829).** Pacea între Ruși și Turci s'a încheiat la *Adrianopol* (Sept. 1829). Rusia câștigă în Asia, Georgia, iar în Europa *gurile Dunării* până la brațul Sf. Gheorghe. Comerțul pe *Marea Neagră* fu declarat liber pentru toate vasele comerciale ale țărilor cu care Turcia nu se afla în războiu. Rușii mai primeau o despăgubire de războiu. Până la achitarea acesteia, ei ocupau Țările Române. Situația Greciei avea să fie hotărâtă de marile Puteri. Cu privire la țările noastre s'a făcut un tratat special care prevedea următoarele: *Domnii* erau aleși pe viață, putând fi totuși destituiți. Turcii cedau țărilor noastre cetățile pe care le dețineau ca raiale pe *țarmul stâng al Dunării* (*Turnu Măgurele, Giurgiu și Brăila*).

Principatele se bucurau de absolută libertate a comerțului precum și de dreptul de a stabili cordoane sanitare și de a întreține gărzi

Mihai Sturza, Domn al Moldovei (1834-49).
După un portret la Sf. Spiridon din Iași.

inarmate. Poarta mai trebuia să recunoască regulamentele administrative întocmite în timpul ocupației rusești, care urma să țină până la achitarea despăgubirilor de războiu, datorate de Turci Rusiei (ele trebuiau plătite până la 1834).

Prin acest tratat, țările noastre câștigau mari foloase. În afară de stabilitatea domnilor, articolul privind la libertatea comerțului dădea puțința locuitorilor țării să facă negoț pe cont propriu, înlăturându-se monopolul grânelor deținut până atunci de Turci. În același timp, prin proclamarea libertății comerciale a Mării Negre, negustorii din Apus putură acum veni să încarce grâul și produsele noastre în porturile dunărene, Galați și Brăila. Gurile Dunării începeau acum să intereseze Apusul. Pentru a produce cât mai multe grâne pentru export boierii noștri începură să-și desțelenească moșiile și să taie pădurile. Acum începe dispariția marilor păduri din câmpia munteană. Pentru a înmulți brațele de muncă, boierii aduseră coloniștii bulgari de peste Dunăre, pe care îi așezară în slobozii pe marile moșii.

3. Ocupația rusească. Kiselev. În primul an al ocupației Rusiei țariste, Principatele, părăsite de Domnii lor, au fost administrate de un general rus, care a supus populația la mari contribuții destinate să întrețină armata rusească. După încheierea păcii a fost însă rânduit guvernator, pe tot timpul ocupației rusești, un alt general, Pavel Kiselev.

Kiselev era un om cu idei umanitare, și cu toate că lucra pentru țar, luă totuși o serie de măsuri menite să îndrepte starea nenorocită a Principatelor. Voia să arate că sub oblăduirea rusească soarta țărilor noastre este mai fericită decât sub Turci.

Luă măsuri de înlăturarea epidemiilor, rânduiind medici prin districte și stabilind regimul farmaciilor. Construi magazii în care strângea grâne de rezervă pentru vremuri de lipsă. Reorganiză poliția, înființând un corp de grăniceri și o strajă pământeană. Această poliție a format nucleul armatei de mai târziu. De asemenea a luat o parte activă la redactarea Regulamentului Organic, după care aveau să fie conduse țările noastre după plecarea Rușilor. Kiselev a lucrat cu multă tragere de inimă pentru Români, pe care i-a sprînjinit și în alte ocazii. De

aceea și ei i-au fost recunoscători, numindu-l cetățean de onoare și dând numele lui celei mai frumoase șosele din București.

4. Regulamentul Organic (1831). Îndată ce țările au fost ocupate de Ruși, au fost întrunite două comisii de boieri învățați, una la Iași și alta la București, însărcinate să lucreze la redactarea unei *constituții*, după care aveau să se conducă cele două Principate. Lucrările au fost terminate în 1831. Cum Rușilor nu le plăcea însă termenul revoluționar de constituție, i-au dat numele de *Regulament Organic*. Partea politică din acest regulament fusese redactată înainte de venirea lui Kiselev, pe când cea administrativă și socială a fost alcătuită de boieri după sugestiile lui.

După Regulamentul Organic, Domnul era ales pe viață dintre boierii mari, de către Adunarea extraordinară, în care pe lângă boieri intrau și reprezentanții meseriașilor și negustorilor. Se înființau două *adunări obștești*, alcătuite din boieri, una la București și alta la Iași, al căror rost era să arate Domnului nevoile țării și să aprobe bugetul.

Adunarea putea să se plângă împotriva Domnului la Petersburg. Acest fapt făcea ca el să fie mereu pus sub amenințarea boierilor și deci îi micșora autoritatea.

Pentru prima dată se introducea la noi principiul separării puterilor în stat. Justiția se reorganiza, stabilindu-se la sate judecătoria satească, tribunale în reședințele de județ, Curte de Apel fiind Divanul. Acum se alcătuiră *ministerele*, fiecare cu atribuția lui precisă. Se înființa o *contabilitate publică* regulată pentru a se putea controla slujbașii statului. În noua organizare a finanțelor boierii erau scutiți, pe când țărani plăteau un bir de 30 lei pe an. Deși Kiselev a luat unele măsuri de îndreptarea stării țăranilor, totuși situația acestora a ajuns mai grea în urma aplicării Regulamentului, deoarece proprietarii au mărit numărul zilelor de lucru ale clăcașilor, din cauză că voiau să mărească producția de grâne pentru export. Regulamentul mai prevedea și alte măsuri chibzuite, cum era aceea a *instituirii actelor de stare civilă*, date pe seama bisericilor, *organizarea instrucțiunii publice*, orânduirea unui *corp de medici*, precum și instituirea de mijloace pentru construirea șoselelor. Se înființa și o *milizie națională*.

În rezumat, Regulamentul Organic constituia un progres în organi-

zarea țărilor noastre. Dacă el păcătuia în partea politică, deoarece nu asigura stabilitatea Domnului, în partea administrativă, el realiza un progres însemnat. Din nenorocire, el avea un caracter aristocratic, deoarece numai boierii luau parte la conducerea țării. El avea apoi defectul grav de a crea situații menite să ducă în chip fatal la o mare asuprire a țăranilor.

5. Domnii regulamentari în Muntenia. Alexandru Ghica (1834—1842) și Gheorghe Bibescu (1842—1848). Incețând ocupația ru-sească în 1834 și după înțelegerea dintre Rusia și Turcia, au fost numiți Domni în Țara Românească Alexandru Ghica, fratele fostului Domn Grigore Ghica, iar în Moldova Mihai Sturza. Acești Domni s'au mai numit și regulamentari, căci ei s'au condus în cârmuirea țărilor după Regulamentul Organic.

Alexandru Ghica (1834—1842) era un om cu intenții bune, dar fără prea mare energie. Ținând să-și păstreze cu orice preț tronul, căuta să păstreze raporturi bune și cu Rușii și cu boierii care alcătuiseră partidul național. Conducătorul acestui partid, care forma opoziția în Obștească Adunare, era Ion Câmpineanu.

Om cu inteligență superioară și idei înaintate, *Câmpineanu* a fost unul dintre primii Români care au nutrit ideea unirii tuturor Românilor sub un principe ereditar. Patriot sincer și generos, el era în stare să meargă până la sacrificiu când era vorba de binele țării.

Împrejurul lui se strecuraseră toți cei care erau nemulțumiți de ocârmuirea lui Ghica. Din cauza opoziției patroșilor Domnul începu să deslănțuie o aprigă persecuție împotriva partidului național. *Câmpineanu* plecă în Apus, până în Anglia, spre a protesta împotriva silnicilor Domnului, dar glasul său nu fu ascultat. La întoarcere el a fost închis la mănăstirea *Mărgineni*, unde a stat mai bine de un an. În cele din urmă însă, Ghica, suspendat de guvernul rus mai ales pentru că împiedicase o răscoală împotriva Turcilor pregătită de Bulgari la Brăila cu știrea sa, fu scos din scaun. Cu toate greutățile pe care le-a întâmpinat, Alexandru Ghica a adus multe îmbunătățiri în administrația țării, oprind intrarea în slujbe a celor care nu absolviseră o școală, căutând să ușureze soarta țăranilor, reglementând recrutarea miliției. În timpul domniei lui s'au dezvoltat porturile dunărene (Brăila, Călărași,

Giurgiu, Turnu Măgurele, Severin) și s'a înființat orașul Alexandria, căruia i s'a dat numele lui.

Gheorghe Bibescu (1842—1848), a fost ales în locul lui Alexandru Ghica, deoarece se bucura deopotrivă de încrederea Adunării și de aceea a Rușilor. Era fiu de boier oltean și avea o cultură deosebit de înaintată. Studiase dreptul la Paris și avea darul vorbirii. În cei șase ani de domnie a dezvoltat o rodnică activitate pentru îmbunătățirea situației economice a țării. Bibescu construi cele dintâi șosele, înfrumuseță Bucureștii cu grădina Cișmigiu și șoseaua Kiselev, mări armata, construi căzărni, organizează corpul pompierilor, precum și serviciul lucrărilor publice, încurajă comerțul și exploatarea salinelor. În timpul lui, Țiganii de pe moșiile statului și ale instituțiilor publice au fost desrobiți. Din cauza opoziției pe care a stârnit-o în Adunare proiectul prin care se acorda concesiunea dreptului de a exploata minele unui Rus, Trandafiloff, Bibescu a dizolvat Adunarea, guvernând câțva timp fără ea. A retras însă și concesiunea. O mare greșală a făcut Bibescu prin desființarea școlii românești dela Sf. Sava, pe care a transformat-o într'o școală franceză.

Totuși, în tot timpul domniei sale, Bibescu a arătat o deosebită grijă de propășirea țării și a căutat să-i ridice nivelul vieții prin toate mijloacele. Bibescu a încheiat și o uniune vamală cu Moldova, act care a constituit baza materială a viitoarei uniri. Bibescu a fost silit să părăsească tronul în urma revoluției din 1848.

6. Mihail Sturza (1834—1848) în Moldova. Mihail Sturza, numit Domn al Moldovei în 1834, a izbutit să se mențină pe tron până în 1848, când a izbucnit mișcarea revoluționară. Era energetic, autoritar, foarte bun gospodar, dar lacom de bani. A făcut șosele, a încurajat comerțul, a luat măsuri pentru ușurarea muncii țăranilor. A izbutit să încheie un tratat cu Austria, privitor la extrădarea vagabonzilor și dezertorilor. Acesta era primul tratat încheiat de Moldova dela 1711. În vremea lui au venit mulți Evrei în Moldova.

Mihail Sturza a înființat și o școală înaltă, căreia i-a dat numele de Academia Mihăileană. La aceasta a adus ca profesori pe învățatul bănețean Eftimie Murgu, și pe Ion Ghica. În urma lecției de deschidere a cursului de istorie, ținut de Mihail Kogălniceanu în 1843, lecție în care acesta lăuda virtuțile străbunilor spre a exalta sentimentul na-

Gheorghe Bibescu, Domn al Țării Românești (1843—48).
Portret de Kriehuber.

țional al ascultătorilor, consulul rus ceru suprimarea cursului. Sturza schimbă atunci caracterul școalei, transformând-o într'o școală inferioară, care avea ca limbă de predare limba franceză. Sturza era adversar al ideilor liberale și de aceea interzisese tinerilor boieri să mai meargă la Paris la învățătură. El ridică însă împotriva-i opoziția boierilor tineri, în fruntea cărora se afla Mihail Kogălniceanu. În urma mișcării revoluționare din 1848, Mihail Sturza a părăsit tronul.

LECȚIA XXXI

Mișcarea literară în epoca luptei naționale

1. **Desvoltarea conștiinței naționale prin școli.** Am văzut că ideile naționale ale școlii ardeleni fuseseră propovăduite de Gheorghe Lazăr în prelegerile sale dela Sf. Sava. Pe timpul domnilor pământeni, școala continuase să funcționeze sub conducerea foștilor elevi ai lui Lazăr, dintre care *Ioan Heliade Rădulescu* a fost cel mai activ continuator al profesorului ardelean.

În timpul lui Alexandru Ghica această școală fu condusă de un profesor francez, *Vaillant*, un înfocat propagandist al ideilor revoluționare franceze. Elevii care ieșeau din această școală, plecau în-suflețiți de ideile de libertate și egalitate și de dorința de a lupta pentru îndeplinirea lor. În aceeași vreme au fost aduși la Sf. Sava și profesori ardeleni ca *Florian Aaron* și *August Treboniu Laurian*, toți adăpați la izvoarele școlii de peste munți, instituție care dăduse, după cum am văzut, semnalul re-deșteptării noastre naționale. În Moldova, înafară de seminariul mitropolitului *Veniamin Costachi* și școala lui *Asachi*, un rol însemnat în dezvoltarea culturii românești avea să-l îndeplinească *Academia Mihăileană*. Ea fu însă desființată chiar în timpul domniei lui *Mihail Sturza* din cauza spiritului național în care se țineau acolo toate cursurile de cultură umanistică. De altfel sub Domnii regulamentari au mai fost înființate școli gimnaziale și în alte părți ale țării, cum era la Craiova. Directorul acesteia a fost *Ion Maiorescu*, tot un ardelean.

Incurajate de domnii regulamentari, școlile românești din acest timp ajung focare de cultură românească și pregătesc pe tinerii care se ridică acum pentru lupta viitoare, însuflându-le dragostea de neam și ideea de libertate. Mulți din ei încep să se consacre scrisului devenind astfel fruntașii mișcării literare din această epocă.

2. Influențele apusene. Încă de pe vremea ultimilor Fanarioți, boierii începură să-și trimită copiii la învățătură înaltă în școlile din Apus, mai ales în Franța. Uneori, pe lângă fiii de boieri, erau trimiși și tineri săraci susținuți de câte vreun boier cu stare. Așa, bunăoară, trei din elevii lui Gheorghe Lazăr, tineri săraci, *Eufrosin Poteca*, *Constantin Moroiu* și *Petrache Poenaru*, au fost trimiși și susținuți la studii în Italia de mitropolitul *Dionisie Lupu*. În contact cu Apusul, acești tineri deschideau ochii asupra unei lumi cu mult mai înaintată decât a noastră, cu instituții și o organizare a vieții sociale și culturale cu mult superioare. Ei căută să le înțeleagă, să le pătrundă rostul, cum se vede din scrierea „Insemnare a călătoriei mele” (1826), a boierului *Dinicu Golescu*, unul dintre cei ce au mers să vadă Occidentul. În mod firesc, acești tineri ajung să facă comparația cu viața înapoiată a țărilor noastre și să dorească apoi o schimbare. Dar însușițiile care se întâmplau atunci în Apus, și mai cu deosebire în Franța, erau produsul unor aprige lupte și a unor mișcări violente. Acestea le aflau tinerii în școlile de acolo, sau în desbaterile și discuțiile la care luau și ei parte. Universitatea din Paris, unde profesori ca istoricul *Edgar Quinet* (a cărui soție era fiica lui Gheorghe Asachi), sau *Jules Michelet*, tot istoric, propagau de pe catedră ideea de libertate a națiunilor, înflăcărau studențimea românească și-i dădeau impuls către acțiune, către luptă.

De altfel mișcarea pentru libertate agita nu numai Franța, ci întreaga lume apuseană. În Italia, în Germania și Austria, ca și în alte țări apăsate pe atunci de stăpâniri străine și cărmuite după concepțiile înapoiate ale despotismului medieval, domnea o agitație de nedescris, care a provocat chiar revoluții. După ce trăiseră în contact cu reprezentanții și ideologii acestor mișcări, tinerii noștri s'au întors în țară hotărâți să lupte pentru schimbarea stării de lucruri de aci. Cei înzestrați cu talent literar au început să scrie, căci întâmplările din Apus îi învățase că scrisul este arma cea mai potrivită pentru trezirea conștiințelor și înflăcărea spiritelor.

Sub influența moravurilor din Apus, acești tineri aduc în țară și o sumă de obiceiuri luate de acolo, mai ales felul îmbrăcăminteii. De asemenea, căzând în exagerare, ei începură să-și disprețuiască limba și să vorbească mai mult franțuzește, așa că bătrânii, rămași credin-

ci oși vechilor lor obiceiuri, le dădeau în derâdere numele de bon-juriști și pantolonari. Odată cu moda și limba franceză, acești tineri aduceau și lucruri mult mai temeinice, bunăoară cunoașterea serioasă a culturii superioare a Franței, pe care căutau să o răspândească și la noi. Acum încep să se traducă o sumă de lucrări franțuzești, mai ales din literatura timpului, care era aceea creată de școala romantică.

Sub influența acestei școli romantice franceze se dezvoltă la noi o întreagă literatură, reprezentând toate genurile. Pe când în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea literatura românească nu cuprindea decât lucruri teologice, istorice și filosofice, acum vedem apărând opere poetice, mai ales lirice, romane, fabule, cum și primele încercări de dramă românească. Tot în acest timp apare pentru prima oară la noi ziarul.

Toată această activitate literară poartă pecetea romantismului apusean. În același timp ea are un țel, o tendință, servește o cauză: cauza națională.

Ea prezintă multe exagerări străine de fondul nostru românesc. Totuși meritele ei au fost mari, cu atât mai mult că în acest timp începe să se manifeste și un deosebit interes pentru cunoașterea vieții sufletești a țaranului. Acum se dau la lumină minunatele poezii populare românești, mulțumită cercetărilor lui Alecu Russo și Vasile Alecsandri.

3. Scriitorii din Muntenia. Scriitorul care stăpânește prin personalitatea lui puternică întreaga mișcare literară din această vreme în Muntenia, este Ioan Heliade Rădulescu.

Operele lui nu au mare valoare literară; el a fost însă un deschizător de drumuri, un animator, care s'a manifestat în domeniul școlii, al literaturii și al științei, fiind în același timp și întemeietorul ziaristicii în Țara Românească. A stăruit să se înlocuiască alfabetul cîliric cu cel latin, iar pentru a da un îndreptar de felul cum trebuie scrisă și vorbită limba noastră, a întocmit o gramatică românească (1828). În 1829 a tipărit primul ziar, numit *Curierul Românesc*. Ceva mai târziu a publicat o gazetă literară, *Curierul de ambe sexe*. Cu tinerii care se adunaseră în jurul lui, el încercase încă din 1826 să

inǵhebeze o societate literară, care s'a realizat însă mai târziu, în 1833. Sub numele de *Societatea filarmonică*, ea a încurajat primele începuturi de teatru românesc în Bucureşti.

Poetul *Vasila Cârlova*, mort tânăr, lăsa o poezie de valoare, *Marşul oştirii româneşti*, în care preamăreşte oşterea românească renăscută. Poetul cel mai de seamă al acestei vremi este însă *Grigore Alexandrescu* (1812—1885).

Era originar din Târgovişte, ca şi *Heliade Rădulescu*. Invăţase în Bucureşti, la Sf. Sava, şi avusese de profesor pe *Vaillant*. A scris sub influenţa autorilor francezi, a lui *Lamartine* pe de o parte, pe care îl ia de model în elegiile lui, a lui *Boileau* şi *La Fontaine*, pe de alta din ale căror lucrări se inspiră, de altminteri cu o netăgăduită originalitate, în *satirele* şi *fabulele* sale.

Dimitrie Bolintineanu a prelucrat în versuri, în acelaşi spirit romantic, *legendele* păstrate în *cronicari* şi în *O seamă de cuvinte* a lui *Neculce*.

Din pleiada scriitorilor munteni se ridică însă ca o personalitate impresionantă, atât prin valoarea operei, cât şi prin dramatismul sbuciumatei sale vieţi, puse în serviciul cauzei româneşti, *Nicolae Bălcescu* (1819—1852).

A fost elevul lui *Heliade Rădulescu*. La 1840, complotând împotriva domnitorului *Alex. Ghica*, a fost închis la *Mărgineni* unde a stat doi ani. A luat parte la revoluţia dela 1848, după ce mai înainte călătorise pe tot cuprinsul pământului românesc, legând prietenie cu toţi bărbaţii de seamă ai mişcării de redeşeptare naţională. Fusese şi la *Paris*, unde, pe lângă tinerii români care studiau atunci (*Kogălniceanu*, *Ghica*, *Golescu*), a cunoscut şi pe poetul *Lamartine*. A stat de asemenea în *Italia*. După revoluţia dela 1848, în care a jucat un rol de frunte, a fost silit să emigreze. A trecut în *Ardeal* şi a stat o vreme în tabăra lui *Avram Iancu*, care îl primi cu prietenie. Din nou la *Paris*, el desfăşoară o activitate de intensă propagandă în favoarea *Românilor*, propagandă pe care însă e nevoit să o întrerupă din cauza unei boli nemiloase, care îl obligă să lase totul la o parte pentru a-şi căuta sănătatea. Dela *Paris* s'a dus în *Italia*, la *Palermo*, unde şi-a dat sfârşitul sub cerul senin al *Mediteranei*, chinuit însă până în clipa din urmă de dorul patriei (1852).

Bălcescu a fost cel dintâiu mare istoric al nostru în epoca modernă. Deși mort numai în vârsta de 33 de ani, opera lui e remarcabilă. La 1845, împreună cu Aug. Treboniu Laurian, publică *Magazinul istoric pentru Dacia*, în care dă la lumină vechile cronică din Țara Românească. Influențat de istoricii apusenți, el publică un studiu intitulat *Despre starea socială a muncitorilor plugari*, în care încearcă să facă o istorie a țărănimii noastre.

În revista *Propășirea* dela Iași a lui Kogălniceanu, a publicat un alt studiu, *Puterea armată la Români*, și a lăsat neterminată, din cauza morții timpurii, *Istoria lui Mihai Viteazul*. În lucrările sale, el a îmbrățișat în mod unitar viața istorică a Românilor și, în studiul consacrat clasei țărănești (primul de acest fel în istoriografia noastră), el prevedea ridicarea acestei clase la o soartă mai bună.

Atât prin opera lui istorică, cât și prin activitatea lui politică, Nicolae Bălcescu este figura care simbolizează prin excelență mișcarea de rededeșteptare națională și care întruchipează în chip desăvârșit energia, patriotismul și spiritul de sacrificiu al generației dela 1848.

Insemnat prin scrierile lui economice și mai ales pentru scrisorile către Vasile Alecsandri, care oglindesc în culori vii și evocatoare viața și anumite evenimente ale acestor vremuri, Ion Ghica, și-a desfășurat activitatea lui politică și literară atât la București, cât și la Iași.

4. Scriitorii din Moldova. În Moldova, Gheorghe Asachi, care puse bazele școlilor românești, a desfășurat și o mare activitate pe tărâm literar. A scris și a tradus o mulțime de opere literare, a încurajat teatrul românesc.

Ca și Heliade Rădulescu în București, Asachi a scos un ziar la Iași, numit *Albina Românească* (1829), însoțit și de o revistă literară, *Alăuta Românească*. El n'a înțeles cerințele și tendințele politice ale vremii căci a intrat în conflict cu tânăra generație a boierilor patrioți, și a stat departe de mișcarea revoluționară. Între tinerii care se afirmaseră acum era, în primul rând, Mihail Kogălniceanu (1817—1891).

Kogălniceanu studiase puțin la Paris și apoi la Berlin. La 20 de ani, a publicat o *Istorie a Românilor* (1837), în limba franceză, pentru a ne face cunoscuți în Apus. Era un om învățat, înzestrat cu o inteligență

superioară și un deosebit talent oratoric. Intocmai ca și Bălcescu, el își consacră activitatea științei istorice. Ca și el, strânge și publică vechile cronic moldovenești, care circulau până atunci în manuscrise. Adunând în jurul lui pe scriitorii mai de seamă de atunci, scoase revista *Dacia literară* (1840), prin care luptă pentru păstrarea limbii, amenințată de influența stricătoare a școlii latiniste. Pentru studiile istorice a întemeiat Arhiva românească, organ în care a publicat Izvoare și studii. Format la școala germană, Kogălniceanu era un spirit mai profund și mai măsurat; de aceea influența lui a fost cu totul binefăcătoare în îndrumarea literaturii și științei istorice românești din acea vreme. El a jucat însă și un mare rol politic în dezvoltarea României contemporane.

În această perioadă, apare în Moldova cel mai de seamă poet al timpului *Vasile Alecsandri* (1819—1890). Poet de talent, fire delicată și sensibilă, Alecsandri a fost unul din cei mai fecunzi mănuiitori ai versului și prozei românești. Scrie poezii lirice (*Doine și Lăcrimioare*), povestiri, nuvele și este unul din creatorii literaturii dramatice românești, deoarece a compus cele dintâi comedii și drame care corespund regulilor genului.

Sub îndemnul prietenului său *Alecu Russo*, a publicat culegerea de poezii populare românești, pe care le adunase în decurs de mai mulți ani. Publicarea acestor poezii a avut o mare influență asupra inspirației și limbii în care a scris atât Alecsandri, cât și alți scriitori contemporani.

Un scriitor de înaltă valoare a fost și *Costache Negruzzi*, care este autorul celei dintâi nuvele istorice de seamă din literatura românească, *Alexandru Lăpușneanu*. Împreună cu Kogălniceanu și Alecsandri, a reorganizat la 1840 teatrul înființat de Asachi, dându-i o vleață nouă și făcând din el un nou amvon de propovăduire a culturii românești. Tot împreună au publicat și o revistă politico-literară, *Propășirea*.

5. Scriitorii din Ardeal. În Ardeal, mișcarea literară românească începută în secolul al XVIII-lea a fost continuată, având ca centru de răspândire Blajul. Profesor la Blaj era *Timotei Cipariu*, istoric și filolog de seamă.

Ca filolog, *Cipariu* avea o teorie proprie și susținea că trebuie să

scriem cuvintele nu după cum le pronunțăm, ci în așa fel ca să se vadă originea lor. În schimb el a fost cel dintâi filolog al nostru, care a pus în lumină însemnătatea studiului dialectelor pentru cercetarea științifică a limbii române. Atât el, cât și alți reprezentanți ai școlii ardelenene din acest timp, cum a fost *August Treboniu Laurian*, care a trecut la București, au exagerat latinizarea limbii românești, creînd o limbă artificială care nu putea să dureze. Împotriva acestei tendințe de stricare a limbii s'a ridicat Kogălniceanu și mai târziu *Titu Maiorescu*.

Un poet însemnat al Ardealului a fost *Andrei Mureșanu*, autorul marșului de redeșteptare din 1848, „*Deșteaptă-te Române*”. Tot așa e de pomenit oratorul și juristul *Simion Bărnuțiu*, care a trecut mai târziu în Moldova, la Iași, unde, de pe catedra Universității a propovedit ideea națională.

Un rol de seamă în mișcarea literară din Ardeal l-a avut *Gheorghe Bariț* dela Brașov, care prin înființarea revistei *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, precum și a ziarului *Gazeta Transilvaniei*, care dăinuiește până azi, a ajutat la răspândirea culturii românești în masa poporului.

Către sfârșitul carierei sale de scriitor a publicat, sub titlul: „*Părți alese din Istoria Transilvaniei*” o amănunțită și documentată cercetare asupra soartei Principatului de peste Carpați dela jumătatea veacului al XVII-lea până la încheierea dualismului austro-maghiar, urmărind cu deosebire nedreptățile sociale și politice pe care Ungurii le-au săvârșit împotriva națiunii noastre.

6. Privire generală. Pe de o parte prin activitatea literară care se desfășoară în această vreme, sub influența apuseană, mai ales franceză, pe de alta prin activitatea școlilor românești, ideea națională și ideea de libertate își fac loc tot mai mult în conștiința românească.

Intocmai ca în Apus, și la noi evenimentul politic n'a venit decât ca o urmare, ca o transpunere în politică a unui proces ideologic pe deplin încheiat.

LECȚIA XXXII

Revoluția din 1848

1. **Cauzele revoluției.** Am văzut că ideile revoluției franceze avuseseră un puternic ecou în sufletele tinerilor români, plecați la studii în Apus. Ei se reînforceau hotărâți să lupte pentru ridicarea poporului românesc și pentru liberarea lui de sub jugul străin, care pe atunci era atât al Turcilor, cât și al Rusiei țariste.

Prin scrierile lor, ei urmăreau să arate unitatea poporului român și năzuiau la alcătuirea unui stat național unitar, care să aibă dreptul de a-și hotări singur soarta, fără amestecul nici uneia dintre marile puteri vecine. Pătrunși de spiritul reformelor sociale și politice ale Apusului, ei doreau crearea unui stat românesc așezat pe baze democratice. Un astfel de program presupunea însă începerea luptei pentru ridicarea țărănimii, clasa cea mai numeroasă și totuși cea mai înăpoiată și năpăstuită a poporului românesc.

Impotriva unor astfel de tendințe se ridicau însă boierii mari, care își vedeau amenințate privilegiile și proprietățile. Spre a lupta mai cu succes, tinerii alcătușeră, după modelul societăților secrete din Apus, mai multe asociații tainice, cum era *Dreptate-Frăție*, organizată de Câmpineanu. În legătură cu ei stăteau și revoluționarii poloni, refugiați la noi.

Când, la 1848, a izbucnit în Franța revoluția, în care Lamartine a jucat un rol de seamă, entuziasmați, tinerii români s'au hotărât să încerce căpătarea libertăților naționale prin mișcări populare violente, adică prin revoluții.

În Ardeal, mișcarea națională a Românilor a fost provocată de intențiile revoluționarilor unguri, care, luptând împotriva Austriei, voiau să facă un stat maghiar independent alipind atât pe Români cât și pe Slavi fără ca acestora să le dea însă libertăți și egalitate de drepturi.

Aşa dar lupta Românilor din Ardeal a fost îndreptată împotriva Ungurilor.

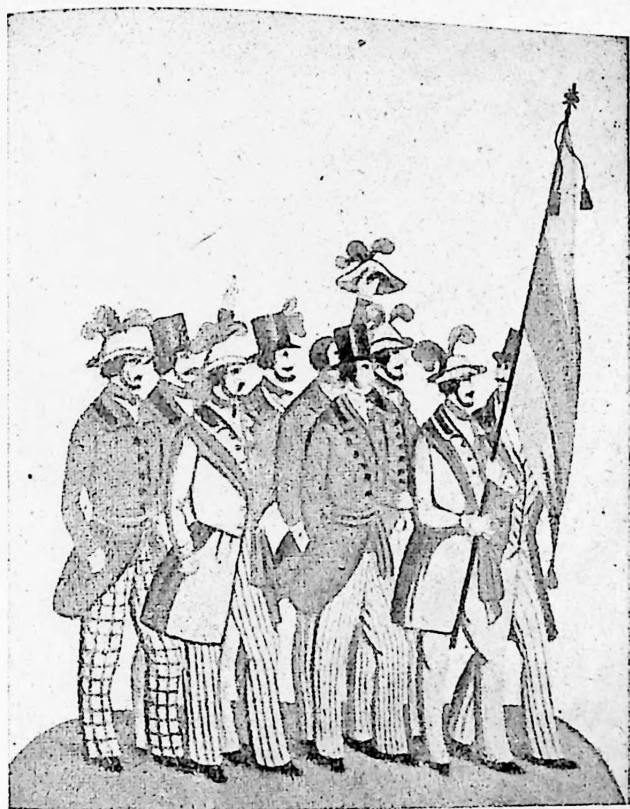
2. Mişcarea revoluţionară în Moldova. Prima mişcare revoluţionară a izbucnit în Moldova, în Martie 1848. Numeroşi tineri în frunte cu Mihail Kogălniceanu, Alexandru Cuza, Vasile Alecsandri şi Costache Negri, s'au întrunit spre a protesta împotriva actelor de samavolnicie reacţionară ale cârmuirii, pe care o învinuiau şi de necinste în gospodăria statului. Intrunirea se ţinu la 27 Martie în prezenţa... ministrului de externe şi a prefectului de poliţie. Se alege un comitet care redactă un memoriu de 35 articole. Dorinţele „revoluţionarilor” erau cât se poate de moderate căci cereau în primul rând aplicarea cu sinceritate a Regulamentului Organic. E drept că se cerea şi îmbunătăţirea soartei ţăranilor, îndreptarea abuzurilor din administraţie şi alegeri neinfluenţate de guvern. Memoriul fu acoperit de 800 de semnatori. Domnul îl primi cu bunăvoinţă şi luând cunoştinţă de semnăturile de pe el dete ordin de arestare a tuturor persoanelor mai de seamă.

Mişcarea fu astfel repede înăbuşită de Domn, pentru că revoluţionarii nu ştiură să atragă de partea lor pe cetăţeni. O parte din ei au fost arestaţi, alţii au fugit peste hotare.

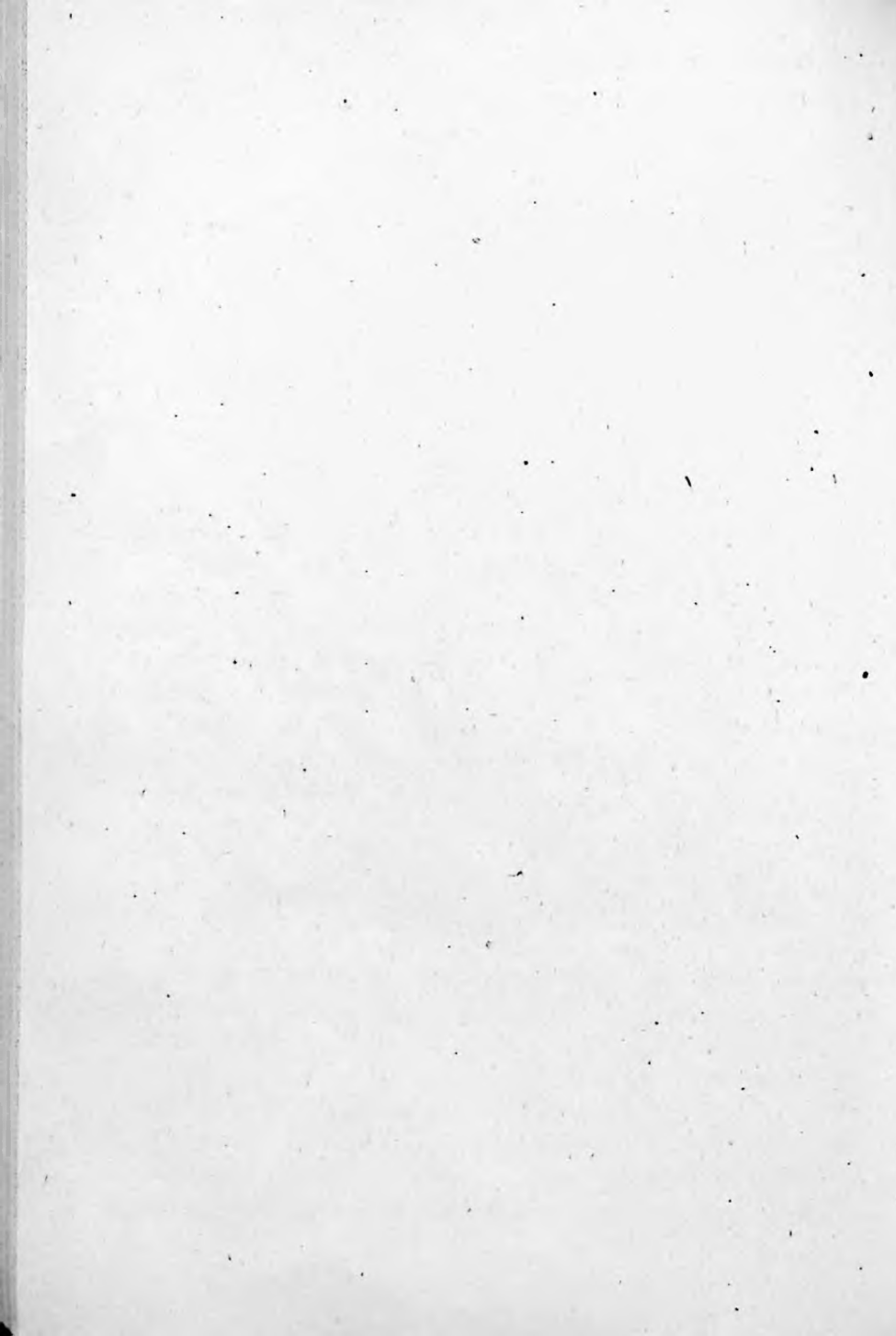
Mihail Kogălniceanu s'a refugiat în Bucovina, unde, împreună cu boierii *Hurmuzachi*, a început să publice ziarul *Bucovina*, al cărui scop era lupta pentru libertatea naţională şi socială a Românilor.

3. Revoluţia în Muntenia. Proclamaţia dela Islaz. În Muntenia, revoluţia a izbucnit mai târziu, în Iunie 1848, dar ea a fost mult mai bine pregătită. Revoluţionarii Munteni, dintre care unii, cum erau Bălcescu şi Golescu, luaseră parte la revoluţia din Paris, făcură mai întâi o întinsă propagandă printre orăşeni şi chiar printre ţărani. Atraseră de partea lor pe Ioan Heliade Rădulescu, al cărui prestigiu avea să le fie de mare folos, cum şi pe câţiva militari, ofiţeri superiori ai armatei. Ei se puseră în legătură şi cu guvernul provizoriu din Franţa, care le dădea a înţelege că îi va sprijini.

Împreună cu alţi revoluţionari, Heliade Rădulescu porni în judeţul Romanşi, al cărui prefect era de partea revoluţiei; şi la *Islaz* dădu o *proclamaţiune-manifest* adresată poporului (9/21 Iunie 1848).

Șefii revoluției dela 1848 în Muntenia, după o gravură contemporană.

Prin această proclamațiune, redactată de Bălcescu, dar modificată de Heliade Rădulescu, revoluționarii se ridicau împotriva Regulamentului Organic și a intervenției străine în administrația țării, cereau egalitatea drepturilor civile și politice pentru toți locuitorii țării, libertatea presei, reprezentarea poporului în adunare, impozitul proporțional pe venit, luarea moșilor mănăstirești pe seama statului, împroprietăirea țăranilor și desrobirea țiganilor. Se mai cerea alegerea Domnului pe termen limitat (5 ani), măsură care urmărea controlarea capului statului de către reprezentanții națiunii.

Revoluționarii proclamă un guvern provizoriu și se pregăteau să răzcoale toată Oltenia, când, la București, o revoluție de stradă, condusă de Ioan C. Brătianu și Nicolae Golescu, sili pe Gheorghe Bibescu să recunoască noua constituție (11 Iunie). De teama Rușilor, Domnul abdică însă în ziua următoare și fugi la Brașov.

4. Guvernul provizoriu și intervenția Turcilor. După abdicarea lui Bibescu, revoluționarii au constituit un guvern provizoriu, care fu însărcinat să conducă țara. Din el făceau parte Heliade Rădulescu, Alexandru Golescu, Ioan C. Brătianu, Costache Rosetti și Nicolae Bălcescu. Acest guvern luă câteva măsuri foarte însemnate: întemeie o gardă națională, înființă drapețul tricolor și desființă rangurile boierești. O încercare a boierilor reacționari de a răsturna guvernul cu ajutorul câtorva ofițeri superiori dușmani a revoluției, fu zădărnicită printr-o sângeroasă luptă de stradă organizată fulgerător de repede și condusă cu îndrăzneală și eroism de Ion Brătianu, C. A. Rosetti, Cezar Bolliac și alții. Se instituiră mai multe comisuni spre a studia reformele necesare, printre care era și aceea a împroprietăririi țăranilor.

Pentru a intra în legătură cu ceilalți revoluționari din Europa, guvernul numi reprezentanți în străinătate, la Frankfurt, la Pesta, și agenți în capitalele Puterilor, la Constantinopol, Paris, Berlin și Londra, spre a obține sprijin împotriva reacțiunii, organizată și de rândul acesta, ca și în 1830, tot de către statele semnatare ale tractatului Sfintei Alianțe.

Turcii nu priveau cu ochi răi revoluția, dar la îndemnul stăruitor al guvernului rus, ei trimiseră un reprezentant, pe Soliman Pașa, cu misiunea de a cerceta situația. Acesta veni în țară cu gânduri pașnice și fu bine primit de populație și de guvernul provizoriu.

Ceru însă desființarea guvernului revoluționar și instituirea unei locotenente domnești (căimăcămie), pe care se declară gata a o recunoaște.

Se înstitui atunci o locotenință compusă din *Heliade Rădulescu, Nicolae Golescu și Christian Tell*, care fu recunoscută de Soliman. Sosind în capitală, unde fu primit sărbătorește, trimisul Porții hotări și pe ceilalți boieri să primească locotenința și constituția alcătuită de revoluționari.

5. Lupta din Dealul Spirei (1848). Căderea revoluției. Măsurile pașnice luate de Turci nu puteau mulțumi, însă, pe Ruși, care se socoteau insultați de atacurile violente ale presei revoluționare, cât și de o manifestație publică petrecută în București în timpul căreia se arseseră Regulamentul Organic la Mitropolie.

Ei amenințară pe Turci cu războiul, dacă nu innăbușau revoluția. Atunci aceștia trimiseră în Muntenia pe *Omer Pașa*, care veni în țară condus de consulul rusc. *Omer Pașa* nu recunoscuse locotenința domnească și arestă pe câțiva dintre capii revoluționarilor.

Intrând în București și voind să ocupe cazarma pompierilor din Dealul Spirei, escorta comisarului turc provocă un incident sângeros cu pompierii, care se luptară vitejește sub comanda căpitanului *Zăgănescu* (13 Septembrie 1848).

Sub cuvânt că acțiunea militară a Turciei punea în primejdie pacea în aceste părți ale Europei, Rușii trimiseră atunci și ei armata în Principate. Liniștea fu restabilită și urmărirea „tulburătorilor” începu.

Dar nici după arestarea sau fuga frunțașilor partidului revoluționar, mișcarea nu se putea socoti ca deplin înfrântă. Căci generalul *Magheru*, care se retrăsese în Oltenia, mai jos de Cozia, pregătea acolo din voluntari, panduri și soldați o armată, plănuiind să atace oștile de ocupație ale celor două mari puteri. El fu sfătuit, însă, de consulul Mării Britanii să renunțe la o luptă care putea să aducă noi nenorociri asupra țării. Incredințându-se de zădărnicia eroicei sale încercări, el trimise lui *Fuad-Pașa* o ultimă protestare în numele principiilor revoluției, înduplecând pe ostași să se întoarcă la vetre și, împreună cu douăzeci de ofițeri, trecu hotarul Transilvaniei. Acum în sfârșit revoluția fu innăbușită, dar conducătorii ei fugiți în

străinătate începură să ducă o vie propagandă cu intenția de a trezi interesul Puterilor apusene pentru soarta Țărilor noastre.

6. Convenția dela Balta Liman (1849). Situația Principatelor s'a rezolvat de Rusia și Turcia prin convenția dela Balta Liman (c. mahala a Constantinopolului), în 1849. Prin această convenție se stabilea ca numirea Domnilor să se facă de aci înainte pe șapte ani direct de Poartă; adunările obștești fură destăințate și înlocuite cu divanuri, ai căror membri erau numiți de Domni dintre boierii cei mai de seamă ai Țărilor. Divanurile stabileau impozitele și alcătuiau bugetul. Domnii numiți de Poartă au fost Barbu Știrbei în Munteniu și Grigore Ghica în Moldova.

7. Caracterul și rezultatele revoluției dela 1848 în Principate.

Revoluția dela 1848 în Moldova și Muntenia a fost făcută, spre deosebire de aceea a lui Tudor, care avusese un caracter țărănesc, de boieri și de tineri entuziaști, adăpați de cultura apuseană. Dar mai toți acești revoluționari nu înțelegeau îndeajuns realitățile istorice. Ei credeau că eră deajuns să se adopte și să se aplice principiile revoluției franceze, pentru ca poporul românesc să ajungă în rând cu națiunile apusene.

Neamul nostru se dezvoltase însă pe alte baze decât cel francez, și normele statului revoluționar francez nu se potriveau tânărului stat românesc. Pe când Tudor Vladimirescu rămăsese pe linia tradiției istorice a poporului român, revoluționarii dela 1848 rupeau cu trecutul, căutând să transforme deodată Principatele în state apusene. De aceea vedem enunțate de acești revoluționari unele proiecte de reforme cu neputință de aplicat în Țările noastre, cel puțin în acea vreme.

Pe lângă aceste scăderi, revoluția dela 1848 a avut însă folcasele ei de netăgăduit. Principiile de libertate și egalitate, înscrise pe drapelul revoluției, apăreau pentru prima dată la noi ca idei conducătoare ale vieții noastre politice și sociale. Înălțarea privilegiilor de clasă constituia de asemeni un progres însemnat.

De asemenea reforma împroprietăririi țăranilor pe care și-o propuneau aceiași revoluționari însemna realizarea unui mare act de dreptate socială. Aceste idei deși nerealizate în 1848, au prins totuși

rădăcini în mințile Românilor. Reformele și împrăștierea făcute de Cuza-Vodă mai târziu, precum și marea împrăștiere, laclaltă cu acordarea votului universal, realizate de regele Ferdinand în 1917, își au obârșia în mișcarea revoluționară dela 1848.

Pe de altă parte, *ideia unirii*, care preocupase și mai înainte pe revoluționarii noștri, începu să prindă tot mai mult teren după 1848. Românii vor începe să înțeleagă că numai uniți vor ajunge la înlăturarea jugului străin și la căpătarea libertăților democratice pentru care un pumn de oameni cu idei înaintate se luptase la 1848.

Tocmai în aceasta stă marea merit al mișcării din 1848. Ea a pus cu curaj toate problemele de interes vital pentru dezvoltarea României, probleme care, nesoționate atunci, au fost rezolvate în cei cincizeci de ani din urmă; ea a trasat și a deschis drumurile largi de-a-lungul cărora țara noastră a mers mereu dela 1848 încoace, și la al căror căpăt n'a ajuns decât de curând.

8. Ultimii Domni ai Principatelor (1849—1856). În urma convenției dela Balta Liman, pe tronul Munteniei fu numit Barbu Știrbei, fratele fostului Domn Gheorghe Bibescu, iar în Moldova Grigore Ghica, coborât din fostul Domn ucis în 1777 de Turci.

Amândoi Domnii erau însuflețiți de gândul de a îndrepta situația materială a țării și erau de partea celor care nutreau ideea unirii. Amândoi au dat o mare atenție învățământului.

La Iași, Ghica înființă primele două facultăți, de drept și de filosofie. Prin legiuiri au căutat să ușureze sarcinile țăranilor. Au construit drumuri și au înființat două școli de poduri și șosele; una la Iași și alta la București, menite să pregătească ingineri.

De asemenea, gospodărind cu economie, cei doi Domni au putut îndrepta finanțele țării, rău sdruncinate în timpul ocupațiilor străine. În vremea lor s'a desăvârșit liberarea țăganilor.

Barbu Știrbei a dat atenție și armatei, pe care a mărit-o. Izbucnind războiul Crimeei și țările fiind ocupate de Ruși în 1853, Domnii au plecat la Viena, de unde au venit după retragerea Rușilor.

Ei au condus Principatele sub controlul Austriacilor, care au luat locul Rușilor, până în 1856, când împlinindu-se termenul de șapte

ani al domniei lor, cei doi Domni s'au retras, urmând ca soarta țării noastre să fie lămurită de Congresul dela Paris.

9. Lupta Ungurilor pentru libertate și ideea de magharizare. Sub influența ideilor revoluției franceze, Ungurii începură să-și dea seama că numai prin întărirea și afirmarea naționalității lor vor putea lupta mai ușor împotriva stăpânirii habsburgice. De aceea ei începură a lupta pentru introducerea limbii maghiare în administrație. La 1825, un nobil ungar, Szécheny, arăta că numai prin maghiarizarea celorlalte națiuni conlocuitoare pe teritoriul vechiului stat unguresc se va putea ajunge la o întărire a națiunii maghiare, altminteri destul de slabă numericeste. El începu o propagandă înînsă în acest sens, propagandă care avu un mare răsunet. În curând lupta pentru maghiarizare, ale cărei rezultate nu erau de așteptat, după Szécheny, decât într'un viitor destul de depărtat, luă un caracter violent. Noua generație de intelectuali unguri, în frunte cu Ludovic Kossuth, voia o realizare grabnică a marelui națiunii ungurești și de aceea căută să desnaționalizeze cu sila pe Români și pe Slavi.

Românii își găsiră însă sprijin moral, pe de o parte în Biserică, pe de alta în noua mișcare culturală care se dezvoltă mai cu seamă odată cu apariția foilor lui Gheorghe Bariț.

10. Revoluția Românilor din Transilvania. În Martie 1848, izbucrise în Viena revoluția împotriva împăratului. Atunci Ungurii ridicară și ei steagul răzvrătirii cu gândul de a încerca formarea unui stat maghiar independent. Dar drepturile, pe care le cereau pentru ei pe baza ideii revoluționare de libertate, le refuzau celorlalte națiuni conlocuitoare din Ungaria.

Astfel ei hotărîră alipirea Transilvaniei la noul stat unguresc, ceea ce însemna desăvârșirea robiei neamului românesc, care până acum putuse cel puțin să apeleze la împărat. Oamenii luminați ai Românilor văzură îndată primejdia care ar fi rezultat pentru poporul nostru, dacă se vota unirea cu Ungaria.

Simeon Bărnuțiu redactă două proclamații, cerând „un congres național românesc”. Proclamațiile, răspândite printre țărani de tinerii veniți la învățătură la Blaj, convocară pe Români pentru ziua de 15 Mai 1848. Cu toate măsurile luate de Unguri, în această zi se

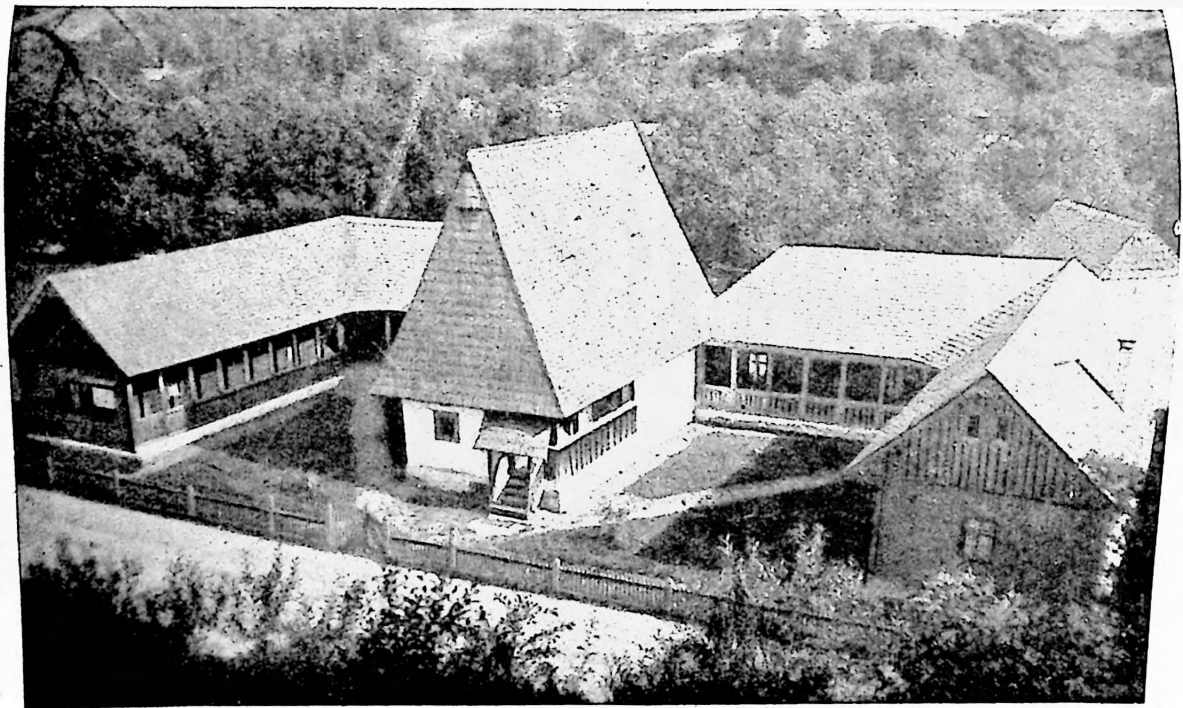
adunară peste 40.000 de țărani, în frunte cu preoții lor. Au la parte și cei doi episcopi ai Românilor, *Andrei Șaguna al ortodocșilor* și *Lemeny al uniților*, precum și viitorul Domn al României, *Alexandru Ioan Cuza*, refugiat din Moldova. Adunarea s'a ținut pe câmpia de lângă Blaj, numită de atunci *Câmpia Libertății*. Aci Simeon Bărnăuțiu ținu o lungă cuvântare, accentuând situația de șerbie în care se găseau țărani, precum și pericolul unirii cu Ungaria. În ședințele ce urmară, Românii, după ce și-au afirmat credința către împărat, s'au proclamat ca națiune de sine stătătoare în Transilvania.

Ungurii însă nu voră să țină seama de hotărârile Românilor. Dieta din Ciuj, terorizată de bande armate ungurești care o înconjuraseră strigând „unire sau moarte”, votă unirea Transilvaniei cu Ungaria. Acest fapt încordă și mai mult relațiile dintre Români și Unguri și în curând izbucniră ciocniri și încăierări.

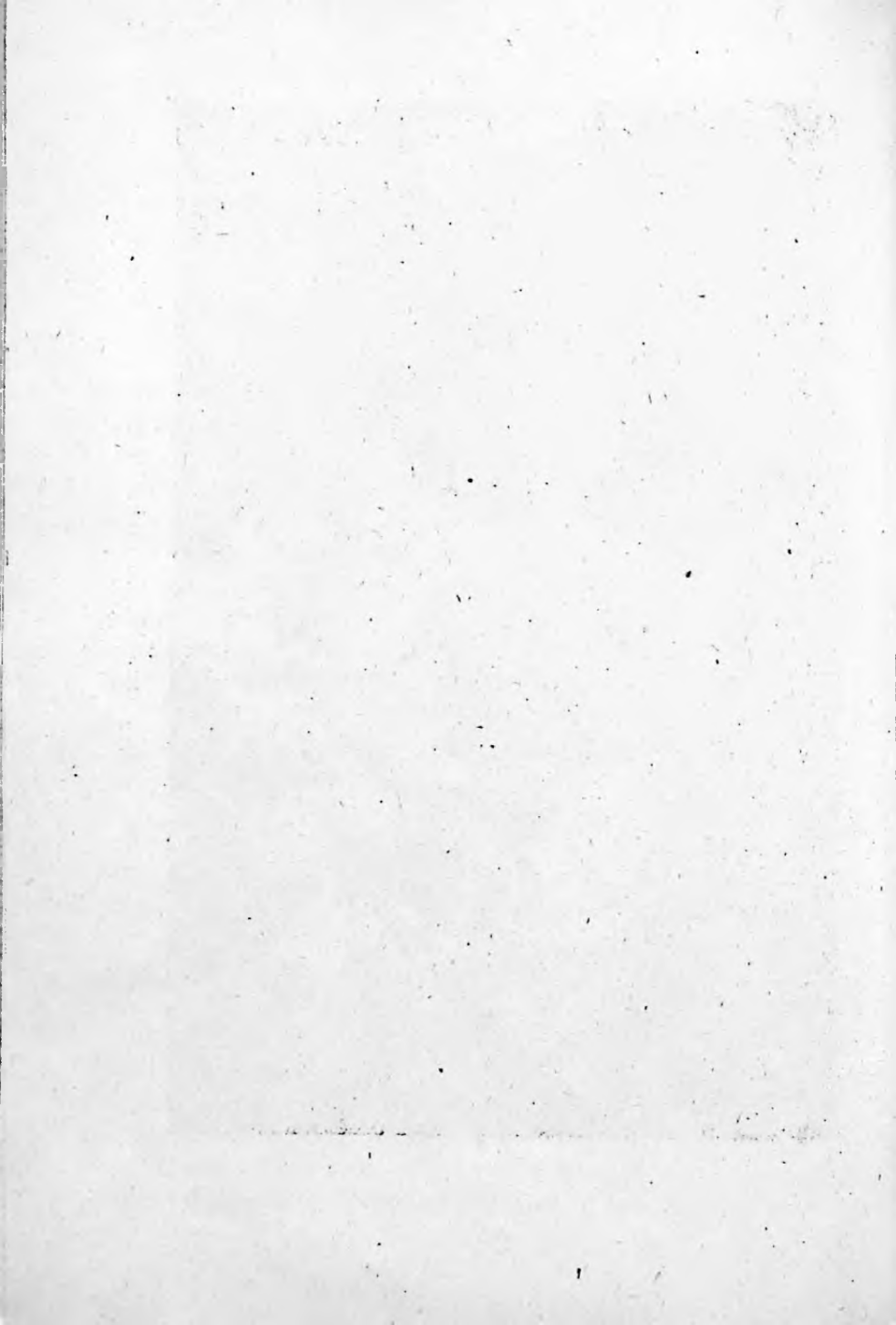
Regimentele de grăniceri români declarară că nu ascultă de ministrul de războiu maghiar, ci numai de împărat. Infuriați, Ungurii începură măcelurile și executările în masă în rândurile Românilor. Deși lipsiți de organizare militară, aceștia răspunseră cu aceeași monedă.

Din nenorocire, colonelul austriac *Puchner*, care comanda regimentele împărătești din Ardeal, fu bătut de armata maghiară condusă de generalul polon *Bem*, care în cele din urmă ocupă Transilvania.

11. Avram Iancu. Mai tot Ardealul căzu în mâna Ungurilor, dar când aceștia voră să pătrundă în Munții Apuseni, ei întâmpinară o rezistență neașteptată. Aci în ținutul Moșilor, care dăduse pe Horea, se organiză rezistență Românilor, de către *Avram Iancu*. Fiu de țăran moș, *Avram Iancu* învățase carte și ajunsese avocat. Era o fire blândă și liniștită, dar în timpul războiului dovedi o energie uimitoare și reale calități de mare căpitan. În jurul lui se strânsese o ceată de intelectuali, avocați, preoți și studenți, cu care el organiză pe țăranii moși pentru luptă după sistemul roman, pe legiuni și centurii, conduse de prefecți și tribuni. Moșii apărară cu vitejie munții lor și înfrânseră armatele ungurești în mai multe lupte, dintre care mai însemnate au fost cele dela *Abrud* și *Mărișel*. Chiar și femeile Moșilor luau parte la luptă alături de bărbații lor. Cu toate sforțările lor Ungurii nu putură să pătrundă în Munții Apuseni.

Casa lui Avram Iancu dela Vidra (Munții Apuseni).

Tocmai în acest timp venise în Ardeal-și Nicolae Bălcescu, care urmărea să împace pe Români cu Unguri, pentru ca împreună să lupte împotriva trupelor Rusiei țariste. Când însă Bălcescu se duse la Kossuth pentru a-i expune propunerea sa și a-i cere recunoașterea drepturilor românești, acesta împreună cu nobilimea maghiară au declarat că nici nu vor să audă de așa ceva.

În curând însă rezistența ungurească fu zdrobită la Șiria, lângă Arad, de Ruși, chemați în ajutor de noul împărat Franz Iosif, și Transilvania trecu din nou în stăpânirea Austriacilor.

După adunarea din 3/15 Mai 1848 la Blaj, se trimisese la împărat o delegație, în frunte cu episcopul Andrei Șaguna, cu rostul de a susține interesele Românilor. Dar, după ce innăbuși revoluția, Francisc Iosif uită de serviciile aduse de Români.

Sub înrăurirea sfetnicilor săi reacționari, împăratul își întoarse fața, cu o jignitoare neîncredere, dela glorioșii tribuni și prefecți, care luptaseră cu atâta îndârjire pentru izbânda cauzei Habsburgilor. Pe când țarul Nicolae I, prețuindu-le vitejia, îi onorase cu decorații înalte și cu daruri de spade artistic împodobite, Francisc Iosif le aruncă mai mult în batjocură câteva medalii de rang neînsemnat, iar cu prilejul unei audiențe nu se sfii să-i califice drept „oameni primejdioși”.

În Ardeal, guvernul austriac se purta cu aroganță și țărani fură din nou persecutați; regimentele de grăniceri fură desființate. Văzându-și nădejiile spulberate și pe Români căzuți din nou în robie, Avraam Iancu, *Regele munților*, cum îl botezără Moșii lui, înnebuni de durere. Viteazul luptător începu să rătăcească în neșitre din sat în sat cântând din fluer, până ce, în August 1872, își dădu sfârșitul. El a fost înmormântat la Tebea, sub gorunul lui Horia.

Abia mai târziu căpătără Români unele drepturi, cum a fost în proprietărea efectuată la 1854 și apoi, prin neobosita stăruință a lui Andrei Șaguna, recunoașterea unei mitropolii ortodoxe românești.

LECȚIA XXXIII

Războiul Crimeei și congresul dela Paris. Unirea Principatelor

1. Izbucnirea războiului dintre Ruși și Turci în 1853. Rusia, care sub țarul Nicolae I-*u* întrase într-o perioadă de mare expansiune teritorială amenințând statele europene vecine, voia cu orice preț să ajungă la Bosfor; de aceea, în 1853, țarul provocă un nou conflict cu Turcii.

Călugării catolici și cei ortodocși dela Ierusalim erau în ceartă pentru dreptul pe care îl pretindea fiecare dintre cele două tagme confesionale de a păstra cheile Sf. Mormânt. Țarul Nicolae luă partea ortodocșilor, în timp ce catolicii erau susținuți de împăratul Franței Napoleon al III-lea.

Țarul, care urmărea desmembrarea Turciei și chiar propusese Angliei un proiect în acest sens, proiect care fusese însă refuzat, găsi un prilej nimerit în cearta dela Locurile sfinte pentru a interveni. El trimise în ambasadă la Constantinopol pe generalul *Mencicoff*, care expunând condițiile grele ale țarului, se purtă arogant și lipsit de deferență față de demnitarii turci. Susținut de Englezi, sultanul refuză cererile rusești. Atunci țarul își trecu armata peste Prut și ocupă Principatele (1853). Rusia declară războiu și o flotă turcească fu distrusă în Marea Neagră, la Sinope.

2. Intervenția Puterilor. Războiul Crimeei (1854—1856). Țarul crezuse că acest războiu va fi numai între Ruși și Turci, pentru că el ațrăsese de partea lui Prusia, care împiedică pe Austriaci să se miște. La o intervenție a Franței, însă, frământată de noua schimbare provocată de proclamarea ca împărat a lui Napoleon al III-lea, cât și la amestecul Angliei, țarul nici nu se gândise. Cu toate acestea și Franța

și mai ales Anglia erau pentru menținerea imperiului otoman. Această atitudine le era comandată de Interesele lor comerciale și politice. Stăpânirea Constantinopolului de către Ruși ar fi prezentat o mare primejdie pentru interesele comerciale ale acestor două țări și ar fi amenințat grav echilibrul european; de aceea ele interveniră. Austria rămase neutră, ocupând doar Principatele după retragerea Rușilor, în speranța că ele îi vor aparține definitiv la încheierea păcii. Francezii și Englezii trimiseră trupe, care debarcară în Dobrogea, silind pe Ruși să părăsească Țările Române.

O lovitură grea nu se putea da Rușilor decât în Crimeea, unde aveau portul de războiu și cetatea Sebastopol. Corpul expediționar anglo-francez, la care se mai adăugară apoi 20.000 de Italieni trimiși de regele Sardiniei care intrase în alianță, debarcă în Crimeea și câștigă câteva lupte împotriva Rușilor.

Cetatea Sebastopol fusese însă puternic întărită de colonelul rus Todleben, încât ea rezistă aproape un an tuturor atacurilor aliaților. În sfârșit, Francezii izbutind să cucerească turnul Malacoff, cheia cetății, aceasta căzu în mâinile aliaților (1855).

În acest timp țarul Nicolae I-iu murise. Din cauză că Rușii pierduseră o mulțime de oameni și cheltuiseră sume enorme, țarul Alexandru al II-lea, urmașul lui Nicolae I-iu, ceru pace.

3. Congresul din Paris (1856). Pentru încheierea păcii, Franța pusese patru condițiuni: 1. Desființarea protectoratului rusesc asupra Moldovei, Valahiei și Serbiei, acestea urmând să fie puse sub garanția marilor puteri. 2. Libertatea navigației pe Dunăre. 3. Limitarea puterii rusești din Marea Neagră. 4. Renunțarea Rusiei la protectoratul asupra creștinilor din Balcani.

Aceste chestiuni fură desbătute în Congresul dela Paris, care în Martie 1856 încheie tratatul de pace. Acest tratat prevedea următoarele clauze: 1°. Puterile contractante se obligau să respecte integritatea și neatârănarea imperiului otoman, neavând dreptul să se amestece în afacerile interne ale acestui stat. 2°. Marea Neagră era declarată neutră fiind închisă tuturor corăbiilor de războiu; toate porturile de războiu de pe litoralul ei se desființau. 3°. Navigația pe Dunăre era declarată liberă; se institua o comisiune europeană, cu reședința

la Galați, însărcinată cu studierea, executarea și administrarea lucrărilor necesare îndreptării navigației la gurile fluviului. Țarul retroceda trei județe d'n Sudul Basarabiei, care se alipeau de Moldova. După ce chestiunea românească fusese mult desbătută în congres, în tratat se mai prevăzură și clauze privitoare la cele două Principate Române.

4. Napoleon al III-lea și Români. După înăbușirea revoluției din 1848 în Principate, mai toți revoluționarii emigraseră în străinătate, mai ales la Paris. Acolo, pe calea publicității, ei căutară să deschidă ochii Apusenilor asupra țărilor noastre.

Emigranții găsiră sprijin puternic în Franța, unde o mulțime de ziare își puseră la dispoziția cauzei românești coloanele lor.

Scriitori ca *Edgar Quinet* și *Jules Michelet* începuseră să se intereseze și să scrie despre Români. Ideea unirii Principatelor era propovăduită și pusă în evidență de propagandiștii români.

Opinia publică și diplomații francezi erau astfel informați asupra dorințelor noastre. În cele din urmă, Români găsiră un susținător puternic al intereselor lor chiar în împăratul *Napoleon al III-lea*. Acesta era partizan al ideii de libertate a națiunilor — fusese și el revoluționar — și sprijinea mai ales neamurile de rasă latină.

În congresul dela Paris, el susținuse, prin ministrul său *Walewski*, cauza unirii Principatelor românești, dar Turcia și Austria, la care se adăugase și Anglia, se împotrăviseră realizării acestei idei. Aceste state afirmău că majoritatea populației românești era împotriva unirii și cerură ca poporul românesc să fie consultat asupra dorințelor sale. *Napoleon* acceptă. Pe lângă clauzele privitoare la acordarea autonomiei și a punerii țărilor sub garanția Puterilor, în tratat se mai prevăzuse înstituirea unei comisii care urma să se ducă la București și să cerceteze starea țărilor, pentru ca apoi să facă propuneri pentru viitoarea lor organizare. În același timp, Poarta era obligată să convoace în cele două Principate câte un *divan ad-hoc*, care să exprime dorințele poporului.

5. Divanurile ad-hoc (1857). Domnia celor doi Domni, *Barbu Știrbei* și *Grigore Ghica*, expirase în 1856, iar în locul lor fuseseră numiți doi caimacâmi: *Teodor Balș* în Moldova și *Alexandru Ghica*,

fostul Domn, în Muntenia. Balș, era contra unirii, voind să fie Domn și promitea bani Turcilor pentru a-i înlesni numirea. Austriacii căutau să prelungească ocupația spre a influența alegerile și a face să se aleagă un Divan antiunionist, iar Turcii voiau să facă alegeri numai de formă; de aceea din toate părțile se produceau amestecuri în alegerile pentru adunări. Dar ambasadorul francez dela Constantinopol, Thouvenel, un mare prieten al nostru, stăruie în numele lui Napoleon, de partea căruia erau acum și Rușii, ca Poarta să nu se amestece în alegeri. După discuții îndelungate Turcii cedară. Murind Balș, în locul lui a fost numit Nicolae Vogoride, Bulgar de neam, care promisese că va fi imparțial.

Dar abia confirmat, el începu o serie de persecuții împotriva unioniștilor, fiind sprijinit de Austriaci și de ambasadorul englez din Constantinopol. Când văzu însă că nu mai avea niciun mijloc de a împiedica ieșirea unioniștilor în alegeri, recurse la falsificarea listelor de alegeri.

Unioniștii îl reclamă și dovediră lui Napoleon falsul săvârșit de călmăcam. Împăratul se întâlnește cu regina Victoria a Angliei și de comun acord puseră la cale organizarea Principatelor. Alegerile din Moldova fură casate (anulate); o nouă alegere avu loc care dădu o mare majoritate unioniștilor. Același lucru se întâmplase și în Muntenia, unde unioniștii făcuseră o vie propagandă. În Septembrie 1857, se convocară cele două Divanuri, care exprimară dorințele Românilor, formulate de Mihail Kogălniceanu în cinci puncte: 1. *Autonomia Principatelor*. 2. *Unirea Munteniei și Moldovei într'un singur stat cu numele de România*. 3. *Alegerea unui principe străin ereditar, scorbitor dintr'o dinastie domnitoare din Europa*. 4. *Neutralitatea teritoriului*. 5. *Alegerea unei adunări obștești căreia să i se încredințeze puterea legiuitoare*. Toate acestea să fie garantate de Puteri.

6. Convenția dela Paris (1858). În 1858, comisiunea europeană din București terminând lucrările și formulând propunerile asupra organizării Principatelor, discuțiile asupra raportului acestei comisii începură la conferința ambasadorilor din Paris. După mai multe luni, aceasta elaboră un fel de constituție numită *convenția dela Paris (1858)*.

Unirea nu era acordată decât nominal și căpătăm doar voia să înființăm țara *Principatele Unițe ale Moldovei și Valahiei*.

Ele rămăneau mai departe sub suzeranitatea Porții, căreia îi plăteau un tribut de 4 milioane lei anual; erau în schimb puse sub garanția Puterilor. Fiecare Principat își avea Domnul și adunarea sa.

Se înființa la Focșani o comisie alcătuită din opt munteni și opt moldoveni, comisie însărcinată cu pregătirea legilor pentru ambele țări; tot aci era și o înaltă Curte de Casație pentru amândouă Principatele. Armata era organizată la fel în ambele țări, având un singur comandant. *Privilegiile se desființau, toți cetățenii moldoveni și munteni fiind considerați egali înaintea legii*. Domnul trebuia să fie Român autohton.

7. Unirea Principatelor (1859). În locul caimacamilor numiți de Poartă, se înființau în fiecare Principat câte o locotenență domnească cu misiunea de a conduce țara până la alegerea Domnitorului.

În același timp se convocară două Adunări, la Iași și la București, spre a alege pe Domni. Adunarea din Moldova, unde pătrunseră mai mulți antiunioniști sorși de izbândă păreau a avea în decesebă fostul Domn Mihai Sturza și fiul său Grigore. Unioniștii se înțeleseră în cele din urmă să aleagă pe colonelul Alexandru Ioan Cuza, care era sprăjinit și de Mihail Kogălniceanu. *La 5 Ianuarie 1859, Adunarea din Iași proclamă Domn al Moldovei pe Alexandru Ioan Cuza*.

În Adunarea munteană, care fixase data alegerii pentru 24 Ianuarie 1859, majoritatea deputaților era pentru alegerea lui Gheorghe Bibescu, fostul Domn. *Dar Costache Negri, trimis de Cuza la Constantinopol se opri la București și întrând în înfelegere cu unioniștii de aci îi sfătui să aleagă tot pe Cuza*.

În ziua alegerii, Ioan Brătianu, veni cu mulțime de norod pe dealul Mitrropoliei, unde era sediul Adunării; pe de altă parte Vasile Boerescu, un deputat cu mult talent oratoric, făcu o cuvântare înimoasă deputaților, arătând că *prin Convenția dela Paris ni se impusese două guverne și două Adunări legislative, dar nu se precizase că aceeași persoane nu putea fi Domn și într'un Principat și în altul*.

Lucrurile stăteau într'adevăr așa și neprevederea diplomaților dela Paris îngădul Românilor primul pas către Unire.

Alegându-se Cuza, fările erau unite și în persoana Domnitorului. Bibescu renunță la candidatură și deputajii munteni aleaseră Domn tot pe Alexandru Ioan Cuza (24 Ianuarie 1859). După ce primi la Iași delegația munteană, care venise să îl ofere domnia Munteniei, Cuza veni la București, unde fu primit cu entuziasm.

LECȚIA XXXIV

Domnia lui Alexandru Ioan Cuza

1. **Alexandru Ioan Cuza înainte de domnie.** Alexandru Ioan Cuza se trăgea dintr'o familie de boieri de rang mai mic. Se născuse la 1820 la Huși, învățase carte la Galați, apoi intrase în armată, în care nu stătu mult, pentrucă plecă la Paris să învețe Dreptul. Acolo s'a împrietenit cu Vasile Alecsandri. Intors în țară se căsătorește cu *Elena Rosetti* și primește funcțiunea de Judecător la Galați. A luat parte și la revoluția dela 1848. Om de lume și nedesprețuind viața de petreceri, Alexandru Cuza părea ușuratec; de aceea Vogoride, în speranță că va face ușor din el instrumentul său, l-a făcut să între din nou în armată, avansându-l repede până la gradul de colonel. Cât de întemeiată fu însă această speranță s'a văzut cu prilejul alegerilor pentru divanul ad-hoc. Primind dela Vogoride funcțiunea de prefect de Covurlui, Cuza, om corect și cu simțul demnității, când a văzut abuzurile calmacamului, și-a dat demisia.

2. **Inceputurile domniei lui Cuza.** Odată ce a fost ales Domn, Cuza a trimis prin Vasile Alecsandri o scrisoare împăratului Napoleon, cerându-i protecțiunea. Împăratul primi bine pe Alecsandri, arată mult interes pentru țară și trimise pentru armata noastră 10.000 de puști și două baterii de tunuri. Austria și Turcia se împotriveau însă alegerii lui Cuza, alegere care eluda prevederile Convenției.

Intervenind însă războiul franco-austriac din 1859, din care Austriacii au ieșit învinși, aceștia fură nevoiți să recunoască situația la noi.

3. **Opoziția parlamentară și reformele lui Cuza.** Înăuntrul țării situația lui Cuza era însă destul de grea. El era socotit de toți ca un Domn provizoriu, deoarece puterea supremă i se încredinșase

Domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

numai ca să aducă la îndeplinire, fiind cunoscut prin sinceritatea și energia lui, programul enunțat în divanurile ad-hoc. Din cauza acestui provizorat, autoritatea lui era mult micșorată.

Crescut în atmosfera ultimelor evenimente, Cuza era animat de idei liberale și voia să îndeplinească reformele pe care le ceruseră toate spiritele luminate în ultimul timp.

Chestiunea cea mai importantă era acum a *improprietării țăranilor*. În 1862, după ce se proclamă unirea definitivă, cu un singur minister și o singură Adunare, se începu în Cameră dezbaterile acestei reforme. Deși nutrea cele mai bune intențiuni, Domnul întâmpina însă o puternică opoziție din partea membrilor Adunării.

Aceștia se împărțeau în *conservatori și liberali*: primii erau atât împotriva *improprietării*, care atingea interesele lor materiale, cât și a Domnului care nu îi trata cu toată considerația cu care ei erau obișnuși din timpul privilegiilor; ultimii, partizani ai unor reforme și libertăți radicale, credeau că Domnul voia să guverneze ca un despot.

Discuțiile erau aprinse, opoziția puternică, din care cauză ministerele se schimbau foarte des. Marii proprietari nu voiau să recunoască țăranilor dreptul de proprietate asupra treimei pe care chiar Regulamentul Organic o prevăzuse. În această atmosferă agitată, ministrul conservator Barbu Catargiu, care adusese o lege foarte favorabilă intereselor proprietarilor, fu ucis cu revolverul de un necunoscut la ieșirea din Adunare (1862). Legea, deși votată, chiar și de liberali, care erau și ei mari proprietari, nu fu sancționată de Cuza. Luptele se înțetiră tot mai mult, ministerele continuau să se schimbe tot mai des. *Improprietarea* nu avea să devină o realitate decât peste doi ani.

Dar o altă chestiune, aproape tot așa de importantă ca și cea țărănească, era atunci la ordinea zilei. Cea mai mare parte din mănăstirile noastre, cu moși întinse și foarte bogate, fuseseră închinare Locurilor sfinte, astfel încât cu timpul încăpuseră pe mâna călugărilor greci, iar veniturile lor erau trimise peste graniță. Încă mai dinainte încercaseră Domnii să secularizeze averile acestor mănăstiri, adică să le treacă pe seama statului, urmând ca acesta să le întretină și să plătească pe preoți și călugări. Ei nu putuseră însă face

nimic din cauza Rusiei și chiar a Turciei, care se opunea acestei reforme. Cuza, împreună cu Adunarea, făcu un pact de curaj și, cu toată împotrivirea Rusiei și a Turciei, susținută de Anglia, *declară secularizate averile mănăstirești, cerând călugărilor să stabilească suma pe care o prețindeau ca despăgubire. Aceștia însă protestară și Interveniră la Ruși.*

Atunci guvernul, sprijinit de Cameră, le oferă 35 milioane de lei despăgubiri pe care însă ei nu le primiră, sperând că se va reveni asupra secularizării. Chestiunea mai tărăgăni încă vreo patru ani și în 1867, sub Carol I-lea, Adunarea de atunci declară că orice discuție e închisă, averile mănăstirilor rămânând definitiv secularizate, fără vreo altă despăgubire.

4. Lovitura de stat a lui Cuza (1864). Mihail Kogălniceanu. Statutul lui Cuza. Reforma rurală încă nu se realizase din cauza opoziției Adunării. Cuza numi atunci un ministru în frunte cu Mihail Kogălniceanu. Nutrind aceleași idei liberale ca și Domnul, având o inteligență și o cultură superioară, dublată de un puternic talent oratoric, acest bărbat de stat a fost poate cel mai mare om politic pe care țara noastră l-a avut în secolul trecut. Înțelegând greutățile care se opuneau reformei, el sfătui pe Domn să facă o lovitură de stat, consultând direct poporul prin plebiscit, așa cum procedase și Napoleon în Franța. Urmând sfatul ministrului său, Cuza disolvă Camera la 2 Mai 1864 și dădu o nouă Constituție, Statutul, așa cum se făcuse și în Italia. Prin plebiscit, el câpătă cu o mare majoritate de voturi și aprobarea poporului. *Făcând o nouă călătorie la Constantinopol, el obținu și încuviințarea Turciei.*

Se făcu o nouă lege electorală prin care dreptul de vot se lărgea. Pe lângă Cameră se mai crea un Senat, al cărui membri erau numiți jumătate de Domn și jumătate erau aleși de popor.

Prima grijă a lui Cuza a fost împrăștierea țăranilor. În adevăr, problema agrară constituise obiectul neînțelegerii între Domn și Cameră, neînțelegere care dusesese în cele din urmă la lovitură de stat. Cu toate acestea, spirit prevăzător, Cuza așteptă întâi recunoașterea de către Marile Puteri a actului dela 2 Mai pentru a promulga noua lege agrară; de aceea ea nu a fost promulgată decât la 15 August

Mihail Kogălniceanu, sfetnicul cel mai apropiat al lui Cuza.

1864. Prin această lege țăranii sunt declarați proprietarii ai pământului pe care îl lucrează, menținându-se însă principiul că partea expropriată nu poate depăși 2/3 din întinderea moșiei. Ei erau împărțiți în trei categorii: Frunțașii, adică acei ce aveau patru boi, mijlocașii, având doi boi și pălmașii, care nu aveau animale de povară, ci munceau numai cu brațele. Cel dintâi au primit câte 5 fălci și jumătate, cellalți câte 4 fălci, iar ultimii câte 2 fălci și jumătate, ceea ce reprezintă, ținând seama de faptul că o falce avea trei po-goane, respective 8 ha, 6 ha și 3 și 1/2 ha. În același timp se desființează dijmele, prestațiile și celelalte obligații ale țăranului față de proprietar; în schimb, pentru răscumpărarea acestor obligațiuni și nu pentru pământul expropriat pe care legea-i socotea proprietatea țăranilor, aceștia trebuiau să plătească proprietarilor în timp de 15 ani și după categoria din care făceau parte 1521 lei, 1148 lei sau 816 lei, sume care la data aceea apăreau ca foarte împovărătoare pentru ei. În schimb însă, de aici înainte proprietarii nu mai au nicio obligație față de săteni, ceea ce constituia o gravă lovitură dată libertății economice pe care legea încerca să o dea țăranilor. În adevăr, ținând seama de mica întindere a loturilor, de faptul că în multe cazuri le-au fost atribuite sătenilor pământurile cele mai slabe și mai neroditoare, de prolificitatea familiilor și de datorla ce greva pământul primit, era limpede că în scurtă vreme lotul obținut nu va mai fi suficient săteanului pentru întreținerea alor săi. Aceasta cu atât mai mult, cu cât vechea obligație a boierului proprietar de a da nouilor căsătorii un lot de cultivat, înceta prin lege. De aceea pentru a se putea ajuta, săteanul a fost obligat să-și vândă iarăși munca lui proprietarului moșiei, căzând din nou în dependență față de el. De aceea legea din 1864 era departe de a rezolva definitiv problema agrară, ea fiind numai o etapă pe acest drum. Dar chiar așa și încă a avut un mare merit: prin împrumutarea sătenilor ea a făcut să nască în sufletul țăranului ideea dreptului său asupra pământului pe care munca lui îl făcea roditor, deschizând calea pentru îmbunătățirea situației lui. Așa se explică entuziasmul cu care masa țărănească a primit reforma și amintirea recunoscătoare pe care ea i-a păstrat-o Domnului. Tot în acest timp se introduse Codul Napoleon și se alcătui legea obligativității școlare, prin care fiecare cetățean

era obligat să-și dea copilul la școala primară. Pe acest tărâm tre-buește amintită *înființarea Universităților*: cea din Iași cu 4 facultăți, creată în 1860 și cea din București, cu trei facultăți, înființată în 1864. Tot pe vremea lui Cuza, în 1860, s'au mai înființat: Școala de Arte frumoase, Conservatorul de muzică și artă dramatică, precum și școli secundare ca liceul Lazăr din București, liceul din Ploești și liceul „Unirea” din Focșani.

După câțva timp, între Domn și ministrul său se iscă o neînțelegere ceea ce făcu pe Kogălniceanu să se retragă. În fața noii Adunări, aleasă după noua lege electorală, Cuza renunță la puterea absolută pe care și-o însușise prin lovitura de stat.

5. Defronarea lui Cuza. Cu toate că de data aceasta Adunarea se compunea din alți oameni decât înainte, Domnul avea totuși împotriva-i atât pe marii proprietari conservatori, înfuriați că prin legea improprietății li se atinseseră interesele lor, cât și pe liberali, care vedeau în Cuza un „uzurpator”. În 1865, pe când Cuza se afla în străinătate, aceștia încercară o răscoală țărănească, însă nu reușiră. Cu toate că Domnul declarase formal că avea intenția să abdice cîdată ce opera lui va fi îndeplinită, totuși dușmanii lui, care îl acuzau că vrea să-și întemeieze o dinastie, făcură un complot și atrăgînd de partea lor pe cîțieri din garda palatului, în noaptea de 10 spre 11 Februarie 1866 siliră pe Cuza să abdice și apoi îl trimiseră peste graniță la Brașov.

Cuza a stat departe de țară până la moartea lui, în 1873. Corpul lui a fost adus și îngropat la *Ruginoasa*, în județul Baia. Soția lui, *Doamna Elena*, a trăit până în 1909, ducînd o viață simplă, închinată binefacerilor.

Ales în împrejurări excepționale, Alexandru Ioan Cuza a dat dovadă de multă dibăcțe în relațiile cu străinii, izbutind să obțină consimțămîntul Puterilor pentru actul Unirii, îndeplinit de Români peste voința acestor Puteri. În politica internă a țării, dacă a avut unele scăderi îngăduind risipa în finanțe, totuși prin reformele îndeplinite, mai ales improprietărea țărănilor și secularizarea averilor mănăstirești, el și-a câștigat un nume nepieritor în Istoria noastră. *De aceea Cuza poate fi pus alături de marii voievozi care ilustrează epocile de mărire ale neamului nostru.*

LECȚIA XXXV

Domnia lui Carol I-*iu*

1. **Alegerea ca domn a lui Carol I-*iu*.** Complotiștii care au răsturnat pe Cuza au înstituit o locoteneță domnească, formată din Nicolae Golescu, Lascăr Catargiu și colonelul Haralambie, și un ministru sub președinția lui Ion Ghica, menit să conducă țara până la alegerea noului Domn.

Unirea Țărilor fusese recunoscută de Puteri numai pe timpul cât va domni Cuza și îndepărtarea acestuia de la tron de către politicieni punea în pericol însuși faptul unirii, pentru care Românii luptaseră atât. De aceea, chiar în ziua abdicării, guvernul provizoriu luă dispoziția de a se alege un Domn, socotind să rezolve criza cât mai repede. Corpurile legiuitoare aleseră în unanimitate pe Filip de Flandra, fratele regelui Belgiei. Această alegere nu era însă pe placul lui Napoleon, care sfătui pe prinț să renunțe, ceea ce acesta și făcu. Alegerea unui prinț străin, care însemna o încălcare a prevederilor convenției din 1858, nu o admiteau Puterile interesate. Ele protestară și Turcia amenință chiar cu ocuparea țării, dar a fost oprită de Franța.

Pe când la Paris se desbăteau protestele Austriei și Turciei, Românii aleseră un nou Domn în persoana lui Carol, al doilea fiu al principelui Carol Anton de Hohenzollern-Sigmaringen; alegerea fu aprobată și de împăratul francez. Principele Carol era atunci locotenent în armata prusiană și luase parte în 1864 la războiul cu Danezii; era în vârstă de 27 de ani. Tatăl principelui, ca și ministrul Prusiei, se codeau să-i dea voie să primească Domnia care i se oferea, socotind că ar intra într-o aventură; dar delegatul român Ioan Brățianu, trimis împreună cu Carol Davila să propună principelui Domnia, desfășură o deosebită activitate diplomatică și reuși, după

multe discuțiuni, să înlătore orice temere și să capete consimțământul principelui Carol.

În Aprilie 1866 guvernul provizoriu institui un plebiscit, în care aproape 700.000 de cetățeni își dădură votul pentru alegerea lui Carol ca Domn; numai 224 voturi au fost contra acestei alegeri.

Conferința puterilor, care se întrunise la Paris, tot nu recunoștea faptul, cerând ca alegerea Domnului să se facă de Adunare. Dar în locul vechilor Adunări, dizolvate de guvernul provizoriu, era acum o Adunare constituantă, care și ea se declarase în unanimitate pentru alegerea lui Carol de Hchezollern. Acesta porni către țară trecând prin Austria, unde se servi de pașaport fals, fiindcă se temea să nu fie arestat, această țară fiind pe punctul de a începe războiul cu Prusia. În ziua de 8 Mai 1866 principele, însoțit de Ion Brătianu, puse piciorul pe pământul românesc la Turnu Severin și de acolo, în mijlocul aclamațiilor poporului, se îndreptă spre București. La 10 Mai el depuse jurământul înaintea Adunării.

„Punând piciorul pe acest pământ sacru, am și devenit Român... Eu vă aduc o inimă leală, cugetări drepte, o voință tare de a face binele, un devotament fără margini către noua mea patrie și acel neînvins respect către lege, pe care l-am cules din exemplul alor Mei. Cetățean astăzi, mâine, de va fi nevoie, soldat, eu voi împărți cu voi soarta cea bună, ca și pe cea rea... Credeți în mine, precum eu cred în voi”.

Aceasta a fost declarația pe care a făcut-o noul Principe, răspunzând Președintelui Adunării. În grabă s'a votat și o constituție, imitată după cea belgiană, cu libertăți foarte largi, pe care Domnul jură să o respecte. Prin noua constituție se prevedeau patru colegii electorale, o Cameră și un Senat.

O discuție aprinsă a ridicat chestiunea evreească, deoarece la început se prevăzuse dreptul de cetățenie și pentru Evrei, fără deosebire. Ridicându-se proteste unanime, mai ales din partea Moldovei, unde numărul lor crescuse considerabil prin imigrarea din Rusia și Galizia, art. 7 din Constituția votată a fost redactat în sensul că „numai creștinii vor putea deveni cetățeni români”.

După multe negociațiuni, Puterile recunoscură noua stare de lucruri și pe Carol I-lu ca principe al Românilor, mai ales că Austria fusese

Țarul Alexandru al II-lea al Rusiei și Domnitorul Carol I înaintea Plevnei (după un desen rus).

învinsă de Prusia în războiul din 1866, iar ambasadorul francez la Constantinopol stăruia pe lângă Poartă să-și schimbe atitudinea față de Români. O călătorie a Domnitorului la Constantinopol, unde a ajuns cu toate onorurile, a deslețat favorabil și definitiv chestiunea recunoașterii.

2. Activitatea internă până la 1877. La venirea Domnitorului Carol, țara se afla într-o situație destul de critică. Finanțele erau desorganizate, lipsa drumurilor și a căilor de comunicație îngreua comerțul, armata era mică și lipsită de armament. Pe de altă parte, pasiunile politice se deslănțuiau tot mai neapăsate. Lupta între Albi, conservatorii, și Roșii, liberalii, întreruptă pentru moment în timpul abdicării lui Cuza și alegerii noului Domn, izbucnise iar și amenința existența statului. Ca și sub Cuza, guvernele se succedară foarte des. Numai mulțumită energiei și autorității sale, Domnitorul Carol a putut impune construirea rețelei noastre de cale ferată de către un consorțiu german, condus de prusianul Strusberg; de asemenea el dădu o deosebită atenție armatei, care fu sporită și reorganizată.

În 1869 Prințipele făcu o călătorie în Occident și atunci se căsătorii cu Prințepesa Elisabeta de Wied.

În 1870 izbucnind războiul franco-german, Românii făcură manifestațiuni de simpatie pentru Franța. O parte din oamenii noștri politici, mai ales dintre liberali, care fuseseră îndepărtați de la guvern, începură o serie de atacuri la adresa Domnitorului, amenințându-l cu detronarea (ba la Ploești chiar se proclamă republica), încât Domnitorul scârbit, vci să abdice. Oamenii noștri politici vedeau o totală lipsă de înțelegere a situației, deoarece puneau mai presus de interesele țării simpatiile personale. În urma unui nou incident, în care mulțimea tulburată, condusă de agitatori, atacă colonia germană din Capitală, adunată spre a serba aniversarea împăratului Wilhelm, și se îndreptă apoi spre palat cu strigăte de „trăiască republica!”, Prințipele se hotărî să abdice. El chemă la sine pe membrii fostei locotenente domnești spre a le încredința conducerea. Dar Lascar Catargiu, șeful partidului conservator, își dădu seama de primejdia ce ar rezulta pentru țară dacă Domnul ar abdica și găsi argumentele trebuitoare ca să-l convingă să renunțe. Fiind însărcinat cu formarea guvernului, Lascar Catargiu izbuti să albe autoritate de-

plină și conduse țara timp de cinci ani, realizând astfel cea mai lungă guvernare de până atunci. Conservatorii atraseră de partea lor și o parte din tinerii intelectuali ieșeni grupați în societatea literară *Junimea*, al căror șef spiritual era *Titu Maiorescu*. Aceștia aduceau o cultură și o educație apuseană și ideile lor au dat direcție noi în politica noastră.

Sub guvernul *Lascar Catargiu* se terminară lucrările de construcție a căilor ferate, deși consorțiul *Strusberg* dăduse faliment.

Prin reformele financiare se consolidară finanțele statului și prin înființarea *Creditului rural și urban* se dădu impuls propășirii economice a țării. Acest guvern a făcut și o convenție comercială cu *Austria*, act care dovedea independența noastră și recunoașterea acestei situații din partea puterii contractante. E adevărat că noi eram puși, economicște, într-o situație cu totul defavorabilă prin acea convenție, fapt care a stârnit o crâncenă opoziție din partea liberalilor, dar avantajul politic ce rezulta din acest tratat răscumpăra pierderile economice. Acestei convenții îi urmară altele cu celelalte state. În domeniul religios s'a creat *Sf. Sinod*. De asemenea guvernul, sub sugestia Domnului, a dat o mare atenție armatei, căutând să o mărească și să o înzestreze cu toate cele trebuitoare. În 1876 războiul ruso-turc fiind pe punctul de a izbucni și guvernul conservator pierzându-și autoritatea, Domnitorul *Carol* chemă un guvern liberal în frunte cu *Ioan Brătianu*.

3. Războiul pentru neafârțare. În 1875 izbucni o revoluție a Sârbilor, ajutați pe sub mână de Ruși; deși se luptară vitejește, ei fură învinși și nevoiți să se supună (1876).

După o prealabilă înțelegere cu *Austria* și cu celelalte Puteri europene, țarul *Alexandru* ceru *Turciei* reforme în Administrația creștinilor, ceea ce sultanul refuză; atunci războiul fu declarat (1877). La cererea noastră adresată Puterilor garante ca să ne asigure neutralitatea teritoriului în războiul dintre Ruși și Turci, niciuna nu-și luă angajamentul. În fața acestei situațiuni, Domnul nu vedea decât o posibilitate: alianța cu *Rusia*. De aceeași părere era și *Ioan Brătianu* și *Mihail Kogălniceanu*, ministru de externe în cabinetul liberal; dimpotrivă, o mare parte din oamenii politici ai tuturor partidelor se temeau că, lăsându-se atrasă în conflict, *România* ar avea greu de

suferit, ori care va fi desnodământul războiului, și îndemneau pe Domnitor să proclame neutralitatea și mobilizând castea, să o concentreze în regiunea dela Sudul Carpaților.

Brătianu fu trimis la *Livadia*, unde se afla țarul, și încheie o convenție pentru trecerea armatelor rusești prin țara noastră. În această convenție se stipula, pe lângă alte condiții, și clauza că Rusia va respecta integritatea teritorială a României. Încă dela declararea războiului, Turcii, începură bombardarea orașelor noastre de pe Dunăre, socotindu-ne ca dușmani. Trupele rusești începură să treacă Prutul. Armata românească, în număr de 50.000 oameni, fusese mobilizată. Față de atitudinea dușmănoasă a Turciei, Românii, care nu se mai vedeau legați prin nicio obligație față de imperiul turcesc, proclamară independența (10 Mai 1877).

Domnitorul Carol propuse Rusiei o cooperare a armatei române cu cea rusă, dar țarul refuză. Atunci armata română fu concentrată în părțile Olteniei, spre a păzi malul Dunării. — Rușii trecură fluviul pe la Zimnicea, cuceriră Nicopole și ajunseră până la Plevna. O altă colcană rusă înaintă cu avânt spre Balcani și îmbărbătată de slaba împotrivire a dușmanului, ocupă crestele munților și pătruse în defileul Șipka, pentru a-și deschide, ca în 1828, drumul spre Constantinopol. Dar pe când capitala Imperiului Otoman aștepta cu îngrijorare să vadă oastea rusă răsărind sub zidurile sale, pe teatrul de operație din Bulgaria se petrecu un fapt care dădu întregii campanii o întorsătură neașteptată. Generalul turc Osman Pașa, comandantul Vidinului și al sectorului învecinat, lăsă de-a-lungul Dunării o pânză ușoară de trupe auxiliare, iar el cu grosul forțelor sale, se așeză în Plevna, întărindu-o puternic. Acolo el bătu trupele rusești în două lupte, amenințându-le în operațiunile lor militare, încât spre a scăpa de un dezastru ele ar fi trebuit să se retragă peste Dunăre. Marele duce Nicolae, comandantul armatei rusești, ceru atunci ajutorul Principelui Carol. Acesta își trecu armata pe la Corabia și se îndreptă spre Plevna. Împăratul îi conferise dreptul de a comanda și oștile ruse, încât conducerea operațiunilor dela Plevna era toată în mâna Domnitorului. După o încercare de cuprindere a cetății prin asalt, unde Românii dădură pilde de mare vitejie, rețuta Grivița căzu în mâinile noastre (30 August 1877). Dar Plevna

nu putu fi luată. În sfatul de războiu care se ținu fu admisă părerea Principelui Carol de a se începe înconjurarea cetății, pentru a i se tăia orice comunicațiuni, ceea ce ar fi silit-o la o capitulare prin foame.

Abia la 28 Noemvrie, după o încercare eroică de ieșire, Osman Pașa s'a predat în mâinile Românilor. Armata română cuceri cetățile Rahova și Vidinul pe malul Dunării, în timp ce armatele rusești străbăteau Balcanii, îndreptându-se spre Constantinopol. Turcii cerură pace. Prin pacea care s'a încheiat la San Stefano (1878), nu departe de Constantinopol, Rușii impuseră Turcilor să accepte crearea unui stat bulgăresc, care să se întindă până la Marea Egee; Sârbilor și Muntenegrenilor urma să li se recunoască independența. Despre Români nu se pomenea nimic.

4. Congresul dela Berlin. Atitudinea Rusiei și clauzele cuprinse în pacea dela San Ștefano stârniră în România o furtună de indignare. Românii protestară și era să se ajungă la un conflict armat cu Rușii. După îndemnul Angliei și Austriei, se convocă un congres la Berlin, care să ia din nou în discuție chestia orientală. Congresul a fost condus de Bismarck, primul ministru german, care s'a arătat foarte aspru față de noi, deși pe tronul țării noastre se afla un principe prusian. Rușii se înțelesesă mai dinainte cu Anglia, admitând reducerea Bulgariei numai la ținutul dintre Dunăre și Balcani, Rumelia urmând să rămână provincie turcească autonomă; de asemenea consimțea ca Austria să ia Bosnia și Herțegovina.

Kogălniceanu și Brătianu desvoltară o argumentată pledoarie în favoarea drepturilor noastre, arătând și convenția încheiată cu Rușii. Ei nu fură ascultați decât într'o ședință. În același timp Congresul ne impunea să modificăm Constituția spre a da drepturi cetățenești Evreilor. Bismarck, care urmărea interesele conționalilor săi, ne-a mai impus o altă sarcină grea. Ca o compensație pentru recunoașterea independenței, statul nostru trebuia să răscumpere acțiunile consorțiului Strusberg, deținute în cea mai mare parte de persoane însemnate din Berlin.

Rezultatul războiului a fost câștigarea independenței, care avea o însemnătate covârșitoare pentru noi. Neatâmarea României prețuia mai mult decât pierderile materiale suferite de noi în războiu. Căci acum statul român era temeinic și definitiv constituit.

LECȚIA XXXVI

Domnia lui Carol I-*iu*

(Continuare)

1. Proclamarea regatului. După ce și-au obținut cu atâtea sacrificii independența politică, Românii s'au hotărît să ridice țara lor la rangul de regat, iar Domnului lor, care se arătase atât de vrednic în timpul războiului, să-i dea coroana de rege. La 14/26 Martie 1881, parlamentul proclamă regatul, iar la 10 Mai același an, Principele Carol își puse pe cap coroana de rege, făurită din oțelul unui tun cucerit la Plevna; Doamnei Elisabeta, „mama răniților” din timpul războiului și duloasa poetă Carmen Sylva, i se puse pe cap o coroană de aur.

2. Relațiile cu străinătatea. La rectificarea frontierei dobrogene a izbucnit un conflict care era să dea naștere unui războiu; în cele din urmă a trebuit să cedăm din nou. Tot astfel am avut neplăceri și din partea Austriei, care pretindea să facă poliția Dunării și în cuprinsul nostru. Văzând că eram mereu loviiți în interesele noastre și amenințați de Puterile mari, regele și miniștrii săi hotărâră să schimbe politica de până acum. În Europa Bismarck pusese la cale Tripla Alianță, formată din imperiul german și imperiul austro-ungar, la care s'a adăugat și Italia. În fața acestei grupări de state s'a ridicat mai târziu alianța Franței cu Rusia și Anglia, care au alcătuit Tripla Înțelegere.

În urma activității desfășurate de Petre Carp la Viena și apoi a unei întrevederi a lui Ioan Brătianu cu Bismarck și cu cancelarul austriac, România intră în Tripla Alianță. Acest fapt aduse României prietenia, destul de interesată, a trei mari Puteri și, timp de mai bine de 30 de ani, îi dădu posibilitatea unei liniștite dezvoltări.

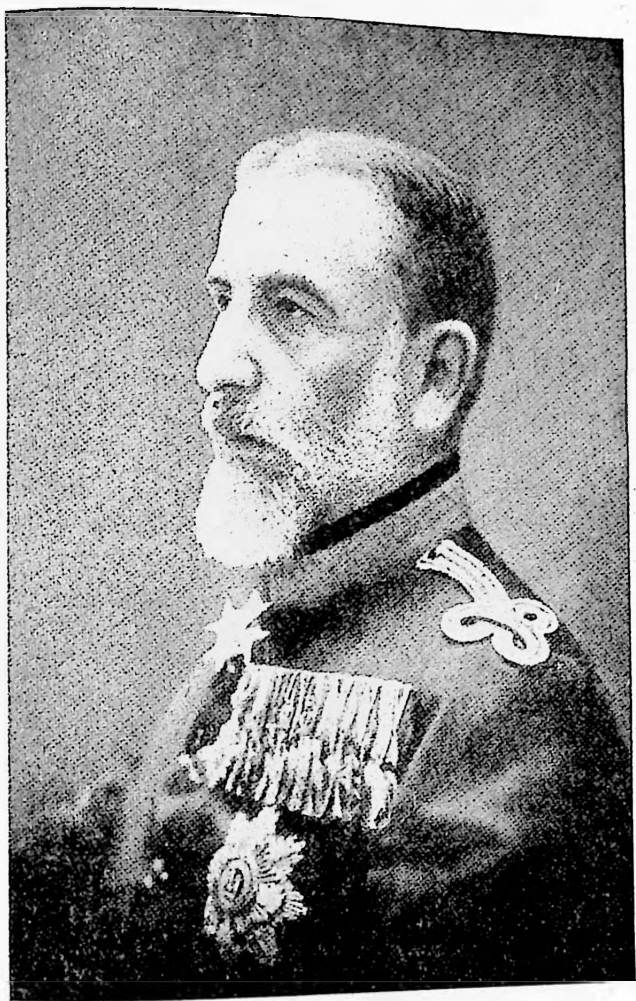
3. Succesiunea la tron. Din căsătoria lui Carol I-*iu* și a Reginei Elisabeta se născuse o fetiță care a decedat în 1874. Neavând alți urmași, Regele Carol hotărî, în 1889, să fie recunoscut ca moștenitor al Coroanei nepotul său de frate, *Ferdinand*. Acesta se căsătorî în 1892 cu principesa *Maria*, nepoata reginei *Victoria* a Angliei și a Țarului *Alexândru* al II-lea.

4. Desvoltarea internă a României. România fiind un stat constituțional, conducerea ei era dată în mâna partidelor politice, care singure exprimau voința poporului.

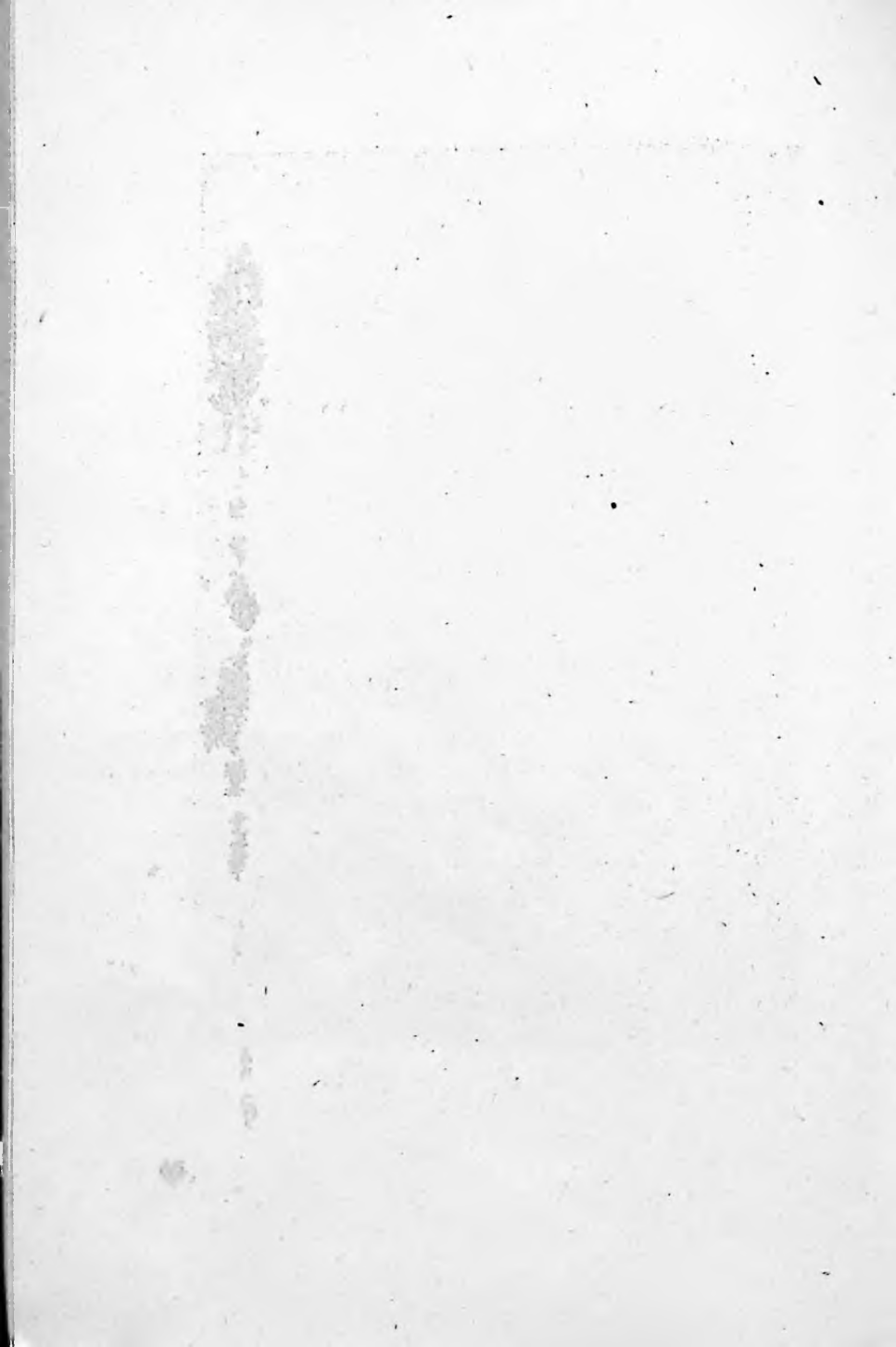
Am văzut că încă din timpul lui *Cuza* se precizaseră cele două partide politice: *conservatorii*, oameni ponderați, inamici ai reformelor înaintate și *liberalii* sau *Roșii*, cu idei democratice înaintate.

În prima parte a domniei regelui *Carol*, dela 1866 până la 1897, șef al partidului conservator a fost *Lascăr Catargiu*, om cu mult simț al realităților și mare energie. Partidul liberal, reprezentant mai ales al orașelor, voia să creeze o burghezie orășenească și pentru aceasta lupta prin orice mijloace. Erau două curente în acest partid: unul radical, condus de *Costache Rosetti* și altul mai moderat, reprezentat prin *Ioan C. Brătianu*. *Mihail Kogălniceanu*, cea mai de seamă personalitate politică a noastră de pe atunci, se ținea mai retras și nu lua parte la frământările politice.

Partidul liberal se arătase revoluționar și antidinastic; totuși fiind chemat de suveran la guvern el primi sarcina guvernării, pe care o deținu neîntrerupt dela 1876 până la 1888. Sub conducerea lui *Ioan Brătianu*, guvernul liberal a avut în această vreme o activitate deosebit de rodnică. În primii cinci ani s'a avut în vedere mai cu seamă războiul și rezolvarea chestiunilor în legătură cu el, iar în următorii șapte ani activitatea guvernului s'a îndreptat către ridicarea economică a țării. Atunci s'au creat *Banca Națională* și *Casa de Economie*, s'au înființat *Casa de credit agricol* și celelalte institute financiare. În 1882, răscumpărându-se acțiunile consorțiului *Strusberg*, statul a intrat în posesiunea unei întinse rețele de drumuri de fier. S'au construit școale, cazărmi și mai ales, în urma îndemnului regelui, s'au votat credite pentru construirea podului de peste *Dunăre*; s'a dat o grijă deosebită desvoltării armatei și marinei. În 1884 s'a mo-

Regele Carol I.

dficat și constituția, schimbându-se dispozițiile privitoare la alegerea Corpurilor Legiuitoare, prin lărgirea dreptului de alegere și introducerea a trei categorii electorale în loc de patru.

O parte din membrii societății literare *Junimea* intraseră în partidul conservator de sub șefia lui Lascar Catargiu. Acești *junimiști*, formați în cea mai mare parte la școala germană, erau oameni de o cultură superioară și cu educație occidentală. În atmosfera agitată de pasiunile politice, ei aduceau o notă de ponderare și de înțelegere, care îi pune într-o lumină aparte.

Erau partizani ai reformelor democratice și prin prezența lor în partidul conservator dădeau acestuia o nouă vigoare. În deosebi *Petre Carp*, om de o iscusință politică superioară, realiză în timpul cât a fost la guvern o sumă de reforme menite să dea României o mare dezvoltare economică. Astfel înființă *Creditul Agricol*, organizat pe județe, făcu legea minelor, legea pentru construirea și exploatarea căilor ferate, legea pentru vânzarea moșilor statului în loturi mici la țărani (un fel de impropretărire). În această vreme s'a modificat organizarea învățământului profesional, normal și primar. Dobrogea, căreia regele Carol i-a dat o atenție deosebită, se dezvoltă foarte mult prin colonizările făcute și prin construirea podului de peste Dunăre, operă a inginerului român *Anghel Saligny*. Portul Constanța luă o mare dezvoltare, astfel încât Dobrogea, care la anexarea ei era aproape un pustiu, ajunsese una dintre cele mai înfloritoare provincii ale tânărului regat român. În politica externă, a cărei inițiativă și conducere o avea aproape exclusiv regele, *junimiștii* erau pentru alianța cu Germania. De altfel, în multe din reformele lui, mai ales în cele privitoare la muncitori și la mine, *Carp* a imitat pe *Bismarck*.

Sub guvernele care s'au succedat, prin legile și reformele alcătuite, organizarea statului nostru s'a desăvârșit tot mai mult. Progresele realizate s'au putut vedea cu prilejul expoziției din 1906, organizată după 40 de ani de domnie a regelui Carol I-*u*. O criză economică, provocată de seceta din 1899, a fost trecută cu bine. Din cauza neprevederii arătată de guvernanți în chestia rurală, au izbucnit însă în 1907 răscoale țărănești, care au trebuit să fie reprimate în mod sângeros. Cu toate acestea, ultimul deceniu al domniei lui Carol I-*u* a

desăvârșit desvoltarea țării noastre care a ajuns să fie un stat puternic în valea Dunării.

5. Cultura în timpul domniei lui Carol I-ii. Prin reforma lui Cuza Vodă se instituiseră învățământul primar obligator și gratuit, dându-se astfel puțința tuturor de a învăța carte. Tot sub acest Domn s'a dat atenție și învățământului secundar, datorită căruia copiii mai înzestrați își puteau însuși elemente de cultură generală, care îi pregăteau pentru studii mai înalte. În aceeași vreme s'au înființat și cele două Universități, dela Iași și dela București. În aceste înalte instituții de învățământ tinerii noștri studioși luau contact cu cultura apuseană, pregătindu-se să producă la rândul lor opere originale atât în domeniul literar, cât și în cel științific. Sub domnia regelui Carol I-ii învățământul de toate categoriile a fost sprijinit cu o deosebită grijă. Universitățile noastre, în deosebi Facultatea de Medicină, au început să capete reputație, atrăgând chiar studenți străini, mai ales din țările balcanice, care începură să vină să învețe la noi. Regele Carol a făcut și o *Fundație Universitară* cu o bogată bibliotecă pentru studenți. S'au înstituit burse pentru studenții merituoși, care erau trimiși să se specializeze în străinătate. O deosebită activitate a desfășurat în domeniul școlii, mai ales a aceleia dela sate, ministrul *Spiru Haret*. Regele Carol a fost de asemenea un călduros sprijinitor al celei mai înalte instituții de cultură din țară, Academia Română, înființată în timpul lui. Aceasta, întrunind pe cei mai de seamă scriitori și învățați ai țării, a încurajat prin toate mijloacele literatura și știința românească. Între altele, Academia a început la îndemnul regelui Carol I să alcătuiască și *Dicționarul Limbii Române*, care e în curs de tipărire.

Ea a slujit într-o mare măsură și la crearea și menținerea unității culturale a tuturor Românilor, căci în vremurile când o parte din provinciile românești erau sub stăpâniri străine, Academia număra printre membrii ei și învățați și literați români din acele ținuturi.

Contactul permanent pe care studenții români îl păstrau cu cultura apuseană, însușită de ei fie în universitățile noastre, fie direct în cele din Occident, unde mergeau să-și desăvârșesc studiile, a avut darul să creeze multe talente viguroase, să desvolte calitățile innăscute ale poporului nostru, înclinat spre creația poetică, și să le afirme într-o producție variată, manifestată în toate ramurile de cultură. Aceste

talente simțeau nevoia de a fi îndrumate și supuse examenului marelui public. Inceputul în acest sens se făcu de către societatea literară din Iași, *Junimea* (1867), care a strâns în jurul revistei *Convorbiri Literare* talentele ce se afirmau mai puternic. Conduasă cu autoritate de *Titu Maiorescu*, ea își trase dela început o linie de conduită care în domeniul literar se traduse prin năzuința către limpezimea stilului, perfecționarea limbii și a ortografiei cum și către stabilirea unor baze estetice în judecarea operei de artă.

Alături de *Vasile Alecsandri*, care își publică aici minunatele „*Pasteluri*”, găsim printre colaboratorii „*Convorbirilor Literare*” pe *Ion Ghica* și *Al. Odobescu*, primul însemnat prin studiile economice și mai cu seamă prin *Scrisorile* lui atât de evocatoare, iar al doilea prin operele lui literare în care se arăta un mare meșter al frazei.

Avem apoi pe genialul *Mihail Eminescu*, a cărui operă sintetizează în întregime sufletul neamului nostru. Poezia lui exprimând cugetarea filosofică într-o formă specific românească, înfățișează o originalitate unică. Cu tot fondul pesimist al poeziei lui, Eminescu este însuflețit de iubirea de patrie și neam și crede în viitorul lui. Se revoltă împotriva străinilor și preamărește trecutul glorios al poporului românesc. Aceste sentimente cum și numeroase idei de natură politică și economică, le expunea Eminescu în articolele lui din ziarul *Timpul*, pline de o profundă cugetare politică. Opera lui poetică dă naștere curentului eminescian de care se resimte și *Al. Vlăduțu*. *Ion Creangă* deschide seria scriitorilor ridicați din țărănime: într-o limbă specific moldovenească și într-un stil colorat și viu el oglindește în scrierile sale sufletul țărănimii moldovene. Poet al țărănimii, este și *Gh. Coșbuc*.

De asemenea *Ion Slavici* încearcă în operele lui literare să redea sufletul țărănimii ardeleni. Societatea dela crașe își are scriitorul ei în *Ion L. Caragiale*.

Redată caricatural, pătura orășenească e înfățișată admirabil în comediile și schițele lui cu defectele inerente unei epoci de adânci prefaceri de ordin politic și social. Dimpotrivă o adevărată idealizare a vieții vechei boierimi, legată, ca și țărănimea de pământul țării, se desprinde din romanele lui *Duiliu Zamfirescu*.

Tendențele literare ale Junimii nesatisfăcând pe toți, apar noi reviste cu scopul de a îndruma producția literară pe alte baze. Astfel ia naș-

tere *Semănătorul* (1901), întemeiată de Coșbuc și Vlahuță. Această revistă trece mai târziu sub direcția lui Nicolae Iorga, care îi fixează rostul, prin afirmația că „literatura trebuie să izvorească din tot ce are poporul mai răspicat și mai caracteristic, oferind literaturii universale, în formele cele mai bune, un capitol nou și original”.

Forțele literare ale Ardealului se grupează în jurul revistei *Luceafărul* (1902), unde apare puternicul talent al poetului Octavian Goga. La Iași apare în 1906 *Viața Românească* reprezentând curentul poporanist. Revista *Convorbiri Critice* (1907) a profesorului Mihail Dragomirescu preconizează disocierea eticului și etnicului de estetic, pe când *Viața nouă* (1905), a profesorului Ovid Densusianu, se ridică împotriva curentului poporanist, cât și a celui semănătorist.

O personalitate covârșitoare în această vreme este B. P. Hașdeu, om cu vastă erudiție, care a lăsat opere istorice, filologice și dramatice. De asemenea a pășit și în domeniul filosofiei. Opere filosofice au lăsat Vasile Conța, precum și Al. Xenopol. În ramura istorică au strălucit, pe lângă arheologii Odobescu și Gr. Tocilescu, I. Bogdan, întemeietorul slavistici la noi, D. Onciul și Al. Xenopol, autorul unei istorii complete a Românilor precum și al unui studiu de filosofie a istoriei, C. Giurescu cu lucrări de seamă în istoriografia românească.

În domeniul arheologiei, Vasile Pârvan pune bazele unei școli arheologice moderne, lăsând și opere istorice de mare valoare. Nicolae Iorga, cu bogate și însemnate lucrări în istoria Românilor și universală, dezvoltă o activitate fecundă și variată. Geografia este reprezentată prin Simion Mehedinți, care a format și stimulat o sumă de tineri cercetători. Filologia își are reprezentanții străluciți în Ovid Densusianu și Sextil Pușcariu. Reprezentanți de seamă au de asemenea științele pozitive și naturale. Chimiiști de seamă au fost P. Poni și C. Istrate, fizician, Bacaloglu, matematicieni renumiți sunt Țițeica și Pompei.

În botanică s'au ilustrat Brânză și Grecescu, în geologie Murgoci, Mrazec și Popescu Voitești, în paleontologie Grigore și Sabba Ștefănescu și I. Simionescu, iar în medicină bacteriologii V. Babeș și I. Cantacuzino, chirurgical Toma Ionescu și neurologul Gh. Marinescu.

Pe tărâmul artelor avem reprezentanți în pictură pe Teodor Aman, Andreescu și marele Nicolae Grigorescu, care redă în opere de va-

oare universală pământul, cerul și sufletul românesc. Ca talente de seamă se afirmă pictorii Luchian, Mirea și Romano. În sculptură se ilustrează Valbudea. Paciurea și Jalea, iar în arhitectură Mincu. În muzică s'au afirmat compozitorii Ciprian Porumbescu, autorul imnului „Pe-al nostru steag”, Gavril Muzicescu, care ne-a lăsat o frumoasă liturgie, precum și puternicul talent al lui G. Enescu. Artiști de seamă am avut și în teatru. Astfel au fost Matei Millo, Gr. Manolescu, Aristizza Romanescu și P. Liciu.

Apărute într'o atmosferă de adânci prefaceri, aceste talente oa și reprezentanții științei, s'au afirmat puternic, ilustrând sub domnia regelui Carol I-u, toate domeniile vlejii intelectuale.

6. Războiul balcanic. În 1912, Bulgarii, Sârbii, Grecii și Muntenegrenii coalițați începură un războiu împotriva Turcilor pentru a elibera pe frații lor aflați sub stăpânirea Porții. Turcii fură bătuiți, dar după victorie Bulgarii se întoarseră împotriva foștilor lor aliați spre a le smulge cât mai multe din ținuturile cucerite. Atunci Românii interveniră în războiu.

În 1913 armata noastră, în număr de 500.000 de oameni, mărită și organizată mai ales în timpul cât a fost ministru de războiu Nicolae Filipescu, trece în Bulgaria sub comanda principelui moștenitor Ferdinand și silește pe Bulgari să ceară pace.

Aceasta se încheie la București (1913), într'un congres prezidat de Titu Maiorescu, șeful guvernului român. Prin această pace noi câștigăm Cadrilaterul, adică județele Caliacra și Durostor, cu orașele Turtucaia, Silistra, Bazargic și Balcic. În felul acesta s'a reparat nedreptatea care ni se făcuse în 1878 când fuseserăm despăgubiți numai cu Dobrogea ciuntită. România s'a arătat cu acest prilej ca un stat puternic care știe să-și impună voința în peninsula Balcanică.

7. Izbucnirea războiului european. Moartea regelui Carol. În vara anului 1914 izbucni marele războiu european. Legătura noastră cu Tripla Alianță ne impunea să mergem alături de Germania și Austria și regele era pentru îndeplinirea angajamentului contractat. Dar conștiința românească nu putea să admită participarea la războiu alături de Unguri, asupra cărora neamului nostru de peste munți. Opinia publică era contra acestei alianțe și o parte din foștii miniștri, în

frunte cu Take Ionescu și N. Filipescu, la care s'a alăturat și Nicolae Iorga, protestau cu îndârjire, cerând intrarea în războiu alături de Franța. Consiliul de Coroană ținut cu această ocaziune decise menținerea neutralității. Regele nu mai supraviețui mult acestor evenimente și în Septembrie 1914 își dădu sfârșitul în castelul Peleş dela Sinaia. El fu înmormântat la mănăstirea Curtea de Argeș, refăcută în timpul domniei lui; în Februarie 1916 îl urmă în mormânt și Regina Elisabeta.

8. Carol I de Hohenzollern ca om și ca suveran. Domnia de peste patruzeci și opt de ani a întâiului nostru rege e până acum cea mai îndelungată din întreaga istorie națională. Strălucirea ei crește însă prin covârșitoarea însemnătate a faptelor săvârșite în decursul acestui timp.

Intemeierea unei noi dinastii: cucerirea neatârării cu prețul jertfelor de sânge ale unui războiu greu; încoronarea celor aproape șase veacuri de vieață politică a neamului românesc prin făurirea unui regat, pe care soarta îl menea să fie mai târziu sâmburele unității noastre naționale; înzestrarea tânărului stat cu așezămintele și cu mijloacele de muncă trebuincioase pentru a-i apăra ființa și a-i înlesni o neconțință propășire; îndreptarea politicii lui dinafară pe singura cale ce îl punea pe atunci la adăpost de amenințările unor vecini mult mai puternici; toate acestea și-au găsit o măreață încheiere în rostul pe care, la 1913 îl îndeplinește România punând capăt frământărilor din Balcani.

Destoinicia regelui Carol I ca întemeietor de stat și gospodar al țării a fost însă ajutată și sporită de însușirile de o mare frumusețe ale sufletului său. Credincios în Dumnezeu și pătruns de gândul că adevărul și binele trebuie să izbândească, el și-a îndeplinit datoria de suveran cu sfințenia preotului care slujește în altar și cu supunerea senină a ostașului trimis de pază la hotare. Inzestrat cu o simțire adâncă, a pus-o numai în slujba marilor nevoi ale statului și a ținut-o veșnic în frâu pentru a-și putea păstra astfel cumpătul și limpezimea judecății în ceasurile anevoioase, pe care de atâtea ori a avut să le străbată. Creșterea aleasă ce dobândise dela părinți și marile pilde ale înaintașilor săi din neamul de Hohenzollern l-au apărut până la sfârșitul vieții de isplăta deșertăciunilor omenești.

Ridicându-se cu mărinimie deasupra jignirilor, care nu totdeauna i-au fost cruțate, el a știut să ierte și să uite, izbutind astfel de nenumărate ori să prefacă în slujitori credincioși ai țării pe dușmanii săi și pe fruntașii politici nemulțumiți. Păzind cu evlavie legile statului, precum jurase dela începutul domniei, el a rămas fără o clipă de abatere un desăvârșit rege constituțional, urmărind prin aceasta să insuflă atât lumii conducătoare cât și poporului simțământul că, în fața poruncilor patriei, toată suflarea trebuie să se plece.

În traiul său de fiecare zi punea măsura, buna rânduială și economia mai presus de orice. Cumpătat pentru sine în ce privește hrana, îmbrăcămintea și desfătările, el dorea să împărtășească această virtute și supușilor săi. În schimb era de o largă dărnicie când țara, așezămintele ei și oamenii de ispravă se găseau la strâmtoare. Singur, sau împreună cu neuitata regină Elisabeta, a pus temelie unui mare număr de instituții pentru ajutorarea celor nevoiași, pentru îngrijirea orfanilor, pentru luminarea tineretului. Biserica episcopală dela Argeș, Trei-Ierarhi din Iași, Fundația universitară din București, rămân veșnic legate de numele său.

Dar silințele sale de îndrumător nu s'au mărginit aici. Ele au avut o puternică înrăurire și în alte ramuri ale vieții poporului nostru. Astfel domeniile coroanei și cele câteva moșii care aparțineau de-a dreapta familiei regale, au fost întocmite prin voința lui ca niște adevărate școli de bună gospodărie sătească pentru țărani din împrejurimi. Nu mai puțin vrednică de admirație a fost și dragostea ce el purta limbii românești; împetrișirea ei lipsită de rost cu vorbe și întorsături străine jignea agerul lui simț literar și nu odată a fost auzit sfătuind pe cărturari să învețe din cronică lui Ureche și a lui Miron Costin graiul neaoș al străbunilor noștri. Iar înălțătorul său testament, în care și-a mărturisit iubirea de țară și grija de viitorul ei, poate fi pus alături de învățăturile lui Ludovic al IX-lea cel Sfânt și ale lui Neagoe Basarab în ce privește bunătatea, înțelepciunea și noblețea gândirii.

LECȚIA XXXVII

Situația Românilor din Monarhia austro-ungară în secolul al XIX-lea și al XX-lea.

1. **Românii din Ardeal. Andrei Șaguna.** Am văzut că după revoluția dela 1848, Românii din Ardeal se găsesc într'o situație tot atât de rea ca și mai înainte. Abia în 1854 au dobândit o împroprietărire parțială, iar uniții au căpătat o mitropolie la Blaj. Dar Românii n'au încetat să-și afirme revendicările. Indrumătorul lor, în vremea care a urmat revoluției, a fost **Andrei Șaguna**.

Șaguna era Român macedonean, născut în anul 1808 în orașul Mîscolz. El descindea din acei Români din Macedonia care din cauza prigonirilor turcești și-au părăsit vetrele părintești și s'au așezat în imperiul austriac formând adevărate colonii macedo-române.

Datorită mamei sale Anastasia a căpătat o adevărată îndrumare conștiințioasă care l-a condus, după terminarea studiilor de filosofie și drept făcute la Universitatea din Budapesta, spre învățăturile teologice. La vârsta de 25 de ani s'a călugărit, luându-și în călugărie numele Andrei.

Păstorind Biserica ortodoxă din Ardeal ca vicar (1846—1848), apoi ca episcop (1848—1864) și ca mitropolit (1864—1873), el a știut, în zile de grea cumpănă, să îndrumeze poporul și preoșimea pe calea cea bună pentru câștigarea drepturilor naționale, politice și bisericești.

Cu ocazia sfințirii sale ca episcop (18 Aprilie 1848) a rostit în catedrala din *Carloviț* cuvinte cu adevărat profetice la adresa neamului românesc din Transilvania, exprimându-și speranța, că va fi în stare cu ajutorul lui Dumnezeu, să-și îndeplinească chemarea ca pe Românii ardeleni din adâncul lor somn să-l deștepte și cu voia cătră tot ce e adevărat, plăcut și bun să-i tragă.

În afară de acest rol de păstor sufletesc al Românilor din Transilvania, a jucat un însemnat rol în mișcarea revoluționară a acestora din 1848.

Adunarea de pe Câmpia Libertății îl alesese președinte al comitetului național din Transilvania. În această calitate el s'a dus la Viena și a înmănat împăratului mai multe memcriste pentru dobândirea drepturilor neamului său.

La 25 Februarie 1840 el cerea unirea tuturor Românilor din Ardeal, Banat și Bucovina într'o singură națiune autonomă, cu administrație națională, politică și bisericească autonomă, cu un șef național politic, șef bisericesc, cu senat românesc, iar împăratul să poarte, pe lângă celelalte și titlul de „Mare duce al Românilor”.

Datorită întransigenței sale era foarte mult urit de magnații Unguri, însă el era împăcat cu gândul că nu și-a făcut decât datoria de păstor pentru neamul său. De aceea cu cugetul curat putea să scrie din Viena lui Bărnuțiu și Cipariu: „...cât am putut să lucrez eu pentru neamul meu iubit, las să vă spună frații compatrioți și deputații. Conștiința însă e mângâiată... Mângâiați poporul, ca să nu despereze, mângâiați-l și nu-l necăjiți”.

După stăruințe și lupte de șasesprezece ani, Șaguna a izbutit să obțină reînființarea vechei mitropolii ortodoxe din Ardeal, desființată în 1698, scoțând astfel Biserica românească de sub ierarhia sârbească (1864).

Prin Statutul organic (1868) Șaguna dădu Bisericii românești din Ardeal o organizare democratică, făcând să participe la conducerea ei toți Românii. În baza acestui Statut învățătorii, preoții, protopopii, episcopii și mitropoliții se aleg prin votul obștesc, direct sau indirect al poporului și al clerului ortodox român. Dovadă că această lege organică a bisericii transilvane a fost prețuită la justa ei valoare este și faptul că dispozițiunile Statutului s'au extins asupra tuturor eparhiilor din cuprinsul Patriarhiei României întregite.

Se îngrijii și de școală, cerând preoților și învățătorilor o mai serioasă pregătire. În acest scop reorganiză gimnaziul din Sibiu, care luă numele de Academia Teologică Andreiană; apoi înființă liceul și școala comercială din Brașov. În timpul lui numărul școalelor populare românești crescuseră la 350. Pentru o pregătire mai temeinică, tri-

mise pe cei mai distinși absolvenți ca bursieri în străinătate pe chel-tuiala sa. Sfătui apoi pe prietenul său, avocatul *Emanoil Gozșdu*, să întemeieze o mare fundațiune de binefacere pe seama studenților români ortodocși, capabili să urmeze studii universitare în țară și în străinătate.

A tipărit la Sibiu ziarul *Telegraful român* și a înființat împreună cu *Bărnuiju*, *Cipariu* și *Ioan Pușcariu*, *Asociația transilvăneană pentru literatura română și cultura poporului român*, sau mai pe scurt *Astra* (1861), al cărei rol în viața națională a Românilor de peste munți a fost covârșitor. În 1873, marele Șaguna închise ochii, după o viață închinată luptei pentru apărarea națională și ridicarea Românilor din Ardeal. După el a urmat în scaunul mitropolitan *Miron Romanul* (1874—1898) și *Ioan Meșianu* (1899—1916).

2. Luptele politice ale Românilor din Ardeal până la Unire. La 20 de ani după revoluția din 1848, Români din Ardeal au primit o grea lovitură prin înființarea dualismului austro-ungar din 1867. În urma războiului cu Prusia, Austria fiind bătută, împăratul a crezut că își va întări monarhia făcând un acord cu Ungurii, prin care aceștia căpătau dreptul de a se conduce singuri și a guverna în numele împăratului și provinciile care făcuseră odinioară parte din fostul regat unghuresc.

Ca urmare a acestui fapt dieta Transilvaniei din Cluj fu desființată, urmând ca această provincie să-și trimită deputații în Parlamentul maghiar dela Budapesta. Opera de maghiarizare începu din nou și cu mai multă tărie.

Deputații români și sași au protestat contra acestei deciziuni, dar nu s'a ținut seama de protestul lor.

Dualismul a produs nemulțumiri adânci în rândurile popoarelor nemaghiare, mai ales în momentul în care conducătorii politici ai maghiarilor au prezentat „legea naționalităților” (1868), prin care se proclama ideea Statului unitar maghiar, o idee în totală contradicție cu realitățile naționale-politice dintr'un Stat polietnic cum era Ungaria.

De aceea deputații sârbi și români au combătut proiectul pre-

zentat de guvernul maghiar, înaintând alt proiect întemeiat pe principiul egalei îndreptăţiri a tuturor elementelor din această ţară.

Cu toată puternica opoziţie, guvernul maghiar n'a renunţat la proiectul său de lege. Cu toate că Statul maghiar era îndatorat prin limba sa, guvernării n'au înfiinţat nicio singură şcoală cu limbă de predare românească.

Copiii Românilor erau obligaţi să înveţe ungureşte, iar numele lor erau maghiarizate în şcoală. În administraţie, ca şi în instituţii, nu li se permitea să vorbească decât ungureşte. În faţa acestei situaţii, fruntaşii români s'au hotărît să nu mai ia parte la viaţa politică a Parlamentului, deoarece Ungurii împiedicau orice realizare în folosul elementului românesc (1881). Acestei rezistenţe pasive în domeniul politic îi corespunde o organizare temeinică şi o activitate perseverentă în domeniul culturii, în care *Astra* a îndeplinit un rol deosebit. Mulţumită organizării date de Şaguna, Românii şi-au avut şcolile lor; de asemenea, ziarele româneşti se înmulţiseră, întreţinând vie conştiinţa naţională.

În 1881, se formă în Ardeal un partid naţional, în care intrau Românii din toate provinciile stăpânite de Unguri. Acest partid îşi alcătui un program de revendicări, între care figura autonomia Transilvaniei, neacceptarea dualismului austro-ungar şi dreptul de întrebuinţare liberă a limbii româneşti.

Ridicându-se împotriva politicii de maghiarizare, partidul naţional prezentă în 1892 împăratului Franz Iosif un memorandum, în care se aduceau grave dar îndreptăţite învinuri cârmuirii ungureşti. Redactorii şi semnatarii acestui memoriu, printre care Ion Raţiu, preotul Vasile Luţaci şi Aurel Popovici, fură însă daţi în judecată de Unguri şi închişi în temniţele Seghedlnului pe zeci de ani (1894).

O generaţie nouă de luptători se ridică în acest timp, grupându-se mai ales în jurul ziarului *Tribuna* din Sibiu. Conduasă de scriitorul Ioan Slavici, *Tribuna* avea printre alţi colaboratori şi pe poetul Gheorghe Coşbuc. Alături de aceştia, alţi luptători, mai tineri, înţorşi dela învăţătură dela Budapesta şi Viena, în frunte cu Iuliu Maniu, Alexandru Vaida şi poetul Octavian Goga, începură să lupte pentru a convinge pe Români să iasă din pasivitate şi să participe

din nou în chip activ la luptele politice. Această nouă generație de luptători avea ca organ de publicitate ziarul *Românul* din Arad. Paralel cu activitatea luptătorilor ardeleni, se formase încă în 1890 în regat *Liga culturală* al cărei scop era să țină trează ideea unității noastre. Liga ajunsese un însemnat factor de înfrățire a Românilor de pretutindeni. De altfel și oamenii politici din regat urmăreau cu luare aminte manifestările și luptele politice ale fraților noștri de peste munți și foarte des ei ajutau din bugetul statului român instituțiile românești din Ardeal. Așa a făcut de exemplu *Take Ionescu*, care a sprijinit școlile din Brașov.

„La 1895 reprezentanții Românilor, Sârbilor și Slovacilor din Ungaria au ținut la Budapesta un „Congres al naționalităților nemaghiare”, stabilind un program comun de luptă politică împotriva asupritorilor și protestând contra tendinței de a prezenta Ungaria, cu prilejul serbărilor milenare (1896), ca un stat unitar cu cetățeni mulțumiți, câtă vreme în realitate nu era decât un stat polietic, locuit în majoritate de popoare nemaghiare, profund indignate de tratamentul vitreg, căruia erau expuse în deosebi prin violența politică de maghiarizare (I. Lupaș, *Istoria Românilor*, ediția XV, 1944, Sibiu).

În 1905, partidul național după ce s'a convins că pasivitatea politică pe care o proclamaseră contra parlamentului dela Budapesta (1881) a devenit păgubitoare pentru Români, se hotărî să porceadă la *luptă activă*. El făcu o înțelegere cu reprezentanții Sârbilor și Slovacilor hotărînd să lucreze în comun în Camera din Budapesta.

Cu toate acestea, persecuțiile maghiare se întesiră și mai mult, ajungând la culme cu legea școlară a lui *Appony*, care de data aceasta ar fi dus la desnaționalizarea completă a Românilor, dacă nu izbucnea războiul mondial.

Speranțele noastre stăteau atunci în moștenitorul tronului austro-ungar, arhiducele *Franz Ferdinand*, care voia să facă din monarhia austro-ungară un stat *federal*, acordând naționalităților depline libertăți și autonomie în conducere (bănățeanul *Aurel Popovici*, unul din semnatarii memorandumului, publicase chiar o carte în acest sens care fusese pe deplin aprobată de arhiduce). Din nenorocire *Franz Ferdinand* muri asasinat la Sarajevo și moartea lui dădu naștere răz-

boiului european, care a dus la o totală transformare politică a Europei. În timpul războiului, o parte din fruntașii ardeleni, în frunte cu Octavian Goga și părintele Lucași, au venit în regat, luptând alături de Take Ionescu, Nicolae Filipescu și Nicolae Iorga pentru intrarea în războiu a României contra Austro-Ungariei. Cei care au rămas peste munți au dus o luptă pasivă până când, în 1918, în preajma desmembrării Imperiului austro-ungar, ei au convocat o adunare la Alba-Iulia, care a votat într-o deslănțuire uriașă de entuziasm unirea cu România.

3. Românii din Bucovina. Timp de mai bine de 140 de ani, cât a stat Bucovina sub Austriaci, Românii au avut de suferit mult de pe urma stăpânirii străine. Austriacii nu întrebunțau mijloace violente ca Ungurii, ci o politică mult mai iscusită și deci cu atât mai primejdioasă. Ei au adus o mulțime de coloniști străini și i-au așezat în Bucovina pentru a împiedica dezvoltarea și întărirea elementului românesc. Cât despre crașe, ele fură înșesate de numeroși venetici veniți din Galiția sau din alte părți ale Monarhiei austriace.

Tot în scopul de a germaniza pe Români, guvernul austriac a înființat și Universitatea germană din Cernăuți. Cu toate că erau împiedicați în dezvoltarea lor națională, Românii rămaseră totuși strânși în jurul Bisericii, aici fiind cele mai vechi mănăstiri ale lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare.

Austriacii loviră însă dela început în vechea organizare bisericească, desființând cele mai multe mănăstiri și alungând pe călugări în Moldova. Ei luară pe seama Statului imensele averi ale mănăstirilor și constituiră „Fondul religios”, care urmă să servească la ridicarea culturii.

Venitul acestui fond fiind administrat însă de împărat prin reprezentanții săi, fu întrebunțat de împărăție după voia ei, adesea chiar împotriva intereselor românești.

În locul episcopiei de Rădăuți, care data din vremea lui Alexandru cel Bun, se întemeiease în 1873 o mitropolie la Cernăuți.

Deși Andrei Șaguna se luptase să încorporeze Biserica bucovineană la cea ardeleană, unificând astfel toate bisericile ortodoxe

române din monarhia habsburgică, totuși el nu a izbutit din cauza ambiției episcopului *Hacman*, numit apoi mitropolit al Bucovinei.

După revoluția din 1848 din Principate, se produse o mișcare de renaștere națională și în Bucovina, mișcare ce fu condusă de *Frații Hurmuzachi* și de *Aron Pumnul*, care întemeiaseră revista *Bucovina*, unde a colaborat și *Mihail Kogălniceanu*.

După mișcările revoluționare din 1848, Austriacii despărțiră Bucovina de Galiția (1849) și-i dădură autonomie sub titlul de mare ducat.

Un prilej pentru a afirma puterea elementului etnic românesc în Bucovina a fost al patrulea centenar al întemeierii mănăstirii Putna de către Ștefan cel Mare (1871), când Românii de pretutindeni s'au strâns la mormântul marelui Domn, la care a luat parte și marele nostru poet *Mihail Eminescu*.

Austriacii cu ocazia centenarului răpirii Bucovinei (1875) au răspuns la această manifestare românească prin întemeierea unei Universități germane la Cernăuți, care avea drept scop desnaționalizarea lentă a intelectualității românești.

Cu toate încercările Austriacilor, generația de intelectuali români, care s'a ridicat în această vreme, a început să lupte mai energic pentru afirmarea elementului românesc în Bucovina.

Din această generație a făcut parte *Iancu Flondor*, bărbat de mare valoare, patriot cinstit și desinteresat, președintele Adunării din Noiembrie 1918, care a hotărât alipirea Bucovinei de România.

LECȚIA XXXVIII

Ferdinand I-iu și unitatea națională

1. **Suirea pe tron a lui Ferdinand I-iu și intrarea Românelor în războiul european.** La 27 Septembrie 1914 se urcă pe tronul României fostul Principe moștenitor Ferdinand. El ocupă tronul în împrejurări foarte grele, căci Europa era bătută de groaznicul războiu care izbucnise în 1914 și în care intraseră toate statele însemnate din Europa. Cu toate că România se declarase neutră, totuși nu putea rămâne până la sfârșit în această situație din cauza așezării geografice care o puneă între Austriaci și Ruși.

În aceste grele vremuri, când intervenția țării noastre era solicitată când de Puterile centrale (Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia), când de Puterile Înțelegerii (Franța, Anglia, Rusia, Italia), șeful guvernului, Ioan I. C. Brătianu, fiul ministrului care a prezidat guvernul din timpul războiului pentru independență, s'a arătat un înscușit diplomat, reușind să păstreze doi ani neutralitatea și nepărăsind-o decât atunci când a crezut că sosise prilejul cel mai potrivit pentru intrarea României în războiu.

În timpul neutralității, oamenii noștri politici se împărțiseră în două tabere: o parte, în frunte cu Petre Carp, era pentru intrarea în războiu alături de Germani, cealaltă în frunte cu Nicu Filipescu, N. Iorga și Barbu Delavrancea, care doreau desrobirea Transilvaniei, cerea cu stăruință intrarea în războiu alături de Franța.

Câțiva numai, printre care Titu Maiorescu și Alexandru Marghiloman, erau pentru menținerea neutralității până la sfârșitul războiului.

Idealul desrobirii tuturor Românilor și al unirii celei mari, plămădit în sufletele generației de după 1877 și cultivat de învățații neamului, era întreținut cu grijă de Liga Culturală, a cărei activitate se intensifică mai cu seamă de când fu ales ca președinte al ei Ni-

colae Iorga. Prin personalitatea sa puternică, înzestrată cu o inteligență scăpărătoare, cu o vastă cultură și cu un mare talent oratoric, el izbutise să determine un adânc curent popular pentru unitatea tuturor Românilor. Din aceste motive, în timpul neutralității, N. Iorga se întovărăși cu acei care cereau intrarea în acțiune împotriva Austro-Ungariei. Refugiații ardeleni, părintele V. Lucaci și poetul Octavian Goga, veniseră alături de el ca să lupte pentru aceeași cauză sfântă.

Doi ani de lupte groaznice se scuseră dincolo de hotarele noastre fără ca Brătianu să ia vreo decizie, deși era convins că trebuie să intrăm în luptă alături de *Înțelegere*, mai ales că și Italia intrase în război de partea acestuia. Când însă, în August 1916, Francezii și Rușii ne cerură să ne decidem, întru cât situația războiului impunea intrarea noastră, Brătianu se hotărî. După ce se încheie un tratat cu Puterile Înțelegerii, prin care ni se garanta unirea cu provinciile românești de sub stăpânirea Austro-Ungariei, se convocă un Consiliu de coroană, în urma căruia se declară război Austro-Ungariei (14/27 August 1916). Drept răspuns, Germania întâiu, Bulgaria și Turcia pe urmă, ne declară războiu.

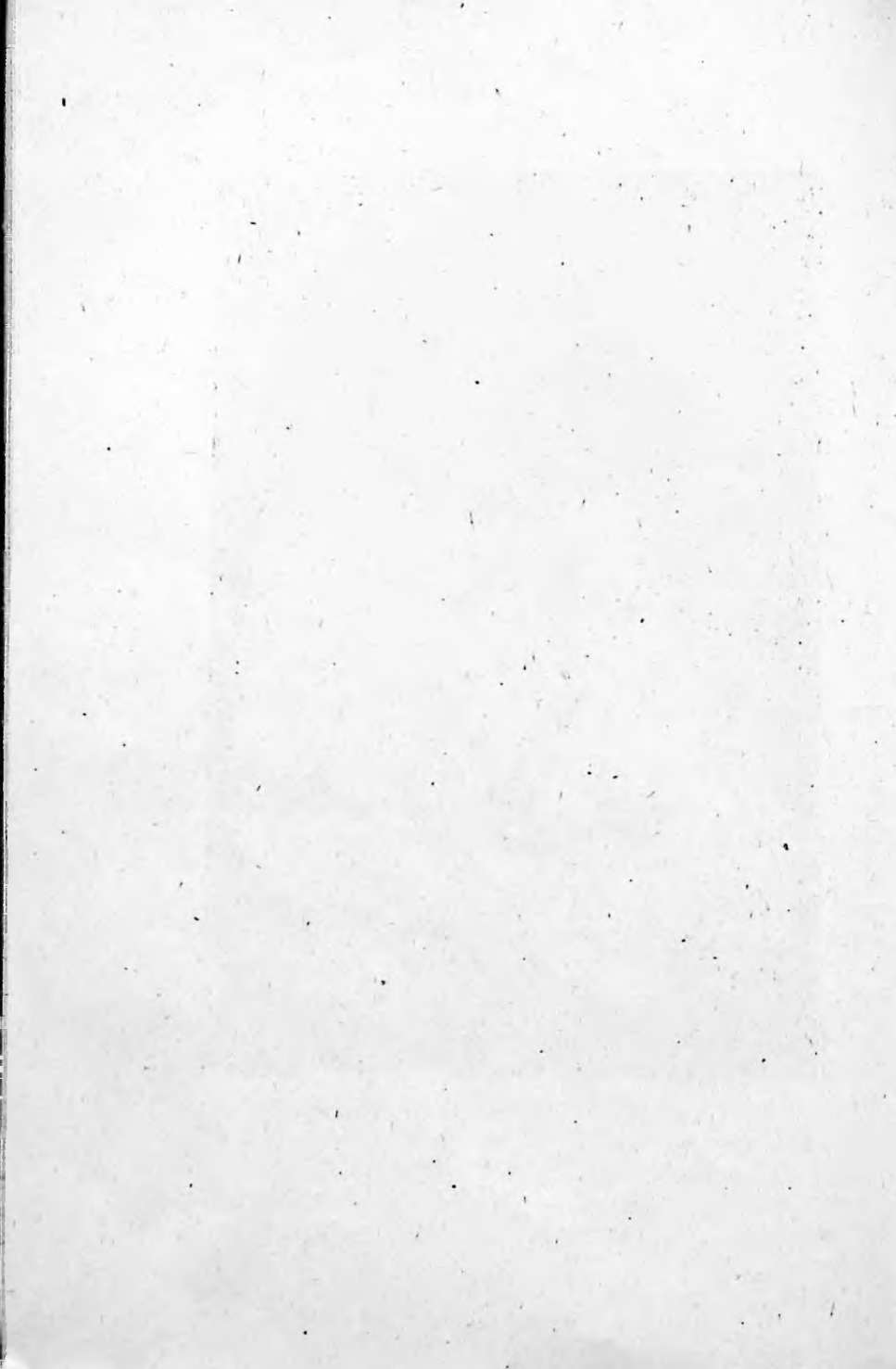
2. Prima parte a războiului nostru. Armata noastră, deși se putea ridica la un efectiv de 800.000 de soldați, era însă inferioară ca experiență și ca armament față de dușmani, care, fiind de doi ani în război, aveau alte mijloace de luptă. Din cauză că în timpul neutralității comunicațiile noastre cu Apusul fuseseră întrerupte, statele dimprejurul României fiind în război, noi nu ne-am putut procura armamentul corespunzător noilor metode de luptă. Cu toate acestea armata românească, într'un mare avânt, a trecut Carpații, căutând să înainteze până la Mureș.

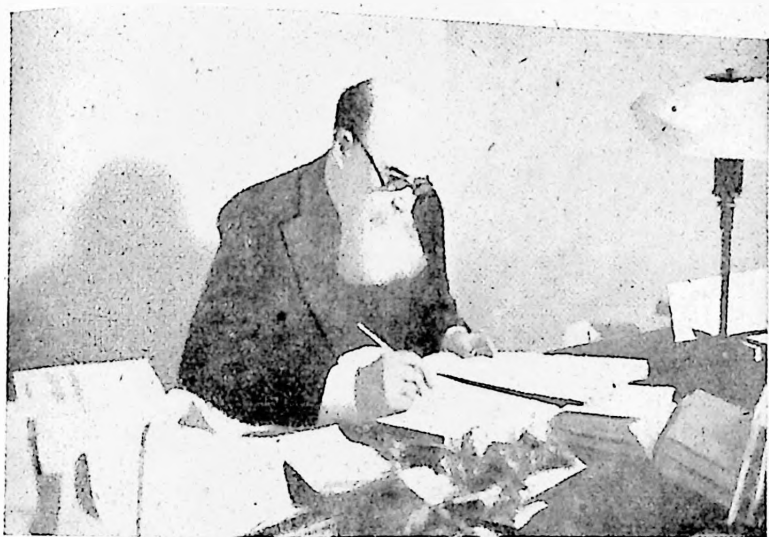
Intrarea noastră în acțiune a avut un mare efect asupra desfășurării războiului, căci Germanii au fost siliți să părăsească atacul cetății Verdun, cheia frontului francez — pentru cucerirea căreia pierduseră sute de mii de oameni — și să-și trimită trupele contra noastră. Pentru lungul front românesc, aproape 2000 de kilometri, armata noastră era prea mică. Rușii ne promisese un ajutor de 200.000 de soldați pentru a ține frontul în Dobrogea, dar nu trimiseră decât 50.000. În acest timp mareșalul german Mackensen, cu

Regele Ferdinand în primul războiu mondial.

Marele istoric Nicolae Iorga la biroul său de lucru, cu câțiva ani înainte de a fi asasinat de către membrii Gărzii de Fier (Noembrie 1940).

o armată germano-bulgară, atacă Turtucaia. Din cauza conducătorilor statului major român de atunci, care nu prevăzuseră acest atac, cât și a insuficienței pregătiri a generalilor pe care îi aveam în Dobrogea, cetatea fu cuprinsă de dușmani, cu toată lupta eroică a soldaților români. Lipsiți de comandantul lor, care fugise, ei au trebuit să se predea sau să moară.

Căderea Turtucaiei a fost pentru noi o grea lovitură. Marele patriot Nicolae Filipescu, a murit de supărare. Generalul Averescu, care se ilustrase și prin conducerea campaniei din 1913, a fost chemat de pe frontul Carpaților spre a restabili situația în Dobrogea.

El a reușit să treacă Dunărea aproape de Giurgiu, pe la Flămânda și ar fi încercuit armata germano-bulgară, care suferise și o înfrângere dincolo de Silistra, dacă în Ardeal mersul războiului nu s'ar fi întors împotriva noastră.

Armata română, întărită cu trupe rusești, trebui să se retragă dincolo de Constanța, spre Delta, Dobrogea fiind lăsată trupelor bulgare, care jefuiește satele și orașele. Împăratul german trimisese în Ardeal pe un alt general vestit, Falkenhayn. Acesta venea împotriva noastră cu o armată superioară nu numai ca număr, dar și ca pregătire tehnică. Soldații noștri se luptară eroic la Sibiu și la Brașov, dar lipsiți de muniții și tunuri și covârșiți de superioritatea inamicului, se retraseră spre munți. După o zadarnică încercare făcută de Falkenhayn de a forța trecătorile Moldovei, apărute în chip eroic de armata comandată de generalul Presan, Germanii încearcă în Oltenia. La Jiu ei pătrunseseră până la Târgu Jiu; dar oastea română, în rândul căreia lupta și populația olteană, care își apăra orașul, respinse atacul și nimici o divizie germană. Atunci s'a distins prin eroismul ei Ecaterina Teodorescu, o tânără fată din Târgu Jiu care a luptat apoi tot timpul în rândul soldaților, până ce a fost ucisă pe frontul Moldovei. O nouă încercare a lui Falkenhayn la Jiu reuși. Armata noastră trebui atunci să se retragă, părăsind Oltenia. În acest timp Mackensen trecuse Dunărea pe la Zimnicea și amenința spatele armatelor române. Generalul Presan, care fusese numit comandant suprem al oștilor române, ajutat de generalul francez Berthelot, a încercat o oprire a înaintării dușmane pe Argeș. Armata lui Mackensen a fost bătută și era aproape să fie asvârlită în Dunăre, dar nenorocul

a făcut ca planul nostru de luptă să cadă în mâinile Germanilor. Generalul Falkenhayn a luat cunoștință și profitând de greșeala unui general al nostru care s'a retras înainte de vreme, sosi la timp pentru a restabili situația în folosul Germanilor.

Românii fură învinși și nevoiți să se retragă. Bucureștii căzură în mâna dușmanilor; armata noastră se retrase luptând până la Siret. Rușii, care până acum abia se mișcau, văzându-se amenințați direct trimiseră noi trupe. Dintre armatele române, singură cea care luptase pe frontul moldovean se menținuse intactă; celelalte, oboșite și desorganizate, fură retrase de pe front înlăuntrul Moldovei spre a fi refăcute și întărite.

3. A doua parte a războiului. Dacă armata română fusese învinsă, ea nu fusese însă distrusă; scopul pe care și-l propuseseră Germanii nu fusese atins. Două treimi din pământul României căzuse în stăpânirea dușmanilor, dar sufletul țării se păstra neatins în treimea ce rămăsese neocupată.

Regele, guvernul, Parlamentul și instituțiile statului luară reședința la Iași; tezaurul statului fu expediat la Moscova, după ce Rușii ne garantară păstrarea lui.

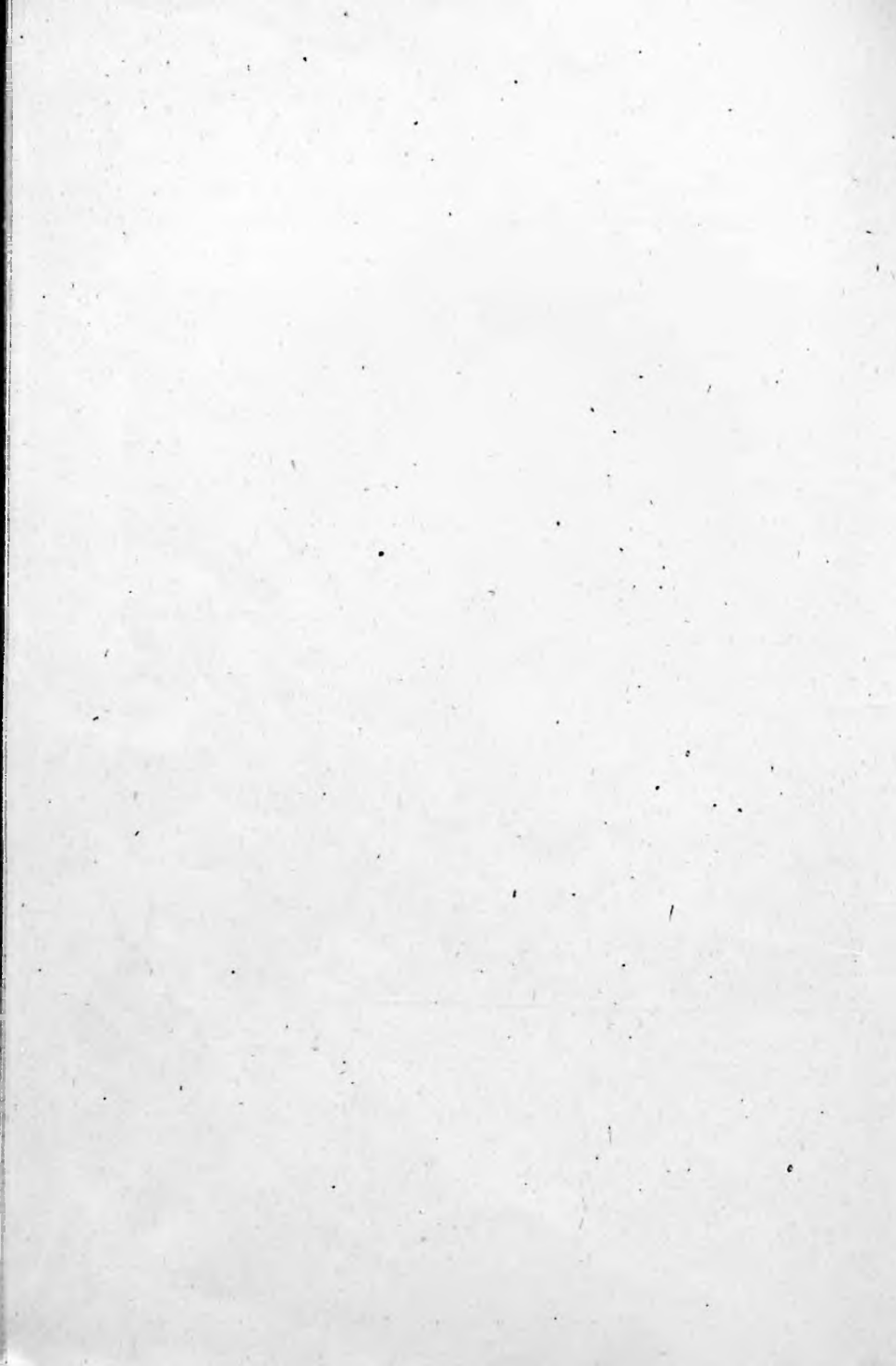
O activitate uriașă fu desfășurată în Moldova pentru a se organiza viața în teritoriul liber care ne mai rămăsese. Femeile îngrijeau răniții în spitale și pilda cea mai vie o dădea însăși Regina Maria, a cărei activitate în alinarea suferințelor răniților se făcea simțită pretutindeni. În lagăre se instruiu soldații sub privegherea ofițerilor francezi, în frunte cu generalul Berthelot, iar în școlile militare se pregăteau ofițerii după metodele instrucției franceze.

Regele mergea din lagăr în lagăr îmbărbătând ostașii. În șase luni se formă o nouă oștire plină de avânt și de dorința de a lupta încât la noua probă pe care o dădu în vara anului 1917, ea puse lumea în uimire. Aveam acum o armată bine instruită și înzestrată cu armament și munițiuni suficiente, care ne veniseră din Franța prin Rusia.

Dar în Rusia izbucnise, în Februarie 1917, revoluția burghezodemocrată care adusese detronarea țarului și proclamarea republicii. Armata rusească părăsi frontul. Cu toată situația grea soldații ro-

Regina Maria în timpul primului războiu mondial, în refugiu, la Iași
(1916).

mâni continuară lupta. E de admirat tăria sufletească de care a dat dovadă soldatul român în aceste împrejurări grele, dacă ne gândim de războiu.

Cu acești soldați români, generalul Averescu atacă frontul dușman în vara anului 1917, la Mărăști, îl sparge și amenință să sfărâme întreaga armată austro-germană. A fost însă nevoit să oprească ofensiva din cauză că Rușii se retrăseseră în Bucovina, iar Austro-Germanii amenințau să năvălească în Moldova pe la Nord. După oprirea atacului nostru, generalul Mackensen căută la rândul său, în August 1917, să spargă frontul român și să cuprindă Moldova, slîndu-ne pe noi și pe Ruși la o pace separată.

El își concentrează toate forțele în regiunea Mărășești, unde erau și trupe rusești. La primele atacuri soldații ruși părăsira tranșeele și Germanii amenințau să ne învăluie. Dar armata română, care apăra acest sector, condusă de generalii Cristescu și apoi de Eremia Gri-gorescu se împotrivi cu o eroică îndârjire. Cu toată inferioritatea numerică a soldaților români, noi am câștigat o mare victorie. Germanii nu putură pătrunde în Moldova. S'a văzut atunci cât poate ostașul român, când este bine înarmat și bine condus.

4. Pacea dela Buftea (1918). La 7 Noemvrie 1917, în urma Marelui Revoluții proletare, Rusia devine Republică Sovietică, făcând pace separată cu Germania, pe care o semnează la Brest-Litovsk prin plenipotențieri. Odată cu încheierea păcii ruso-germane, dușmanii germani ne înconjurau din toate părțile și rezistența noastră nu mai putea să dureze.

În fața acestei situații a trebuit să încheiem și noi pace. Regele chemă la Iași pe *Alexandru Marghiloman* care fusese pentru neutralitate și rămăsese în teritoriul ocupat și îi încredință guvernul. Marghiloman fu nevoit să accepte pacea dela Buftea (7 Mai 1918), împusă de adversari, dar pe care regele Ferdinand n'a ratificat-o niciodată, prin care ni se luau creștele munților și Dobrogea. „Tot deodată, ni se impuneau condiții economice foarte grele. Industria, comerțul, finanțele erau supuse controlului german; petrolul intra în mâna lor; șantierele dela Dunăre erau luate cu o chirie infimă pe 99 de ani.

Statul român trebui să ia asupra sa emisiunea de hârtie monetă în valoare de 2.175,000.000 lei aur, pe care o făcuseră Germanii în teritoriul ocupat, bonurile de rechiziție ale acestora în valoare de 1.000,000.000 lei precum și despăgubirile pentru pagubele și stricăciunile aduse perscanelor și bunurilor în valoare de lei 1.900,000.000" (C. C. Giurescu: Istoria Românilor, pag. 49).

5. Reluarea războiului. În curând situația se schimbă. În toamna anului 1918, aliații, Francezii, Englezii și Italianii, la care se adăugaseră și Americanii, sub conducerea mareșalului Foch, câștigară victoria decisivă.

Armata aliată dela Salonic, sub comanda generalului Franchet d'Esperey, scoase din luptă pe Bulgari și pe Turci și se apropie de Dunăre. Atunci regele Ferdinand numi alt guvern și declară din nou războiu Puterilor Centrale.

Armata noastră se îndreptă iar peste Carpați și în spre București, când veni vestea de pe frontul din Vest că Germanii au capitulat, și că s'a încheiat armistițiul (11 Noembrie 1918). Românii din Ardeal se strânseră într-o adunare la Alba-Iulia și votară unirea cu patria mamă (1 Decembrie 1918); în aceeași vreme Bucovinenii făcură la fel și cerură armatei române să ocupe provincia.

În 1922, regele Ferdinand se încoronă la Alba-Iulia ca rege al tuturor Românilor.

6. Cucerirea Budapestei (4 August 1919). Pe când la Versailles se negocia pacea, Ungurii văzând că statul lor milenar se prăbușește, și că vor fi nevoiți să se mulțumească cu un mic stat, atât cât se întindea neamul unguresc, ajunseră la disperare și atacară trupele române.

În ziua de 4 August 1919, capitala Ungariei fu ocupată de trupele noastre și rămase sub stăpânirea noastră până la 16 Noembrie 1919.

7. Reformele interne. Încă din timpul războiului, regele Ferdinand promisese ostașilor că îi va împroprietări. El și-a ținut cuvântul și Parlamentul a votat legea exproprierei marilor proprietari și a împroprietării țăranilor.

Improprietărea a fost una dintre cele mai radicale reforme făcute în țara noastră. Greșeala a fost însă că nu s'au înzestrat țăranii și cu unelte agricole și nu li s'au impus condiții de cultivare a loturilor cu care au fost improprietăriți, încât producția noastră agricolă a avut mult de suferit; totuși reforma aceasta a reparat o nedreptate seculară făcută clasei țărănești.

Odată cu improprietărea s'a introdus și votul universal. Prin această lege, toți cetățenii României, fără deosebire de religie și naționalitate, căpătară dreptul să aleagă și să fie aleși, ne mai ținându-se acum seama de avere ca mai înainte. Aceste reforme, precum și faptul că teritoriul României se mărise prin adăugirea noilor provincii, făcură necesară o nouă modificare a constituției. Această modificare se realizează în 1923, cu care prilej s'a prevăzut noua stare de lucruri cum și noile principii după care avea să se conducă noua Românie. O sumă de legi în domeniul economic, financiar, social și cultural au precizat și desăvârșit transformarea statului românesc de după războiu. Desvoltarea noastră culturală a luat un mare avânt prin crearea de noi instituții de cultură, cum au fost Fundațiile Regale sau școlile din Paris și Roma, menite să pregătească istorici, arheologi și artiști. Prin românizarea universității din Cluj s'a creat un focar nou de cultură românească. În literatură s'au afirmat noi și puternice talente tinere, iar știința a luat un mare avânt.

8. Partidele politice după războiu. După războiu, noua așezare a statului român pe baze democratice a făcut să se disolve vechiul partid conservator. În locul acestuia s'a ridicat partidul poporului, cu idei conservatoare, format în jurul persoanei foarte populare a generalului Averescu, și partidul național-țărănesc, format din vechiul partid național din Ardeal și cel țărănesc din Vechiul Regat ca reprezentant al păturii rurale. Partidul liberal, care după războiu a avut mai mult timp guvernarea țării, a fost condus de puternica personalitate a lui Ion C. Brătianu până în 1927. Acest partid a rămas în primul rând reprezentantul orașelor, al păturii industriale și comerciale. Aceste partide se vor fărâmița sub acțiunea noilor vremuri, mai ales în timpul domniei regelui Carol al II-lea. Celelalte neamuri conlocuite au avut de asemenea partide, ai căror reprezentanți în Parla-

ment au avut menirea să le apere interesele. Interesele muncitorilor din industrii au fost apărate de cele două partide noi ce s'au ridicat: socialist și comunist.

9. Politica externă după războiu. Noua schimbare a feții Europei a adus după sine și o schimbare în politica noastră externă. Pentru a face față provocărilor Ungariei, care nu voia să se mulțumească cu situația ce i se crease, și pentru a împiedica alcătuirea unui nou stat puternic austro-ungar, România, după ideea lui Take Ionescu, a făcut o alianță cu Cehoslovacia și Jugoslavia, numită Mica Înțelegere. Această grupare politică a putut să se impună și în Liga Națiunilor, instituție creată după războiu pentru pacificarea popoarelor, obținând ca un membru al ei să fie întotdeauna ales în comitetul de conducere.

10. Moartea regelui Ferdinand I-iu. La 20 Iulie 1927, marele rege Ferdinand închise ochii după o grea suferință. A murit în vârstă de 62 de ani și după o domnie de 13 ani. A fost îngropat la mănăstirea de la Curtea de Argeș, alături de celălalt mare rege al României, Carol I-iu.

Regele Ferdinand avea o inteligență vie și o cultură vastă. Plin de sensibilitate, el întrunea pe lângă multă bunătate și un suflet ales. Credincios jurământului său de rege, el și-a înfrânt toate sentimentele care îl mai țineau legat de patria lui de naștere, ca și de familia lui (frații și rudele lui luptau în armata germană) și atunci când interesele poporului său au cerut-o, el a intrat în războiu, îndurând mizeriile și suferințele laolaltă cu acesta. De aceea Ferdinand I-iu a rămas în inima poporului român ca un rege mare, iubitor de țară și de neam.

*Încercăm să înțelegem, în sensul
"Pacea pentru dreptate culturală", care este lucrul
cu "Fetrușul" și să demonstrăm că este*

LECȚIA XXXIX

România contemporană

1. Regența. Moartea Regelui Ferdinand lăsa România într-o situație grea. În adevăr, încă dela începutul anului 1926 (4 Ianuarie) fiul cel mai mare al regelui, Principele moștenitor Carol renunțase la drepturile sale la tron, așa încât moștenitor fusese desemnat Principele Mihai, fiul Principelui Carol și al Principesei Elena a Greciei. Cum acesta era minor, neavând decât șase ani, a fost instituită o regență, care să guverneze până la majoratul său, compusă din Principele Nicolae, al doilea fiu al Regelui Ferdinand, Patriarhul Miron Cristea și Primul Președinte al Curții de Casație, Gheorghe Buzdugan, care, murind în 1929, a fost înlocuit cu Constantin Sărățeanu.

Dar greutățile țării erau tot mai mari și pasiunile politice prea aprinse pentru ca Regența să le poată face față, aceasta cu atât mai mult cu cât partidele muncitorești, care până acum avuseseră un rol secundar în viața politică a țării, încep și ele a se manifesta în chip viguros, începând lupta pentru a asigura maselor muncitorești o viață mai bună și pentru realizarea unei democrații cât mai largi.

După moartea lui I. I. C. Brătianu (24 Noembrie 1927) noul guvern liberal, prezidat de Vintilă Brătianu, avu de făcut față unor atacuri foarte puternice date împotriva lui de noul partid național-tărănesc, ieșit din fuziunea partidului național ardelean și a celui țărănist din Vechiul Regat, precum și unor dificultăți financiare din ce în ce mai mari. De aceea când încercarea de a obține un împrumut extern eșuă, guvernul se văzu silit să demisioneze și atunci Regența aduse la conducerea țării partidul Național-Tărănesc (Noembrie 1928). Reușind să obțină împrumutul extern, noul guvern procedă în Februarie 1929 la stabilizarea leului; dar când încercă să treacă la o politică de re-forme mai adânci, dificultățile financiare, provocate de criza mondială care începuse și ale cărei repercusiuni se resimțiră foarte repede și

la noi, fură așa de mari încât împiedicără realizarea programului anunțat.

2. **Domnia Regelui Carol II-lea (8 Iunie 1930—6 Septembrie 1940).**

În Iunie 1930 fostul Principe moștenitor Carol, care în mai multe rânduri își exprimase dorința de a se reîntoarce în țară, spre a-și relua drepturile la care renunțase, se înapoie și fu proclamat, de Parlament, rege al României sub numele de Carol II-lea (8 Iunie 1930). În același timp fiul său, Principele Mihai, primi titlul de *Mare Voievod de Alba-Iulia*.

Noul rege dădu o proclamație către țară în care își expunea gândurile cu care înțelegea să conducă. Dar cu toate gândurile bune pe care le mărturisise în proclamația sa, noul rege se lovi dela început de mari greutăți. O criză cumplită, reflex al crizei mondiale, bântui țara mai bine de doi ani, din care pricină activitatea economică avu mult de suferit. Un mare număr de proprietari, fabricanți, negustori și bancheri trebuiră să înceteze a-și plăti datoriile și falimentul lor ruină și pe cei care îi împrumutaseră cu bani. *Legea conversiunii* din 1932, prin care datoriile proprietarilor sub 10 ha erau reduse la jumătate, deși venită cu destulă întârziere, făcu totuși unele înlesniri debitorilor care mai rămăseseră în picioare, împiedicând astfel o totală prăbușire a vieții noastre economice.

Anii următori aduseră și recolte mai îmbelșugate și un export mai mare în țările străine, așa încât, în 1934, Statul găsi cu ușurință la cetățenii săi un împrumut de câteva miliarde, pe care atunci cu greu l-ar fi obținut dela băncile străine. Sumele rezultate fură întrebuințate la îmbunătățirea căilor de comunicație, la ajutorarea industriei și comerțului și la întocmirea unor bugete echilibrate. Totdeodată se începu o acțiune în vederea normalizării raporturilor diplomatice cu puternicul vecin dela Răsărit, Uniunea Sovietică. Tratatările conduse de Nicolae Titulescu, care preconiza o politică de bună vecinătate și de prietenie cu marea Republică dela Răsărit, fură încununete de succes și în anul 1936, România reluă legăturile diplomatice cu Uniunea Sovietică, procedând la un schimb de ambasadori.

Din nefericire, în viața politică, luptele de partid luară o formă tot mai înveninată. Numărul partidelor crescă la peste douăzeci, atât prin îmbucătățirea unora dintre cele vechi, cât și prin întemeierea

altora noi. Și în timp ce luptele înverșunate dintre ele puneau în primeidie buna cârmuire a statului, deasa schimbare a guvernelor și marile cheltueli pentru alegerile parlamentare ce nu mai conteneau, îngreuiau bugetul cu poveri de sute de milioane.

Dar faptul cel mai grav sta în aceea că în apriga lor dorință de a cuceri puterea și de a păstra cât mai îndelung conducerea statului, partidele de guvernământ, fără a lua în considerație avertismentele pe cari nouile partide muncitorești li le dădeau prin mișcărilor, uneori violente, ale membrilor lor, nu și-au dat seama că atât în lăuntruțul țării, cât și peste hotare se petreceau fapte care aveau în curând să sdruncine din temelie rânduiala întregii lumi.

În adevăr, dela sfârșitul războiului mondial, politica externă a României se sprijinea pe prietenia Franței și a Marii Britanii, a căror aliată fusese în decursul războiului și pe alianța cu Ceho-Slovia și Jugo-Slavia împreună cu care alcătuisese, încă din 1922, Mica Înțelegere. Mai târziu, la începutul anului 1934, România formă împreună cu Grecia, Jugo-Slavia și Turcia, o Înțelegere Balcanică, al căruj scop era menținerea păcii în Balcani. Dar toate aceste alianțe aveau să se dovedească lipsite de trăinicie în fața evenimentelor ce se produceau atunci în Europa.

Germania național-socialistă, condusă din 1933 în chip dictatorial de Adolf Hitler, se pregătea intens de războiu, căutând în același timp să-și recruteze partizani și în celelalte țări, mai ales din Sud-Estul Europei. Propaganda germană, abil condusă, găsi aderenți și în România, mai ales printre membrii mișcării legionare. De aceea, când alegerile parlamentare din Decembrie 1937 dovediră că țara nu mai avea încredere în partidele care o conduseseră până atunci, Regele Carol II hotărî să instaureze dictatura. Printr'o lovitură de stat, la 11 Februarie 1938, el desființă parlamentul și abrogând vechea constituție, întocmi alta nouă care îl învestea cu puteri dictatoriale (27 Februarie 1938). În adevăr, concepută ca o reacțiune împotriva a ceea ce se socotea a fi fost cauza principială a vicierii vieții noastre de până atunci, *individualismul anarhic* și pornind dela un principiu autoritar, noua constituție printr'o deplasare a echilibrului în favoarea puterii executive, reprezentată mai ales prin rege. dădea acestuia mari puteri, îngrădind în același timp o bună parte a libertăților ce-

țărănești, sub pretextul nevoii de a se crea o mai mare solidaritate socială. Supusă unui plebiscit, în care însă votul, contrar procedurilor democratice, urma să se exprime pe față, ea fu aprobată. În urmă, Regele desființează toate partidele politice, înlocuindu-le cu „Frontul Renașterii Naționale” care nu era altceva decât un organ de dictatură personală, pentru ca mai apoi, în lunie 1940, să înființeze un partid unic, de caracter totalitar, numit „Partidul Națiunii”. În felul acesta, dictatura Regelui era instaurată.

Dar ea nu ținu mult. În adevăr, începutul războiului european în Septemvrie 1939, a fost preludiul unor mari încercări pentru neamul românesc, deși România rămăsese neutră.

Astfel în lunie 1940, ea trebui să retrocedeze Uniunii Sovietice Basarabia și Bucovina de Nord, iar în Septemvrie, în urma „dictatului” dela Viena, din 30 August, impus sub grele amenințări de Germania și Italia, i se răpi o suprafață de 43.000 km² din Ardealul de Nord și de Răsărit în folosul Ungariei, pentru a-i răsplăti atitudinea de aliată fidelă cu puterile Axei, în timp ce Bulgaria dobânda prin acordul dela Craiova, încheiat tot sub presiunea germană, județele Durostor și Caliacra din Sudul Dobrogei. Acesta era deci bilanțul guvernării dictatoriale a regelui Carol II-lea: o descompunere aproape totală a statului român.

Silit de împrejurări și de „starea de extremă necesitate” în care se găsea țara, Regele Carol II-lea renunță la dictatura personală pe care o exercitase până atunci și încredințează conducerea țării, tot cu puteri dictatoriale, deoarece deși abrogase constituția din 1938, nu repusesese în funcțiune nici pe cea din 1923, generalului Antonescu, ale cărui legături cu mișcarea legionară îl făceau plăcut Germaniei și Italiei, cerându-i să alcătuiască un guvern din frunțașii tuturor partidelor politice desființate cu doi ani în urmă. Niciunul din aceștia nu voi să primească decât sub condiția abdicării Suveranului. Silit de această împotrivire și de o mișcare de stradă, provocată în Capitală de elemente legionare, Regele Carol II-lea renunță la tron în folosul fiului său, Marele Voievod de Alba-Iulia și părăsi țara (6 Septemvrie 1940). Dar cu toată abdicarea regelui, guvernul de uniune națională nu se putu realiza, deoarece noul președinte de consiliu, partizan și el al principiului autoritar, refuză să restabilească consti-

M. S. Regele Mihai I.

tuția din 1923. De aceea, oamenii politici neacceptând să participe la un nou guvern de dictatură, se ajunse la constituirea tot a unui guvern personal, cu deosebirea că răspunderea guvernării nu mai cădea asupra Regelui, ci asupra primului ministru, care-și luă, după modelul oferit de șefii Germaniei și Italiei, titlu de „Conducător al Statului”.

3. Domnia Regelui Mihai I. Tânărul Suveran se urcă pe tron în cele mai anevoioase împrejurări pe care le străbătuse fără noastră vreodată: întinderea și populația statului scăzuseră la $\frac{2}{3}$, drumurile erau pline de refugiații din Ardeal și din Cadrilater, cari trebuiau ajutați, mișcări anarhice, datorite neînțelegerilor între diferitele fracțiuni ale mișcării legionare, sguđuiau țara, un cutremur năprasnic băntui jumătatea de S. E. a țării, în timp ce guvernul maghiar, care ne răpise atâta pământ și atâtea suflete, nu se arăta încă mulțumit cu ceea ce dobândise. Și, ceea ce era mai trist, dictatura Regelui Carol II-lea făcuse loc altei dictaturi, aceea a generalului Antonescu. Acesta, îndată după preluarea puterii, infeodase politica externă a României celeia a „Axei Roma—Berlin”, adică a Germaniei și Italiei, aducând în țară, sub pretextul unei misiuni militare germane care trebuia să pregătească pe ofițerii și soldații noștri cu o tehnică și o tactică militară mai înaltă, un important contingent de trupe germane.

Sprijinit în opera de guvernare de Legionarii „Gărzii de Fier”, neînțelegerea între ei nu întârzie să se isce, atât din pricina exceselor membrilor mișcării legionare, cât și a tendinței lor de a introduce în țară metodele național-socialismului german. Conflictul izbucni cu violență în Ianuarie 1941, când legionarii încercară printr'o lovitură de stat înlăturarea generalului Antonescu: timp de 3 zile (21—23 Ianuarie) anarhia domni în Capitală, dar în cele din urmă revolta fu înnăbușită, iar guvernul civil înlocuit cu unul alcătuit din generali.

Deși această mișcare ar fi trebuit să-i arate cât de folositoare ar fi fost pentru țară revenirea la formele democratice, restaurând corpurile legiuitoare prin mijlocirea cărora poporul să-și poată arăta voința lui, generalul Antonescu continuă să guverneze în chip dictatorial, nevoind să primească niciuna din sugestiile care-i arătau că

în conflictul mondial care începuse, simpatiile și speranțele poporului român se îndreptau în altă direcțiune.

De aceea când, la 22 Iunie 1941, Germania a atacat Rusia, generalul Antonescu, fără consimțământul țării și al Regelui ei, a ordonat trupelor române să atace și ele, împreună cu armata germană, Uniunea Sovietică, angajând astfel România într'un războiu ale cărui rezultate aveau să fie pentru ea dezastruoase. În adevăr, după succese inițiale, datorite în bună parte surprizei pe care o realizase, armata germană începând să se lovească de dificultăți nebanuite, trebui să facă din ce în ce mai mult apel la forțele militare ale țărilor „satelite”; de aceea armata noastră trecând Nistrul, a întovărășit pe Germani, luptând împotriva armatelor ruse, până sub fortificațiile Odessei. Deși socoteau că orașul va cădea repede, rezistența apărătorilor a fost deosebit de dâră și de îndelungată, provocând, mai cu deosebire armatei române, pierderi din cele mai dureroase. Dar căderea Odessei, pe care Germanii, pentru a mai potoli valul de nemulțumire, pe care această participare a armatei noastre la un războiu nepopular, îl ridicase în țară, o indicaseră ca având să însemne sfârșitul participării României la războiu, nu a adus aceasta, deoarece tot mai slăbiți de dârza împotrivire a unui inamic care cunoștea perfect terenul și-l apăra fără preget, Germanii făcură tot mai mult apel la rezervele românești de oameni: și astfel trupele românești ajunseră în fața Stalingradului. Aici, însă, începu catastrofa. După o rezistență de mai multe luni, Rușii reluară ofensiva, spărgând frontul german și începând înaintarea spre Apus, provocară atacatorilor pierderi grele, de cari se resimțiră puternic și trupelle noastre. În fine, începând cu ziua de 4 Aprilie 1944, aviația anglo-americană începu o serie de atacuri aeriene pustiitoare, lovind, aproape fără întrerupere, obiectivele militare și industriale ale țării, paralizând vieța economică și provocând o adâncă descurajare în sânul populației. Și în acest timp, primejdia militară se apropia tot mai mult atingând punctul culminant prin ofensiva rusă de pe frontul Moldovei. Rămase aproape singure, deoarece cea mai mare parte a forțelor germane fuseseră retrase, trupele române au fost în cele din urmă înfrânte. Rând pe rând orașele din Nordul Moldovei erau ocupate.

În fața dezastrului, oamenii politici de răspundere, atât cei din

vechile partide de guvernământ, cât și cei din partidele muncitorești, cari și până atunci se opuseseră dictaturei, dându-și seama că drumul, pe care încă mai conducea țara regimul de dictatură personală al generalului Antonescu, o amenința cu totala prăbușire, uitară deosebirile de vederi ce-i despărțeau și încheiară un acord în vederea răsturnării acestui regim și reintroducerii democrației. În același timp, ei intrară în tratative cu Națiunile Unite în vederea obținerii unui armistițiu. Cu încuviințarea și încurajarea Regelui Mihai, ei puseră la cale o lovitură de stat, care trebuia să răstoarne regimul și să aducă România în tabăra Națiunilor Unite.

Dar lucrul era greu de îndeplinit, din pricina prezenței trupelor germane: ofensiva rusească de pe frontul Moldovei, urmată de spargerea frontului român dela Iași a precipitat evenimentele. Și cel care a adus clarificarea a fost Regele: cu un curaj demn de acela al marilor Voievozi înaintași ai Săi, El a răsturnat în ziua de 23 August 1944, printr'o lovitură de stat, regimul dictatorial, repunând țara pe făgașul alianțelor ei tradiționale. În seara aceleiași zile, Suveranul anunță țării încetarea ostilităților cu Națiunile Unite și începerea discuțiilor în vederea încheierii armistițiului. În felul acesta, datorită patriotismului oamenilor politici și curajului Regelui, neamul românesc a înlăturat odată mai mult primejdia prăbușirii, iar primirea lui printre Națiunile Unite, ca recompensă pentru eforturile depuse în vederea victoriei Alianțelor, îl îndreptățește să privească viitorul cu încredere.

Faint header text at the top of the page, possibly including a title or page number.

Several lines of faint, illegible text in the upper section of the page.

Another block of faint, illegible text located in the middle of the page.

The lower half of the page contains a large amount of extremely faint and illegible text, which appears to be the main body of the document.

Tablou cronologic al Domnilor

din

Tara Românească

și

Moldova

Basarab I zis Intemeetorul	*1310—1352		
Nicolae Alexandru I	1352—1364	Bogdan I Intemeetorul	1359—1365
Vladislav (Vlaicu)	1364- *1374	Lajcu	1365- *1373
Radu I	*1374- *1385	Petru I. Mușat	*1373—1391
Dan I	1385—1386	Roman I. Mușat	1391—1394
Mircea cel Bătrân	1386—1418	Ștefan I	1394—1399
Mihail I	1418—1420	Juga	1399—1400
Dan II	1420—1424		
Radu II (Praznaglava)	1421—1427		
Dan II, a doua oară	1427—1431		
Alexandru II Aldea	1431—1436	Alexandru cel Bun	1400—1432
		Iliș	1432—1433
		Ștefan II	1433—1435
Vlad I Dracul	1436—1446	Iliș și Ștefan împreună	1435—1443
Dan III (Danciul)	1446—1447	Ștefan II singur	1443—1447
		Roman II	1447—1448
		Petru II	1448—1449
Vladislav	1447—1456	Alexandru II (Alixăndrel)	1449
		Bogdan II	1449—1451
		Alexandru II, a doua oară	1451—1455
		Petru III Aron	1451—1457
		Ștefan III cel Mare	1457—1504
Vlad II Tepeș	1456—1462, 1476		
Radu cel Frumos	1462—1474		
Basarab Laiotă	1474—1477		
Basarab III cel Tânăr (Țepeluș)	1477—1482		
Mircea, pretendent	1481		
Vlad III Călugăru	1482—1495	Bogdan III „cel orb”	1504—1517
Radu IV cel Mare	1495—1508		
Mihnea I cel Rău	1508—1510		
Vlad IV (Vlăduț)	1510—1512	Ștefan IV cel Tânăr (Ștefăniță)	1517—1527
Basarab IV Neagoe	1512—1521		
Teodosie	1521		
Vlad V (Dragomir)	1521		

Radu VI dela Afumați	1522—1529	Petru IV Rareș	1527—1538
Rađu V (Bădica)	1522—1524		
Vladislav III	1523—1525		
Moise	1529—1530		
Vlad VI Inecatul	1530—1532		
Vlad VII Vintilă	1532—1535		
Radu VII Paisie	1535—1545	Ștefan V Lăcustă	1538—1540
		Alexandru III Cornea	1540—1541
		Petru IV Rareș, a doua oară	1541—1546
Mrcea II Ciobanul	1545—1554	Ilie (Iliăș II) Rareș	1546—1551
		Ștefan VI Rareș	1551—1552
Petru I-iu (Pătrașcu cel Bun)	1554—1557	Alexandru IV Lăpușneanul	1552—1561
Mircea II Ciobanul, a doua oară	1558		
Petru II	1558—1568	Iacrb Eraclide Despotul	1561—1563
Alexandru III	1568—1577	Ștefan Tomșa I	1563—1564
		Alexandru IV Lăpușneanul, a doua oară.	1564—1568
		Bogdan IV	1568—1572
		Ioan Vodă cel Cumplit	1572—1574
Vintilă	1574	Petru V Șchiopul	1574—1579
Mihnea II Turcitul	1577—1583	Ioan Potcoavă	1577
		Iancu Sasul	1579—1582
Petru III Cercei	1583—1585	Petru V Șchiopul, a doua oară	1582—1591
Mihnea II Turcitul, a doua oară	1585—1591		
Ștefan Surdul	1591—1592	Aron Tiranul	1591—1595
Alexandru cel Rău	1592—1593	Petru Cazacu	1592
Mihai II Viteazul	1593—1601	Ștefan VII Răzvan	1595
		Ieremia Movilă	1595—1600
		Mihai Viteazul	1600
Simion Movilă	1600—1602	Ieremiă Movilă, a doua oară	1600—1606
Radu Șerban	1602—1611	Simion Movilă	1606—1607
		Mihail Movilă (Mihăilaș)	1607
Radu Mihnea	1611—1616	Constantin Movilă	1607—1611
Gavril Movilă	1616	Ștefan Tomșa	1611—1615
Alexandru Iliăș	1616—1618	Alexandru Movilă	1615—1619
Gavril Movilă, a doua oară	1618—1620	Radu Mihnea	1616—1619
Radu Mihnea, a doua oară	1620—1623	Gaspar Gratiani	1619—1620
		Alexandru Iliăș	1620—1621
Alexandru Coconul	1623—1627	Ștefan Tomșa, a doua oară	1621—1623
Alex. Iliăș, a doua oară	1627—1629	Radu Mihnea, a doua oară	1623—1626
Leon Tomșa	1629—1632	Miron Barnovschi	1626—1629
		Alexandru Coconul	1629—1630
		Moise Movilă	1630—1631

Matei Basarab	1632—1654	Alex. Iliș, a doua oară	1631—1633
Constantin Basarab (Cărnul)	1654—1658	Miron Barnovschi, a doua oară	1633
Mihnea III (Mihai Radu)	1658—1659	Moise Movilă, a doua oară	1633—1634
Gheorghe Ghica	1659—1660	Vasile Lupu	1634—1653
Grigore Gh. Ghica	1660—1664	George Ștefan	1653—1658
Radu Leon	1664—1669	Gheorghe Ghica	1658—1659
Antonie din Popești	1669—1672	Ștefăniță Lupu	1659—1661
Grigore Gh. Ghica, a doua oară	1672—1673	Istralie Dabija	1661—1665
Gheorghe Duca	1673—1678	Gheorghe Duca	1665—1666
Șerban Cantacuzino	1678—1688	Iliș Alexandru	1666—1668
Constantin Brâncoveanu	1688—1714	Gheorghe Duca, a doua oară	1668—1672
		Ștefan Petriceicu	1672—1674
		Dumitrașcu Cantacuzino	1674—1675
		Antonie Ruset	1675—1678
		Gheorghe Duca, a treia oară	1678—1684
		Ștefan Petriceicu, a doua oară	1684
		Dumitrașcu Cantacuzino, a doua oară	1684—1685
		Constantin Cantemir	1685—1693
		Dimitrie Cantemir	1693
		Constantin Duca	1693—1695
		Antioh Cantemir	1695—1700
		Constantin Duca, a doua oară	1700—1703
		Mihail Racoviță	1703—1705
		Antioh Cantemir, a doua oară	1705—1707
		Mihail Racoviță, a doua oară	1707—1709
		Nicolae Mavrocordat	1709—1710
		Dimitrie Cantemir, a doua oară	1710—1711
		Nicolae Mavrocordat, a doua oară	1711—1716
		Mihail Racoviță, a treia oară	1716—1726
Ștefan Cantacuzino	1714—1716		
Nicolae Mavrocordat	1716		
Ioan Mavrocordat	1716—1719		
Nicolae Mavrocordat, a doua oară	1719—1730		
Constantin Mavrocordat	1730		
Mihail Racoviță	1730—1731		
Constantin Mavrocordat a doua oară	1731—1733		
Grigore Matei Ghica	1733—1735		
Constantin Mavrocordat, a treia oară	1735—1741		
		Grigore Matei Ghica	1726—1733
		Constantin Mavrocordat	1733—1735
		Grigore Matei Ghica, a doua oară	1735—1741

Mihail Racoviță, a doua oară	1741—1744	Constantin Mavrocordat, a doua oară	1741—1743
		Ioan Mavrocordat	1743—1747
Constantin Mavrocordat, a patra oară	1744—1748	Grigore Matei Ghica, a treia oară	1747—1748
Grigore Matei Ghica, a doua oară	1748—1752	Constantin Mavrocordat, a treia oară	1748—1749
Matei Ghica	1752—1753	Constantin Racoviță	1749—1753
Constantin Racoviță	1753—1756	Matei Ghica	1753—1756
		Constantin Racoviță, a doua oară	1756—1757
Constantin Mavrocordat, a cincia oară	1756—1758	Scarlat Ghica	1757—1758
Scarlat Ghica	1758—1761	Ioan Calimah	1758—1761
Constantin Mavrocordat, a șasea oară	1761—1763	Grigore Calimah	1761—1764
Constantin Racoviță, a doua oară	1763—1764	Grigore Alex. Ghica	1764—1767
Ștefan Racoviță	1764—1765	Grigore Calimah, a doua oară	1767—1769
Scarlat Ghica	1765—1766	Constantin Mavrocordat, a patra oară	1769
Alex. Scarlat Ghica	1766—1768		
Grigore Alex. Ghica	1768—1769		

Ocupația rusească 1769—1774

Emanoil Ruset	1770—1771	Grigore Alex. Ghica, a doua oară	1774—1777
Alex. Ipsilanti	1774—1782	Constantin Moruzi	1777—1782
Nicolae Caragea	1782—1783	Alexandru C. Mavrocordat (Delibei)	1782—1785
Mihail Șuțu	1783—1786	Alexandru I Mavrocordat (Firaris)	1785—1786
Nicolae Mavrogheni	1786—1790	Alexandru Ipsilanti	1786—1788
		Emanoil Ruset	1788—1789
Ocupația austriacă	1789—1791	Ocupația rusească	1788—1792
Mihail Șuțu, a doua oară	1791—1793	Alexandru Moruzi	1792—1793
Alex. Moruzi	1793—1796	Mihail Șuțu	1793—1795
Alexandru Ipsilante, a doua oară	1796—1797		
Constantin Hangerliu	1797—1799	Alex. Calimah	1795—1799
Alexandru Moruzi, a doua oară	1799—1801	Const. Ipsilanti	1799—1801

Mihail Şuflu, a treia oară	1801—1802	Alex. Şuflu	1801—1802
Alexandru Şuflu	1802	Alexandru Moruzi, a doua oară	1802—1806
Constantin Ipsilanti	1802—1806	Scarlat Calimah	1806—1807
Alexandru Şuflu, a doua oară	1806		

Ocupația rusească 1806—1812

Ioan Caragea	1812—1818	Alexandru Hangerliu	1807
Alexandru Şuflu, a treia oară	1818—1821	Scarlat Calimah, a doua oară	1807—1810
Revoluția lui Tudor		Scarlat Calimah, a treia oară	1812—1819
Vladimirescu	1821	Mihail Gr. Şuflu	1819—1821
		Căimăcămia prezid. de Mi-	
		trop. Ven. Costache	1821
		Căimăcămia lui Ştefan	
		Vogoride	1821—1822

Ocupația turcească 1821—1822

Grigore Ghica	1822—1828	Ioan Sandu Sturza	1822—1828
---------------	-----------	-------------------	-----------

Ocupația rusească 1828—1834
Kiselev 1829—1834

Alexandru Ghica	1834—1842	Mihail Sturza	1834—1849
George Bibescu	1842—1848		
Revoluția și guvernul provizoriu	1848		
Căimăcămia lui Const.			
Cantacuzino	1848—1849		
Barbu Ştirbei	1849—1856	Grigore Alex. Ghica	1849—1856

Ocupația rusească 1853—1854

Ocupația austriacă 1854—1856

Căimăcămia lui Alex. Ghica	1856—1858	Căimăcămia lui Th. Balş	1856—1857
Căimăcămia de trei:		Căimăcămia lui N. Vogoride	1857—1858
Iancu Manu, Em. Băleanu		Căimăcămia de trei:	
și Ioan Filipescu	1858—1859	Ştefan Calargiu, Vasile Sturza, Anastase Panu	1858—1859

<u>Alexandru Ioan I. Cuza</u>	1859—1866
<u>Carol I de Hohenzollern</u>	1866—1914
<u>Ferdinand I</u>	1914—1927
<u>Mihai I sub Regenja</u>	1927—1930
<u>Carol II</u>	1930—1940
<u>Mihai I</u>	1940

CUPRINSUL

	Pag.
Introducere	3— 15
1. Lecția I-a: Dacia înainte de Romani	16— 27
2. Lecția II-a: Cucerirea romană până la Dunăre. Burebista. Luptele Dacilor cu Romanii	28— 39
3. Lecția III-a: Dacia sub Romani	40— 52
4. Lecția IV-a: Părăsirea Daciei. Originile creștinismului daco-roman. Goții. Hunii. Gepizii. Avarii	53— 62
5. Lecția V-a: Slavii în Dacia. Formarea poporului român	63— 76
6. Lecția VI-a: Ungurii	77— 92
7. Lecția VII-a: Ultimele năvăliri în Dacia. Afirmarea elementului romanic din Sudul Dunării	93— 98
8. Lecția VIII-a: Intemeierea Țării Românești	99— 116
9. Lecția IX-a: Românii dela răsăritul Carpaților înainte de întemeierea Moldovei. Intemeierea Moldovei	117— 125
10. Lecția X-a: Voievodatul Transilvaniei.. .. .	126— 134
11. Lecția XI-a: Mircea cel Bătrân (1386—1418)	135— 144
12. Lecția XII-a: Alexandru cel Bun (1400—1432)	145— 154
13. Lecția XI-a bis: Vlad Tepeș (1456—1462)	135— 139
14. Lecția XII-a bis: Epoca lui Ștefan cel Mare (1457—1504)	140— 145
15. Lecția XIII-a: Epoca lui Ștefan cel Mare (Continuare)	146— 155
16. Lecția XIV-a: Organizarea politică, socială și economică a Țărilor Române în sec. XV-lea	156— 163
17. Lecția XV-a: Țările Române dela moartea lui Ștefan cel Mare până la Petru Rareș	164— 169
18. Lecția XVI-a: Căderea Ungariei sub Turci. Petru Rareș	170— 176
19. Lecția XVII-a: Reforma. Cultura în Țările Române în secolele al XV-lea și XVI-lea	177— 187
20. Lecția XVIII-a: Țările Românești în a doua jumătate a secolului al XVI-lea	188— 202
21. Lecția XIX-a: Epoca lui Mihai Viteazul (1593—1601) ..	203— 209
22. Lecția XX-a: Epoca lui Mihai Viteazul (Continuare) ..	210— 221

23. Lectia XXI-a: Țările române în sec. XVII-lea. Moștenirea lui Mihai Viteazul	222—232
24. Lectia XXII-a: Matei Basarab și Vasile Lupu	233—238
25. Lectia XXIII-a: Țările române dela Matei Basarab și Vasile Lupu până la 1688	239—246
26. Lectia XXIV-a: Domnia lui Constantin Brâncoveanu (1688—1714). Dimitrie Cantemir (1710—1711)	247—255
27. Lectia XXV-a: Cultura românească în secolul al XVII-lea	256—267
28. Lectia XXVI-a: Țările românești în secolul al XVIII-lea. Epoca zisă fanariotă	268—275
29. Lectia XXVII-a: Epoca Fanariotilor (Continuare)	276—284
30. Lectia XXVIII-a: Vieța politică, religioasă și culturală a Românilor din Transilvania în sec. XVIII-lea	285—291
31. Lectia XXIX-a: Deșteptarea națională a Românilor din Principate. Revoluția lui Tudor Vladimirescu	292—299
32. Lectia XXX-a: Războiul ruso-turc și pacea dela Adrianopol. Ocupația rusească și Regulamentul Organic	300—305
33. Lectia XXXI-a: Mișcarea literară în epoca luptei naționale	306—312
34. Lectia XXXII-a: Revoluția din 1848	313—321
35. Lectia XXXIII-a: Războiul Crimeei și Congresul dela Paris. Unirea Principatelor	322—327
36. Lectia XXXIV-a: Domnia lui Alexandru Ioan Cuza	328—332
37. Lectia XXXV-a: Domnia lui Carol I-iu	333—338
38. Lectia XXXVI-a: Domnia lui Carol I-iu (Continuare)	339—347
39. Lectia XXXVII-a: Situația Românilor din Monarhia austro-ungară în sec. XIX-lea și XX-lea	348—354
40. Lectia XXXVIII-a: Ferdinand I-iu și unitatea națională	355—362
41. Lectia XXXIX-a: România Contemporană	363—369
42. Tablou cronologic al Domnilor din Țara Românească și Moldova	371—376
43. Cuprinsul	377—378

Numerotarea lecțiilor XI și XII, precum și a paginilor 135—154, s'a făcut greșit, repetându-se aceleași cifre.

